

“Buralar Eskiden Bağ idi” Ankara'nın Semtleri

Orçun İmga
Takdim

Mehmet Tunçer
20. Yüzyıl Başlarında Tahtakale, Karaoğlan Çarşısı ve Taşhan'dan
Ulus Merkezi'ne Dönüşüm

Ufuk Poyraz - Merve Önder Gündoğan
Tarihsiz ve Talihsiz bir Dönüşüm: Cazibe Merkezi Olarak Hamamönü

Yasemin İlkay
Ankara'da Her Yolun Çıktığı Semt: Kızılay

Funda Ş. Cantek - Besim Can Zırh
Bir Semt Monografisine Doğru: Cebeci'ye Bakmak

Selda Tuncer
Küçükesat: Bağevlerinden “Mahalle”ye

Çılga Resuloğlu
Kavaklıdere Semti'nin Oluşum Öyküsü

Ceren Aygül
1940-1950 Yılları Arasında Öteki Ankara: Altındağ

Burcu Hatiboğlu Eren
Geçmişte ve Bugün Marjinal Olanın Yarını: Yenidoğan ve Çiçin Bağları Üzerine

Seriye Sezen
Balgat: Modernleşme Kuramının “Örnek” Köyünden Postmodern Karmaşaya

Tansı Şenyapılı
Denetimsiz ve Adaletsiz Rant Paylaşımının Biçimlendirdiği
Kentsel Dokuya Örnek: Ankara-Yıldız

Figen Uzar Özdemir - Esra Demirkol
Etimesgut: “Örnek Köy”den “Site-Kent”e

H. Sevgi Zengin
Bir Semt Panoraması: “Lâle”den “Tuğra”ya Sincan

₺15

Kent Araştırmaları Enstitüsü, çok karmaşık nedenlerin ortaya çıkartmış olduğu kentsel sorunların tespit edilmesini ve çözüm önerileri geliştirilmesini en temel misyon olarak benimseyip bu bağlamda çalışmalar yürüten bir düşünce kuruluşudur.

KENT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ PROGRAMLARI

1. KENTLEŞME PROGRAMI
2. KENT VE DEMOKRATİKLEŞME PROGRAMI
3. KENT VE KALKINMA PROGRAMI
4. KENT VE ÇEVRE PROGRAMI
5. KENT, KÜLTÜR VE TARİH PROGRAMI

www.kentarastirmalari.org

A. Öveçler Mah. 1312. Sok. 5/1 Öveçler-Çankaya / Ankara
Tel: 0312 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99

Uzmanlık Alanlarımız

Siyaset ve Toplum Araştırmaları
Sağlık Araştırmaları
Ekonomi ve Pazar Araştırmaları
Eğitim Araştırmaları
Kent Araştırmaları
Çalışma Hayatı Araştırmaları
Sendikal Araştırmalar
Medya Araştırmaları
Gündem Analizleri
Pazar Analizleri
Stratejik Öngörü Analizleri
Proje Danışmanlığı
Kampanya Yönetimi
Bilimsel Yayın İçerik Danışmanlığı

www.adamor.com.tr

A. Öveçler Mahallesi
1312. Sokak No: 5/1 Öveçler
Çankaya-Ankara
T 312 285 53 59 F 312 285 53 99

**“Buralar Eskiden Bağ idi”
Ankara’nın Semtleri**
Sayı 11 • Ocak 2014

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Owner and General Director
ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. Şti. adına
Emir Osmanoglu

Editörler Editors*
Mustafa Altunoglu • Zafer Çelik • Orçun İmga

Sayı Editörü Issue Editor: Doç. Dr. Orçun İmga

Hakem ve Danışma Kurulu Advisory Board*

Ahmet Kemal Bayram (Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi), L. Funda Şenol Cantek (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi), Tayfun Çınar (Doç. Dr., Ankara Üniversitesi), Şebnem Gökçen Dündar (Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi), H. İbrahim Düzenli (Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi), Tahire Erman (Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi), Şerife Geniş (Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi), Kemal Görmez (Prof. Dr., Gazi Üniversitesi), İlhan Kaya (Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi), Hakan Kaynar (Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi), Ruşen Keleş (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi), Mehmet Ali Kılıçbay (Dr.), Gökтуğ Morçöl (Doç. Dr., The Pennsylvania State University), Tuncay Önder (Doç. Dr., Gazi Üniversitesi), Metin Sözen (Prof. Dr., Çekül Vakfı Başkanı), Yusuf Şahin (Prof. Dr., Aksaray Üniversitesi), H. Tank Şengül (Doç. Dr., ODTÜ), İlhan Tekeli (Prof. Dr., ODTÜ), Korkut Tuna (Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi), Mehmet Tunçer (Prof. Dr., Gazi Üniversitesi)

Yayın Danışmanı Publishing Consultant
M. Ali Erdem

* Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Abonelik

Yıllık: 60 TL

Kurumsal Yıllık: 120 TL

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. Şti.

Yapı Kredi Bankası Kızılay Şubesi:

IBAN:TR61 0006 7010 0000 0083 7963 30

İletişim Correspondence

A. Öveçler Mah. 1312. Sok. 5/1 Öveçler-Çankaya/ANKARA

Tel: 0312 285 53 59 / Faks: 0312 285 53 99

Web: www.idealkentdergisi.com

E-posta: idealkentdergisi@hotmail.com

Reklam ve Halkla İlişkiler

Bekir Ateş, Büşra Keleş

bilgi@idealkentdergisi.com

idealkent@gmail.com

Yayın Türü

Üç Aylık, Yerel Süreli Yayın

Baskı: Ocak 2014

idealkent (Kent Araştırmaları Dergisi) tarafından indekslenmektedir.

idealkent, yılda dört sayı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. © Yayımlanan yazıların telif hakları idealkent'e aittir, yayımcının izni alınmadan yazıların tümü, bir kısmı ya da bölümleri çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

İçindekiler

<i>Takdim</i>	7	<i>Orçun İmga</i>
<i>Makaleler</i>		Eski Semtler
	12	<i>Güven Tunç</i> Hisar
	18	<i>Mehmet Tunçer</i> 20. Yüzyıl Başlarında Tahtakale, Karaoğlan Çarşısı ve Taşhan'dan Ulus Merkezi'ne Dönüşüm
	36	<i>Güven Dinçer</i> Ulus'tan Samanpazı'na Anafartalar Caddesi'nin Öyküsü
	62	<i>Metin Kazancı</i> Hacıbayram Diye Bir Semt
	70	<i>Ufuk Poyraz - Merve Önder Gündoğlan</i> Tarihsiz ve Talihsiz bir Dönüşüm: Cazibe Merkezi Olarak Hamamönü
	88	<i>Metin Özaslan</i> Bir Ankara Efsanesi Olarak Hacettepe
	96	<i>Timur Özkan</i> Keçiören'den Etlik'e Bir Ankara Fragmanı
	112	<i>İlber Ortaylı</i> Ankara'nın Eski Bağevleri
		Orta Zaman Semtleri
	118	<i>Yasemin İlkey</i> Ankara'da Her Yolun Çıktığı Semt: Kızılay
	138	<i>Funda Ş. Cantek - Besim Can Zırh</i> Bir Semt Monografisine Doğru: Cebeci'ye Bakmak

- 172 *Halûk İmga*
Ön Cebeci Mahallesi, Nâm-1 Diğer Kurtuluş Semti
- 178 *Yaşar Sökmensüer*
**Bahçelievler ve Emek Mahallesi:
Adresini, Sokağını Yitiren Semtin Tarihi**
- 194 *Kadir Cangızbay*
Bahçeli-Emek
- 202 *Selda Tuncer*
Küçükkesat: Bağevlerinden "Mahalle"ye
- 226 *Çılga Resuloğlu*
Kavaklıdere Semti'nin Oluşum Öyküsü
- 250 *Ceren Aygöl*
1940- 1950 Yılları Arasında Öteki Ankara: Altındağ
- 268 *Burcu Hatiboğlu Eren*
**Geçmişte ve Bugün Marjinal Olanın Yarını:
Yenidoğan ve Çiğcin Bağları Üzerine**
- "Eski-Yeni" ve Yeni Semtler**
- 288 *Metin Özaslan*
Ankara'nın "Kâhtanesi"ydi Kayaş ve Mamak
- 300 *Seriye Sezen*
**Balgat: Modernleşme Kuramının "Örnek" Köyünden
Postmodern Karmaşaya**
- 326 *Tansı Şenyapılı*
**Denetimsiz ve Adaletsiz Rant Paylaşımının Biçimlendirdiği
Kentsel Dokuya Örnek: Ankara-Yıldız**
- 348 *Necati Kazancı*
Or-An Şehri, Oran Sitesi
- 360 *Figen Uzar Özdemir - Esra Demirkol*
Etimesgut: "Örnek Köy"den "Site-Kent"e
- 370 *H. Sevgi Zengin*
Bir Semt Panoraması: "Lâle"den "Tuğra"ya Sincan

Contents

Editorial	7	<i>Orçun İmga</i>
Articles		Old Neighbourhoods
	12	<i>Güven Tunç</i> Hisar
	18	<i>Mehmet Tunçer</i> Transformation of Tahtakale, Karaoğlan Bazaar and Taşhan to Ulus Center at the Beginning of the 20th Century
	36	<i>Güven Dinçer</i> The Story of Anafartalar Street from Ulus to Samanpazarı
	62	<i>Metin Kazancı</i> A Neighbourhood called Hacıbayram
	70	<i>Ufuk Poyraz - Merve Önder Gündoğan</i> An Ahistorical and Unfortunate Transformation: Hamamönü as an Attraction Centre
	88	<i>Metin Özaslan</i> Hacettepe as a Legend of Ankara
	96	<i>Timur Özkan</i> A Fragment of Ankara from Keçiören to Etlük
	112	<i>İlber Ortaylı</i> Old Vineyard Houses of Ankara
		Middle Time Neighbourhoods
	118	<i>Yasemin İlkay</i> Kızılay: The Neighbourhood All Roads Lead to in Ankara
	138	<i>Funda ř. Cantek - Besim Can Zırh</i> Towards a Neighborhood Monograph: Looking to Cebeci

- 172 *Halûk İmga*
**Ön Cebeci Neighbourhood, also known as the
Neighbourhood of Kurtuluş**
- 178 *Yaşar Sökmensüer*
**The History of a Neighbourhood that has lost its
Address and Street: Bahçelievler and Emek**
- 194 *Kadir Cangızbay*
Bahçeli-Emek
- 202 *Selda Tuncer*
Küçükkesat: From Vineyard Houses to Neighborhood
- 226 *Çılga Resuloğlu*
The Formation Story of Kavaklıdere Neighbourhood
- 250 *Ceren Aygül*
On the Other Side of Ankara: Altındağ Between 1940-1950
- 268 *Burcu Hatiboğlu Eren*
**The Future of Marginals in the Past and Today:
About Yenidoğan and Çiçin Bağları**
- “The Old-New” and New Neighbourhoods**
- 288 *Metin Özaslan*
Kayaş and Mamak as the past “Kahtane” of Ankara
- 300 *Seriye Sezen*
**Balgat: From “Model Village of Modernisation Theory” to
Postmodern Disorder**
- 326 *Tansı Şenyapılı*
**An Exemplary Model to Formation of an Urban Settlement by
Uncontrolled and Unjust Transfer of Rent: Ankara-Yıldız**
- 348 *Necati Kazancı*
The City of Or-An, Oran Residences
- 360 *Fiğen Uzar Özdemir - Esra Demirkol*
Etimesgut: From a "Model Village" to a "Site-Town"
- 370 *H. Sevgi Zengin*
Panorama of a Neighbourhood: Sincan from ‘Tulip’ to ‘Tuğra’

Takdim

Ankara: Kahverengi bir şehir... “Yedi düvel”e, yine aynı yedi düvele benzemeye çalışarak meydan okuyan, “Cumhuriyet’in ütopyası” ama illa ki de her siyasal devrin “deneme tahtası”. Osmanlı’nın, Hisar ve eteklerinden ibaret 25-30 bin nüfuslu mütevazı Orta Anadolu şehri, bozkır kasabası. Bugünün, nüfusu artık 5 milyona dayanmış metropolü. Memleketin 90 yıllık “makarrı idaresi”.

Anka’nın hikâyesine benzer, Ankara’nın tarihi. Bugün kapladığı coğrafya binlerce yıldır meskûn ve bu meskûn sahada defalarca küllerinden doğmuş bir şehir, Ankara. Ancak en muhteşem yükselişini, kuşkusuz, Cumhuriyet’e borçludur. Osmanlı’nın son döneminde ticaret erbabı gayrimüslim nüfusunu yitiren ve 1916 yangınıyla viran olan şehir, yeni rejim için bir “tabula rasa” bırakır; savaştan çıkan ülkenin imarı ve “muasırlaşma” projesi için numune olacak bir başkent, güçlü bir sembol yaratılmak üzere. Cumhuriyet’in erken dönem kadroları, “Ankara projesi”nin başarısını yeni rejimin başarısıyla özdeş tutarlar. Nitekim şehre ilişkin yapılan harcamaların büyüklüğü bunu kanıtlar gibidir: Kuruluş döneminde, Ankara Şehremaneti’nin kişi başına yaptığı harcama miktarı, Türkiye belediyeleri ortalamasının 28 katıdır!

Dönemin modern anlayışının ürünü, Ankara taşından mamul estetik mimarî örnekler, müzeler, sanat galerileri, opera ve konser salonları, heybetli kamu sarayları, eğitim kurumları, öngörü eseri ulaşım aksları ve geniş bulvarlar hep yerli ve ecnebi şehircilik uzmanlarına kulak verilerek inşa edilir. Bozkır ortasında yeşertilen, bir masal şehirdir Ankara: “Muntazam ve muasır” ancak “suni ve sıkıcı”. İlaveten, sakininin “otantik” hâliyle caddelerinde, sokaklarında arzıendam etmesine dudak büken, “insansız” bir şehir. İşte Ankara’nın erken Cumhuriyet dönemi hikâyesinin özeti...

Lakin hayat her zaman her yerde dayatıyor kendi gerçeğini ve Ankara'nın hikâyesi de bunun istisnası olamazdı elbet. Süratle artan nüfusun büyük şehirlerdeki baskısından ve kır-kent nüfus oranlarının son elli yılda adeta ters düz olmasından en fazla etkilenen şehirlerden biri hâline geldi Ankara. 1950'lerden sonra hızla genişledi, kalabalıklaştı, gecekonduya döndü. Ve Cumhuriyet'in yarım kalan rüyası oldu.

Bugünün Ankara'sıysa, hızla iskâna ve imara açılan yeni yerleşim alanlarıyla çılgınca konutlaşan, betonlaşan ve "AVM'ler diyarı"na dönüşen bir şehir. Ve bu cinnet hâlinin nereye varacağını herkesin merakla beklediği biricik başkentimiz.

*

idealkent'in bu sayısını yine Ankara'ya, aslına bakılırsa "Ankaralar"a hasredip başkentin semtlerine nüfuz etmeye çalıştık. Sayfalarını Ankara semt monografilerine ayırdığımız bu kapsamlı sayının, araştırmacılar açısından alanında kaynak bir eser olmasını arzu ve ümit ediyoruz. Bu yönüyle, "Ankara Çalışmaları" alanı bakımından bir boşluğu, kayda değer biçimde doldurmasını temenni ediyoruz.

Dergide yer alan yazılar, Ankara'nın temel gelişim halkaları olarak da düşünülebilecek üç ana dönem üzerine oturuyor: Eski semtler, orta zaman semtleri ve "eski-yeni"-yeni semtler.

Eski semtler, Cumhuriyet öncesinde de var olan, Osmanlı dönemi dokusunun güçlü olduğu, geleneksel Ankara'ya vücut veren semtler ve mahalleler: Hisar (Kale), Ulus, Hacıbayram, Hamamönü, Hacettepe ve Keçiören bunlardan bazıları.

Orta zaman semtleri ise ağırlıklı olarak varlıklarını Cumhuriyet'e borçlu olan yerleşimler: Kızılay, Cebeci, Kurtuluş, Bahçelievler, Küçükcesat, Kavaklıdere, Altındağ, Çiğir ve Yenidoğan.

"Eski-yeni" semtlerle kastedilense, kadimden beri bir yerleşim ya da bir rabita (bağevleri, mesire yeri, fabrika, köy gibi) bulunmakla beraber, bir kentsel yerleşim hâline gelmeleri nispeten daha yeni olan semtler: Mamak, Kayaş, Balgat, Etimesgut, Sincan. Ve yoktan semt hâline gelen yeni semtler: Yıldız ve Oran.

Kuşkusuz bu çalışma, Ankara'da var olan bütün semtleri içermiyor/içeremiyor. Hikâyesi ve dokusu, anlatılacak değerinde olan nice başka

semtler de var: Maltepe, 100. Yıl, Batıkent, Çayyolu, Çukurambar, Gazi Mahallesi ve Aydınlikevler gibi. Ancak, bu sayımızla, geliştirilebilecek “modüler” bir çalışma alanı açtığımızı düşünüyoruz. Ankara semtlerine ilişkin yeni çalışmalara ilham verebilmek, bizler açısından tarifsiz bir mutluluk vesilesi olacaktır.

Kıymetli metinleriyle bu sayının ortaya çıkmasını sağlayan, uzun süren sancılı hazırlık sürecinin güçlüklerini paylaşan yazarlarımıza gerçekten çok şey borçluyuz. Her birine ayrı ayrı teşekkür ediyoruz.

Bilhassa, başta Funda Şenol Cantek gelmek üzere, Mehmet Tunçer, Besim Can Zırh, Metin Özasan ve Timur Özkan’ın, yazılarının ötesinde destek ve katkıları oldu bu çalışmanın vücut bulmasında; müteşekkirimiz. Ayrıca, Hakan Kaynar ve Ahmet Yüksel’e de hazırlık sürecindeki destek ve katkılarından ötürü teşekkür etmemek sanırız eksiklik olurdu.

*

idealkent, 11. sayısından itibaren EBSCO uluslararası veri tabanında indekslenmeye başlandı ve 2014 yılından itibaren de artık üçer aylık periyotlarda, yılda dört sayı olarak yayımlanacak (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim).

Son bir hatırlatma; Ocak 2014 sayımız “Kent ve Politika” dosya konusuyla ilan edilmişti. Vaadimizden vazgeçmiş değiliz. Küçük bir değişiklikle bu dosya konumuzu yerel seçimler sonrasına (Nisan 2014 sayısı olarak) tehir ettik.

12. sayımızda buluşmak dileğiyle. Kentteki yolculuğumuz devam ediyor.

Orçun İmga
Sayı Editörü

Balık Pazarı (1903)

Eski Semtler

Hisar

Güven Tunç

(...) Yangından kaçırılan yüz kadar piyanonun sıra sıra dizildiğini gördüm: üstlerine seçme, pahalı halılar serilmişti. Birden kocaman bir yanık kütük geldi, aralarına düştü; söndürmeye koşacak adam yoktu. O kütük bir kundak gibi çeyrek saate kalmadı, piyanoları tutuşturdu... Ankara'nın en kibar mahalleleri, en büyük çarşısı, serveti, refahı çoktan kül kesilmişti.*

Ankara'daki, çok değil, yüz yıla yakın bir zaman önce yaşanan büyük yangın ile ilgili bu alıntı; bir vakitler Hisar'ın nasıl bir mahalle olduğunu anlatmaya yeter mi acaba?

Sonra, sonra o güzel insanlar o güzel atlara binip gidiyorlar. Ya da kara trenler götürüyor zorla. Sonra genç Cumhuriyet geliyor. Onun mebusları, milletvekilleri, bürokratları, kadroları, esnafı, eşrafı... Sonra onlar da gidiyor. Yenişehir'e gidiyorlar. Onların yerine halk geliyor yerleşiyor.

Ankara'da eskiden, otuz, kırk, elli, altmış yıl önce; yani, bugün "Kale" dediğimiz yerlere, özellikle o bölgede oturanlar "Hisar" diyor. Hisar'da oturanlar için mahalleleri özel bir yer. Şahane. Yüksek yüksek surları var, Alitaşı var, eski, tarihî, taştan, değişik yapıları var. Dünya çapında bir müzesi var. Muhteşem bir manzarası, muhteşem bir gün batımı var. Hatta burada güneşin ışması bile farklı. Her yere yakın. Çarşıları dibinde. Komşuluk iyi. Geçim mâkul... Bir de, başka ülkelerden gelen ve onlara sürekli gülümseyen yabancı gezginler var.

Ne zaman ki; tarih, güzel sanatlar, mimarlık gibi bölümlerde okuyan öğrenciler, yazarlar, çizenler, fotoğraf çekenler, muhabirler, yani yerli

 Davetli bir yazıdır.

* Özgün metin Refik Halit Karay'a ait. Enis Batur ondan almış. Akın Atauz, Enis Batur'dan, ben de Akın Atauz'dan biraz kısaltarak aldım.

gezginler burayı bir gezme, eski şehri tanıma, kalabalıktan kaçma gibi nedenlerle fark ettiler, o zaman buraların yaygın ismi “Kale”ye dönüştü. Artık, eskiden oturanlardan sadece çok az bir kısmının dilinde, Hisar...

Aslında burası, çok daha öncesinin İçkale’si. Yani Derun-i Hisar’ı. Hani şehrin çok da dağınık olmadığı, “Yukarıyüz” ve “Aşağıyüz” olarak iki bölgede tariflenebildiği dönemlerindeki üç ayrı sur dizisinin içinde kalan o en yüksekteki, Evliya Çelebi’nin o zamanlar, içinde 600 hâne tespit ettiği bölgesi.

Biz, bugün yirmi bin kişinin yaşadığı Hisar’a, ister Aşağıyüz’ün son sınırından, Çıkrıkçılar Yokuşu’nun başından, ister Yukarıyüz’ün en yüksek yeri olan Akkale’den, ister Samanpazarı’ndan ister Hamamönü’nden, Ulucanlar Cezaevi’nden, karşıdan Altındağ’dan, ister hemen aşağıdan Hıdırlık Tepe’den bakalım, gördüğümüz manzara coğrafi olarak değişiyor, toplumsal olarak, ne kadar baksak da pek değişmiyor.

Biz yine de Akkale’nin burçlarından bakalım. Nur Süre’ın, “Uçurtmayı Vurmasınlar” adlı filmin son sahnesinde, dışarıda başka kimesesi olmadığı için Ulucanlar Cezaevi’nde, annesinin yanında kalan dört beş yaşlarındaki Barış’a göstermek için uçurtma uçurduğu o surlar, çoktan değişmiş. Maalesef restorasyon görmüş. On yıl kadar önce yapılan restorasyon burayı daraltmış, tırmanışı zorlaştırmış, insanı yabancılaştırmış. En çok da mahalle halkını dışlamış. Bu burçlardan uçurtma uçuran hayalci çocuklar gitmiş, bu burçlardan güvercin havalandıran parlak İtalyan takım elbiseli bıçkın ve asi delikanlılar gitmiş. Surlardan ayaklarını sallandırıp uzaktaki hayallere dalan genç kızlar gitmiş. Çevresindeki yıpranmış evlerin kanatlı kapıları önünde toplaşmış, beş şişle çorap ören anneanneleri gitmiş. Ve bir turistik ürün hâline getirilen tüm eski yapılar gibi, surların çevresindeki çocuklara, rehberlikte; annelerine ise, el işlerinin arasına Çin malları karıştırmak gibi bir alışkanlık gelmiş. Oysa daha önceleri, hediyelik el ürünleri ne kadar basit olurlarsa olsunlar sahiden el ürünüydü ve bazen başında kimseyi bulamazsa ortalama bir para koyar alacağını alırdı insanlar. Ve çocuklar. O, Ankara’nın en kara gözlü, en güzel bakışlı çocukları çok şükür buradalar yine. Sadece biraz konuşmak gerekiyor, biraz iletişim kurmak, biraz üstten üstten bakmamak...

Burçlardan Ankara’ya yönelen panoramik bir bakış ise, hâlâ çok güzel. Alıp götürüyor insanı. Bir türlü kızamadığın bir şehir çıkıyor karşı-

na. Burası hâlâ, Jansen'in dediği gibi, "şehrin tacı." Burada, toplumsal yapıdaki yabancılaşmayı örten bir genişlik, bir romantizm var.

Kendimizi manzaradan zorla ayırıp, burçlardan, yüksek merdivenlerden aşağıya doğru iniyoruz. Kınacızade Konağı'nın önünden yürüyüp, Washington Restaurant'ın ve onun aşağı tarafında kalan Boyacızade ve Zenger lokantalarının üst tarafından geçip "Aslanlı Kapı" da denilen Hisar Kapısı'ndan, saat kulesinin altından, zahirecileri ile bilinen, Atpazarı Meydanı'na çıkıyoruz.

Önünden geçtiğimiz lokantaların Kale'de açılışı, '90'ların başı. Hisar'ın sakinleri o lokantaların müşterisi değil, belki çalışanlarından da en vasıfsız sayılanları. Yine de bir alışverişleri var mahalle ile. Mahalleli, birine giremediyse birine girmiş, parası, statüsü yetmedi de yemek yemediyse bile bir benzerinde çay içmiş, mutfağında çalışan akrabasını ziyarete gitmiş. Ama o lokantaların müşterileri, sanki başka bir ülkeden gelmiş gibi mahalleliye yabancı ve aynı yabancı gezginler gibi, olur da mahalle sakini ile karşılaşır iseler, sürekli onlara gülümser vaziyette.

Zahirecilerin tam karşısında Çukurhan ile Çengelhan var. Çukurhan şimdi "Divan" oldu, Çengelhan ise "Koç Müzesi." Her iki han da, restore edilmeden önce çok harap haldeydi. Bu binaları kurtarmanın bir kahramanlık olduğunu fark etmemek mümkün değil. Ama Hisar'a, Hisar'da oturanlara bu kadar yabancı bir hâl getirmek ne kadar anlamlı, işte onu yanıtlamak zor. İstanbul'daki Cezayir Sokağı'nın Fransız Sokağı'na dönüştürülmesindeki sıkıntı, burada da söz konusu sanki.

Karşındaki zahirecilerle, onlardan alışveriş etmeye gelen, hesabını bilen, tedbirli, Ankaralı küçük memurla, Koyunpazarı'na doğru inen yokuşunda, Keskin'in, Gündül'ün, Ayaş'ın, Gölbaşı'nın, Yakup Abdal'ın, Kırıkkale'nin köylüklerinden, kazma, kürek, elek, orak, çapa almaya gelen köylüyle, evdeki fareden bıkmış ve kapan almaya gelen insanla, Çıkrıkçılar Yokuşu'nda, "anne bluzları", "anneanne yelekleri", çeyizlik, kına setleri, şal kuşakları, hac malzemeleri, boncuk, perde, sofrası, çamaşır, tülbent, terlik, binbir çiçekli basma, renk renk pazen, göz kamaştıran kadife, "Şakira kemeri" satan ve o ürünlere bakmaya, almaya gelen şehir sıradanlarını dışlayan bir yaklaşım.

Oysa bu yokuşlar ne özel yerler. Kent için bir şans. Bu yokuşlarda konsolos eşlerini görmek de mümkün, akademisyenleri, yazarları, çizerleri, fotoğrafçıları, harçlığı az öğrencileri, şehre başka türlü bakan insan-

ları da. On beş tatillerde ya da yaz tatillerinde Ankara'ya akraba yanına tatile gelenleri de görmek mümkün. Otardığı hayvanları kurtların saldırısından koruyan çoban köpekleri için dikenli/çivili tasma ile kendisini donmaktan koruyan keçe kepenek almaya gelen çobanla bu keçe kumaşından bardak altlığı, gerdanlık, küpe, otantik yelek yaparak satmaya çalışan mektepli genç tasarımcıları, emekli öğretmenleri, hemşireleri, ev kadınlarını ortaklaştıran, mahalleyle bütünleştiren bir havası var.

Kale'deki turistik uygulamalar, buranın kendi sakinlerinin dışlandığı, turistler ve varlıklı yerliler için bir "paket program", bir "paket hizmet sunumu" şeklinde olamaz. Olmamalı. Olursa, sahici ve yaşanabilir bir mahalle olmaktan çıkar bu Hisar. Ve sahici, yaşanabilir bir şehir olmaktan iyice uzaklaşır bu Ankara.

Önünde özel güvenlikçilerin beklediği, içinde yer aldığı dokuyla çelişen, çevresindeki tüm dükkânları gücüyle ezen, küçümseyen, yok sayan bir anlayış mı egemen olacak? Kale bölgesinin hemen altında, eski evlerin aslına uygun restore edildiği görüntüsü yaratılan, aslında bir kısmında yeni evler inşa edilen Hamamönü örneği mi? Şık restoranlar mı egemen olacak Kale'de, toptancı esnaf mı? Antikacıları, eskicileri, halıcıları, bakırcıları mı? Yoksa ressamlarla, heykeltıraşları mı? Çoğu gitti ressamların. Yeni mezun genç sanatçılar, özellikle genç kadın sanatçılar bir ara hem tarihî mekânların büyüsünden, hem kiraların uygunluğundan dolayı atölyelerini Kale'de açtılar. Ama onlar da gitmişler. Kiralar ucuzdu; ama muhafazakârlık da sanatı sınırlıyor sanırım. Ve yabancılaşmışlık, bir çeşit muhafazakârlığı besliyor gibi.

Öyle çok çehresi var ki bu Kale'nin. Ve öyle çok kimliği var ki Kalelinin. Biz halka bakalım biraz da. Esas aktörlere. Görünmeseler, hesaba katılmasalar da, Hisar'ın sakinlerine... Gece olup da, "dışarıklılar"ın gidip, mahallesi kendisine kalan insanlara.

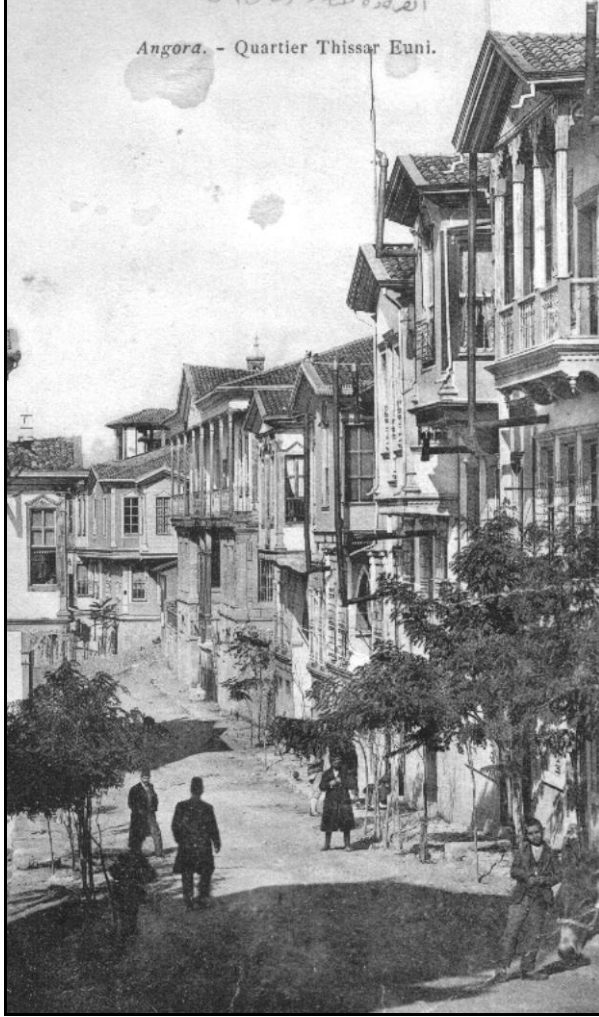
Uzun süredir Kale Mahallesi'nin muhtarı olan Bahriye Özen'in verdiği bilgiye göre, Kale'nin yirmi bin nüfusu var. Daha çok Malatyalı, Haymanalı ve Çorumlu göçmenlerin tercih ettiği bir bölge. Kale'deki evlerin çoğu iki üç katlı geleneksel yapılar. Kale, tümünden sit alanı olarak tanımlandığından, evlere onaysız tamirat yapılamıyor. Evlerin restorasyonu hem pahalı, hem işlemleri zor ve uzun zaman alıyor. Bu nedenle evlerin çoğu yenilenememiş. Ve yine bu nedenle, ev sahiplerinin çoğu mahalleyi terk etmiş. Artık, oturanların çoğu kiracı. Eski konaklar bölünüp bölü-

nüp kiraya verilmiş. Oda oda kiraya verilen yerler de çok. 100 liraya 200 liraya bekâr odaları, hanları bile var. Orta halliler gitmiş, yerlerine dar gelirliler gelmiş. Hatta “çok dar gelirliler” gelmiş.

Dünyada, dar gelirliliğin özellikle “hiç gelirliliğin” bizzat yönetimlerce dışlandığı, ürkünçleştirildiği, korkunçlaştırıldığı, iğrenilir bir şey hâline getirildiği, hatta yaşam alanlarının gettolaştırılıp kriminalize edildiği insanlık dışı bir dönem yaşanmakta. Bu anlayışın Kale’deki yansıması da, maalesef her düzeydeki insana yaklaşımda görülebilmekte. Geceleri taksilerin mahalleye çıkmamasından başlayıp, bazı dükkân soygunlarından hareketle kimi sakinlere “olağan şüpheliler” muamelesi yapılmasıyla devam edip, en basitinden rehberlik yapmak isteyen çocukların ve el işi satmaya çalışan kadınların sevimsizleştirilmesine kadar iş gitmekte.

Kale’deki kadınlar, özellikle de eski ve yeni sakin yaşlı kadınlar dinlenebilse, anlatılanlardan, Kale’nin kendisi kadar zengin öyküler, masallar, türküler, efsaneler çıktığı görülüyor. Eski sakinlerinin biraz daha zengin, yeni sakinlerininse biraz daha -memleketlerinden getirdikleri bir şeyler de mutlaka olduğu için- özgün ama her seferinde çayları nefis olan kahvaltıları, bu yabancılaşmışlığı aradan çok çabuk kaldırabiliyor. Sohbet, şehrin iki sıradanının eşit ve güzel iletişimine dönüşüyor. Ev gezmesine gitmiş gibi. Keşke, Kale’nin gerek tümünde, gerekse mekânsal düzeydeki küçük bölümlerinde, insanları, sıradanlığı, bu kadim kültürleri de işin içine katarak yorumlayacak bir anlayış gelişse. Kadınların hünerli ellerini, iş arayan güçlü kolları, kara gözlü çocukların umutlarını ve heyecanlarını ötekileştirmeden işin içine sokabilen sahici ve yaşanabilir şehirler gelişse. Umalım ki olsun...

Güven Tunç: Sosyal Hizmetler Akademisi’nde okudu. Sosyal hizmet uzmanı olarak görev yaptı. “Gökyüzünü Arayan Mavi” (1992) adlı bir öykü kitabı, çocuklar için yazdığı; “Benim Haklarım” ve “Bir Anadolu Masalı” adlı iki kitapçık ile “Elimsende-Benim Haklarım Annemin Hakları Dünyamın Hakları” adlı başka bir kitabı var. “Şehrin Zulası-Ankara Kalesi” (2004) adlı kitabın yazarlarından biri. “Sonbaharda Körebe” adlı öykülerden oluşan bir e-kitabı var. 2011 yılında “Bir Aşk Bir Hayat Bir Şehir-Ankara’nın Mekânları Zamanları İnsanları” kitabı yayımlandı. “Cumhuriyet’in Ütopyası: Ankara” adlı derleme kitapta küçük bir katkısı var.

Hisarönü*

* Kaynak bilgisinde aksi yönde bir açıklama bulunmayan resimler Halûk İmga koleksiyonundan alınmıştır.

20. Yüzyıl Başlarında Tahtakale, Karaoğlan Çarşısı ve Taşhan'dan Ulus Merkezi'ne Dönüşüm

*

Transformation of Tahtakale, Karaoğlan Bazaar and Taşhan to
Ulus Center at the Beginning of the 20th Century

Mehmet Tunçer

Öz

Bu yazıda; Angora'da (Ankara) Tahtakale, Karaoğlan ve Ulus Çarşılarının tarihsel gelişim süreci kısaca incelenmiştir. Tarihi ticaret merkezinin özellikle Ulus kesiminin tarihsel gelişimi, sosyal ve ekonomik yapı ile mekân ilişkileri bağlamında değerlendirilmiştir. Kalekapısı önündeki Atpazarı ve onunla bağlantılı sokaklarda yer alan Samanpazarı ve Koyunpazarı Çarşıları, Ahi ve Osmanlı Dönemi'nde gelişen ilk ticari mekânlardır. Bu mekânların devamı niteliğinde olan Çıkrıkçılar Yokuşu'nun Taht'el Kal'a'ya bağlandığı kesimde, 16. yy başlarında Hasanpaşa Hanı (Sulu Han) ve Tahtakale Hanı inşa edilmiştir. İbadullah Camii, Haseki Camii, Haseki Hamamı ile gelişen Tahtakale Çarşısı ekonomik gelişmeye de bağlı olarak 17., 18. ve 19. yüzyıllarda gelişmesine devam etmiştir. 1892 tarihinde Anadolu Demiryolunun Angora'ya bağlanması, İstasyon Caddesi'nin Taşhan Meydanı'na bağlanması ile gelişen Karaoğlan Çarşısı, şehrin göreceli olarak daha modern han ve dükkânlarının yer seçtiği bir ticaret alanı konumuna gelmiştir. Şehrin en yoğun mahallelerinin merkezinde bulunan Tahtakale Çarşısı ağırlıklı olarak günlük tüketim, gıda ve diğer bazı zorunlu gereksinimlerin karşılandığı bir ticaret kesimi olarak gelişmiştir. 20. yüzyıl başlarında, şehirdeki ekonomik gerilemeye rağmen, Sulu Han'ın içinde yer aldığı Tahtakale Çarşısı ve Karaoğlan Çarşısı gelişmiş ve giderek Ulus Merkezi hâline gelmiştir.

Anahtar kelimeler: Angora, Ankara, Tahtakale Çarşısı, Sulu Han, Ulus, Tarihi Kent Merkezi

Abstract

In this paper, historical development processes of Tahtakale, Karaoğlan Bazaar and Ulus in Angora (Ankara) were briefly analyzed. Especially Ulus The historical development of especially the historic trade center of Ulus was examined in terms of social and economic structure and spatial relationships. Atpazarı, which is at the entrance of Citadel (Kalekapısı) and Samanpazarı and Koyunpazar Bazaars, which are in streets linked to the Citadel are the commercial spaces that developed the first in Ahi Era and Ottoman Era. Where Çıkrıkçılar Slope, which is like a sequel of these spaces, is connected to Taht'el Kal'a', Hasanpaşa Inn (Sulu Inn) and Tahtakale Inn were built in the early 16th century. Tahtakale Bazaar, which grew with the İbadullah Mosque, Haseki Mosque and Haseki Bath, continued to develop in 17th, 18th and 19th centuries in line with economic development. Karaoğlan Square (Tashan), which developed after the connection of Anatolian Railway to Angora and that of İstasyon (Station) Street to Taşhan Square in 1892, has become a trade area chosen by the city's relatively modern inn and shops. Located in the center of the city's most dense neighborhood, Tahtakale Bazaar was a place where mainly daily consumption, food and some other mandatory requirements were met. In the early 20th century, despite the economic downturn in the town, Tahtakale Bazaar in which Sulu Han is located and Karaoğlan Bazaar developed and became the center of Ulus.

Keywords: Angora, Ankara, Tahtakale Bazaar, Sulu Inn, Ulus, Historical City Center

Bir bayram günü Ulus (1936)

Amaç ve Kısa Tarihçe

Bu yazının amacı; Angora'da (Ankara) Tahtakale (Tahta'l Kal'a), Karaoğlan ve Ulus çarşılarının tarihsel gelişim sürecini özetle incelemektir. Tarihi ticaret merkezinin özellikle Ulus kesiminin tarihsel gelişimi, sosyal ve ekonomik yapı ile mekân ilişkileri bağlamında değerlendirilmiştir (Tunçer, 2001).

Yüzyıllar boyunca Yukarı Yüz'de, Kalekapısı önündeki Atpazarı ve onunla bağlantılı sokaklarda yer alan Samanpazarı ve Koyunpazarı çarşıları, Ahi ve Osmanlı Dönemi'nde gelişen şehrin ilk ticari mekânlarıdır. Bu mekânların devamı niteliğinde olan Çıkırıkçılar Yokuşu'nun Aşağı Yüz'de yer alan Taht'el Kal'a'ya (Kaledibi) bağlandığı kesimde, 16. yy. başlarında Hasanpaşa Hanı (Sulu Han) (1511) ve Tahtakale Hanı inşa edilmiştir. İbadullah Camii, Haseki Camii, Haseki Hamamı ile gelişen Tahtakale Çarşısı, ekonomik gelişmeye de bağlı olarak, 17., 18. ve 19. yüzyıllarda gelişmesine devam etmiştir.

1892 yılında Anadolu Demiryolu'nun Angora'ya bağlanması, İstasyon Caddesi'nin Taşhan Meydanı'na bağlanması ile gelişen Karaoğlan Çarşısı, şehrin nispeten daha modern nitelikteki han ve dükkânlarının yer seçtiği bir ticaret alanı konumuna gelmiştir.

19. Yüzyıl ortalarında Angora keçisinden üretilen “sof” ve buna bağlı dokuma üretimin azalması, deri üretiminin gerilemesi, Bedesten ve çevresinin ticari öneminin azalmasına yol açmış, tarımsal diğer ürünlerin üretimi ve pazarlanması ile şehirde içine dönük bir ticaret hayatı başlamıştır.

Şehrin en yoğun nüfuslu mahallelerinin merkezinde bulunan Tahtakale Çarşısı, ağırlıklı olarak günlük tüketim, gıda ve diğer bazı zorunlu gereksinimlerin karşılandığı bir ticaret kesimi olarak gelişmiştir. 20. yüzyıl başlarında, şehirdeki ekonomik gerilemeye rağmen, Sulu Han’ın içinde yer aldığı Tahtakale Çarşısı’nın ve Karaoğlan Çarşısı’nın gelişmekte olduğu söylenebilir.

19. Yüzyıldaki Kıtık ve Büyük Yangınların Şehir Merkezi Üzerindeki Etkileri

Angora, 19. yüzyıl ortalarına doğru günden güne fakirleşmekte ve ekonomisi çökmektedir. Ticaretin azalmasına başlıca neden, şehir içindeki yerli sanayinin önemini yitirmesidir. Bu çöküntüyü, 1873-1875 yılları arasında, sadece Angora çevresinde 18.000 kişinin ölümüne yol açan kıtlık felaketi (Eyice, 1972: 86)¹ ile 1881 ve 1917 tarihli büyük yangınlar daha da arttırmışlardır. İki yıl süren kıtlık ve açlık, beraberinde salgın hastalıkları ve fakirliği getirmiş, şehir nüfusunun azalması ve ekonomisinin çökmesinde büyük rol oynamıştır (Ortaylı, 1981: 211)².

Örnek olarak, Keskin kazasının 42 köyünde 1873 tarihinde 16.990 olan nüfus, 1875’de 9.261’e inmiştir. Bu arada, Angora’nın tiftik keçisi sayısı %60 oranında, tiftik üretim ve ihracı ise %50 oranında azalmıştır (Yavuz, 1981: 207).

Şehrin sosyal ve ekonomik yapısına büyük zarar veren bir başka etmen de yangınlardır. Büyük çapta tahribat yapmasına rağmen, şehrin mekânsal dönüşümünü hızlandırıcı bir etken olan bu yangınlar, yeni yapılan yapıların sağlam malzemedan (kâgir) inşa edilmesini özendire-

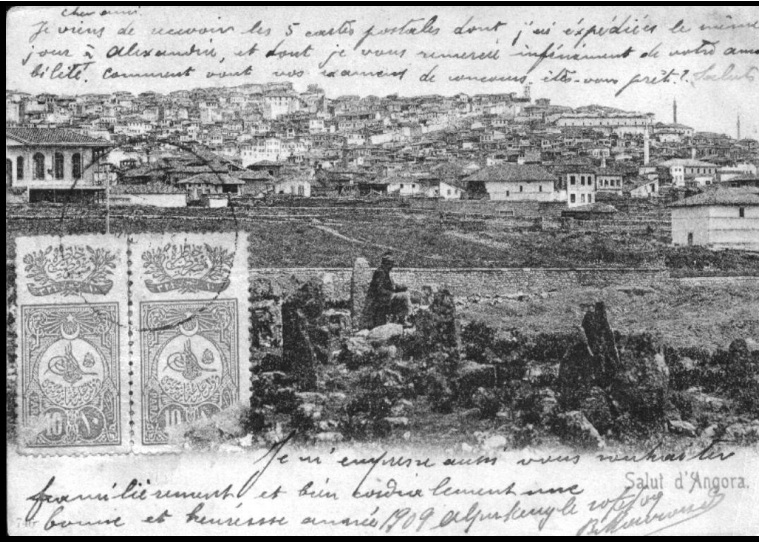
¹ İngiliz Seyyahu F. Burnaby’nin “On Horseback Through Asia Minor” London, 1877 eserinde de bu kıtlık anlatılmaktadır.

² Kıtlık ve göçlerle ilgili olarak ayrıca bkz. “The Famine in Asia Minor: It’s History Compiled From the Pages of the “Levant Herald”, İstanbul, 1875.

rek, daha kalıcı bir şehir dokusunun oluşmasına yol açmıştır (Tekeli, 1982: 37).

İstanbul ve birçok diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi, Angora'da da organik ve sıkışık yerleşme düzeni, ahşabın yaygın kullanılışı zaman zaman büyük yangınlara yol açmıştır. Angora'yı ziyarete gelen yabancı seyyahlara göre de eski, güzel ve etkileyici görünümünü kaybetmiştir. Ekonomik çöküş, bu şekilde fiziki mekâna yansımaktadır.

Şehir ekonomisini canlandırmak üzere yapılan girişimler, Elmadağ'dan su getirilişi ve demiryolunun ulaşması sınırlı etkiler yapmış olsa bile bu çabalar Angora'yı ekonomik çöküşten kurtaramamıştır.

Mezarlıktan Yukarıyüz'ün görünümü (1900'lerin başı)

Bir başka yangın da; I. Dünya Savaşı devam ederken, 13 Eylül 1916 tarihinde çıkan ve bir öncekine oranla çok daha geniş bir alanı tahrip eden yangındır. Bu yangında, günümüzde ağaçlandırılarak Hisarpark hâline getirilmiş olan bölge ve Sur içinde bulunan mahalleler yanmıştır.

Bugünkü, Işıklar Caddesinden başlayarak, batıda Anafartalar Caddesi'ne (Balık Pazarı Caddesi), güney batıda ise Denizciler Caddesi'ne (Bahriyeliler Caddesi) ve İstiklâl Mahallesi'ne kadar şehrin

geniş bir kısmını kaplayan ve Hıristiyan nüfusun yoğun olarak oturdukları kesim yok olmuştur (Koşay, 1935).

Mahmud Paşa Bedesteni, Uzunçarşı ve çevresindeki esnaf çarşılarının bir bölümü ile Kapan Han, Tuz Han gibi şehrin geleneksel ticaret merkezlerinin bir kısmının da yok olmasına neden olan bu iki yangın ile ekonomik çöküş tamamlanmıştır. Atpazarı ve yakın çevresi önemini yitirmiş, yanan bedesten ve hanlar Cumhuriyet dönemine kadar onarılmamıştır. Tahtakale ve özellikle demiryolunun gelişinden sonra Karaoğlan Çarşısı'nın önemi daha da artmıştır.

Şehre İçme Suyunun Getirilmesi ve Demiryolu Bağlantısının Kurulması

19. yüzyıl sonlarında, Angora ekonomisinin parlamasına yetmese de, şehrin geleceği için çok önemli kararlar alınmasına neden olan bazı imar girişimleri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun demiryolu ulaşımı olmayan bölgelerinde yük ve yolcu taşımacılığı deve kervanlarıyla yapılmaktaydı. Demiryolunun henüz ulaşmadığı 1880'li yıllarda, Angora Bölgesi buğdayının develerle İstanbul'a ulaşması 361 km.'lik kervan yoluyla gerçekleşmekteydi. 1887 tarihinde, Deutche Bank ile Osmanlı Devleti arasında, Haydarpaşa-İzmit Hattı'nın işletilmesi ve bu hattın Angora'ya kadar uzatılmasını öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Buna göre; 486 km.'lik yeni hattın yapım ve işletme imtiyazı 99 yıl süre ile Societe du Chemin de fer Ottoman d'Anatolie adlı şirkete verilmiştir. 1889 yılında başlayan yapım çalışmalarıyla, 1892 yılı Aralık ayında demiryolu Angora'ya ulaşmıştır.

Demiryoluna rağmen Angora'da 20. yüzyılın başlarında sanayi olarak nitelendirilecek tek şey, buharlı bir değirmenle çalışan ve günde 20 ton kadar un üreten bir fabrika ile 8 yağhane ve 9 adet kiremithanedir. Sof endüstrisi ise daha önce de belirtildiği gibi çoktan iflas etmiştir.

1890 yılında şehre 20 km. mesafeden Elmadağ suyunun bağlanması, yerel yönetim örgütünün oluşturulması, Posta İdaresi'nin kurulması ve Tulumba Örgütü'nün oluşturulması (Galanti, 1950: 125 ve Eyice, 1972: 88), şehrin ekonomisini canlandırmaya yönelik girişimlerin başında gelmektedir.

Taşhan (Ulus) Merkez Gelişimi

Demiryolu; bölgesel olarak İç Anadolu'da tarımsal üretim ve gelirin, buna bağlı olarak da vergi geliri ve tüketim malları kullanımlarının artmasına yol açmıştır. Bunun Angora şehir merkezindeki etkileri; günlük tüketim maddeleri ile tarımsal ürünlerin depolama ve ticaretinin önem kazanması, demiryolu ile şehrin doğrudan bağlandığı noktada görece daha yeni ve modern bir merkezin gelişmesi olmuştur. Demiryolunun Angora'ya ulaşmasından sonra, şehirdeki dükkân ve mağaza sayısının artışı dikkat çekmektedir.

İlk olarak 1893'de Bank-ı Osmanî (Osmanlı Bankası) bir şube açmıştır. 1895-1902 yılları arasında, 7 yıl gibi kısa bir sürede, şehirde 200'den fazla mağaza ve bir büyük han (Taşhan)'ın açılmış olması, bu kesimin hızlı bir gelişme içinde bulunduğunu göstermektedir (Aktüre, 1978: 127). Karaoğlan Çarşısı, bu gelişmenin odağı olmaktadır. Tahtakale Çarşısı, yanan Bedesten, hanlar ve çarşıların bir kısım yükünü ve demiryolunun getirdiği gelişmelerden az da olsa payını almış olmalıdır.

19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başlarında, yukarıda belirtilen ticari ve sınai faaliyetlerin yanı sıra, Angora'da Hükümet Konağı, telgrafhane, kışla (2 Adet) ve hastane gibi kamu yapıları da bulunmaktadır.

Eğitim yapıları arasında da; 27 medrese, 1 idadi (lise), 1 meslek okulu, 1 rüştiye (ortaokul), 4 ilkokul, 65 adet sıbyan mektebi, 8 adet azınlık mektebi sayılabilir. Bunların yanı sıra, pek çok cami, mescit, tekke, türbe vb. dinî yapı, hamam ve çeşme gibi sosyal yapılar bulunmaktadır.

19. yüzyıl sonunda, şehrin mekânsal yapısında şehir merkezinin ikili yapısına benzer bir olgunun konut alanlarında da ortaya çıktığı gözlenmektedir.

Atlı arabanın şehir içi ulaşımına girdiği bu dönemlerde ortaya çıkan ve yazlık kullanım amacıyla yaptırılan "bağ evleri", şehir dışında bir yaşam tarzı başlatmıştır.

Şehirde, ticaret eylemlerinin geçirdiği nitel ve nicel değişim sonucunda, şehir merkezinde ortaya çıkan "eski merkez-yeni merkez" ikilemine ek olarak, şehrin arazi kullanımında "yönetici merkez", "Göçmen Mahallesi", "bağ evleri", "demiryolu" gibi yeni öğeler oluşmuştur (Tekeli, 1982: 35).

Bu değişim, öncelikle şehrin çevresiyle olan ilişki biçiminin, haberleşme yollarının ve şehrin işlevlerinin değişmesi sonucu olmuştur. Angora ve yakın çevresi, payitaht İstanbul ve bütün dünya ile ilişkisini artık demiryolu ile kuruyordu. Haberleşmesi ise, sadece askerî sınıfın tekelinde bulunan menzil ve ulaklarla değil, tüm topluma açık posta sistemi ile kuruluyordu. Ayrıca, Abidin Paşa gibi birkaç becerikli yöneticinin, şehrin gelişmesi için kurdukları Vali Konağı, okul, hastane gibi yapılar, bu değişimde önemli bir rol oynamıştır.

Çevresel ilişki biçimindeki bu değişme, sadece bu işlevlerin görüldüğü yeni bazı binaların kurulması demek değildir. Buna bağımlı olarak birçok yapı türünün ortaya çıkması, servis amaçlı yapılar yapılması (depo, otel, mağaza vb.) ve bazı yapıların kullanımlarının değiştirilerek yeni yaşantıya ayak uydurmalarının sağlanması demektir (Ortaylı, 1981: 217). Ankara Sultanisi, Hamidiye Sanayi Mektebi, Gureba Hastahanesi, Posta Binası, Osmanlı Bankası vb. yapıların yanı sıra, Taşhan'ın bir bölümünde açılan "Hotel d'Angora" (Angora-Taşhan Otel), Angora'ya demiryolunun getirdiği bazı yenilikler olarak sayılabilir.

Ancak, demiryolu şehrin ve bölgenin hayatında köklü değişiklikler yaratamamıştır. Bunun en belirgin göstergesi de, şehrin ve bölgenin eski zengin ve nüfuzlu grubunun değişmeden kalmasıdır (Ortaylı, 1981: 217). Çok önemli bir bankacılık ve sermaye hareketi göze çarpmamakta, banka ve şirket yöneticileri şehre pek itibar etmemektedir.

Şehir gene geleneksel yapısı, eski görenekleri ve aynı fakir ve daha zengin gruplarıyla yaşamaya devam etmektedir. Bu durağan sosyal yapının yanı sıra, 17. yüzyıl başından 19. yüzyıl sonuna kadar, yaklaşık 20-30.000 kişi olarak dengelenen şehir nüfusuna koşturularak, şehrin arazi kullanımının görünümü de oldukça durağandır.

Angora'da konut alanları, hâlâ 17. yüzyılda şehrin ulaştığı sınırları korumakta, hükümet yapıları, demiryolu ve Boşnak Mahallesi eklemeleri dışında işlevini aynen sürdürmektedir. Bu durağan yapının en büyük nedenlerinden birinin, 17. yüzyıl başlarında şehri savunma amacıyla yapılan üçüncü sur duvarının olduğu muhakkaktır. Ulaşım teknolojisinin, ekonomik ve sosyal yapının da bu durağanlıkta büyük payı bulunmaktadır.

Şehir merkezinin; topografik yapı, ulaşım sistemi, ticari kullanımların dağılımı, mahallelerin ve etnik grupların yerleşimi gibi özelliklere bağlı

olarak geliştiği gözlenen bu ikili yapısı çok fazla değişikliğe uğramadan 20. yüzyıla kadar ulaşmıştır.

Bu arada, sof üretim ve ticaretinin çöküşü, kıtlık ve yangınlar gibi nedenler, geleneksel ticaret merkezinde büyük tahribata neden olmuş, Be-desten ve çevresinin çöküşü, Tahtakale ve Karaoğlan çarşılarının göreceli olarak önem kazanmasına yol açmıştır. 19. yüzyıl sonlarına doğru, bu çöküşü engellemek amacı ile yapılan bazı girişimler de kısmen etkili olabilmıştır.

Şehrin geleneksel yapısını değiştirmeye ve fizikî yapısını yenilemeye yetmemiş olan bu girdiler, şehrin belirli bir kesiminde etkili olarak daha modern denilebilecek bir kesimin gelişmesine neden olmuş ve Ulus, idari, mali ve ticari merkez gelişimini başlatmıştır. Karaoğlan Çarşısı adıyla uzun bir süre yaşayan bu alan, şehrin gelişmeye aday kesimi olarak ortaya çıkmış ve Cumhuriyet sonrasında da "Ulus" adını alarak bu gelişimini sürdürmüştür.

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ulus

20. yüzyıl başında, çeşitli kaynakların ortalaması alındığında Angora'nın, 28-32.000 civarında bir nüfus barındırdığı söylenebilir (Darkot, 1950: 447). I. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda bu nüfusun daha da azaldığı bilinmektedir. Savaş yıllarında, 1916'da zengin Ermeni Mahallesi'nin ve Valteriye-i Rum Mahallesi'nin büyük bir yangında yok olması ile şehrin görünümü daha da kasvetli ve perişan bir hal almıştı. Ankara (Angora), her türlü medeni çevre ve unsurdan yoksun, bataklıkları nedeniyle sıtma salgınları olan, orta büyüklükte bir şehre yetecek kadar bile suyu olmayan, toz fırtınaları ile tanınmış, ağaçsız, sönük bir kasaba idi. Ekonomik yapı, iyice gerilemiş, demiryolu ve kamu girişimleri bu çöküşü pek engellememişti. Ancak, İstanbul ve İzmir gibi gelişmiş şehirler derecesinde olmamakla birlikte, Angora'da da özellikle gayrimüslim Osmanlı'lar arasında ticaret ve para işleriyle zenginleşen bir kesim oluşmuştu.

Önceleri tamamen gayrimüslimlere bağımlı olan Angora'nın yerli eşrafı ve Kurtuluş Savaşı esnasında şehre gelenler, özellikle taşınmaz mallar ve arsa ticaretinde radikal bir el değiştirme sürecini başlatmışlardır. Angora esnafı, ticaret yoluyla zenginleşmiş ve gayrimüslimlerin gidişin-

den sonra önemli ölçüde taşınmaz mal sahibi olmuşlardır (Nalbantoğlu, 1981: 297).

Dünya tekstil sanayisini ellerinde tutan İngilizler, Angora'ya gönderdikleri subaylar yoluyla siyasal nüfuzlarını da kullanarak yün ticaretine el atınca, Angora'nın "eşraf"ını, yani o sosyal yapı içinde en kuvvetli kesimi karşılarında bulmuşlardır.

Kurtuluş Savaşı süresince Angora'nın merkez olarak seçilmesinde, eşrafın Kuvay-ı Milliye'ye olan desteğinin yanı sıra; Anadolu içinde savaşın esas alanı olan batıya yeterince yakın ama dış güçlerce doğrudan müdahale edilmesi zor olan bir nokta olması kadar, daha önce bahsedilen altyapı gelişmelerinin Angora'ya sağladığı üstünlükler etkili olmuştur. Telgraf ağındaki yeri, demiryolunun esas savaş alanına ve İstanbul'a kolay ulaşım sağlayan özellikleri gibi.

Kurtuluş Savaşı sonrasında ise, bir yandan yıkılan İmparatorluğun ve kaldırılan Halifeliğin simgelerinden yeni rejimin kendini sıyırma kaygıları, öte yandan yarı sömürge niteliğindeki bir ekonominin dışa bağımlılığından kurtulup bağımsız bir ülke ve ekonomi oluşturma amaçları, Angora'nın başkentlik kararının alınmasında önemli rol oynamıştır (Tekeli, 1981: 322).

13 Ekim 1923 tarihinde Ankara'nın "Başkent" oluşu ve 29 Ekim 1923'de "Cumhuriyet" in ilanı ile hem yeni bir başkent, hem de yeni bir rejim seçilmiştir. Ankara şehrinin bu tarihten sonraki gelişiminin başarısı, büyük ölçüde rejimin başarısı ile özdeşleşmiş; modern, çağdaş, yeni ve örnek bir şehir kurmak amacı doğrultusunda çabalar başlatılmıştır.

20.000 nüfuslu Angora, başkentlik görevlerinin ve olanaklarının çektiği yeni kitlelere yetmeyince, eski Ankara'nın yanında yeni bir şehir kurmak ve geliştirmek değil, ondan uzakta bir "Yeni Şehir" olarak geliştirilmesi için birçok yasa çıkarılmış, planlar yapılmış ve uygulamalara girilmiştir.³

³ Başkentin "Eski Şehir" üzerinde değil, ondan uzakta bir "Yeni Şehir" olarak geliştirilmesi için bkz. (Yavuz, 1952).

Böylece, oluşturulan şehir kesimleri, Eski Ankara ile maddi bütünleşmesini kısa bir sürede sağlamış, Eski Ankara'nın devamı olarak değil, ondan tamamen farklı bir "Yenişehir" ortaya çıkmıştır.

Tahtakale Çarşısı

Ankara'nın Başkent oluşundan ve anılan kentleşme eylemlerinden en çok etkilenen çevre, Taşhan Meydanı çevresi ve Karaoğlan Çarşısı olmuştur. Buna karşın, diğer geleneksel çarşılar ve Tahtakale Çarşısı, kendini çevreleyen ana cadde kenarları hariç eski dokusu ve kullanımını sürdürmektedir.

Tahtakale Pazarı (1929)

Kamu yatırımlarının daha çok, Atatürk Bulvarı, Yenişehir ve Ulus'ta toplandığı belirgindir. 1916 yangını ile tahrip olan, Işıklar Caddesi, Konya Sokak, Anafartalar Caddesi arasında kalan kesim ise öncelikle planlanarak yapılaşan bölgelerden biridir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Ulus ve çevresinde özellikle yangın geçiren Anafartalar Caddesi ile Hisarpark arasındaki kesimde apartmanlaşma çokça görülmektedir.

Hasan Kardeşler Garajı, Tahtakale (1930)

1926 yılında, Yenişehir'de 14, Cebeci'de 24 ve Eski Ankara'da ise 202 yeni yapı yapılmıştır (Nalbantoğlu, 1981: 260). I. Ulusal Mimarlık Dönemi olarak adlandırılan 1930 öncesi dönemde, çoğu kez mimar olmayanlarca yapılan konut yapılarında bile dönem üslubunun özellikleri görülmektedir.

Ulus civarında bu tür konut yapıları, yangın bölgesi (Harik Mahali), Çocuk Sarayı Caddesi (Anafartalar Caddesi), Bahriyeliler Caddesi (Denizciler Caddesi) ve Hükümet Caddesi (Hacı Bayram Caddesi) ile Bend Deresi Caddesi arasındaki kesimde yapılaşmışlardır. Anafartalar Caddesi üzerinde, 1924 yılında ikiz kız ve erkek İlk Mektepleri yapılmış,⁴ Adliye Binası inşa edilmiştir. Yenişehir'deki apartmanlaşmaya koşut olarak, burada cadde üzerinde Ankara'nın ilk apartmanları yapılmaya başlanmıştır.

Çocuk Sarayı⁵ binasının yapılması bu gelişmeyi desteklemiştir. Cadde üzerindeki bu gelişmenin, günümüzde eski şehir dokusunun bazı kesimlerinde de görülebileceği gibi, Tahtakale Çarşısı içine 1929 yangı-

⁴ Mimar Kemalettin Bey'in eserlerinden olan bu okullara "Gazi Mustafa Kemal" ve "Latife Hanım" adları verilmiştir.

⁵ Himaye-i Etfal: Çocuk Esirgeme Kurumu.

nına kadar giremediği anlaşılmaktadır. Bu çarşı, anılan yangına kadar, çıkmazları, cami, mescit, han ve hamamlarıyla fiziki özelliklerini korumaktadır.

Kadastral haritalarda, ticari kullanımların Ulus Meydanı, Karaoğlan Çarşısı, Balıkpazarı, Tahtakale Çarşısı ve Sulu Han'a kadar ana cadde kenarları ve sokak aralarında yoğunlaştığı görülmektedir.

1929 Yangını öncesinde Anafartalar Caddesi ve Tahtakale (1928)

Balıkpazarı Caddesi (Şehremaneti Caddesi) üzerinde ve Tahtakale Hamamı'nın hemen karşısında "Sebze Hali" bulunmaktadır. Günümüzde burada Ankara Büyükşehir Belediyesi Başkanlık Binası bulunmaktadır. Bu yıllarda (1929) Haseki Camii'nin doğusunda, Balıkpazarı Caddesi üzerinde bir sıra dükkân bulunmaktadır. Sonuç olarak; modern merkez Taşhan (Ulus) Meydanı ile Karaoğlan Çarşısı'na kaymış, ana yol kenarları hariç Tahtakale Çarşısı 1929 tarihli yangına kadar geleneksel dokusunu ve özelliklerini sürdürmüştür.

Ulus/Taşhan Meydanı'nın Gelişimi

Demiryolu ile şehrin doğrudan bağlantısını sağlayan İstasyon Caddesi'nin Karaoğlan Çarşı Caddesi (Anafartalar Caddesi) ile kesiştiği nokta olan Taşhan Meydanı'nın (Ulus Meydanı) gelişimi, Cumhuriyet ilanı sonrasında büyük hız kazanmıştır. Daha önce, kışın çamurdan, yazın da tozdan geçilmeyen meydana 1924 yılında Arnavut kaldırımını döşenmiştir.⁶ Meydanın adı önceleri "Hâkimiyet-i Milliye" daha sonra da "Ulus Meydanı" olarak değiştirilmiştir.

İstiklâl Mahkemesi kararlarının Hâkimiyet-i Milliye (Ulus) Meydanı'nda infazı (1921)

Meydanın bir yanında, "Birinci Meclis" binası olarak kullanılan "İttihat ve Terakki Cemiyeti"nin binası bulunmaktadır. Bunun karşısında ise, Cumhuriyet'ten sonra düzenlenen ve "nezih" olmasına gayret gösterilen "Belediye Şehir Bahçesi" yer almaktadır. Cumhuriyet'in ilk anıtı olan ve heykeltıraş Heinrich Krippel tarafından yapılan "Ulus Heykeli", 1927 yılında, Taşhan'ın önündeki meydanda konumlanmıştır.

Ulus Meydanı'nın gelişmesi ise bu tarihten sonra hızlanmıştır. Angora'nın o devre göre en modern, kaloriferli ve banyolu, telefonlu

⁶ Bu kesim ile ilgili geniş bilgi ve fotoğraflar için bkz. (50 Yıllık Yaşantımız 1923 - 1933, 1976).

oteli olan "Hotel d'Angora" ya da "Taşhan Palas" Taşhan Meydanı'nı belirleyen en önemli anıtsal yapıydı. Bu yapı, Ankara İmar Planı yarışmasını kazanan Prof. Dr. Hermann Jansen'in itirazlarına rağmen yıktırılarak, yerine "Sümerbank Binası" inşa edilmiştir.

Kurtuluş Savaşı günlerinin meşhur "Kuyulu Kahve" si ve Anafartalar Caddesi'nin sağında bulunan salaş dükkânların yıktırılması ile yapılan "İstanbul Pastahanesi" ve "İstanbul Otel", Taşhan Palas'ın karşısında yer almaktaydı.

1950'lerin ikinci yarısında, merkezin bu kesimleri de yıktırılarak, yerine "Ulus İşhanı" yaptırılmıştır. Ulus'tan Karaoğlan Çarşısı'na çıkan yolun (Anafartalar Caddesi) sağında, birer katlı eski dükkânlar sıralanmıştı. İlk dükkân, kösele ticareti yapmakta, yanında "Umum İthalat ve İhracat Şirketi" bulunmaktaydı. Bu dükkânların biraz ilerisinde "Mühendis Hanı" vardı ve sokağın köşesinde bir otel ve muhallebici dükkânı bulunmaktaydı.

"Sebat Otel" nin bulunduğu bina aynı zamanda "Merkez Komutanlığı" idi. Bu otelin yukarısındaki dükkânlar ise, "Meşhur Köfteci", berber, "Yahudi Hayim" (ısmarlama kundura ve çizme) ve kahvehane gibi kullanışlardı. Bütün bunların yerinde bugün 19 Mayıs Mağazaları (Anafartalar Çarşısı) inşa edilmiştir.

Taşhan'dan yukarı çıkarken ise kahveler ve salaş dükkânlar vardı (Nalbantoğlu, 1981: 298). Bu kahvelerden sonra bir han bulunuyordu ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında burada "Turkuvaz" adında bir bar açılmıştı. Daha sonra, "Kayseri Hanı" ve sırayla dükkânlar yer alırdı. Görüldüğü gibi, Taşhan'dan Hükümet Caddesi'ne kadar uzanan "Karaoğlan Çarşı Caddesi" (Anafartalar)'nin iki kenarı, han, otel, mağaza, pastahane gibi şehrin, sosyal ve kültürel gereksinimlerine karşılık verecek kullanımlar ile daha modern olarak nitelendirilebilecek ticari kullanımların yer aldığı bir kesim olarak gelişmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Ulus çevresinde eğlence yeri sayılabilecek kullanımlar çok azdır: 1925 yılında, Bankalar Caddesi'nin Ulus'la birleştiği yerde "Fresko'nun Barı", 1926'da ise "Elhamra Bar" gibi. Bar türü eğlence yerlerinin gelişimi, 1926 yılında Çankırıkapı Caddesi'nin genişletilmesi ve onarılması ile olmuştur. Cadde, zamanla Ankara'nın başlıca eğlence merkezi hâline gelecektir.

Bu tür eğlence yerleri, üst düzey bürokratlar ve entelektüellerin gitmesine pek uygun değildir. Bu nedenle, emirle İstanbul'dan getirilen "Baba Karpiç" in, 1928'de önce Taşhan avlusunda açılan ve sonra Belediye Dükkânlar Sitesi'ne taşınan "Karpiç" lokantası bu gereksinimi karşılamayı amaçlamıştır. 1928 yılında ise, "asrî" baloların verileceği, Cumhuriyet'in kadroları ile yabancı ülke temsilcilerinin sık sık gelebilecekleri "Ankara Palas" (günümüzde Devlet Konukevi) tamamlanmıştır.

Atatürk Bulvarı'nın Gelişimi

1925 yılı sonrasında, eski dar sokaklı, kerpiç yapılardan oluşan Ankara'nın yanı başında modern bir başkent yükselmeye başlamıştır. 1926-1927 yıllarında, eski Taşhan (Ulus) Meydanı'ndan, şimdiki Kızılay'a doğru "Atatürk Bulvarı"nın güzergâhı belirlenmiş ve Bulvar üzerinde ilk binalar inşa edilmeye başlanmıştır. Bulvarın geçtiği güzergâh, daha önce adı geçen "Üçüncü Sur" duvarıyla hemen hemen aynı doğrultudadır. Atatürk Bulvarı'nın, Taşhan ile Talat Paşa Bulvarı arasında kalan kısmı, başkent bankalarının üzerinde toplandığı parasal (mali) merkez hâline dönüşmüştür.

Bu kesim "Bankalar Caddesi" olarak adlandırılmış ve üzerinde şu yapılar yer almıştır: Merkez Bankası, Ziraat Bankası (Kızıl Bey Camii yıkılarak yerine İtalyan mimar Mongeri'nin tasarımı olan bu yapı 1926 yılında yapılmıştır), Osmanlı Bankası, İş Bankası, Sümerbank (Taşhan 1933 yılında yıkılarak yerine yapılmıştır), Maarif Vekâleti (Milli Eğitim Bakanlığı) (Bu yapı da 1950'lerde yanmış, yerine mimari proje yarışması açılarak bugünkü çarşı ve iş hanları yapılmıştır), Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü (Büyük Postane) (1925 yılında inşa edilmiş, 1974 yılında yıktırılarak yerine bugünkü PTT Genel Müdürlük Binası yapılmıştır), Devrim İlkokulu (Erkek Sanat Mektebi), Tekel Başmüdürlük Binası.

Sonuç olarak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Atatürk Bulvarı'nın Ulus'tan başlayarak iki yanının büyük ve önemli kamu yapıları ve banka genel müdürlükleri ile yapılaştığını görüyoruz.

Bu arada, daha önceki devir eserlerinden bazıları (Kızıl Bey Camii gibi) yok olmuştur. Namazgâh Tepesi olarak bilinen yüksekçe düzlükte

“Türk Ocağı” (Halkevi) binası⁷ yapılmış, yanına “Etnografya Müzesi”, bunların arka kısmına ise “Numune Hastanesi” inşa edilmiştir (Koşay, 1963: 6). Daha sonra, İtfaiye Meydanı ile Talat Paşa Bulvarı arasında bulunan bataklık kurutulmuş “Gençlik Parkı” olarak düzenlenmiş (Ankara İmar Planı, 1937), parkın yanına Sergi Sarayı (Opera) binası inşa edilmiştir.

Bir bayram günü Ulus'a giden vatandaşlar (1933)

Gençlik Parkı karşısında İtfaiye ve temizlik işleri müdürlükleri yer almış,⁸ Bulvar'ın en gösterişli yapılarından olan “Hariciye Vekâleti” binası (şimdiki Kültür ve Turizm Bakanlığı) ile “Hukuk” ve “Ticaret” Mektepleri inşa edilmiştir.

Atatürk Bulvarı'nın iki yanı, kısa denilebilecek bir sürede anıtsal yapılarla yapılaşarak, Cumhuriyet'in “güçlü devlet” fikrinin bir göstergesi olacak şekilde ortaya konulmuştur. Bulvar'ın, mali, idari ve sosyo-kültürel kullanımları üzerinde toplaması yanı sıra, gelişen “Yeni Şehir” ile “Eski Ankara” yı doğrudan birbirine bağlamak gibi de bir özelliği bulunmaktadır.

⁷ Mimarı Arif Hikmet Koyunoğlu, inşa tarihi: 1926-27.

⁸ 1925 yılında Şehremini Haydar Bey tarafından ilk modern itfaiye örgütü kurulmuştur.

KAYNAKÇA

- Aktüre, S. (1978). *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi*. Doktora Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
- Ankara Şehri İmar Müdürlüğü. (1937). *Ankara İmar Planı*. İstanbul: Alaeddin Kırıl Basımevi.
- Darkot, B. (1950). "Ankara Maddesi". *İslam Ansiklopedisi I*. İstanbul.
- Eyice, S. (1972). "Ankara'nın Eski Bir Resmi, Tarihi Vesika Olarak Resimler – Ankara'dan Bahseden Seyyahlar - Eski Bir Ankara Resmi". *Türk Tarih Kurumu "Atatürk Konferansları" IV. ciltten ayrı basım*. Ankara.
- Galanti, A. (1950). *Ankara Tarihi*. İstanbul: Tan Matbaası.
- Koşay, H. Z. (1935). *Ankara Budun Bilgisi*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Koşay, H. Z. (1963). *Etnografya Müzesi Kılavuzu*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Nalbantoğlu, H. Ü. (1981). "Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Yükselen Orta Sınıf Üzerine". *Tarih İçinde Ankara*. Eylül 1981 Seminer Bildirileri. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı.
- Ortaylı, İ. (1981). "19. Yüzyıl Ankara'sına Demiryolu'nun Gelişi, Hinterlandının ve Hinterlanddaki Üretim Eylemlerinin Değişimi". *Tarih İçinde Ankara*. Eylül 1981, Seminer Bildirileri. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı.
- Tekeli, İ. (1982). *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tunçer, M. (2001). *Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi (14.-20. yy)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Yavuz, F. (1952). *Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz*. Ankara.
- Yavuz, F. (1981). "Başkent Ankara ve Jansen". *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*. Cilt 7, Sayı: 1, Bahar.
- 50 Yıllık Yaşantımız 1923-1933. (1975). Cilt I. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Prof. Dr. Mehmet Tunçer: 1980 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden lisans, 1985 yılında Restorasyon ABD'nda yüksek lisans programını tamamladı. 1994 yılında Ankara Üniversitesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset ABD (Kent ve Çevre Bilimleri) doktor ünvanını aldı. 1999 yılında "Kentsel Koruma" doçenti, 2009 yılında ise Restorasyon ABD'nda profesör oldu. 30 yıllık meslek yaşamında kentlerde, tarihsel, arkeolojik ve doğal koruma alanlarında restorasyon, koruma, ıslah ve yenileme plan ve projelerinde, proje yöneticiliği ve danışmanlık yapmıştır. Kamu ve özel planlama bürolarında planlama deneyimi bulunmaktadır. Mimarlık ve Şehir ve Bölge Planlama Bölümlerinde 25 yılı aşkın eğitim deneyimi vardır. 1994 -2007 arasında UTTA Planlama, Projelendirme ve Danışmanlık Ltd. Şti. kurucu ortağı olarak çalışmıştır. 2007 Ağustos ayından 2012 Ağustos ayına kadar Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mimarlık Bölümü Başkanı olarak görev yapmıştır. Hâlen Gazi Üniversitesi Şehir

ve Bölge Planlama Bölümü ve Ankara Üniversitesi Sosyal Çevre Bilimleri ABD'de öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. Tarihsel çevre koruma politikaları üzerine ikisi Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanmış 3 kitabı, 7 ortak kitap çalışması, bölge planlaması, kentleşme politikaları, tarihsel ve doğal çevre koruması, şehir planlaması, kentsel tasarım, ekolojik çevre vb. konularda uluslararası ve ulusal bilimsel toplantılarda sunulmuş ve yayınlanmış 40 civarında bildirisi, akademik çok sayıda yazı ve makalesi bulunmaktadır.

Ulus'tan Samanpazarı'na Anafartalar Caddesi'nin Öyküsü *

Güven Dinçer

Anafartalar Caddesi (1927)

ik Davetli bir yazıdır.

* Ailem eski Ankaralıdır. İstiklâl İlkokulu, Cebeci Ortaokulu, Gazi Lisesi ve Ankara Hukuk Fakültesi'ndeki öğrencilik yıllarımdan hemen tamamı Samanpazarı'ndaki evimizde geçti. Bu yazının ana kaynağı, 1944-1955 yıllarına ait anı ve gözlemlerdir.

Anafartalar Caddesi'nin Başlangıcı ve Cumhuriyet'in Kalbi Ulus Meydanı

Ulus Meydanı'nın Doğuşu

Ulus Meydanı, Ankara'nın ilk ve en önemli meydanıdır. Ankara'nın en eski siyasal, idari ve sosyal yaşam alanıdır.

Ankara'nın Etlik, Keçiören ve İstasyon'a doğru olan eski yolları ile Cumhuriyet'in başında Ulus'tan Yenişehir'e doğru açılmaya başlayan Atatürk Bulvarı'nın, Samanpazarı'na doğru yeni açılan ve yapılanan Anafartalar Caddesi'nin başlangıcı, Ulus Meydanı'dır.

Ulus, Cumhuriyet öncesinde Hacı Bayram, Zincirli Cami ve Kuyulu Cami gibi önemli dinsel yapılar ile tarihî Hükümet Konağı (1897) ve postanesi gibi devlet kurumlarının ve Ankara'nın önemli yaşam merkezi ve konut alanları olan Aşağı Yüz'ün, Karaoğlan Çarşısı'nın bitişiğindedir.

Ulus Meydanı'nın oluşumu ve meydanın yer aldığı alanın dört bir yanındaki Taşhan (1886-1888), Dârülmuallimin (Öğretmen Okulu) (Sultan Abdülhamit'in 25. Cülus yıldönümü dolayısıyla 1901 yılında yapıp, 1947 yılında yanan Millî Eğitim Bakanlığı), Millî Mücadele'de TBMM'nin açıldığı ve bir süre burada görev verdiği İttihat Terakki Kulübü binası (1915-1920) ile bugünkü 50. Yıl Çarşısı'nın yapıldığı yerde bulunan Millet Bahçesi'nin yapım tarihleri, 1880 sonrası döneme dayanır. Bunlara, Ulus'a 200 metre mesafede bulunan tarihî Sanat Okulu'nu da (1905) ekleyebiliriz.

İzmit-Ankara demiryolunun Aralık 1892'de Ankara'ya ulaşması ve hizmet vermeye başlaması ile Ulus bölgesinin, kentin istasyona en yakın yeri olması ve Ankara'nın ilk oteli Taşhan'ın, geleceğin meydanının en görkemli yerinde bulunması da bölgeye ayrı bir anlam kazandırdı.

23 Nisan 1920 tarihinde TBMM'nin açılarak Ankara'nın Millî Mücadele'nin merkezi ve Türkiye'nin başkenti olmasından sonra, Ulus bölgesinin bütün özellikleri daha da güçlü olarak ortaya çıktı. Ulus Meydanı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeniden düzenlenerek, meydanın etrafında ve çevresinde, Ulus Heykeli'ni de içeren yeni yapı ve ticari alanlar yapılarak, bölgeye yepyeni bir çehre kazandırıldı. Meydan, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında, ulusal heyecanın sergilendiği ve yaşandığı bir kaynaktı.

Ankaralıları, önceleri Taşhan ve sonraları da Ulus ve Ulus Meydanı sözcüklerini yalnız Ulus'un merkezi için değil, bu merkezin çevresindeki idari, ticari ve yaşam alanlarının tümü için kullanırlar. Bu çevrenin, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki adı Taşhan (Palas) Otel'i'nden gelir. Taşhan 1888'de otel olarak inşa edildi ve yıkıldığı tarihe kadar Ankara'nın kent yaşamında önemli bir sosyal merkez niteliğini korudu. Taşhan 1930 tarihinde hazineye geçti ve 1935 yılında yıkılarak yerine 1937-1938 yıllarında, bugünkü Sümerbank binası yapıldı.

Ulus Meydanı (1955)

Cumhuriyetin ilk yıllarında Başkent Ankara'da kamusal ihtiyaçlar için gerekli olan bütün binalar ile sosyal ve kültürel tesislerin hemen çoğunun 1930'lu yıllara kadar olan dönemde, Atatürk Bulvarı üzerinde ve Ulus-Samanpazarı (İtfaiye Meydanı), Osmanlı Bankası, Vakıf Apartmanı ve Ankara Palas arasındaki bölgede yapıldığını görüyoruz. Ayrıca, Ulus Meydanı'nın ortasında Hâkimiyet-i Milliye Anıtı'nın 1927 yılında yapılmasıyla Ulus, Kuvay-i Milliye ve Kurtuluş Savaşı heyecanını ve ruhunu Ankara'nın kalbinde sembolleştirmiştir.

İmâlât-ı Harbiye'nin 1926'dan itibaren çalıştırdığı
Berliet marka şehir içi otobüsler (1927)

Diğer taraftan, Ankara'da Cumhuriyet döneminde kurulan kent içi ulaşım sistemi de Ulus'un Ankara'nın merkezi olmasını etkiledi. Ankara'da kent içi ulaşımı sağlayan otobüs sistemi Ulus Meydanı merkezli olarak kuruldu. Otobüs ve trolleybüs hatlarının başlangıç noktaları Ulus meydanıdır. Bu sistem ile Ankara'nın eski ve yeni bütün yerleşim alanları ile Keçiören, Etlük ve Dikmen gibi başlık alanlar ve Çubuk Barajı gibi mesire yerleri, Ulus Meydanı'na bağlandılar. Bu trafik ve ulaşım düzeni, uzun yıllar Ankara'nın kolay yaşanır bir kent olmasını sağladı.

Ulus Meydanı'nın Düzenlenişi, Eski Kent Dokusu ve Yeni Yapılaşmalar

İlk imar çalışmaları, -bugünkü anlamda bir imar planına dayanılarak yapılmış olmasalar da- Ankara'nın kent yöneticileri ile Hükümetin birlikte düzenlediği ilkeler ve hedefler çerçevesinde gerçekleştirildi. O günlerdeki imar çabaları gözden geçirildiğinde, kentin imarında şu ilkelerin uygulandığı gözlenebilir:

- Kentin yeni konut ve yönetim alanlarının bir bölümünün gelecekte yeni kurulan Yenişehir'de yer alacağı ilkesi benimsendi,

- Ankara Belediyesi bugünkü Sıhhiye civarında 1926 yılında 405 adet evin yapımına başladı,

- Eski kentin ana yerleşim merkezleri ile önemli yaşam alanlarının Ulus Meydanı bağlantıları gerçekleştirildi:

- Demiryolunun gelişi sırasında tek şerit olarak yapılan Ulus-İstasyon yolu bulvar olarak düzenlendi.
- Ulus-Çankaya yolu-Atatürk Bulvarı
- Karaoğlan-Hacıbayram yolu
- Ulus-Samanpazarı arasındaki Anafartalar Caddesi
- Samanpazarı-İstasyon yolu
- Samanpazarı-Cebeci arasındaki Talatpaşa Bulvarı
- Adliye Sarayı-Numune Hastanesi yolu-Denizciler Caddesi

Kent içinde yeni yollar yapılırken, Başkent'in ihtiyacı olan anayasal kurumların hizmet vereceği binalar ve diğer kamu hizmet binalarının da yapımına başlandı: Türkiye Büyük Millet Meclisi (1924), Sayıştay (1925), Başbakanlık-Maliye Bakanlığı (1925), Adalet Sarayı (1926), Gazi ve Latife Numune Mektepleri (Atatürk İlkokulları) (1924), İsmet Paşa İlkokulu (1925), Çocuk Esirgeme Kurumu (1926), Numune Hastanesi (1924), Hukuk Fakültesi (1928), Dışişleri Bakanlığı (1927).

Yeni kurulan başkentte, yeni kent yaşamının gerektirdiği sosyal ve kültürel tesisler yapıldı: Ankara Palas (1928), Belvü Palas (1928), İkinci Vakıf Apartmanı (1930), Türk Ocağı-Halkevi (1930), Etnografya Müzesi (1927), Vakıf Evleri (7 adet) (1924).

Cumhuriyetin temel ekonomik kurumları için yeni ve görkemli binalar yapıldı: İş Bankası (1929), T.C. Ziraat Bankası (1929), Posta Sarayı (1925), Tekel Başmüdürlüğü Binası (1928)

Ayrıca, yeni kurulan Başkent Ankara yaşamının gerektirdiği ticari alanların da yapımına başlandı. 13/14 Eylül 1916 tarihindeki Hisarönü yangınında kent her anlamda büyük kayıplara uğramıştı. Yangında bine yakın konut ile buna yakın sayıda işyeri yandı. Ankara bu yaralarını kapamaya vakit bulamadan 18 Temmuz 1929 tarihindeki Tahtakale yangını ile kentin en önemli ticari alanlarından biri daha yok oldu. Ulus Meydanı ve çevresindeki ticari yapılaşmalar bu gerçekler içinde başladı.

Cumhuriyet döneminin başında Ulus Meydanı'ndaki ilk ticari yapılar, Öğretmen Okulu (1947'de yanan Millî Eğitim Bakanlığı)'nun Sümer-

bank'a bakan cephesinin önüne, özel idarece 1924 yılında yaptırılan beş dükkân ile özel kişilerce aynı yıllarda yapılan Kızılırmak Kiraathanesi ile ahşap İstanbul Oteli ve Pastanesidir. Bu dükkânlar ve binalar 1953 yılı istimlâklerinde yıkılmışlardır.

Bu yapılardan hemen sonra, (sonradan Şehir Bahçesi olan) Millet Bahçesi'nin Bulvar'a bakan yüzüne ve onun karşısındaki Öğretmen Okulu'nun önüne 1931-32'de Özel İdare tarafından yeni işyerleri yaptırıldı. Millet Bahçesi'nin önündeki işyerlerinin tam ortasına gösterişli bir giriş kapısı yapıldı ve çiçeklerle donatılan Şehir Bahçesi, bir park olarak düzenlendi.

İmar ve yapım çalışmaları sürerken, kentin bütününün imarını düzenleyecek olan imar planı için uluslararası bir yarışma açıldı. 1928 yılında açılan Ankara Şehri İmar Planı yarışması sonucunda, yarışmayı kazanan Prof. Dr. Hermann Jansen'in planı 1932 yılında uygulamaya konmuştur. 1932 yılından itibaren başlayan bu planlı dönemde, Ulus ve civarında ülkenin ve kentin ihtiyacı olan ekonomik kurumların yapımına devam edildi: Sümerbank (1938), Merkez Bankası (1933), Etibank (1936), Emlak Kredi Bankası (1934), İller Bankası (1937),

Bu arada, Türkiye'nin gelecekteki ekonomik yaşamında etkili olacak iki kurum daha kuruldu ve bunların binaları yapıldı: Ankara Ticaret Lisesi (1930) ve Ankara Sergievi (1934) (sonradan opera binası hâlini aldı).

Jansen Planı'ndan sonra, Ulus ve çevresinin ekonomik ve ticari hayatını etkileyecek en önemli imar ve yapım çalışması, Sanayi ve Posta Caddelerinin ve Rüzgârlı Sokağın açılmasıdır. Böylece, Atatürk Bulvarı ve Anafartalar Caddesi birbirine bağlanmıştır. Bulvar'a paralel olarak, Sümerbank'ın karşısından başlayan ve Posta Caddesi'ni keserek Gazi Lisesi'ne doğru devam eden Sanayi Caddesi de bu yapılaşmayla bütünleşerek kentin önemli bir ticari alanı olmuştur.

Posta Caddesi ve Sanayi Caddesi'nde, yeni kurulmakta olan başkent gereksinim duyduğu yapı malzemeleri ile teknik donanımları satan iş yerleri yoğunlaştılar. Ayrıca, Tahtakale yangın alanının Posta Caddesi ile Anafartalar Caddesi arasındaki bölümüne, Sulu Han karşısına 1937 yılında yaptırılan Ankara Hali, yiyecek ve içecek satan iş yerleri ile ihtisas çarşısı olarak gelişti ve bugünlere geldi.

Anafartalar Caddesi-Cumhuriyet Çarşısı

Anafartalar Caddesi'nin Anlamı

Anafartalar Caddesi, Millî Mücadele ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Ankara'nın kalbi olan Ulus Meydanı ile kentin en önemli yerleşim ve yaşam alanlarından biri olan Samanpazarı'nı birleştiren ve bütünleştiren Uzun Çarşı'nın adıdır. Cadde, aynı zamanda Aşağı Yüz'ü (Taşhan, Hacı Bayram, Tabakhâne ve civarı) ve Yukarı Yüz'ü (Denizciler Caddesi civarı, Samanpazarı, Yahudi Mahallesi, Hacımusa, Koyunpazarı, İki Şerefeli, Ulucanlar ve Öksüzce mahallesini) birleştiren anayoldur. Ulus Meydanı'ndan Samanpazarı'na kadar yaklaşık bir buçuk kilometre uzunluğunda olan Cadde, Ulus Meydanı'ndaki anıttan başlayarak, Ankara Kalesi yönünde Zincirli Cami, Karaoğlan-Hacıbayram kavşağını takiben, Eski Belediye-Bent Deresi Kavşağı'nda doksan derecelik bir açı yaparak ve sağa kıvrılarak Posta Caddesi kavşağı ve Çıkırıçılar Yokuşu başlangıcından sonra, Eski Adliye Sarayı, Denizciler Caddesi Kavşağı, Atatürk İlkokulları, Çocuk Esirgeme Kurumu ve biraz ileride Kurşunlu Cami'yi geçtikten sonra Samanpazarı'nda sona erer.

Anafartalar Caddesi'nin adı, Ankara'da Cumhuriyet döneminde verilen (ve bazıları Kurtuluş Savaşı zaferlerine gönderme yapan) diğer semt, bulvar, cadde, sokak ve okul adları gibi, Çanakkale Savaşı'nda Mustafa Kemal'in kumandasındaki Türk ordusunun Gelibolu yarımadasında kazandığı zaferlerden birinin ismidir.

Anafartalar Caddesi'nin Yapımı

Anafartalar Caddesi'nin yapımı ve çarşının oluşumu, Millî Mücadele'nin kazanılmasından hemen sonra Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayan bir düşünce ve uygulama sürecidir.

Ulus Meydanı'ndan Samanpazarı'na kadar Anafartalar Caddesi'nin iki yanında yer alan bütün binalar, Cumhuriyet dönemi yapılarıdır.

Anafartalar Caddesi'ndeki tüm yapılar, yapıldıkları dönemin mimarlık anlayışını ve izlerini taşırlar. Cadde'nin Hacıbayram kavşağından Samanpazarı'na kadar olan bölümünde yer alan binaların tamamı 1940'lı yıllara kadar olan dönemde yapılmıştır. 1947-50 yılları arasında yapılan

eski belediye binası dışında, sonradan yapılan bina pek azdır. Ulus-Hacıbayram kavşağı arasındaki binalar ise 1955 Ulus istimlaklerinden sonra yapılan binalardır.

Anafartalar Caddesi'nin yapımına başlanması, başkent Ankara'nın imarına ilişkin çalışmaların öncüsüdür. Cadde, Ankara'nın bütününe kapsayan imar çalışmalarının henüz başlamadığı ve bu konuda çözüm arayışlarının olduğu bir döneme ait mevzi bir imar düzenlemesi ve uygulamasıdır.

Anafartalar Caddesi, İkiz Okullar (Numune Mektepleri) (1924)

Cadde'nin yapımı ile ilgili en sağlam ve temel bilgi, 1924 tarihli Müdafaa-i Milliye Harita Dairesi'nce hazırlanan Ankara Şehir Haritası'dır. Bu harita, kentin Cumhuriyet'çe devralınan eski dokusu ve 1916 Hisarönü yangın alanı ile birlikte yeni imar uygulamalarının ipuçlarını vermektedir:

- Haritada, geleceğin Anafartalar Caddesi, eski dokunun devamı gibi adeta bir yol istikamet planı veya ham yol olarak görünmektedir,
- 1953-60 arasında gerçekleştirilen büyük istimlâklere kadar Ulus Meydanı'ndan Karaoğlan'a (Hacı Bayram kavşağı) kadar olan bölüm, eski yolun genişletilmesi sonucu oluşmuştur,

- Anafartalar Caddesi'nin açılması düşüncesine paralel olarak, cadde üzerinde yer alacak iki önemli kamu yapısı olan Atatürk ilkokulları ile Adalet Sarayı'nın yerleri haritada belirlenmiştir,

- Bentderesi kavşağından Çıkırıkçılar Yokuşu başlangıcına kadar olan bölümün hisar tarafı, caddenin planlanması ve yapılaşmasıyla birlikte oluşmuş ve yapılaşması 1927 yılında tamamlanmıştır. Zira bu bölüm, 1916 yangın alanı içindedir. Bu bölümün eski belediyeden Posta Caddesi kavşağına kadar olan kısmı da 1929 Tahtakale yangınından sonra belirlenmiş ve yapılaşmıştır. Bölüm, Belediye'den sonraki köşede yer alan Toygar Apartmanı'ndan Posta Caddesi köşesindeki Vakıf Hanı'na kadar uzanır.

- Anafartalar Caddesi'nin Bentderesi kavşağından Şengül Hamamı inişine kadar olan bölümünün tamamı, iki önemli yangından sonra boşalan eski dokunun yerinde oluşturulmuştur. Bu nedenle, yapılaşmalar hızlı bir şekilde ve kısa zamanda gerçekleşmişlerdir,

- Anafartalar Caddesi'nin Şengül Hamamı üstünden Karaoğlan Kavşağı'na kadar olan güzergâhını, kentin kadim Hanımpınar su yolu boyunca yapımının düşünülmesi ve gerçekleşmiş olması da ayrıca ilgi çekicidir.

Anafartalar Çarşısı'nın Oluşumu

Anafartalar Çarşısı'nın oluşumu dünden bugüne beş bölüm olarak ele alınabilir.

Ulus Meydanı'ndan Karaoğlan'a (Hacı Bayram Caddesi başlangıcı) kadar olan bölüm

Bu bölümde, Cumhuriyet yapıları sınırlı olup 1960'lı yılların başlangıcındaki istimlâklere kadar bölgenin eski karakteri korunmuştur. Buradaki Cumhuriyet dönemi yapıları; Öğretmen Okulu önündeki beş dükkân, Kızılırmak Kiraathanesi, İstanbul Pastanesi ve Oteli ile Sümerbank'tır.

Anafartalar Caddesi'nin Sümerbank tarafındaki Sümerbank-Zincirli Cami arası bölüm, 1960'lı yıllara kadar varlığını aynen korumuş ve bu tarihlerdeki istimlâklerle yıkılmıştır. Buradaki iş yerleri arasında Cumhuriyet Yıldız Lokantası, Yeni Sinema ve fotoğrafçı hatırlanıyor. Ayrıca,

Sümerbank binasının altındaki Sümerbank yerli mallar pazarı ile Beykoz kundura mağazası, Ankaralıların belleğinde yer eden mekânlar arasındadır.

Zincirli Cami ile Hacıbayram Caddesi arasındaki eski Kuyulu Kahve ve Kuyulu Cami bölümü ise Cumhuriyet döneminin başlangıcındaki ilk istimlâkler sırasında yıkılmışlardı. Bu alanda 1940-1950 arasındaki yıllarda bazı iş hanları yapıldı.

Cadde'nin Sümerbank karşısında olan ve Meydan'ın köşesinden başlayarak Zafer Sokağı'na kadar olan bölümünde; Bulgurlu elektrik malzemeleri mağazası, Baklavacı Karagöz, Kızılırmak Kıraathanesi ile sanatçı ve fikir adamlarının oturdukları İstanbul Pastanesi vardı.

Zafer Sokağı ile Karaoğlan arası bölümdeki binalar ise, Cumhuriyet'in ilk yıllarından sonra zamanın ihtiyaçlarına göre ufak tefek bazı onarım ve eklemelerle birlikte, varlıklarını 1960 yılındaki istimlâklere kadar sürdürdüler. Bu bölümde Ankara'nın ünlü piyango bayii Mavi Gişe, bitişiğindeki Lostra Salonu, Bozacı Akman, Şekerci Meliha Turhan, Romeo Parfümeri, Üçel Oyuncak Pazarı, mandıra mamulleri satan ünlü Bursa Pazarı ile diğer birçok küçük işletme bulunuyordu.

Karaoğlan'dan Eski Belediye ve Bentderesi Kavşağı'na kadar olan bölüm

Bu bölümdeki binaların tamamı Cumhuriyet döneminde yapılmıştır. Hacıbayram Caddesi'nden Güvercin Sokak'a kadar olan bölüm, bugüne kadar aynen korunmuştur. Anafartalar-Hacıbayram Caddesi'nin köşesindeki Gima mağazası ile Kırtasiyeci Halil Naci Mihçoğlu, Atlas Kundura mağazaları, bu bölümün ünlü işyerleridir. Güvercin Sokağının girişinin diğer yanındaki Paket Postanesi ile Basın-Yayın binaları da bugüne kadar aynen korunmuşlardır. Bunların karşısında ve Bentderesi yönüne giden Hisar Caddesi ile Anafartalar Caddesi'nin kesiştiği köşede bulunan ünlü Memurlar Kooperatifi binası, bölgenin unutulmaz alanlarından.

Karaoğlan Caddesi (Halil Naci Mihçioğlu'nun kırtasiye dükkânının önü) (1930'lar)

Hacıbayram Caddesi'nin karşısındaki Hatay Sokak ile Belediye arasında kalan bölüm ise Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılmış iki-üç katlı binalardır. Buradaki Onuncu Yıl Apartmanı ve mağazası ile lüks tuhafiye mağazası Almaç, hatırdaki kalan iş yerleridir. Bu bölüm, 1960 yılı istimlâklerinde yıkılmıştır.

Bölgenin nirengi noktası olan Belediye binasının yapımına 1947 yılında başlanmış, bina 1950 yılında tamamlanmıştır. Belediye binasının alt tarafında Kamspor mağazası ile bir büfe ve İstanbul Emniyet Sandığı Ankara Şubesi bulunuyordu. Belediye binasının Hal girişinde ve yan tarafında ise Ankara Belediyesi'nin nikâh salonu yer almaktaydı.

Bentderesi-Belediye Kavşağı'ndan, Çıkrıkçılar Kavşağı, Adliye-Denizciler Caddesi ayırımına kadar olan bölüm

Çarşı'nın Belediye ile karşısındaki Bentderesi kavşağı-Hisar Caddesi köşesinde bulunan memurlar kooperatifi mağazasından itibaren, Çocuk Esirgeme Kurumu'na kadar olan bölümü, Anafartalar Caddesi'nin en zengin ve pırıltılı bölümüdür. Buradaki binaların tamamının altındaki mağaza ve işyerleri kendi türünde en tanınmış ve itibar edilen ticarethanelerdi. Binaların üst katlarının çok azı ise konut olarak kullanılıyordu.

Büyük bir çoğunluğu, Adalet Sarayı'nın yakınlığı ve onun sağladığı hareket sebebiyle avukatlar tarafından tercih edilen yerlerdi. Ayrıca, hekimler ve tıbbî laboratuvarlar ile tüccar terziler ve her çeşit serbest meslek erbabının işyerleri de yine burada yer alıyordu.

Belediye ile Posta Caddesi arasında; Ünlü Rehber (lüks tuhafiye), Necati (manifatura, kumaş), 101 Çeşit ve Apa (Ayakkabı) mağazaları bulunuyordu. Anafartalar Caddesi-Posta Caddesi köşesindeki Vakıf Hanı'nın altındaki pasaj ise bir Kuyumcular Çarşısı'dır. Bu pasaj, bugüne kadar bu özelliğini korumuştur.

Bentderesi Kavşağı'ndaki Memurlar Kooperatifi binasından Çıkrıkçılar Yokuşu başına kadar olan alanda ise muhtelif işyerleri vardı. Burada, çeşitli ev aletleri satan Balıkçı Kardeşler mağazası ile Candarlar (billuriye-züccaciye) mağazası bulunuyordu. Posta Caddesi'nin çıkışının karşısında ise, yan yana pek çok kuyumcu dükkânı yer almaktaydı. Bunlardan en eskisi Kuyumcu Zeynel'di. Buradaki kuyumcular, bugün de değişen bir biçimde olsalar bile, yerlerindedir.

Posta Caddesi ile Anafartalar'ın birleştiği yerde ve Vakıf Han'ın karşısındaki Hanif Hanı'nın köşesinde, Balçılar tuhafiye mağazası bulunuyordu. Onun yanında İnci terlik ve patikçisi ile Güneş Kundura mağazası vardı.

Anafartalar Caddesi'nde, Çıkrıkçılar Yokuşu'nun başladığı yerdeki üçgen alan adeta Anafartalar'ın yan çarşılarının başlangıç noktası ve bir dağılım merkezidir. Çıkrıkçılar Yokuşu-Işıklar Caddesi ve Anafartalar Caddesi'ne paralel olarak uzanan Konya Sokak, çarşının bir parçası olarak adeta buradan başlarlar. Yokuşun tam başlangıcında yer alan Özçelikler manifatura ve döşeme, çeyiz mağazası ile meydanın adliye tarafında Ankara'nın en eski antika mağazası Antikite buradaydı.

Posta Caddesi ile Anafartalar Caddesi arasını Hanif Apartmanı'nın arkasından çaprazlama kesen sokak ve merdiven civarındaki Sulu Han duvarına dayalı oluşmuş Sobacılar Çarşısı da, Anafartalar Çarşısı'nın ilginç bir ihtisas çarşısıdır. Burada soba, kuzine, maltız, mangal ve her çeşit soba borusu yapılı ve satılırdı.

Anafartalar Caddesi'nin Adliye Sarayı karşısında yer alan ve Sobacılar Çarşısı merdiveni çıkışından Denizciler Caddesi başına kadar olan bölümü, Anafartalar Çarşısı'nın diğer bir pırıltılı yüzüydü. Burada terzi levazimatçıları ile Ortaç (ünlü tuhafiye mağazası-Philips radyoları bayii),

Ankara Pasta Salonu, Singer dikiş makineleri mağazası, Olimpiyat hazır giyim mağazası, Foto Aile, nota ve müzik aletleri de satan bir kırtasiyecisi ve Ankara'nın sembollerinden olan kolonyacı Eyüp Sabri Tuncer'in işyeri vardı. Denizciler Caddesi'nin köşesinde ise bir örücü ile resmî şapka imalatçısı ve satıcısı (asker, polis ve öğrenci gibi) yer alıyordu.

Adliye Sarayı-Denizciler Caddesi Kavşağı'ndan Samanpazarı'na kadar olan bölüm

Denizciler Caddesi girişi ile Anafartalar Caddesi arasındaki köşede bulunan Hasan Bey Apartmanı'nın altında genelde tuhafiye türünde iş yapan mağazalar vardı. Bunun yanındaki Çocuk Esirgeme Kurumu Apartmanı'nda ise Ankara'nın ünlü hekimlerinin muayenehaneleri vardı. Apartmanın altında ise ünlü Foto Rıdvan (Kırmacı)'ın stüdyosu ve Mehmet Naci Akseki'nin kırtasiye mağazası ile Sus Sineması'nın girişi bulunuyordu. Bundan sonra Şengül Hamamı'na inen ve Anafartalar Caddesi'ni Denizciler Caddesi'ne bağlayan merdivenlerle Acıçeşme Sokağı'na kadar olan bölümde ise iki katlı ve uzun bir bina olan Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi bulunuyordu. Binanın arka tarafında da Ankara'nın ilk çocuk parkı olan Himaye-i Etfal parkı bulunuyordu.

Merdivenle Samanpazarı arasında isimleri hatırdaki kalan işyerleri ise, Sümerler tuhafiye mağazası ile Akar ve Akalın pastaneleridir.

Anafartalar Caddesi'nin Adliye Sarayı'ndan itibaren Samanpazarı'na kadar olan bölümde yer alan Atatürk İlkokulları'nın altındaki mağazalar, 1950 yılından hemen önce Özel İdare tarafından yaptırıldılar. Buradaki ticarethaneler, bugün de benzer nitelikte ve manifatura-tuhafiye ve hazır elbise türünde iş yapmaktadırlar.

1928 de Himayei Etfalin şekkat abideleri

Himayei Etfal önünde 23 Nisan bayramı kutlaması (1928)

Özetlemek gerekirse, Anafartalar Caddesi'nin önemli özelliği, caddenin orta bölümünde yer alan Adliye Sarayı ile Ulus Meydanı arasındaki bölümün bir yaşam merkezi ve kentin belli başlı gezinti yeri olmasıdır. Bu bölge, her gün, adliyede, devlet dairelerinde işi olanlar ile alışveriş yapanlara özellikle akşamüstlerinde zarif bir gezi alanı ortamı yaşatmıştır. Buralarda yer alan işletmelerden bazılarına değinilen Caddenin önemli bir özelliği, kendine açılan cadde, sokak ve çevrede ihtisaslaşmış çeşitli yan çarşıların bulunmasıdır.¹

¹ Bu çarşılar ve ağırlıklı ihtisas alanları şöylece sıralanabilir: Oteller: Ulus civarı, Çankırı Caddesi (başlangıç bölümü), Sanayi Caddesi, Hergele Meydanı, Eğlence yerleri: Çankırı Caddesi (başlangıç bölümü), Lokantalar: Ulus civarı, Posta Caddesi, Hacıbayram civarı, Hergele Meydanı, Gıda Maddeleri: Hal, Gıda Toptancıları: Hal, Ulucanlar, Koyunpazarı, Kale civarı, Mobil-yacılar: Işıklar Caddesi, Konya Sokak, Halıcular: Anafartalar Caddesi, Çıkrıkçılar Yokuşu, Işıklar Caddesi, Koyunpazarı, Ayakkabıcılar ve terlikçiler: Anafartalar Caddesi, Hatay Sokak, Kavafiye: Çıkrıkçılar Yokuşu, Çantaclar: Anafartalar Caddesi, Çıkrıkçılar Yokuşu, Manifatura-Kumaş: Çıkrıkçılar Yokuşu, Anafartalar Caddesi, Perde-döşeme: Konya Sokak, Çıkrıkçılar Yokuşu, Tuhafiye: Anafartalar Caddesi, Terzi levazımatı: Anafartalar Caddesi, Çıkrıkçılar Yokuşu, Bakırcılar ve Kalaycılar: Koyunpazarı, Saraçlar: Ulucanlar, Kavaflar Çarşısı, Semerciler: Ulucanlar, Çilingirler: Ulucanlar, Bıçakçılar: Koyunpazarı, Sobacılar: Sobacılar Sokağı (Anafartalar Caddesi yakını), Ekmek, pide, kelle, simit ve tava fırınları: Ulucanlar, Basın: Anafartalar, Rüzgârlı Sokak, Matbaalar ve çiftçiler: Rüzgârlı Sokak, Denizciler Caddesi, Hacıbayram civarı, Sahafılar: Anafartalar Caddesi, Denizciler Caddesi, Elektrik malzemesi: Anafartalar Caddesi,

Samanpazarı

Samanpazarı, sınırları kesin olarak çizilebilen idari bir bölge değildir. Eski Ankara'nın ortasında yer alan ve pek çok eski Ankara mahallesini, ticari alanlarını (çarşılar, pazarlar, hanlar) ve yaşam alanları ile tarihî eserleri (camiler, mescitler, çeşmeler, hamamlar, hastaneler, okullar ve parklar) içine alan bir bölgenin adıdır.

Geniş anlamda Samanpazarı, Kale önündeki Ekinpazarı ile Atpazarı'ndan başlayarak Adliye Sarayı ve Denizciler Caddesi'ne, 1980'li yıllarda yıkılan Esen Park'tan (bugünkü Altındağ Belediyesi) ve Hacettepe Hastanesi'nin ortasından geçip Erzurum Köprüsü'ne uzanan yol arasında kalan ve Tacettin Camii ve Hamamönü'ne kadar uzanan geniş konut alanları bulunan bölgeyi içine alır. Bu bölgede yer alan ve şimdiki Hacettepe Üniversitesi ile hastane ve sağlık tesislerinin bulunduğu yerdeki yerleşim alanları, 1960 yılında başlayan Hacettepe istimlakleri ile yıkılmıştır.

Dar anlamda Samanpazarı ise, bugünkü Altındağ Belediyesi binasının yapımı ile işlevini ve güzelliğini kaybeden meydan, park ve yakın çevresinin adıdır.

Samanpazarı adı, kentin ihtisas pazarlarının birinin adından gelir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında eski Ankara'nın yerleşim alanlarının bittiği bugünkü Ticaret Lisesi'nin bulunduğu yerden başlayarak, Hisarönü'ndeki meydana doğru sırasıyla yer alan; Arabapazarı, Odunpazarı, Samanpazarı, Koyunpazarı, Atpazarı ve Ekinpazarı gibi pazar yerlerinden birinin adıdır.

Belirtmek gerekir ki, bugünkü Samanpazarı meydanının içinde ve tam ortasında yer alan Altındağ Belediyesi'nin ismi, sadece idari bir isimdir. Bu isim, ne Altındağ Belediyesi'nin yüklendiği görevleri, ne de bölgenin Ankara içindeki tarihsel geçmişini ve işlevini ifade eder. Zira Altındağ Belediyesi, Cumhuriyet öncesi Ankara'sının; Ulus,

Konya Sokak, Kimyevi Maddeler: Posta Caddesi, Makine-teçhizat: Posta Caddesi, Sanayi Caddesi, İnşaat malzemesi: Sanayi Caddesi, Nalburiye: Sanayi Caddesi, Posta Caddesi, Mahrukat: Bentderesi, Otobüs garajı ve yazıhaneleri: Hergele Meydanı, İşhanları: Ulus civarı, Anafartalar Caddesi, Posta Caddesi, Işıklar Caddesi, Konya Sokak, Çıkrıkçılar Yokuşu, Pasajlar: Anafartalar Caddesi, Posta Caddesi.

Hacıbayram, Hisar, Hisarönü, Tahtakale, Hisar çevresi, Samanpazarı, Hamamönü gibi eski Ankara'nın bütünü ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan pek çok bina ve eserin bulunduğu tarihî alanda görev yapan bir belediyedir. Başka bir deyişle, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından gelen tarihî mirasın sahibi ve koruyucusudur.

Samanpazarı (1927)

Altındağ adı, Ankara'da 1930'lu yıllarda başlayan ve 1940'lı yıllarda hızlanan gecekondulaşma olgusunun ve ünlü gecekondu bölgesinin sembol ismidir. Kısacası, bu isim Ankara için hiçbir kültürel ve tarihî değeri ifade etmez.

Samanpazarı'nın Ankara için ifade ettiği değerse, kentin tarihî dokusunun merkezi olmasından ve de Cumhuriyet'in kalbi Ulus Meydanı'ndan başlayarak Samanpazarı'na kadar devam eden Cumhuriyet'in çarşısı Anafartalar Caddesi'nin bitiş noktasında yer alıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Ulus Meydanı ve çevresi, nasıl ki birbirlerini tamamlayan ticari ve sosyal alanlar bütünü ise, Samanpazarı ve çevresi de eski Ankara'nın ve Ankara yaşamının merkezidir. Sivil mimarisi, dinsel yapıları, ticari bölgeleri ve okulları ile eski Ankara'nın kalbidir.

Samanpazarı, bir anlamda, Ulus gibi önemli yol kavşağı ve kentin önemli yollarının başlangıç ve bitiş noktasıdır: Samanpazarı-Ulus: Anafartalar Caddesi, Samanpazarı-Opera Meydanı ve İstasyon yolu: Talatpaşa Bulvarı (Eski Mukaddem Caddesi), Koyunpazarı-Samanpazarı-Hamamönü yolu, Samanpazarı-Koyunpazarı-Ulucanlar yolu.

Ayrıca, Anafartalar Caddesi ile Numune Hastanesi ve Türk Ocağı'nı birleştiren Denizciler Caddesi de bölgenin canlı bir bölümüdür.

Samanpazarı Meydanı ile Esen Park'ın Oluşumu

Altındağ Belediyesi kurulup, bugün içinde görev yaptığı belediye binası yapıncaya kadar (yapım tarihi: 1987-1994) belediyenin bulunduğu yerde ve önündeki alanda Esen Park, Mukaddem Camii ve Samanpazarı Meydanı vardı. Bu meydan, 1930'lu yıllarda uygulanmaya başlayan Jansen Planı'na göre 1935-1940 yılları arasında yapılan istimlâkler ve yol çalışmaları neticesinde oluşmuştur.

Meydanın açılması ile Esen Park'ın yapımındaki temel etken, İstasyon'dan Samanpazarı'na doğru gelen ve oradan da Samanpazarı-Hamamönü ve Cebeci yönüne giden eski yolun, Talatpaşa Bulvarı'nın (ilk adı İnönü Bulvarı) yeni bir güzergâh belirlenerek yapılmasıdır. Daha öncesinde, İstasyon yönünden, Gureba Hastanesi (Numune Hastanesi) ve -Hasırcılar Geçidi/Kavşağı ile Hacettepe Hemşire Okulu'nun bulunduğu yerde bulunan ve sonrasında yıkılan- Mukaddem Camii'nin hemen yakınına doğru gelip, Hacımusa Camii-Hamamönü yönüne doğru giden ve tarihî "Eski Yol" olarak adlandırılan yol aynen korunarak, bu yolun üstünden ve ona paralel olarak geçen, kısmen mezarlık ve kısmen de konut alanları üzerinde yer alan Talatpaşa Bulvarı açıldı.

Ayrıca, Samanpazarı'nın Hamamönü, Numune Hastanesi ve Anafartalar Caddesi çıkışları da genişletilerek yeniden düzenlendi. Böylece, bu yol çıkışları arasında üçgen şeklinde büyük bir alan oluştu. Bu alanın Yenişehir'e bakan yüzüne Esen Park adı ile büyük bir park ve önüne (Zincirli Camii yönü) de büyük bir meydan yapıldı.

1950'li yıllara doğru, bir bölümü müzikli bahçe-açık hava gazinosu hâline getirilen bu güzel parkın ve yapının etrafı, zeminden 5-6 metre yükseklikteki granit duvarla çevrili güzel bir yeşil alandı. Parkın Yenişehir'e bakan yüzü, kot farkı nedeniyle 10 metre kadar yüksekte idi.

Parkın Samanpazarı Meydanı'na bakan yüzünde ve altında; şekerçi, kuruyemişçi, Kavaklıdere şaraphanesi ve Tekel ürünlerinin dağıtım deposu vardı. Cebeci'ye bakan yönündeki yeşil alanla park arasındaki Socony vakum benzin istasyonu ve İstasyon'a bakan yönünde ise Shell benzin istasyonu bulunuyordu. İstasyon'a bakan ve Shell benzinliğinin arasında kalan bölüm, birbirine merdivenle bağlanan iki kademe hâlinde planlanmıştı.

Esen Park adeta Cumhuriyet'in eski Ankara'ya bir armağanı idi. Park, önce gazinolaştırıldı, sonra alt tarafı, tek kademe belediye mezar salonu hâline getirildi. Daha sonra da, Altındağ Belediyesi binası yapılmak üzere parkın tamamı yıktırıldı. Sonuçta, Ankara, eski Ankara'dan yeni Ankara'ya doğru emsalsiz bir güzellik sergileyen seyir yerinden mahrum kaldı.

Samanpazarı ve Çevresindeki Ticari Alanlar

Samanpazarı Meydanı'nın etrafında ve Anafartalar Caddesi, Koyunpazarı, Hamamönü ve Numune Hastanesi-İstasyon yönüne doğru olan çıkışlarda, genelde günlük yaşama dönük birçok ticarethane vardı. Anafartalar Caddesi gelişinde, sağ tarafta Kurşunlu Camii'nin karşısından başlayarak şu ticarethaneler vardı: Saatçi Bekir Niyazi Erzincanlı, PTT, Merkez Eczanesi, kurukahveci, Tatlıcı Abdurrahman, Boğaziçi Kıraathanesi ve köşede mandıra mamulleri satan Bursa Pazarı.

Karşı sırada ise, Kurşunlu Camii'nden Meydan'a doğru şu işyerleri bulunuyordu: Kolacı, gömlekçi, lostra salonu ve Meydan'a bakan köşede eski bir Ankara hanı ve giriş kapısı yanında tütüncü ve gazete bayii.

Koyunpazarı çıkışının başlangıcı ve gazete bayininin yanında, sırayla, Ege Eczanesi, balıkçı, kurukahveci, tuhafiyeci, ayakkabıcı vb.

Hamamönü'nden gelip, Esen Park'ın yanından Koyunpazarı'na çıkışta ise, kasap vb. ile bir yazlık sinema ile önünde Güven Çarşısı vardı.

Güven Çarşısı'nın önündeki meydandan Saraçlar-Kavaflar Çarşısı, Hisar'a giden çarşılar ile Ulucanlar Çarşısı başlardı.

Samanpazarı, etrafındaki eski dokudaki konut alanları, Koyunpazarı Kavaflar Çarşısı, Atpazarı, Kale civarındaki hanlar ve Ulucanlar Çarşısı ile kenti bağlayan bir merkez idi. Cebeci'den gelen otobüsler, Samanpazarı ve Anafartalar Caddesi üzerinden Ulus'a giderlerdi. Ayrıca, Samanpazarı-Ulus ve Samanpazarı-Bakanlıklar arasında da otobüs hatları vardı.

Meydanın etrafının istimlâki ile ortada meydan kalmadı. Geleneksel ticari ve sosyal yapı yıkıldı.

Samanpazarı ve Çevresindeki Sağlık Tesisleri ve Hastaneler

Numune Hastanesi, Cumhuriyet döneminde yapılan, uzun yıllar bütün ülkeye hizmet veren bir sağlık kurumudur. Hastane, bir anlamda, Cumhuriyet öncesinde aynı yerde hizmet veren Gureba Hastanesi'nin devamıdır. Bugünkü yapı grubunun yerinde, Cumhuriyet öncesinde iki büyük bina yer alıyordu. Biri hastane, diğeri de Vakıflar binası. Bu iki bina, Cumhuriyet döneminde, yeni yapılarla birlikte uzun yıllar hastane olarak hizmet verdiler. Sonrasında, bugünkü binaların yapımı için yıkıldılar.

Hamamönü'nde, Cebeci Ortaokulu'nun karşısında yer alan ve yapımı 1940 yılında biten, sonraları genişletilerek büyütülen Doğumevi de, Cumhuriyet Ankara'sının ikinci büyük sağlık tesisidir.

Samanpazarı ve Çevresindeki Okullar

Samanpazarı ve çevresinde, bir bölümü Cumhuriyet öncesi dönemden kalan pek çok öğrenim kurumu vardı. İlkokul, ortaokul, lise ve meslek okulu olarak hizmet veren bu kurumlar şunlardır:

- Cumhuriyet öncesinde yapılan binalarda öğretim yapanlar:

Samanpazarı ile Yahudi Mahallesi arasında yer alan ve daha sonra yıkılan İstiklâl, Albayrak ve Özel Işık ilkokulları, Tacettin Camii civarındaki Dumlupınar İlkokulu, Yeni Camii yakınındaki Sakarya İlkokulu (bu okul binalarının tamamı ahşap binalardı). Şengül Hamamı'nın yanında bulunan Kız Ortaokulu (1924 yılında Ankara Kız Lisesi olmuştur. 1938 yılında Ankara Kız Lisesi'nin yeni binası yapıldıktan sonra burası kız ortaokulu olarak hizmet vermeye devam etmiştir). Bugünkü Yüksek İhtisas Hastanesi'nin bulunduğu yerde yer alan ve 1895 yılından Cumhuriyet dönemine kadar hizmet veren Ankara İdadisi (Taş Mektep) (bu bina, Cumhuriyet döneminde, Ankara Erkek Lisesi olarak hizmet vermeye devam etmiştir. Erkek Lisesi, 1937 yılından itibaren Yenişehir'deki yeni binasına taşınmış ve Taş Mektep binası 1945 yılına kadar ortaokul olarak hizmet vermiş, daha sonraki tarihlerde, Numune Hastanesi'nin

bir pavyonu olarak inşasına başlanıp, 1964 yılında Yüksek İhtisas Hastanesi hâline gelen binanın yapımı için yıkılmıştır).

- Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan okullar:

Anafartalar Caddesi'ndeki Atatürk İlkokulları, Hisar yakınındaki Yeni Hayat İlkokulu, Kaba Küllük'teki Ulus İlkokulu, Hamamönü'ndeki İnönü İlkokulu, Kurtuluş Meydanı'ndaki Kurtuluş İlkokulu, Hamamönü Dört Yol yakınındaki İltekin İlkokulu, Kurtuluş Ortaokulu, Cebeci Ortaokulu, Gazi Lisesi (Hergele Meydanı), Ticaret Lisesi (Türk Ocağı-Halkevi karşıtı), Kız Lisesi (Etnografya Müzesi yanı) ve İsmetpaşa Kız Enstitüsü (Atatürk Bulvarı).

Ulus, Anafartalar Caddesi ve Samanpazarı'nın Ekonomik Gücünü ve Sosyal Pırlıtlısını Kaybetmesi

İstimlâk ve Yıkımlar

1935-1940 yıllarında ana karakteri şekillenen çarşı, her gün biraz daha gelişerek, harp sonrası yıllarına gelindi. 1945 ve onu takip eden yıllarda savaşın olumsuzlukları azaldı. Çarşı; çeşitlilik zenginlik ve canlılık yönünden yeni bir döneme girdi. Ulus ve Samanpazarı, çevresindeki ihtisas çarşıları ile birlikte 1953-1960 arasındaki istimlâklere kadar altın yıllarını yaşadılar. İstimlâklar, Anafartalar Caddesi'nin başlangıç ve bitiş noktaları olan Ulus Meydanı ile çevresinin ve Samanpazarı'nın hem ticari mekânını, hem de tarihsel ve sosyal atmosferini yok etti. Bu istimlâklar, şu şekilde gerçekleşti:

- Önce, 1950'li yıllara doğru Sümerbank'ın karşıtındaki ada istimlâk edildi. Buraya Ulus Çarşısı ve çok katlı büyük iş hanı yapıldı (1955-61). Ulus Anıtı, eski yerinden bu yeni yapı grubuna doğru kaydırıldı (1959-60).

- Daha sonra, karşıtındaki Şehir Bahçesi Çarşısı da, 1960'lı yıllarda yıkılarak buraya 1967 yılında 100. Yıl Çarşısı ve İş hanı yapıldı.

- Zincirli Camii karşıtında Karaoğlan kavşağına kadar yapılan 1960 sonrası istimlâklarla, 1967'de çok katlı Anafartalar Çarşısı ve yanına çok katlı iş merkezi yapıldı.

- Samanpazarı'nda 1959 yılında başlayan istimlâklar ve yıkımlarla, Esen Park altından geçen Talat Paşa Bulvarı ile bugünkü Hacettepe

Hastanesi'nin önünden geçen üniversitenin ana yoluna kadar olan konut alanları (Tacettin Camii'ne kadar) ortadan kalktı ve yok oldu.

- 1960'lı yılların başında, Ulucanlar Çarşısı istimlâk edilince, oraya, çirkin abidesi olan ve Ankara Hastanesi'ne kadar uzanan bugünkü yeni cadde yapıldı.

- 1985 yılından sonra da, Samanpazarı'nın ortasındaki Esen Park yıkılarak, yerine Altındağ Belediyesi binası yapıldı.

Ulus ve Samanpazarı çevresinde gerçekleşen istimlâklerin tamamı tarihî ve sosyal yapıyı yıkan gereksiz uygulamalardır. Çoğunlukla, kısa bir zaman aralığına sığdırılan istimlâk uygulamaları, eski Ankara'nın geleneksel yaşam kültürünü ve ticari yaşamını yok etti. Samanpazarı'ndan Hacettepe ve Tacettin Mahallesi'ne kadar uzanan istimlâklerde, tarihî önemi olan bütün bir alan ile tek tek birçok eski eser niteliğinde olan Ankara evi, içindeki yaşamla birlikte yok oldu. Bu evlerde, o yaşam kültürü içinde doğmuş ve bir ömür yaşamış olanlar, asırlar öncesinden bugüne gelen pek çok ev eşyasını ve araç-gereci, taşındıkları yeni semtlerdeki yeni evlerine götüremediler. Sahip oldukları kültürel varlıkları da tıpkı evleri gibi yok oldu.

İstimlâklerin ticari hayat üzerindeki etkileri daha çarpıcı oldu ve kendisini hemen gösterdi. Yıkılan ticari alanlarda iş yapan pek çok esnaf, sanatkâr ve işadamı, çarşının bütünlüğü içinde bir anlam ifade eden becerilerini halka sunacak yeni bir mekân bulamadılar. Uzun yılların tecrübesi ile elde edilen uzmanlık ve alışkanlıkları ile beraber, bir anda eridiler.

Çarşının Güç Kaybındaki İstimlâk Dışı Nedenler

30 yıl boyunca Ankara'nın tek büyük çarşısı olan ve Ulus Meydanı'ndan Samanpazarı'na kadar uzanan Anafartalar'ın, kentin büyümesi ve ihtiyaçlarının değişmesi sonucunda yeni sorunlarla karşılaşması kaçınılmazdı. Yenişehir ve Kızılay merkezinin gelişmesiyle, eski merkez-yeni merkez ikilemi doğdu ve eski merkez yeni merkezin baskısında kalarak köhneleşti.

Ulus ve Samanpazarı istimplâkleri ile bütünlüğü bozulan, zarafet, güzellik, zenginlik ve gücünü kaybeden Anafartalar Caddesi ve çevresindeki ticari düzendeki olumsuzlukların bir bölümü de, istimplâk öncesi döneme dayanan aşağıdaki nedenlerden kaynaklanmıştır.

Ankara'daki Gecekondulaşma Olgusunun Hız Kazanması

1940'lı yıllarda ve İkinci Dünya Harbi'nin sonunda, Türkiye'de önemli bir nüfus patlaması yaşandı. Küçük yerleşim birimlerinden ve kırsal alandan büyük şehirlere yoğun göç başladı. Ankara, kent olarak iç göç olayından fazlasıyla etkilendi. Çoğunluğu İç ve Orta Anadolu'dan olmak üzere büyük bir göç baskısına maruz kaldı. 1930'lu yıllarda, Ankara'nın geleneksel yaşam alanlarının kenarında başlayan düzensiz ve niteliksiz yapılaşma, zamanla kentsel bir yerleşime dönüştü; gecekondu semtleri oluştu. 1945'li yıllardan sonra gecekondu, artık büyük bir sosyal ve hukuksal kurum olarak kent yaşamında gerçeklik kazandı.

Ankara Kalesi'nin Altındağ'a bakan eteklerinde, Altındağ'ın çevresinde ve Telsizler ile Mamak ve Bentderesi vadileri, gecekondu bölgeleri olarak kent yaşamına katıldılar. Düşük gelir gruplarını temsil eden buralardaki gecekondu sakinleri; Ulus, Anafartalar Caddesi ve Samanpazarı çevresinin ticari hayatını etkilediler. Doğal olarak, çarşının klasik müşterilerinin yanında bu yeni semt sakinlerinin istemleri de çarşının yapısını etkiledi.

Ayrıca, Ankara'nın klasik yerleşim alanları olan eski Ankara'nın "Aşağı Yüz" ve "Yukarı Yüz" sakini eski Ankaralılar da daha çağdaş konutlar ve yaşam tarzı sunan; Cebeci, Yenışehir, Maltepe, Bahçelievler ve Yenimahalle gibi yeni semtlere taşındılar. Bunun sonucunda, üst gelir gruplarının önemli bölümü, ticari ihtiyaçlarını bu semtlerde beliren yeni ticari alanlardan karşıladılar.

Devlet Kurumlarının Ulus ve Çevresinden Kaçışı

Devlet kuruluşlarının Ulus ve çevresinden, önce Yenışehir'e ve daha sonra da Eskişehir Yolu ve çevresine taşınmaları ve kaçışları, 1950 yılından hemen sonra başladı. Başbakanlık bu konuda öncülük etti ve daha önce Maliye Bakanlığı ile birlikte kullandığı Vilayet Meydanı'ndaki binadan 1950 yılında Bakanlıklar'daki şimdiki binasına taşındı. Bundan sonra Cum-

huriyet'in temel siyasal, idari ve ekonomik kurumları birer birer Ulus'u ve eski yerleşim alanlarını terk ettiler.

Türkiye'nin ve Başkent'in temel kamu kurumlarının Ulus Meydanı ve çevresini terk etmeleri, Ulus ve Anafartalar Caddesi'ndeki ekonomik ve sosyal yapıyı ve yaşamı olumsuz etkiledi. Bu kurumlarda çalışan Başkent'in "kaymak tabakası", Ulus'tan koptu. Kamu çalışanlarının sayıları önemli ölçüde azaldı. Ayrıca, kamu kurumlarındaki işleri için Ulus'a gelip gidenler de bu çevreden uzaklaştılar.

Bütün bunların sonucunda, Ankara'nın sosyal yaşamında önemli bir yeri olan "akşamüstü turları", Adliye-Ulus arasındaki Anafartalar Caddesi'nden, Kızılay-Sıhhiye arasına kaydı.

Ankara'nın gözde otelleri ve yaşam merkezlerinden olan Ankara Palas ve Belvü Palas'ın elden çıkışı

Ankara Palas, Cumhuriyet'in getirdiği çağdaş yaşamın sembollerinden biridir. Cumhuriyet Ankara'sının kurulmasında ve kurumlaşmasında TBMM binası ile Ankara Palas'ın aynı anda yapılmalarının anlamı büyüktü.

TBMM, ulusa ait egemenliğin sembolüdür. Ankara Palas ise yeni bir yaşamın ve toplumun sembolü olmuştur.

Ankara'daki bütün fakülte ve yüksekokulların mezuniyet balolarında ve gecelerinde, gençlere adeta mezuniyet ödülü gibi tahsis edilen Ankara Palas'taki veda gecesi geleneği de, buranın anlamının başka bir göstergesidir.

Ulus ve çevresinin, Ankara'nın sosyal yaşamından pırlıtısını kaybederek çıkmasında, Ankara Palas'ın işlevini kaybetmesi önemli bir kilometre taşı olmuştur.

Ankara Palas'ın hemen yakınında olan ve onunla yaşıt, Mimar Kemalettin Bey'in eseri olan ünlü ve zarif Belvü Palas binası, Merkez Bankası'nca satın alınarak yıktırıldı. Yerine, banka tarafından, bir Vandallık anıtı olarak, beton yığını bir hizmet binası yaptırıldı. Belvü Palas, Ankara'da maç yapan ünlü İstanbul takımlarının misafir edildikleri, anılarla dolu bir oteldi.

Şehir Bahçesi'nin ve TBMM Bahçesi'nin yok edilişi

23 Nisan 1920 tarihinde TBMM'nin açıldığı Ulus Meydanı'nda, İttihat ve Terakki binasının tam karşısındaki köşede yer alan ve bugünkü 100. Yıl Çarşısı ve İşhanı'nın yapıldığı yerde, Meşrutiyet döneminde kurulan Millet Bahçesi (Şehir

Bahçesi) bulunuyordu. Bu yeşil alan, 1926 yılına kadar aynen kaldı. Ulus Meydanı ve Millet Bahçesi, Millî Mücadele'nin ve Cumhuriyet'in ilk yıllarının heyecanını ve anılarını yaşadılar.

1955 yılında, daha önce yanan Millî Eğitim Bakanlığı (Öğretmen Okulu) binasının bina enkazı kaldırıldı ve önündeki dükkânlar da yıkılarak şimdiki Ulus Çarşısı'nın yapımına başlandı. İşyerleri yıkılan ticaret erbabı için Şehir Bahçesi'nde yeni işyerleri yapıldı. Yeni yapılan bu dükkânlar, 1970 yılında yıkılarak, buraya 100. Yıl Çarşısı ve İşhanı yapıldı.

1925 yılında yapılan TBMM yeni binası ile birlikte Ankara, yeni bir park ve bahçe de kazanmıştı. Meclis'in İstasyon ve İstanbul Caddesi'nin keşiştiği köşeye kadar olan geniş yerleşim alanı, halka açık bir park ve çiçek bahçesi olarak düzenlendi. Halk, bu güzel parka Meclis Bahçesi ismini verdi. Meclis Bahçesi'nin önemli bir kısmı, 1960 yılından sonra Yenimahalle yönüne giden dolmuş ve minibüs terminali hâline getirilerek yok edildi ve halktan koparıldı. Bu yanlış uygulama, sonradan, Kızılay'daki Güven Park için de kötü bir örnek oldu.

Yeni semtlerde semt çarşılarının kurulması ve alışveriş merkezlerinin yapılması

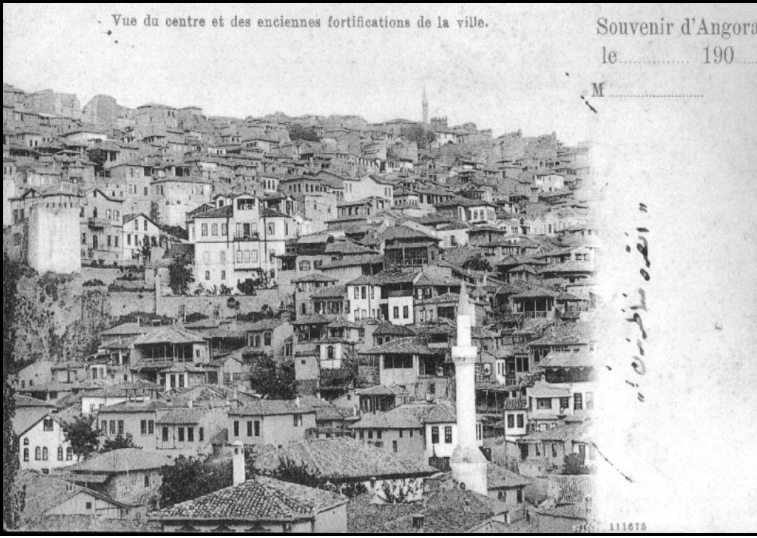
1930'lu yıllardan sonra Yenişehir'de, 1940'lı yıllarda Bahçelievler'de, 1950'li yıllardan sonra Yenimahalle'de yavaş yavaş semt çarşıları oluşmaya başladı. Bu gelişmelerle, kentin büyümesi ve Mamak, Keçiören, Etlük, Aydınlıkevler, Eskişehir Yolu, Konutkent, Çayyolu, Etimesgut, Sincan, Batıkent gibi yerleşim alanlarının kent yaşamına katılmaları sonucunda, kentin çeşitli yerlerinde yeni ticari alanlar ve çarşılar oluştu.

Özellikle 1990 yılından sonra Ankara'da hızla çoğalan ve gelişen alışveriş merkezleri (AVM'ler), kentin tüm ticari hayatını etkiler duruma geldi. AVM'lerin, şehircilik, imar ve trafik yönünden kente getirdikleri bütün olumsuzluklara ve sosyal sorunlara rağmen, kentte yaşayanlara sundukları kolaylıklar da bir gerçektir. Bu kolaylıklar, bilhassa ekonomik gelişme sonucunda ülkemizde otomobil sahibi olan orta halli aileler bakımından geçerlidir. AVM'ler, büyük ölçüde, sundukları otopark hizmeti sebebiyle tercih edilir hâle geldiler. Öte yandan, Anafartalar Caddesi, Ulus, Kızılay, Atatürk Bulvarı, Meşrutiyet, Necatibey ve Tunalı Hilmi gibi ünlü caddelerdeki eski ve zarif alışveriş alanlarının eski çekiciliklerini kaybetmeleri, bilhassa buralardaki otopark yokluğuna da dayanmaktadır.

Toplu taşıma sisteminin eksikliği ve yetersizliği ile kentin ulaşım planından yoksun oluşu

Cumhuriyet'in ilk yirmi beş yılında, Ankara'nın ekonomik ve ticari düzeni, Ulus ve Anafartalar Caddesi'ni temel alan bir anlayış içinde gelişti. Ulus Meydanı, Ankara'nın tek merkezi oldu. Belediye'nin, 1935 yılında Rusya'dan buğday karşılığı olarak aldığı ZIS marka 100 otobüsle kurduğu 12 hatlık kent içi ulaşım ağı sayesinde, Ankara'da uzun yıllar ulaşım sorunu yaşanmadı. Ancak ne var ki, kentin sürekli büyümesi göz önünde tutularak, toplu taşımanın yeni baştan düzenlenmesi gerekirken, bu alan ihmal edildi. Ulus ve Anafartalar Caddesi ile kentin diğer semtleri arasındaki ulaşım ağı geliştirilmedi. Bu yüzden, Ulus'un ve Anafartalar Caddesi'nin geleneksel müşterileri, bu çarşıdan yavaş yavaş çekildiler.

Güven Dinçer: 1934 yılında Ankara'da doğdu. Öğrenim ve çalışma hayatının tamamı Ankara'da geçti. 1953 yılında Ankara Gazi Lisesi'ni ve 1957 yılında da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1960 yılından 1990 yılına kadar Danıştay'da görev yaptı. 1970-1979 yıllarında Danıştay Savcılığı görevlerinde bulundu. 1979 yılında Danıştay Üyeliğine seçildi ve aynı zamanda Danıştay Genel Sekreterliği görevinde de bulundu. TODAİE'de ve Lahor'daki Pakistan Administrative Staff College'de Amme İdaresi Eğitimi programlarına katıldı. 1990 yılında Anayasa Mahkemesi Üyeliğine seçildi. 1999 yılında Anayasa Mahkemesi Başkan Vekilliğinden emekli oldu. Mesleki konularda yayımladığı çok sayıdaki kitap ve makalelerinin yanı sıra, Ankara ile ilgili çeşitli konularda kültürel çalışmalar yapmıştır. Kurucuları arasında olduğu Ankarahılar Vakfı'nın 2000-2004 yılları arasında başkanlığını yürütmüştür.

Kalenin eteklerinden Hisarönü Mahallesi (1906)

Karaoğlan Caddesi (1930)

Hacıbayram Diye Bir Semt

Metin Kazancı

Tabakhâne ve Hacıbayram çevresi (1928)

Ben Ankara Hacıbayram doğumluyum. Dedem, anneannem, Ankaralıların deyişiiyle “Angara’nın yirliieri.” Çocukluğum ve gençliğim Hacıbayram, İsmetpaşa, Ulus, Anafartalar ve Bentderesi’nde geçti. O tarihlerde yaşadıklarımın, duyduklarımın bence en önemlilerini özetleyerek aktarmak istiyorum.

1940’ların, 1950’lerin Hacıbayram’ının bugünkü Hacıbayram ile uzaktan yakından bir ilgisi olmadığını belirtmem gerekir. O yıllarda İç Anadolu’da büyük taraftar bulmuş Pilavoğlu Tarikatı’nın kurucu önderi Kemal Pilavoğlu, Hacıbayram’da cami hocaları ve cemaatin çoğunluğu tarafından eleştirilip susturulmuş, inananlar içine nifak sokuyorsun, ayrımcılık

ik Davetli bir yazıdır.

yapıyorsun diye mahalleden kovulmuştu. Yeri gelmişken bir durumu biraz daha açıklamam gerekir: Biz çocuklar, türbe duvarını kale olarak alır, önünde top oynardık. Topumuz sürekli türbe duvarına çarpardı. Ancak ne yetkililerden biri ne de cami görevlileri bizi ne kovar ne de azarladı. Sonradan duyduğuma göre, Hacıbayram Veli rüyalarına girer; “Çocuklara dokunmayın, onları kırmayın” dermiş. Cemaat, çevreyle kaynaşarak yaşıyordu. Kendi ilke ve inançlarına dayanarak bir otorite kurma hâli kesinlikle söz konusu değildi. Mütedeyyin kitle mahalleliyle dostça yaşıyordu. Hacıbayram’da sakin, asude fakat orta halli bir yaşam en belirgin özellik idi. Şimdi bir karşılaştırma yapmak için söyleyeyim, bir tane dini kitapçı vardı: Muhsin Amca. Oysa bugün Hacıbayram’da 40 dolayında dinî kitap satan dükkân var. Her birinden ilahi, dua ya da vaaz sesleri birbirine karışmış vaziyette yükseliyor.

Yine o tarihlerde, Hacıbayram ve çevresinin bir başka özelliğini belirtmek gerekir. Başkentteki kamu görevlilerinin bir bölümü Hacıbayram, Işıklar Caddesi, İsmet Paşa’da otururdu. Bunların içinde en önemlileri Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur idi. Evi bizim eve çok yakındı. Beni gördüğü zaman başımı okşar, annemin ben yedi yaşındayken ölmüş olması nedeniyle duyduğu üzüntüyü, “Nasılsın bakalım aslan parçası?” diye bana takılarak hafifletmek ister, başımı okşardı. Ben de kendisini çok sayardım. Bugünkü devlet görevlileri ile kıyaslamak için söylüyorum: Ahmet Salih Bey, zaman zaman eve yürüyerek, tek başına gelirdi. Ne şahsi koruması ne de konut koruması vardı. Türkiye o zamanlar “yöneticiyi halktan koruma” aşamasına henüz geçmemişti. Aklımda kaldığı kadarıyla, başta yakınlığı nedeniyle Maliye Bakanlığı’ndan olmak üzere, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü’nden, PTT İdaresi’nden, Ulaştırma Bakanlığı’ndan birçok üst düzey bürokrat Hacıbayram ve çevresinde kirada otururlardı. Dedemin anlattığına göre, ‘30’lu yıllarda Ankara’da tek lojman Işıklar Caddesi’nde (Anafartalar’dan Hisar’a, İçkale Mahallesi’ne çıkan sokak) yapılan bir kaç apartman idi.

Ben ilkokulu Ulus Hali’nin arkasındaki Devrim İlkokulu’nda okudum. Sınıf arkadaşlarım arasında Prof. Dr. Can Hamamcı, rahmetli Uğur Mumcu, yine rahmetli gazeteci Cafer Tayyar Şafak, Güven Tekinsoy ve Mülkiye’de yine beraber okuduğumuz Zeynep Arat vardı. Yıl 1952. Bir cumartesi günü okuldan çıkıp sınıf arkadaşım Nida Özbaş ile eve dönüyoruz. O yıllarda cumartesi günü üç ders yapıldığı için okul öğlen tatil olurdu. Zin-

cirli Camii'nin hemen karşısındaki yerde Zevk Lokantası vardı. Dönerinin çok güzel olduğu söylenirdi ama bizim yememiz pek olanaklı değildi; galiba biraz pahalı bir restoran idi. Öğlen eve dönüş sırasında bu lokantanın önünden geçtik ve geçerken de ben yüzümü, ağzımı, burnumu cama dayayıp lokantada yemek yiyenleri selamladım. Sonra Nida ile yürümeye devam ettik. Bir kaç adım atmıştık ki, bir el sırt çantama dokundu; "Çocuklar, lokantaya geleceksiniz. Size yemek verilecek" dedi. Biraz duraksamadan sonra hem merak ederek hem de sevinerek lokantaya yöneldik. Bize kapı yanında bir masa gösterip "oturun!" dediler ve biraz sonra da yemeye çok özendiğimiz pideli döner kebab getirdiler. Arkasından da tatlı yediğimizi hatırlıyorum. Fakat para işi beni rahatsız ediyor, endişelendiriyordu. Ya para isterlerse diye, telaşa kapılıyordum. Yemek getiren garsona, "Amca bizim paramız yok ama" dedim. Garson ileride birkaç kişiyle temiz örtülü bir masada yemek yiyen kişiyi gözüyle işaret ederek "Siz beyefendinin davetlisisiniz" dedi. Ben şaşırılmıştım ki, garson "Beyefendi Başvekil Adnan Menderes" diye ekledi.

Hacıbayram'da oturanların tuttukları takımlar Ankara takımları idi. Mahallenin bir bölümü Hacettepe'yi, okumuş kesim ise Gençlerbirliği'ni tutardı. Mahallede Ankaragücü taraftarı yoktu. Ankaragücü Ankara'da gecekondulaşmanın yoğunlaşmasıyla birlikte taraftar edinmeye başladı. Ankara'ya çevre illerden ve belirli ölçüde de Bala'dan, Haymana'dan gelenlerin tercih ettiği bir takım oldu. Benim gönlüm, Hacıbayramlı arkadaşlarımla birlikte hep Gençlerbirliği'nde oldu. Hâlen de öyle. Mahallemizin çocuğu olması nedeniyle Gençlerbirliği futbolcusu Zündap Hacı, daha sonra bizimle özel olarak ilgilenen Gençlerbirliği'ne çok emek vermiş Tapu Kadastro Genel Müdürü, Rahmetli Halim Çorbacı, Hadi Dilmen gibi kişiler, bizde Gençlerbirliği sevgisini daha da artırdılar. Bu sevgi; Oral, İhsan Tugay'lı dönemde çok arttı. Çok daha büyük bir sevinci 2004 yılında Ersun Yanal ile yaşadık.

Ankara'da futbol konusunda kente ihanet dalgası 1960'lardan sonraya rastlar. İstanbul ile hiç ilgisi olmayan, doğduğu büyüdüğü kente ihanet etmeyi içine sindiren ve asıl olarak da bunun pek farkında olmayan insanların sahneye çıkmasının tarihi, millî ligin kurulması ile başlar. Kuşkusuz bunda Ankara takımlarının başa oynayamamalarının da etkisi vardır. Ancak bir takımın başarısının temelinde taraftar desteğinin yattığını unutmamak gerekir. Şimdilerde sadece Ankara değil tüm kentlerde insa-

nımızın büyük bölümü, İstanbul'un üç büyük denem takımlarının peşinden koşar oldu. Oysa onlarla ne tasada ne de kıvançta hiçbir ortaklığı yok. İstanbul'un ideolojik yorganı, ticarete, iletişimde, kültürde olduğu gibi sporda da Türkiye'nin üstünü örtmekte.

Anafartalar Caddesi ile Hükümet Caddesi'nin kesiştiği köşenin kırk metre aşağısında, eskiden Gima olan yerin (Gima'dan Güvercin Sokak'a doğru) üç dükkân ötesindeki bina, (Büyük Apartman, Anafartalar Caddesi No: 21) benim için çok önemli bir yerdi. Her şeyden önce, o binanın en üst katı ve balkonu bütün Ankara'yı görmesi nedeniyle çok hoşuma gider, ileride orada oturmayı düşlerdim. Yanımda çocukluk sevgilim olduğu hâlde, orada yıllarca kalabileceğimi düşünerek büyük bir haz ve mutluluk duyardım. Bugün bile hemen hemen her hafta Hacıbayram'a giderken oradan geçer, orada biraz durur, "nostalji"nin en haz veren türünü yaşarım. O binanın bitişiğinde, şimdi bir ayakkabı dükkânı var (Anafartalar Caddesi No: 19). Tevfik Bey namıyla anılan; nakış, dikiş, örgü, iğne, iplik satan bir mağaza, yani manifatura mağazası vardı. Bu mağaza küçük olmasına karşın çok ünlüydü. Çünkü çevredeki tüm kadınlar; örgü, nakış ve dikişle ilgili alışverişlerini oradan yaparlardı. Dükkânın sahibi Tevfik Bey oldukça kibar ve sabırlı bir insandı. Kimseyi kırmaz, son derece nazik konuşurdu. Zaman zaman dükkânının içinde duran bir gramofona koyduğu taş plaktan "La Dame qui tricote (Ören Bayan)" firmasının iki dilden reklamını yapardı. Kendisinin yabancı elçi mensuplarının hanımlarıyla Fransızca konuştuğunu çok iyi hatırlarım. Yıllar içinde Fransızcaya olan merakımın, Tevfik Bey'in dükkânı ile ilintisi olduğunu belirtmem gerekir. Çok iyi bir terzi olan annem, bir kâğıda "koka"nın numarasını yazar, beni Tevfik Bey'e yollardı. Bu vesileyle, çocuk yaşına karşın Tevfik Bey'e sık sık yolum düşerdi.

Bugünkü Ulus Şehir Çarşısı'nın yerinde tek katlı dükkânlar vardı. Zincirli Camii'nin karşısına denk gelen yerde (bugünkü Anafartalar Çarşısı) adını anımsayamadığım bir pastane bulunuyordu. Onun piramit pastasının tadını hiç unutamam. Annemle oraya pasta yemeye gider, tabakta üç pasta gelir, birini annem, birini ben yerdim. Nedendir bilinmez, tabakta üçüncü pasta sürekli kalır ve geri giderdi. Onun parası alınır mıydı alınmaz mıydı, yoksa tabakta bir pasta bırakmak nezaket gösterisi miydi bilmiyorum. Bu pastanenin yanında Üçel Oyuncakçısı vardı. Vitrininde basit bir oyuncak tren dururdu. Hatırladığım kadarıyla, bir ray ve üzerinde

basit bir lokomotif... Sürekli bu oyuncacı görmek için Üçel Oyuncakçısı'nın önüne gider, oyuncak trene dakikalarca bakardım. Şimdilerde evimde model tren sisteminin çok büyük masrafa karşın kurulmuş olmasında, bu trenlerle zaman zaman vakit geçirmemde, Üçel Oyuncakçısı'nın vitrinin çok büyük etkisi olduğuna kuşku yok. Bu sıradaki dükkânlarla ilgili bir başka not, Üçel Oyuncakçısı'nın hemen yanındaki kuruyemişçide satılan "şamfıstığı" idi. Hafif pembe rengiyle, şamfıstığının hiçbir zaman unutamadığım şahane bir tadı, rayihası vardı. Bu tür şamfıstığı boyanır mıydı, özel bir fıstık mı idi? Bilemiyorum. Yıllar sonra Ankara'da, İstanbul'da hatta Gaziantep'te bu fıstığın izini sürmek istedim. Herhangi bir şey bulamadım. Yaşlı kimi yemişçiler, bunu hatırladıklarını ama şimdilerde böyle bir şamfıstığının satılmadığını söylediler. Bu tadı hâlâ aradığımı belirtmem gerek.

1949 ve 1950 yıllarında Ankara'ya çevre illerden ve ilçelerden gelen olmaya başladı. Gecekondulaşmanın habercisi olan bu akın, kent yöneticilerini rahatsız etmiş benzer ki, bu konuda bakın ne önlemler aldılar: O zamanlar dışarıdan gelenlerin çoğunluğu Ulus, Yenidoğan, İsmetpaşa gibi semtleri pas geçer, doğrudan Atpazarı ve Samanpazarı'na gelirlerdi. Zaman zaman da Anafartalar Caddesi'nden aşağıya doğru yürüyerek ve toplu halde Ulus'a gelirlerdi. Çekine çekine yürüdüklerini hâlâ anımsarım. Ama ne var ki, bu insanlar bir süre sonra eski tel lastikli bir kamyonete doldurularak Babaharmanı'na (Dışkapı) ya da Etlik yakınındaki Eski Garajlar'a götürülüp oradan geldikleri yerlere geri gönderilirlerdi. Bu operasyonu polis mi, belediye mi yoksa askerî inzibat mı yapardı bilemiyorum. Bunu araştırmış olmama karşın, bu konuda bir şey öğrenemedim. Ancak bunu İçişleri Bakanlığı'nın emriyle Belediye'nin yaptığını eski bir vali ağabeyimden duydum. Ben o zaman onları, bizden olmayan, yabancı ama hem garip hem de zavallı insanlar olarak algılar, bu duruma pek bir anlam veremezdim. Bu eski kamyonetin, bazen de uzun bir at arabasının insanlarla dolu olarak Hükümet Caddesi'nden geçişini gördüğümde çok üzülürdüm. Hele ki bir sahneyi anımsadığımda üzüntüm daha da artar. Hacıbayram'da bazı arkadaşlarım adeta sürgün edilen bu insanların bindikleri arabanın üstünden şapkalarını kapar, adamlar da aşağıya inerek dakikalarca şapkasını kurtarmak için Hacıbayram'ın yaramaz çocuklarının peşinden koşarlardı. Nefes nefese kalıp yalvarırcasına söyledikleri sözler kulağımda bugünkü gibi çınlar: "Yapma gardaşım, itme gadaşım. Vir başlığımı."

Ulus'ta, erlerin dolaşması yasaktı. Askerî inzibat, rastladığı her eri çevirir ve izin kâğıdı sorar, eğer yoksa jipe bindirip kendi nizamiye karakoluna götürürdü. Bir bayram namazı sonrası, namaza gelen erleri Anafartalar Karakolu önünde inzibatlar beklediği için, erler Hacıbayram'ın ara sokaklarına dağılıp gizlendiler; bir kısmı da evlere kendilerini misafir ettirdiler. Bizim eve de iki asker geldi. Dedem onları misafir etti. Anneannem bahçede kahvaltı hazırladı. Daha sonra dedem onlara Balkan Savaşı ile ilgili bir anısını anlattı. Çok heyecanlandılar. Hatta soyadını belki ilginçliğinden dolayı hiç unutmadığım, Konyalı Büyükemmece soyadlı asker duygulanıp hüngür hüngür ağlamıştı.

Semte de ismini veren Hacı Bayram Veli, dilden dile söylendiğine göre çocukları ve zihinsel özürülleri çok sever, onları kollarmış. Bu nedenle ne kadar çok "deli" gelirse gelsin Hacıbayram'da onlara yer vardı. Bunların içinde en önemlisi, eski Ankaralıların çok iyi tanıdığı "Agıdı" idi. Hem camide kendine göre temizlik yapar, cami malını kollar, bu arada para veren olursa da alırdı. Fakat dilenmezdi. Agıdı, bir öğlen vakti cami içinde vefat etti. Ve cenazesi bir gece camide kaldı. Söylendiğine göre, yıllardır ilk kez, ölen bir kişinin cenazesi camide geceliyordu. Daha sonra Dilsiz Ali, Agıdı'nın yerini aldı. Bir süre sonra Deli Durmuş sahneye çıktı. Mamak'ta oturur, yürüyerek Hacıbayram'a gelir, yine yürüyerek evine dönerdi. Durmuş'la aram hem iyi hem kötüydü. Bazen onu bekler; ona ekmek, peynir, çay ikram ederdim ama daha sonra dalaşır ağız kavgasına başlardık. Bana "asrın piçi!" diye bağırırdı. Bir gün sonra yine barışır, Eti Sokağı'ndaki köşe taşının üstünde kahvaltı yapar, ama birkaç dakika sonra tekrar kavgaya tutuşurduk. Bir süre sonra Deli Bekir dönemi başladı. Oğlunu bir kazada yitirdikten sonra aklî dengesini kaybettiği söylenirdi. Herkese kızardı. Tatlı küfürbazdı. Küfürü insanı incitmezdi. Camide namazdan sonra bile ellerini açar, kendine özgü duasını bağırarak yapardı: "Evliyalar, enbiyalar, üçler kırklar, yediler, ib..., puş..., papazlar yüzşuyu hürmetine." Cemaat Bekir'e hiç ses çıkarmazdı.

O dönemde, eczaneler hep preparat yaparlardı. Hazır ilaçlar şimdiki gibi bol ve yaygın değildi. Dolayısıyla, eczane kalfası birçok eczanede bulunan küçük laboratuvar bölümüne geçip, doktorun verdiği ölçüleri dikkate alarak ilaç hazırlardı. Ben bazı eczanelere annemin hastalığı nedeniyle gider, hazırlanmış ilaçları alırdım. Evimizin bir tarafı kullanılmış şişelerle bu yüzden dopdoluydu. Ayrıca birçok eczane, yine bu yüzden belirli ölçüde sohbet yeri idi. Eczacılar hasta ile daha yakından ilgilenirler, bir sohbetir giderdi. Yine belirtmeliyim ki, eczanelerin bir laboratuvar gibi olması nedeniyle hemen hemen tüm eczanelerde güzel bir koku olurdu. Kahverengi ahşaplı, bir kısmı

camlı dolaplarda, çeşitli ilaç ve sıvılar dururdu. Kırmızı renge boyanmış dolap ise, üzerindeki “açmak yasaktır” yazısı nedeniyle benim dikkatimi çekermişti. Bu dolapların üzerinde, çok etkili zehirler bulunması nedeniyle, böyle uyarılar yazılıydı. Bu dolaplar beni çok ürkütürdü. Çok daha sonraları, eczanelerde büyük cam damacaneler içinde kolonya satılmaya başlandığını hatırlıyorum. Bu yeni durum, eczanelere çok daha farklı bir koku getirmişti.

Altı yedi yaşlarında, annemle sık sık gittiğimiz yerlerden biri de Balıklı Bahçe olarak anılan eski meclis binasının altındaki bahçeli alandı. Bugün dolmuş minibüslerinin, kısmen de bir kamu kuruluşunun işgaline uğramış bu yer, son derece sessiz, sakin bir bahçe idi. Havuzunda o zamana kadar hiç görmediğimiz küçük kırmızı balıkların bulunması nedeniyle halk arasında “Balıklı Bahçe” olarak anılan yerdin. Güzel kıyafetler giymiş, çağdaşlık özlemi içinde olan birçok insan, bu bahçeye gelir, oturur simit yer, balıkları seyrederek evlerine dönerlerdi. Ben bu bahçeye annemle sık sık giderdim. Özellikle, yukarıda pastanede “piramit pasta “ yedikten sonra bahçeyi ziyaret etmenin ayrı bir zevki olduğunu anımsarım.

Prof. Dr. Metin Kazancı: 1943 yılında Ankara’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini bu kentte tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi SBF’den mezun oldu. Mülkiye’den sonra Ankara Hukuk Fakültesi’ni bitirdi. Bir süre kaymakamlık yaptıktan sonra doktorasını Fransa’da tamamladı. Türkiye’ye döndükten sonra önce TODAİE’de, daha sonra da SBF Basın Yayın Yüksek Okulu’nda çalıştı. Doçentlik çalışmalarını İngiltere’de tamamladı. 1983’te üniversiteden istifa etti; Kent Koop. ve Avrupa İskân Fonu’nda gözetmen olarak çalıştı. Birçok bankanın danışmanlığını yürüttü. 1989 yılında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi’ne geri döndü. TBMM’de 15 yıl süreyle danışman olarak görev yaptı. Hâlen Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi ve SBF’de halkla ilişkiler ve kamu yönetimi dersleri vermektedir. Yayımlanmış altı kitabı ve 150 civarında makalesi bulunmaktadır.

Hacibayram (1920)

Tarihsiz ve Talihsiz Bir Dönüşüm: Cazibe Merkezi Olarak Hamamönü

*

An Ahistorical and Unfortunate Transformation:
Hamamönü as an Attraction Centre

Ufuk Poyraz
Merve Önder Gündoğan

Öz

Ankara'nın Hamamönü semti, günümüzde "sokak sağlıklılaştırma" projesi adı altında önemli bir dönüşüm yaşamaktadır. Semtin tarihi mirası turizm açısından önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Dönüşüm ve değişim, zamana paralel doğaya içkin bir durumdur. Fakat günümüz kapitalist toplumlarında Hamamönü gibi mekânların geçirdiği dönüşüm önceki dönemlere nazaran kullanım değeri karşısında daha yoğun bir değişim değerini ön plana çıkarmaktadır. Bu süreç bir yandan kendi tarihinden kopuk ve kimliksiz mekânlar üretirken, diğer yandan toplumun farklı kesimlerine yönelik içerici ya da dışlayıcı yapılarla kazananlar ve kaybedenler yaratmaktadır. Bu çalışma, Hamamönü'ndeki dönüşümü tarihsel bağlamına oturtarak semtin doğuşundan günümüze inişli çıkışlı hikâyesini anlatmayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Ankara, Hamamönü, Hamamarkası, dönüşüm, kentsel yenileme, kent tarihi

Abstract

The Hamamönü district of Ankara is undergoing a serious transformation under the name of "street rehabilitation" project. The historical heritage of the district constitutes a valuable source in terms of tourism. Transformation and change are intrinsic parts of nature in parallel to time. However, in today's capitalist societies, the transformation of spaces like Hamamönü features exchange value over use value in comparison to the former periods. This process creates winners and losers via inclusive or exclusive structures, whilst producing spaces lacking identity and detached from their very own history. In this regard, this study aims at explaining the undulant story of the Hamamönü from its formation to present through examining the transformation of the district in its historical context.

Keywords: Ankara, Hamamönü, Hamamarkası, transformation, urban renewal, urban history

Hamamönü semti, Ankara'nın geçmişten günümüze geçirdiği dönüşümlere koşut, kendi dönüşümünü de çarpıcı şekillerde yaşamıştır. Hamamönü bölgesi, yerleşimin Kale İçi ve dar çevresiyle sınırlı kaldığı Bizans dönemi hariç, Romalılar tarafından da yerleşilmiş, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ise giderek önem kazanmış bir alandır (Tuna, 2008: 30; Alemdar, 1994: 251). Adını 1430'lu yıllarda Anadolu Beylerbeyliği yapmış olan Karaca Bey'in külliyesi içerisinde hâlâ faal halde bulunan Karacabey Hamamı'ndan alan bölge (Erdoğan, Günel ve Kılıç, 2008: 32), zaman içerisinde kentin ekonomik, sosyo-kültürel ve mekânsal dönüşümlerine istinaden çok farklı kesimlere ve kullanımlara ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde Altındağ Belediyesi sınırları içerisinde yer alan Hamamönü semti, kuzeyde Ulucanlar Caddesi, batıda Altındağ belediye binası, Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri, doğuda Ankara Üniversitesi Dörtüyl Sağlık Yüksek Okulu, Talat Paşa Bulvarı ve Kestane Caddesi ile sınırlıdır. Talat Paşa Bulvarı, Hamamönü ve Hamamarkasını birbirinden güçlü bir şekilde ayırmaktadır. Talatpaşa Bulvarı'nın kuzeyinde kalan kısım Hamamarkası, güneyinde kalan kısmı ise Hamamönü olarak adlandırılmaktadır. Ankara'nın en eski yerleşimlerinden biri olan Hamamönü bölgesi, İç Kale ile birlikte geleneksel konut dokusunun en yoğun olduğu yerdir (Öztürk, 2007: 89). 1980'lerde, alanın da içinde bulunduğu Ankara eski kent dokusunun kentsel sit ilan edilmesiyle yaklaşık 30 yıl boyunca herhangi bir müdahalenin yokluğunda bölge eski canlılığını kaybetmiş, son "sokak sağlıklaştırma" projesiyle ise gözler tekrar Hamamönü semtine çevrilmiştir.

Bölgenin son dönemlere ait durum incelemesi 2008-2009 yılları arasında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı'nca hazırlanmış olan stüdyo çalışmasına dayanılarak yapılmıştır.¹ Çalışma, bölgede 2006 yılı itibarıyla başlamış olan sokak sağlıklaştırma projesinin bir incelemesi olup, alan araştırmasına konu olmuştur.² Bölgenin günümüzdeki durumu

¹ Stüdyo çalışmasında, bizlerin yanı sıra emeği geçen Engin Bozkurt ve Hüseyin Korkmaz'a ve değerli yönlendirmelerinden dolayı Prof. Dr. Melih Ersoy ve Doç. Dr. H. Tanık Şengül'e teşekkür borçluyuz.

² Alan araştırması kapsamında Hamamarkası ve Hamamönü bölgelerinde ikâmet eden 17'si kadın 39'u erkek olmak üzere toplam 56 kişinin yanı sıra, 22 esnafla (Hamamönü, Hamamarkası bölgeleri ve bölgede daha önceden esnaflık yapmış olup yıkımlarla birlikte alan-

ile ilgili analizler, yapılan derinlemesine görüşmeler sonucu elde edilmiştir. Bu minvalde çalışma, Ankara'nın eski tarihî kent merkezi konumunda olan Hamamönü bölgesini tarihsel bağlamından koparmadan bütüncül ve detaylı bir yaklaşımla ele alma çabasıdır. Ankara tarihinin en önemli tanıklarından Hamamönü semtinin 1400'lü yıllardan günümüze, çeperden merkeze, "çöküntüden" "cazibe merkezine" değişen, dönüşen yapısı burada konu edilmektedir.

Bir Semtın Doğuşu

Hamamönü ve çevresinin Ankara'nın bugünkü oluşumunda oldukça önemli bir yeri vardır. Bölgenin günümüze de ulaşan kökleri ise 13. yüzyılda atılmaya başlamıştır. Bu yüzyılda kalenin güney eteklerinde inşa edilen ve aynı yüzyıl içinde genişletilen, günümüzde de önemini koruyan Arslanhane Camisi ile birlikte, kentin ticaret alanı büyük ölçüde kale civarındaki eski dokusunu koruyarak güneyde gelişim göstermeye başlamıştır (Akpolat ve Eser, 2001: 18). 14. ve 15. yüzyıllarda istikrarını koruyan bölge, 16. yüzyılda ekonomik canlılığa bağlı olarak gelişim göstermiş, 18. ve 19. yüzyıllarda ise çöküşe geçmiştir (Tuncer, 2011). 1427 yılında Sultan Çelebi Mehmed'in damadı Abdullah oğlu Karacabey tarafından inşa edilen cami ve hamam, bölgenin kent içindeki önemini artırmış (Kurtar, 2012), camilerin mahallelerin oluşumuna şekil verdiği bir zamanda, Karacabey Külliyesi kentin gelişimine de yön vermiştir. Yapıların mimari özellikleri de azımsanmayacak derecede önemlidir. Özellikle günümüzde dahi önemini koruyan cami minaresinin özgünlüğü ve özellikleri, yapının Ankara içinde günümüzde de ön plana çıkmasını sağlamaktadır (Eskici, 2008: 27). Cami, hamamdan birkaç yüz metre uzakta inşa edilmiştir. Bunun nedeni, hamamdan gelir elde edilmesinin amaçlanmasıdır (Akpolat ve Eser, 2001: 253). Akabinde, Hacitepesi olarak bilinen şimdiki Hacettepe bölgesine yapılan yapılar da, şehrin güneye doğru büyümesine sebep olmuştur (Erdoğan, Günel ve Kılıcı, 2008: 58). Böylece 16. yüzyılda kale çevresi Yukarıyüz olarak adlandırılırken,

dan giden esnaflar da dâhil olmak üzere), bölgenin en önemli kullanıcılarından olan öğrencilerle ve süreci yönlendiren Altındağ Belediyesi, Hacettepe Üniversitesi ile Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanlığı Kamulaştırma birimi ve Ankara Koruma Kurulu'ndaki görevlilerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Karacabey Külliyesi'nin de bulunduğu Anafartalar Caddesi altında kalan bölge Aşağıyüz olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Ergenç, 2000).

Ankara'nın gelişimindeki en önemli faktörlerin başında, sof üretiminin yoğunlaşması gösterilebilir. Ankara'ya has, keçi kılından üretilen bir tür kumaş olan sof üretimi faaliyetleri, gerek Ankara'nın ekonomik ve sosyal olarak gelişimi, gerekse de Hamamönü bölgesinin kentin önemli bir merkezi hâline gelmesinde oldukça önemli bir rol üstlenmiştir. Sof üretimi, Ankara geçisinden üretilen en kaliteli kumaşlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle sof üretiminin o yıllardaki tek ticari merkezi Ankara olarak bilinmektedir. 16. yüzyılda sof üretiminin Ankara'da yoğunlaşması ile Hamamönü de ticari anlamda giderek canlılık kazanmaya başlamıştır. Hamamönü bölgesinin önemi, 14., 15., ve 16. yüzyıllarda Kale dışında Atpazarı çevresinde oluşan ilk ticaret merkezinin gelişimini sürdürüp topografyanın engebeli olmasından dolayı Yukarıyüz'den Uzun Çarşı ile Aşağıyüz'e bağlanarak Hamamönü'nü de içerisine alan ikinci bir ticari merkez olmasından kaynaklanmaktadır (Tunçer, 2001a). Özellikle 15. ve 16. yüzyıllar, Hamamönü bölgesi için oldukça parlak geçmiştir. Şu anki durumu da dâhil değerlendirilecek olursa, bu dönem, bölgenin en fazla gelişim gösterdiği evre olarak nitelendirilebilir.

İsyanın, Yangının ve Ekonomik Krizin Gölgesinde Hamamönü

Ankara'nın bugünkü tarihî merkezi 14.-16. yüzyılları arasında önemli bir gelişme kaydederken, 17. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyılın başlarına kadar ekonomik ve sosyal çöküş yaşamıştır. 17. yüzyılda Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan Celali isyanları sonucunda "kentin kale dışında kalan Karaoğlan, Samanpazarı, Karacabey Hamamı çevresindeki tüm çarşı ve mahalleler yıkılmıştır" (Aktüre, 1981, aktaran Güçhan, 2001: 128). İsyanın zararları öyle boyutlara ulaşmıştır ki, halk kendi imkânlarıyla Hamamönü'nü içine alacak olan, kentin üçüncü surunu inşa etmiştir (Ergenç, 2008: 86-87). Bu surlar üzerinde kentin güneyinde Erzurum Kapısı olarak adlandırılan kapı Hamamönü'ne denk düşmektedir (Tunçer, 2001a).³ Bölgenin, surların inşasından sonraki yeni durumu,

³ Günümüzde Hacettepe Mahallesi olarak adlandırılan bölgenin önceden adının Erzurum Mahallesi olmasının nedeni bu kapıdır.

Evliya Çelebi'nin 17-18. yüzyıllarda tasvir ettiği iç içe üç kat surla çevrili kentin haritasında, rahatlıkla seçilebilmektedir (Şimşir, 1988).

Bu dönemde alınan önlemlerle, saldırılara ket vurulmuşsa da, ekonomik ve beraberinde ortaya çıkan sosyal çöküntü karşısında kent dar boğaza girmeye başlamıştır. Ekonomik düşüşün en önemli nedeni, sadece Ankara'da yetişen Angora keçisinin, canlı olarak yurtdışına ihraç edilerek aynı kalitede sof üretimine başlanmasının yanı sıra, özellikle İngiltere'de endüstriyel dokuma tezgahlarının gelişmesidir (Tunçer, 2001a). Sof üretiminde farklı pazarların ortaya çıkması ile Ankara, sof pazarının yegâne sahibi olma özelliğini yitirmiş; bu bölgede yaşayan nüfus da durumdan ciddi boyutlarda etkilenmiştir. Bu durum, kentin tümünde olduğu gibi Hamamönü bölgesini de olumsuz yönde etkilemiştir.

Sosyo-kültürel açıdan ise, 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, genelde ticaretle uğraşan Ermeni, Rum, Yahudi gibi azınlık gruplardan ziyade, Hamamönü'nde daha çok Müslüman nüfusun yaşadığı söylenebilir (Özdemir'den ve Ergenç'ten aktaran Aktüre, 1994: 95). Öte yandan, 1873-1875 yılları arasında, sadece Ankara çevresinde 18.000 kişinin ölümüne yol açan kıtlık felaketi ve 1881-1917 tarihinde meydana gelen büyük yangınlar (Tunçer, 2001a: 64-66), ırk ayırt etmeksizin ekonomik olarak zayıflayan kenti iyiden iyiye hırpalamıştır. Yangınlar, en çok kentin bugünkü tarihî merkezi olarak nitelendirilen bölgelerini etkilemiştir. Bölgenin yoksullaşmasıyla birlikte mekânlar da bakımsız hâle gelmiştir. Osmanlı'nın yükselişi ve düşüşüne paralel, Ankara ve Hamamönü kan kaybetmektedir. 1900'lü yılların başında bu düşüş karşısında meşruiyetini korumaya çalışan Sultan II. Abdülhamit, Tacettin Camisi ve Türbesi'ni Müslüman halkın yoğun olarak yaşadığı Hamamönü bölgesine yaptırmıştır (Akpolat, 2004: 253). Günümüzde hâlen çeşitli gruplar açısından önemini koruyan bu türbe ve cami, bölgenin önemli tarihî ve turistik öğelerinden birisidir. Ankara'nın yakasını bırakmayan yangınlar, Birinci Dünya Savaşı sırasında da kentin büyük bir bölümünü küle çevirmiş, ardından da mevcut sosyo-ekonomik çöküşün üzerine savaşın getirdiği olumsuz koşullar kenti sönük bir Anadolu kasabasına çevirmiştir.

Hamid Tarlası, bayram yeri (1905)

Eski Doku, Yeni Sakinler

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, özellikle ilk yıllar, bölge açısından ekonomik ve mekânsal yönden olmasa da, sosyo-kültürel açıdan bazı değişimleri beraberinde getirmiştir. Konut dokusu, bölgede yaşayan insanların uğraşlarının kentin ekonomisi içindeki değer ve payının aynı kalmasına koşut değişim göstermezken (Şenyapılı, 2004), nüfusu hızla artan yeni başkentin konut ihtiyacı eski kent dokusu içinde karşılanmaya çalışılmıştır. Ankara'daki konut sıkıntısından dolayı, düşük gelirli memurlar önce bir süre Taşhan'da konakladıktan sonra, eski doku içindeki kiralık konut ve odalara ikiye, üçer yerleşmekteydi (Şenyapılı, 2004). "Şehrin bu parçasının insan üzerinde bıraktığı imge; eski ve çoğu ahşap yapıların bir topluluğu olması; sokakların intizamsız, kaldırımsız bulunması ve minarelerin sıklığıdır" (Keleş, 1971: 13). Minarelerin sıklığının nedeni, Tacettin Mahallesi ve Hacettepe arasında kalan konutlarda genelde tarikat erbabının ikamet etmesiydi (Şenyapılı, 2004). Günümüzde de, bu alanda yer alan çok sayıda ibadet yeri bu tespiti doğrular niteliktedir. Fakat bu yıllarda Hamamönü bölgesi, eski sakinlerinin yanı sıra yerli, yabancı memurları, devlet erkânını ve toplumun önde gelen isimlerini de ağırlamıştır. Örneğin "bugün yerinde bir apartman bulu-

nan, 'Mavalar'ın Konağı' denilen büyük, eski bir konak, Sovyetler Birliği'nin ilk elçilik binası olarak kullanılmıştır" (Gündal, 2008: 44). Öte yandan, "1923 yılında Ankara'ya gelen Karaosmanoğlu, Falih Rıfkı Atay ile birlikte Hamamarkası Mahallesi'nde üç katlı, eski hımsız bir konutu kiralamıştır" (Şenyapılı, 2004: 17). İstiklal Marşı'nın yazarı Mehmet Akif Ersoy da konut sıkıntısının yaşandığı dönemde Tacettin Dergâhı'na eklenmiş bir odada ikamet etmiş; İstiklal Marşı'nı da burada yazmıştır. Daha sonra 1949 yılında Mehmet Akif Ersoy'un evi onararak müze hâline getirilip halkın ziyaretine açılmıştır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bu yıllardaki gözlemlerinden yola çıkarak kaleme aldığı Ankara romanında, 1920'lerin başında İstanbul'dan Ankara'ya gelen ana karakterler de kalacak yer sıkıntısının ciddi boyutlarda yaşandığı kentte, Hamamönü semtinde bulunan Tacettin Mahallesi'nde iki katlı, avlulu, kerpiç bir evde kiracı olarak kendilerine zar zor yer bulabilmişlerdir (Karaosmanoğlu, 1981). "Genelde iki katlı, eve girmek için bir avludan, ya da bahçeden geçilen, tuvaleti konutun dışında bulunan ve çoğu zaman, bir çatı altında ikiden fazla hane halkının yaşadığı ahşap konutlar" (Keleş, 1971: 17), Cumhuriyet'in ilk yıllarında da nüfus açısından yoğun bir tablo sergilemiştir. Hamamönü evleri ve dükkânlarıyla rağbet gören bir semttir. Leman Karaosmanoğlu'nun "mini mini, küçük bir dükkân ama içinde ne ararsan var... Her türlü şey satılıyor, iplik, güğüm, peynir, çivi..." diye tasvir ettiği Vehbi Koç'un babasının dükkânı da Hamamönü semtinde bulunmaktadır (Aydoğdu ve Cengizkan, 1994: 415). Hamamönü bölgesinin kent için en önemli özelliklerinden birisi de bölgede yaşayan tüm sakinlerin toplanma yeri olan bir meydanı içermesidir. Burası Hamamönü-Cebeci arasında Hamid Tarlası adı verilen ve bayram yeri olarak kullanılan büyük bir alandır (Şenyapılı, 2004). Meydan, uzun yıllar burada yaşayanlar için bir nevi sosyalleşme mekânı olmuştur. Ayrıca Cebeci Stadı yapılmadan önce de bu alan futbol maçlarına ev sahipliği yapmıştır (Bora, 2003). Bunların yanında, semtin canlılığının en büyük nedeni, her ne kadar belli kesimler için günümüzde cazibesini yitirmiş olsa da, kaynaklara ve hizmetlere ulaşım açısından başkent'in kent merkezine yakınlığı olarak ifade edilebilir.

Kentte konut arzının kısıtlı olması, bölge içinde de çözüm yolları aranmasına sebep olmuştur. Vakıflar Başmüdürlüğü tarafından

Hamamönü Gündoğdu Mahallesi'nde yaptırılan iki katlı aile konutları özellikle memurların konut sıkıntısına cevaben tasarlanan 3 bölgeden birisidir (Şenyapılı, 2004). Diğer taraftan, yeni başkente modern bir görünüm kazandırma çabaları, eskiyi giderek hırpalamaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde bölgenin durumunu anlatan Ahmet Muhip Dıranas (1994: 345) bu durumu şöyle kaleme almıştır:

Hamamönü-İstasyon Caddesi faaliyetine devam ediliyor. Burada yıkılanla yapılanı o kadar iyi ayırt ediyorsunuz ki, evin bir tarafı yıkılıyor, öbür tarafı yolun icabına göre yeniden ve modern bir şekilde yapıyor. Samanpazarı'ndan Hamamönü'ne giden kısım bitmiştir (...) Burası, iki ay evvel eğri büğrü ve dolambaçlı sokaklar, basık ve çatısı birbirine geçmiş evlerle dolu idi. Şimdi dümdüz olmuş. Samanpazarı'ndan Cebeci'yi gören ferah bir yol boyu. O mahalleleri batırdı. Birçok evlerin çatıları yolla bir hizaya düşmüş. Mahalle bir çöküntüye, bir kayıntıya uğramışa benziyor. Bir evin kapısı yarıya kadar caddeye gömülmüş.

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1940'lara kadar geçen zaman aralığında, bölgenin yeni açılan konut alanları dolayısıyla da giderek gözden düştüğü ve '40'lardan sonra da göç ve ilgisizlikle birlikte iyiden iyiye değişime uğradığı bilinmektedir. Sementin geçmişini bilen bir esnaf bölgeyi şöyle tanımlamıştır:

Ayak ayaküstüne atıp da sigara bile içemezdim. O kadar temiz leziz bir mahalleydi ki aklın durur. Şurada Ankara savcısı yetişmiş. Cumhurbaşkanı yetişmiş şurada yine. Bediha Akartürk burada yetişmiş. Yani Ankara buraydı ya eskiden. Eskiden burası dört dörtlüktü burada bir tane gayri meşru iş bulamazdın. Sonra her türlü pislik geldi başladı (Bakkal).

Bölgenin dokusu ve nüfusu daha çok 1940 ve 50'li yıllarda büyük kentlere başlayan göç dalgası sonucu değişime uğramıştır. Kentlerde sanayileşme ile işgücüne duyulan ihtiyacın artması ve kırdan hayatta kalma şartlarının giderek zorlaşması, kitleleri özellikle büyük kentlere doğru harekete geçirmiştir. Emek gücünün yeniden üretiminde hayati bir öneme sahip olan konut tüketimi (Castells, 1997), devlet tarafından düzenlenmeyince, karşılaşılan sorun Türkiye'de "gecekondu" olgusunu ortaya çıkarmıştır. 1942 yılında 156 hektar olan gecekondu alanlarının 1968 yılında 1824 hektara çıkması, Ankara'da yaşanan yoğun bir göç ve

barınma sorununun sonucudur (Aydın, 2011). Eski Ankara'da, Eski Ankaralı diye ayrı, özel bir aile tipi kalmamış; göç ya da kent içi hareketlilik sonucu eski kent dokusuna gelenler, ekonomik durumları düzelinceye kadar geçici olarak alanda konaklama amacı gütmüşlerdir (Keleş, 1971). Ankara'nın özellikle çeperlerde açıkça gözlenebilen gecekondulaşma süreci, eski kent dokusu içinde yeni bir yapılaşmaya yol açmasa da, benzer sosyo-kültürel ve ekonomik etkileri yaratmıştır. Bu bağlamda Ankara'nın 1957 yılında onaylanan ve Yücel-Uybadin Planı olarak da bilinen planında eski kent dokusunun Hükümet yardımıyla korunmasına yönelik öneriler bulunmaktadır (Cengizkan, 2005). Dönem hükümetlerinin kentleşmeye yeteri kadar kaynak aktarmaması sonucu, bu öneriler karşılığını bulamamış, eski kent dokuları yoğun göç altında kendi kaderlerine terk edilmiştir. Özellikle kaynaklara ve hizmetlere ulaşım açısından kent merkezine yakın, konut açısından uygun fiyatlı Hamamönü gibi bölgeler bu süreçten doğrudan etkilenmiştir.

Hacitepesi'nden Hacettepe'ye

1950'li ve 60'lı yıllara gelindiğinde, semtte Talatpaşa ve Ulucanlar caddelerinin açılmasıyla birlikte bu caddeler boyunca çok katlı bloklar inşa edilmesi bölgede önemli değişimlere yol açmıştır. Çok katlı bloklar arasında sıkışıp kalan Eski Ankara'da yaşanan kullanım değişiklikleri, çevre kalitesinde düşüş, doğal yıpranma ile bölüntü ve eklentilerle semt çöküntü bölgesi niteliği kazanmıştır (Tunçer, 2001b).

Öte yandan, 1960'dan sonra Talatpaşa Bulvarı'nın Hamamönü ve Doğumevi semtlerine rastlayan kesimindeki genişletme faaliyetleri de birçok aileyi konutlarından taşınmaya zorlamıştır (Keleş, 1971: 30). Bu müdahalenin göz önünde bulundurulması gereken diğer bir sonucu da Hamamönü ve Hamamarkası bölgelerinin birbiriyle olan bağlantılarının iyiden iyiye zayıflamasıdır. Hacettepe Üniversitesi'nin de etkisiyle semtin Hamamönü kısmında ticari kullanım artarken, Hamamarkası kısmı konut ağırlıklı yapısını korumuştur. Tarihî dokuya vurulan bir diğer darbe de, 1965 tarihli Kat Mülkiyeti Kanunu sonucunda ortaya çıkan apartmanlaşmadır (Keleş ve Duru, 2008: 37). Bu durum, bölgede bulunan ve 15. yüzyıldan bu yana tarihî dokusunu koruyan yapıların yıkımını ya da deforme oluşunu beraberinde getirmiştir. Yapıların 6-8 kat yük-

sekiğe kadar çıkabilmeleri nedeniyle, eski doku sıkışık bir görünüm kazanmış, çevre kalitesi düşmüş, kullanım amacı değişikliğe uğrayarak bir çöküntü alanına dönüşmüştür. Bu alandaki imar uygulamaları, korumaya ya da islah amaçlı olmayıp daha çok yıkıp yapmaya yönelik olmuştur (Tunçer, 2000). Araştırmamızda, bölgenin eski sakinleri de bu yıkım politikalarını tepki ile karşılamışlardır. Örneğin alanda hâlen bisiklet dükkânı olan bir sakin durumu şöyle aktarmıştır:

1942 senesinde Ulus İlkokulu'nda 4. sınıfta okurken ben bu sokağa geldim. Evimiz şu köşedeydi. İlk orada çalışmaya başladım. 1946'dan 60'a kadar caddedeydik. O zaman 60 İhtilâli olmadan bu cadde genişleyecekti. Oradan belediye yıktı. Sonra da o çarşıda 50 tane dükkânlık bir çarşı oldu orası (Bisikletci).

1940'larda başlayan göç dalgası, açılan yeni yollar ve ardından Hacettepe Üniversitesi'nin bölgede kurulması ve genişleme faaliyetleri, Hamamönü bölgesinin farklı bir çehreye bürünmesinde oldukça önemli roller oynamışlardır. 1967 yılında kurulan Hacettepe Üniversitesi'nin kökeni 1958'de kurulan Çocuk Sağlığı Enstitüsü'ne dayanmaktadır (Akpolat, 2004: 249). Enstitünün üniversiteye dönüşümü sırasında Hamamönü de süreçten nasibini ciddi bir şekilde almış, bölgede birçok yapı yıkılmıştır. Hacettepe'nin inşası Ankara'nın çok özgün yapılarını içinde bulunduran mahallelerini yok etmiştir (Madran, 2008: 14). 1960'lı yıllarda Kurtuluş ve Kırgız gibi pek çok nitelikli eski Ankara evi ile anıtsal yapıyı barındıran iki mahalle yok edilmiştir (Tunçer, 2001b). Bu müdahale sonucunda konut yoğunluklu olan Kurtuluş ve Kırgız Mahalleleri, Hacettepe Üniversitesi'nin istilası ile 1970 nüfus sayımının da gösterdiği gibi ortadan kalkmış, bölgede konut bunalımı ortaya çıkmış, yeşil alanlar üniversite inşaatı nedeniyle zaman içerisinde daralmıştır (Keleş, 1971). 2006-2007 yılları arasında Hamamönü bölgesinde yapılan alan araştırması kapsamında, Hacettepe Üniversitesi'nin genişlemesine tanıklık etmiş görüşmeciler izlenimlerini şöyle aktarmıştır:

Burası koskoca 200-300 senelik ya da 500 senelik bir mahalle idi. Burası talan oldu. Doğramacı'nın sayesinde. O yıktı yerine başka bir eser meydana geldi (Bisikletçi).

İhsan Doğramacı burada tarih katliamı yaptı. Buralara kamulaştırma şerhi koydular. Kamulaştırma olduktan sonra yıkıldı. Bir de sonra sit alanı ilan edildi burası. Millet evine çivi çakamadı, her yer mezbelelik oldu (H. B.).

Böylece, gelir durumu görece iyi olan semt sakinleri, altyapı ve çevre koşulları daha elverişli konut alanlarına yönelmişlerdir. Alandaki boşalan konutlar, bölgenin kent merkezine yakınlığı ve yapıların eski olmasından kaynaklı görece uygun kira fiyatlarından dolayı kente yeni gelen dar gelirli vatandaşlar açısından cazip hâle gelmiştir. Hamamönü ve benzer dokuya sahip çevresini de içine alan, bölge üzerine 1968'de yapılan bir anket çalışmasında, konutların %30'a yakını Cumhuriyet'ten daha eski çıkmış, ailelerin %70'ten fazlasının kiracı olduğu tespit edilmiş, ailelere gelir sağlayan fertlerin de vasıflı işçi, küçük esnaf ve alt düzey memurlardan oluştuğu ortaya konmuştur (Keleş, 1971). İlerleyen süreçte, akrabalık ve hemşerilik ilişkilerinin de etkisiyle alandaki nüfus değişimi açık bir şekilde gözlenir hâle gelmiştir. Semt sakinlerinin gelir düzeyi her ne kadar benzeşse de, alandaki kiracı sayısının yüksekliği ve hareketliliği, farklı sosyo-kültürel yapıya sahip insanların temasına yol açmıştır. Bu durum da zaman zaman gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Bölgedeki şiddet olayları giderek artış göstermiştir (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, Özsoy, 2005). Bu yıllarda bölgede kabadayların yaşadığı bilinmektedir. Hatta 1940-1960 yılları arasında Hamamönü semtinde yaşamış olan bir kabadayı, o zamanki durumu, artan nüfusa, yoksulluğa bağlamış, Hacettepe Üniversitesi'ne bağlı Hemşire Yurdu'nun kızlarına yöneltilen rahatsızlık verici olaylara müdahale ettiğini aktarmıştır (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, Özsoy, 2005).

Hamamönü, Ankara tarihi açısından oldukça önemli bir kentsel mekândır. Ciddi yapısal müdahalelerin, değişim ve dönüşümlerin gölgesinde semt, bir yandan Eski Ankara yapıları ile Cumhuriyet dönemi yapılarının samimiyetsiz temasına sahne olmuş, bir yandan da farklı sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklere sahip sakinlere ev sahipliği yapmıştır. Bu süreçte önem arz eden tarihî varlıklar korunamamış, göçle gelen dar

gelirli vatandaşlar için kent merkezine yakın, ekonomik olarak elverişli semtte ciddi nüfus hareketliliği gözlemlenmiştir.

Bir “Cazibe” Merkezi Doğuyor

Bölge, bundan önceki bakımsızlığına rağmen özellikle son dönemlerde yapılan müdahalelerle birlikte oldukça göze çarpan, Ankara’yı gezenlerin uğrak noktalarından biri hâline gelmiştir. ‘80’lere kadar bir koruma planının olmaması ve sonrasında da yaklaşık 25 senelik bir süreçte alanın korunmasına yönelik bir girişimde bulunulmaması, yapıların iyiden iyiye kendi hallerine bırakılmasına sebep olmuştur. Bölge ancak 2000’li yılların başında hatırlanmıştır. 2000’lerin başında eski kent dokusunun korunmasına yönelik, Kültür ve Turizm Bakanlığı “Ankara Eski Kent Dokusunun Planlanması, Sağlıklaştırılması ve Korunması Projesi”ni uygulamaya koymuş, çalışmalar da Altındağ Belediyesi tarafından yürütülmüştür. Bölgedeki tarihî dokunun korunmasına yönelik “sokak sağlıklaştırma projesi” bu süreçte 2006 yılında başlamıştır. Proje, Altındağ Belediyesi ve Hacettepe gibi kurumsal aktörler tarafından bir yandan güvenlik, bakımsızlık ve yıpranmışlık, altyapı eksiklikleri, öte yandan da bölgenin potansiyelinin artırılması, Hamamönü’nün kale aksının ticari devamlılığını sağlaması ve Ulus Tarihi Kent Merkezi’nin bir alt merkezi olduğu iddiasıyla meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. “Düzensizlik”, “suç”, “tehlike”, “çöküntü” gibi ibarelerin bu tip “yaratıcı yıkımlara”⁴ neden olan projelerin savunulmasında önemli bir söylemsel gücü haiz olduğu açıktır (Brenner ve Theodore, 2002).

Bu müdahale ile semtte yaşayan, semti yaşayan ve kullanan herkes için yeni bir döneme girilmiştir. Özellikle yazında şehir içindeki yoksul ve işçi sınıfı mahallelerinin orta sınıfın konut ihtiyacına ve özel sermayeye yönelik yenilenme süreci olarak ele alınan seçkinleştirme⁵ süreçleri (Smith, 1996: 32), Hamamönü semtinde de turizmin ön plana çıkarılmasıyla deneyimlenecek gibi görünmektedir. Bölgenin dönüşen yapısına

⁴ Buradaki bağlamında “yaratıcı yıkım” kavramının anlaşılması için Harvey’in “Neo-liberalism as Creative Destruction” adlı makalesine bakılabilir.

⁵ İngilizce yazında “gentrification” olarak kullanılan kavram Türkiye’de seçkinleştirme, soylulaştırma, mutenalaştırma gibi karşılıklarla ele alınmıştır. Daha detaylı bilgi için Uzun’un 2006 tarihli “Kentsel Dönüşümde Yeni Bir Kavram: Seçkinleştirme” başlıklı yazısına bakılabilir.

bakılacak olursa bu yönde yapılabilecek tespitlerin maddi temelleriyle karşılaşılabılır. Müdahalenin gerçekleşmediği semt içindeki bölgelerde, genellikle toplumun alt gelir grubuna dâhil aileler ikamet etmektedir. Aileler genelde kalabalık nüfusa sahip olmamakla birlikte, 2-3 ailenin tek avlu içinde yaşamasından dolayı, ev nüfusları kalabalık görünmektedir. Genelde İç Anadolu'nun farklı illerinden göçle gelen kitle, uygun buldukları yerlere önce kiracı olarak girdikten sonra, fırsat buldukları takdirde ev sahibi olabilmıştır. Fakat yine de bölgede kiracı sayısı oldukça fazladır. Bunun nedeni, görece varlıklı ev sahiplerinin bakımsız bir konut alanını tercih etmemeleri ve ileriye dönük rantın daha fazla artacağı beklentisi ile de konutları ellerinden çıkarmamalarıdır. Diğer yandan, kente sosyo-kültürel açıdan uyum sağlanacak, kent merkezine yakın, ekonomik olarak da cazip bir alan olması dolayısıyla kiracılar tarafından tercih edilecektir.

Ticari açıdan ise, semt sakinlerinin yanısıra bölgeye dışarıdan muhtelif amaçlarla gelenlerin ihtiyaçlarının da karşılanmasına yönelik çeşitlenmeler zaman içerisinde olmuştur. Özellikle semtte yer alan hastanelerden faydalananlar için açılan oteller, lokantalar, eczaneler ve çiçekçiler göze çarpmaktadır. Ayrıca, müzik enstrümanı üreten ve satan dükkanların çok sayıda olması dikkat çekicidir. Öte yandan, semt halkının gündelik ihtiyaçlarını karşılayacağı ticarethaneler günden güne azalmaktadır. Belediye'nin "sokak sağlıklaştırma" projesi ile "turistik cazibe merkezi" hâline getirmeyi planladığı semtin Hamamönü bölümündeki yapılarda, Hacettepe Üniversitesi'nin de etkisiyle hızlı bir şekilde konuttan üniversite öğrencilerine, çalışanlarına ve turistlere hizmet vermek amaçlı ticari kullanıma geçiş yaşanmaktadır. Sarıkadın ve Dutlu sokaklarda yoğunlaşan bu ticari yapıların sayısı sağlıklaştırma çalışmalarının başladığı 2006 yılından itibaren artış eğilimindedir. Hamamarkası'nda ise Hamamönü'nden farklı, üniversiteden nispeten uzak olması ve müdahalenin tam olarak işler kılınmamasından dolayı konut amaçlı kullanım çok daha fazladır. Sokak aralarındaki bir kaç mahalle bakımından başka güçlü bir ticari faaliyete rastlanmamaktadır. Hamamarkası'nın doğusunda kalan Uzunkavak Sokak, Cingöz Sokak, Gelin Sokak ve Öksüzler Sokak'ta katı atık toplayıcılığı ve eski eşya toplayıcılığı ile uğraşan ticarethaneler yoğunlaşmaktadır.

Konutlar ticarethanelere, ticarethaneler de kendi içlerinde yeni müşterilerine cevap vermek üzere dönüşmektedir. Bu bağlamda, semti ikiye

ayırان Talat Paşa Bulvarı üzerinde bulunan güçlü ticari aksın da, müdahaleyle uyuşabildiği ölçüde ayakta kalabileceği açıktır. Nitekim Hamamönü'nde 1959'da inşa edilmiş, yaklaşık 20 kadar esnafın dükkanının bulunduğu "Yeni Çarşı" 2007 yılında yıkılmış ve içinde saat kulesinin de bulunduğu bir meydan hâline getirilmiştir. Yaklaşık 50 sene hizmet veren çarşı, meydan yapılacağı için yıkılmış, gelişmeler basına yansımış, hatta mecliste soru önergesine dahi konu olmuştur⁶.

Proje çerçevesinde, ekonomik gücü yerinde olan birçok kişi ya da kuruluş sahip oldukları yapıları mümkün olduğunca aslına uygun biçimde yıkıp yeniden yapma yolunu seçerken, yeterli kaynağa sahip olmayanların yapıları belediyenin dış cepheye yapmış olduğu müdahale ile makyajlanmıştır. Bu şekilde sağlıklılaştırıldığı iddia edilen birçok konut, dış görünüm olarak estetik bir güzellik sunarken, iç taraftan yıkılmaya yüz tutmuş bir tablo sergilemektedir. Öte yandan, özellikle ev sahipleri, yaşanan ve muhtemel yaşanacak rant artışlarından kendilerine düşecek payı alabilmek adına kamu kaynaklarıyla yapılan cephe yenilemesinin birkaç teknik aksaklık göz ardı edilebilirse tamamen yanında yer almaktadır. Hamamarkası'ndaki kiracılar ise sürecin başında olmanın ortaya çıkardığı belirsizliklerden dolayı henüz açık bir pozisyon almış olmasalar da Hamamönü'nde yaşanan süreci izlemektedirler.

Projeye birlikte, bölgeye belediye tarafından bir park alanı kazandırılmıştır. Mehmet Akif Ersoy'un İstiklal Marşı'nı yazdığı Tacettin Dergâhı'nın da içinde bulunduğu parka şairin adı verilmiş, külliye'nin parçası olan bir dönem yaşadığı ev de müze hâline getirilmiştir. Böylece, tarihî unsurlar ön plana çıkarılarak turizm odaklı, semtin dokusuna uygun bir mekân yaratılmaya çalışılmıştır. Ayrıca tanınmış bir siyasetçi olan Muhsin Yazıcıoğlu'nun mezarının Tacettin Dergâhı'nda bulunması, belediyenin alanı tanıtma stratejilerine olumlu yansımıştır. Bölge için detaylı bir internet sitesi kurulmuş, Ankara'nın dört bir yanındaki panolardan semtin reklamı yapılmıştır. Böylece televizyon programlarına, etkinliklere, turlara ev sahipliği yapan semt, dışarıdan gelenler tarafından "ne-

⁶ 08.04.2008 tarihinde CHP Ankara Milletvekili Yılmaz Ateş'in Hamamönü'ndeki yıkımları konu edip İçişleri Bakanı Ankara Milletvekili Beşir Atalay'ı muhatap alarak verdiği soru önergesi süresi içinde cevaplandırılmadığından yanıtız kalmıştır.

zih", kaliteli", "turistik" bir mekân olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Günümüzde hemen hemen her kentsel müdahalenin yarattığı "kazanalar ve kaybedenler" ikilemi bu müdahale sonucunda da karşımıza çıkmıştır. Tarihsel olarak oluşmuş yatkınlıklar ve sahip olunan sermaye türleri dolayısıyla yeni kurallara ayak uyduramayan semt esnafı ve sakinleri bölgede tutunmakta zorlanacaktır⁷. Turistik bir semtte ticari kullanımın artması ve daha varsıl mekânlarla süreç içerisinde karşılaşılması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca, bugüne kadar yaşanan süreçte belediye görevlilerinin, üst düzey yöneticilerin ve nüfuzlu kişilerin alandan proje öncesinde yer aldıkları iddiaları, büyük sermayeli işletmelerin alana yönelmesi, bölgeyle ilgili reklamların artışı, dönüşümün kimin için yapıldığı sorularına kısmen cevap olmaktadır. Bu temelde, Hamamönü ve Hamamarkası bölgesinde yaşanan son değişim süreci, yalnızca fiziksel mekânda meydana gelen biçimsel bir dönüşüm olarak ele alınmaz. Nitekim, alanın sadece biçimsel olarak ele alınıp değerlendirilmesi tıpkı bölgede sürdürülen sağlıklılaştırma projesi gibi yüzeysellikten öteye geçememek olacaktır.

Sonuç

Hamamönü ve Hamamarkası bölgesi, sahip olduğu tarihî-kültürel değerler bakımından eski Ankara'nın önemli bir parçası durumundadır.

Son yıllarda yaşanan dönüşüm süreciyle beraber, alan tekrar değer kazanmış ve belirli düzeyde sermayeyi harekete geçirme potansiyeline sahip olmuştur. Kuşkusuz sahip olduğu değerler açısından bölgenin yaşatılması turizm, gezi vb. yollarla gelir elde edebilmek açısından fırsatları beraberinde getirecektir. Fakat gerek elde edilen gelirin, gerekse yenilemeden sonra ortaya çıkan rantın bölüşümü ciddi bir kazanan ve kaybeden kesimi doğurmaktadır. Bölgeye turistik amaçla yeni kullanıcılar kazandırmak adına bölge halkının göz ardı edilmesi, özellikle kiracı olarak ikamet eden kesimi oldukça olumsuz etkileyerek yaşamlarını idame ettiremez hâle getirmiştir. Ülkemizdeki tarihî kent mekânlarında gerçekleşti-

⁷ Yatkınlıklar ve sermaye türleri hakkında detaylı bilgi için Bourdieu ve Wacquant'ın "Düşünümsel Bir Antropoloji için Cevaplar" adlı eserine bakınız. Bourdieucu çerçeveyi turizm odaklı kullanan görgül bir çalışma için Tezcan'ın "Turizmle Dönüşümü Yeniden Düşünmek: İzmir-Alaçatı Örneği-Rethinking Transformation with Tourism: The Case of İzmir-Alaçatı" adlı çalışmasına bakılabilir.

rilen dönüşüm projeleri tam da bu yönüyle oldukça hassas bir konuma sahiptir, çünkü eski kent merkezlerinde genellikle toplumun alt tabakasından kesimler yaşamaktadır ve bu tür mekânlarda yapılan her dönüşüm projesi, hâlihazırda dezavantajlı olan bu kesimleri kentin başka mekanlarına öteleyerek hem kentsel mekândan hem de sosyal yaşamdan dışlanmasına yol açmaktadır. Gerek bölgede yaşayanların zarar görmesini önlemek, gerekse tarihî dokuyu ayakta tutmak tam anlamıyla bir dönüşümü mümkün kılar.

Diğer taraftan, tarihî değerleri yaşatmak adına uygulanan dönüşüm süreci, yalnızca sokak sağıklaştırmasıyla sınırlı kalarak, fiziksel altyapı yatırımları ve dış cephe yenilemesinin ötesine geçememiştir. Oysaki tarihî alanlar, kültürel değerleriyle bir bütündür ve dönüşmesi gerekecekse bu kültürün bir parçası olarak alanda yaşamlarını sürdüren insanlarla beraber düşünülmelidir.

Hamamönü bölgesinde bitmiş, Hamamarkası'nda ise hızlanan dönüşüm süreci sonucunda semt için bazı öngörülerde bulunabilir. Hamamarkası bölgesinde de hem restorasyon hem de yıkımlar gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Toplamda 65 evin yıkıldığı bu alanda amaç Hamamönü'nde amaçlanandan çok da farklı değildir. Son sözümüz, bölgeye yapacağınız ziyaretlerde, Hamamarkası'nda hâlihazırda gerçekleştirilen yıkım ve yenileme çalışmalarına bir de bu gözle bakmanızdır. Eğer iş işten çoktan geçmiş ise gezdiğiniz "nezih" ortamların geçmişini düşünerek bir değerlendirme yapmanızı tavsiye ederiz. O zaman gerçekten bir tarihin yeniden canlanmasına mı tanıklık ediyorsunuz yoksa bir yok oluşa mı, buna daha rahat karar verilebilir.

KAYNAKÇA

- Akpolat, M. & Eser, E. (Eds.) (2001). *Ankara: Başkentin Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi*. Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
- Aktüre, S. (1994). 17. ve 18. Yüzyıllarda Ankara. *Ankara, Ankara içinde* (ed.) E. Batur, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Alemdar, K. (1994). Seyahatnamelerde Ankara. *Ankara, Ankara içinde* (ed.) E. Batur, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ankara'nın Roma Dönemi (2008). TMMOB Mimarlar Odası, Ankara Şubesi Paneli 2006. Hazırlayan: B. Nilgün Öz, Ankara'nın Geleceğini Tasarlamak-Kentin Kültür Katmanları: 1.
- Ankara'nın Türk-İslam Dönemi (2008). TMMOB Mimarlar Odası Paneli, Ankara Şubesi Paneli 2006. Hazırlayan: B. Nilgün Öz, Ankara'nın Geleceğini Tasarlamak-Kentin Kültür Katmanları: 2.

- Aydın, O. (2011). CBS Temelli Hücresel Otomata Yöntemiyle Kentsel Büyüme Modeli: Ankara Örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(2). 135-159.
- Aydın, S., Emiroğlu, K., Türkoğlu Ö. & Özsoy, E. D.(2005). *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Aydoğdu, E. & Cengizkan, A. (1994). Her Adım Atışı Bir Tarih (Leman Karaosmanoğlu ile Görüşme). *Ankara, Ankara içinde* (ed.) E. Batur, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Brenner, N. & Theodore, N. (2002). Cities and the geographies of actually existing neoliberalism. *Antipode*, 34(3), 349-379.
- Bora, T. (2003). *Ankara Rüzgarı: Gençlerbirliği Tarihi*. Ankara: Gençlerbirliği Spor Kulübü Yayını.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. (2003). *Düşünsel bir antropoloji için cevaplar*. Ankara: İletişim.
- Castells, M. (1997). *Kent, sınıf, iktidar*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Cengizkan, A. (2005). 1957 Yücel-Uybadın İmar Planı ve Ankara Şehir Mimarisi. *'Cumhuriyet'in 'Ankara'sı içinde* (ed.) T. Şenyapılı, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Dıranas, A. M. (1994). Eski Ankara. *Ankara, Ankara içinde* (ed.) E. Batur, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Erdoğan, A., Günel, G. & Kılıcı, A. (2008). *Osmanlı'da Ankara.*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Ankara tarihi ve kültürü dizisi 2.
- Ergenç, Ö. (2000). 16. Yüzyıl Ankara'sı: Ekonomik, Sosyal Yapısı ve Kentsel Özellikleri. *Tarih İçinde Ankara içinde* (ed.) A. T. Yavuz, Ankara: ODTÜ Ankaralılar Vakfı.
- Güçhan, N. Ş. (2001) 16-19. yy. Nüfus Tahminlerine göre Osmanlı Ankara'sında Mahallelerin Değişim Süreçleri Üzerine Bir Deneme. *Tarih içinde Ankara II içinde* (ed.) Y. Yavuz, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Harvey, D. (1989). From Managerialism to Entrepreneurialism: The transformation in urban governance in late capitalism. *Geogr. Ann.* 71 B (1): 3-17.
- Harvey, D. (2006). Neo-liberalism as Creative Destruction. *Geogr. Ann.*, 88 B (2): 145-158.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1981). *Ankara*. İstanbul: Birikim.
- Keleş, R. (1971). *Eski Ankara'da bir şehir tipolojisi*. Ankara Üniversitesi SBF Yay. No. 314.
- Keleş, R. & Duru, B.(2008). Ankara'nın Ülke Kentleşmesine Eleştirel Bir Bakış. *Mülkiye Dergisi*. 32(261), 27-44.
- Kurtar, C. (2012).Kentsel Kültürel Miras Yönetimi ve Rekreasyonla İlişkisi: Ankara Hamamönü Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara.
- Öztürk, H. H. (2007). Tarihi ve Kültürel Çevrenin Korunmasında Sivil Toplumun Rolü: Hamamönü Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

- Smith, N. (1996). *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. London: Routledge.
- Şenyapılı, T. (2004). "Baraka"dan Gecekonduya Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü:1923-1960. İletişim: İstanbul.
- Şimşir, B. N. (1988). *Ankara... Ankara: Bir Başkent'in Doğuşu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tarihi Kent Merkezlerinde Dönüşüm: Ankara Hamamönü Sokak Sağlıklaştırma Projesi Örneği. Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı 2008-2009 Akademik Yılı Basılmamış Stüdyo Çalışması.
- Tunçer, M. (2000). *Tarihsel Çevre Koruma Politikaları Ankara*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Tunçer, M. (2001a). *Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi (14.-20. YY)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Tunçer, M. (2001b). Ankara'da Tarihsel Çevrenin Korunmasına Yönelik Politikalar. *Tarih içinde Ankara II içinde* (ed.) Y. Yavuz, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Tezcan, A. M. (2010). Rethinking Transformation with Tourism: The Case of İzmir-Alaçatı. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Urry, J. (1999). *Mekanları Tüketmek*. İstanbul: Ayrıntı.
- Uzun, C. N. (2006). Kentsel Dönüşümde Yeni Bir Kavram: Seçkinleştirme. *Değişen Mekan içinde* (ed.) A. Eraydın, Ankara: Dost Kitabevi.

Ufuk Poyraz: Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde 2008 yılında lisans eğitimini tamamlamış; ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalında 2011 yılında yüksek lisans derecesini almıştır. 2010 yılından bu yana aynı Ana Bilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak görev yapmakta ve doktora çalışmalarına devam etmektedir.

Merve Önder Gündoğan: Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Sosyoloji Bölümü'nde 2008 yılında lisans eğitimini tamamlamış; ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalında 2011 yılında yüksek lisans derecesini almıştır. Hâlen aynı Ana Bilim Dalında doktora çalışmalarını sürdürmektedir.

Bir Ankara Efsanesi Olarak Hacettepe

Metin Özaslan

Hacettepe Parkı

1950 sonrası Türkiye’inde, kırsal kesimden kentlere doğru yaşanan göçler, sadece coğrafi bir nüfus hareketliliği olarak kalmayacak, ileride Türkiye’nin ekonomik, sosyolojik, kültürel ve siyasal yapısını önemli ölçüde değiştirecek bir toplumsal hareketliliğin de lokomotifi olacaktır. Kırsal yoksulluğu, iptidailiği ve iticiliğinden fitillenen göç katarları, Türkiye’nin o zamana değin nispeten sessiz, sakin, kendi kabuğu içinde yaşayan şehirlerini derinden etkileyecektir. Göçmenlerin en temel ihtiyacı olan, başlarını sokacakları bir yuva, yani konut talebi, sürece hazırlıksız yakalanan kentlerin “arz” boşluğunu tez elden dolduran “gecekondu”yla veya Hacettepe Mahallesi gibi tarihî yerleşim merkezlerindeki

ik Davetli bir yazıdır.

konakların ve mütevazı ahşap evlerin üç-beş aile tarafından düşük kiralar ödenerek paylaşılmasıyla tez elden çözülecektir. Yine can alıcı bir sorun olan istihdam talebi ise, “sırtın dayanılacağı” devlet kapısında bir hademelik, yoksa da dere yatağında kurulmuş fabrikada veya sanayi sitesindeki bir atölyede sigortalı işçilikle, bunlar da yoksa her gün belediye zabıtalılarıyla kaç-kovalan mücadelesi içindeki işportacılık gibi enformel istihdam alanlarında bir meşguliyetle “eğreti” de olsa çözülecektir. Nitekim, bir “insan tsunamisi” hâlinde şehirlerin üzerine çöken kırsal tabanlı göçler, ilerleyen dönemlerde kimilerince “postalı çamurlu paryalar kentlerimizi mahvetti” türünde geçmişten beslenen seçmeci mitolojilerle bir kent nostaljisine ve “şehirli zaptiyeliği” ne dönüşecek, kimilerince de sözüm ona “elitlerin” kurulu düzenini kökünden sarsan bir halk hareketi olarak yorumlanacaktır. Başkent Ankara ise, bu göçlerden en yoğun şekilde etkilenen birkaç şehirden biri, belki de ilk ve en önemli örneği olarak yaşana gelen hengâmeli sürecin en yakın görgü tanıklarından biri olacaktır.

14. Yüzyılda, Kuzey Afrika çöllerinde adeta bir vaha çiçeği gibi açmış olan İbn-i Haldun, bir dünya klasiği olan “*Mukaddime*”sinde, geçinmek için yardımlaşmak zorunda kalan “bedevi ümran”ın (göçebe uygarlığının) sahip olduğu yüksek asabiyeti, dayanışmacı ve mücadelecî ruhuyla, en medeni ve teçhizatlı toplumları yani “hazeri ümran”ı (yerleşik uygarlığı) fethedecek güçlü bir “toplumsal silah”a sahip olduklarını keşfetmiştir. Berberî Haldun, evrensel bir nitelik taşıyan bu müthiş keşfini, çeşitli medeniyetlerin kuruluş, yükseliş ve çöküşlerini örnekleyen büyük bir tarihi ve sosyolojik çözümlemeyle anlatır, *Mukaddime*’sinde. Medenilerin, yani Medinelilerin, yani “hazeri ümran”ın, yani şehirliilerin tanımıyla bu “bedevi” orduları, canlarından başka kaybedecekleri varlıkları olmadığı için büyük bir dayanışmacı ruhla ve ölümüne mücadele etmektedirler. İşte 1940’ların ikinci yarısından itibaren Hacettepe mahallesinin tanık olduğu toplumsal dinamik tam da budur. Göçmenler, yani yeni Ankaralılar ile Ankara’nın Aşağı Yüzü’nde yer alan ve kabadaylarıyla meşhur eski Hacettepelilerin önce mekânsal birlikteliği, sonra da “Hacettepelilik kimliği” üzerine inşa ettikleri ruhi evliliğinin dibindeki enerji yoğunluğu, en doğru şekilde İbn-i Haldun’a referansla tasvir edilebilir.

Dünyanın en kıyıcı ordusu olan Moğol ordularının bile -kimbilir belki de- “bu şerkuhlarla kim uğraşacak” endişesiyle zapta “lüzum” görmediği 13. ve 14. yüzyılların Fetret devirleri Ankarasının Feta, Ahi, Yiğit, Seyfi, Sökmen ve Seymen Alayı geleneğinin, merkezî Osmanlı otoritesinin güçlenmesiyle zaman içerisinde mahalleye çekilmiş bir bakiyesi olan Hacettepe kabadayılığı ile bir yanda kırdan yenilen tekmenin acısı, diğer yanda da “yeni bir hayat” inancıyla şehre akın eden göçmenlerin yollarının kesişmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrası ile 1950’ler başında Ankara’nın Aşağı Yüz’ünde, Hacettepe mahallesinde Hacettepelilik kimliği üzerinde ortak ve güçlü bir “asabiyet” yaratarak başlar. Bu buluşma adeta ateş ile barutun da buluşmasıdır.

Ankara’nın diğer semt ve mahalleleri gibi göçlerle kalabalıklaşan Hacettepe Mahallesi de, kabul ettiği göçmenleri kendi bünyesine hızla entegre etmiş ve böylece o meşhur “Hacettepelilik Ruhu”nu geliştirmiştir. Ankara yerlilerince çok iyi bilinen ve yüzlerce yıldır Hisar ve çevresindeki “Yukarı Yüzlülerle” kapışa kapışa bilenen “Aşağı Yüzlü Ruhu” ile Hacettepe’ye yeni gelen, yoksul, çoğunlukla eğitimsiz halk adeta kenetlenerek Hacettepelilik ruhunun altyapısını oluşturmuştur. Aynı zamanda Hacettepe’de artık son kuşak örneklerinin yer aldığı kabadayılık kurumu da varlığını sürdürmektedir. Ankara’nın köklü Seymenlik geleneğinden ilham alan Hacettepe kabadayıları, hayranlık duyulan, güçlü, cesur kişiler olarak sivrilmişlerdir. Ankara gibi köklü kent geleneklerine sahip diğer Anadolu kentlerinde de meşru bir zeminde kurumsallaşmış “kabadayılık kurumu”nun öyle dağ veya şehir eşkıyalığı, pavyon fedailiği, düğün-dernek külhanbeyliği ve günümüzün mafya babalığı gibi toplumsal meşruiyeti olmayan kurumlarla uzaktan yakından ilgisi yoktur. Yüzlerce yıldır Ankara’nın diğer köklü kurum ve geleneklerinin süzgeçlerinde elenerek rafineleşen Hacettepe kabadayılık kurumunun temsilcileri, mahallede ve şehirde sosyal düzeni sağlamak, rencide etmeden yoksulları ve yardıma muhtaçları kollamak, haklının ve garibanın hakkını ölümüne savunmak gibi görevleri bireysel bir gönüllülükle, toplumsal bir kabul ve onay sürecinin nihayetinde üzerlerine almışlardır.

Hacettepeliler gençler Meydan Çeşmesi önünde (1960)

Hacettepe'nin dayanışmacı mahalle ruhunun belki de tecessüm etmiş hâli, Hacettepe Spor olmuştur. "Hacettepe Spor Kulübü", henüz göçmen kervanları Erzurum Kapısı'na dayanmadan, 1941 yılında o zamanlardaki adıyla "Yağlıdede" olarak anılan Hacettepe Parkı'nda, Ankara'ya bir türlü sığdırılmayan çilekeş "Su Perileri Heykeli"nin ve "Büyük Havuzu"nun biraz ötesinde bir akasya fidanının dibinde dört kafadar arkadaşın öncülüğünde kurulmuştur. Kulüp, renklerini Hacettepe Parkı'ndaki beyaz taşlardan ve mor menekşelerden almıştır. İleride Türk futbol tarihine adını altın harflerle yazdıracak olan Hacettepe Spor, kurulmadan kısa bir zaman sonra, 1957-1958 sezonunda Ankara Profesyonel Lig şampiyonu olur. Hızlı adımlarla bir Ankara efsanesine dönüşen Hacettepe Spor, 1961-1969 yılları arasında Türkiye Birinci Ligi'nde mücadele eder. Bununla birlikte Kulüp, sportif başarılarından çok Türk futbolunda direnci, mahalleli dayanışması, Hacettepeliler ruhu ve gönülden bağlı taraftarlarıyla hatırlanan bir takım olmuştur. Öyle ki, takımlarını beş bin kişiyle çocuk-geç-yaşlı, kadın-erkek "mâmahalle" destekleyen, deplasman maçlarına adeta Bizans tekfurlarının kalelerini fethetmek için çıkan Gazianı Rum ve Bacıyan-ı Rum ordusunun fetih duygularıyla topyekûn giden Hacettepeliler, karşı takımlara bu özellikleriyle korku ve nam salmışlardır.

Hacettepe Spor'u ayrıcalıklı kılan bir diğer özelliği de, futbolcu ünlü kabadayılarıyla birlikte aynı takımında üniversite mezunlarının ve Hacettepe Üniversiteli tıp doktorlarının oynamasıdır. Böylesi bir takım karması, Türk futbolunda o zamanlarda da, bugün de pek görülmeyen bir durumdur. Bugün Hacettepe Üniversitesi'nde doktor veya yönetici konumunda görev yapan çok sayıda akademisyen, o dönemlerde Hacettepe Spor futbolcusu veya yöneticisi olmuştur. Nitekim, Hacettepe Spor ve Hacettepe Mahallesi, Türk futbolunda ve sosyal yaşamında karşıtlığın, marjinalliğin, yoksulluğun, mahalleli olma kültürünün adeta simgesi haline gelmiştir. Diğer bir yönüyle de mahalle ölçeğinde yumruk ve kalemin birlikteliğinin çelikten yeleği olmuştur.

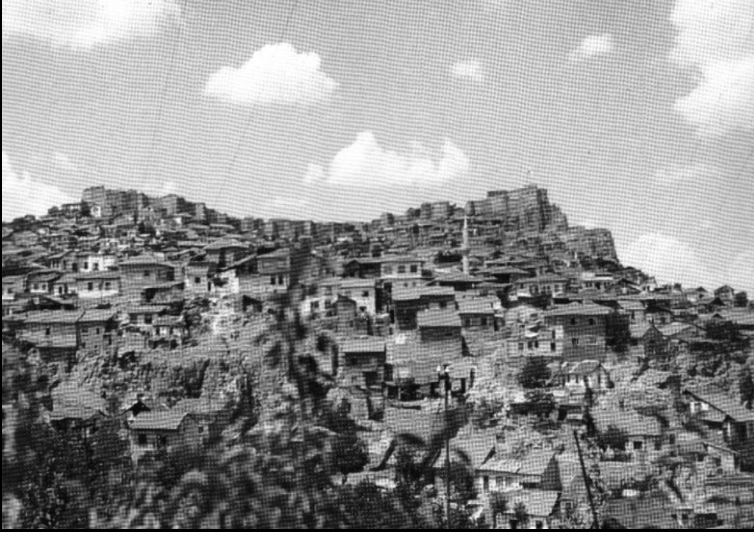
1960'lı yıllarda Hacettepe'nin kabadayıları arasında; Karagöz Kemal, Kabadayı Mehmet ve Sarı Veli olmak üzere üç isim öne çıkmaktadır. Sıkı birer dost olan bu üç ünlü kabadayı, Hacettepe Mahallesi yanında tüm Ankara ve hatta Türkiye'de bilinen, sevilen, saygı duyulan ve aynı zamanda korkulan isimlerdir. Nice kavgada sırt sırta, omuz omuza dövüşmüşlerdir. Bununla birlikte, yüksek nüfus artışıyla şehrin sosyal dokusunun değişmesi, ülke genelinde toplumsal huzursuzlukların tırmanarak mahalleyi ve sokağı germesi, sıcak ilişkilerin yoğun olduğu "mahalleli dayanışması"nın yerini bireyselleşmenin, yalnızlaşmanın, yabancılaşmanın ve sözleşmeye dayalı ilişkilerin arttığı kentli toplum modeline terk etmesi, bir yandan mahallenin çözülmesine ve mahalleli kimliğinin aşınmasına neden olurken, diğer yandan da Hacettepe kabadayıları arasında husumetlerin başlamasına zemin hazırlamıştır. Nitekim, Kabadayı Mehmet'in kardeşi gibi sevdiği Sarı Veli'yi mahalle ortasında öldürmesine ve sonrasında mezarına gidip hıçkırıklarla ağlamasına tanıklık eden Hacettepe Mahallesi, hızla değişen zamana ve koşullara yenik düşmeye başlamıştır. Öyle ya, Ankara'nın meşhur üç kabadayısının arasına giren nifak, Damat Ferit destekli mandacıların bile Ankaralılar arasına sokmayı beceremediği fitnelerin artık bolca yeşereceği bir ortamın ilk belirtilerindendir. Sonraki dönemlerde Ankara yerlileri için Ankara, bildik Ankara'ya iyiden iyice yabancılaşan, artık tanınmayan bir hal almaktadır.

1960'lı yılların sonuna gelindiğinde, hızlı şehirleşme ve nüfus artışıyla birlikte Hacettepe Semti, başkent kenar semti olma özelliğini kaybetmiş, büyüyen şehir tarafından adeta kuşatılmıştır. Bu kuşatmaya paralel

olarak, mahallede bir yandan harabeleşme ve heterojenleşme eğilimleri hız kazanmış, diğer yandan da suç oranlarıyla birlikte kentsel alt ve üst-yapı ihtiyaçları artmıştır. Aynı zamanda semt arazisi gittikçe değerlenen Hacettepe, yerel yönetimler ve kent seçkinleri için kazanılması gereken ganimeti bol bir kale gibi görülmeye başlanmıştır.

Bugünkü Hacettepe ise, bir yandan yoğun şekilde kentsel yenileme süreci yaşarken, diğer yandan da eşanlı olarak son kalan sakinlerini de kaybeden ve o dönemleri hafızalarında tutanların derin bir hüznüyle yâd ettiği “mişli bir geçmiş zamanın” şehir hikâyesine dönüşmüştür. Binlerce yıllık kadim gerçek Hacettepe yıkılmış, tamamen hayali, tamamen yapay, tamamen post modern yeni bir Hacettepe kurulmuştur. Ve yaşanan kentsel dönüşüm süreci, itinayla korunması gereken semtin son kalıntılarını da, adeta bir makine, bir dozer hissiyatsızlığıyla kökünden kazıyarak süpürmektedir.

Dr. Metin Özaslan: 1967 yılında Ankara’da (Kayaş) doğdu. İlk ve orta öğrenimini bu kentte tamamladıktan sonra, 1992 yılında ODTÜ Sosyoloji Bölümü’nden mezun oldu. Ankara Üniversitesi DTCF Halkbilimi Bölümü’nde “Kentleşme, Kentlileşme ve Kent Kültürü” alanında yüksek lisansını, Nottingham Üniversitesi Kent Planlama Bölümü’nde “Kentsel ve Bölgesel Gelişme-Yeni Sanayi Odakları” alanında doktora (PhD) kariyerini tamamladı. Ayrıca, bir müddet devam ettiği ODTÜ-Kamu Yönetimi Bölümü yüksek lisans programı yanında, bir diğer doktora çalışmasını Ankara Üniversitesi SBF Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre) Bölümü’nde sürdürdü ve tez aşamasında ayrıldı. 1993 yılında DPT Müsteşarlığı, BGYUGM’de uzman yardımcısı olarak göreve başladı. Hâlen DPT Müsteşarlığı’nda (mevcut Kalkınma Bakanlığı) Planlama Uzmanı olarak görev yapmaktadır. Ankara Üniversitesi’nde yarı-zamanlı öğretim görevlisi olarak lisans, yüksek lisans ve doktora dersleri de verdi. Yayımlanmış kitap, çok sayıda meslekî ve Ankara’nın kültür ve tarihine ilişkin makaleleri bulunmaktadır. 2009 yılından bu yana Ankara Kulübü Derneği genel başkanlığı görevini sürdürmektedir.

Ankara Kalesi ve eski şehir (1956)

Altındağ (1939)

Atatürk Bulvarı (Ulus istikameti) (Bulvar'ın yönü bugünkünden farklı)

Sıhhiye Demiryolu Köprüsü (Otobüslerin solunda akan İncesu deresi) (1965)

Keçiören'den Etlik'e Bir Ankara Fragmanı

Timur Özkan

*Etlik İlkokulu'ndaki çok değerli öğretmenim
Dürdane Atlas'ın anısına saygıyla...*

Keçiören

Genellikle Ankara Kalesi'yle başlayan ve Çankaya ile biten Ankara'nın tarihi hakkındaki metinlerde Keçiören'in ve Etlik'in adı pek geçmez. Tarihi kaynaklarda, Keçiören adıyla daha çok Kurtuluş Savaşı yıllarında ve Cumhuriyet döneminde karşılaşmaya başlarız. Oysa Ankara'nın en eski yerleşimlerinden biridir Keçiören.

1949'da yayımlanan ve Ankara'nın ilk Türkçe rehber kitabı olan "Ankara Rehberi"nde, kitabın arkeolog yazarı Nurettin Can Gülekli, Keçiören'de bazı paleolitik eserler bulunduğunu yazmaktadır (Gülekli, 1949). Söz konusu eserler, yontma taştan yapılmış el aletleridir ve hâlen Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir.¹

"Antik Ankara" kitabının yazarı Haluk Sargın ise, çeşitli bilimsel kaynaklara dayanarak Keçiören'in değişik bölgelerinde prehistorik yaşam izlerinin ve de Bağlum/Hisar-tepe'de Galatlar'a ve Bizans'a ait bazı kalıntıların bulunduğunu yazar (Sargın, 2012).² Bilinen tarihi 1200-1300 yıllarına uzanan Keçiören, 1356 yılında Osmanlı'nın eline geçmiştir. 19.

ik Davetli bir yazıdır.

¹ Bu eserler, Alman jeolog Max Pfannenstiel tarafından, 1941 yılında, Keçiören, Bağlum/Hacıkadınderesi'nde bulunmuştur.

² Bağlum'da ayrıca, Ankara'nın en eski fosillerinden biri bulunmuştur. Bağlum'un Köşrelik köyünde bulunan ve 193 milyon yıl yaşında olduğu saptanan, Liyas döneminde denizde yaşayan yumuşakça sınıfından, omurgasız dev boyutlu "Ammonid" (mürekkkep balığının atası) fosili, hâlen MTA Tabiat Tarihi Müzesi'nde sergilenmektedir.

yüzyılda Kalaba (Galebe), Etlik ve Ovacık köylerinin gelişmesiyle 1936'da Ankara merkez ilçeye bağlı bir bucak (nahiye) olan Keçiören, 1966'da Altındağ'a bağlı bir mahalle, 1984 yılında ise kendisi ilçe olur. Bugün için Ankara'nın en büyük nüfusa sahip ilçesi olan Keçiören, yüzölçümü itibariyle Ankara'nın, Çankaya'dan sonra ikinci büyük merkez ilçesidir.

İsminin kökeni üzerinde farklı rivayetler bulunan Keçiören'in adının "keçi" ve "ören" sözcüklerinden türetilmiş olması ihtimallerden biridir. Dünyaca ünlü Ankara Keçisi'nin memleketinde ve pek çok yerinden tarihî eserlerin çıktığı bir yörede bu isim oldukça anlamlı görünmektedir. Bir başka rivayet; İpek Yolu, Kral Yolu tarihî yollarının geçtiği bir yörede, yerel ağızla söylenen "geçiveren" sözcüğünün evrilmesinden geldiği şeklindedir. Keçiören'in adının, zamanında burada "keçe" döküldüğü için keçeden geliyor olması da rivayetlerden biridir. Efsanevi bağlarında yetişen üzümlerin geç olgunlaşmasından dolayı "geçveren" sözcüğünden türetilmiş olabileceği de yine rivayetler dâhilindedir.³

Bütün bunların yanı sıra, akla en yakın dayanak tarihî kaynaklardır ki, Fatih Sultan Mehmet dönemine ait TT9 no.'lu Ankara Mufassal Tahrir Defteri'nde "Karye-i Kiçiviran Tab-i Kasaba" (Kasabaya Bağlı Küçük Viran Köyü) şeklinde geçen ifadeden, "küçük viran" adının zamanla Keçiören'e dönüştüğü anlaşılmaktadır.⁴ Her ne kadar, adı Kiçiviran'dan geliyor olsa da Keçiören, bugün artık "küçük" değil, "viran" hiç değil. Ankara'nın birçok açıdan en gelişmiş ilçelerinden biri ve sahip olduğu tarihî, doğal ve kültürel zenginliklerini tüm Ankaralılarla paylaşıyor.

³ Bugün Ankara'nın nüfus yoğunluğunun yerleştiği Keçiören, Dikmen, Abidinpaşa, Mamak, Kayaş gibi semtleri, yakın zamanlara kadar Ankara'nın bağ ve bostanlarıydı. Şehrin meyve ve sebze ihtiyacını karşılayan bu bağlar ve bostanlar, halkın sıcak geçen yaz aylarında göçtüğü ve dinlendiği mekânlardı.

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve Keçiören ile eski semtlerinin isimlerinin geçtiği Ankara Mufassal Tahrir Defterlerinin; TT9 numaralı olanı Miladi 1463 (Hicri 867), TT74 numaralı Miladi 1573 (Hicri 979) ve TT117 numaralı ise Miladi 1523 (Hicri 929) yılına tarihleniyor. Karye-i Kiçiviran TT9 – TT74 – TT117

Karye-i Etlik TT9

Karye-i Kalaba TT117

Karye-i Ovacık TT117

Keçiören (1895)

(Kaynak: Fotoğraflarla Düünden Bugüne Ankara, Ankara: T.C. M.E.B. Yayınları, 2006, s. 7)

Çeşit çeşit meyve ağaçlarının, havuzların, kuyuların, kümeslerin bulunduğu bahçe içindeki evleriyle uzun yıllar orta halli ve varlıklı Ankaralıların sayfiye yeri olan Keçiören’de, her yıl Mayıs aylarında bağlara, Eylül ayında da merkeze doğru gerçekleşen nüfus hareketi, 1950’lerden itibaren yerini tek yönlü, kalıcı göçlere bıraktı. Artık gelenler Ankara’dan değil, Türkiye’nin her tarafından geliyorlardı.

Keçiören’in yeni sakinleri, Ankara’nın hızla artan nüfusunun yarattığı konut baskısı nedeniyle kendi çözümünü geliştiren yoksul kesim oldu. Gecekondu gerçeği, Ankara’nın birçok semti gibi Etlik ve Keçiören’in de kaçınılmaz kaderi oldu. Sanatoryum, Taşocağı ve Kalaba’daki eski mezarlık civarında yapılaşmaya başlayan ilk gecekondu, kısa sürede Keçiören’in her tarafına yayıldı. Aktepe’de uygulanan gecekondu önleme planları da gecekonduların yayılmasını önleyemedi.

1970’ler ise apartmanlaşma dönemi oldu. Bazı varlıklı arsa sahiplerinin yaptırdığı ve parmakla gösterilecek kadar az sayıdaki iki üç katlı apartmanlar zaten yok değildi. Asıl apartman furyası “kat karşılığı” apartman yapan “yapsatçı” yüklenicilerle başladı ve bugün hâlâ devam ediyor. Yapsatçılar şimdi de, kendilerine verilen tapu tahsis belgeleriyle gecekondu yaptıkları hazine arazilerinin sahipleri için apartmanlar inşa

ediyorlar. Bu tablonun ortaya çıkardığı sıkışık ve birbirinin benzeri apartmanlar ile artmaya devam eden nüfus, bugünkü Keçiören açısından en önemli olumsuzluk olarak not edilebilir.

Keçiören Bağ evleri

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin 90'lı yıllarda yayımladığı ve bir kent kültür dergisi olarak uzun süre yeri doldurulamayan "Ankara"nın birinci sayısındaki yazısında Prof. Dr. İlber Ortaylı, modern ve sorunlu bir başkent olarak nitelendirdiği Ankara'nın, görünenin aksine birçok Anadolu kentine göre daha iyi korunmuş bir eski kent dokusuna da sahip olduğuna ve de betonlaşmakta olan doğa içindeki eski bağ evlerine dikkat çeker.

Keçiören'in bu efsanevi bağ evleri içinde belki de en dikkat çeken, Ankara'nın ilk büyükelçiliklerinden birini açan ve Atatürk'ün de zaman zaman katıldığı zengin davetler veren Ruslara ait olmuştur. 1916 yangınından sonra Hamamönü'ndeki eski belediye başkanlarından Mavioğlu'nun konağına taşınan, daha sonra 1925 yılında yapımı tamamlanan Atatürk Bulvarı'ndaki kendi binasına yerleşen Rus Sefarethanesi'nin Keçiören'de bir bağ evi olduğu bilinmektedir. Öte yandan, diplomatik misyonla kullanılan bağ evlerinin tek örneği de bu değildir. Dutluk Durağı'ndaki Tarmanlar'ın Konağı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Polonya Büyükelçiliği olarak kullanılmıştır.⁵

⁵ Bağ evlerinin sakinlerinden biri de ünlü mimar Arif Hikmet Koyunoğlu'dur. Ankara'nın önemli yapılarından birçoğunun mimarı olan Koyunoğlu, renkli anılarında Ankara'nın; Atatürk ve Erzurumlu Nafiz'den sonra üçüncü otomobilini kendisinin aldığını yazar. Sonra bir bağ evi almaya karar verir ve Keçiören'in eski sakinlerinden Vehbi Koç'un babası Mustafa Efendi'ye giderek eski bir mesire evini satın alır. Bu arada aralarında ilginç bir pazarlık geçer. Bir mimar olan Koyunoğlu ile inşaat malzemeleri satmakta olan Mustafa Efendi tanışmaktadırlar. Aslında bu evi satmayı düşünmediği ama Koyunoğlu isterse satabileceğini söyleyen Mustafa Efendi, Koyunoğlu'na, fiyat hakkında "sen mimarsın, hesap kitap bilirsin, ne veriyorsun" der. Bunun üzerine Koyunoğlu, az olduğunu bile bile "sadece 10 bin lirası olduğunu" söyleyince, Mustafa Efendi "8 bin liranın yeterli olduğunu, evi tamir etmek için de paraya ihtiyacı olacağını ve kalan 2 bin lirayı tamir masrafı olarak hediye ettiğini" söyleyerek oldukça tokgözlü bir tavır sergiler.

Keçiören'de bir bağ evi (1939)

Bir dönem İstanbul'dan veya taşradan Ankara'ya gelen, ancak oturacak konut bulamayan devlet memurlarının da imdadına yetişen Etlik ve Keçiören'deki bağ evleri, Ankaralı işadama Vehbi Koç'un anılarında da yer alır (Koç, 1973):

(...) Ankara'da yazlığa çıkmak âdeti vardı. Ayrıca sıtma hastalığı çoktu. Onun için yazları orta halliler ve zenginler bağlara giderdi. Bağa çıkanların zenginlik derecesine göre çift ya da tek atlı arabaları, bir atı ya da eşeği bulunurdu. Ankara'da havası ve suyu iyi olan yazlık üç semt vardı: Keçiören, Etlik, Çankaya. (...) Bizim bağımız Keçiören'in altında Çoraklık semtinde idi. Eş, dost, akraba hepimiz bu semtte oturduk. Çoraklık'ta hep bizim gibi Müslümanlar otururdu. Biraz ilerimizdeki Keçiören'de en çok Katolik ve Emeniler otururlardı. Onların bağlarının bakımı, güzel binaları, bahçeleri hemen dikkat çekerdi. Bu Hıristiyanların büyük bölümü Ankara'yı terk ettikten sonra evleri satıldı. Keçiören'in havası itibariyle Ankara'nın en güzel yazlıklarından birisi idi. Atatürk Köşkü şimdiki hastanenin yerinde yapılacaktı. Her nedense vazgeçildi, Çankaya'da yapıldı.

Keçiören'in Tanınmış Sakinleri

Keçiören'de birçok ünlü isim yaşamıştır. Keçiören Belediyesi'nin kitabında (Keçiören Belediyesi, 2004); hayatlarının belirli dönemlerinde Keçiören'de yaşamış pek çok ünlü ismin adı geçmektedir. Düşünür ve siyasetçi Ahmet Ağaoğlu, eski başbakanlardan Bülent Ecevit ve Hasan Saka, 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, asker ve siyasetçiler Fevzi Çakmak, Refet Bele, Hüseyin Rauf Orbay, Kazım Özalp, Recep Peker, siyaset ve fikir adamı Hamdullah Suphi Tanrıöver, edebiyatçı Halide Edip Adıvar, hekim ve siyasetçiler Dr. Adnan Adıvar ve Dr. Reşid Galip ile sinema ve tiyatro sanatçıları Belgin Doruk ve Defne Yalnız.

Bu listeye farklı kaynaklardan; Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas, TBMM'nin ilk milletvekillerinden Emin Sazak, milletvekili şair yazar Aka Gündüz, Türkçülük akımının önde gelen isimlerinden Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura, İlköğretim Genel Müdürlerinden ve Köy Enstitülerinin mimarı İsmail Hakkı Tonguç, tarihçi yazar İlber Ortaylı, mimar şair Ali Cengizkan ile gazeteciler Güneri Cıvaoğlu ve Güngör Uras gibi daha birçok ünlü ismi ekleyebiliriz.⁶

⁶ Bunlardan gazeteci Güneri Cıvaoğlu da bir zamanlar ailesiyle birlikte Etlik'te oturanlardan. Cıvaoğlu'nun o günlerini anlattığı aşağıdaki makalesinden meslektaş Güngör Uras ile de komşu olduğunu öğreniyoruz:

Savaş yıllarında ailem Ankara'dayken, pek çok aile gibi şehir dışına, bağlara taşınmış. Etlik ve Keçiören gibi bağlıklar, olası Alman uçakları taarruzunun bombalamayacağı yöreler olarak görülüyormuş. Milletvekilleri, yüksek memurlar, noterler Etlik bağlarını tercih etmişler. Vehbi Koç Keçiören'deymiş. Emin Sazak gibi bakanlar, Ecevit'in politikacı babası da Keçiören'de yaşayanlardanmış. Geceleri pencerelerden ışık sızmasın ve bombardıman uçaklarına hedef oluşturmasın diye camlara siyah kâğıtlar kaplanmış. Gece boyunca projektörler göğü tararmış (...) babam ve annem bankada çalışırlardı. Onlar da Etlik'i seçenlerdendi. Savaştan sonra da kalmışlar. Bir bağ evinde otururduk. Aklımın ermeye başladığında oradaki yaşamdan bazı görüntüler anımda hâlâ canlıdır. Örneğin; evimizin içinde bulunduğu 40 dönümlük üzüm bağımız ve yüzlerce kayısı (Ankaralılar zerdali der) ağacı... Sabah kahvaltımıza, bağdan toplanmış beyaz ve kırmızı üzümler, ev yapımı pestiller eşlik ederdi. Etlik yıllarından iki anıyı ise dün öğleden sonra şu satırları yazarken CNN Türk'te konuşan Güngör Uras bugünlere taşıttı. Birincisi; şimdi Milliyet'te köşe komşum olan Güngör Uras'ın Etlik'te keman çalışını gipta ile izleyişimdir. Onlar da savaş nedeniyle Etlik'e geçen ve orada kalanlardandı. Diğeri; 'Serum' Durağı'ydı. Bizim evlerin bulunduğu duraktan sonra otobüsler 'Serum'da dururlardı. Orada Türkiye'nin ihtiyacı olan "serum" ve "aşı" araştırmaları yapılır ve üretilirdi. Müdürünün oğlu Süha sınıf arkadaşımды. Ba-

Etlik

1920'li yıllarda, Ankara'nın başka bir semtine ve hatta kendine ait bir kent kültürü dergisi var mıdır, bilmiyoruz. Ancak sadece bir sayıyla sınırlı kalmış olsa da bu idealist girişim, Etlik'in artı hanesine yazılmalıdır. Eylül 1929'da Muharrir Balkanlı Remzi'nin yayımladığı; -kendi ifadesi ile- Ankara'nın müstesna bir mevkiinin ismini taşıyan ve bugünkü anlamda bir semt kültürü dergisi niteliği taşıyan mecmuanın adı "Ankara Çiçeklerinden Etlik"tir ("Ankara Çiçeklerinden Etlik", 1929). 15 günde bir çıkmak üzere yayın hayatına başlayan "İçtimai, Edebi, Bedii, Mizahi, Resimli Mecmua" ne yazık ki tek bir sayıda kalmış olmakla birlikte, 32 sayfalık içeriği, gene de dönemin Ankara'sının ve elbette Etlik'in kültür ortamı hakkında önemli bir belgedir. "Etlik Neresidir" sorusuna yanıt veren dergide, bağlarından şifalı havasına, memba sularından manzarasına kadar birçok ayrıntı dikkat çekiyor:

Etlik Neresidir? Burası gürültülü, patırtılı şehrin 5-6 kilometre ilerisinde, otobüsün zaman zaman sesini yükselttiği bayır, kısa dönemeçli yolun biraz ötesindeki tepelerinde ve vadilerin yamaçlarında asude, sakin bir hayatla; güzellik, yeşillik ve muhtelif renklerle; Etlik... Evet; o yeşillik, tazelik ve yeni bir hayat fışkırmış, kim bilir ne derin aşklar taşıyan Ankara'nın genç ve güzel çocuğu Etlik. O, Ankara'nın muazzaz ufuklarında, parlayan bir yıldız; Ankara dağlarından kızıl ve yeşil bir parça; bağlarından ufak bir bahçe, güzelliklerinden ve renklerinden bir bedia, çiçeklerinden de henüz yeni açılmış belki bir güldür. Onun bir suyu vardır, gerçi bu su vadilerin arasına sıkışmış geniş ve derin sular gibi durgun değil. Bir dağın yüksek sarp, korkunç yamaçlarından düşerek parçalanmış köpüklü bir suyu da hiç andırmıyor; nihayetsiz bir çölün insana ümit veren bir sahasındaki hurma ağaçlarının titrek hatlarla gölge ve renklerini çizdiği bir gümüş suya da ben-

zen onların oturdukları devlet lojmanına gider, üretimi hayret ve ilgiyle izlerdim. Türkiye adına gurur duyardım.

CNN Türk'te Güngör Uras, acı bir gerçeği anlattı. Refik Saydam'ın inisiyatifiyle Sağlık Bakanlığı'nda 'çeşitli hastalık olasılıklarına karşı serum ve aşı üretildiğini, ama sonraları bu çok önemli stratejik üretimin durdurulduğunu, Türkiye'nin tümüyle dışarıdan aşı ve serum ithaline bağımlı hâle getirildiğini' söyledi. Ankara Etlik bağlarındaki 'Serum' durağını hatırladı mı bilemem.

zemiyor; O, korkunç bir Balkan yamacından sakin bir kum çölünden de doğmamıştır. Fakat o su havzı kevserden yol alarak yalnız Etlik membalarından meydana çıkmış, o hava yalnız Etlik semasını ihate etmiş, abıhayat ve bir iadei afiyettir. İstanbul'da, Taşdelen, Karakulak, Tomruk, Alemdağ, Kayışdağ, Göztepe, Çamlıca, Yakacık gibi, meşhur olmuş suların, daha nefis, lezzetli, emlahı madeniyesi bol, sıhhata nafi yeni ve başka bir su daha vardır ki; o, Etlik memba ve kuyu suları; ada havasından çok zengin, şifabahş bir hava da Etlik havasıdır... Bundan maada göğsündeki güzel ağaçlar ile yeşil gölgeleri ile şen vadileri ile gülleri ve çiçekleri ile duruşundaki tatlılık ve letafet ile insana hakikî bir aşk ve sevgi veren bu yeşil yurt, bakınız size daha ne zengin, ne mütenevvi, ne renkli manzaralar arz etmektedir. Ta uzaktan Ankara'ya nazır beyaz, kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, siyah evlerle, küçük köşklele bir dil hâlinde uzamış bir manzarai bedia; eğlence... Ve üst tarafında kuyu yassı... Şimdi bunlara hiç benzemeyen ayrı bir mevkide kol kola vermiş gür ve sık ağaçları ile servi ve kavakları ile bunlar arasından bir renk tenevviası arzeden tabîi evleri ile ve hayat suları ile harikulade bir manzara daha var ki: burası belki, karanlık gecelerde, mehtabın sessizliği altında, orman perilerinin, ıssız ağaçların, hâkim servi ve kavakların altında sükûnet rakslarına mahsus aşağıdan itibaren yukarıya kadar Ayvalı... Öte taraftan bu güzelliği, bu cennet timsalini göremeyen bir kaç basit evi havi, Kürdini; bütün bunların tam karşısında, hükümetimizin askerî ve mülkî, sıhhat, hayat evleri ile yüksek ve müteaddit yamaçları ihtiva eden Etlik, temadisini de aynı suretle İncirlik teşkil etmektedir. Gecelerinin manzarası da başlı başına bir âlemdir. Yalnız evvela şunu bilmelidir ki burada ışıık veya sun'î bir ziya yoktur ve olamaz; fakat, yorgunluk ve geçici bir aydınlık veren, şehrin o titrek ve ateşin ziyalarına mukabil burada mehtaplı gecelerde ayın tepelere, vadilere, süslü evlerin pencerelerine sükûnet serptiği altın ziyaları; karanlık gecelerde de, binlerce yıldızın yalnız meri olarak cismani gözlere aks ile kalpleri tenvir eden menbai ilâhi bir ziya mevcuttur... Fecirle tulu'da keşfolunmamış büyük bir hazinedir. Vücudunda bütün bediiyatın içtima ettiği bu mütenevvi yerin bahtlı insanları da tabiatın bu derin ifade hareketlerini, kendilerine verdikleri şekil ve ahenkle gösteriyorlar.

Sarıkişla ve Garmir Vank Manastırı, Etlik sırtları (1905)

Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan “Ankara’nın Tarihi Semt İsimleri ve Öyküleri” adlı kitabın yazarı, Ankara araştırmacısı Şeref Erdoğan, daha çok ticaretle uğraşan Yahudilerin, kent merkezinde yaşamayı tercih ettiklerini yazar (Erdoğan, 2002). Erdoğan’ya göre; ticaretle uğraştıkları hâlde eğlenmeyi de seven Rumlarla, daha çok sanatkârlardan oluşan Ermenilerin yaşadığı Etlik adını da, sakinlerinin pastırma, sucuk, kavurma yapmalarından almıştır. Etlik’in havası güzel olduğu için etler uzun süre bozulmadan saklanabiliyormuş. Gene Erdoğan’ya göre, Etlik’in merkezî semtlerinden Aşağı Eğlence ve Yukarı Eğlence de adlarını Rumların ud, keman ve piyano eşliğinde düzenledikleri eğlencelerden almıştır.

Gene tarihî kaynaklar, 1914 sayımına göre Ankara’da 11.646 Ermeni’nin yaşadığını yazıyor. Çoğunlukla Hisarönü Mahallesi ve Kale çevresinde yaşayan Ankara Ermenilerinin, buraların haricinde Etlik ve Keçiören bölgesinde yoğun olarak yaşadıkları bilinmektedir.⁷

⁷ Ankara’yı terk eden Ermenilerden birine ait bir bağ evi olan Etlik’teki eski evimizin bahçesinde bulunan kuyunun, yer altından, çevredeki evlerin bahçelerindeki kuyularla birbirlerine bağlantılı olduğu rivayet edilirdi ki, o zaman kanıtlanamayan bu iddia artık kuyular tamamen kaybolduğuna göre hiçbir zaman da kanıtlanamayacaktır. Gerçi bizim kuyu bugünlere kadar gelmiştir ve hatta 2007’deki büyük Ankara susuzluğunda üç gün üç gece tüm mahalleye su

O günlerde varlığını sürdürmekte olan efsanevi Etlik bağlarının içindeki evler birbirlerine “bağırın duyulmayacak” uzaklıktaydı ve biz okula bu bağların arasından yürüyerek giderdik. Bugün sayıları çok azalan bu evlerden bazıları restore edilerek kurtarılmış, birkaçı ise metruk durumda kaçınılmaz akıbetlerini beklemektedir.

Kuşkusuz, Etlik'i bir yerleşim hâline getiren niteliklerinden en başta geleni, bölgenin temiz havasıdır. Etlik'in temiz havası, bilimsel olarak da kanıtlanmıştır. 1927 yılında Atatürk'ün isteğiyle Ankara'nın Hava Kirli-liği Raporu'nu hazırlayan Budapeşte Rasathanesi Şube Müdürü, Macar meteorolog Prof. Antal Rehly 1,5 yıl süren araştırmalarının sonucunda Ankara'nın havası en temiz yerinin Etlik ve civarı olduğunu saptar. Bu raporu dikkate alan ve Ankara'nın ilk imar planlarını hazırlayan Alman Şehirci Prof. Jansen'in de “Eğer bana mecburi akslar verilmemiş olsaydı, hiçbir zaman şehri bu çukura (Yenişehir) sokmaz, Etlik sırtlarına kaydırırdım” demiştir. Bu görüşüne rağmen Jansen, aşırı nüfus baskısı nedeniyle hiçbir zaman uygulama olanağı bulamayacağı planında; Yenişehir-Cebeci'de konut, Yenişehir-Çankaya'da villa bölgesi planlarken, Keçiören, Etlik ve Dikmen'de bağ dokusunu koruyacak bahçeli köşkler önermişse de, zaman Keçiören, Etlik ve Dikmen'i, kentin dış mahalleleri hâline getirmiştir.⁸

Öte yandan, hâlen, Kalaba'daki Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün bünyesinde bulunan Meteoroloji Müzesi'nde saklanan raporuna göre, Rehly; kentte havanın kapalı olduğu, güneşin güçlkle görülebildiği

vermiştir ama zaten artık çoktan unutulmuş bu iddiayı merak eden kimse de kalmamıştır. Öte yandan, Etlik'teki bu evimiz diğerleri gibi apartmanlaşmak üzere yıkılınca, binanın hafriyatı bize yine bir sürpriz yapmıştır: Evimizin altında meğerse bir mezar varmış. Mezarın içi boş muydu, yoksa çocuk olduğum için bana göstermemişler miydi, bunu hiçbir zaman öğrenemedim ama mezardan çıkan bir şişe şarabın, durun, yapmayın demeye kalmadan gözümün önünde işçilerden birinin kürek darbesiyle kırıldığını çok iyi hatırlıyorum.

⁸ Jansen'in bu fikrini kendi adına hayata geçiren, bir dönemin imar müdürü olmuştur. Pek bilinmez ama 1960'lar Ankara'sının imar müdürlerinden Orhan Deniz'in yerleşmek için Çankaya'yı veya Ankara'nın bir başka ilçesini değil de Etlik'i seçmesi de bir rastlantı olmasa gerekir. Bugün Etlik'in en merkezî yeri olan Aşağı Eğlence'nin Mühendisler Sokağı, adını bu sokağın o zamanki sakinlerinden biri ve Ankara'nın imar müdürü olan mühendis Orhan Deniz'den almıştır. O yıllarda komşumuz olan Deniz'in Alman mimarisi tarzındaki (eşi de Alman'dı) iki katlı, bahçesi havuzlu, görkemli evinin yanında da gazeteci kardeşi Coşkun Deniz'in, salonunda güzel bir süs havuzu bulunan modern villası yer alıyordu.

zamanlarda Etlik'te günlük güneşlik havaya birçok kez tanık olmuştur. Rehtry, 1925'den başlayarak 20 ay süren çalışmaları esnasında, merkezde 360 gün sis belirlerken Etlik'teki sisli günlerin sayısı sadece 29 gündür. Sisten başka duman ve tozdan da kaynaklanan hava kirliliğini dikkate alan Rehtry'e göre temiz havalı bir yerde kurulması gereken Sanatoryum için en uygun yer de burasıdır. Dolayısıyla, Ankara'nın ilk sanatoryumunun ve Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün Keçiören'de kurulmaları bir rastlantı değildir.

Öte yandan, Ankara'nın kuzeyinde yer aldığı için manzara olarak güneye bakan Etlik bu açıdan da oldukça şanslıdır. Eskiden Etlik'teki tek katlı evlerin de sahip olduğu, şimdi ise ancak apartmanların üst katlarından görülebilen bu manzara içinde Ankara Kalesi'nden Anıtkabir'e, Kocatepe'den Atakule'ye Ankara'nın tüm simgesel yapılarını görmek mümkündür.

Ankara Kalesi'nin, Etlik ve Keçiören bağlarından görüntüsüne, Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir adlı kitabında da vurgu yapar:

Belki milli mücadele yıllarının bıraktığı bir tesirdir, belki doğrudan doğruya çelik zırhlarını giymiş ortada dolaşan bir eski zaman silahşoruna benzeyen kalesinin bir telkinidir; Ankara, bana daima dâsitâni ve muharip göründü. Şurası var ki, şehrin vaziyeti de buna müsaittir. Daha uzaktan gözümüze çarpan şey, iki yassı tepenin arasındaki geçidiyle tabii bir istihkâm manzarasıdır. Bu his şehrin etrafında ve ona hâkim tepelerinden bakarken pek küçük farklarla ancak değişir. Çankaya sırtları, Çiftlik, Baraj yolları, Etlik, Keçiören bağları velhasıl nereden bakarsanız bakınız, cam gibi keskin bir ışık altında bu kaleyi, bütün arazi terkiplerini kendisinde topladığı ufka hep aynı sükûnetle hâkim görürsünüz. Bazen geniş sağrısını rüzgâra vermiş bir harp gemisi gibi zaman ve hadislerin denizinde çevik ve kudretli yüzer, bazen bir iç kale, bütün ümitlerin kendisinde toplandığı son sığınak olur, bazen bir kartal yuvası gibi erişilmesi imkânsız yükselir.

Keçiören ve Etlik'in Ankara'nın sosyal hayatındaki yeri Cumhuriyet'ten sonra da devam eder. Atlı Spor Kulübü'nün hafta sonları bir eğitmen nezaretinde düzenlediği ve kadın erkek tüm Ankaralıların katıldığı günöbirlik atlı gezintilerinin, Atatürk Orman Çiftliğinden başlayan rotası Etlik ve Keçiören bağlarına uzanırdı. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ünlü romanı Ankara, Cumhuriyet Türkiye'sinin özeleştirisini

yaparken, dönemin Ankara'sının sosyal yaşamından kesitler de sunan Ankara'nın kahramanları da sık sık atlı gezintiler yaparlar.

Etlik'in adı, Ali Fuat Cebesoy'un anılarında da geçer. Konya'dan Ankara'ya gelen Ali Fuat Paşa komutasındaki 20. Kolordu'ya mensup 3.500 asker, bando ve mızıkacı ile girdiği Ankara'da, Etlik yolundaki Sarıklı'ya konuşlanırken, birliklerini çok göstermek isteyen Paşa, bir grup askerini de Etlik tepelerine kurduğu çadırlara yerleştirir.

Mustafa Kemal'in talebi üzerine Antep'ten 70 kişilik bir kuvvetle Ankara'ya gelen Kılıç Ali'nin anılarındaki Etlik imajı çok daha farklıdır. İlk Meclis'te Antep milletvekili olarak görev yapan Kılıç Ali, Bolu isyanını bastırmak üzere göreve gönderilmeden önce Meclis'te bulunduğu sırada, Mustafa Kemal'in kendisini çağırarak, Etlik eteklerinden şehre doğru gelmekte olan toz bulutunu gösterdiğini ve derhal kendi adamlarını alarak asilerin şehre gelmeden önlenmesini istediğini yazar. Fakat o tarafa son bir kez daha baktıklarında görürler ki, söz konusu toz bulutunun nedeni Ankara halkının otlaktan dönen sığırlarından başka bir şey değildir.

Kaynak Suları ve Ayvalı

"Ankara Çiçeklerinden Etlik" dergisinin son iki sayfasındaki reklamların arasında, "Ayvalı Menba Suyu" dikkat çekiyor:

Mikyası: Ma 8

Koli basil: 0

Fevkalade Hazım ve Müdrir

Yüksek suların her türlü evsafını haiz olduktan başka tabiatın pek ender sularına olan şu iki güzide vasıf; güzel Ankara'mızın sayısız talihlerinden birisi olsa gerekir...

Bu güzel şarabı tabiatın bir defa tecrübe için olsun içiniz...

Hem bir memba ve hem de bir maden suyunda ki yüksek evsafın bir yerde içtimate ettiğini göreceksiniz ve hayrette kalacaksınız...

Gerçekten de, Etlik'ten bahsederken, bu bölgenin ünlü kaynak sularından bahsetmemek olmaz. 1946'da yayımlanan "Türkiye Kılavuzu" nun Ankara cildinde (Orak, 1946): "(...) Etrafı bağ ve bahçelerle çevrili köşklerden müteşekkildir. Etlik de vaktiyle Ankara'nın bir yazlığı

iken bugün şehrin her mevsim oturulan bir semti hâline gelmiştir. Hayat, Yalçınkaya, Kavacık gibi kaynak hâlindeki iyi içme sularıyla Etlik, hususi bir önem taşır” ifadeleriyle yer alan ve aynı kitabın kaynak sularının anlatıldığı bir başka bölümünde ise, “ (...) diğer kaynak sularının çoğu Etlik’ten çıkar. Bunlar arasında Hayat, Yalçınkaya, Dutlu suları başta gelir. Bu sulardan bilhassa Hayat suyunun membaındaki tesisati çok moderndir” şeklinde anlatılan Etlik’in kaynak sularının zamanında pek muteber olduğu anlaşılmaktadır.

Aslında Hayat suyunun kaynağı Ayvalı’da idi. Etlik ve Keçiören gibi, bağlarıyla olduğu kadar kaynak sularıyla da meşhur bir semt olan Ayvalı’nın suyu 1960’lara kadar cam damacanalarda ve Hayat Suyu adıyla satılırdı. Yukarı Eğlence’den sonra başlayan Ayvalı bağları için, Ermenilerin “Ayvalı’da bağın mı, altında ağırta kan işşegini mi var? Neyine marurlanıyorsunuz?” dedikleri rivayet edilir.

Nitekim Ayvalı bağları, adını burada yetişen sarı ayvadadan almış olmalıdır. Aslında Ankara’nın sadece armudu meşhur değildir. Bu bölgenin, bağları kadar bahçeleri de ünlüdür. Ayvalı’ya adın veren ayvası, eriği ve dutu da meşhurdur. Nitekim Keçiören’de, bir zamanlar altında piknik yapılan büyük dut ağaçlarının bulunduğu bahçeler bugünkü Dutluk durağından başka bir yer değildir.

Kalaba ve Ziraat Mektebi

Kalaba’nın tarihî önemi ise çok daha gerilere uzanır. Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’nün yayınladığı Ankara Rehberi, 1402 Ankara Savaşı’nda Yıldırım Beyazıt’ın, ordugâhını Kalaba’da kurduğunu yazmaktadır. Ayrıca bu tarihî savaşın Çubuk Ovası’nda gerçekleştiği bilinmekle birlikte, savaşın son faslının Solfasol’da sonuçlandığını veya Yıldırım Beyazıt’ın savaşın “Galebe” çalındığı Kalaba’da esir düştüğünü yazanlar da vardır. Gerçekte Yıldırım Beyazıt’ın ordugâhını Melikşah Köyü yakınlarında kurduğu ve esir düştüğü yerin de daha kuzeydeki Mahmutoğlan Köyü olduğu dikkate alınır, Kalaba sözcüğünün kökeninin; kalabalık anlamındaki “Galebe”den değil de, yörenin bağlarına atfen “Karabağ”dan geldiği şeklindeki tez akla daha yatkın görünmektedir.

Şevket Süreyya Aydemir'in "Tek Adam" adlı üç ciltlik kitabının ikincisinde (Aydemir, 1998); "(...) mektebin önündeki Kalaba Vadisi'ne serilen bahçeler, bağlar ise o zaman ıssız, hatta tekinsizdir. (...) Ziraat Mektebi'nde yaşayanlar, akşamla beraber şehirden kopmuş olurlardı" diye anlattığı Kalaba (Karabağ) da yine eski bir bağ alanı idi.

27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelen Mustafa Kemal ve arkadaşları, Valilik ve Kolordu gibi protokol ziyaretlerini yaptıktan sonra, kendilerine tahsis edilen Keçiören Karargâhtepe'deki Ziraat Mektebi'ne yerleşirler. Ankara'ya gelişinden, 1920 Nisan'ına kadar devam edecek yaklaşık dört aylık sürede burada çalışan ve Kurtuluş Savaşı'nın hazırlıklarını burada yürüten Atatürk ve arkadaşları bu dönemde bir de tehlike atlattılar. O zaman kentin dışında sayılabilecek bir mevkide bulunan okul binasına gerçekleşen bir çete saldırısını, o esnada yalnız olan Mustafa Kemal, Salih Bozok ve Ali Çavuş silahla püskürtmeyi başarırılar.⁹

O zaman iki katlı olan Ziraat Mektebi'nin alt katı, yaverler, yemekhane, muhafız yatakhanesi, şifre odası ve telgrafhane vb. amaçlarla kullanılırken, üst katı Atatürk ve dava arkadaşlarının ikametine ve çalışma odalarına ayrılmıştı. Bu binanın bir diğer tarihî özelliği de, Halide Edip tarafından kurulan Anadolu Ajansı'nın ilk defa burada ve o dönemde çalışmaya başlamasıdır.¹⁰

Ziraat Mektebi, II. Abdülhamit zamanında, Ankara ve civarında tarımı geliştirmek amacıyla, dönemin valisi Ferit Paşa tarafından yaptırılmıştır. Tarih boyunca verimli bağ ve bahçeleriyle dikkat çeken Keçiören'de, sadece Ziraat Mektebi kurulmamıştır. 1905 yılında kurulan, Ankara'nın ilk "Ziraat Mektebi"nden daha önce, gene Sultan II. Abdülhamit döneminde, Ankara'nın ünlü tiftik keçilerinin de bilimsel tekniklerle üretilmesi için bir çiftlik ve okul kurulmasına karar verildiğinde, tercih edilen yer gene Kalaba olmuştur. Çubuk Çayı'nın buradan geçmesi, Hü-

⁹ Bu olay bazı kaynaklarda, uzaktan gelen ve nedeni belirlenemeyen silah sesleri şeklinde anlatılıyor.

¹⁰ Temsil Heyeti'nin buradan taşınmasından sonra, bir süre Genel Kurmay Başkanlığı olarak kullanılan bina, daha sonra Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'ne tahsis edilmiş olup, hâlen üç katlı olan binanın, Temsil Heyeti tarafından kullanılan odalarından biri, muhafaza edilebilen orijinal eşyalarıyla birlikte, "Atatürk Odası" olarak ziyarete açık bulunmaktadır. O zaman Mustafa Kemal Paşa tarafından kullanılan, merdivenin karşısındaki oda ise hâlen Genel Müdür makamı olarak kullanılmaktadır.

seyin Gazi Dağ'ın, yetiştirilecek keçiler için uygun bir yaylak olması gibi nedenlerle Kalaba'da kurulması tercih edilen ve içinde bir de "Çoban Mektebi" düşünülen "Numune Çiftliği"nin temeli 1895'te dönemin valisi Memduh Paşa tarafından atılmıştır.

Öte yandan, Çubuk Çayı'nın can verdiği Kalaba Vadisi, zirai çalışmaların yanında, Ankaralıların piknik ve eğlence yeri olarak da tercih ettiği bir yer olmuştur. Kalaba, bağ ve bahçelerin sultanmasında kullanılan Çubuk Çayı içindeki balık çeşitleriyle ve de vadideki bülbül sesleriyle, dönemin popüler piknik yerlerinden biri olarak Keçiörenlilerin anlarında yer etmiştir. Zamanında halı/kilim de yıkanan ve akıntının olmadığı yerlerinde yüzülen Çubuk Çayı'nın Karargâhtepe eteklerine denk gelen kesiminde, 1922 yılında, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle ve kendisinin de katıldığı "Nevruz Şenlikleri" düzenlenmiştir.

Kalaba hakkında son birkaç not; Cebeci Asri Mezarlığı kurulana kadar, Ankara'nın mezarlık yeri Kalaba'da idi. Kalaba ayrıca göçmen kuşların göç yolu üzerinde olduğu için zamanında kırlangıç, leylek ve turnaların da çokça görüldüğü bir yerdi.

Ankara'nın en eski semtlerinden Keçiören ve Etlik'te, dünden bugüne yaptığımız yolculuk burada sonlanıyor. Sadece uzak geçmişine değil, yakın geçmişine de şimdiden uzak kaldığımız "eski" Keçiören ve Etlik'i geri getirmek için artık yapacak bir şey yok. İçimizdeki sessiz çılgılığı yansıtan fragmanları düşlemekten başka:

O zamanlar kent Sıhhiye Köprüsü'yle ayrılmıştı ikiye:
Yukarda, Kızılay tarafında zengin üsttabaka
Elçiler, memurlar, mebuslar, sanatçılar
Aşağıda, Ulus tarafında yoksul alttabaka
Memurlar, askerler, işçiler, köylüler ve sanatçılar.
Kuşkusuz zengin bağ evleri de vardı Keçiören'de
(Cengizkan, 1987).

KAYNAKÇA

- Ankara Çiçeklerinden Etlik. (1929). 25 Birinci teşrin. Sayı: 1.
Aydemir, Ş. S. (1998). *Tek Adam (II. Cilt)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
Cengizkan, A. (1987). Ankara Ankara Güzel Ankara. Ankara: Kalem Yayınevi.
Erdoğan, Ş. (2002). *Ankara'nın Tarihî Semt İsimleri ve Öyküleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Gülekli, N. C. (1949). *Ankara Rehberi*. Ankara: Ankara Kulübü Yayını.
- Keçiören Belediyesi. (2004). *Ankara'nın Parlayan Yıldızı Keçiören*. Ankara: Keçiören Belediyesi Yayını.
- Koç, V. (1973). *Hayat Hikâyesi*. İstanbul: APA Ofset.
- Orak, H. (1946). *Türkiye Kılavuzu (I. Cilt)*. Ankara.
- Sargın, H. (2012). *Antik Ankara*. Ankara: Arkadaş Yayınları.

Timur Özkan: 1957 yılında Ankara'da doğdu, 1981'de Ankara Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi, Mimarlık Fakültesi'nden mezun oldu. Türkiye'de ve yurt dışında çeşitli şantiyelerde çalıştı. Öğrencilik yıllarında gezmeye başladı, Türkiye'nin tamamına yakın kısmını ve yedi kıtada, 150 civarında ülkenin 500'e yakın kentini gezdi. Yedi gezi ve iki araştırma kitabı yazan, 11 gezi kitabının da editörlüğünü yapan Özkan'ın; ayrıca çeşitli seçkiler ile gazete ve dergilerde 400'dan fazla gezi ve araştırma yazısı yayımlanmıştır. Ankara Kulübü tarafından geleneksel olarak verilmekte olan "Başkent Ankara'ya Hizmet Ödülü"ne, 2012 yılında, "Ankara Gönüllüsü" alanında layık görülmüştür. Kapsamlı bir gezi ve Ankara literatürüne sahip olan Özkan, Ankara'nın yakın tarihine özellikle Cumhuriyet öncesi dönemiyle Cumhuriyetin ilk yıllarına ilgi duymakta ve ilerde Ankara araştırmalarına yönelmeyi planlamaktadır. Ankara Üniversitesi Ankara Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ANKAMER) Danışma Kurulu Üyesi olan Timur Özkan; ayrıca Ankara Kulübü, Mimarlar Derneği 1927 ve Türkiye Gezinler Kulübü ile Ankaralı Gezinler Grubu'na üyedir.

Ankara'nın Eski Bağevleri*

İlber Ortaylı

Ankara, modern ve sorunlu bir başkent. Yaşamın kolaylıkları yanında doğanın fakirliği gibi büyük bir sorunu var. Yapılaşma yönünden çok yeknesak görünümlü Ankara, aslında eski bir kenttir ve eski kent dokusu birçok Anadolu şehrine göre daha iyi korunmuş durumdadır. Ancak Ankaralılar bu eski dokuyu yeterince tanımıyor ve günlük tekdüze yaşamı renklendirmek için bu olanaktan çok yararlanmıyorlar. Eski Ankara'nın oldukça korunmuş olmasında kuşkusuz özel bir itina söz konusu değil; sadece kentin iş merkezinin güneye kayması bunu sağlamıştır. Ama bu arada kentin eski bölümü de bir çöküntü mıntıkası hâline gelmiş, yapsatçıya verilmeye değer görülmeyen eski binalar yıkıma terk edilmiştir. Bunların içinde sadece ahşap veya yığma Ankara tipi evler değil; yüzyılın başına ait kagir binalarla 1920'ler ve 1930'larda yapılan neoklasik konutlar da var. Özellikle Hacıbayram civarı ve Hacettepe, Hamamönü gibi semtlerde bunun örnekleri görülür. Halin civarındaki Çerkes Sokak ve Suluhan, eski Ankara ve Anadolu çarşılarının canlı bir örneği. Hatta Atpazarı yapısal özelliklerini iyice korumuş bir durumda. Ama aynı şey Denizciler Caddesi civarı için söylenemez, hele Merkez Cezaevi'nin civarı ve Ulucanlar Caddesi üzerindeki Cenâbî Ahmet Paşa (veya Yeni Cami)'nin bulunduğu kesim oldukça değişmekte. Eski Ankara'nın muhafazakâr ve zamanın rüzgârlarına dayanan kesimleri var. Civardaki bazı kaza merkezleri de öyle. Ama 1940'lar ve 1950'ler mimarisinin örnekleri gene de süratle tükeniyor. Oysa bunların bazıları bilinçli ellerde refah ve konforun gereklerine uydurulabilirerek yaşanacak bahçeli binalar olabilirdi.

* Bu yazı daha önce, "Ankara Dergisi (Ankara Büyükşehir Belediyesi), Cilt: 1, Sayı: 1, Ekim 1990, ss. 63-65" de yayımlanmıştır.

Eski Ankara'nın direnemedi eriyen ve 1950'lerin sonundaki şehirleşme ve imar faaliyeti nedeniyle betonlaşan, bilinmeyen semtleri de var. Buralarda doğa kaybolmuştur. Sözünü ettiğimiz yerler eski Ankara bağlık semtleri ve bağevleridir; yani Dikmen, Etlik, Keçiören, Hatta Çankaya ve Büyükesat gibi yerler. Bugün buralarda eski doğal ve toplumsal çevreyi yaratmak mümkün değil, korunacak çevre de kalmamış. Sözünü edeceğimiz binaların, eski Ankara hayatının etnografisini yeni kuşaklara tanıttıkları yerler olarak korunması gereklidir. Çünkü Ankara'nın başkent olmadan önce ve Cumhuriyetin ilk on yıllarında da kendine özgü bir hayatı vardı, bunu bilmek ve gelecek kuşaklara bildirmek gereklidir. Eski Ankara'da bağevleri kuzey ve güneyde belirttiğim semtlere serpilmişti. Semt seçiminde hangi etkenler rol oynuyordu. Öyle anlaşılıyor ki ne akrabalık ne dini grup aidiyeti ne de sosyal tabakalaşma semt seçiminde bir etken değildi. Bağ semtlerinde herkesin komşu olabildiği; kuzey rüzgarına tahammül edebildiği takdirde Dikmen, yumuşak bir hava istendiği takdirde Etlik ve Keçiören'in seçildiği görülmektedir. Kuşkusuz keseye göre bulunabilen hoş bir evin cazibesi veya alım satım işlemleri sonucu borçlanma ve rehin ile bağevlerinin el değiştirdiği de 18. asırdan beri Ankara'nın mahkeme kayıtlarında (Şer'iyye sicilleri) görülmektedir.

Ankara'nın bağlık semtlerinden biri kuzeydeki Etlik'ti. Genellikle baharla güz arası aylarda buraya sayfiyeye çıkılmış. Ancak başkent olduktan sonraki dönemlerde otobüs işlemeye başlamış ve böylece Etlik yaz kış oturulan bir yer olmuş. Bununla birlikte 1950'li yılların ortalarına kadar Etlik'te inşaat azdı ve genellikle eski bağ evlerinde oturulurdu. Semtin her tarafı bağ-bahçe ve hatta çeşmelerle ve akan bir dere ile kırsal bir hayatın yaşandığı bir yerdi. Başkent nüfusu henüz yarım milyona ulaşmamıştı. Tilki ve tavşan görerek oynayan çocuklar, manavdan meyve almadan bahçedeki kayısının reçelini kaynatan, bağın üzümünü yiyen semt halkı bugün artık hangi semtimizde kalmıştır ki. Etlik'teki bağevleri geçen asır sonu ve bu asrın başlarından kalma, şehirdeki geleksel Ankara konutlarından daha güzel ve geniş binalardı. Semtin Aşağı Eğlence denen kesiminde galiba şehre yakın diye daha mütevazı aileler yaşar, kuzey taraflarında yaylı araba ile gidip gelen Ankara'nın zenginleri ve Ermeni tiftik tüccarlarının konakları yer alırdı. Hele bunların en görkemlilerinden biri, bulunduğu çevrenin uzun süre Palas (Palas

otobüs durağı) diye anılmasına neden olmuştu. Bu konağın yerini yakın zamanda beton bloklar aldı.

1950'lerin başında Etlük henüz bağlar, yeşillikler ve onların arasındaki bu hoş görünümlü bağevi ve konaklarla bezenmiş, biraz masalımsı bir yer gibiydi. Birden bire yığma yapılarla, nihayet betonarmelerle manzarası değişti. Artık yeşil bir semt sayılmaz. Semtin yukarılarında yani kuzeyinde, bugün "Lise" otobüs durağı olarak bilinen yerde, eskiden İş Bankası'na ait bahçe içindeki bir fevkanî bağevi restore ediliyor. Daha yukarıda Veteriner Bakterioloji Enstitüsü civarında Ahmet Şefik Kolaylı Sokağı'ndaki bir taş ev ve İkinci Sokak'taki pembe renkli, yığma yapı eski Ankara bağevlerinin son örnekleri. Bunların civarında hâlen yeşillik ve bahçeler var. Keçiören Çocuk Yuvası civarında ve Kızılarpınarı Caddesi'ndeki birkaç eski Ankara bağevi de o zamanın müreffeh yaşam örneklerinden. Her sınıf halkın sahip olduğu muhtelif tipteki ev örneklerinin çoğu, zaman içinde kayboldu. Çocuk yuvası civarında Ardahan Sokak'taki ilk iki katı taş ve üstü Ankara işi yığma yapı, Orbay'lara ait. Bu eski konağın, taş işçiliği harika kapısı ve yıkıntı hâlindeki avlusu eski devrin zengin bir tüccarına ait olduğunu gösteriyor. Bu taş döşeli avludaki havuzun kalıntılarını görüyoruz. Çeşme ve kameriye ise artık yok. Zengin bağ konaklarına özgü, iki katlı misafirhane binası şimdi yoksul bir gecekondü görünümünde. Aynı evin civarında hâlâ kullanılan tüccardan Mehmet Ali Çarhoğlu'na ait konak herhalde etraftaki evlere göre çok rahat ve asude bir hayatın mimarisi dolayısıyla mümkün olduğu bahçe içinde bir Ankara bağevi. Koca Keçiören'de bugün bu evlerden oluşan ve apartman bloklarının kuşatmadığı bir mahalle yok. Eski Keçiören İlkokulu da bu tip bir binaydı, fakat üst katı yıkılarak küçülmüş vaziyette yaşıyor. Ankara'da eski bağlık semtlerin geçirdiği bu tahrib, ünlü Safranbolu'nun ve daha birçok Anadolu kentlerinin sayfiyelerinde de gözleniyor. Eski Anadolu hayatının bu yerleşim ve hayat tarzı kentleşmenin kurbanı olmuştur.

Onu aynen yaşamak mümkün değil, ama hiç değilse bazı örnekleri koruyarak toplumsal tarihin bir dönemi üzerinde gelecek kuşaklara bilgi aktarmak mümkün olabilir. Keçiören'de de böyle bir çevre yok ve diriltmek artık mümkün değil. Ama bir asır öncesinin hatta yüzyılın ilk yarısının bağ hayatı üzerinde fikir verecek malzemeyi Keçiören'de de korumak mümkün. Hatta bu örneklerle 1950'li yılların kalfa işi küçük

evlerinden de bazılarını katabiliriz. Keçiören Karakolundan batı yönünde ilerlersek Aksaray Caddesi'nde birkaç örnek var. 18 No.lu evin arkasında kalan Erbirler'in evi terk edilen ama sahipleri tarafından korunan ve pencerelerindeki dantel perdeleriyle halen bir eski bağ konağının esintisini getirmeye gayret eden bir yapı. Bina'nın camları kırılmış ve yıkımı bekliyor. Bina Keçiören'in hatta bütün Ankara bağ konaklarının içinde, orijinal ahşap işlemeli cumbası, taş örme kapısı ve iyi korunmuş taş döşeli avlusu, havuzu, kameriyesi ile en iyi korunmuş örnek sayılabilir. Avludaki havuzun etrafındaki taş heykeller ve çeşme eski yaşamın güzel bir resmidir. Birinci derecede korunması ve kurtarılması gereken bir yapı ile karşı karşıyayız.

Aksaray Caddesi ile Asya Sokak arasındaki 34 No.lu yapı, Vehbi Koç'lara aitmiş. Etrafındaki bakımsız ama hiç değilse parsellenip yapsatçılara verilmemiş geniş bağ, eski Ankara bağevlerinin konumunu gösteriyor. Çevresi ile birlikte korunabilen nadir yapılardan biri bu. Keçiören'in bu bölgesi kent yönetiminin yakın gelecekte eğilmesi gereken yerlerden biridir.

Burada ister istemez bir soru akla geliyor. Niçin Ankara'da müreffeh gruplar apartman katlarında yaşamakta ısrar etmiş ve bahçe içindeki bu gibi konak yavrularını restore edip yaşamayı tercih etmemişlerdir. Batı yöresinde yayılan villalardansa bu gibi semtlerdeki eski konaklara, binaları restore ederek yerleşmek niçin tercih edilmiyor.

Prof. Dr. İlber Ortaylı: 1947 yılında Bregenz, Avusturya'da dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini İstanbul ve Ankara'da tamamladı. 1965'te Ankara Atatürk Lisesi'nden mezun oldu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (1968) ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih bölümünü bitirdi. Viyana Üniversitesi'nde Slavistik ve Orientalistik okudu. Yüksek lisans çalışmasını Chicago Üniversitesi'nde Prof. Dr. Halil İnalcık ile yaptı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden "Tanzimat Sonrası Mahalli İdareler" adlı tezi ile doktora derecesi aldı (1978), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu" adlı çalışmasıyla da 1979 yılında doçent, 1989'da profesör oldu. Viyana, Berlin, Paris, Princeton, Moskova, Roma, Münih, Strazburg, Yanya, Sofya, Kiel, Cambridge, Oxford ve Tunus üniversitelerinde misafir öğretim üyeliği yaptı, seminerler ve konferanslar verdi. Yerli ve yabancı bilimsel dergilerde 16. yüzyıl ila 19. yüzyıl Osmanlı tarihi ve Rusya tarihi ile ilgili makaleler yayınladı. 1989-2002 yılları arasında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde İdare Tarihi Bilim Dalı Başkanı olarak görev yapmış; Galatasaray Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi'nde görev yapmıştır. Topkapı Sarayı Müdürlüğü görevini de yürütmüştür (2005-2012). Hâlen Galatasaray Üniversitesi'nde tarih dersleri vermektedir.

İsmet Paşa (Bugünkü Mithatpaşa) Caddesi (1928)

*Orta Zaman
Semtleri*

Ankara'da Her Yolun Çıktığı Semt: Kızılay

*

Kızılay: The Neighbourhood All Roads Lead to in Ankara

Yasemin İlkey

Öz

Kızılay, ulus devletinin inşasından günümüze, tarihsel olarak farklı kentsel deneyimlerin ve mekânsal aidiyetlerin öbekleştiği bir semt olmuştur. Bu farklılaşma, Kızılay'ın bir yer olarak tarihsel anlamı, mekânsal biçimi ve işlevi üzerine verilen siyasi mücadeleler temelinde ve sosyo-mekânsal üretim süreci içinde gerçekleşmiştir. Kızılay'ın merkezî semt oluşu salt konumundan kaynaklanmamaktadır. Mücadelelerin de üzerinde yoğunlaştığı bu semtte, kolektif algı ve deneyimler de süreç içinde dönüşmektedir. Ancak, Kızılay gibi simgeselliğini tarihsel birtakım mücadelelerden alan bir mekânın, her ne kadar izleri silinmeye çalışılsa da, bugün de, bundan sonra da siyasi mücadelelere konu olacağı söylenebilir. Çalışmada Kızılay bir semt olarak irdelenirken, bu mücadelenin izleri sürülecektir.

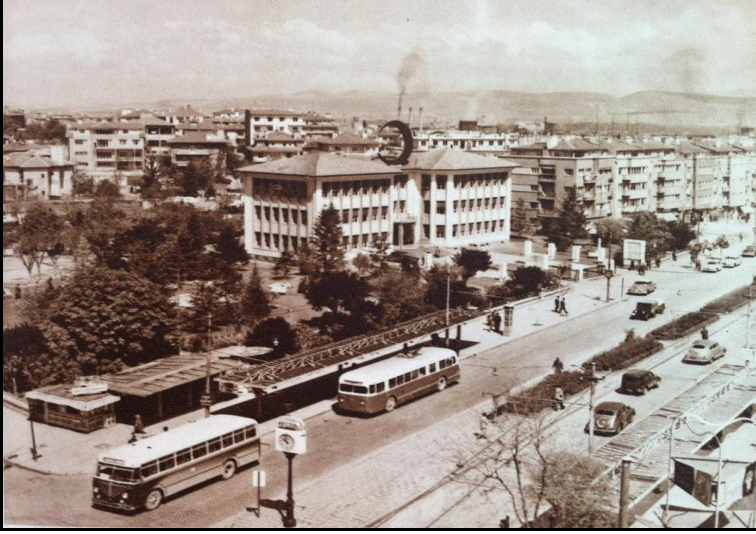
Anahtar kelimeler: semt, aidiyet, tarihsel anlam, mekânsal form, kentsel işlev, siyasi mücadele, mekânsal-simgesel dönüşüm, Kızılay

Abstract

Kızılay is a neighbourhood at which historically different urban experiences and spatial attachments have been concentrated. This differentiation has been shaped on the base of political struggles about the historical meaning, spatial form and function of the place through a socio-spatial process of production. Kızılay is not only a spatially central district, but also it is a place where political struggles have been concentrated at. The collective perception and experiences have been transformed, however, it is obvious that Kızılay will be on the focus of spatial-political debates today and tomorrow, although its symbolic meaning is attempted to be erased several times. In this study, Kızılay is examined as a neighbourhood through tracing the political struggles.

Keywords: neighbourhood, place attachment, historical meaning, spatial form, urban function, political struggle, spatial-symbolic transformation, Kızılay

Bir Semt Olarak Kızılay

Kızılay Meydanı (1955)

Kızılay'ı, Ankara'nın bir semti olarak irdelemenin zorlayıcı olmasının kökeninde, "semt" kavramının belirsiz tanımı yatmakta. İlçe, köy gibi idari sınırları karşılamaması bir yana, mahalle gibi kolayca sosyo-mekânsal ölçütlerle de tanımlanamıyor. Doğan Hasol (1998), semti iki şekilde tanımlamış: 1. Yön, taraf; 2. (Kentte) Bölge. "Semt"e en yakın mekânsal birim olan "mahalle" ya da "komşuluk birimi" sözcüklerinin karşılıkları incelendiğinde, kavramın bunlarla sınırlandırılmayacağını görüyoruz. Mahalle, "bir kentin, bir kasabanın hatta büyücek bir köyün yönetim bakımından bölündüğü en küçük parçalardan her biri"; komşuluk birimi (ünitesi) ise "günümüzdeki yeni yerleşmelerde eski 'mahalle' kavramının karşılığı" olarak tariflenmiş. O halde, "semt", idari örgütlenmenin sınırlarını tanımladığı bir alan olmaktan öte, kentsel bir deneyimin öbekleştiği, yer algısına ve idari sınırları aşan bir sosyal örüntü ile aidiyet duygusuna işaret eden bir bölgeyi gösterir. Bu duygunun temelinde de, o yerin zamanla kazandığı tarihsel anlam ve üretilmiş kolektif algı vardır.

Yenişehir, başkent Ankara'nın yeni konut bölgesi ve kamusal alanı olarak, ulus devlet inşa sürecinin hem simgesel hem de sosyo-mekânsal

projesinin parçası olarak kurgulanmıştı. 1950'lere gelindiğinde, "alternatif merkez" niteliği kazanarak, Ulus'a rakip oldu (Batuman, 2000; 2002); 1960'larda ise, DP karşıtı hareketin simgesel mekânı olarak siyasallaştı (İlkay, 2007; 2008). Son yıllarda da kavşağa dönüştüğü yönünde tartışmalara konu olmaktadır (TMMOB, Mimarlar Odası Ankara Şubesi ve Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi, 2004; İlkay, 2010). Bu çalışmada, Kızılay'ın semt olarak, formunun, işlevinin ve tarihsel anlamının mücadelelerle dönüşümünün izlerini sürüp, semtin Ankara için dönüşen anlamı hakkında kısa bir monografi sunulacaktır.

Kızılay'ın Güncel Sosyo-Mekânsal Dokusu ve Ankara'daki Yeri:

"Semt", aidiyet, sahiplenme, kolektif algı ve deneyim olgularına işaret ettiğinden, Kızılay'daki kolektif algıyla deneyimin nasıl oluştuğu kritik bir sorudur. Semtin temel niteliklerini ortaya koyup, sınırlarını tanımlayarak soruyu yanıtlamaya başlayalım. Kızılay, tüm yolların çıktığı, kente dağılan toplu taşıma araçlarının çoğunun uğrak yeri olan merkezî semttir. Ayrıca, izleri gittikçe silinmiş olsa da, açık kamusal mekân ve yeşil alan örüntüsüne sahip, ticari, kültürel, sanatsal ve eğitim odaklarının toplandığı ve rekreatif etkinliklerin yer aldığı buluşma noktasıdır. Cumhuriyetin başlangıcında kamusal alanlarıyla tanımlı konut bölgesi olan Yenişehir semti, bugün konut bölgesi olarak algılanmaz elbette. Tam anlamıyla meydan algısını da karşılamaz. Peki, Kızılay nasıl bir semttir? Sınırları nerede başlar, nerede biter? Bugün Kızılay semtinin sahipleri ya da sakinleri kimlerdir?

Kızılay semti Namık Kemal, Meşrutiyet, Kocatepe, Devlet ve Kızılay Mahalleleri'ni kapsayan geniş bir alana işaret eder. Semtin sınırlarını çizmeye çalıştığımızda: Kuzeye doğru Zafer Meydanı'nı içine alarak, Sıhhiye Meydanı'na dayanır. Kızılay'ı Ulus'a bağlayan bu ara bölge, hem yaya-taşıtlı trafiği açısından hem de simgesel olarak Kızılay'a sıkı ilişkilerle bağlıdır. Zafer meydanı, anıtlarla birlikte 1960'lardaki siyasi simgesellikte uzun süre önemli bir rol oynamıştır.

Kızılay'dan Sıhhiye'ye uzanan Mithatpaşa Caddesi, Sıhhiye'den İnönü Bulvarı'na doğru çıkan Necatibey Caddesi ve Kızılay'ı doğu-batı doğrultusunda kesen Ziya Gökalp ile Gazi Mustafa Kemal bulvarları

semtin sınırları içindedir. Kuzey-güney doğrultusundaki ana omurgayı, son yıllarda uğradığı bütün tahribatlara karşın, hâlâ Atatürk Bulvarı oluşturmaktadır.

Güneyde Bakanlıklar'ı, Olgunlar Sokak ve Kocatepe Mahallesi'ni de içine alarak, Küçükesat-Kavaklıdere'ye kadar uzanır. Akay caddesi, Tunus Caddesi bir ara bölge olarak nitelenebilir. Doğuda Koleji geçiş bölgesi olarak değerlendirdiğimizde, Cebeci-Kurtuluş kesimi sınırdır. Siyasal Bilgiler Fakültesi de Kızılay'ı 1960 yılı içindeki siyasallaşma sürecinde besleyen bir siyasi odak noktasıdır. Batıda ise Gazi Mustafa Kemal Bulvarı üzerinde, Demirtepe'yi de kısmen içine alarak, Maltepe semtine kadar dayanır.

Peki, sınırlarını tanımladığımız bu semt nasıl dönüşmektedir? Mekânın bir sosyal ürün olduğu kabulünden (Lefebvre, 1991) hareketle, mekânın dönüşümünde etkili olan mücadelelerin üç temel alanda yoğunlaştığı söylenebilir (Castells, 1983): 1. Tarihsel anlam; 2. Kentsel işlev; 3. Mekânsal biçim. Kızılay'ın bugünkü anlamı yayalar için gelir geçerli uğrak yeri, kimisi için tanıdıklarıyla buluşup, kültürel etkinliklere katıldıkları kamusal mekândır. Taşıtlar içinse bir kavşak ve toplu taşıma indirme-bindirme durağıdır (İlkay, 2010). Sıradan bir gün durup izlendiğinde, Kızılay'ın sürekli devinim halinde bir akışlar semti olduğu hissedilebilir. Bu nedenle, çoklu anlamının içinde, güncel olarak kavşak olma boyutu öne çıkmaktadır. Ayrıca, neredeyse yirmi dört saat polisin konuşlandığı, TOMA'ların, polis nakil araçlarının bulunduğu bir yer görünümündedir.

Kentsel işlevine dikkatle bakıldığında, görünürde toplu taşıma duraklarının düğümlendiği, kentin diğer semtlerine aktarma yapılan merkez istasyon işlevi öne çıkmaktadır. Buna ek olarak, kültürel, eğitim, yeme-içme, ticari amaçlı etkinliklerin merkezî semtidir. Ayrıca, siyasi rantın ve politik mücadelenin de hâlâ gayri-resmî sahnesidir. Kızılay semtine ve özellikle meydana hükmeden mekânsal biçim, Atatürk Bulvarı ve Gazi Mustafa Kemal-Ziya Gökalp bulvarlarının kesişimindeki kavşaktır.

Kızılay Meydanı (Kızılay AVM'den)
(Fotoğraf: Yasemin İlkay, 2013)

Atatürk Bulvarı boyunca sıkıştırılmış doğrusal hareket, ana arterlerin parçaladığı yaya bölgeleri ve semtin açık yeşil alanı Güvenpark ile karşısında aynalı cephesiyle yükselen devasa Kızılay AVM, Kızılay'ın odağına hâkim ana mekânsal çelişkileri imler. Bitişik-nizam yapılaşma, hızlı-yoğun yaya trafiğine dar gelen kaldırımlar, taşıt trafiğinin akması için yıllar içinde genişletilmiş ve (Kesim, 2010)'e göre iki yakası arasındaki ilişki zayıflatılmış bulvar ve Metro-Ankaray çıkışları da mekânsal forma hükmeder. Ayrıca, Akay ve daha ötede Kuğulu katlı kavşakları, yoğun trafiğin olduğu Meşrutiyet Caddesi ve Atatürk Bulvarı üzerindeki üst yaya geçitleri de buna eklenebilir. Tüm bunlar, Kızılay'ın merkezi bir semt olmasına karşın, mekânsal olarak yaya mekânı olmaktan çıktığını göstermektedir (İlkay, 2010).

Bu boyutları kamusal mekân üzerindeki haklar çerçevesinde kılcallarına ayırmak istediğimizde: ulaşılabilirlik; eylem özgürlüğü; talep/iddia; değişim/değiştirilebilirlik; sahiplenme ve kullanma yetkisi (Carr, vd., 1992) kavramlarıyla karşılaşırız.

Ulaşılabilirlik, kent sakinlerinin mekâna girebilme derecesini gösteren ölçüttür (Carr, vd., 1992); mekânın ne kadar kamusal ve ulaşılabilir olduğuna dair fikir verir (Dijkstra, 2000). Kızılay'ın ulaşılabilirliği değer-

lendirildiğinde, semte nadiren giden iki kesim dikkati çeker: 1. Keçiören, Mamak gibi kent çeperlerinde yaşayan yoksullar maddi ulaşılabilirliğe sahip olmadıklarından, 2. Çayyolu, Konutkent gibi kentin güneybatısında yaşayan üst gelir grubu da kendi alt merkezlerinde ticari-kamusal-sosyal gereksinimlerini karşıladıklarından, Kızılay'a yılda bir ya da iki kere inmektedir (İlkay, 2010).

Muhafif hareket ve toplumsal eylem olasılığına karşı
Güvenpark'ta sıklıkla konuşlanan kolluk kuvvetleri
(Fotoğraf: Yasemin İlkay, Mart, 2009)

Kızılay semtinin fiziksel sınırlarını ve görsel erişebilirliğini tanımlayan başat öğeler: kavşak, yayalara kapalı refüjler, metro çıkışları ve Kızılay AVM'dir; meydan, havuz ve park öğeleri de ikincildir. Kimi kent sakini, 2003'te yaya akışını engelleyen bariyerleri ve Atatürk Bulvarı boyunca refüjlerdeki demir halatları hatırladığını ifade etmiştir (İlkay, 2010).

Sembolik ulaşılabilirlikte iki nokta öne çıkmaktadır: Kızılay semti yaya bölgesi değildir ve sürekli polislerin denetimi altında bir semt izlenimi uyandırmaktadır.

Eylem özgürlüğünü değerlendirdiğimizde, özgürce yapılabilen edimler, sosyal-kültürel-sanatsal etkinliklere katılmak, eğitim kurumlarında

eğitim almak, hızlı doğrusal yaya hareketleri, yemek-içmek-arkadaşlarla buluşmak ve alışveriş yapmaktır. Polislerin varlığı caydırıcı olsa da, (özellikle Yüksel Caddesi, Güvenpark gibi belli yaya bölgelerinde) enformel gösteriler hâlâ sürmektedir. Sakarya Caddesi'nde 2010'daki Tekel Direnişi de unutulmamalıdır. Ancak "yaya"lar için semtteki hareket özgürlüğü bilinçli şekilde kısıtlanmıştır.

Kızılay üzerindeki talep ve iddialardan en çok bilineni, 2003'te, Kızılay Meydanı'nda yayaların geçişini engellemek ve alt geçitlerin kullanılmasını özendirmek üzere yapılan bariyerlerdir.

Kızılay'ın dönüşümü ya da değiştirilebilirliği ne tür potansiyeller taşımaktadır? Kurulduğu günden bu yana meydana hükmeden mekânsal form, ana arterlerin kesişim noktasında olmasıdır. Ayrıca, mevcut bitişik nizam ve yoğun yapılaşma biçimi de semtin yeniden biçimlenişini sınırlayan niteliklerdir.

Konut Bölgesinden Kent Merkezine, 1960 Devrimi'nin Politik Sahnesinden Taşit Kavşağı'na Kızılay Senti'nin Mekânsal-Simgesel Dönüşümü:

Jansen, Ankara'yı planladığında, bunun örnek bir çalışma olmasını düşlemiş; Atatürk'e de şehir planını uygulayacak güçlü iradeye sahip olup olmadığını sormuştu. Dünyanın en kudretli devletlerini dize getirerek, yeni bir ulus devlet kuran lider bu soruya çok öfkelenmiş (Baş, 2010: 139). Ancak 1950'ler Ankara'sına gelindiğinde Jansen'in sorusu anlam kazandı. Yapılan plandan uzaklaşarak, Yenışehir, modern yaşam tarzını sunan ulus devletin ideallerini temsil eden mekân olma niteliğini gittikçe yitirdi. Yenışehir, gerek Ankara-İstanbul çelişkisinin gerekse Ankara'nın bir başkent olarak yeterliliği ve modern yaşamın yeni merkezi olma anlamında sembolik mücadelenin konusu olarak, Lörcher'in planında (1924-25) üretilmiş; sonra Jansen'in planıyla (1927-28) geliştirilmiştir. Lörcher'in, Türk Planlama tarihinin nüvesini oluşturacak ve Yenışehir'de uygulamayı hedeflediği ilkeler, zonlama ve yapılaşma biçimi gibi planlama kodları, açık kamusal mekânlar ve yeşil alanlar örüntüsü olmuştur (Cengizkan, 2004: 44).

Bugünkü Kızılay Meydanı, o zamanki Hürriyet Meydanı, Jansen Planı'ndaki Güvenpark-Güvenlik Anıtı ile Kızılay Binası'nın arasında ta-

numlanmıştı. Atatürk Bulvarı, semtin ortasından geçen, o dönemde de Yenişehir ile eski şehri birbirine bağlayan sosyo-mekânsal örüntünün de omurgası olarak kurgulanmıştı. Orduevi, Halkevi ve Sergievi gibi düğüm noktaları aynı omurga üzerinde tanımlanmaktaydı. Yine Zafer Meydanı da, Ankara Palas ile meclis arasında, aynı omurga üzerinde Kızılay'la ilişkili önemli odak noktalarından biriydi (Batuman, 2002).

Yenişehir'deki meydana verilen isimlerin dönüşümü de ilginçtir. Lörcher Planı'nda Cumhuriyet Meydanı olarak anılan Hürriyet Meydanı, 1930'da Hilal-i Ahmer Binası'nın bahçesiyle birlikte inşa edilmesinin ardından "Kızılay" ismini almıştır (Cengizkan, 2002).

Jansen Planı'nda Yenişehir için ticari merkez önerisi yoktu. Mahalleye doğru evrilmeye başladığında bu eksiklik hissedilince, yavaş yavaş ticari kullanımlar gelişmeye başladı. 1930'ların ortası bu kullanımların yaygınlaştığı dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Kurgulanışının ardından, 1935'e gelindiğinde Yenişehir, büyük oranda özel mülkiyetin insiyatifinde gelişmekteydi (Baş, 2010). Öte yandan, sosyo-mekânsal proje olarak, hem kurulan yeni devletin gücünün, değerlerinin bir göstergesi olacak; hem de yükselmekte olan burjuva sınıfının yeni yaşam biçiminin kurulmasının sahnesi olacaktı (Batuman, 2000; Batuman, 2002). 1930'ların sonunda semtteki kamusal binalar hizmete girmiş; Kızılay Parkı'nın etrafında canlı bir sosyal yaşam sürmeye başlamıştı. 1940'ların başında, Kızılay yeşil alanlarıyla, temiz, düzenli bir semt görünümündeydi. İş çıkışı Yenişehir sakinleri, bulvarda aşağı yukarı yürüyerek, Kızılay Parkı'nda ya da bulvar üzerindeki kafelerde oturuyorlardı. Bir yandan devletin sembolik mekânı; diğer yandan gelişmekte olan burjuvazinin sosyal mekânı ve kente göç etmiş, gecekondularda yaşayan kent sakinlerinin gıptayla baktıkları, ulaşmak istedikleri yerdi (Batuman, 2002). Ancak, Kızılay'ın morfolojik dönüşümü ve farklılaşan mülkiyet örüntüsü, onu bir konut bölgesi olmaktan hızla çıkaracaktı. 1935 yılı, bu semtin doğumunun tamamlandığı, bir "yer" olarak belirginleşmeye başladığı ve yeni bir morfolojik katmana adım attığı dönüm noktasıdır (Baş, 2010). Bundan sonra, semt üçüncü boyutta hızla gelişti; kat sayısı ve yoğunluk artmaya başladı. İmar hakları ve inşaat izinleriyle, Jansen'in "bahçeşehir" anlayışından uzaklaşıldı. 1940-45 arası savaş nedeniyle, izin ve inşalarda duraklama gözlenirse de, 1945-1965 yılları arasındaki dönem, Yenişehir'in morfolojik dönüşümünün hızlandığı katman olarak

tanımlanabilir (Baş, 2010: 185). 1952 yılında Kızılay üzerindeki mekânsal kararlar, Kızılay'ın bir ticari merkez olması yönündeydi: Binaların alt ve zemin katlarının pasajlara dönüştürülmesi, bitişik nizama izin verilmesi, üst katlarda (fotoğrafçı, kuaför, atölye gibi) servis sektörü kullanımlarına izin verilmesi, seyahat acenteleri, emlak büroları, reklam ajanslarına yer verilmesi ve lüks otellerle restoranlarının sayısının artması (Akçura, 1971: 123; Batuman, 2002 içinde) gibi.

Artan nüfus için konut sağlama sorunu Ankara'nın planlı bölgelerini baskılıyordu. Özellikle 1952 yılında Yenişehir'in yapılaşmasına ilişkin, bu güdüyle, verilen kararlar, semtin morfolojik yapısında ciddi bir dönüşüme yol açacaktı. 1952'de Yenişehir'deki üç katlı binalar dört kata çıkarıldı; Atatürk Bulvarı üzerinde beş kata kadar izin verildi. İmar Müdürlüğü, parseldeki inşaat hakkını genişletme yetkisiyle donatıldı. Yenişehir artık morfolojik olarak da kent merkezi olarak tanımlanmaktaydı. Mayıs 1955'te Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Ziya Gökalp bulvarlarında da kat yüksekliği beşe çıkarıldı (Baş, 2010). Ankara'nın üçüncü planı için açılan yarışmada 1955 yılında Yücel-Uybadin Planı birinci olmuştu. Ancak, bu anlamda plan mevcut durumu meşrulaştırmaktan öte gidememiştir (Cengizkan, 2005). 1960 yılındaki Bölge Kat Nizamı, Kızılay'ın bugüne dek gelişimini belirleyen plandır. Ankara'nın dördüncü plan çalışması, 1990 Nazım İmar Planı da her ne kadar kentin makroformuna ilişkin doğru kararlar geliştirmişse de, alt ölçekteki mekân üretme ilişkilerinin ve mülkiyet örüntülerinin kolay kolay kırılmayacak bir noktaya gelmesi nedeniyle, mikro ölçekteki mekânsal sorunları çözememiştir. Kızılay'da sokaklar genişletilmiş; 1935'te Sosyal İşhanı'nın inşasına karar verilmiş; 1957'de Meek İşhanı, 1959'da da SSK İşhanı'nın inşaa kararları çıkmış. Artan yoğunluk ve yükseklik, 1965'teki Kat Mülkiyeti Kanunu'na dek varmıştır (Baş, 2010).

1957 Yücel-Uybadin Planı'nda iktidar partisi DP'nin iki önemli mekânsal projesi vardır: 1. Kocatepe Camii, 2. Emek İşhanı; Türkiye'nin ilk gökdeleni. Bugünkü Mithatpaşa Caddesi, Atatürk Bulvarı'na alternatif bir sembolik aks olarak, Sıhhiye'den camiye uzanacak şekilde tasarlanmıştı. Emek İşhanı da meydandaki Güvenlik Anıtı'na bir sembolik alternatif olarak düşünülmekteydi. Sıhhiye'den bakıldığında iki aks gözlenecek ve bu iki yapı dikkati çekecekti (Batuman, 2002; İlkay, 2007). Bu gelişmeler, 1960'ta tepe noktasına çıkan sembolik-mekânsal mücadelenin

de nüvesi sayılabilir. Bu çerçevede, Kızılay'ın politikleşmesi süreci kabaca üç aşamaya ayrılabilir. İlk, DP karşıtı bir harekete sahne olmuş; Devrim'in simgesel mekânı olarak algılanmıştır. Sonraki aşamada, iktidarcı devrimin yerleştirilmesi ve DP karşıtı hareketin canlı tutulması için kullanılmış; toplumsal zemin bulan her muhalif hareket de semti politik sahne olarak algılayıp deneyimlemeye başlamıştır. Üçüncü aşama, politik anlamın söndürülmesi, Kızılay civarının gösterilere kapatılmasıdır (İlkay, 2007; 2008).

Üniversiteye giremeyen öğrencilerin ek kontenjan gibi hakları talep ettikleri ve sonucunda kontenjan artırımına gidilen yürüyüşler.
("Üniversiteye giremeyenler yürüyüş yaptılar", Kaynak: Ulus, 08. 10. 1962, s. 1-7)

Gerçekten de Kızılay semti, her zaman bir iktidar sembolü olarak kullanılmıştı. Ancak, DP'nin 1950'lerin sonunda, bu mekâna simgesel olarak hâkim olma arzusu boşa çıkacaktı. Kızılay, hem iki ana trafik aksının hem de toplumsal muhalefet dinamiklerini içinde barındıran önemli siyasi odakların ve simgesel yapıların kesişiminde yer alıyordu. Cebeci-Maltepe aksında Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi, Hacettepe Tıp Fakültesi, Harp Okulu ve Anıtkabir; Sıhhiye-Çankaya aksında da DTCF, Zafer Meydanı, Meclis, kamusal binalar, bakanlıklar ve Çankaya Köşkü yer alıyordu. Bu çok özel konuma ek olarak, aniden gerçekleş-

şen dört siyasi olay, meydanın anlamının yeniden tanımlanmasına yol açtı. Bunlardan ilki, 19 Nisan 1960'ta, Muhalefet Partisi Başkanı, İsmet İnönü'nün İş Bankası, Yenişehir Şubesi'nden para çekmeye gelmesiyle gerçekleşti. Kızılay bir anda Menderes'i protesto eden göstericilerle doldu. İkinci olay, 28-29 Nisan Olayları olarak bilinir; İstanbul'daki polis şiddetini protesto etmek için Kızılay'a gitmek isteyen öğrencilerin polis tarafından durdurulması olarak kayıtlara geçmiştir (İlkay, 2008). Bu olaydan sonra Kızılay, her akşam 5-7 arasında gösterilere sahne oldu (Batuman, 2002). 555 K Olayı, Kızılay'ın artık bir simge olarak algılandığını gösteren örgütlü bir eylemdi (5. ayın, 5. günü, saat 5'te Kızılay'da). İki karşıt taraf Kızılay'da karşı karşıya geldi; meydana boy göstermek niyetiyle gelen başbakan, "Menderes İstifa!" sloganlarına maruz kaldı. Askerî müdahaleden önce Kızılay'da cereyan eden son olay, 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencilerinin Orduevi önünde toplanarak, Kızılay'da yaptıkları sessiz yürüyüşü (İlkay, 2008). Bu yürüyüş hem Kızılay'ın bir siyasi simge hâline gelmeye başladığını gösteriyordu, hem de 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'ne işaret ediyordu (Feyizoğlu, 1993; Batuman, 2002 içinde). Bu olaydan sonra bir hafta içinde ordu yönetime el koydu, sokağa çıkma yasağının hemen ardından kitleler "27 Mayıs 1960 Devrimi"ni yine Kızılay'da kutlayacaktı (İlkay, 2008).

Semtteki gösterilerin siyasi bir etki yarattığı fark edildiğince, 1960 Mayıs'ından sonra, Kızılay çok sayıda ve çeşitlilikte gösteriye sahne olmuştur. Muhalifler meydana bir araya gelmiş, kadın hakları ve tecavüzcülerin protesto edilmesi, üniversite kotalarının artırılması gibi kimliksel, toplumsal hakların aranması yönünde yapılan gösterilerden, Celal Bayar'ın hapisneden çıkarılmasını ve Kızılay'da yer seçen Adalet Partisi'ni protesto eden farklı gösterilere kadar çok sayıda eylemde yer almışlardır.

Ancak 1963 Şubatı'nda resmî gazetede yayınlanan 171 sayılı yasa, hem toplantı ve gösterileri yeniden düzenliyor hem de meclisin 1 km. etrafında gösteri ve yürüyüş yapmayı yasaklayarak, Kızılay'ı muhalif hareketlere kapatmış oluyordu.

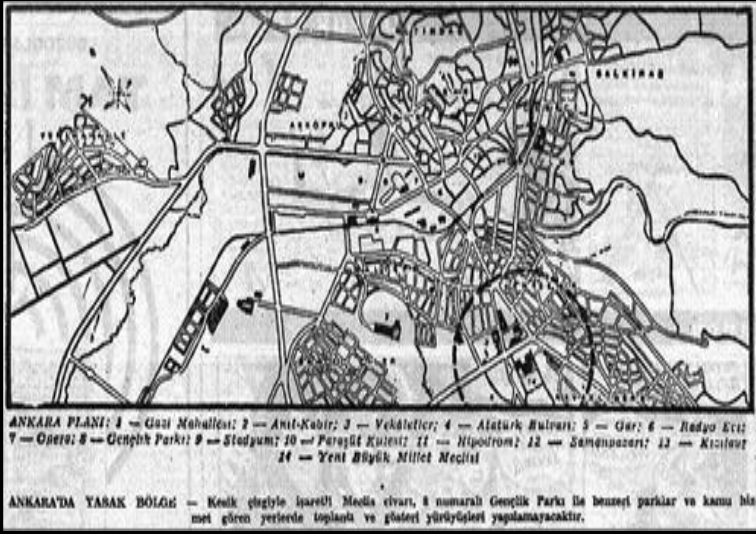
Kıbrıs Mitingi. Onbinlerin katıldığı Kıbrıs Mitingi'ne Sunay'ın mesajı:
Hükümete ve orduya güveniniz
(Kaynak: Ulus, 02. 09. 1964, s. 1-7)

Kızılay'da Celal Bayar karşıtı gösteriler
(Kaynak: Ulus, 25. 03. 1963, s. 1-7)

Kızılay'da günlerce süren Celal Bayar karşıtı gösteriler
("27 Mayıs korunacaktır", Kaynak: Ulus, 25. 03. 1963, s. 1-7)

171 Sayılı yasa ile gösterilere kapatılan bölge
("Artık 'Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü' için izin gerekmiyor", Kaynak: Ulus, 22. 02. 1963, s. 3)

Sonuç Yerine: Kızılay'ın Değişen Mekânsal Formu, Değişmeyen Politik-Simgesel Anlamı

Kızılay semtinin Yenişehir olarak kurgulanmasından bu yana, mekânsal formu değişse de, kent ve ülke gündemindeki politik-simgesel anlamı korunmuştur. Bu anlamın sürekliliğinde üç etken öne sürülebilir:

1. Meydan olarak tanımlanmasının önünde engel teşkil etse de, Kızılay'ın iki ana aksın odağında yer alması, zamanla kazandığı merkezi konumu;

2. Jansen Planı'ndan gelen açık alan örüntüsünün ve Cumhuriyetin erken dönemlerinden gelen simgesel odakların etkisi ile semtin siyasi odaklarla ilişki içinde siyasi anlamının derinleşmesi;

3. "Kızılay'da görülme" şeklinde gelişen ve katmanlarla üst üste binen erk mücadeleleri.

Semtte yapılan mekânsal düzenlemeler, yayaların ikinci plana atıldıkları, kolektif hafızanın silindiği ve Kızılay'ın siyasi-sosyal anlamının unutturulmak istendiği uygulamalardır. Atatürk Bulvarı deformasyonu da buna en iyi örnektir. Bu yeni uygulama ve düzenlemelerin hiçbirinin salt mekânsal olmadığı, Kızılay'ın dönüşmekte olan anlamına hükmetme ve kolektif hafızayı gündelik hayat içinde dönüştürme amacına yönelik simgesel mücadelenin parçası olduğu unutulmamalıdır. Son dönemde, Güvenpark ve Yüksel Caddesi'nde gözlenen protesto eylemleri, polisin sürekli Kızılay'da yaya bölgelerinde konuşlanması, Sakarya Caddesi'ndeki Büyük Tekel Direnişi ve en son Gezi Parkı'na ilişkin yaşanan olaylar ve gerçekleşen gösteriler de Kızılay semtinin siyasi anlamının sürekliliğine işaret eder. Bu yönüyle, semtin kamusalılığı, sahip çıkılması gereken bir niteliktir.

KAYNAKÇA

Baş, Y., (2010), *Reproduction of Urban Form as the Reproduction of Property Relation Morphogenesis of Yenişehir-Ankara*, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara.

Batuman, B., (2000), *Hegemonic Struggle within The Reproduction of Public Space: Domination and Appropriation in and of Kızılay Square*, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara.

Batuman, B., (2002), 'Mekan, Kimlik ve Sosyal Çatışma: Cumhuriyet'in Kamusal Mekanı olarak Kızılay Meydanı', *Ankara'nın Kamusal Yüzleri, Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler* içinde (ed. Sargın, G. A.), İletişim Yayınları, İstanbul.

Carr, P., Francis & Rivlin, (1992), *Public Space*, SAGE Publications, Londra.

- Castells, M., (1983), *The City and the Grassroots-A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*, Esward Arnold (Publishers) Ltd., Londra.
- Cengizkan, A., (2004), *Ankara'nın İlk Planı: 1924-25 Lörcher Planı*, Arkadaş Yayıncılık, Ankara.
- Cengizkan, A., (2005), '1957 Yücel-Uybadin İmar Planı ve Ankara Şehir Mimarisi', *'Cumhuriyet'in Ankarası'* içinde (ed.Tansı Şenyapılı), s. 24-59, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Dijkstra, L. W., (2000), 'Public Spaces: A Comparative Discussion of the Criteria For Public Space', *Constructions of Urban Space* (ed. Ray Hutchison), pp. 1-22, Jai Press Inc., Connecticut.
- Hasol, D., (1998), *Ansiklopedik Sözlük*, Yem Yayınları, 7.Baskı, İstanbul.
- İlkay, Y., (2007), *The Political Struggle on and at Public Space: The Case of Kızılay Square*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara.
- İlkay, Y., (2008), 'Kızılay Meydanı'nın Politik-Sembolik Anlamı: 1960-64 Yılları Arasında DP Karşıtı Hareket', *Mülkiye Dergisi*, Mülkiyeliler Birliği Genel Merkezi Yayını, Kış/2008, cilt: XXXII, sayı: 261, pp. 133-150.
- İlkay, Y., (2010), '1960 Devriminin Simgesel Mekanı'ndan Kavşak Noktası'na: Kızılay Meydanı', *8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 33. Kolokyumu*, "Kentleri Korumak/Savunmak" Bildiriler Kitabı-6-7-8 Kasım 2009, Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi yayını, Mart 2010, s. 331-353.
- Kesim, B., (2010), 'Bir İletişim Aracı Olarak Bulvar: Atatürk Bulvarı', *Planlama Dergisi*, 2010/2, sayı 49, s. 53-60, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara.
- KHM-Kent Hizmetleri Merkezi, (1991), *Çankaya*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul.
- Lefebvre, H., (1991), *Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Tankut, G., (1993), *Bir Başkent'in İmarı: Ankara (1929-1939)*, Anahtar Kitaplar, İstanbul
- TMMOB, Mimarlar Odası Ankara Şubesi & Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi, (2004), *Kızılay'da Yayalar ve Yaya Ulaşımı: Sorunlar, Sebepler ve Süreçler*, Ankara.

Yasemin İlkay: Nisan 1980'de Erzincan'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Erzincan, Bitlis, Adıyaman ve Ankara'da sürdürdü. 2004 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama bölümünden mezun oldu. 2006'dan bu yana aynı üniversitenin Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim dalında araştırma görevlisi olarak çalışıyor. Yüksek lisans tezini, Kızılay Meydanı'nın değişen politik ve simgesel anlamı üzerine yazdı. Kamusal mekân, mekân-toplumsal hareket ilişkisi, mekânsal deneyim ve sınıfsal-mekânsal ayrımlar gibi konulara ilgi duyuyor. Yazmayı sürdürdüğü doktora tezinde ise Ankara'da parkların farklılaşmasını irdelemeyi hedefliyor.

Yenişehir ve Havuz (Bugünkü Kızılay Meydanı) (1928)

Kızılay Meydanı (Kızılay Binası yapılırken) (1928)

Kızılay Güvenlik Parkı (Güvenpark) (1936)

Yenişehir Atatürk Bulvarı (Çankaya istikameti) (1953)

Yenişehir (1955)

Sıhhiye (1955)

Kızılay Meydanı (Sihhiye istikameti) (1955)

Kızılay Meydanı (1963)

Kızılay Meydanı (Gökdelen inşa hâlinde) (1964)

Gökdelen'den Kızılay Meydanı (Demirtepe istikameti) (1964)

Bir Semt Monografisine Doğru: Cebeci'ye Bakmak

*

Towards a Neighborhood Monograph: Looking to Cebeci

Funda Şenol Cantek
Besim Can Zırh

Öz

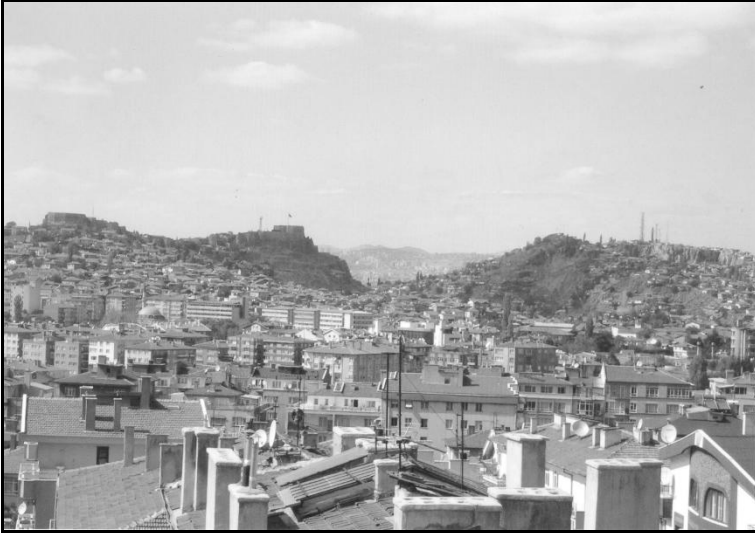
Cumhuriyet tarihiyle yaşıt bir semt olan Cebeci, başlangıçta, Yenişehir'in bir uzantısı olarak konumlandırılmıştır. Memur nüfusun ikametine açılan semtte, zaman içinde eğitim vermeye başlayan Mülkiye, Tıbbiye, Harbiye ve Konservatuar, şehre şahsiyetini kazandırmıştır. Hem geçmişte, hem de günümüzde nüfus profilini ağırlıklı olarak öğrencilerin ve memurların oluşturduğunu söyleyebileceğimiz semt, bu sebeple değişime, dönüşüme açık, canlı bir muhittir. Ayrıca, belli başlı Ankara semtlerine hemhudut olması, temel ulaşım akslarına bir aktarma merkezi teşkil etmesi gibi nedenlerle Cebeci'ye bir "istasyon semt" de diyebiliriz. Bu çalışma, literatür taraması, derinlemesine mülakatlar ve katılımlı gözlem metoduyla, Cumhuriyet Ankarası'nın en eski semtlerinden olan Cebeci'nin sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerini saptamayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Cebeci, monografi, semt tarihi, istasyon semt

Abstract

As a neighborhood established during the early years of the Turkish Republic, Cebeci was initially a part of Yenişehir (Kızılay) neighborhood and spontaneously became a popular residential area for middle-ranking civil servants. With the establishment of Mülkiye (administrative), Tıbbiye (medical) and Harbiye (military) colleges and a conservatoire, the neighborhood took on a personality as a residential area hosting a demographic profile that includes higher education students and civil servants. Cebeci is also coterminous with and functions as a transportation hub for three major neighborhoods, each of which has a particular socio-economic and cultural neighborhood personality. In this sense, it may not be inappropriate to describe Cebeci as a 'station neighborhood', where two main types of residents dwell. On the one hand, there are those who choose to settle in the neighborhood for a specific purpose, and for a more or less fixed term; on the other hand, there are those who 'stop over' on their path of upward mobility toward more privileged neighborhoods. Based on ethnographic research, this study aims to understand the ongoing production of this space by these two main resident groups. In doing so, we hope to take a step toward monographic studies of neighborhoods in Ankara.

Keywords: Cebeci, monography, neighborhood history, station neighborhood

50. Yıl Parkı'nın bulunduğu tepeden Cebeci'ye genel bakış: Dün ve bugün

İstanbulunun anası ve atası ekseriya başka illerden, hatta başka diyar ve ırklardan gelirdi. Bunlar nereden gelmiş olurlarsa olsunlar, Türkleşmiş, İstanbullulaşmış insanlardan teşekkül ederdi. İşte bundan dolayı İstanbullu, nevi şahsına münhasır bir mahlûktur. İstanbul, iki nesil geçer geçmez, içine yerleşmiş olanlara damgasını basar. Bu damganın iyi veya kötü tarafları olabilir, fakat birkaçı hiç değişmez. Bunların başında objektif düşünmek gelir; bilhassa fikir tecessüsü hâkimdir. Aynı zamanda, yüksek ilmi ve dini sınıfta, belki adaletle münasebetlerinden dolayı, softalıkta münasebeti olmayan bir tolerans ve hakseverlik barızdır [Halide Edib Adıvar, Akile Hanım Sokağı, (1958, s. 147)].

Kentleri ve Semtleri “Çalışmak”

Monografik semt çalışmalarını, kentsel bir alanı semt yapan kurumlar, mekânlar ve simalar arasında tarihsel bir derinlikte şekillenen toplumsal ilişkilerin hikâyeleştirilmesi olarak tanımlamak mümkün. Bu hikâyeler, kimi zaman lakapları dahi olan, birbirleriyle ilişkilenerken kente özgün dokusunu veren ve ikametleri hasebiyle sakinlerine belirli karakter özellikleri kazandırdığına inanılan semt-şahsiyetlerine dairdir. Semt monografilerinin bize anlattığı hikâyenin ana teması insan ve mekân arasındaki bu ilişki, Adıvar’ın “damga” olarak andığı mefhumdur. Dolayısıyla, semtler üzerine yapılan monografik çalışmalar, bu şahsiyetlerin yaşam öyküleri olarak bile okunabilir. Bu biyografik yaklaşım, aynı zamanda bir dönüşümün hikâyesidir. Özellikle, Türkiye gibi kentleşme süreci sancılı ve son on yılı “kentsel dönüşüm” olarak anılan ağır bir müdahaleyle malul olan bir ülkede, semt monografileri değişen ve kaybolanları kayıt altına alabilmemizi ve varlığını devam ettirebilen toplumsal kurum ve ilişkilerin izini sürebilmemizi sağlar. Bir diğer deyişle, bu gibi çalışmalar ülkenin geçirdiği dönüşümlerin arkeolojisini yapabileceğimiz özet tarihçeler sunarlar. Ruşen Keleş, Eski Ankara’da Bir Şehir Tipolojisi’nin (1971) girişinde semt monografisi çalışmalarının önemini bu çerçeveden vurguluyor:

Bizce, monografinin asıl önemli olan yanı; varlığı silinmeye yüz tutmuş olan bir şehir kesiminin bugünkü sosyal ve iktisadi yapısını, belli başlı özelliklerini saptamak, değişme süreci içindeki yerini belirtmek ve gecekondü bölgeleriyle [komşu semtler olarak da okunabilir] aralarındaki benzerlik ve farklılıkları aydınlatmağa çalışmaktır (s. XV).

Diğer yandan, semt monografileri, kimi örneklerde, akademi ve toplum arasında yakın bir ilişki kurulması ve bunun kurumsallaşması yönünden önemli bir uygulama alanı olarak değerlendirilebilir. Sosyal bilimlerin kente olan ilgisi kuşkusuz yeni değil. 1920'lerin Chicago Üniversitesi'nde bir grup sosyal bilimci, kampüslerini çevreleyen kenti anlamak üzere ofislerinden çıktıklarında bir alt-disiplin olarak Kent Sosyolojisi'nin temellerini de atmış oldular. Chicago Okulu gibi bir kurumsallaşmaya yaklaşmış olmasalar da Türkiye'de de benzeri çalışmaların uzunca bir döneme yayıldığını görüyoruz. Söz gelimi, ODTÜ Mimarlık ve Şehir ve Bölge Planlama Bölümleri'nin 1960'larda ve 70'lerde gerçekleştirdikleri araştırmalar önemli bir yazın oluşturuyor. Daha yeni dönemlerden, İstanbul'un tarihi gecekondu semtlerinden Kuştepe'de kurulan İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin gerçekleştirdiği ve sonra kitaplaştırılan 1999 Kuştepe Araştırması bir diğer örnek olarak verilebilir. Kitaba yazdığı giriş yazısında, bir kurum olarak üniversite ile aynı kentsel mekânı paylaştığı semt arasında bir ilişki olması gerekliliğine işaret eden Gülten Kazgan, araştırmalarını "Kuştepe halkıyla yakın bir iletişim kurarken yörenin toplumsal kalkınmasına da katkı yapabilecek" bir çaba olarak sunuyordu (s. 7). Fakat, bu çalışmanın devamı gelmedi.

Bu çerçeveden, sosyal bilimlere dair genel bir mesleki gündem olarak sürdürülen, disiplinin kamusal sorumluluğu olması gerektiğine dair tartışma, semt monografileri için önemli bir etkinlik alanı açar. Burawoy'un "kamusal sosyoloji" (public sociology) (2004) ya da Erikson'un "ilişkilenen antropoloji" (engaging anthropology) (2006) olarak işaret ettikleri bu kamusal sorumluluğun özellikle üniversitelerin buldukları kent ya da semtler konusunda kaçınılmaz olarak gündeme gelmesi beklenir. Bu anlamda semt monografileri bize akademinin toplumsal yaşamla ilişkilenmesi konusunda önemli bir deneyim olanağı sunar.

Kent ve semt monografileri çerçevesinde ele alabileceğimiz bir tür tanımlamak mümkün. Kemal Karpat'ın 1960'ların sonunda İstanbul'un üç gecekondu semtinde gerçekleştirdiği ve *The Gecekondu* (1971) olarak kitaplaşan çalışması kuşkusuz, dönemi itibarıyla de, Türkiye'nin kentleşmesi ve yeni bir mahalle dokusu olarak gecekondu üzerine önemli çalışmaların başında geliyor. Sema Erder'in *Ümraniye'si* (1996) ve Şükrü Aslan'ın *1 Mayıs Mahallesi* (2004) 1950'lerde başlayan göçle İstanbul'un kıyılarına sokulanların zaman içinde oluşturdukları mahallelere odakla-

nıyor. Daha yakın dönemlerde Egemen Yılgür'ün Nişantası Teneke Mahallesi (2012) bir başka dönemde, hızla değişen İstanbul'un ortasında kala kalmış bir başka kenar mahalle ve sakinlerinin hikâyesini anlatıyor. Cem Behar'ın Osmanlı İstanbul'unun müstesna sur-içi mahallelerinden Kasap İlyas üzerine gerçekleştirdiği tarihsel monografik (2003) çalışma yaşanan dönüşümlere karşın mahalle dediğimiz toplumsal dokudaki devamlılığı anlayabilmemiz açısından oldukça önemli bir kaynak sunuyor. Diğer yandan, Nöbetleşe Yoksulluk (Işık ve Pınarcıoğlu 2001) ve Yoksulluk Halleri (Bora vd., 2007) gibi çalışmalar kimi semtleri birbiriyle akraba kılan yoksulluk meselesine odaklanıyor. Funda Şenol Cantek'in derlediği Sanki Viran Ankara'da (2006), Zeliha Etöz'ün Osmanlı dönemi Ankara'sının mahallelerini ele alan çalışmasından, Belkıs Ayhan Tarhan'ın şehrin son on-on beş yılda gelişen ve tabir-i caizse "trendy" olan uydu kentleri Konutkent, Kuru Sitesi, Çayyolu, Çukurambar ve benzeri yerleşimlerde gündelik hayatı konu edinen makalesine uzanan bir mekânsal analiz ile karşılaşılıyor. Aynı kitapta, Levent Cantek'in Hacettepe Hastanesi'ne kurban edilen kadim semt Hacettepe ile ilgili ve Funda Şenol Cantek'in döneminin banliyösü sayılabilecek Yenimahalle hakkındaki çalışmaları da bu kapsamda sayılabilir. İdealkent ve Kebikeç gibi dergilerin "mahalle" sayılarını da anmadan geçmemeliyiz.

Semt ya da mahalleler üzerine yapılan çalışmalar sadece bilimsel araştırmalarla sınırlı değil kuşkusuz. Toplumsal birer mekân olarak semtler, biz "profesyonellere" iş düşürmeden de kendi hikâyesini aktaracak anlatıcılar çıkartmıştır. Alper Aksoy'un Ümraniye İçinde Vurdular Bizi (1983) Erder ve Aslan'ın akademik olarak "çalıştıkları" mahallenin oto-biyografik bir romanını sunarken, Heyamola Yayınları'nın İstanbul semtleri ile ilgili monografik yayınları her yazarın kendi hikayesiyle birleştirdiği farklı semtlerin hikayelerini sunuyor. Bunlardan bazıları: 2010'da yayınlanan Gün Zileli'nin Arnavutköy'ü, Zehra İpşiroğlu'nun Ayaspaşa Yıllarım'ı, Rahmi Öğdül'ün Cerrahpaşa, Yedinci Tepe'si, Piraye Şengel'in Acıbadem ve Sınırlarına Kısa Gezintiler'i; 2009'da yayınlanan Talin Büyükkürkcüyan'ın Feriköy, Anılarda Şimdi'si, Saadet Arıkan Özkal'ın Saklı Bahçeler, Bir Şişli Esintisi, Ari Çokona'nın Fener'i ve Adnan Özyalçın'ın Karagümrüklü Yıllar'ı. Bunlar Türkiye'de semt-anıları açısından başat birer örnek olarak anılmalı. Diğer yandan, Tekin'in Berci Kristin Çöp Masalları (1984) ve Hatice Meryem'in İnsan Kı-

sım Kısım Yer Damar Damar (2008) romanları Marguezigil bir büyüğü gerçeklikten, mahalle olarak andığımız toplumsal kurumu anlamamız açısından oldukça önemli kaynaklar sunuyor bizlere.

Ankara ise kente ve semtlere dair hikâyelerin toplanması, kayıt altına alınması ve çeşitli ürünlerle kamuya sunulması konusunda oldukça şanslı bir kent. Öncelikle, Ankara'nın farklı üniversitelerinde antropoloji, iletişim, mimarlık, sanat tarihi, sosyoloji, şehir ve bölge planlama gibi bölümlerde açılan ilgili dersleri alan ya da yüksek lisans yapan öğrencilerin kentin kuytularından derledikleriyle kolektif bir kent monografisi yazılageliyor yıllardır. Kuşaklar boyu birikimsel ilerleyen bu akademik yazın da kuşkusuz kent ve semt monografisi çalışmaları açısından son derece önemli bir kaynak teşkil ediyor. Bu durumu destekler biçimde özgün bir çerçevenin de belirmeye başladığını görüyoruz son dönemlerde. Tarih Vakfı ve Mülkiyeliler Birliği gibi kurumların aracılığında "Ankara Konuşmaları" olarak yıllardır devam eden kente dair sohbetlere ve raflar dolduran son dönem kitap çalışmalarına bir de dergi eklendi. Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Merkezi'nin (VEKAM) 2013 yılında çıkartmaya başladığı Ankara Çalışmaları Dergisi "Ankara Çalışmaları" olarak anabileceğimiz çerçevenin şekillenmesi açısından önemli bir adım olacak gibi.

Diğer yandan, Ankara'ya dair bir kent edebiyatından bahsetmemiz mümkün. Cumhuriyet'in erken dönemlerinde kaleme alınanlardan ilk akla gelenler, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara ve Panorama'sı; Aka Gündüz'ün Dikmen Yıldızı; İlhan Tarus'un Tarus'un Hikâyeleri ve Memduh Şevket Esenal'ın Ayaşlı ve Kiracıları¹. Sevgi Soysal'dan Adalet Ağaoğlu'na, oradan da Barış Bıçakçı'ya ve Emrah Polat'a uzanan, Ankara'yı konu edinirse dahi Ankara'ya değen, kenti anlatılan hikâyenin karakterlerinden biri haline getiren bir külliyattan bahsedebiliriz. Böylesi bir yazın, kuşkusuz kent ya da semt monografileri açısından önemli bir diğer kaynaktır. Bu çerçeveden devam ettiğimizde son dönemde ortaya konan iki farklı ve önemli ürünü de anmak gerekir. Birçok açıdan özgün bir çalışma olan Emrah Serbes'in Behzat Ç: Bir Ankara

¹ Ayaşlı ve Kiracıları romanından yola çıkarak dönemin Ankara'sını yorumlayan bir çalışma için bkz. "Şehir Ona Yakışmadı, Ayaşlı ve Kiracıları'nda Mekânlar ve Kadınlar", Funda Şenol Cantek ve Levent Cantek, İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi, sayı: 4, Eylül 2011.

Polisiyesi başlıklı polisiye romanlarından uyarlanan televizyon dizisinin Ankara konusunda yarattığı tartışmalar ve farkındalık kenti, makûs talihinin çok ötesine taşıdı. Murat Sevinç'in bir yazısında (2013) dizinin özgünlüğüne işaret ederken yaptığı "Her birimiz başka bir yerinden baktık Behzat'a; ama sanırım her Ankaralının gördüğü, Ankara oldu" saptaması bu açıdan önemlidir. Bir diğer örnek ise, Levent Cantek'in kaleme aldığı 21 senaryodan farklı çizerlerin görselleştirdiği Dumankara: Hayat Bir Yangındı (2013) çizgi-hikâye kitabı. Kitap hakkındaki değerlendirmesinde Özlem Ünsal, Ankara'yla ilgili hiçbir deneyimi olmadığını altını çizdikten sonra şunları söylüyor: "Dumankara'da bahsedilen 'Ankaralılar' aşına olduğum bir kentin bilgisinden çok 'kentlerin' bilgisiyle okudum. Zira, betimlenen 'Ankaralar' bir yaşam alanı olarak kentlerin ürettiği bilgi ve deneyimle çok güçlü bir bağ kuruyor" (2013).

Ünsal'ın sözünü ettiği bağ, monografik çalışmaların kurabileceği türden bir akrabalığa işaret ediyor. Nitekim, Yılmaz'ın "teneke mahalle yoksulluğu" olarak kavramsallaştırdığı "tipik" hal, İstanbul'un Nişantaşı semtinin kıyısına özgü olmayıp, Ankara'nın İsmet Paşa ve Çiçin, İstanbul'un Hacıhüsrev ve Kuştepe Mahalleleri gibi farklı şahsiyetlere sahip mahalleri arasında Türkiye'nin tarihi çerçevesinde anlam kazanacak akrabalıklar kurar (2012, s. 21). Her bir semt monografisi kenti özgün kılan şahsiyetlerin biyografileri olarak okunacaksa, kuşkusuz bu biyografiler sakini oldukları kentlerin tarihlerinde bir anlam bulacaktır.

Elinizde tuttuğunuz çalışmanın gerek "Ankara Çalışmaları" olarak selamladığımız yeni kurumsallaşmakta olan özgün bir çalışma alanı, gerekse de Türkiye'de semt monografileri açısından önemli bir girişim olduğunu düşünüyoruz. Bizim sunacağımız katkı ise Cebeci üzerine, çoğu Ankara'nın "dışarıklı" sakinleri olan öğrencilerle ortaklaşarak gerçekleştirmeyi düşündüğümüz bir semt monografisine dair ön hazırlıklardan birikenleri paylaşmak olacak.

Bir semtin monografik olarak nasıl çalışılabileceği öncelikle yöntemsel olarak tartışılması gereken bir konu. Eldeki çalışmalara baktığımızda genel sosyal bilimler araştırma çerçevesine yerleştirebileceğimiz üç temel veri derleme yöntemi olduğunu görüyoruz. Öncelikle, ankete dayalı niteliksel temsil gücü yüksek araştırmalar, semtin demografik, iktisadi, siyasi ve toplumsal fotoğrafını çekmek açısından önemli bir olanak sunuyor. Mahalle sakinlerinin daha önce hangi semtlerde oturdukları, di-

ğer semtlerle olan ilişkileri ve kente dair zihinsel haritaları gibi, çalışılan semtin koordinatlarını belirlemede oldukça önemli olacak kimi verilerin bu yöntemle derlenmesi mümkün. Ruşen Keleş'in Ankara monografisi bu yöntemin kullanıldığı önemli bir örnek. İkinci bir yaklaşım, semt sakinleriyle daha yakın bir ilişki geliştirmek üzere, birkaç tekrarlar yapılacak yarı-yapılandırılmış görüşmeler ya da sözlü tarih çalışmaları olacaktır. Yılığür araştırmasını bu yöntem üzerinden kurarken toplam 26 görüşmeciyi merkeze almış ve bu kişilerin gerek semt gerekse de diğer kişilerle olan ilişkileri üzerinden verilerini derlemiştir. Üçüncü yaklaşım ise semtin gerek idari-yönetmel arşivler gerekse de popüler kültür ve basına bıraktığı izleri tarihsel olarak takip etmek üzerinden geliştirilebilir. Kuşkusuz bu üç yaklaşım birbirini dışlamaz. Söz gelimi, Bilgi Üniversitesi'nin 1999'daki Kuştepe Araştırması'nda ilk iki yöntem birlikte kullanılmıştır.

Bu makale ve gelecekte daha geniş bir kapsamda gerçekleştirmeyi düşündüğümüz monografik çalışma için kullandığımız veriler son iki yöntemle toplandı. Funda Cantek'in 2011 yılında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde açtığı Sözlü Anlatılarda Kimlik ve Kültür dersine katılan lisans öğrencileri (a) Cebeci'de halen yaşayan ya da bir dönem yaşamış semt sakinleri ve çeşitli tipten esnafla görüşmeler ve (b) Cebeci'yle ilgili yazın ve arşiv taraması yaparak önemli bir ham veri derlediler. Bu kapsamda yapılan görüşmelerin bir kısmı belgesel amaçlı kullanılmak üzere video kaydına alındı. Sonrasında, monografik bir çalışmanın alt yapısını oluşturmak üzere biraraya geldiğimizde önümüzde duran bu veri yığından bir çerçeve çıkarmaya giriştik. Görüşmeleri tararken, aynı zamanda muhtarlar ve esnaflarla takipçi mülakatlar yapmaya başladık. Bu mülakatlar birer ön görüşme niteliğinde olup muhtemel yeni görüşmeciler konusunda bir döküm çıkartmak amacını da taşıyordu. Diğer yandan, Devlet Arşivi gibi resmi kaynaklar ve Ankara'yla ilgili çalışmalarda Cebeci'ye yapılmış referansları taradık. Bu çalışmaları sürdürürken düzenli aralıklarla gerçekleştirdiğimiz semt yürüyüşleri, kâğıt üzerinde duran veriyi, toplumsal bir mekân olarak semtin topografyasıyla birlikte düşünmemizi kolaylaştırması açısından önemli egzersizler oldu.

Semt monografilerinin öğrencilerden bir araştırma ekibi oluşturarak gerçekleştirildiğinde katılımcıları için önemli bir deneyime dönüşebile-

ceği Cantek'in dersinden kalan bir diğer önemli gözlem oldu. Dersin başında kampüsten çıkmak konusunda çekingenlik gösteren öğrencilerin birçoğu ödevlerine heyecan ve keyifle devam ettiler. Ortalama bir öğrencinin zihinsel haritasında semtin topografyası, "öğrenci kesimine" hizmet sunmak üzere kurulmuş kafe, kahvehane, lokanta ya da fotokopici gibi esnaftan oluşuyordu. Derse katılan öğrenciler Cebeci'nin kendine özgü bir mahalle yaşamı ve toplumsal tarihi olduğunu ancak ders kapsamında gerçekleştirdikleri görüşmelerle keşfettiler. Bu keşifler bize Cebeci'yi bir semt olarak nasıl anlayabileceğimize dair önemli bir ipucu da sunuyordu. Zira Cebeci aynı zamanda kurumların inşa ettiği bir semtti ve özgün dokusunu kurumların semte taşıdığı nüfusla kazana gelmişti.

Adını, Osmanlı'nın son dönemlerinde bölgede yerleşik olan Cebeci Ocağı'ndan² alan semt, Cumhuriyet dönemine 1892 yılında inşa edilen tren yolunun kıyısından geçtiği, az sayıda köy eviyle mesire yeri olarak kullanılan geniş bir arazi olarak devrolunur. 1920'lerin sonunda Cebeci, "Ankara'dan kopuk başka bir yer" gibidir (Sağdıç, 1994, s. 100). 1926 yılında kurulan Emlak ve Eytam Bankası aracılığıyla ülkenin konut ihtiyacının devlet denetiminde giderilmesi düşünülmüş, hemen tüm kaynakların yeni başkent Ankara'ya ayrılmasına rağmen kentin konut ihtiyacı giderilememiştir. Bunun bir sonucu olarak kurulan yeni semtler öngörülen planların dışına taşar (Özcan ve Bilgen, 1989, s. 24). Bu soruna koşut olarak 1920'lerde Cebeci'de plansız bir kentleşme başlar. Şehremaneti izinsiz gelişmelere müdahale etmek istese de başarılı olamaz. Cebeci, Ankara'nın birçok diğer semti gibi kentin, başkent olarak inşasına ilişkin planlamalarda tahayyül edilen ile ihtiyaçlar doğrultusunda gerçekleşenler arasındaki gerilimle şekillenen bir semt olmuştur.

² Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre Cebeci: a. tar. Yeniçeri ordusunda silah yapan, onaran ve bakımı ile görevli bulunan, savaşta ordunun silah ve cephanesini ulaştırana yaya kapıkulu ocaklarından bir sınıf asker. Cebeci'nin adını bu ocaktan aldığına dair "resmî" bilginin yanında (Erdoğan 2002, s. 115), kimi semt sakinlerine göre Cebeci adı şimdiki Cebeci Camii'nin olduğu yerde yatmakta olan Cebeci Dede'den gelmektedir. Fakat bunu doğrulayacak bir kaynak mevcut değildir.

Semt Tarihine Kısa Bir Bakış: Eski ve Yeni Ankara arasında bir Cebeci

Bu özgünlüğü semtin tarihçesinde izlemek mümkün. Cebeci, Ankara'nın Cumhuriyet'in başkenti ilan edilmesiyle bir süre merkez olan Ulus ve civarından mürekkep Eski Ankara ile 1930'larda gelişmeye başlayan yeni cazibe merkezi Yenışehir arasında, zamanla artan konut ihtiyacıyla birlikte, planlamadan taşan bir yerleşim alanı olarak belirmiş, erken dönemden itibaren inşa edilen yüksekokullar ve hastaneler gibi kurumlarla farklı nüfus dokusuna sahip bir semt olarak gelişmiştir. Ankara'yı ikiye ayıran tren yolu hattı üzerinde, istasyona sahip bir semt olması Cebeci'nin Eski ve Yeni Ankara arasındaki tampon konumunu pekiştirir. Yüksekokullar, hastaneler ve askeri kurumlar bölgesi olması hasebiyle geleni-geçeni, konanı-göçeni çok olan Cebeci, mahalle olma karakterini de bugüne kadar koruyabilmesini sağlayan bir bakiye barındırmış, özellikle orta sınıf ve okur-yazar nüfusa ev sahipliği yapmıştır. Yüksekokullar ahalisini oluşturan genç nüfusun getirdiği canlılık, semtin yaşlanmasına müsaade etmez. Öğrenci evleri, bermutad açılıp kapanan ayaküstü büfeleri, lokantaları, ucuz aşevleri, yurtlar; diğer yandan, demiryolu ve trolleybüslerin altın yıllarını anımsatan metro hattı ile Cebeci, ebedi bir gençlik çağı yaşar gibidir.

Adını, Osmanlı'nın son dönemlerinde bölgede yerleşik olan Cebeci Ocağı'ndan³ alan semt, Cumhuriyet dönemine 1892 yılında inşa edilen tren yolunun kıyısından geçtiği, az sayıda köy eviyle mesire yeri olarak kullanılan geniş bir arazi olarak devrolunur. 1920'lerin sonunda Cebeci, "Ankara'dan kopuk başka bir yer" gibidir (Sağdıç, 1994, s. 100). 1926 yılında kurulan Emlak ve Eytam Bankası aracılığıyla ülkenin konut ihtiyacının devlet denetiminde giderilmesi düşünülmüş, hemen tüm kaynakların yeni başkent Ankara'ya ayrılmasına rağmen kentin konut ihtiyacı giderilememiştir. Bunun bir sonucu olarak kurulan yeni semtler

³ Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre Cebeci: a. tar. Yeniçeri ordusunda silah yapan, onaran ve bakımı ile görevli bulunan, savaşta ordunun silah ve cephanesini ulaştırın yaya kapıkulu ocaklarından bir sınıf asker. Cebeci'nin adını bu ocağın aldığına dair "resmî" bilginin yanında (Erdoğan 2002, s. 115), kimi semt sakinlerine göre Cebeci adı şimdiki Cebeci Camii'nin olduğu yerde yatmakta olan Cebeci Dede'den gelmektedir. Fakat bunu doğrulayacak bir kaynak mevcut değildir.

öngörülen planların dışına taşar (Özcan ve Bilgen, 1989, s. 24). Bu soruna koşut olarak 1920’lerde Cebeci’de plansız bir kentleşme başlar. Şehremaneti izinsiz gelişmelere müdahale etmek istese de başarılı olamaz. Cebeci, Ankara’nın birçok diğer semti gibi kentin, başkent olarak inşasına ilişkin planlamalarda tahayyül edilen ile ihtiyaçlar doğrultusunda gerçekleşenler arasındaki gerilimle şekillenen bir semt olmuştur.

Kerpiç evlerden mütevellit eski Cebeci, mütevazı küçük bir Orta Anadolu köyü görünümü arz ettiği dönemlerde, İstanbullu misafirleri nezdinde Anadolu’nun safiyetini temsil etmektedir. Bu safiyet, ruhen çürüdüğü düşünülen İstanbul’a karşı, sığınılan yeni başkentin hazinesidir. Ancak, yerli halk İstanbullu aydınların bir arada bulunmak isteyecekleri bir “olgunluğa erişmemiş,” “geri kalmış bir vilayet merkezi”nin sakinleri görünümündedir (Sarıoğlu, 2001, s.18).

Yeni başkente yerleştikleri ilk yıllarda, özellikle İstanbul ve İzmir’den gelen “dışarıklık”ların Ankara ile yaşadıkları uyumsuzluklar; anı külliyesi, dönemin gazeteleri ve edebiyat eserlerinden takip edilebilir. Tanpınar’ın ifadesinden anlaşılacağı üzere asgari konforu haiz konutların eksikliği dönemin önemli bir sorunudur. Söz gelimi, 1930’ların başında Cebeci’deki evlerin %92’sinde su yoktur (Aydın, Özsoy, Emiroğlu, ve Türkoğlu, s. 438). Sırf bu nedenle birçok memur, bürokrat, milletvekili ve bakan ailelerini Ankara’ya getirememektedirler. İşte bu noksanın giderilmesi için devlet eliyle, demiryolu hattının güneyindeki alana, devlet memurları için iki katlı, bahçeli ve modern mimari üslupta tasarlanmış konutlar yapılmasına karar verilir. Bu kapsamda 1927 yılında Şehremaneti eliyle Cebeci ve İsmet Paşa’da 291 ev inşa edilir. Metin Cantek, Elliler’de Hacetpe’de geçen çocukluğunda müdavimi olduğu Cebeci’yi anlatırken bu evlerden de bahseder:

Önce Çamlık’taki [Şimdiki 50. Yıl Parkı] havuzda yüzerdik. O havuz hala duruyor. Bekçiye yakalanana kadar. Bekçi görüp kovalayınca Hukuk Fakültesi’nin sol yanında, Çamlık’a doğru giden yoldaki villaların bahçelerine dalarlardık. O bahçelerde meyve ağaçları olurdu. Arkadaşlarla bahçelerden meyve çalar, kaçarlardık. Hayran olurduk o evlere.

1930 yılında ise Samanpazarı’ndan Cebeci’ye giden asfalt yol açılarak iki bölgenin bağlantısı sağlanmıştır. Böylelikle Eski ve Yeni Ankara’dan

fiziki olarak kopuk kalan ama kağıt üzerinde Yenişehir'in bir parçası sayılan Cebeci büyümekte olan kente dahil edilmiştir (Aydın vd., 2005). 1937 yılında "Ankara Şehri İmar Planı" kapsamında kent şu şekilde bölümlenmiştir: (1) Eski Ankara; (2) Cebeci, Yenişehir, Devlet Mahallesi ve buradan Tayyare Meydanı'na (Tandoğan) kadar olan kısım; (3) Devlet Mahallesi ve Çankaya arasında kalan kısım; (4) Akköprü, Müdafai Hukuk ve Etlik Caddesi arasında kalan kısım ve (5) Demiryolu garı ve demiryolu üzerindeki sanayi alanı olarak tahsis edilen kısım (Özcan ve Bilgen, 1989, s.34).

1936 yılına gelindiğinde Cebeci artık konut alanı olarak tescillenmiş, Jansen Planı'na göre Yenişehir'in Çankaya istikameti villalara ayrılırken Cebeci için mütevazı ve az katlı apartmanlar öngörülmüştür. Fakültelelerin semtteki varlığı bu bölgenin bir üniversiteler mahallesi olarak şekillenmesi fikrini gündeme getirmiş, fakat Atatürk Bulvarı'ndan Cebeci'ye ayrılan yol ve istiklaklerin maddi ve hukuki kayıplara yol açacağı gerekçesiyle bundan vazgeçilmiştir (Özcan ve Bilgen, 1989, s.33).

Cebeci, konut alanı olarak tescillendiği yıl Çankaya ilçesine bağlı bir nahiye olarak kayda geçer. Devlet Arşivleri'ne Cebeci'yle ilgili yansıyan dokümanlara baktığımızda bu sürece dair önemli dönüm noktalarını tespit edebiliyoruz. Örneğin, Cebeci'ye dair ilk önemli kayıt 1926 yılında Samanpazarı ve Cebeci yoluna dair Urfa Mebusu Refet'in verdiği bir önergeyle karşımıza çıkarken sonrasında "mahalle için ruhsat verilmesi" (1928), "Cebeci Semti içme suyu için iki deponun" yaptırılması (1933), "Dikmen ve Cebeci nahiyelerinin kurulması" (1936), "Cebeci'de pazar yeri ile yeşil sahaya rastlayan 460 m2 yerin İmar Müdürlüğü'ne parasız verilmesi" (1936) gibi Cebeci Çayırı'na yapılacak stadyuma dair planın tasdik edildiği 1957 yılına kadar semtin imar ve plan, parsel ve kat âdetine dair birçok yasanın çıktığını görüyoruz.

Fakat, öngörülen gelişim planlara uygun işlemez. Cebeci'nin "memur semti" imajını akamete uğratan bir gelişme "Üçüncü Ankara" olarak anılan ve eski ile yeni şehrin yanında üçüncü bir yerleşim tarzı olarak ortaya çıkan tek katlı yapılardır. Daha 1930'lı yıllarda "baraka" adı verilen derme çatma yapılar bir konut alanı olarak gelişmekte olan Cebeci çevresinde görülmeye başlar. Ayrıca, tren hattının şehir-içi ulaşım için kullanılmaya başlanması ve Cebeci İstasyonu'nun açılması bu bölgeyi kentin daha dış kısımları olan Mamak ve Kayaş gibi bölgelerin erişimine

açmış ve buna koşut olarak bölgede yoğun bir inşaat faaliyeti başlamıştır. Daha sonraki yıllarda gecekondulu mahallelerine dönüşecek olan Cebeci'nin güney batısında bulunan İncesu Vadisi, güney ve güneydoğusuna denk gelen Abidinpaşa gibi mevkilerde hızlı bir barakalaşma dönemi başlar (Aydın vd., 2005, s. 439). Cebeci'deki barakalar, 1932'de alınan yıkım kararıyla temizlenmek istense de kayda değer bir kısmı gecekondulaşarak uzun yıllar ayakta kalmıştır. Günümüzde bile Fakülteler Bölgesi'nin arkasından 50. Yıl Parkı'na uzanan meyilli arazide onlarca gecekondulu bulunmaktadır. 1990'ların sonuna doğru bu gecekondulu alanlarının büyük kısmında apartmanlaşma yaşanacaktır.

“Memleket gibi” bir Semt olarak Cebeci: Mekânsal Nezahatin Tarihi, Siyasi ve Sınıfsal Sınırları

Cebeci'nin Eski, Yeni ve Üçüncü Ankara'ya hemhudut konumu tarihi boyunca semte özgün bir doku kazandıracaktır. Bu özgünlük semtin sınırlarının nasıl hatırlandığı ve tanımlandığına dair anlatılarda karşımıza çıkıyor. Fakat bu tartışmadan önce bir semt monografisinden bahsederken öncelikle sadece toplumsal-mekânsal değil aynı zamanda idari-yönetsel bir kavram olarak “semt” ile ne kast ettiğimiz ve bu kavrama içkin gibi duran “mahalle” kavramı üzerine düşünmek gerekiyor. Behar, Kasap İlyas Mahallesi üzerine gerçekleştirdiği tarihsel monografide bu iki kavramı şu şekilde birbirinden ayırıyor. “Mahalle,” yakın ve sık, yüz yüze ilişkilerin baskın olduğu, bir aidiyet duygusu veren bir kategori iken “semt” ise daha çok kent yönetimi ile ilgili, “kentten kalanıyla ilgili öz-konumlanış ve statü arayışına dair bir tür açık topografik soyutlama” sunan bir kavramdır (2003, s. 6). Fakat, bir kentsel mekanın sakinleri açısından “semt” ve “mahalle” kavramlarının kolaylıkla iç içe geçebilir referanslar olduğunu söylemek de mümkün. Cebeci bu tartışma açısından önemli bir örnek sunuyor. İdari bir birim olarak Cebeci Semti yedi mahalleden oluşuyor.⁴ Diğer yandan, Cebeci içindeki mahalleler komşu semtlerle olan farklılıklar dolayısıyla silikleşiyor ve çoğu kez semtin kendisi bir mahalle hüviyeti kazanıyor.

⁴ İç Cebeci; Fakülteler, Ertuğrul Gazi, Ön Cebeci, Çamlıtepe, Erzurum, Dikimevi mahallelerinden oluşuyor.

Konuk 1960'ların Ankara'sından geçmişe bakarken Cebeci'nin bu "kopuk" konumunu hatırlar:

Yenişehir, bundan 40 yıl öncesine kadar ıssız bir yerdi. İncesu Deresi taşıdığı zaman dört yanı sular kaplar, bataklıklar meydana gelirdi. Cebeci'de daha yakın zamana kadar tarlalar ve bağlar vardı. Bunlar bize gösteriyor ki, Ankara çok hızlı büyüyor ve gelişiyor (Konuk, 1964, s. 25).

1960'ların sonunda gerçekleştirdiği araştırmada Keleş, hızla gelişmiş bir kent olan Ankara'nın semtleri arasında bir sınıflandırma yapma ihtiyacı duyduğunda ortaya çıkan tablo şu şekilde olmuştur: Çankaya, Kavaklıdere, Yenişehir gibi Prestij Semtler; Cebeci, Bahçelievler, Esat, Ayrancı gibi Orta Sınıf Semtler; Mamak, Dikmen, Demirlibahçe, Dışkapı, Etlik gibi Ortanın Altındaki Semtler; Altındağ, Akdere, İncesu, Topraklık gibi Gecekondu Semtler ve Hamamönü, Hisar, Samanpazarı, Ulus, Ulucanlar gibi Eski Ankara Semtleri (1971, s. 66). Bu bölümleme çerçevesinden baktığımızda 1920'lerde "Ankara'dan kopuk başka bir yer" gibi olan Cebeci'nin 1960'lara gelindiğinde kente dokusunu veren tüm semt şahsiyetlerine hemhudut bir konum kazandığını görüyoruz. Kuzeyine denk düşen Eski Ankara (Kale, Hisar, Ulucanlar); batısında yer alan Yenişehir ile Kızılay; güney batısından başlayarak semtin tüm güneyini kuşatan İncesu, Topraklık, Akdere, Abidinpaşa; doğusunda yer alan Demirlibahçe ve Mamak, Saimekadın, Tuzlucağayır gibi semtlerin ortasında bulunan Cebeci, Ankara için önemli bir keşişim noktasıdır.

Kâğıt üzerinde Yeni Ankara'nın bir parçası olarak düşünülen Cebeci uzun yıllar "taşra" yerelliği dokusunu sürdürür. Hemşerilik ilişkileri, bahçe tarımı ve hayvancılığın bir ölçüde de olsa sürdürüldüğü, semt sakinlerinin birbirine lakaplarıyla seslendiği; diğer yandan, eğitim seviyesi yüksek sakinleriyle Yeni, Eski ve Üçüncü Ankara'yla toplumsal ve kültürel mesafesini koruyarak bugüne kadar varlığını koruyabilmiş bir doku söz konusu olan.

Bu doku görüşmelere iki karşıt anlatı olarak yansıdı. Bir taraftan, "taşra yerelliği dokusu" özlemlerle anıldı. Hatip Çayı üzerindeki su değirmeni ve kenarındaki sebze bahçeleri, sokaklarında erik ve ıhlamur ağaçları, eski adı "Balkiraz" (Belkehriz) olan Abidinpaşa'da üzüm yenen bağlar, "su akan, böğürtlenli, yeşil," "Teterilik" olarak anılan "Cebeci Ca-

mi'nin yukarı tarafı" gibi referanslarla yeşili kuşatan kentleşmeye karşın direnebilmiş bir semt anlatısı oldukça güçlüydü. Buna karşın, diğer anlatı Topraklık ve İncesu'dan Yenişehir Pazarı'na sebze ve meyve taşıyan öküz arabaları, parke taşı olmayan yollarının tozu, yağmurlu havalarda yol vermez çamuru, kışın karında çıkılmaz tepeleri, köylülükten kurtulamamış iptidai bir semt betimliyordu. Diğer yandan, her iki anlatı da fiziki ve ulaşım kolaylıklarına karşın Cebeci'yi komşu olduğu "prestij" ya da "gecekondu semtlerine" çok açılmayan, kendi içine kapalı olarak konumlandırıyordu.

Cebeci'ye dair kır ve kent dokusu arasında tasvir edilen gerilim ekseninin bir benzeri semt sakini ve semte kurumlar aracılığıyla gelen dışarıklı nüfus arasında hissediliyordu. Ankara'nın bir başkent olarak inşasından miras bu gerilim genelde barışçıl ve uyumlu ama yine de mesafeli bir dengede kalyordu.

Semtın eski sakinlerinden Galip Bey'in anımsadığı Cebeci, bu anlatıyı örnekliyor:

1950'ler, 1960'larda konum açısından bakarsak Ankara'nın bir numaralı semtiydi. Cebeci'den başka lüks oturulabilecek bir yer yoktu. Bütün sokaklarda iki ve tek katlı evler vardı. En fazla üç katlı evler vardı üçü geçmezdi. Bunların bahçelerinde de gül, sümbül, lale. Ne ararsanız vardı. Akşam dükkânı kapattığımızda gezmeye çıkardık. O kokuları alırdık.

Emlakçılık yapan bir diğer katılımcı ise "Cebeci memleket gibidir" betimlemesiyle bu anlatının ne kadar güçlü olduğunu özetliyor. 1960'larla birlikte bu nezahat anlatısının siyasal ve sınıfsal olmak üzere iki temel sınır çizdiğini görüyoruz. Öncelikle Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler, İletişim ve Hukuk Fakülteleri'nin olduğu kampüs alanının tarihsel olarak önemli bir mekânsal ayrışma getirdiğini söylemek mümkün. Kampüs'ün batı ve güney sınırlarını çizen Erdem Sokak semti, batısında bulunan Ön-Cebeci ve Kurtuluş ve de 50. Yıl Parkı'na bakan güneyindeki Abidinpaşa'dan ayıran bir sınır işlevi kazanıyor. Cemal Gürsel Caddesi'ne paralel giden Demiryolu ise semtin kuzey sınırını çiziyor.

Bu iki temel aks 1970 ve 1980'lerin siyasal kamplaşmasına koşut olarak "Erdem Sokak'ın aşağısı" ve "Demiryolu'nun öte yanı" gibi mekânsal referanslar kazanarak, anılan dönemlerde semtin siyasal sınırlarını teşkil

etmiş. Bu durum görüşmelerde farklı biçimlerde ifade edildi. Kendisi İncesu'da doğup büyümüş, iş sahibi olduğunda Cebeci'ye taşınmış bir katılımcı gündelik yaşamında her gün geçmek zorunda olduğu bu sınırdan bahsederken şunları söylüyor:

Erdem Sokak'tan aşağıya geçilmezdi. Orada yurtlar vardı. Niğde Yurdu gibi. Erdem Sokağa çıkan beş sokağa⁵ Cebeci yurtlarından projeksiyon tularlardı. Biz o zaman evimize gidebilmek için sarhoş taklidi yapardık. "Bunlardan bir şey olmaz baksana sarhoş" der bırakırlardı. (Ercan)

Kampüste okuyanlar açısından ise sağcılarının kontrolünde olan Kurtuluş Parkı'nın bir bölümü ve Hamamönü'nün Yenişehir ile Cebeci arasında bir tampon oluşturduğunu görüyoruz. O yıllarda Mülkiye'de öğrenci olan Füsun Çiçekoğlu, örneğin, "Kolunun altına Cumhuriyet gazetesi sıkıştırıp Kurtuluş'tan Cebeci'ye yürümenin" siyasal bir tavrın simgesi olduğunu söylüyordu. Çiçekoğlu siyasi sınırın soluna denk düşen alanda ayrıca fraksiyonlara ait özel bölgeler olduğuna da işaret etti. Söz gelimi, Halkın Kurtuluşu Oba Sokak'ta, Devrimci Yol ise Köyler Sokak'ta egemen siyasi oluşumlardır. Siyasi kamplaşmanın güçlü olduğu dönemde esnaf olan bir diğer katılımcımız ise bu siyasi sınırların semti nasıl etkilediğine dair şunları söylüyor:

Bazen gruplar gelirdi, "Trabzon'da şehidimiz var bugün dükkânları kapatacaksınız" derlerdi... O zamanlar demiryolu sınırdı, bir yanı solcu diğer yanı sağcı olarak bilinirdi. (Sinan)

Semtın Doğu sınırı ise Dört Yol olarak bilinen mevkie dayanır. Bu kısım "Cebeci Dört Yol" olarak anılıyor. Dört Yol'dan kuzeye uzanan Talatpaşa Bulvarı'nın ayırdığı Demirlibağçe ile güneye doğru uzanan Tıp Fakültesi Caddesi'nin ulaşım sağladığı Akdere, Tuzluçayır ve bu iki aksın hemen ortasında Dört Yol'da bulunan Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Cebeci Hastanesi'nin arkasında kalan Şafaktepe mevkii ise Cebeci'nin komşu semtlerle olan sınıfsal sınırlarını çizer. Yapılan görüşmelerde bu sınırlar zaman zaman siyasal referanslar kazanıyor da olsalar, te-

⁵ Uğurlu, Taşkent, Bahadırlar, Dede Efendi ve Tevekküller.

mel belirleyeni Cebeci'nin mekânsal nezahatine işaret eden sınıfsal farklılıklardı. Bir katılımcı bu durumu şöyle ifade ediyor:

Demirlibağçe eli ekmek tutan demiryolcuların oturduğu bir yerdi. Alt sınıf ama daha elit. Cebeci Dört Yol'dan aşağıya çapılcu girmezdi. Şafaktepe ise tam gecekonduydum, "kötü mahalle" derdik oraya. Ama batıya doğru da kalite artardı. Yenişehir'e doğru. (Ramazan)

Ve hemen ardından bu sınırlara dair kendi deneyimini aktarıyor: "Cebeci'ye inmezdik ki biz, gençlik döneminizde haddimizi bilirdik. Gelmezdik. Halimizce hâllenirdik." Cebeci'yi çevreleyen bu görünmez duvarların dışı ise bir başka katılımcıya göre "yabancı bir ülke" gibidir. Semtin hemen tam ortasından geçen Cebeci Camii'nin de üzerinde bulunduğu Kutlugün Sokak semtin merkez aksını oluşturur ve cami, Cebeci içi yer tarifleri konusunda temel referans noktasıdır.⁶ 12 Eylül Askeri Darbesi sonrasında siyasi sınırlar keskinliğini yitirmeye başlarken, sınıfsal sınırların aşılması konut yapısının hızla değişmeye başladığı 1990'ların ortasını bulur.

Cebeci'nin Kurumları, Mekânları, Sımaları

Cebeci'nin Kurumlar: Mülkiye, Tıbbiye, Harbiye'nin Komşuluğu

Yirmili yılların başında semtte kamu binası olarak Ankara'nın iki hastanesinden biri olan askeri hastane (diğeri Numune Hastanesi) vardır. Ankara'nın başkent ilan edilmesinin ardından Cebeci, Cumhuriyet'in önemli kurumlarına ev sahipliği yapmış ve semt dokusu bu kurumlarla birlikte gelişmiştir. Öyle ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin sacayağı ve gurur kaynağı olarak anılan Mülkiye, Tıbbiye ve Harbiye üçlüsü Cebeci'de uzun yıllar komşuluk yapmıştır. Fakülteler, hastaneler, askeri kurumlarla semte gelen öğrenci, bürokrat, memur, asker, hekim, öğretim elemanı ve sanatçılar Cebeci'nin semt-şahsiyetini kazanmasında belirleyici ol-

⁶ 1950'lerin başında Demokrat Parti döneminde inşa edilen cami, semt açısından önemli bir referans noktasıdır. Yapılan görüşmelerde Cebeci'de her yerin camiye göre tarif edildiğini gördük: "Cami'nin olduğu sokakta"; "Cami'den yukarı doğru tırman"; "Cami'nin sokağını geçince solda": "Cami'ye varmadan sağda" gibi.

muşlardır. Bu kurumlardan bazılarını hatırlatmak gerekirse, Harbiye'nin uzantısı olarak görebileceğimiz Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA) Etlük'teki binasına taşınana kadar Cebeci'dedir. Harita Genel Müdürlüğü, Askeri Dikimevi ve Askerlik Şubesi, Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi (Demirlibahçe), Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Cebeci Kampüsü (Cebeci Dörtüyl), Ankara Dikimevi (Cebeci Dörtüyl), Hacettepe Hastanesi (Hamamönü – Kurtuluş) de semtin sınırları dâhilinde veya yakınındadır. Bir dönem, Süngübayırı Sokak'ta, Adli Tıp birimi olduğu, fakat mahalleli cesetlerden rahatsız olduğu için taşındığı da aktarılmıştır.

Mülkiye hocalarından ve eski Cebecili Ahmet Makal'ın aktardığına göre, fakültelerin sayısının, öğrenci kontenjanlarının artması ve diğer kurumların semt dışına taşınmasıyla birlikte memur ağırlıklı dışarıklı nüfus zamanla öğrenci yoğunluklu bir karakter kazanır. Bu gözlem yapılan diğer görüşmelerde de dile getirmiştir. Bu çerçeveden semt ve kurumlar arasındaki ilişkiyi fakülteler üzerinden değerlendirerek devam edelim.

Eğitim seferberliğinin başladığı yıllarda Ankara'da güzel sanatların müzik alanında eğitim verecek bir okul açılması gündeme gelir. Bu amaç doğrultusunda 1924 yılında Musiki Muallim Mektebi kurulur. Fakat, Ankara'da ihtiyaçları karşılayacak yeterli bina olmadığından Mektep, 1928 yılında Ernst Egli tarafından tasarlanan yeni binası tamamlanana kadar Cebeci'deki Şakir Ağa Oteli'nde eğitim hayatına devam eder. 1927 yılında mektebe kayıtlı 24'ü kız olmak üzere 71 öğrenci vardır.

Ardından, Robert Oerly tarafından tasarlanan ve yapımı 1932 yılında tamamlanan Hıfzıssıhha Okulu gelir. Mülkiye Mektebi ise 1936 yılında tamamlanır ve 1859 yılında İstanbul'da temelleri atılan okul, 500 öğrencisiyle birlikte, Ankara'ya taşınmış olur. Bruno Taut tarafından tasarlanan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi binası ve Cebeci Ortaokulu 1938 yılında tamamlanırlar. Binası Recai Akçay tarafından tasarlanan Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 1940 yılında kapılarını açar. A.Ü İlahiyat Fakültesi de 1949 ve 1966 yılları arasında bu bina içinde faaliyet göstermiştir. 1964'te Eğitim Fakültesi'nin eğitim hayatına başlamasıyla birlikte semt bir fakülteler semti olmuştur artık. Böylelikle, Otuzlu yıllarda Jansen'in planında öngörülen ve o dönemde hayata geçirilemeyen "Fakülteler Bölgesi", yaklaşık kırk yıl sonra Cebeci'nin alamet-i farikası olarak ortaya çıkmıştır.

Yükseköğretim kurumlarının semtle ilişkisi de oldukça önemlidir. Öncelikle, sonradan Konservatuar'a çevrilen Musiki Muallim Mektebi semte dair nezahat anlatılarında önemli bir referans olan "ünlü" simaları semte taşır. Bela Bartok, Zeki Üngör, Ahmet Adnan Saygun, Carl Ebert gibi hocaların yanı sıra öğrencilikleri sonrası ünlü olan farklı kuşaklardan sanatçılar, Çetin Tekindor, Kartal Tibet, Mehmet Ali Erbil, Haluk Bilginer, Zuhâl Olcay, Fazıl Say da Cebecili olmanın farkını izah ederken semt sakinleri tarafından sıklıkla anılan isimlerdir. Diğer yandan, Konservatuar mezunlarından Gülören Cangal'ın aktardığına göre, uygulamalı derslerde "Ta-Te-Ti, Ce-Be-Ci" diye ritim tutulan Konservatuar'da düzenlenen konserler ve sergilenen oyunlar uzun yıllar boyunca Cebeci ve komşu semt sakinleri için önemli kültürel etkinlikler olarak izlenmiştir.

Konservatuar'ın başka bir semte taşınmasının ve binasının Mamak Belediyesi olarak kullanılmaya başlanmasının ardından Ankara Üniversitesi'nin Cebeci Kampüsü'ü öne çıkar. Her yıl düzenlenen İnek Bayramı, öğrencilerin ve hatta hocaların semtin sokaklarını arşınlayıp semt halkıyla yakın temas kurdukları ve halkın da heyecanla beklediği bir etkinliktir. Eski Cebecili Burhan Bey, Hukuk Fakültesi'ne yakın bir gecekonduya yaşayan Altın Teyze'nin ineğinin bu şenlikli etkinlik için ödünç alındığını aktarır. Eski öğrencilerin çoğunun anlatılarında, "köpekköy"⁷ olarak yer eden bu semt, dostluk ve dayanışmayla anılır.

1960'lardan itibaren başlayan siyasi kutuplaşma kampüs vasıtasıyla semtin dokusuna nüfuz eder. 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin hemen öncesinde İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerde gerçekleştirilen gösterilerin önemli merkezlerinden biri de Cebeci Kampüsü'dür. 29 Nisan'da düzenlenecek yürüyüşe polis müdahale eder ve SBF'ye ateş açar. Bu olayın ardından Ankaralılar, Kurtuluş ve Cebeci arasında sessiz bir yürüyüş gerçekleştirir ve öğrencilerle hocalara sahip çıktıklarını gösterirler (Aydın vd., 2005).

⁷ Köpekköy adı, altmışlar ve yetmişlerde Milliyet Gazetesi'nde yayınlanan All Capp'ın "Hoş Memo" (özgün adı Li'l Abner) çizgi romanındaki hayali şehrin adıdır.

Mülkiye öğrencileri, İnek Bayramı döneminde Köpekköy'ün inekleriyle

"Cebeci'nin siyasi sınırlarında başlayan bu tansiyon 1968 yılında kampus içindeki yurdun boşaltılması, Ocak 1976'da öldürülen Hacettepe Üniversitesi öğrencisi Şükrü Bulut'un cenazesinin hastaneden alınıp SBF girişindeki salonda tören yapılması, 1979 yılında SBF-Der Başkanı Hakan Şenyuva'nın okulun çok yakınındaki bir sokakta ülkücüler tarafından öldürülmesi gibi elim hadiselerle 1980 Darbesi'ne kadar devam eder. Dönemin tanığı katılımcılarımız bu tarihten sonra siyasi sınırların silikleştigiine vurgu yaparken semt sakinleriyle öğrenciler arasındaki ilişkinin de zayıfladığını belirtmişlerdir. Sokak çatışmalarının sürdüğü dönemlerde öğrencileri ev ya da iş yerlerinde saklayan semt sakinleri darbe sonrasında fakültelere karşı mesafeli bir tutum izlemeye başlamışlardır.

Cebeci'nin Mekânları: Semtin Toplumsal ve Kültürel Yaşamı

Kurumların vurduğu "resmî" damganın yanı sıra, Cebeci sakinlerinin özlemle andıkları onlarca mekân, semtin şahsiyetinin renkli kültürel dokusunu oluşturur. Yapılan görüşmelerde en sık tekrarlanan mekân anlatılarını tasnif ettiğimizde Cebeci Çayırı, sinemalar ve kafelerin önemli bir tarihçe oluşturduğunu gördük.

Cebeci Çayırı

Ankara'nın henüz genç bir başkent olduğu yıllarda Cebeci şehrin eski merkezi olan Ulus ve Kale mevkiinden geniş bir çayır ile ayrılmaktaydı. Cebeci Çayırı olarak anılan bu alan Osmanlı'nın son döneminden itibaren uzun yıllar Ankara ahalisinin mesire yeri idi. Ankara'nın başkent olmasıyla birlikte oluşan konut ihtiyacına koşut olarak bu alan ve çevresi değişmeye başladı. Erken dönemlerde, tabiatın ve iklimin insafına bırakılmış bu bakımsız alan, semt sakinlerince "bitli çayır" olarak anılıyordu. Lakabının çağrıştırdığı olumsuzluğa karşın bu geniş düzlük gerek semt sakinleri, gerek komşu semtlerde yaşayanlar, gerekse de semte kurumlar vasıtasıyla gelenler için çeşitli etkinliklerin düzenlendiği sosyal bir alan olarak mesire yeri olma işlevini korumuştur.

Söz gelimi, 1930 ve 1940'larda Çayır'da koç dövüşleri düzenlendiği Cebecili eski ailelerin hatıralarında yer etmiştir. 1950'lere gelindiğinde komşu semtlerden de izleyici çeken panayır, ip cambazı gösterileri ve tiyatro temsilleri de gerçekleştirilmiştir burada. Metin Cantek, örneğin, komşu bir semt olan Hacettepe'den yaşıtı erkek arkadaşlarıyla gelip Çamlık ve Cebeci Çayırında "piyasa" yaptıklarını anlatırken dönemin meşhur ip cambazı Rıfat Telgezer'in gösterilerinin nasıl heyecanla izlendiğini aktarır. Yine aynı dönemlerde dönemin ünlü tiyatrocusu Orhan Ersin'in gezici kumpanyası ve yaz aylarında İsmail Dümbüllü burada temsiller gerçekleştirir.

Semtın kuzey sınırından geçen tren yolu ve şiirlere konu olan istasyon, komşu ve çevre semtlerden bu mekâna ulaşımı kolaylaştıran bir unsurdur. Bu vesileyle Cebeci Çayırı uzun bir dönem boyunca Mamak, Akdere, İncesu ve Hacettepe gibi komşu mahallelerde yaşayan düşük gelirli kent sakinleri ve semtte ikamet eden "dışarıklı" memurlar için "uygun" bir eğlence mekânı olmuş ve semte ekonomik bir canlılık kazandırmıştır.

Cebeci'nin Bitli Çayır'ı top koşturacak kadar geniştir. Bu haliyle, her hafta muntazaman düzenlenen futbol maçlarına, Ankara'nın iki önemli takımı Harbiye Talimğâh ve Turan Sanatkarın Gücü'nün karşılaşmalarına ev sahipliği yapar (Akçura, 1971). Planı 1957 yılında onaylanan, yapımı ise ancak 1972 yılında tamamlanan 37 bin kişilik İnönü Stadyumu bu alanın Ankara futbolu için önemini pekiştirir.

Futbolun toprak sahalarda oynandığı dönemde Çayır, boks maçlarına da sahne olur. Özellikle İstanbul ve Ankaralı boksörler arasındaki karşılaşmalar önemli spor hadiseleri olarak izlenir. Diğer yandan, semtte doğmuş büyümüş birçokları için Bitli Çayır bisiklete binmeyi öğrendikleri, bisiklet sürdükleri bir mekândır. Babasının barakasında yedi yaşındayken mesleğe başlayan ve halen Cebeci'de bisikletçiliğe devam eden Orhan Usta 1960'larda üç turu 25 kuruştan bisiklet kiraya verdiklerini aktarır. Bisiklete vesepit dendiği zamanlardan 1960'lara kadar bu işlevini koruyan Çayır mobiletlerin yaygınlaşmasıyla birlikte Çankaya'dan Dikimevi'ne yapılan mahalli motosiklet yarışlarının garajı olarak da kullanılır.

Döneminin koşullarına göre, Çayır'ın zaman zaman siyasallaştığını söylemek mümkün. Öğrenim hayatına 1946'da Cebeci'de başlayan ve 1960'larda Mülkiye'den mezun olan Rifat Sakalioğlu, bir dönemin ayırksı siyasetçisi Osman Bölükbaşı'nın Çayır'da düzenlediği CHP karşıtı mitinglere katıldığını aktarır. Aynı okuldan mezun Ahmet Bahadır Boso ise Mülkiye'nin semtte kurumsallaştığı yıllarda Çayır'ın "Dünyayla ilgili kaygıları olan insanların bunları dile getirdiği bir yer" olarak öğrenciler tarafından bir forum alanı olarak kullanıldığını söyler.

Futbol oynanan, bisiklet kiralanan, piknik yapılan bir alan olarak kullanıldığı 1950'lerden Stadyum'un inşa edildiği 1970'li yıllara kadar Cebeci Çayır'ının unutulmaz bir dönemi daha var. Ankara Radyosu THM sanatçısı Hacer Buluş'un bu mekânda işlettiği açık hava sineması. 1950'lerden itibaren orta ve orta-alt sınıftan Ankaralılara hizmet vermiş bu sinema gerçekte çok işlevli bir mekândır. Sinemanın ön kısmında "hususî" olarak anılan bölümde görece pahalı koltuklar bulunurken en arkada ise ailelere yönelik, semaverden çay ve nargile de içilebilen geniş bir salon vardır. Ankara'da langırt makinesinin ilk kullanıldığı mekânlardan olan Buluş Sineması, aynı zamanda dönemin ünlü sihirbazı Abra Kadabra gösterileri, Zeki Müren konserleri ve tiyatro kumpanyaları temsililerine de sahne olmuştur.

Cebeci'nin Beyaz Perdeleri

Buluş Sineması'nın yanı sıra bugün çoğu düğün salonu, kahvehane ya da süper markete dönüşmüş zamanının popüler sinemalarından da söz

etmeliyiz. Görüşmelerde de ister semt sakini, isterse semtten yolu geçenler olsun, Cebeci'den bahsederken çoğu kişinin ilk aklına gelen sinemalardır. Nitekim görüşmelerde semtin eğlence kültürü sorulunca Arı, Buluş, Cebeci, Çiçek, Konak, İnci, Lalezar, Melek, Saray, Site, Uzay ve Yıldız gibi sinemalar sıklıkla anıldı.

Tabanı ve tavanı ahşap, koltukları deri kaplı 1500 kişilik geniş bir salonu olan ve adını semtten alan Cebeci Sineması 1950'lerin en konforlu ve gösterişli mekânları arasında anılıyor. Ulus Sineması'nı da işleten Cemali Kardeşler'in mülkü olan sinema, özellikle Amerikan filmleri oynatmasıyla hatırlanıyor. Bir diğer dikkat çekici ayrıntı ise binanın üst katının personel ikametine ayrılmış olması. (Evren ve Karadoğan, 2008, s. 144).

Ankara'yı konu edinen kitaplarda ve sözlü tarih çalışmalarında sık rastladığımız bir diğer mekân ise İnci Sineması'dır. Cemal Gürsel Caddesi üzerinde, Konyalı Naci Ekmekçi tarafından açılmıştır. O da 1200 kişilik salonuyla Ankara'nın en büyük sinemaları arasındadır. Şıklığı dillere destan olan sinemanın balkonu da vardır. Hayatının bir dönemini yetmişlerin Cebeci'sinde geçirmiş olan Serdar Dikkatli, İnci Sineması'nda düzenlenen "halk günleri" etkinliklerinden söz eder. Bu etkinliklerden fakültelere gelen öğrencilerin dönemin koşullarında semte siyasal bir doku da kazandırdığını anlıyoruz. Cebecili Fatma Hanım ise günün erken saatlerinde düzenlenen kadınlar matinelерinin semt sakini kadınlar için unutulmaz olduğunu söylüyor. 1980'lerde tüm dünyada ve Türkiye'de de sanat filmlerinin revaç bulması sebebiyle festivaller ve özel gösterimler gündeme gelir. Bu tür etkinlikler, tiyatro oyunlarının sahnelendiği, konserlerin, sergilerin, dinletilerin, söyleşilerin ve forumların da yapıldığı "sanat merkezi" olarak adlandırılan mekanlarda gerçekleştirilmeye başlanır. Bir dönem düğün salonu olarak işletilen Sun Sineması, 1990'larda bu yeni ihtiyaç doğrultusunda İhsan Gökçer tarafından Cebeci Sanat Merkezi adıyla yeniden açılır. Cebeci Sanat Merkezi, Zülfü Livaneli'nin yönettiği, 12 Eylül eleştirisi yapan bir film olan Sis'in (1988) yanı sıra ticari kaygılarla Roger Rabbit (1988), Batman (1989) gibi popüler Amerikan filmleri de oynatmıştır. Sinema ve sonrasında sanat merkezi olarak işlevini tamamlayan Sun bugün bir bilardo salonu olarak hizmet vermektedir.

Orta yaşlı ve genç kuşağın “3 film birden, devamlı” afişiyle hatırladığı Site Sineması, Erdem Sokak’ın Cemal Gürsel Caddesi’yle kesiştiği köşededir. Seks filmleri oynatmaya başlamadan önce, Geredeli Kemal’in işlettiği Site’de, Yenışehir sinemalarındaki yabancı filmlerin Türkçe dublajlı versiyonları gösterilir. Görüşmelerimizden edindiğimiz bir diğer izlenim ise öğrenci ve memur nüfus film izlemek için Ankara’nın Yenışehir ve Ulus gibi semtlerini tercih ederken, komşu semtlerdeki nüfusun Cebeci’ye yönelmesidir. Ankara’ya gelen bir filmin Türkçe altyazıyla Yenışehir’de, Türkçe dublajla Cebeci’de vizyona giriyor olması Cebeci’nin aynı zamanda eğitim seviyesi düşük kendi sakinlerine ve çevre semtlerin sakinlerine “uygun” eğlence olanakları sunan bir semt olduğuna işaret eder.

Cebeci’nin aile gazinoları da anılmaya değerdir. Dörtyol Aile Bahçesi bunların en bilinenidir. 1950’lerin başında hizmete açılan mekân, Cebecili Fatma Hanım’a göre “semt halkının en büyük eğlencesi”dir. İçki servisinin yapılmadığı mekâna Ahmet Gazi Ayhan, Nezahat Bayram gibi radyo sanatçıları konser vermeye gelirler. Hacettepeli Metin Cantek, 1950’lerde kendisinin de müdavimi olduğu mekâna “avam takımı”nın geldiğini ve “Lunapark Gazinosu kadar havalı olmadığını” belirtir. Bu ifade kuşkusuz Cebeci’nin nezahat sınırlarının mekânlar üzerinden yeniden üretildiğine de işaret eder. Haluk Balaban ise Başkent Sokak civarında açılmış olan Cebeci Gazinosu’nu hatırlar. Gazinoda ön tarafa bekârlar, arka tarafa aileler oturtulur. Radyo sanatçıları konser verirler. Açık hava sineması, gazino olarak da anılan aile çay bahçesi ve meyhane kültürü Cebeci’de 1970’lere kadar devam eder.

Cebeci’nin Esnafları

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, fakülteler ile semtin ilişkisini sağlayan en önemli unsurlar, semt sakinlerinden çok öğrenciye, hocalara ve diğer çalışanlara hizmet veren lokantalar, aşevleri, pastaneler ve kahvehanelerdir. Aynı durumun bugün de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Mülkiye, Hukuk ve Basın Yayın Yüksek Okulu’nun eski mezunlarının anılarında Cebeci, bu mekânlarla anılan bir semttir. 1960’ların sonunda ve 1970’lerin başında Mülkiye öğrencisi olan İhsan Fevzibeyoğlu, Çığır Lokantası ve Nedim’in Yeri’nin rağbet gören yerler olduğunu anlatır. Öğ-

rencilerle işletme sahiplerinin ilişkileri o derece teklifsizdir ki, kalabalık saatlerde öğrenciler yemek servisi yaparlar. Fevzibeyoğlu, Çığır'ın bir diğer konforunun hesaba yazdırabilmek olduğunu söyler.

1978'den beri Mülkiye hocası olan Ahmet Makal, menüsünde "Kebabların acele edilmemesi sıhhi bakımdandır" yazan Necip Baba'nın Lokantasını hatırlar. Bir sonraki kuşaktan İletişim Fakültesi hocası Mehmet Sobacı ise Cemal Gürsel Caddesi üzerinde, bugünkü İş Bankası'nın yanında, eski Miki Matbaası'na komşu olan ve günlük menüden karışık "aşçı tabağı" ile meşhur Cihan'ı anar. Ayda bir kez, evden para geldiğinde bu tabaktan sipariş etmek o dönem öğrencileri için bir şöendir. Cihan'da ekmek ve suya para alınmaz, her zaman sıcak sohbetler edilmese de hocalarla aynı mekânda yemek yiyebilmek de cabasıdır.

Fakültelerin önemli bir nüfus çektiği Cebeci, öğrenci kafe ve kahvehaneleriyle de bilinir. Siyasi kamplaşmanın şiddete dönüştüğü 1960'lı ve 1970'li yıllarda kahvehaneler sadece boş zaman geçirmek amaçlı kullanılan mekânlar olmanın ötesinde siyasi yönelimlere göre ayrılmış ve belirli grupların buluşma noktası olarak kullandığı mekânlardır. Fakülte kantinlerindeki siyasi tartışmalar ve yayıncılık faaliyetleri bu mekânlara da taşar. Akrabalarının siyasi etkinlikleri nedeniyle bu dönemdeki kamplaşmayla erken yaşta tanışan Serdar Dikkatli, kendilerine "devrimciler" diyen solcuların, Yenigün Sokak'ta, şimdiki Hacıdumanoğulları Lokantası'nın bulunduğu mekânda yer alan Maç Kahvehanesi'nde toplandıklarını hatırlar. Bir "yoldaş"ın derdi olduğunda "kahveye haber uçurulur" ve günün her saati orada olanlardan kim varsa toplanıp yardıma gider. Ahmet Makal, daha sonraki yıllarda Maç'ın siyasi bir buluşma mekânı olma kimliğini yavaş yavaş yitirdiğini, 1980'lerden sonra ayrışmanın sınıfsal ve kültürel olarak devam ettiğini belirtir. Maç Kırathanesi, Mülkiye'nin "elit" addedilen Uluslararası İlişkiler öğrencilerinin tercih ettikleri bir mekân haline gelir. Öğrencilerin bir bölümü derslere devam etmek yerine zamanlarının büyük bölümünü bu kahvehanede geçirir. Makal'ın ifadesine göre, bir dönem sosyal paylaşım sitesi facebook'ta "Ben diplomamı Maç Kırathanesi'nden aldım" adıyla bir grup dahi açılmıştır. Ahmet Abakay da kahvehanelerin ideolojik tercihlere göre ayrıştığını doğrular. Ama bir başka ayrışmayı da hatırlatır: Şah'ın Kahvesi'ne Kürtler, Laz'ın Kahvesi'ne Türkler gitmektedir.

Müdevimi olunan mekânların ideolojik değil, kültürel, etnik ve sınıfsal konumlara göre ayrıştığı 1980'li yıllarda Cemal Gürsel Caddesi üzerinde yer alan, şimdiki Kiler Market'in yerinde hizmet veren Güler Pastanesi ile ana cadde ile Yenigün Sokak'ın kesiştiği köşedeki Figen Pastanesi o dönemin "apolitik" kuşağının müzik dinleyip flört ettiği, ders notları alışverişi yaptığı bir mekândır. Bunların yanı sıra, öğrencilerden çok mahallenin erkeklerine hizmet veren, Cumhuriyet Fırını'nın yanındaki Gergan Kahvehanesi'ni de unutmamak gerekir. Gergan, şimdilerde de rağbet görmekte, derbi maçları ve uluslararası futbol karşılaşmaları olduğu günler dolup taşmaktadır. Cemal Gürsel Caddesi üzerinde, şimdiki Samatlı Oyuncak'ın bulunduğu yerde hizmet veren Havuzlu Kahve ise eski bir hamamdan bozmadır. Açık olduğu yıllarda hamamının havuzu tuvaletinde muhafaza edilmiştir.

Öğrenciler ve bekâr memurların çok olduğu semtte, otel, yurt ve öğrenci/bekâr evleri de vardır. Cemal Gürsel Caddesi üzerindeki Bale Kundura'nın sahibi Nurettin Cebeci, 1950'lerde abisi ve arkadaşlarının Demirlibahçe'de bekâr odası kiraladıklarını, kendisinin de zaman zaman yanlarında kaldığını anlatır. Bisiklet tamircisi Orhan Usta ise Geçit Sokak'taki dükkânının bitişiğindeki binada öğrencilere ve bekâr memurlara kiraya verilen odalardan müteşekkil bir kat olduğunu hatırlar. Altmışlı yıllarda Başak ve Cengiz Otelleri müşterisi çok olan işletmelerdir. Günümüzde semtte öğrencileri barındıran Cumhuriyet, Milli Piyango gibi devlet yurtlarının yanında, Tüfekçioğlu gibi özel yurtlar da bulunmaktadır. Ayrıca, Demirlibahçe, Kutlugün, Süngübayırı ve Erdem sokaklar ile Cemal Gürsel Caddesi üzerinde de çok sayıda öğrenci/bekâr evi ve birkaç yurt bulunmaktadır.

Cebeci'nin Simaları: Beyler/Bayanlar ve Amcalar/Teyzeler

Geçirdiği dönüşümlere karşın mahalle dokusunu bugüne değin koruyabilmiş bir semt Cebeci. Bu devamlılıkta semtin kurum ve mekânlarının önemi büyük. Semtin kuruluşunda Konservatuar, fakülteler, öğrenci yurtları, Askeri Dikimevi, askeri ve sivil hastaneler semte önemli bir dışarıklı nüfus çekerken semtin mekânları ise esnafılık müessesesi üzerinden bir devamlılık sağlayabilmiş. Dolayısıyla semt nüfusu üzerine konuşurken kurumların semte çektiği, dönemsel olarak ikamet eden ve belirli

bir toplumsal-sınıfsal kümeden gelen “beyler/bayanlar” ile semtte daha uzun bir süre yerleşik kalan “amcalar/teyzeler” olarak iki kümeden bahsetmek gerekiyor. Semti komşu semtlerden ayıran ve yukarıda tartıştığımız semtin nezahat sınırlarını yeniden üreten bir yanıyla da nüfus yapısındaki bu devamlılıktır. Nitekim, semtin geçmişte nezih bir yer olduğu anlatısını desteklemek üzere en sık başvurulan referans kurumlarla semte gelen ünlü simalar oldu.

II. Dünya Savaşı yıllarında Nazi zulmünden kaçarak Türkiye’ye gelmiş olan ve Hukuk Fakültesi’nde geçici olarak hocalık yapan Ernst Hirsh, fakültenin yurt odalarından birinde ikamet etmektedir. O yılları da anlattığı Anılarım adlı kitabında, fakültenin şehir merkezinin çok uzağında kaldığını söyleyen Hirsh, dil bilmemesinin de etkisiyle çoğalan yalnızlığını Konservatuvar hocası ve Riyaset-i Cumhur Filarmoni Orkestrası yöneticisi olan ve eşiyile birlikte Cebeci’de kiralık bir dairede yaşayan Dr. Ernst Praetorius sayesinde giderir.

Mülkiye ve Hukuk fakültelerine İstanbul’dan hocalar da transfer edilmiş ve onlar da eski kuşaktan semt sakinlerinin hayranlıkla ve saygıyla andıkları ünlü simalar arasında yerlerini almışlardır. İlk kuşak hocaların yetiştirdiği Yavuz Abadan, Cevat Geray, Mete Tunçay, Mümtaz Soysal, İlber Ortaylı, Baskın Oran ve Ünsal Oskay gibi isimler de zamanla kampüsün meşhur hocaları olacak, semt halkı ve esnaftan itibar göreceklere.

Semtin simaları konusunda Mülkiye ve Hukuk Fakültesi’ni gölgede bırakan Konservatuvar’ı ayrıca anmak gerekir. Eski kuşak Cebecililerin neredeyse her birinin belleğinde Konservatuvar ile semte gelmiş birkaç meşhur sanatçının resmi vardır. Fatma Hanım, söz gelimi, çocukluğunda, aynı zamanda semt sakini olan Kenter Kardeşler’in sokaktan geçtiğini görür görmez arkadaşlarıyla birlikte koşarak peşlerine takıldıklarını anlatır gülerken. Çok eski bir Cebeci sakini olan Oya San, eniştesi olan tiyatro ve sinema oyuncusu Ağâh Hün ve apartman komşuları olan Kenter Kardeşler sayesinde Ulvi Uraz ve Ruhi Su gibi sanatçılarla içli dışlı olduklarını hatırlamaktadır. Konservatuvar’ın altın yıllarında henüz öğrenci olan ama sonradan şöhret kazanan Mehmet Ali Erbil, Zuhâl Olcay, Selçuk Yöntem ve Derya Baykal gibi isimler de görüştüğümüz Cebecililer tarafından semtin sakini olarak anılmaktadırlar. Dönemin önemli Yeşilçam oyuncularından Kartal Tibet ise “mahallenin çocuğu” olarak anımsanmaktadır.

Konservatuvar'dan söz ederken, okulun meşhur odacısı Hüseyin'i de anmak gerekir. Öğrencilerin, disiplin konusunda okul idaresinden daha titiz ve otoriter olarak andıkları Hüseyin, Gülören Cangal ve Fazıl Say da (2009) dâhil olmak üzere hala eski öğrencilerin belleklerindedir.

Cebeci, ünlü şair ve yazarlara da ilham vermiştir. Cahit Külebi, Cebeci'nin meşhur meyhanelerinden Mantar Ahmet'in Yeri'nden körkütük sarhoş çıkıp tahta demiryolu köprüsünden geçerken yazmıştır "Cebeci Köprüsü" şiirini. Şemsi Belli ise sakinlerinden biri olduğu Başşehir Sokağ'ında otururken yazdığı kitabına sokağın adını vermiştir (1975). Ünlü illüzyonist Zati Sungur'un ailesi, Yargıç Sokak'taki Sungur Apartmanı'nın sahibidir. Sungur, ailesiyle birlikte bir dönem orada yaşamıştır. Ankara araştırmacısı Erman Tamur, Dört Yol'daki Boşnak Mahalle'sinde oturan milli atlet Ekrem Koçak ile mahallenin çocuklarının yarış ettiğini anlatır. Sonradan oturduğu sokağa Koçak'ın adı verilmiştir.

Sinemalar ve gazinoların da bol olduğu Cebeci'de ses sanatçıları, özellikle de radyo sanatçıları gündelik hayatın bir parçasıdır. Neşe ve Gül'den Karaböcek kardeşler gibi kimileri Cebeci'nin hemen kıyısında, Dört Yol'a yakın bir yerde ikamet ederler. Muzaffer Sarısözen ve Hacer Buluş da Cebecilidirler. 1964'te Cemal Gürsel Caddesi üzerinde Bale Kundura'yı açan Nurettin Cebeci de, kısa sürede ustalığıyla kazandığı ün sayesinde, Cebeci sakini Ziya Taşkent ve Güneri Tecer gibi TRT'nin Türk sanat müziği sanatçıları ile dostluk kurmuş ve birçoğu dükkânın müdavimi olmuşlardır. Nezahat Bayram, Ahmet Gazi Ayhan gibi ünlü Türk halk müziği sanatçıları ise Dört Yol Aile Bahçesi, Cebeci Gazinosu, Buluş Sineması gibi mekânlarda çalıştıkları dönemlerde semtin simaları arasına karışmışlardır.

Gerek sayılan kurumların semte çektiği nüfus, gerekse de Cebeci'nin kentin içindeki konumu nedeniyle komşu semtlerden gelenlerle büyüyen pazar, esnafların semt tarihinin önemli simaları olarak öne çıkmasına neden olmuştur. Nitekim, 1940'lardan itibaren Cebeci'de çok sayıda dükkan açılmış ve bu yıllarda, Ankara genelindeki tüm serbest meslek sahiplerinin yüzde 30'u Cebeci'de kümelenmiştir (Aydın vd., 2005). Söz gelimi, bugünkü Ankara Hastanesi mevkiinde bulunan şaraphaneye kağnılarla üzüm getirenler, üretilen şarabı semtte kadeh hesabı satan tek tekçiler bu dönemin Cebecisine önemli bir hareketlilik getirmiştir. Diğer yandan, Cebeci Çayırı'nda bisiklet ve mobilet kiraya veren küçük girişimleri de saymalıyız.

Cebeci sakini Burhan Bey, semtin bakkal irisi ilk marketinin iki ortak tarafından Kutlugün Sokak'ta açılan Tadat olduğunu söyler. Uzun süre açık kalan Tadat, zincir marketlerle rekabet edemeyince kapanmıştır. Haluk Balaban da, "camiye çıkan yol" olarak tarif ettiği bu sokakta sebzeçiler, kumaşçılar ve ayakkabıcıların sıralandığını hatırlar. Mahalle bakkallarının bir mahallenin mütemmim cüzü olduğu devirlerde, Cebeci'de çok sayıda bakkal vardır. Mahalle halkıyla dostane ilişkiler kuran Murtaza, Rasim ve İç Cebeci'deki Mehmet Efendi en bilinen bakkallar olarak anılmıştır. Öyle ki, semtte GİMA açıldığında bile Cebecililer uzun süre bakkallardan alışverişi kesmemişlerdir. Birkaç basamakla inildiği için "Çukur Bakkal" diye anılan dükkân aynı zamanda manavdır. Bakkalların yanı sıra, Sebat Kasabı, 1955'te açılan ve sahip değiştirerek hala hizmet veren Bizim Köfteci; Kubaba, Ulubay ve Figen pastaneleri; erkek berberi Selahattin Usta da Cebeci sakinleri tarafından sık sık anılan esnaf arasındadır. Selahattin Usta'nın yanına çırak olarak girmiş Cebecili Galip Bey, ustasını yetiştiren ustanın Cebeci'nin meşhur simalarının, hatta Mustafa Kemal'in bile saçını kestiğini anlatır.

Anılarda kalan Cebeci'yle semtin bugünü arasında büyük bir fark vardır. Bu farkı Ankara'da yaşanan kentsel dönüşüm çerçevesinden tartışmak gerekir. Öncelikle, bir dönemin yeni konut alanı olan Cebeci, belirli bir toplumsal-sınıfsal küme için çekim merkezi olmuşken bugün benzeri bir işlevde kurumsallaşan yeni semtlere göç vermektedir. Gidenerin yerini ise komşu olduğu semtlerden taşan ve kendince iktisadi bir hareketlilik yakalamış nüfus alır. Bir katılımcı bu duruma dair şunları söyledi: "Cebeci'ye gelen insanların kalitesi düştü. Cebeci; Çiçin, Yenidoğan ve Hıdırlık gibi semtlere yakın. Şimdi TOKİ girince buradaki insanlar dağıldı. Buradan nüfus çekti." 1990'ların ortasından beri emlakçılık yapan bir diğer katılımcımız ise mesleği gereği bu dönüşümü yakından izlediğini belirttikten sonra şöyle devam etti:

Her ile bakın, Türkiye'ye bakın, hep doğusundan batısına bir göç vardır. Cebeci'de de öyle oldu. Mamak'dan Cebeci'ye geldiler, Cebeci'den Ümitköy, Çayyolu, Kuru, Bağlıca'ya gittiler. Burada emekli olmuş yaşayanlar var. Sosyal ortamından dolayı onlar gitmek istemiyordu ama sahipsizlikten, komşusuzluktan gittiler.

Yorumun ikinci kısmında işaret edilen “komşusuzluk” Cebeci'nin değişmekte olan toplumsal dokusuna dair bir sorun olarak sıklıkla dile getirilmektedir.

Dolayısıyla, Ankara'da geçen yirmi yılda yeni oluşmakta olan semtlerin Cebeci'nin nezahatine ortak olduğu ve özellikle yeni kuşak Cebecileri çektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Buna karşın, semt geçmişten gelen mahalle dokusunu halen koruyabilmekte ve önemli bir nüfusu da tutabilmektedir.

Sonuç: Bir İstasyon Semt olarak Cebeci

Cebeci, Cumhuriyet tarihiyle yaşıt bir semttir. Çayırı ve çamuru ile anılan bağık bir semt iken yeni başkente taşınan dışarıklı memurların konut ihtiyacına yanıt vermesi niyetiyle imara açılmış ve Yenişehir'in bir uzantısı olarak konumlanmıştır. Eski, Yeni ve Üçüncü Ankara'ya hemhudut bir bölge olması sebebiyle özgün bir konum kazanmış, Askeriye, Tıbbiye, Mülkiye, Musiki Muallim Mektebi, hastaneler marifetiyle ihya edilmiş ve semt-şahsiyeti böylece gelişmiştir. Sözü geçen kurumlar, semtin nüfus yapısını da belirlemiştir. Semtin sakinleri, geçmişten günümüze kadar memurlar, üniversite hocaları, öğrenciler, hekimler, sanatçılar, askerler ve bürokratlardan müteşekkil bir kitle olagelmıştır. Bir memur ve öğrenci şehri olan Ankara'da nüfusu en genç ve en akışkan semtlerden biridir Cebeci. Nüfusun bu özelliği semtin de genç kalmasını sağlar. Kızılay ve Ulus gibi merkezlere yürüme mesafesinde olması, metro hattı üzerinde yer alması semtin halen bir çekim merkezi olmasını destekler.

Monografik çalışmasının bir sonucu olarak Keleş, Eski Ankara için şu saptamada bulunuyor:

O halde Eski Ankara mevcut nüfusunu daima koruyan, nüfus hareketleri yönünden kapalı bir alt sistem olmak yerine, devamlı olarak nüfus çeken ve dışa nüfus sevk eden bir topluluk olarak görülmektedir. Bu yorum şehrin bu kesiminin “geçiş halinde” olma ve “konaklama yeri” niteliklerine de uygun düşmektedir (1971, s. 29).

Farklı Ankara'lara hemhudut olması, temel ulaşım akslarına bir aktarma merkezi teşkil etmesi gibi nedenlerle Cebeci'nin bu özelliği dev-

raldığını ve “istasyon semt” olarak anmayı önerdiğimiz bir şahsiyet kazandığını düşünüyoruz. Bu hem mekânsal hem zamansal bir “geçiş haline” işaret ediyor.

Öncelikle, Cebeci’yi kuşaklar arası yukarı toplumsal hareketliliğin mekânsal bir durağı olarak görmek mümkün. Ankara’ya yeni gelen ya da önce sınırlarında yer alan semtlere yerleşenlerin nezahatine kapılıp taşındıkları bir semt iken, bir sonraki kuşakta Ankara’nın yeni semtlerine nüfus aktarmaya başlamıştır. Diğer yandan, semte şahsiyetini kazandıran unsurların başında gelen kurumlar aracılığıyla semte akan nüfus nedeniyle zamansal olarak bir istasyon karakteri kazanır. Belirli bir dönem okumak için semte gelen öğrencilerin ikameti sınırlı ve geçicidir. Fakat tekrarlandığı için bu devr-i daim semte kalıcı bir güncellik katar. Bu kalıcı devingen yapıyı, Ankara’nın kentleşme serüveni çerçevesinden daha iyi kavrayabilmek için planladığımız çalışmayı gerçekleştirmek gerekiyor. Cumhuriyet tarihinin karakteristik ve sembolik semtlerinden biri olarak Cebeci, daha ayrıntılı bir çalışmayı hak ediyor. Tıpkı Ankara’nın birçok eski ve yeni semti gibi.

KAYNAKÇA

- Akçura, T. (1971). *Ankara: Türkiye Cumhuriyeti’nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Aksoy, A. (1983). *Ümraniye İçinde Vurdular Bizi*. Ankara: Ocak.
- Aslan, Ş. (2004). *1 Mayıs Mahallesi*. İstanbul: İletişim.
- Aslanoğlu, İ. (2001). *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Aydın, S., Özsoy, E., Emiroğlu, K. ve Türkoğlu, Ömer. (2005). *Küçük Asya’nın Bin Yüzü: Ankara*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Behar, C. (2003). *Neighborhood in Ottoman Istanbul: Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap İlyas Mahalle*. New York: State University of New York.
- Belli, Ş. (1975). *Başşehir Sokağı*. Ankara: Kültür Kitabevi.
- Burçak, E. ve Karadoğan, A. (2008). *Sinemada Son Adam: Ankara Sinemaları Tarihi*. Ankara: DKİV Yayınları.
- Erder, S. (1996). *İstanbul’da Bir Kent Kondu: Ümraniye*. İstanbul: İletişim.
- Erdoğan, Ş. (2002). *Ankara’nın Tarihi Semt İsimleri ve Öyküleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Fişek, K. (2012). *Burası Ankara*. Ankara: Phoenix.
- Kandemir, S. (1932). *Seyahat Serisi: Ankara Vilayeti*. Ankara.

- Karpat, K. (1976). *The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization*. London: Cambridge University Press.
- Kazgan G. (1999). *Kuştepe Araştırması 1999*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Konuk, İ. (1964). *Ankara*. İstanbul: Helvacıoğlu.
- Meryem, H. (2008). *İnsan Kısım Kısım Yer Damar Damar*. İstanbul: İletişim.
- Özcan, B.G. ve Bilgen, H. (1989). *İmar ve Şehir Planlama Mevzuatının Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığına ve Şehir Planlamasına Etkileri*. Ankara: TBMM Yayınları.
- Sağdıç, O. (1994). *Tarih İçinde Ankara: Belko Arşivi*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Belediye Yayınları.
- Sarioğlu, M. (2001). "Ankara" Bir modernleşme öyküsü (1919-1945). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Say, F. (2009). *Yalnızlık Kederi: Bir Müzisyenin Notları*. İstanbul Doğan Kitap.
- Sevinç, M. (2013, 26 Mayıs). Behzat Ç'nin Gri Ankarası. *Radikal*.
- Şenol Cantek, F. (2006). (Der.) *Sanki Viran Ankara*. İstanbul: İletişim.
- Şenol Cantek, F. ve Cantek L. (2011). Şehir Ona Yakışmadı, *Ayaşlı ve Kiracıları'nda Mekanlar ve Kadınlar. İdeal Kent Araştırmaları Dergisi*.
- Tekin, L. (1984). *Berci Kristin Çöp Masalları*. İstanbul: Adam.
- Uysal, N. (2006). *İlber Ortaylı Kitabı, Zaman Kaybolmaz*. İstanbul: İş Bankası.
- Ünsal, Ö. (2013, Mayıs). Çizgi-Ankara: Dumankara, Hepimiz Bir Yerde Yaşıyoruz. *Solfasol*.
- Yılığür, E. (2012). *Nişantaşı Teneke Mahallesi: Teneke Mahalle Yoksulluğundan Orta Sınıf Yerleşime*. İstanbul: İletişim.

Katkıda bulunanlar:

Osman Özgan, Ahmet Şinoforoğlu, Emre Şahin, Yusuf Tutak, Volkan Yıkılmaz, Arif Eyvaz, Uras Işık, Zehra Özdemir, Rahime Kaynarca İşçi, Hatice Bayram, Mustafa Alim, Banu Sarı, Nuray İncel, Charymurad Hojayev, Emrullah Erol, Abid Yalınız, Selçuk Eroğlu, Engin Demirel, Can Ulaş Yıldırım, Alper Kacı, Onur Sütçü, İsmail Çelik, Uğur Çali, Döndü Bulut, Sinan Erdem Dinçol, Çağrı Karabulut, Erhan Koçak, Mücahit Ocakden, Ercan Görgülü, Özge Hügül, Tuğçe Karadenizli, Mustafa Sevim, Nedim Bayar, Davut Tanrıku, Cemil Cenk Cengiz, Deniz Tekin, Melih Ürey, Eren Öztürk, Nebi Akgüngör, Neşe Aydın

Prof. Dr. Funda Şenol Cantek: 1970 Ankara doğumlu. A.Ü. İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü'nden mezun olduktan sonra bir süre basın sektöründe çalıştı. Lisansüstü eğitimini Ankara Üniversitesi SBE, Gazetecilik ABD'nde tamamladı. 1994 yılında Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2010 yılından bu yana Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Başlıca ilgi alanları, gazetecilik uygulamaları, iletişim sosyolojisi, kent sosyolojisi, basın tarihi, toplumsal cinsiyet çalışmaları ve sözlü tarih çalışmalarıdır. Doktora tezi, "Yabancılar ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara" adıyla İletişim Yayınevi tarafından 2003 yılında basıldı. 2006 yılında, yine aynı yayınevinden "Sanki Viran Ankara" adlı derleme kitabı yayımlandı. 2012 yılında ise "Cumhuriyet'in Ütopyası:

Ankara” adlı derleme kitabı, Ankara Üniversitesi Yayınevi tarafından yayınlandı. 2014 yılında ise Kenarın Kitabı adlı derlemesi, İletişim Yayınları tarafından yayınlandı. Halen A.Ü. İletişim Fakültesi’nin yanı sıra, A.Ü. SBE Kadın Çalışmaları ABD’nda da dersler vermektedir. Ankara Üniversitesi KASAUM Müdür Yardımcısı ve Ankara Üniversitesi Cinsel Saldırı ve Tacize Karşı Destek Birimi üyesidir.

Dr. Besim Can Zırh: ODTÜ Sosyoloji Bölümü’nde tamamladığı lisansı ardından ODTÜ Siyaset Bilimi Bölümü yüksek lisans 2005 ve UCL Anthropology Bölümü doktora programı 2012 yılı mezunudur. Hali hazırda ODTÜ Sosyoloji Bölümü’nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Cebeci'den Kale'ye doğru bakış

Cebeci (1927)

Ön Cebeci Mahallesi, Nâm-ı Diğer Kurtuluş Semti

Halûk İmga

Erzurum Çeşmesi-Tren yolu geçidi (bugünkü Kurtuluş demiryolu köprüsü) (1914)

Kurtuluş, Cumhuriyet sonrası dönem Ankara'sının en karakteristik semtlerindedir. Semtin, Ankara kent kimliğinin oluşumuna temel katkısı, şüphesiz, barındırdığı köklü eğitim kurumları ve kamu yapılarından ileri gelir. Buna ilaveten, burayı cazip kılan diğer bir husus, kent içi ana ulaşım akslarının kesiştiği noktada yer alıyor olmasından kaynaklanır. Bunlardan Hamamönü-Cebeci yol bağlantısı, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden beri mevcuttu. Havuzbaşı (Kızılay Meydanı)-Cebeci yolunun yapımına ise, 1927 yılında başlandı. Bu çalışma, günümüzdeki Ziya Gökalp Bulvarı'nın nüvesini oluşturdu. Yolun yarattığı ulaşılabilirlik sayesinde, daha sonraki yıllarda caddenin güneyinde, sırtlara doğru

ik Davetli bir yazıdır.

yayılan bir yerleşim alanı oluştu. Söz konusu alan, o zamanlar, Cebeci nahiyesi mülkî sınırları içinde yer alıyor ve resmî söylemde “Ön Cebeci Mahallesi” olarak isimlendiriliyordu. ‘50’lerden sonra, bugünkü isminin kullanımı yaygınlaştı.

Kurtuluş semti, adını Kurtuluş Savaşımızdan alır. Yenişehir, Cebeci ve Ulus’a yakınlığı, daha ziyade, orta gelir grubuna giren kamu görevlisi ve esnaf ailelerinden oluşan bir sakin profili yaratmıştır. Semt sakinlerinin ekonomik ve sosyal durumu, huzur ve asayiş açısından güvenilir bir ortam doğurmuştur.

Semtın omurgasını, “Kıbrıs Caddesi” oluşturur. Daha önceleri, adı “Misafir Sokak” olan bu caddenin isim değişikliği, 1964 yılında Kıbrıs’ta meydana gelen çatışmalar sonrasında gerçekleşti.

Celâl Bayar meydanından, Kıbrıs Caddesi’ne girişte, sağ tarafta, bugün “Tevfik İleri İlköğretim Okulu” ismini taşımakta olup, 1946 yılında öğretime başlayan “Kurtuluş İlkokulu” yer alırdı. İlkokulun, Yenişehir istikametinde komşusu olan ve Ziya Gökalp Caddesi üzerinde yer alan geniş arsa, semt gençlerinin futbol sahasıydı. Bu arsa üzerinde, günümüzde Özelleştirme İdaresi Başkanlığı bulunmaktadır.

Yine Kıbrıs Caddesi’ne dönecek olursak; Caddenin sol tarafında, ana binası 1934 yılında yapılmış olan “Kurtuluş Lisesi” yer almaktadır. Kurtuluş Lisesi, önce “Birinci Ortaokul” sonra “Kurtuluş Ortaokulu” olarak faaliyete geçmiş, 1954 yılında da Liseye dönüşmüştür. Ortaokulla lise, 1970 yılında ayrılmıştır.

Kurtuluş semtinin, karakteristik başka mekânları da mevcuttu. Bunlardan, Kıbrıs Caddesi üzerindeki 3 no.’lu binada faaliyet gösteren Niğde Öğrenci Yurdu ile Aydoğmuş Sokak’ta yer alan Konya Öğrenci Yurdu, bir dönemin siyaseten hareketli ortamına sahne olmuşlardır.

Niğde Öğrenci Yurdu’nun karşısında, bugün üzerinde Kredi ve Yurtlar Kurumu’na ait bir binanın olduğu arsa, kömür deposuydu. Kıbrıs Caddesi ile Cevher Sokağın kesiştiği köşedeki apartmanın zemin katında, 12/D no.’da “İnci Pastahanesi” yer alırdı. İnci, ürünlerinde kaliteye özen gösteren bir pastaneydi. Onun, yaklaşık 100 m. ilerisinde, Kıbrıs Caddesiyle Samur Sokağın kesişme noktasında, sol başta bir kalaycı kulübü vardı. Kalaycının mazide kalmasına karşın, yeri hâlen “Kalaycı Durağı” olarak anılır. Semt sakinlerinin ayakkabılarının tamir, pençe ve

demir işleri ise, Samur Sokak'ta ayakkabı tamirciliği yapan Bekir Cindoruk ustanın elinden geçirdi.

Bir kez daha Kıbrıs Caddesi'ne dönecek olursak; Semtin taksi durakları, Dedeefendi Sokağının, Kıbrıs Caddesi ve İmrahor Caddesi çıkışlarında yer alırdı. Dedeefendi'nin biraz üzerindeki "Madenoğlu Durağı" ise, adını o civarda ev ve işyeri bulunan Maden soyadlı bir vatandaşıımızdan almaktadır. Trafiğin seyrek olduğu '60'lı yıllarda, semtin çocukları kış aylarında caddeyi, Dedeefendi Sokağı hizasından, Kurtuluş Lisesi bahçe kapısına kadar uzanan bir kızak pisti olarak değerlendirirdi. Aynı güzergâh, çocuklar tarafından, rulmanları, Hacettepe'deki hurdacılardan temin edilerek yapılan tornetleri, yaz aylarında sürmek için kullanılırdı.

Semtin en lezzetli ekmekleri, Kurtuluş Lisesi arkasındaki Uğurlu Sokak 12 no.'da faaliyet gösteren "Kurtuluş Ekmek Fabrikası ve Fırını" tarafından üretilirdi. Bu fırın, 1940'larda da mevcut olan, köklü bir işletmedir. Yine Uğurlu Sokak ile Ozanlar Sokağın kesiştiği köşede 16 no.'da yer alan "Kurtuluş Pazarı Bakkaliyesi" de ürün kalitesi ve zenginliği ile dikkati çeken bir şarküteri idi. Ozanlar Sokak'taki kıraathaneler, '60'lı yıllarda okulu astığımız günlerde, langırt oynamaya gittiğimiz mekânlardı.

Kurtuluş'un eski ve muteber kasaplarından birisi de Boncuk Sokak 12 no.'da faaliyet gösteren "Uyanık Kasabı" Ali Uyanık'tı. Aynı sokağın biraz daha aşağısında, bugün "Polis Merkezi"nin bulunduğu çok katlı binanın yerinde, tek katlı bir binada "Cebeci Polis Karakolu" hizmet verirdi. Polis Karakolu'nun hemen yanında, Boncuk Sokak'la Servi Sokağın kesiştiği köşede, semtin tek camii olan Kurtuluş Abdülhadi Camii, '50'li yıllardan beri ibadete açıktır.

Servi Sokak'ta, Kurtuluş'un önemli sosyal mekânlarından birisi olan "Konak Sineması" faaliyet gösterirdi. Bu sinema, '60'lı yılların ilk yarısında açılmış olup, gerçek anlamda bir mahalle sinemasıydı. Genellikle Yeşilçam filmleri oynatan sinemanın müşterileri, ağırlıklı olarak semtin hanımlarıydı. Çarşamba ve Cumartesi günleri, indirimli matinelere olurdu. Aileler çoğu kez çocuklarını, bebeklerini de getirirdi. Bazen, ağlayan bebek susmazsa, salonun derinliklerinden bir bağırta duyulurdu: "Emzir hanım, emzir!"

Bir dönemin ünlü komedi sanatçısı Muammer Karaca'nın tiyatro topluluğu da, Ankara turnelerindeki oyunlarını, Konak Sineması'nda sahnelerdi. Onun en bilinen oyunu "Cibali Karakolu"nu ve diğer gösterilerini orada izleme imkânı bulmuştuk. Büyük bir sanatçıydı, Allah rahmet eylesin.

Sonraki dönemlerde gelişen ekonomik şartlar karşısında, Konak Sineması da daha fazla direnemedi, faaliyetini sona erdirdi. Yerine çiçek pazarı açıldı.

Konak Sineması'nın yanındaki apartmanın altında, pek çoğumuzun objektifi karşısında poz verdiği, Semtin önde gelen fotoğraf stüdyolarından "Foto Necati" yer alırdı. Sinema'nın karşısındaki imar adasında, Ankara'nın '60'lı yıllardaki ender toplu konut projelerinden olan OYAK evleri ve Emlâk Kredi Bankası kredisiyle yapılan çok katlı konutlar, bugün de varlıklarını sürdürüyor.

Kurtuluş'un bir diğer sineması da, Cemal Gürsel Caddesi ile Erdem Sokağın kesiştiği köşe başındaki "Site Sineması"ydı. '70'li yıllarda popüler olan karateli, "vurdulu kırdılı" Uzakdoğu filmleri oynatan bir sinemaydı, kapandı. Binası şimdilerde, çeşitli işyerlerinin yer aldığı bir kompleks olarak, yeni işlevini devam ettiriyor.

Kocatepe sırtlarından Kale'ye doğru bir bakış
(Ortadaki boş alan bugünkü Kurtuluş Parkı'nın bulunduğu arazi)

Semtın yaşamında önem taşıyan bazı mekânlardan söz ederken, Kurtuluş Parkı'na değinmemek, mümkün değildir. Park'ın yeri, Osmanlı döneminde kısmen halî arazidir. Arazinin, Cumhuriyet ilk dönemlerindeki malikleri, Sadiye Arısoy ve eski valilerden Ekrem Engür'dür. Ankara Muhasebe-i Hususiyesi, 1931 yılında adı geçen şahısların arazilerini, mülkiyeti İl Özel İdaresi'ne, tahsisi Ziraat Müdürlüğü'ne ait bir fidanlık tesis etmek üzere, metrekaresi yirmi beş kuruştan kamulaştırır. Söz konusu fidanlığın alanı, günümüzdeki Kurtuluş Parkı'nı kapsadığı gibi, o günkü Kâzım Özalp, bugünkü Ziya Gökalp Caddesi ile güneyinde yer alan Servi Sokak arasındaki araziye de kapsıyordu.

Kurtuluş Parkı (1978)

Fidanlığın, Ankara Koleji ile arasından, İncesu Deresi geçirdi. Dere, kolej kavşağından Sıhhiye yönüne akarken, 20-25 m.'lik bir bölümde 2-3 m.'lik bir derinliğe ulaşırdı. Bu bölüm, başta Hacettepe olmak üzere çevredeki semtlerin çocukları için, yaz aylarında adeta bir yüzme havuzu işlevi görürdü. Yenişehir pazarı da Çarşamba ve Cumartesi günleri, İncesu Deresi yanında kurulurdu. Fidanlığın, Ankara Koleji'ne komşu bölümündeki sık ıhlamur ağaçlarının yoğun kokusu, insanların başını döndürürdü.

'50'li yılların ikinci yarısında, Ankara valileri Kemal Aygün ve Dilaver Argun, aslî görevleriyle birlikte, belediye başkanlığını da yürüttüler. Adı

geçen valiler döneminde, Ankara Belediyesi'nin de fidanlığa katkıları oldu. Fidanlığın, 110.000 m²'lik bir parka dönüşmesi, 1961-63 yılları arasında gerçekleşti. Kurtuluş Parkı 1963 yılında kent halkının yararlanmasına açıldı. Park'ta '60'ların ikinci yarısında, ABD'nin, atomdan yararlanma yöntemlerini tanıttığı ve içinde minyatür bir reaktör modelinin de yer aldığı devasa bir şişme çadırın, "Atom Çadırı" adıyla, aylarca ziyarete açık kaldığını, yaşı müsait olan Ankaralılar hatırlamaktadır.

Kurtuluş Parkı, bizler için okuldan kaçamak yaptığımız, gençlik heyecanlarını yaşadığımız, '70'li, '80'li yıllarda, çocuklarımıza nefes aldığımız unutulmaz bir yaşam alanı olmuştur.

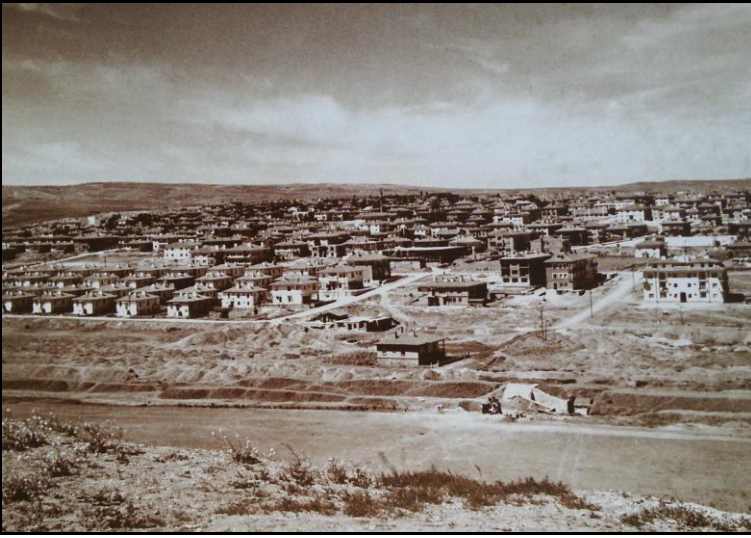
Semtte, sabit ticari işletmelerin yanı sıra, seyyar satıcılar da faaliyet gösterirdi. Dazlak kafası, pala bıyıkları, aba kumaştan poturu, rengârenk macunlarla dolu, konik kapaklı tablası ve kendine has hareketleriyle Arnavut macuncu; önceleri omuz askısına astığı, daha sonraları el arabasına yüklediği yoğurt tavalarıyla yoğurtçu Hacı Ali Irmak; Kavacık, İnci memba sularının, mutfaklardaki küplere vızır vızır damacana suyu taşıyan kamyon sürücülere; biktırircasına çaldıkları tanıtım cıngıllarıyla tüp gaz kamyonetleri; başındaki tablayı simitle tepeleme dolduran simitçiler; bileyciler, kalaycılar, naylon leğen ve mandalcılar, ayı oynatıcıları ve bunların çoğunun arkasından koşuşan mahalle çocukları, sokakların vazgeçilmez renkleri idi.

Kurtuluş, '50'li, '60'lı, '70'li yıllarda 2-3 katlı, bahçeli evleriyle, aynı sokakta oturan herkesin, en azından simaen birbirini tanıdığı bir semt iken, '80'li yılların başından itibaren, yoğun bir yapılaşmaya maruz kaldı. Sonraki yıllarda, sakinlerinin bir kısmı, yeni oluşan semtlerdeki güvenli sitelere taşındı. Yerlerini, civardaki fakülte ve yüksekokullarda öğrenim gören öğrenciler ve yakın semtlerdeki hastanelerde çalışan sağlık personeli ağırlıklı bir sakin profili aldı. Böylece Kurtuluş da, zamanın getirdiği değişim rüzgârından nasibini almış oldu.

Halûk İmga: A.Ü. S.B.F. mezunudur. Muhtelif il ve ilçelerde kaymakam, vali yardımcısı ve vali olarak görev yaptı. Hâlen merkez valisidir.

Bahçelievler ve Emek Mahallesi: Adresini, Sokağını Yitiren Semtin Tarihi

Yaşar Sökmensüer

Bahçelievler (1953)

Emrah Serbes, “İnsan bir yerde doğdu mu oralı olmuyor, o zamanlı oluyor. Memleketi (semti) o zaman oluyor. İnsan zamanını durdurmak istediği yere aittir” diye yazar ya, “Hikâyem Paramparça” kitabında; “Semt odaklı Ankara çalışması”, beni Bahçelievler ve Emek Mahallesi’ne böyle sürüklüyor. Biraz “sözlü tarih-sokak tarihçiliği”, biraz da Federico Fellini’nin “Amarcord (Hatırladıklarım)” filmindeki gibi bellekte yer alan fotoğraflar.

Ancak öncelikle, Bahçelievler ve Emek Mahallesi’nin semt monografisi, sözlü tarihi üzerine bir anlatının ironik bir sorununu dile getirmem gerek.

ik Davetli bir yazıdır.

Bu iki köklü ve iç içe semtin tüm sokaklarının, caddelerinin numaraları, iskambil destesi gibi karılıp yeniden dağıtılcasına değiştirildiği için “anılarının adresi”, çoğu kez “eski ... Sokak” vurgusuyla yer alacak. Böyle yazmamın iki nedeni var; ilki hafıza mekânlarına saygı. İkincisi de onunla bağlantılı olarak, bu sokakların semt hafızasında hâlâ öyle anılması. Hafıza mekânları yok olsa da, Fransız tarihçi Pierre Nora'nın deyişiyle “Hafıza hatırayı kutsallaştırır.”

Bahçelievler'i biraz da böyle; hâlâ anı olamayacak kadar taze “an”larıyla, gerçekten “bahçeli evler”den ibaret olduğu zamanlarıyla hatırlıyorum. Özellikle eski 35. 37. 39. Sokaklar ve 3. Cadde çevresini...

Semte adını veren Bahçeli Evler Yapı Kooperatifi, Hermann Jansen Planı zemininde, üst düzey kamu görevlilerince 1930'lu yıllarda kurulur. Tek katlı, ya da bodrumu ile birlikte iki buçuk katlı, büyük bahçeli A, B ve C Tipi (tek, ikiz ve sıra evler) planlanmaktadır. İnşaata 1937 yılında başlanır ve evler iki yıl sonra teslim edilir. Prof. Dr. Aykut Kansu o dönemi şöyle aktarıyor:

Bahçeli Evler Yapı Kooperatifi'nin propagandasını yapan Karınca Dergisi'nin Mart 1936 sayısında, Hermann Jansen bu konuda çok açık konuşmaktaydı: ‘Avrupa'nın bütün büyük şehirlerinde insanlar birbirleri üzerine istiflenmiş bir halde yaşadıkları için kendilerini tabiattan uzaklaştıran dört, beş, altı, yedi, hatta sekiz katlı 'kira kışlaları' denilen büyük yapıların ıstırabını çekmektedirler. Bu gibi meskenler birer mesken değil, orada oturanların yemeklerini yiyebilmelerine ve uykularını uyuyabilmelerine yarayan birer sığınaktır. Yani insana varlığının zevkini duyuracak yuvalar sayılamazlar. İşte bu sebeple, yapı kooperatifleri çok katlı meskenlerden, her ne pahasına olursa olsun sakınmalı ve hususî, bahçeli tek veya iki katlı birbirine bitişik sıra evler kurmayı diğer herhangi biçimdeki evlere üstün tutmalıdır.

Müstakil Evler ve Dev Bahçeler

Bahçelievler'de o dönem yapılan müstakil evlerin içine girerse; Eski 35. Sokak'ta bir dönem içinde yaşadığım evlerin büyük arka bahçeleri, yapıldığında Emek 4. Cadde'ye kadar ulaşır. Arka bahçelerde erik, elma, ayva, kayısı, özellikle sarı kiraz, vişne, dut gibi meyve ağaçlarının yanı sıra, ıhlamur, akasya ağaçları, güller, leylaklar, nergisler vardır.

Mevsim bahardan ilkyaza hazırlanırken, bahçelerdeki türü ve rengiyle farklı güller, komşular arasında örtülü, hoş rekabetler yaratır. Evlerin ön bahçelerinin sınırı, düzenli budanmış Ligustrumlarla ve bir kısmı da hoş-mayhoş tadıyla çocukların “doğa-sokak yiyecekleri” arasında yer alan kuzukulağı ile örülüdür. Evleri, ön bahçelerde çam, kestane ve çınar ağaçlarının yanı sıra, yeşil, beyaz, bazen de kırmızı panjurlar gölgeler.

“Evlatlık” Mekânı

Evlerin yan bahçesinde ise, başlangıçta daha çok kömür deposu olarak kullanılan, bahçe alet-edevatının yer aldığı baraka tipi bir müstemilat vardır.

Evlerin girişi küçük, kare camekânlı bir alandandır. Girişte sağda küçük tuvalet, küçük bir sofa, devamında dikdörtgen biçiminde geniş bir mutfak masasının, oturma alanının rahatça sığıdığı büyük bir mutfak yer alır. Yan bahçeye mutfak kapısından da ulaşılır. Mutfaktan aşağıdaki bodrum katna merdivenle inilir.

Bodrum yazın serin, kışın ılıktır. Işığı karşı duvarın tavanla keşiştiği yerdeki mini camlardan alır. Bazı evlerde bodrum, o dönem oldukça yaygın olan “evlatlık yardımcı”ların yatak odasına dönüştürülür.

Girişte solda ise L biçiminde bir salon-salomanje bölümü vardır. Pencere geniş pervazlı ve iki çerçeveli-iki camlı olarak düzenlenmiştir. Öyle ki, iki cam arasına biblo, pencere çiçeği yerleştirmek mümkündür.

Üst katta ise sağda bir teras odası, yanında büyük yatak odası ve iki küçük odayla, iki balkon yer alır. Ayrıca küvetli bir banyo ve tuvalet vardır.

“Bahçe Kent”te Yeni Hayatlar

Bahçelievler ile bir “bahçe kent” projeksiyonu hayata geçirilir. Kurulan yeni semtte, “yeni bir hayat” için kapalı ve yazlık sinemalar, PTT, karakol, çarşı, pazar yeri, eğlence-soluklanma mekânları, çocuk bahçesi, çocuk kütüphanesi, hatta tenis kortları vardır.

1945 yılında ise 42. Sokak’ın 4. Cadde ile keşiştiği alanda Bahçelievler İlkokulu (şimdi Nebahat Keskin İlköğretim Okulu) hizmete girer.

Eski 35. Sokak ile 29. Sokak köşesindeki Çocuk Kütüphanesi de, mahalle çocuklarının, özellikle Doğan Kardeş, Resimli Bilgi Ansiklopedisi, Jules Verne'in romanları için kapısını çaldığı bir mekân olur.

Bahçelievler İlkokulu'nun bahçesine yerleştirilen iki teneke damlı baraka ise ortaokul kısmıdır. Ortaokulu orada bitirenler, lise öğrenimini genellikle 1955 yılında kurulan Bahçelievler Deneme Lisesi'nde sürdürür. Bahçelievler Ortaokulu, 1959'da Ankara Cumhuriyet Lisesi'ne dönüştürülür. Okulun müdiresi Saadet Ülgenalp'dır.

Burada bir parantez açmak gerekiyor. Atatürk, Deneme liseleri, TED Koleji ile geleneksel çekişmeleri, ünlü mezunları, '68'lerde, '70'li yıllarda siyasi hareketliliği ile Cumhuriyet Lisesi, semt hatta şehir efsanelerinin de merkezlerinden birisi olur giderek. Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın (TÖS) Aralık 1969'daki genel grevine Cumhuriyet Lisesi öğretmenlerinin de bir bölümü katılır. Öğrenciler de bu boykota destek verir. '70'li yıllarda ise Cumhuriyet Lisesi'nde ilk örgütlü öğrenci boykotu yapılır. Lise bahçesinde bir öğrenci silahlı saldırı sonucu boynundan yaralanınca, 1976 baharında öğrenciler boykota gider.

Cumhuriyet Lisesi'nin kendine özgü bağımsızlığı, bir dönem sigara içen öğrenciler için, "Bari izmaritleri yere atmasınlar" nevinden bir çözümlü beraberinde getirir. Tuvaletlere, içi kum dolu tahta, dikdörtgen kül tablaları konur.

Cumhuriyet Lisesi'nin bir özelliği de, "Hava Harp Okulu'ndan sonra en çok havacı yetiştiren okul" olmasıdır. Lisede 1964 yılında kurulan Havacılık Kolu, özellikle paraşüt dalında bir çok ismi yetiştirir.

7. Cadde'nin İlk Hâlleri

Semtın ana mekânlarından birisi Bahçelievler 7. Cadde'dir. Çarşı Durağı'nda siyah smokin tarzı ceket, beyaz gömlek, siyah papyonlu garsonların çalıştığı Kokteyl Restoran açılır. Şiş köfte, piknik köfte, patates köftesi, bonfilesi ile ünlü olan içkili aile salonunda, Arnavut ciğeri, Rus salatası, zeytinyağlı enginar, fasulye pilaki gibi alaturka ve alafranga tatlar bir aradadır.

Kokteyl'in yanından Emek Mahallesi'ne çıkan sokağa girdiğinizde, elektrikli ev eşyaları, bisiklet, mutfak eşyaları başta olmak üzere bu türden hemen her şeyin satıldığı Cevher Ticaret, ilerisinde müdavimleriyle de

rengahenk Ahu Kiraathanesi, karşısındaki sırada dönemin nadir şarküterilerinden Besi Çiftliği, Singer Mağazası, Küçükevler, Gülen, Ayhan ve Sondurak eczaneleri, fotoğraf stüdyoları yer alır. Yine Çarşı Durağı'nda Dinlenme Kiraathanesi, 7. Cadde ile 6. Cadde köşesinde "Türeyenler Kebapçısı" vardır. 7. Cadde'den Son Durak'a ilerlediğinizde ise Saatçi Yadger Adi, marangozhane, kundura tamircisi... Balıkçılar, kiraathaneler, yufkacı, banka şubeleri... Güneri Tecer'i andıran zarif, her zaman temiz siluetiyle Diş Hekimi Orhan Aklan'ın muayenehanesi, ekmek fırını, muhtarlık, Seda, Akalın Pastanesi ve Düşün Salonu ile Pilatin Bilardo Salonu kurulur peş peşe.

İlk "AVM"nin Gizlenen Poşeti

Cami Durağı'nda ise iki katlı yapısıyla ilk AVM'lerden GİMA vardır. O dönemlerde barkot, kamera vb. olmadığı için, semt çocuklarının ergenlik kleptomanisine bağlı büyük boy Nestle çikolatası hırsızlığı bezdirmiştir GİMA'yı.

Oradan alışveriş etmenin farklı bir "çekincesi" de, GİMA baskılı poşetleri mahalle bakkalının görmesi ihtimalidir.

Yeni kurulan semtin, herkesin tanıdığı tek postacısı ve sokaklara dağılan 4 bekçisi vardır.

Bahçelievler'in ana merkezlerinden diğeri de, eski 42. Sokak ve 3. Cadde'dir. 42. Sokak'ta Taç Kitabevi ile aynı sırada Saray Kebapçısı, Kaptan Tuhafiye ve Konfeksiyon, Ful Kebap, Turan Ayakkabı, Kuru Temizleme, Kasap Bekir, Figaro Pastanesi, Karbüratörcü Necdet, Kuaför Erol ve Kuaför Sami, Erkek Berberi, Kaktüs Züccaciye, Metin Bakkal yer alır.

Üçüncü Cadde'de bugün PTT, Telekom'un olduğu köşede Bahçelievler Polis Karakolu, Pelikan Pastanesi, Et Balık Kurumu, karşısında sırayla toprak zemini boydan boya halı gibi ay çekirdeği kabuklarıyla kaplı yazlık Zevkli Sinema, Dedeman Sineması, eski 42. Sokak'ta Renkli Sinema, MHP Genel Merkezi ve Burhan Gönentür'ün kurduğu üç katlı Özel Gönen İlkokulu vardır.

Bahçelievler 1. Cadde'de ise İnzibat Karakolu (Bahçelievler Askerlik Şubesi) kurulur.

Mumya'nın İntikamı ve Yanan Renkli Sinema

Akşam saatlerinde komşu ziyaretleri dışında sokaklardaki hareketliliğin ana nedeni ise, semt sinemalarıdır. Mahallelinin yürüyüş kolları, tanıdıklarla karşılaştığında "Siz de mi sinemaya, üstat?" sorusu eşliğinde bü-yüyerek uzanır, Bahçelievler'deki yazlık Zevkli Sinema ya da Renkli Sinema'ya.

Sinemaya giden gruplar ise, 10-15 yaşında çocuklar, 35-40 yaşlarında ana-babaları 60 yaş civarında büyükanne-büyükbabalarından oluşur genelinde. Bebek arabalarıyla yazlık sinemaya getirilip, sandalyenin yanında sallanan bebelere de rastlanır ara sıra. Üç kuşağı -homurdanmadan- birleş-tiren bir perdedir, o zamanlar sinemalar.

Kapalı sinemada 1 Eski Türk Lirası ile hem birinci (duhuliye) bilet, hem de markasız "beyaz gazoz" ile beyaz leblebi alınır, "Zevkli" anlara tam donanım katılabilir. Günümüzün AOÇ üzüm suyu şişelerinde satılan gazozu, içine leblebi atarak içmek ise sinemalı dönemin avangart stilidir. Frigo Buz ise biraz daha yüksek fiyatıyla, ekstra sayılır.

Renkli Sinema, bir gün aniden yanar. Bir daha da açılmaz. Hangi film oynuyordu dersiniz, "sabotaj" kuşkularının da dile getirildiği yangın sırasında oynayan filmin adı "Mumya'nın İntikamı"dır...

Sonraki yıllarda Bahçelievler Son Durak'ta, bugün Arı Stüdyosu'nun bulunduğu yerde açılan Arı Sineması ise, dev lame perdesi, geniş, konforlu salonu, yanındaki Arılar Pastanesi ile tam bir efsane yaratacaktır. Anthony Quinn'in "San Sebastian'ın Topları" filmiyle, biletleri karaborsadan alınan görkemli bir açılışla hizmete giren sinema, 600 kez perde açan Hisseli Harikalar Kumpanyası gibi müzikallerin, büyük konserlerin de mekânı, mahallede yeni yürüyüş kollarının adresi olacaktır.

"8"de Panayır ve Motokros

Emek 8. Cadde'de ise yazlık Kırılmaç Sineması ve eski 71. Sokak ile 8. Cadde'nin kesiştiği yerdeki Yıldız Düğün Salonu, hareketliliğin olduğu yerlerdir. Yıldız Düğün Salonu, '70'lerde Timur Selçuk, Ruhi Su konserleri, Hasan Hüseyin'li şiir dinletilerinin de merkezi olacaktır.

8. Cadde'de bugün Tusso Bloklarının bulunduğu yer ise bir tür panayır alanıdır. İp cambazları, jonglörler, palyaçolar, sihirbazlar, ayı oynatan-

larla mini bir sirkin kurulduğu alanda, manzarayı macun, dondurma, pamuk şeker, koz helvası satan, "Kader, kısmet 5 kuruşa!" nidasıyla en büyük hediyesi genellikle büyük çikolata olan ikramiyeler çeğtiren (kazıtan) satıcılar tamamlar. Aynı arazide, nefes kesen motokros gösterileri, turnuvaları da yapılır. Tam bu noktada, dönemin Bahçeli-Emek atmosferine homurtularıyla yerleşen motosiklete de değinmek gerek.

Sinemadan hayata yerleşen "müzikal"lerin başında '60'ların ikinci yarısında "West Side Story (Batı Yakası'nın Hikâyesi)" gelir. James Dean'e yetişemeyen kuşaklar için "asi gençlik", başrolde Nathalie Wood'un oynadığı o filmdeki gençliktir aslında. Özellikle Maria şarkısı, dillerdedir...

Mahallelerde "ıslıklı parola"larla arkadaşları sokağa çağırarak, deri ceket, çoğu kez ve iyi ki aksesuar olarak kalan sustalı, motosiklet ve mahallelerin ateşli gençlik grupları biraz da o rüzgârla katılır hayata.

3.5'lük Jawa ve Atmacalar

Dönem filmleriyle de rüzgârı arkasına alan "motosikletli gruplar" açısından da Bahçelievler efsanesinin adresidir. Motosikletli gençlerin merkez üssü ise 42. Sokak'ta Kaptan Konfeksiyon ile komşu "Cino Kiraathanesi" dir.

Motorize grubun adı "Atmacalar"dır. Lideri de, geçirdiği motosiklet kazası nedeniyle beline platin yerleştirilen Tanju'dur. Dönemin tek Harley Davidson'ı da Tanju'dadır zaten. Grubun önde gelenleri Arif, Yılmaz ve diğer arkadaşların da 3.5'lük (350 cc.) bordo Jawa motosikletleri (o motorlara manda kafa da derlerdi galiba) vardır. Tanju'nun iki kişilik siyah cabriole Triumph otomobili de Bahçeli-Emek caddelerinde efsaneyi tamamlar.

Arkaya taranıp, yukarıya doğru kıvrılmış Elvis, Cliff Richard, özellikle Johnny Hallyday (ne çok "n", "l" ve "y" var isminde değil mi; belki Amerikan olmak için) saçlarıyla gerçekten yakışıklı, afili gençlerdir hepsi. Aralarında Elvis'e ikizi gibi benzeyen arkadaşları ise, "Sincaplı Çocuk" olarak da anılır. Gömlek cebine ince zincirle bağlı bir sincap taşır çünkü.

Cino'nun müdavimleri arasında Savaş Erdoğan ve kadim arkadaşı Bulut da vardır. Altında bilardo ve bir dönem pinpon masaları bulunan kahvenin mozaiği Cumhuriyet Lisesi'nin bitirimleri ve Siirt Talebe Yurdu'ndan gençlerle tamamlanır.

Aslında, motosikletin sokaklarda estiği dönemlerden çok önce, en sıkı gösteri Lunapark'tadır: Motosiklet üstüvanesi...

Üstüvane, her ne kadar döngüsüyle pervaneyi, hızıyla uçuk pervanesini hatırlatan bir sözcük olsa da "silindir" demektir aslında. O "merkezkaç kuvveti" dışında akla ziyan gösteride motosikletçi son hız silindirde döner ve nefes kesen gösterisini yüzünü Türk bayrağı ile kapatarak attığı turlarla noktalar.

Motosiklet hevesi, Emek 4. ve 8. Caddede bisiklet kiralayan işyerlerinin Mobilet kiralamasıyla çocukların da gazını alacaktır.

İçi Senden Dışı Benden

Emek'e yeniden gelmişken, dönemin başka bir trendine geçebiliriz. 4. Caddenin ortasındaki Şişman Pasthanesi'nden 60. Sokak'a doğru indiğimizde, eski 67. Sokak'ın başında, adını kestiği sokaktan alan meşhur "Pide 60" vardır. "Kendin getir, kendin ye", "İçini sen getir-dışı fırından" gibi sloganlar moda değildir '70'li yıllarda henüz. Hedef kitle filan da yoktur zaten, insanların ihtiyaçlarını kendi mahallesinde tabanvay menziline çözdüğü o dönemlerde. Her dükkânın menzili göz hizasıdır anca.

Ama hamuru, yumuşaklığı, tadı, ertesi güne kaldığında kurumamasıyla gerçekten pidesi efsanedir mekânın. Öyle ki, evde içi hazırlanan pidelerin sayısı bol tutulur, mutlaka ya ertesi güne -tazeliğini yitirmeden, sertleşmeden- artar, ya da konu-komşuya ikram olarak yolların (Ayşe teyzeler pide yollamış, evde bir bayram havası).

Herkesin "İç"i Kendine Kıymetli

Emek-Bahçeli sakinleri özellikle hafta sonunda ellerinde bir tencere ya da tepsi ile kuyruğa girer, karşılarındaki fırına atılan pidelerin bir an önce bitip, sıranın kendilerine gelmesini bekler. Kimse, hazırladığı o "pide iç"ini bırakıp gitmez. "Ya, başka 'iç'le karışır, karıştırılırsa" kaygısı ya da bu kaygıyı abartan ebeveynlerin sıkı sıkı tembihi vardır.

Herkesin "iç"i kendine kıymetlidir, o zamanlar. Hazırladığı "iç"e ekstra lezzet eklemek isteyenler, fırından çıktığında üzerine kırılmak üzere yumurta ya da pidenin üstüne boylu boyunca yatırmak için acı sivri biber de getirir.

Fırına giderken, tencerenin yanı sıra, yanlarında okunmuş gazeteler de getirir kuyruktakiler (ki bakılmış değil, “okunmuş gazete” sanırım daha çoktur o zamanlar). Fırından çıkan pidelerin üzeri önce sapı uzun bir tel fırçaya öbeklenmiş Sana yağıyla cilalanır, ardından da o gazetelerle paketlenir. Maliyeti bölüşerek azaltmanın bir başka tezahürüdür, paket kâğıdını (yani gazeteyi) getirenin üstlenmesi.

Baba Takımından Küçük Bey'e Yelek

Ki o yıllarda, her şeyden biraz fazla, “plus” çıkarmak şarttır. Evin babası takımlik kumaş alır, terzi küçük beye de bir yelek çıkarır mesela. Anne yün alır, hırkaya -bir örnek- bir bere de eklenir son anda. Haşlanmış kuru fasulyeden, amcabeyin rakısının yanına bol sirkeli-soğanlı bir tabak piyazlık, perdelik kumaştan da onunla takım bir su küpü örtüsü çıkar.

Hâli vakti yerinde olup da sobadan kalorifere terfi edenler, mutfak tezgâhından artan damarlı Afyon mermerinden radyatöre de raf kestirir. Üstüne halka küpeli Arap kızı (ki duvara asılan apliği de vardır), 7 tane sıralandığında, ev sahibi olunacağına inanılan, büyükten küçüğe fil kerwanı “biblo”ları, resim çerçeveleri, İş Bankası kumbarası filan koymak için.

Mebusevleri ve “SimCity Oyunu”

Bahçelievler ile Emek'i ayıran 4. Cadde'nin başlangıcındaki arazide, 1940'lı yıllarda kurulan Dikmen Yapı Kooperatifi daha sonra '50'li yıllarda İsrail Evleri adıyla semt hayatına katılır. Çok katlı ve 5 sokağıyla yan yana bloklar hâlinde uzanan site, İsraili inşaat şirketi Solel Boneh tarafından yapıldığı için o adı almıştır.

Üç katlı evler, 150 metrekare 4+1, 125 metrekare 3+1 ve 90 metrekare 2+1 bahçe katıyla dönemin “kısa boylu” ama lüks apartmanlarıdır. Birçok mebus, bakan, sanatçı orada ikamet eder. Hülya Avşar'ın da '60'lı yıllarda ailesi Ankara'ya göç ettiğinde ilk yerleştikleri ev, İsrail Evleri eski 78. Sokak'tadır.

Bahçelievler'de kurulan bir site de, Son Durak'ta 1958 yılında oluşturulan Eser Sitesi Kooperatifi'dir. Yerleşim 1966 yılında başlar.

Bölgedeki yerleşimlerin Beşevler'den Tandoğan'a ulaşan üçüncü sacayağı da Mebusevleri'dir. Kooperatif, CHP ve DP'li milletvekilleri tarafın-

dan 1940'lı yıllarda kurulur. Adını da öyle alır. İki katlı, geniş bahçeli, müstakil evlerin bir bölümünün müteahhitliğini, yazar Abdullah Ziya Kozanoğlu yapar. Ve "SimCity" bilgisayar oyunundaki gibi, her sokağa çınar, kestane, akasya ağaçlarının sadece tek türü dikilerek "doğal simetri" de yaratılan bir semt oluşur.

Mebusevleri, Tandoğan Meydanı ile bütünleşir. Meydanda ise Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek'in sürgüne yollayıp, bir açık hava deposunda demonte halde çürümeye terk ettiği havuzu, fiskiyesi ile de ünlü Su Perileri Heykeli vardır.

Burada bir parantez açmak gerek. Su Perileri'nin hikâyesini de, Hürriyet Gazetesi Bölgeler Yazı İşleri Koordinatörü Ateş Yalazan'dan dinleyelim:

Sürgüne Giden Su Perileri

O zamanlar Kızılay yoktu. Tosbağa Yatağı deniliyordu oralara. Yıl 1924'tü. Şehremini Asaf Bey, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Çankaya Yolu üzerine yerleştirdi onu. Avrupa malı fiskiyeli havuzlardan en görkemliydi. Havuzun ortasındaki heykel bronzdan dökülmüştü, üzerinde Su Perileri ve Eros figürleri vardı. 1925 ile 1930 yılları arasında, Ankaralılar yeni gelişmeye başlayan bu bölgeye gelir, havuzun etrafında dinlenirdi. Özel olarak oluşturulmuş bir platformda, bugün adı Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası olan Riyaset-i Cumhur Müzikası konserler verirdi. Gazi'nin de bu havuzun etrafında oturduğu, konserleri dinlediği anlatılır. Daha sonra 1930'larda Güven Park planlanca bu heykel de bugün Gençlik Parkı'nın bulunduğu Ulus kapısındaki çukurluğa konuldu. Bir süre sonra Hacettepe Parkı'na taşındı. 1950'lerde bu kez, o parkta akşamüstlerini serinletti. Ardından Tandoğan Meydanı... Heykel, Ankaray inşaatı nedeniyle geçici olarak kaldırıldığı depodan bir daha çıkmadı. Ta ki, geçen yıl CerModern'de yerini bulana kadar...

Mahalleye Giren Amerikan Stili

Bahçelievler, İsrail Evleri, Mebusevleri'nde siyasilerle, üst düzey Ankaralılar'ın iç içe yaşadığı dönemler sürerken, semte Amerikalılar da yerleşmeye başlar.

Bahçelievler'in bitiminde Tuslog, Jusmat ve Emek eski 90. Sokak'taki binalarıyla semt halkının "Amerikan Üssü" olarak andığı yerlerde çalışan Amerikalılar, özellikle Bahçelievler'e yoğun ilgi gösterir. Ve semt sakinleri,

ilk kez gördükleri, giderek yaşamlarına da giren “şey”lerle karşılaşır. Bluejeanler, ince fitilli kadife kotlar, küçük yakalı, yakası düğmeli ekose, kareli gömlekler, henüz adı konulmamış sweatshirtlar, askerî parkalar, omuzdan askılı bez çantalar, sırt çantaları, montlar, botlar, Converse, Sneaker, Loafer ayakkabılar, metal (kovboy stili) tokalı, geniş deri kemerler gençlerin giyimine yansımaya başlar (“Amerikan traşını” da unutmamak lazım). Ayrıca, poşetlerdeki toz meyve suları, “Amerikan kahvesi”, farklı kola ve gazozlar, çikolatalar, hatta kutu kutu sakızlar, ketçap, hardal “mahalle”yi yeni tatlarla tanıştıdır.

Amerikalılar’ın Türkiye’den ayrılırken sattıkları buzdolapları, çamaşır makineleri, radyolar, pilli pikaplar, makaralı teypler, koltuklar, formika masalar, payreks tabaklar da evlerde başköşelere kurulur.

Amerikalı komşuları olan çocuklar da artık, hiç görmedikleri, hatta hayal bile edemedikleri “Made in USA” oyuncaklarla yepyeni düşlere dalarlar. Ama çoğu imkânsız düşlere...

Yine aynı çocuklar, Amerikalılar’ın içtiği farklı kolaların-gazozların kapaklarını biriktirip “lik” oynarlar, ya da sigara paketlerinin kutuları, çikolata yıldızlarıyla “süslü” koleksiyonlara başlarlar.

O yıllarda gazoz-kola nevinden sadece düz, teneke kapaklı sade gazozla hevesle talim eden nesil, Amerikan malı “içecek”le küçük yaşta “farklı” tanışmıştır aslında. Okullara dağıtılan ABD malı süt tozuyla...

İzmir Caddesi’nde Amerikan AVM’si

İzmir Caddesi’nin Sıhhiye’ye uzandığı köşedeki “Amerikan Pasajı/Pazarı”, bu “yeni hayat”ın ana alışveriş merkezidir. Askerî bez çantalar, parkalar, botlar başta olmak üzere giyim eşyaları, az da olsa Hergele(n) Meydanı’ndaki Bit Pazarı’na da “düşmektedir.”

Amerikan Pazarı’nda, ABD’li askerlerle, üslerde çalışanların alışveriş ettiği PX’den alıp dükkânlara sattıkları yeni malların yanı sıra, ikinci el giyim eşyaları da hızla satışa sunulur.

“Amerikan düşleri”ne seyahat, sadece ev, giyim eşyaları ile değil, bizat şehir içi ulaşımın yapıldığı dolmuşlar, taksilerle de yerleşir hayata. 1950-60’lı yılların, o günlerin deyişle “gemi gibi” station (steysin) Chevrolet, Buick, Plymouth, Dodge otomobilleri özellikle Bahçeliev-

ler/Emek-Beşevler-Maltepe-Kızılay-Kurtuluş hattında –rengârenk- boy gösterir.

Dönemin arka lastikleri içe dönük, çarpık bacaklı Skodaları daha çok Bahçeli/Emek-Ulus hattında çalışır. Bahçeli-Kızılay hattındaki Skodaları ise duraktaki gençler “pas” geçip, Amerikan dolmuş beklerler. Onların 45’lik pikabı da vardır, üstelik.

Millî Gangsterin Ankara Plakası

Emek’in ana dolmuş muhabbeti ise, şoförün yolculara yönelttiği “4, 8?” sorusuyla başlar. Bu iki rakamla özetlenen sorunun açılımı, “4. Cadde’den mi gidelim, 8’den mi?” dir, aslında.

Ama bazı yolcular o soruya, o mahut esprinin çarpım tablosu ile yanıt verir; “32” ...

Beşevler’e gelince şoför soruyu yöneltir ve yolcu çoğunluğuna göre ya 8. Cadde’ye yönelir, ya da 4. Cadde’den girip, eski 71. Sokak’tan 8. Cadde’ye döner. Oylamada “azınlık”ta kaldığı için sona da kalan yolcu, ara sokaktan yeni müşteri turuna başlamak yerine, Bahçeli-Emek turu atan şoförün of-pofuna eşlik eder.

Yani her gün referandum, her gün ulaşımda yurttaş demokrasisi vardır bir bakıma (ki, “Emekli”ler bugün emekli de olsalar, bu gelenekle büyüdükleri için (de), öyle tepeden inme isim değişikliklerine, 4. Cadde’nin adının Kazakistan, 8. Cadde’nin adının Bişkek yapılmasına filan hala pek itibar etmezler).

O yılların Amerikan araba tutkusu, her zaman “masum” seyretmez. 1961 yılının temmuz ayında, yüzüne kadın çorabı geçiren bir soyguncu, seri banka-benzinlik soygunlarına başlar. İlk soygununun ardından “Ankara H- 46 110” plakalı 1959 model yeşil bir “Şevrole” ile kaçır. Artık, mahallede “ilk millî gangster Necdet Elmas” ile ilgili efsaneler dolaşmaya başlayacaktır.

“Gangster”in, Ankara’dan tam 12 Chevrolet çaldığı gazetelere yansır. Ünlü, “Ankara H- 46 110” plakasını da eski Ankara Milletvekili Fuat Seyhun’un Buick’inden çalıp, arabasına taktığı ortaya çıkar.

Bahçelievler’de Darbe Günleri

“Mahalle”, siyasetin ilk darbesini 27 Mayıs 1960’da yaşarken, 1970’lerde Amerikalıları hayata başka biçimde taşıyacaktı.

Önce, DP döneminde “komşuların” arasına keskin ve acı bir partili kutuplaşması girer.

Mehmet Hamurkaroğlu, Bahçelievler Eski 29. Sokak’ta jet sesleriyle uyandığı 27 Mayıs 1960 sabahını şöyle anlatıyor, hatta yaşıyor okuyana:

Uyandıığımızda evimizin üzerinden alçak mesafede gök gürültüsü uğultusuyla jetler uçuyordu. Radyoyu açtığımızda ihtilal duyuruları yapıyordu. O tarihte Cumhuriyet Lisesi’nde orta sondaydım. Evimizin tam karşısında, Eski 35. Sokak’ın köşesinde Çocuk Kütüphanesi vardı. Üç katlı bu bina Lütfi Bey’e aitti. Kendisi de üst katta otururdu. 27 Mayıs’ı sessiz yaşayan sokağımızda öğleye doğru bir hareketlenme oldu. Harp Okulu talebeleri tam teçhizatlı olarak Lütfi Bey’in apartmanını ablukaya aldılar. Sokakta biriken kalabalık neler olacağını merakla beklemeye başladı. Apartmana giriş ve çıkış yasaklanmıştı. Evimiz tam karşıda olduğundan, binanın üst kat penceresinin aralanarak etrafa kuşku ile bakan bir çift gözü görebiliyordum. Bu bekleyiş yaklaşık bir saat kadar sürdü. Kalabalık da gittikçe artıyordu. Sivil plakalı bir araçla gelen sivil ve asker görevliler binaya girdiler. Binadan ayrılırken yanlarında Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve eşi vardı. Kıyafetleri şıktı, yüzü bembeyazdı. Araca bindirdiler. Hiç taşkınlık olmadı. Sadece cılız birkaç alkıştan sonra, bir kişi bahçeden kopardığı gülleri Zorlu’yu götüren aracın yan aynasına bağladı. Ve Zorlu uğurlandı...

Zorlu’nun evi Bahçelievler 3. Cadde’de iki katlı müstakil bir villaydı. Gece ihtilal haberini alınca eşi ile birlikte Lütfi Bey’in evine giderek orada saklanmışlar. Lütfi Bey emekli olmadan önce Zorlu’nun makam şoförüymüş. Lütfi Bey’in iki yetişkin kızı ve bir de 5–6 yaşlarında Yıldırım isimli oğlu vardı. O dönem söylentilere göre, küçük Yıldırım sabah sokağa çıktığında arkadaşlarına övünerek, ‘Biliyor musunuz, bizim evimizde Fatin Rüştü Zorlu var’ demiş. Bu haber yayılınca, ihtilâlcilerin de haberi olmuş.

Bahçelievler, İsrail Evleri ve Mebusevleri “DP gözaltı ve tutuklamaları”nı yakından yaşar.

Emek Şubesi'ne Silahlı Soygun

Ardından '68'li yılların sert rüzgârı, "mahalle"ye de yansıyacaktır. Ve mahalledeki Amerikan havası, farklı haberler, olaylarla değişir.

6 Ocak 1969'da, Ankara'nın gündeminde bu kez "06 001 CD" plakalı bir Amerikan arabası vardır. Dönemin ABD Büyükelçisi Robert Commer, Rektör Kemal Kurdaş'ın öğle yemeği daveti üzerine ODTÜ'ye gelir. ODTÜ öğrencileri Commer'in Cadillac marka makam arabasını önce ters çevirir, sonra da benzin dökerek yakar.

12 Mart darbesine giden yolda, 11 Ocak 1971 Pazartesi günü, 4. Cadde'nin başında yeni açılan İş Bankası Emek Şubesi soyulur. Saat: 16.10'da görgü tanıklarının sonradan gazetelere yansıyan ifadesiyle "Uzun boylu, zayıf, parkalı, sarkık bıyıklı 30 yaşlarında bir şahıs" bankayı dolaşır, etrafa bakıp dışarı çıkar. Dört-beş dakika geçmeden yanında üç kişiyle yeniden bankaya girer. Gerisini o günün Hürriyet Gazetesi'nden okuyalım:

Soyuncuların elebaşı olduğu sanılan uzun boylu şahıs, veznedar Muammer Karahan'a dönüp, 'Kasadaki paraları sököl bakalım!' demiş, veznedar verdiği 124 bin lirayı aldıktan sonra teşekkür edip dışarı çıkmıştır.

15 Şubat 1971'de Balgat'taki ABD üssünde görevli Amerikalı Çavuş Jimmy Ray Finley kaçırlır. Çavuşu kaçırınlar, 17 saat sonra cebine taksit parasını da koyarak serbest bırakırlar.

Cumhuriyet Lisesi'ne Çay Kutusunda Bomba

17 Şubat 1971 Çarşamba günü Cumhuriyet Lisesi, eski 60. Sokak'a bakan duvarının kıyısında patlayan bombayla geçer ajans haberlerine. Hem o okulun öğrencisi, hem de yakın komşusu olarak bizzat tanık olduğum bir olaydır. O zamanlar oturduğumuz ev Cumhuriyet'e 15-20 metreydi; 60. Sokak 124 numara...

Patlamayı duyunca koşmuştuk. Yaralanan iki çocuğu göremedik. Ama derisi sıyrılmış, kopan bir parmak, duruyordu yerde. Ve bombanın yerleştirildiği, parçalanmış Altınbaş teneke çay kutusu.

Biri 13, biri 14 yaşında iki ortaokul öğrencisi... Kolları, elleri kopmuştu. İsimlerini de unut(a)madım: Adıgüzel Yenilmez, Güçlen Özgenç.

Patlamada, paralelimiz 72. Sokak'ta 66 numaralı apartmanın kapıcılığını yapan ailenin küçük çocuğu Yenilmez'in parmakları kopar. Cumhuriyet Lisesi Orta Kısım 1-E öğrencisidir. Özgenç ise karnından ağır yaralanır. Gülhane Hastanesi'nde ölümle pençeleşirler bir süre. Sonra dönerler hayata, eksik, yaralı...

Üç hafta sonra 5 Mart'ta, THKO Balgat'taki Tuslog tesislerinden 4 Amerikalı askeri kaçırılır ve 6 milyon lira fidye istenir. Ertesi gün, 6 Mart 1971 Cumartesi günü, 25 bin polis ve jandarma ODTÜ'yü basarak arama yapar ve büyük bir çatışma çıkar. 8 Mart Salı gecesi 23.15'te kaçırılan 4 Amerikalı, Gölbaşı'nda bırakılır.

Yedi yıl sonra, 8 Ekim 1978'de, Bahçelievler 15. Sokak'ta, 56 numaralı evin 2. dairesinde, tüm Türkiye'yi sarsan bir katliam yaşanır. Yedi TİP'li genç, vurularak, boğularak vahşice öldürülür. 15. Sokak'ın devamında, yine bir suikasta kurban giden Muammer Aksoy Caddesi uzanır. Aşağı doğru indiğinizde, Muammer Aksoy, başka bir caddeye yaslar sırtını: Bahriye Üçok Caddesi'ne... İlki kurşun, ikincisi bombayla öldürülen iki aydının ismini taşır o caddeler. Şimdi tüm sokakların numaraları, caddelerin isimleri değişti. Ama hepsi hâlâ, Bahçelievler'in yaralı tarihidir.

Yaşar Sökmensüer: Ankara'da doğdu. Cumhuriyet Lisesi'ni bitirdikten sonra, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Çalışma Bölümü'ne girdi. Mezun olduktan sonra bölümde asistan olarak görev yaptı. Toplumsal Refah Sosyolojisi konusunda yüksek lisansını tamamladı. Bölümde 4 yıl süreyle öğretim görevlisi olarak ders verdi. YÖK Yasası'nın ardından yapılan uygulamaları protesto ederek, 1983 yılında üniversiteden ayrıldı. Liseli Gençliğin Sorunları ve Türk Toplum bilimcileri isimli iki ortak kitap çalışması yayınlandı. Veri Araştırma kamuoyu araştırma şirketinde ve Aktüel Dergisi'nde editör olarak çalıştı. 1993 yılından beri çalıştığı Hürriyet Gazetesi'nde hâlen Bölge Koordinatörü ve yazar olarak görev yapıyor.

Anıtkabir, Aslanlı Yol (1962)

Bahçeli-Emek*

Kadir Cangızbay

Bahçelievler: Annem bana orada hamile kalmış; evimiz/evleri 35. Sokak-taymış, 1946'da. O yıl İstanbul'a göçmüşler; ama, ağızlarında hep Bahçeli efsaneleri: Köpeğini kocasının makam arabasında taşıtan Genel Kurmay Başkanı karısı; Şura-1 Devlet üyesi Kazım Bey'in karısı Pakize Hanım; anladığım kadarıyla, biraz diktatörüksü bir kadın...

Annemlerin komşusu Ankara Emniyet Müdürü Şinasi Beyler. Yine komşulardan Hamit Paşa'lar, Harp Okulu eski komutanı; oğlu, galiba gümrüklerde basit bir memur. Hep şaşar kalırdım; niye babası general-ken oğlu epey daha altta bir yerde diye. Kızları ise iyi bir evlilik yapmış; kocası, bir yerin genel müdürü; evleri Şişli'de, misafirliğe gittiğimiz ilk parkeli ev. Galiba masondu; kızları Sema, Şişli Terakki'de okuyor; mas-mavi gözlü, Marina Vlady'ye benzetirdi anneannesi; ki çok zarif bir hanım, Fransızca falan bilen.

Sokağın en dibinde, iki katlı evler; hepsi bahçeli. Sokağın sonunu okul getirir. Okulun bahçe duvarı sizi sağa sapmaya zorlar; sonra yine sola sapın; karşıda sağda Şevket Süreyya Aydemir'in evi, orta boy bir bahçenin ortasında, iki katlı: Annem terzi; Aydemir'in kız kardeşleri, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun da akrabaları, annemin müşterisiymiş -40'lı yıllarda.

Rauf Orbay'ın kız kardeşleri de aynı sokakta otururlarmış. Süreyya Aydemir'in evini merkez alıp sola gidin, Emek 4. caddeye, sağa giderse-niz de Bahçeli Migros'un biraz altına çıkarsınız, postanenin hemen solu-na. Sokak caddeye kavuştuğunda sağda postane, solda da Balkanerler Market, tabii -80'li -90'lı yıllarda; şimdi Soykan var yerinde.

* Bu yazı daha önce, "Karalama Kültür Sanat Edebiyat Dergisi, Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, Sayı: 2, ss. 7-11" de yayımlanmıştır.

Balkanerler Market, Yedinci Cadde'deki Gima'dan belki daha küçük; ama şimdiki süpermarketlere daha bir benzeyen: O günlere göre çok büyük bir mağaza. Çeşidi bol; Nesquick'i de ilk orada genç bir kız tanıtıyordu, karımla bana: Ne lezzetli geldiği her ikimize de. Bir de -ya Fransız malı ya da Fransa'dan sertifikalı- bir su filtre aleti bulup da almışım oradan; iki tane: Aktif karbonlu; belki bir on yıl kullandık hem evde, hem de tatile gidince kaldığımız her otelde, ayrıca şişe suyu parası vermeyelim diye; bir de hâlâ çok iyi çalışan turuncu renkte elektrikli cezve; yine oradan aldığım, çok düşük bir fiyata, en az bir yirmi yıl önce.

Şimdiki postanenin hemen arkasında geniş bir boşluk ve de bir baraka: Karbüratörücü Necdet. Sadece Bahçeli'de değil, İskitler'de bile adresi her bir yanda yazılı, yağlı boyayla ve de elle: İnsanların Büyük Sanayi'den, Yeni Sanayi'den geldikleri ünlü tamirci; bundan 35 yıl kadar önce. Emekli astsubay; öyle hazır parça değiştirenlerden değil; kendisi parça imal eden, benzinden tasarruf için karbüratörün memelerini küçülten; kızı da ODTÜ sosyolojideydi o zamanlar; sonra bir burs kazanıp Norveç'e gitmişti; şimdi de galiba hâlâ oralarda.

Necdet Usta'ya atölyelik eden barakanın beş-altı yıl öncesine kadar Tigem'in bulunduğu köşeye bakan tarafında '50'li yıllardan kalma bir Renault-4: Yıllarca bekledi hiç yerinden kalkmadan; arkadan motorlu, bir bakıma Volkswagen taklidi; ama, hava değil su soğutmalı; açık yeşil. Necdet Usta o arabayı çalışır hâle getirecek parçaları -benim bildiğim- hiçbir zaman bulamadı. Aslında bütün o alan tam bir Bahçeli efsanesi: Renkli Sinema; '50'lerin sonunda inşa edilip, birkaç yıl sonra da yanıp tünden yıkılan.

Benim Ankara'ya -Hacettepe'de okumaya- geldiğim yıllar, '60'ların sonu: Emek'te de bir sinema vardı, 8. Cadde'de Ziraat Bankası lojmanlarının üstünde, Yıldız Sineması, Yeşiltepe Blokları'na bir parsel kala, yani 100-150 metre mesafede; sonraları düğün salonu olarak kullanıldı. Hemen altında, sokağın caddeyle birleştiği köşede ise Yıldız Taksi Durağı, Ankara'nın en eskilerinden: Şimdi artık LPG'li sarı arabaları var sadece; ama, eski yıllardan en iyi hatırladığım altı yeşil üstü beyaz bir '58 De Soto, bir de altı sarı üstü ise yine beyaz bir '57 Ford; sahibinin adı da galiba İbrahim. Yeşiltepe Blokları ise o zamanlar Ankara'sının en modern binaları, adeta gökdelen; ama şehrin de sınırı. Konya yolu o zamanlar da bu blokların tam paralelinde ve oralardan ne zaman geçtiysem,

altı koyu kırmızı üstü beyaz bir Ford Anglia hep park halinde: Rusların da İngiliz patenti altında Moskoviç diye imal ettikleri, o zamanlara göre küçük bir araba; herhalde yedek parça bekliyordu.

Dedim ya, Yeşiltepe Blokları şehrin bittiği yer, Emek dolmuşları da ancak birden fazla müşteri varsa oraya kadar gider, yoksa çok daha aşağıdan, Ziraat Bankası'na bile varmadan geri dönerlerdi. Emek dolmuşları, onlar da zaten birkaç tane; '64 Chevrolet'ler Emek'e pek rağbet etmez; en fazla arka tekerlekleri içe doğru eğik ve çoğu açık yeşil Skoda'lar, neredeyse sıfır süspansiyonlu; ama, aklımda en iyi kalanı '40'lı yıllardan siyah bir Mercedes, steysin tipi, galiba ambülanstan bozma, bagaj yerine arkasında iner kalkar nikelaj kaplı bir ızgara.

Emek dedikleri yer, esas olarak şimdiki 8. Cadde'nin ta en başlarında, solda içeride kalan İsrail Evleri. İsraili mimarlar mı tasarlamışlarmış ne; ama hâlâ en güzel evlerdir. Turist Rehber Kursu'ndan Remziye'lerin evi de oradaydı; bir de, her halde Ahmet Kurtaran'larınki; çünkü '48 model lacivert bir Chrysler'i park ederken görmüştüm kendisini, yine hemen oralarda.

Ahmet Kurtaran, Modern Folk Üçlüsü'nden; Hacettepe'de dışçılık öğrencisi ve o zamanlar fakülte değıl, Dışçılık Yüksek Okulu öğrenci temsilcisi ve tevatür o ki, '68'deki ilk boykotu başlattığımızda Doğramacı'ya telefon edip de haber veren o. Çok zarif bir adamdı; yıllar sonra 7. Cadde'de Hosta'yı yukarı doğru geçince köşede bir balıkçı vardı, orada karşılaşmış beş-on dakika sohbet etmiştik.

Aslında Hosta oldukça yenidir, tabii biz 'eski'lere göre. Daha önce onun yerinde Kokteyl vardı; cadde tarafında bir verandası olan tek katlı bir restoran; içinde de bir bar; Ankara'nın en eski ve en seçkinlerinden; garsonları en az kırk elli yaşlarında, görgülü; hatta birisinin oğlu vardı, hatırlıyorum, ODTÜ'nün en iyi bölümlerinden birinde talebe. 1976'da 4 aylığına askerliğimi yaparken Mamak Muhabere Okulu'nda, evimiz de 35. Sokak'ta Şişman'ın Pastanesi'nin hemen öte köşesinde, Pazar günü akşam üstü yola çıkmadan motorlu bisikletimle (önden çekişli Vélo Solex) Mamak'taki garnizona (Muhabere Okulu) doğru, Kokteyl'e uğrayıp bir duble rakı içmek en büyük zevk.

Şişman'ın Pastanesi, 6. ile 4. Caddelerin kesiştiği köşede. Bahçesine iki üç basamak merdivenle inilir; ağaçlarla çevrili: Cumartesi-Pazar özellikle Harbiyelilerin ve sevgili-öncesi çiftlerin belki de en tercih ettiği yer. Ben

de, gece bir yerlerde içip geldiğimde bayılırdım dondurmaları baklavasını yemeye, eve girmeden önce. Şişman'dan 6. Cadd'e dönünce ilk binanın altında üç dükkan vardı ki, ortadaki 'Günün Berberi' İbrahim: Uzun burunlu, kel kafalı, ben yaşlarda bir Laz; yani o zamanlar 27-28'inde. Babam yatalak, Azeri Turşucu'nun karşısındaki berberi getirmiştik bir kere tıraş etsin diye de 2-3 misli bir para istemişti eve geldim diye. İbrahim ise, para almamakta ısrar etmişti, hasta-yatalak ihtiyara iyilik etmek sevaptır diyerekten. Sonra bir oğlu oldu: Barış. Herhalde Ecevit'in Kıbrıs Harekatı'ndan bayağı etkilenmişti, o günlerde, hemen hepimiz gibi. Ama Barış'ın genzinde müzmin bir ur; her yıl alınmayı gerektiriyor; ileriki yıllarda İngiltere'ye de gitti, elinde ne var ne yok hepsini satıp oğlunu tedavi ettirebilmek için; ama Barış'cık iyileşemedi öldü, İbrahim de kahretti, geri dönmedi, oralarda kaldı.

İşte o yıllarda tanıdım, 68. ile 76. sokakların kesiştiği köşedeki bisiklet tamircisini. O sıralar 77. sokağın adı var, sanı yok; üzerinde ancak iki-üç, bilemediniz beş ev; en irisi üç katlı, sonrası ise Konya yoluna kadar yarı tarla yarı bataklık. Yolun öte yanı, şimdi Beştepe dedikleri yer; Hitit höyüğüymiş diye hâlâ dokunmazlar, dolma bir tepelik; Ankara moto-kros yarışmaları orada yapılırdı ve en büyük seyircisi de Bahçeli-Emek gençleri. Höyüğün üst tarafından bir sokak geçer ve sadece gecekondular. Daha sonra yapılan ilk iki-üç modern binadan birinde ise, ki bayağı özenli ve kocaman bahçeli, Güneydoğulu ve rivayet o ki 'dinci' bir ağa iki-üç karısı ve beş-on çocuğuyla birlikte otururdu.

Köşedeki tamirci, hâlâ duran üç katlı bir apartmanın zemin katında ve orası şimdi artık oto galerisi. O zamanlar, yani bundan 30-35 sene önce, 50-60 yaşlarında biri, şişmanca; saat dört buçuk-beşten sonra dükkanının dibine tezgahını kurup rakıya başlar, tamirat için gelenlere de "oğlum, alet edevat ortada; kendin yapabiliyorsan yap" deyip, biz zorda kalınca yerinden kalkmamak şartıyla yol gösteren, sonra da kesinlikle para kabul etmeyen güzel insan: 1984'te 77. sokaktan ev alıp oralara yerleştiğimde ölmüştü ve dükkanın yeni sahibi "ooho, cesedini bile kurtlar yiyip bitirmiştir" gibisinden bir lâf edince -ki, onu da epeydir tanırdım 4. Caddeden-, kendisine bir daha selam bile vermedim/veremedim.

77. Sokak; toplam 8-10 araba ki, bunlardan ikisi zaten benim: Bir -56 Mercedes-219, 1977'de aldığım; bir de -77 Citroën Club, hava soğutmalı, o yıl evlenirken almıştım. Mercedes'imi, kıyamamıştım satmaya. Kapı-

nın önünde durur ve ben her akşam eve gelince mutlaka hafifçe çarpıp da yanaşırdım yeni arabamla hemen arkasına: Küfür, dayak ya da ceza yeme riski olmadan gidip bir arabaya çarpabilmek; ne büyük zevk. Ama eski araba 'beslemek' masraflı iş; ayrıca, araba kullanılmadıkça eskir, arıza çıkartır: Ertesi yıl sattım; 330 bin liraya ve üstüne 40-50 bin lira borçlanıp bir video cihazı aldım; ki, o sıralarda Ankara'nın en zengin çeşide sahip video-kaset dükkanları da bizim 7. ve 4. Caddelerde. Bu iki caddenin, şimdiki Millî Kütüphane karşısına çıkan iki ucu arasında ise o günlerin en güzel sineması Arı: Artık ya can çekişiyor ya da can vermiş, altındaki sıpsıcak pastaneye birlikte.

O sinemada seyretmiştik Hisseli Harikalar Kumpanyası'nı, bir Cumartesi; Yıldız, Cengiz ve ben; Uğur Mumcu'yu da görmüştük, yıllar sonra bombayla parçalanacak Renault-12'sine binerken, temsilden sonra: Şimdi üçümüz de profesörüz; ama, daha bir sürü güzel insanıyla birlikte Uğur Mumcu'sunu da koruyamamış, katillerini bile ortaya çıkartamamış, daha doğrusu çıkartmamış, gizlemiş, korumuş bir rejimde. Yok edilmek bir yana, tut bir de profesör ol: Ne şeref ama, değil mi?

Muammer Aksoy'u da yine Bahçeli'de katlettilerdi, şimdiki BİM'in hizasında; evi oradaydı; hukuk profesörü ve Türk Hukuk Kurumu Başkanı. Değil bulunamamışları, bulunup yargılanmış ama, adeta ulusal kahraman, çabucak salıverilmiş katilleriyle bir arada yaşamaya mahkûm bir Türkiye: Ne hukuk ama, değil mi? Ve de TİP'li 7 genç, telle boğularak öldürüldülerdi, yine aynı caddeye çıkan bir sokaktaki bekâr evlerinde, 1978'de: Son, içeride kalan katillerini de AKP çıkarttı, bilmem kaçınıc Yargı Paketi'yle, geçen sene.

7. Cadde'den trolleybüs geçerd, şimdiki petrol istasyonu -o zamanlar sadece caddenin değil, kentin de sonu- hizasından U dönüşü yapmak üzere; sessiz, egzozsuz, elektrik motorlu. Alman malı M.A.N.'lar başka semtlere işlerken Bahçeli'ninkiler sadece Amerikan malı General Electric idiler, hatları bayağı bir köşeli; Ankara'nın ilk trolleybüsleri, '40'ların sonundan; M.A.N.'lar ise 1955 model. M.A.N.'ın otobüsleri de vardı, Etlük-Ayvalı hattında çalışan, dizel motorlu, sanduka gibi gövdenin içinde, önde, şoförün hemen sağında; derler ki dayanıksız çıktılar.

Ve de Bahçeli'nin kızları. En bakımlı; Hacettepe'nin -ki, o zamanlar Hacettepe Üniversitesi gerçek Hacettepe'deydi, Beytepe'de değil- en çok İngiliz Filolojisi, Psikoloji ya da Diyetisyenlik gibi bölümlerinde; çoğu

Deneme Lisesi, bir kısmı da TED (Ankara Koleji) mezunu. TED'liler, İngilizce'yi bilmeseler de, 'biliyorum' zannetmenin güveni içinde, havalı: Ne güzeldiler. Ama, en güzelleri herhalde Psikoloji'deki Hülya'ydı ki, şimdiki Galatasaraylılar Lokali'nin hemen altındaki fotoğrafçı onun kocaman bir portresini vitrinine koymuştu, Ankara'nın tam göbeğinde; dediğim, bundan ta 40 yıl önce.

Hülyaların Vauxhall bir arabaları da vardı galiba; koyu lacivert, 1956 model. Vauxhall, General Motors'un İngiltere şubesi, şimdilerde artık Opel'in oradaki adı. Oysa, o zamanlar kendi modellerini üretti; mesele, o modeline kadar pencere kolu bulunmaz, camları üzerlerine monte edilmiş dikdörtgen biçimindeki bir kulpla indirilip kaldırılırdı.

'74 başlarında bir Cumartesi, Kızılay-Bahçeli trolleybüsünde Milliyet okuyorum. Cumhuriyet'e küsmüşüm: Niyazi Berkes o sıralar bir gezi yapmış Mısır'a ve izlenimlerini tefrika ederken gazetede, oranın aydınlarıyla nasıl uzun uzun ve de hararetle tartıştıklarını anlatmıştı 'Türk müziğini acaba biz mi belâ etmişiz Arap Dünyası'nın başına, yoksa onlar mı bizim başımıza' diye; tabii, ben de pek bir içermiştim bu kepezeliğe.

Gazetede Ankara İktisadi İdari İlimler Akademisi'nin bir ilânı; sosyoloji ve sosyal bilimler metodolojisi dallarına birer asistan alınacakmış: Beşevler'de hemen indim; müracaat edeyim diye; hangi belgeleri getireceğimi söylediler. O sıralar 68. Sokakta oturuyorum; Foto Akın'a gittim, Yeşiltepe Bloklarının hemen karşısında, Bahçeli yönünde, şimdiki Emek Camii'nin önünden geçen sokağın baştan ikinci dükkanı: Mezuniyet fotoğrafımı orada çekti miştim; onu çoğalttırdım; daha sonra nikâh, doçentlik ve kızımın ilk yaş fotoğrafları; hepsi hep orada çekildi... Foto Akın, son dört-beş senedir artık ana (8.) caddede, eski Münih Pastanesi'ni yukarı doğru biraz geçince, Yeşim Pastanesi'yle Edessa Kebapçısı'nın karşısında: Edessa'nın açılışına İbrahim Tatlıses de geldi, bundan 10-15 sene önce.

A.İ.T.İ.A.'ya çok namuslu bir imtihanla girdim. Coşkun San, en son, Siyasal Bilgiler'de profesördü; emekli oldu. Sınavı o yaptı; genç, yakışıklı, ki hâlâ da öyledir: Asistan sandıydım kendisini. Sonuçları sormaya gittiğimde, merdivende rastladım; "a, Cangızbay sen misin" dedi; "bir tek senin kağıdın işe yarar": Mülâkat falan yapmadan hemen aldı beni; dallardan hangisineydi, aradan neredeyse 40 yıl geçmiş, artık hatırlamıyorum bile. Rivayet o ki, bir kaç torpil talebi de olmuş; ama, daha sonra

yakından tanıdım, Coşkun 'Abi', değil kendisi adaletsizlik yapmak, yapılması karşısında bile suskun kalacak en son adamdır. Ancak onunki kuru, ruhsuz bir adaletperestlik de değildi: Kaç kere tanık oldum, bir tek kendi dersini veremediği için mezun olamayacak öğrencileri, gidip Öğrenci İşleri'nden öğrenip, çocuğun ruhu bile duymadan geçirdiğine.

İdealimdeki işe girmiştim; ama, kısa süre sonra okul, daha doğrusu bütün Beşevler faşistlerin egemenliği altına girdi: MHP'nin genel merkezi de zaten 3. ile 4. Caddeler arasındaydı ve oralarda hemen herkes evini satmaya kalktı; fiyatlar çok düştü.

Herhalde ya -75 ya da -76 yılıydı ki faşistler boykot yaptılar; okula kimse girmesin istiyorlar; üstelik de sınav döneminde: Daha başkaları da vardı, ama en iyi hatırladığım İsmail Bulmuş, Sinan Mutlu ve ben okulun kapısında bekler, öğrencilerin boykotçulara rağmen içeri girmesini sağlamaya çalışırdık. Ama karlı bir gün, sınavlar fiilen iptal; biz de, daha yeni asistanlar, hepimiz sınav gözetmeni, hep birlikte gittik Beşevler'de, şimdi sıra sıra eczanelerin bulunduğu yerdeki, girişi dar ama içeri doğru bayağı uzanan bir meyhaneye; MHP'lisi, Sol'cusu en az beş arkadaş/asistan: Hepimize birden soruşturma açılmıştı ve ne güzel de dayanışmıştık.

Bir de 7. Cadde üzerinde ünlü bir düğün salonu vardı: Akalın; dayımın kızı da orada evlendi. Onun hemen arkasında da salaş bir meyhaneye; şimdiki, o geceleri saz falan çalınıp fasıl geçilen Kumkapı özentisi yerin yerinde: Gündüzleri kapalı oluyor; sohbetsiz/muhabbetsiz bir âlem; eğlenmenin/eğlencenin gündelikten/olağandan kopartılması. Oysa 4. Cadde'deki Cafe Mutlu, 20 yılı çoktan aştı; ama tavrını tarzını hiç değiştirmede, iç dekorasyonu ile çok fazla oynanmış olsa da; Ali Ağabey'in yeri. Bir de, onu yukarı doğru geçin 71. Sokaktan aşağı inip 8. Cadde'ye varın, bir on yıl öncesine kadar Yapı Kredi, şimdilerde de Hosta şubesi olan yerin hemen sağında bir Öteki vardı ki, 84'te açmıştı Vedat (Yeniçeri), kayınbiraderi Ahmet'le birlikte; Ankara'nın belki de en güzel meyve salatasını orada yiyebilirdiniz, likörlü, üstelik en uygun fiyata: Nişanlıyken, karımla epey bir sık giderdik. Yalçın Küçük de gelirdi bazen, Vedat'ın arkadaşı; tabii, yaz kış hep o meşhur kırmızı kaşkoluyla.

Öteki'nin hemen sağında ise Paris Kitapevi; ama aslında kitapevinden ziyade kırtasiyecisi; sahibi de emekli bir Fransızca öğretmeni: On beşyirmi yıl kadar önce oğlu tasfiye ederken dükkânı, oradan artık bulun-

ması epey zor, hatta imkânsız Waterman ve Pelikan kalemler almıştım, bayağı uygun fiyata.

Ve ben, 40 yılı aşdı, hep Emek'teyim Bahçeli'deyim ve bence hep en güzel yine Bahçeli-Emek.

Prof. Dr. Kadir Cangızbay: 1947 yılında İstanbul'da doğdu. Saint Joseph Lisesi'ni bitirdi. Hacettepe Üniversitesi'nde Sosyoloji eğitimi aldı (1967-1972). Mezuniyet tezini "Köy Enstitüsü Mezunları İki Yazarın Romanları Üzerine Bir Edebiyat Sosyolojisi Denemesi" adı ile Mahmut Makal ve Fakir Baykurt'un romanlarındaki toplumsal olgular üzerine verdi. İki yıl sosyoloji öğretmenliği yaptıktan sonra 1974'de AİTİA'ya asistan olarak girdi ve "Kavramsal Bir Yapı Olarak Özyönetim" adlı doktorasını verdi. 1989'da doçent, 1996'da profesör oldu. Hâlen aynı yerde, şimdiki adıyla Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde Kamu Yönetimi bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Cangızbay, sosyoloji ve siyaset felsefesinin yanı sıra; modernite ve postmodernite, Türk ulusal kimliğinin inşası, Türkiye'de korporatizm ve komprador rejimin oluşumu üzerine de çalışmaktadır. Yazdığı çok sayıda kitabının yanında; Doğu Batı, Birikim, Türkiye Günlüğü ve Toplum ve Bilim gibi dergilerde yayımlanmış pek çok makalesi bulunmaktadır. Hâlen, Birgün gazetesindeki köşesinde yazmaya devam etmektedir.

Küçükesat: Bağevlerinden Mahalleye

*

Küçükesat: From Vineyard Houses to Neighborhood

Selda Tuncer

Öz

Bu çalışmada, 1950'li yıllarda bağevlerinin yerini apartmanların almasıyla oluşan ve Ankara'nın geleneksel orta sınıf özelliği taşıyan semtlerinden biri olan Küçükesat ele alınacaktır. Bu semtin tarihsel olarak nasıl oluştuğu ve geliştiği, sosyo-demografik yapısı ve özellikle de 1970'li yıllarda varlığını gösteren mahalle kültürü ve hayatı konularında bilgiler ışığında, geçmişten bugüne Küçükesat'ın genel bir resminin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, semtte yaşayan farklı kuşaktan kadınlarla görüşmeler ve gençler tarafından yoğun olarak kullanılan Ekişisözlük sosyal paylaşım sitesinde Küçükesat semtine ilişkin yapılan yorumlardan faydalanılacaktır. Böylelikle, hem semtin eski sakinlerinin yaşadıkları yere ilişkin deneyimlerine dayanan görüşleri, hem de görece daha yeni kuşaklarda bıraktığı izlenimler bir araya getirilerek Küçükesat'ın farklı dönemlerinde yaşanan mahalle yaşantısı incelenmiş olacaktır.

Anahtar kelimeler: *kentsel değişim, mahalle kültürü, gündelik hayat, Ankara, Küçükesat*

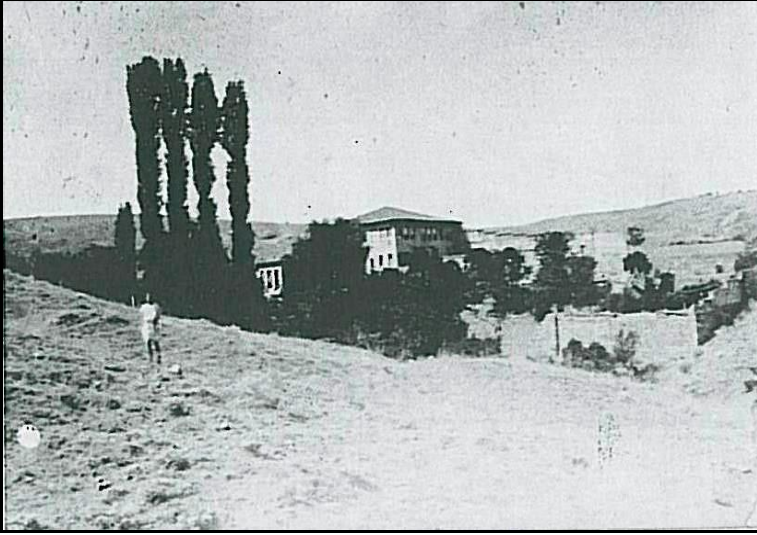
Abstract

This study will address a traditional middle-class residential district in Ankara formed as the apartment buildings replaced vineyard houses in the 1950s. It aims to provide a general picture of Küçükesat from past to present in the light of information concerning how the district has been historically formed and developed, its socio-demographic nature and the neighborhood culture and life particularly felt in the 1970s. In this vein, interviews with women from different generations living in the district and entries in Ekişisözlük social networking site intensively visited by youth will be used. Thus, the study will bring both the views of old district dwellers based on their urban experiences about the place they live and the impressions of relatively younger generations and analyze the neighborhood life in different periods of Küçükesat.

Keywords: *urban change, neighborhood culture, everyday life, Ankara, Küçükesat*

Esat, küçük ve büyük olmak üzere ikiye ayrılan şirin bir semtimizdir. Burada aşk acısı çeken sempatik insanlar oturur. Bu semtimizin bir diğer özelliği de sınırlarının belirsiz olmasıdır.

*Bu yüzden pek çok Ankaralı Esat'ta oturmadığı halde kendini Esatlı zanneder
(Son Hafriyat, Emrah Serbes).*

Esat'ta bir bağevi
(Kaynak: Hasan Algan)

Giriş

Mahalle en genel hâliyle, insanların bir arada yaşadığı, hayatını sürdürdüğü en küçük yerleşim birimi anlamına gelir. Bu tür bir tanımlama şüphesiz mahallenin hayatımızdaki yerine, bizim için nasıl bir anlam taşıdığına ilişkin en küçük bir ipucu vermez. Mahalleyi mahalle yapan ve hafızalarımızda da bu kadar canlı bir şekilde yer eden şeyler mahallede yaşanan yakın ve samimi ilişkiler, kolektif hayat, tanıdıklık ve bunun getirdiği güven duygusudur. Bugün baktığımızda, mahalle sözcüğünün ilk anda çağrıştırdığı anlamların büyük çoğunluğu sıcaklık, samimiyet ve güvenlik gibi duyguların etrafında toplanır. Bunun izlerini, televizyon dizilerinden tutun da sosyal paylaşım sitelerindeki yazı ve yorumlara kadar birçok popüler kültür ürünüde görmek mümkündür.

Bunun yanında, bugün mahalle en çok da çocukluğa ait bir yer olarak hatırlanır; mahalleden söz etmek adeta çocukluk dünyamıza aralanan kapı gibidir. Bu hâliyle, uzak geçmişte kalmış ve geri getirilmesi mümkün olmayan bir nevi kayıp mekâna tekabül eder. Bu nedenle mahalleyi anmak, ister istemez geçmişe özlem ve nostalji duygusunu da beraberinde getirir. Aslında bu tür bir duygunun gelişimi çok da yersiz ve nedensiz değildir; çünkü mahalle dediğimiz mekân, insanın doğup büyüdüğü ve dolayısıyla dünyayla tanıştığı, temas kurduğu yerdir. Bu yüzden çocukluktan itibaren kimliğin ve aidiyetin oluşumunda büyük yer kaplar ve oradan kopmuş olmak, doğal olarak insanda bir yokluk ve özlem duygusu uyandırır. Ancak, her nostaljik hatırlama gibi, bu da kötü ve tatsız şeyleri silerek geçmişin idealleştirilmesiyle kurulan bir mekân imgelemidir; çünkü nostalji, en çok da acıları alınmış bellektir (Lowenthal, 1990).¹ Bunun sonucunda, mahalleye ilişkin öncelikle hatırlanan da, aynı yerde yaşamının verdiği belli bir mekâna sıkışmışlık duygusundan ve herkesin birbirini tanıdığı aynı insanlarla yaşamının getirdiği sürekli bir kontrol ve denetim mekanizmasından azade, güven ve huzur dolu bir yer olur. Bugün özellikle de büyük şehirlerde, mahallelerin yerini uydukentler ve toplu konut sitelerinin almasıyla mahalle hayatı ve kültürü giderek kaybolurken, bu tür bir duygu ve belleğin gelişmesinde şaşılacak bir şey yoktur. Özellikle de kentsel dönüşüm eliyle insanların zorla yerinden edilmesi sonucunda barınma hakkı ve mahalleye sahip çıkma üzerinden bir direniş gelişmesi, bu durumu daha da pekiştirmektedir. Bu nedenlerle, bugün “mahalle”nin tekrar daha yoğun biçimde hatırlandığı ve geri çağrıldığını söylemek yanlış olmaz. Dolayısıyla, günümüz koşullarında, mahalle hayatından söz etmek zor ama bir o kadar da elzem ve anlamlı bir çabadır.

Bu çalışmada, her geçen gün daha çok değişen ve dönüşen bir şehir olarak Ankara'da, 1950'lerde oluşan ve günümüze kadar belli ölçülerde fiziksel ve toplumsal dokusunu koruyarak bugüne gelmiş olan az sayıdaki semtlerden birini, Küçükkesat'ı ele alacağım. Bu semtin tarihsel olarak nasıl oluştuğu ve geliştiği, sosyo-demografik yapısı ve özellikle de 1970'li yıllarda varlığını gösteren mahalle kültürü ve hayatı konularında

¹ Mahalle, bellek ve nostalji arasındaki ilişkiler üzerine eğilen bir çalışma için bkz. (Pala, 2005: 117-129).

bilgiler vererek, geçmişten bugüne Küçükcesat'ın genel bir resmini çıkar-
mayı amaçlıyorum. Bunun için, doktora çalışmam kapsamında yaptığım,
semtte yaşayan farklı kuşaktan kadınlarla görüşmeler ve gençler tarafın-
dan yoğun olarak kullanılan Ekşisözlük sosyal paylaşım sitesinde
Küçükcesat semtine ilişkin yorumlardan faydalanacağım. Böylelikle, hem
semtin eski sakinlerinin yaşadıkları yere ilişkin deneyimlerine dayanan
görüşleri, hem de görece daha yeni kuşaklarda bıraktığı izlenimleri
biraraya getirerek Küçükcesat'ın farklı dönemlerini ele alan bir inceleme
sunmuş olacağım. Yazı boyunca Küçükcesat'tan bahsederken, öncelikle
burada yaşayanların deneyimlerine başvurmam dolayısıyla, daha çok
"mahalle" sözcüğünü kullanmayı tercih ettim. Şüphesiz, Küçükcesat gibi
sınırları belirsiz ve oldukça büyük bir alana yayılmış bir yerleşim bölge-
sinden başlı başına tek bir mahalle olarak söz etmek mümkün değildir.
Bu yüzden, sosyo-demografik özellikler gibi genel bilgileri verirken,
fiziksel ve idari mekânsal birim anlamında "semt" sözcüğünü kullandım.
Burada, "mahalle" olarak görüşmeciler tarafından yaşanan ve anlatılan
ise, aslında evlerinin bulunduğu sokak ve yakın çevresi olarak düşünülebilir;
ki bu basit olarak sadece fiziksel bir mekân anlamına gelmez, aynı zamanda
bir yaşam formuna da işaret eder. Küçükcesat semt alanında çok sayıda bu tür
irili ufaklı mahalli alanlar ve yaşam formları bulunur ve bu anlamda belli ölçüde
de olsa hâlâ mahalle dokusunun varlığını sürdürmesi, semtin geneline yayılan
karakteristik bir özellik oluşturur. Bu yazı kapsamında deneyimlerine başvurduğum
görüşmecilerim çoğunlukla Başçavuş Sokak, Bülbülderesi Caddesi ve Beyazgül
Sokak ile bunların yakın çevresinde oturuyordu. Bunun yanında, az sayıda olmakla
birlikte Kavaklıdere ve Kocatepe yönünde oturan kadınlarla da görüşme şansım
oldu. Ayrıca, son altı yıldır bahsettiğim bu sokaklar çevresinde oturduğum için,
yazı boyunca zaman zaman kendi gözlem ve izlenimlerime de yer verdim.

Mahallenin Hikâyesi

Küçükcesat, Ankara'nın 1950'li yıllarda yeni şehir merkezinde oluşan
semtlerinden biridir. Ankara'nın başkent olmasıyla birlikte, ciddi boyutlara
varan konut ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak, hızla şehrin birçok bölgesinde
yeni yerleşim alanları oluşturulur. Özellikle, şehrin za-

man içinde güney yönünde gelişmesi sonucu, Esat bağlarının da içinde olduğu birçok bağlık arazi konut alanına dönüşür. Bu süreçte belirleyici olan, önce seçkin sınıfın ve ardından alım gücü görece yüksek grupların şehrin güneyine yönelmesiyle, Kızılay/Yenişehir bölgesinin yeni kent merkezine dönüşmesidir.² Şehrin bu yönde gelişimi ile Kızılay ve Ulus olarak iki merkezin ortaya çıkması, Ankara'da mahalle dokusunun oluşumunun yanı sıra şehrin toplumsal katmanlaşmasının da temellerini oluşturur (Altay ve Türkün, 2007: 281-283). Buna göre, güney kanatta Kızılay, Kavaklıdere, Ayrancı, Gaziosmanpaşa ve Çankaya gibi orta-üst ve üst gelir gruplarının yaşadığı semtler oluşurken, orta gelir gruplar, Bahçelievler, Anıttepe, Küçükesat, Yenimahalle, Cebeci, Kurtuluş ve Seyranbağları gibi semtlerde yoğunlaşırlar. Ayrıca, 1950'lerden itibaren şehir çeperlerinde hızla yayılan gecekondu mahallelerini de bu noktada unutmamak gerekir.

Küçükesat, Beyazgül Sokak (1969)

(Kaynak: Aydın Kılıçoğlu, Eski Ankara Fotoğrafları Grubu,
<https://www.facebook.com/groups/45046960859/>)

² Ulus ve Kızılay şehir merkezlerinin gelişimi üzerine bkz. (Bademli, 1987: 154-58).

Şehrin güneydoğu kısmında yer alan Küçükcesat, yeni kent merkezi Kızılay bölgesine çok yakın olmasının da etkisiyle, Ankara'nın yeni şehirleşen güney kanadında ilk gelişen semt alanlarından biri olur. Seçkin sınıfın yaşadığı, adı üzerinde yeni bir şehir hayatının kurulduğu Yenişehir'in hemen devamında yükselen Esat bağlarının aşağı kesimi, önce iki katlı evler ve sonra hızla apartmanlarla kaplanır. İlk dönemlerde, Kavaklıdere ve Çankaya'ya doğru ilerledikçe, özellikle iki katlı villaların arttığı görülür ki, bu da güneye doğru ve yukarıya çıkıldıkça gelir seviyesinin arttığının işareti olarak okunabilir. Bugün, örneğin hâlâ Çankaya, prestijli statüsünü korumaktadır. Yapılan kimi araştırmalarda, bu bölgedeki bağevlerinin genellikle üst gelir grupları ve eşraf ailelerine ait olduğu ortaya çıkmıştır (Gökçe ve Özgönül, 1998: 268-287; Ortaylı, 1990: 63-65). Ankara'nın semt isimleri ve öykülerini yazdığı kitabında Şeref Erdoğan, bağlara ismini veren Esat'ın nereden geldiğinin bilinemediğini yazar: "bir çukuru aştınız mı, uçsuz bucaksız bağlar uzanır gider. İşte Esat Bağları, bu Esatların bir öyküsü var ama biz bulamadık"(Erdoğan, 2002). Erdoğan'nun bahsettiği, Yenişehir'in biraz ötesinde uzanan bu bağlar, yerini konut alanlarına bırakınca bugün de hâlâ aynı adlarla anılan iki ayrı semt ortaya çıkar: Küçükcesat ve Büyücesat. Her ne kadar iki ayrı semt olsalar da iç içe geçmiş bir hâlde oluştukları için, bu iki semtin sınırlarını, hangisinin nerede başlayıp nerede bittiğini kesin olarak söylemek kolay değildir. Bu anlamda Küçükcesat'ı, tepelik bir alanın yamaçlarına yayılmış bir semt olarak hayal edebiliriz. Bugün bu semtlerden daha popüler olan ve daha çok bilinen Küçükcesat'tır ve halk arasında günlük kullanımda yaygın olarak, kısaca "Esat" diye adlandırılır –ki yazının devamında ben de yer yer bu şekilde kullanacağım. Bu arada belirtmek gerekir ki, söz konusu bu iç içe geçmişlik, o dönem bu bölgede sadece Esat bağlarıyla sınırlı olmayıp, yan yana bulunan birçok bağlık araziye de içine alır. Örneğin Seyranbağları ve Türközü bağları da, aynı bölgede daha iç kısımlardaki bağlık alanlar olup, bugün yerlerinde Küçükcesat'a komşu olan semtler kurulmuştur. Kendi ailesinin bağı Türközü'nde, anneannesinininki ise Küçükcesat civarında olan görüşmecilerimden Hikmet Hanım, çocukluğunda bağlar arasında gidiş gelişini şöyle anlatır:³

³ Yazı boyunca kullanılan görüşmeci adları gerçek olmayıp, buldukları dönem içinde yaygın olan isimler göz önüne alınarak benzerleriyle değiştirilmiştir.

İşte annem benim; bir tepe inip bir tepe çıkıp bir tepede buraya geliyodum. Annem beni ikinci tepeye çıktığımda el sallardım görürdü. Yani öyle bi durum oldu, ondan sonra ikinci tepe aşır buraya geliyodum. Bağ zaten ve herkes birbirini tanıyordu o zaman. Hep bunlar konu komşu yani çok sık burda çok fazla ev yoktu ki, yedi dönüm sekiz dönüm bağ içinde bi tane ev var.

Küçükesat semtinin oluşumu ve bugünkü hâlini almasında, zaman içinde geçirdiği iki temel aşamadan söz etmek yerinde olur. Geniş bağlık alanlarla çevrili bağevleri, önce yerini villa tipi iki katlı evlere bırakmış, daha sonra ise 1950'li yılların ortalarından itibaren yavaş yavaş apartman konutları yükselmeye başlamıştır. Mahalle dokusu bir süre ikili, karma bir yapıdan oluşurken, özellikle 1970'li yıllardan itibaren apartmanlaşma iyiden iyiye hız kazanır. Bu iki aşamayı farklı dönemlerde bu bölgede yaşamış insanların anlatılarında açıkça görmek mümkündür. Çocukluğu, yazları bağevleri arasında geçen Hikmet Hanım, anneannesinin yaşadığı ve daha sonra evlenince kendisinin de taşındığı mahallenin ilk aşamadaki hâlimden övgüyle bahseder:

(...) Burası çok güzel bi yer burası çok nezihti eskiden daha... Mesela yol boyunca tek katlı villalar vardı burda mesela köşk, şey Fethi Bey'in köşkü, Fethi Bey Durağı vardı şimdi Akay oldu orası ya o şey Dedeman otelinin üstü orda işte (...) yani çok güzel bi binaydı, Fethi Bey'in köşküydü orası. Burda Naim Bey'in, fotoğrafçı bi Naim Bey vardı, gül bahçesi içinde çok güzel bi villası vardı öyle çok güzel tek katlı evler vardı.

Hikmet Hanım'ın belleğinde yer eden semtin köşklü villalı bu resmi, 1960'lı yıllara gelindiğinde çoktan silinmeye yüz tutmuştur. Bu dönemde Esat'a taşınan veya ziyarete gelen insanların buraya ilişkin ilk hatırladıkları şey, çok uzak, تنها ve taş toprak hâlinde olmasıdır. Mahallede apartmanların yeni yeni yükseldiği ve çok sayıda boş arazinin bulunduğu, yaygın olarak söylenen şeyler arasındadır. Özellikle Başçavuş Sokak'la Olgunlar Sokağın bulunduğu köşede bulunan Meram Apartmanı, Küçükesat'ın o dönemiyle ilgili en çok hatırda kalan yerlerden biri olarak karşımıza çıkar. 1967 yılında Yenimahal-

le'den Esat'a taşınan Yıldız Hanım, bu semte ilk ziyaretini şöyle anlatır:

Hatta şurada Meram Apartmanı var bilirsin herhalde değil mi? Oraya biz işte 63-64'te falandı, küçüktü benim bu büyük... Küçük kızım, gezmeye geldik (...) boş, etraf bomboş, otobüsler falan belli nerde iniyorduk da nereden yürüyorduk onu da bilmiyorum, yani taşlık tepelik böyle bir ortamdı. (...) Şakir Zümre sobalar vardı o zamanlar. Kömürler eski... Şeyler kok kömürleri yakardık, isli kömürler falan yoktu o zaman. Onlar bile yetmez oldu da, üç numaralı soba yanıyordu nar gibi böyle içi, etrafını ısıtmıyordu. Yüksek ev, etraf boş, ev de yeni olduğu için fazla yansa da etrafa sıcaklık zor veriyordu. Ay dedim, bu adamın parası mı çoktu akli mi yoktu dedim gelmiş bu tepelerden ev almış diye kendi kendime konuştum yani, (...) Üç sene sonra falan bize de kısmet oldu, burada ev yapılmış, geldik ki ev burnumun dibinde benim, böyle söylediğim evden sonra biz buraya yerleştik işte. O zaman da boştu.

Yıldız Hanım'ın Küçükesat'a geldiğinde yaşadığı şaşkınlık ve verdiği tepki şüphesiz kooperatif eliyle daha planlı olarak gelişmiş bir semt olan Yenimahalle'den gelmesiyle de ilişkilidir. Ama anlattıklarından anlaşılıyor ki, semtin tek ve iki katlı evlerle bezeli daha önceki dokusundan artık eser kalmamıştır. Bunların yerini düzenlenmemiş yollar, apartmanlar ve apartman yapılmak üzere bekleyen boş araziler alır. Apartmanlar arasında kalan bu boş araziler, Küçükesat gibi bu yıllarda yeni oluşan semtlerde büyümüş çoğu insanın çocukluk anılarında yer tutar. Yıldız Hanım'ın kızı Reyhan, Esat'a ilk geldiklerinde boş alanlarda mahallenin çocukları olarak oyun oynadıklarını anlatır:

(Buralar) boştu hatta biz Başçavuş sokağın Bağlar'a bağlayan yerinde merdiven vardır, şu anki merdiven... Ordaki rampa çalı çırpı ağaç vesayreydi, biz çocuk olarak giderdik yumurta haşlardık kilimimizi serer orda piknik yapardık, boştu bi Meram Apartmanı falan vardı yani.

Çocukların oyun alanı olarak kullandığı bu boş araziler, kat kanununun ve kat yüksekliklerinde artış izinleri veren düzenlemelerin de çıkmasıyla hızla yeni apartmanlarla dolar (Altaban, 1998: 55). Özellikle 1950'lerin ikinci yarısından itibaren, inşaat sektöründeki gelişmelerle birlikte, apartman türü konut üretiminin daha hızlı hâle gelmesinin de bunda

etkisi olmuştur (Türel, 1987b: 55-64). Tüm bu gelişmeler, şehir merkezinde orta ve orta-üst gelir grupları için yapsat sistemiyle apartman üretiminde ciddi bir artışa yol açar. Bu noktada, Küçükkesat semt alanının kentsel mücavir alanda kendiliğinden plansız bir şekilde yapılaştığını belirtmek gerekir. O dönemde, Ankara'da konut açığı sorununa bulunan yaygın çözümlerden biri konut kooperatifleridir. Yenimahalle, Bahçelievler ve Sumbayevleri örneklerinde olduğu gibi, belirli bir plan çerçevesi içinde kooperatifleşme yoluyla birçok mahalle kurulmuştur (Tekeli ve İlkin, 1984; Şenyapılı, 1985). Ancak, kooperatif yoluyla konut edinilmesi ve mahalle kurulması, yine de belirli bir gelir seviyesinin üstünde olmayı gerektirdiği için, konut alanları genel olarak plansız bir şekilde gelişmiştir. Nitekim, Cebeci, Aşağı Ayrancı ve Küçükkesat'ta yaptığım görüşmelerde semt sakinleri, ya arazinin müteahhide verilerek, ya da çoğunlukla aynı işyerinde ya da iş kolunda çalışanlar olarak, bir grup insanın bir araya gelip kooperatife girmesiyle apartman sahibi olduklarını söylediler. Örneğin, Küçükkesat'ın bağlevleriyle hâlini aktaran Hikmet Hanım'ın bugün yaşadığı apartman, anneannesinin oturduğu evin arazisinin üzerine yapılmıştır. Bölgenin yerlisi olmanın yanı sıra, arazi sahipliği, dışarıdan gelen birinin müteahhide vermek amacıyla araziyi satın almasıyla da mümkündür. Bu anlamda Küçükkesat'ta, özellikle Ankara çevresinde bulunan Kayseri, Çorum, Kırıkkale gibi şehirlerden gelen orta halli ailelerin arazi satın alarak müteahhit aracılığıyla apartman yaptırmaları da sıklıkla rastlanan bir durumdur. Benim de Başçavuş Sokak'ta kiracı olarak oturduğum ilk apartman buna iyi bir örnektir; bu apartman, bugün hâlâ ev sahibi olarak orada yaşayan Kayserili bir aile tarafından yaptırılmıştır.

1960'lı yıllardan itibaren bu şekilde hızla apartmanlaşan Küçükkesat, bugün çoğunlukla dört katı geçmeyen apartman konutlarıyla kaplı dokusunu sürdürmektedir. Kimi sokaklarda, tek tük de olsa apartmanlar arasında kalmış iki katlı eski evlere hâlâ rastlanır. Fakat, yukarıda sözü edilen bahçeli villalardan veya daha sonraki zamanlarda çocukların oyun alanı yaptığı boş arazilerden ya da yeşil bayırlardan artık eser kalmamıştır. Semtin en başta bağlarla kaplı olduğu bilgisi ise, çok uzak geçmişe ait neredeyse rivayet olarak anlatılacak bir imgeye dönüşmüştür. Bugün bu geçmiş, ancak Bülbülderesi, Bağlar, İncesu gibi cadde isimlerinde varlığını sürdürür. Ayrıca, henüz apartman otoparkı olmamış bahçe ve apartman aralarındaki boşluklardan yükselen erik, kiraz ve

kayısı gibi çeşitli meyve ağaçları, Esat bağlarından bugüne ulaşan en canlı izlerdir. Ancak, her ne kadar bugün yoğun bir apartman nüfusuna sahip olsa da, alçak binaları ve cadde üzerinde ya da sokak aralarındaki orta yaşlı ağaçlarıyla, Esat hâlâ Ankara'nın en yeşil semtlerinden biridir. Hatta öyle ki, bağ alanlarından yoğun apartmanlaşmaya doğru büyük bir değişim geçirse de, bugünkü sade ve yeşil görünümüyle, eski bir mahalle havası taşır. Söz gelimi, kullanıcılarının arasında gençlerin yoğunlukta olduğu, Türkiye'deki en popüler internet paylaşım sitelerinden biri olan Ekşi Sözlük'te, "Küçükcesat" başlığı altında yapılan bir yorum, bunu açıkça ortaya koyar: "Şüphesiz baharda daha bir güzel olan, ankara'da aynı kalabilmiş nadir semtlerdendir (entryman, 22.04.2012 15:46)." Baharda güzelleştiği ifadesiyle, mahallenin sahip olduğu yeşil dokuya üstü kapalı gönderme yapan bu yorumun asıl önemli noktası, Küçükcesat'ın değişmezliğine yapılan vurgudur. Gerçekten, bugün Ankara'da yaşayan çoğu insan da, Küçükcesat'a dair benzer bir izlenime sahiptir. Aslında her geçen gün mahallelerin bir bir yok olup yerini toplu konutların aldığı, eski az katlı binaların yıkılıp yüksek apartman bloklarının yapıldığı bir dönemde, Küçükcesat'ın eski mahalle olarak görülmesi çok da şaşırtıcı değildir. Ancak öte yandan, hayatının büyük bölümünü burada geçirmiş semt sakinlerinin anlatılarında izlenen değişimi düşündüğümüzde, Küçükcesat'ın aynı kaldığından söz etmenin oldukça ironik olduğu da bir gerçektir.

Dünden Bugüne Mahalle Sakinleri

Küçükcesat, 1960'lı yıllarda apartman konutlarından oluşan bir semte dönüşmesinden itibaren sosyo-ekonomik olarak orta sınıf bir semt profili çizer. Bu dönemde şehrin hızla güneye doğru gelişimiyle, Küçükcesat'ın, bu bölgede yeni oluşan semtlerin hem mekânsal, hem de sınıfsal olarak ortasına denk düştüğünü söylemek yanlış olmaz. Şehrin kuzeyinde Ulus çevresinde toplanan yerleşim alanları, giderek alt gelir gruplarının oturduğu semtlere dönüşürken, güneyde Kızılay etrafında gelişen Yenisehir, Kavaklıdere ve Çankaya üst gelir gruplarının yaşadığı prestijli semtleri oluşturur (Türel, 1987: 163-170). Bu

resme eklenecek diğer bir grup ise şehir nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan orta sınıf semtlerdir. Bunların arasında Cebeci, Küçükesat ve Ayrancı en popüler ve nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu yerlerdir.⁴ Yine, bu üç semtin kendi içlerindeki sıralamasında da benzer bir tablo ortaya çıkar. Şehrin doğu yakasına düşen, erken dönem Ankara'sının gözde semtlerinden olan Cebeci, yıllar içinde giderek alt-orta sınıfların yaşadığı bir semt hâline gelirken, en güneyde bulunan Ayrancı'nın, özellikle Meclis binasına ve elçiliklere yakınlığı nedeniyle mekânsal değeri yükselmiş ve bu bölge zamanla orta-üst sınıf bir semt niteliği kazanmıştır. Şehrin güneydoğusunda yer alan ve kuzeyden güneye doğru gelişim çizgisinde coğrafi olarak görece bu iki semtin ortasına düşen Küçükesat ise, geleneksel orta sınıf kimliğini sürdürerek günümüze kadar gelir. Bu durum, kendisini en belirgin olarak, semtler arası ilişkiler ve hareketlilik konusunda gösterir. Küçükesat'a 1950'lerden itibaren yerleşen ailelerin çoğu, daha öncesinde Ulus, Hamamönü ve Cebeci gibi semtlerde yaşamıştır.⁵ Hatta öyle ki, çoğu zaman bu hareketlilik, Ulus'tan önce Cebeci ve Kurtuluş civarına, daha sonra buradan Küçükesat'a ve son olarak da Ayrancı'ya yerleşme şeklinde devam eder. Doktora araştırmam kapsamında bu üç mahallede yaptığım görüşmeler de bunu doğrular niteliktedir. Örneğin, Ayrancı'da görüştüğüm kadınların çoğunun, daha önce Cebeci veya Küçükesat ve hatta bazen her iki semtte de yaşamışlığı vardı. Neden bu semtleri tercih ettiklerini sorduğumda ise yaygın olarak, daha yeni, daha gelişmiş ve daha modern olmasıyla ilişkili cevaplar aldım; ki bu bize, şehrin gelişimine paralel olarak, semtlerin sosyal statüsü ve sınıfsal yapısının zaman içinde nasıl değiştiğine dair önemli ipuçları verir.

Mahalle sakinlerinin kimlerden oluştuğuna bakacak olursak, halk

⁴ ANPB ölçümlerine göre, 1977 yılında gerçekleşen net nüfus yoğunluğu oranları Cebeci'de 650 (kişi/hektar) iken, Küçükesat'ta bu rakam 586 olup, ilkinin çok yakından takip eder. Bu iki mahalle, nüfus yoğunluğu en yüksek mahalleler arasında yer alıp, bunların ardından Ayrancı gelir (Aydın vd., 2005: 539).

⁵ Ruşen Keleş, 1971 tarihli araştırmasında, eski Ankara olarak kabul edilen Ulus ve çevresinde yaşayanların, buldukları mahallelerden memnun olmadıkları için buralardan ayrılmak istediklerinde, en çok gitmeyi tercih ettikleri yerlerin de orta sınıf semtleri olduğuna dikkat çeker. Küçükesat'ın da aralarında olduğu bu semtlerden başlıcaları; Cebeci, Yenimahalle, Maltepe, Kurtuluş ve Ayrancı'dır (Keleş, 1971: 125).

arasında da yaygın olarak söylendiği üzere, Küçükesat en çok da memur semtidir. İlk zamanlardan itibaren bürokrat, memur ve askerlerin çoğunluğu oluşturduğu semtte, aynı zamanda, küçük tüccar ve dükkân sahiplerinin sayısı da azımsanmayacak ölçüdedir. Tuğrul Akçura'nın 1969-70 yıllarında yürüttüğü, Ankara'nın çok sayıda semtini kapsayan araştırmasına göre, Küçükesat'ta yaşayan nüfusun %30'unu, "orta sosyal grup" olarak tanımlanan kamu ve özel sektöründe çalışan memurlar oluşturur (Akçura, 1971: 100-101). Bu grubu, %25'lik oranla "yüksek sosyal grup" olarak müfettişler, yüksek memurlar, generaller vd. takip eder. Üçüncü sırada ise, nüfusun %18'ini oluşturan küçük tüccar ve önemli dükkân sahipleri bulunur; ki bunlar da yine orta sosyal gruba dâhildir. Benzer şekilde, kendi araştırmam dâhilinde görüştüğüm kadınların çoğunun da eşi ve/veya babasının mesleği askerlik ya da memurluktu. Bu memur nüfusun içinde, şehrin başka semtlerinden gelenler olduğu gibi, Ankara dışından atananların da olduğunu atlamamak gerek. Örneğin, babasının görevi nedeniyle Batman'da büyüyen ve 1970'li yılların başında ailesiyle Ankara'ya gelen Sinem'in, Esat'a ilişkin anlattıkları bunu açıkça gösterir:

(...) Şeydi tabii onu (memurun çok olduğunu) rahatlıkla söyleyebilirim. Şöyle bir olay vardı yeni yapılara dışardan gelen vardı memur çöktü, dışardan atananlar vardı çünkü hep eski evler genellikle Ankara'nın herkes ev sahibi gibiydi böyle memur ihtiyacı şey ev ihtiyacı, memur atamaları, öğrenci kontenjanlarının artmasıyla çıktı. Bazı mesela Cebeci bölgesi artık hep öğrencilerin oturduğu yer olduğu için bu taraflar daha çok ailelerin oturduğu yer konumuna geldi.

Yaptığım görüşmeler, mahalle sakinlerinin eğitim durumu hakkında da ipuçları sunmuştur. Kadın nüfusunun bugün altmışlı yaşlarda olanlarının çalışma oranı genelde düşük olup, büyük çoğunluğu Kız Enstitüsü veya Akşam Sanat Okulu mezunudur. Ancak, bir sonraki kuşakta bu durum önemli ölçüde değişir. Kırklı ve ellili yaşların başındaki kadınların büyük çoğunluğu, üniversite bitirip profesyonel meslek sahibi olmuştur. Zaten genel olarak Küçükesat, ilk yıllardan itibaren daima Ankara'da eğitim seviyesi yüksek semtler arasında yer almıştır. Yine Akçura'nın araştırmasının sonuçlarına göre, 1970'li yıllara girerken, Küçükesat'ta yüksek eğitim görenlerin oranı, neredeyse toplam nüfusu-

nun yarısını oluşturur (Akçura, 1971: 103). Görüşmeler sırasında da çok sık karşılaştığım gibi, geleneksel orta sınıf aileleri olarak mahalle sakinlerinin en belirgin özelliklerinden biri, çocuklarının eğitime çok önem vermeleridir. Örneğin, farklı kuşaklardan görüştüğüm kadınların çocukları arasında, üniversiteye gitmemiş bir kişi bile yoktu. Dolayısıyla, Küçükesat her zaman ama özellikle de 1980'lere kadar daha belirgin bir biçimde, eğitim seviyesi yüksek, genel kültür sahibi insanların yaşadığı saygın bir semt olarak kabul edilmiştir.

Küçükesat'ta hâlâ rastlanabilen karakteristik iki katlı evlerden biri
(Fotoğraf: Selda Tuncer, 2013)

Günümüzde Küçükesat, her ne kadar orta sınıf ve memur semti özelliğini büyük ölçüde koruyor olsa da, şüphesiz, mahalle sakinlerinin profilinde çeşitli değişimler olmuştur. Her şeyden önce bugün Küçükesat, farklı kesimlerden insanların yaşıyor olması sonucu, eskisine göre çok daha heterojen bir yapıya sahiptir. Eskiden aile ağırlıklı olan semt nüfusu, bugün hatırı sayılır sayıda öğrenciye sahiptir. Şehir merkezine yakınlığı ve rahat atmosferiyle, yalnız yaşayan, çalışan bekârların da çokça tercih ettiği mahallelerden biri hâline gelmiştir. Ayrıca, Seyranbağları ve Kavaklıdere bölgelerinde daha yoğun olmakla birlikte, son yıllarda, LGBT ve trans bireylerin de yaşadığını belirtmek gerekir. Bunlara ek olarak, İran ve Doğu

Avrupa başta olmak üzere çeşitli ülkelerden gelen yabancı nüfusun sayısı da az değildir. Bu çeşitlilik şüphesiz, Küçükesat'ta kiracı sayısının dünden bugüne artmış olduğunun da bir göstergesidir. Mahallenin eski kuşak sakinlerinin ömrünü tamamlaması, ya da ilerleyen yaşlarda şehrin daha sakin yerlerini tercih etmeleri sonucu, her apartmanda çok sayıda kiraya verilmiş daire bulunur. Bunda, orta yaş grubundakilerin, anne-babadan kalan daireleri kiraya verip ya da satıp, şehrin çevresinde kurulan uydu kentlere ve büyük sitelere gitme eğiliminin de etkisi vardır. Ama öte yandan, özellikle çocuk bakımı gibi konularda destek almak için aileye yakın oturmayı istemek de yaygın bir seçenektir. Bu yaş grubunun, evlendikten sonra anne-babalarıyla aynı apartmanda veya aynı sokakta oturmaları da sık rastlanan bir durumdur; ki bugüne dek benim oturduğum iki apartmanda da bunun örnekleri vardı. Dolayısıyla, Esat'ta bugün hâlâ eski kuşak mahalle sakinlerinin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Her ne kadar, genç kuşakların sayısı giderek artsa da, mahalle nüfusunun yaş ortalaması gözle görülür bir biçimde yüksektir. Eski bürokrat, memur ve asker emeklisinin yanında, Kız Enstitüsü mezunu, emekli öğretmen veya üniversite hocası olan çok sayıda eski mahalle sakini, hayatının büyük bölümünü geçirdiği bu semtte yaşamaya devam etmektedir. Ekşi Sözlük paylaşım sitesinde Küçükesat üzerine yapılan bir yorum bu durumu gayet hoş bir şekilde ifade eder:

Apartman başına insan yoğunluğunun en az, yaş ortalamasının ise en yüksek olduğu semtlerden biridir... eski bürokrat ve teknokratları barındırması sebebi ile kültür seviyesi oldukça yüksektir... eğer esatta oturuyor iseniz, komşunuz 75 yaşında bir ressam ya da türkiyenin ilk hosteslerinden biri olabilir... ve bir bakarsınız ki eskiden bayram ziyaretlerinden nefret ederken, öyküler dinlemek adına bayramda el öpmeye çıkmak için kendinize bayramlıklar almaya başlamışsınız... (qfwfq, 01.11.2004 09:09).

Bu alıntıda bahsi geçen örnekleri, daha çok Kavaklıdere'ye doğru ilerledikçe görmek mümkün olsa da, yine de Küçükesat'ın görece daha orta halli memur vb. olmak üzere benzer bir profile sahip olduğunu söylemek mümkün. Sonuç olarak diyebiliriz ki, mahallenin toplumsal yapısı, yeni gelen genç ve farklı gruplardan oluşan nüfusla bir hayli çeşitlilik kazansa da, aynı zamanda eski mahalle sakinlerini de el verdiği

ölçüde hâlâ tutmaktadır. Ve aslında bugün hâlâ kendini hissettiren mahalle dokusu, varlığını biraz da bu sürekliliğe borçludur. Bunun en iyi ifadesini, çocuk yaşta Esat'a gelip hâlâ burada yaşayan Reyhan'ın sözlerinde bulmak mümkün: "bi de öyle enteresan bir mahalledir ki, o özelliğini çok severim. Bizim abi abla dediklerimiz evlendikten sonra yakın civarlarda şey tuttular ev tuttular, dolayısıyla onların çocukları olduğunu da gördük biz. Mesela erkek kardeşim 17 yaş var aramızda dedik o da bu civardan gitmek istemiyo buralarda tutucak..."

Mahalle Kültürü ve Gündelik Hayat

Her mahallenin kendine has bir dokusu ve havası vardır ve aslında bundandır ki, artık ona semt değil mahalle deriz. Şüphesiz, eski mahallelerin taş üstünde taş kalmayacak şekilde kentsel dönüşümlere, toplu konut sitelerine kurban edildiği bir dönemde, mahalle kültüründen söz etmek neredeyse imkânsızdır. Mahalle hayatını var eden, bir arada yaşama kültürü, kolektivite ve aşinalık gibi özelliklerdir. Bu anlamda Esat, belli ölçüde de olsa bunların günümüze kadar gelebildiği az sayıdaki semtlerden biridir. Yaşayanlar arasında belli bir tanıdıklık ve aşinalığın olması, komşuluk ilişkilerinin eskisi gibi olmasa da hâlâ sürmesi ve eski esnafların varlığını koruması, bunun başlıca göstergelerindendir. Epey süredir burada yaşadığımdan, ben de bir nebze de olsa "mahalleli" olmuş biri olarak, çevremde bu tür yaşam pratiklerine sıklıkla rastladığımı rahatlıkla söyleyebilirim. Görüşme yaptığım kadınlar da, günlük hayatlarını anlatırken, Esat'ın bu yönlerini her fırsatta vurguladılar. Özellikle komşuluk ilişkileri ve bildik güvenilir esnafın olması, mahalle sakinleri için büyük önem taşımaktadır. Şüphesiz, komşuluk ilişkilerine yapılan vurgu, daha eski kuşaklar arasında çok daha belirgindir. Örneğin, otuz beş yıldan fazla bir zamandır burada oturan Yıldız Hanım için, komşuları ailesi gibi olmuştur; öyle ki yan komşusunun taşınmasına tanık olmak istemez:

Tanıdık değildik. Herkes ayrı ayrı yerlerden geldi. Burada gördük tanıştık, arkadaş burada oldu yani. (...) Tabi tabi samimiyetimiz bir arttı. İşte dediğim gibi şimdi kardeş gibiyiz yani. (...) Seneler, kırk sene beraber oturmuşuz onların da gitmelerini... zaten aşağılara fazla inip çıkmak yok, yukarıya yok ama kendi yakınımda olan katları daha çok görüşme imkanı buluyorsun.

Dedim ben yokken dedim gidin gidecekseniz dedim. Ben görmeyeyim sizin taşındığınızı dedim. Çünkü çok üzülürüm dedim.

Küçükesat'ta bir sokak
(Fotoğraf: Selda Tuncer, 2013)

Komşuluk ilişkilerinin eski kuşak kadınlar arasında bu kadar güçlü olmasının bir nedeni de, bu yaş grubundaki kadınların genelde çalışma hayatına katılmamış olmaları dolayısıyla, mahallenin sosyal hayatlarında çok başat bir yer teşkil etmeleridir. Oysa ki, büyük bir çoğunluğu üniversiteye gidip devamında iş hayatına atılan kızları için bu durum eskisi kadar geçerli değildir. Bugün kırklı ve ellili yaşların başında olan bu gruptaki kadınlar, zaten okul ve iş sayesinde kendi sosyal çevrelerini oluşturdukları için, mahalle hayatında bu kadar yoğun ilişkilere ihtiyaç duymadıkları gibi, buna ayıracak zamanları da olmaz. Bu yüzden, mahalle arkadaşlıkları daha çok çocukluk ve ilk gençlik yıllarına dayanır. Bu konuda, görüştüğüm kadınlardan, sadece Esat'ta değil, hâlâ mahalle özelliğini taşıyan Cebeci ve Ayrancı'da da benzer şeyler dinledim. Genelde bugün emekli olup çalışmıyor olsalar bile, bu yaş grubundaki kadınlar, sosyal, kültürel ve -daha az olmakla birlikte- politik etkinliklerle meşgul olmayı tercih etmekte ve dolayısıyla boş vakitlerini yaşadıkları mahalleden çok şehrin merkezî yerlerinde geçirmektedirler.

Bunun yanında, eski ya da yeni mahalle sakinlerinin geneli için, gün-

delik hayatı sürdürmede mahalle esnafı önemli bir yer tutar. Mahalle hayatını güvenli ve konforlu yapan şeylerin başında esnafın bildik, tanıdık olması kadar, ihtiyaç anında kolayca ulaşılması, yani görüşmecilerinin deyişiyile “elinin altında olması” gelir. Mahalle esnafı derken, buna her gün alışveriş yapılan bakkal veya tuhafiye kadar evin, arabanın her türlü eksik ve ihtiyaçlarını gören, tamirini yapan ustalar ya da düzenli gidilen kuaförler ve berberler de dâhildir; ki bunların her birini Küçükmesat'ta fazlasıyla bulmak mümkündür. Sadece Esat Caddesi'ni başta başa yürümek bile, esnafın, mahalledeki gündelik hayatın ne kadar ayrılmaz parçası olduğunu anlamak için yeterlidir. Büyük ihtimalle bu semtte yaşamışlığı olan Ekşi Sözlük'teki bir kullanıcı, bu durumu çok iyi özetler: “cadde boyunca sıralanan dükkanlar (magaza demiyorum dikkat) yıllar boyunca aynı kişi tarafından işletilmiş, son zamanlarda ogullar işleri devralır olmuştur. neredeyse gözgöze gelindiğinde selamlaşılacak kadar aşinasınızdir birbirinize” (cayuga, 19.04.2002 14:03 - 06.05.2002 14:19). Bu ifadede, özellikle mahalledeki esnafın sürekliliğine yapılan vurgu çok yerinde bir tespittir. Bunun somut örneğini, ara ara gittiğim kuaförlerden birinde bizzat yaşıyorum. Yirmi beş yıldır açık olan kuaföre, epey uzaktaki başka semte taşınmasına rağmen hâlâ saçını kestirmeye eski müşteriler gelmekte. Benzer şekilde, görüşmecilerimden Sinem, yıllardır bildiği esnafla alışverişi, sohbeti mahalle hayatının vazgeçilmez parçası olarak görür:

(...) İşte yandaki bakkalım çok iyi bilirim, (...) karşıdaki camcımı bilirim, tesisatçımı bilirim şu siz gelmeden önce şofben bozulmuştu tamircimi bilirim onlarla çok yoğun ilişki içerisinde yaşıyorum (...) hep pazarda hep aynı kişiden meyve ve domatesimi alırım otuz yıldır. (...) En büyük keyfim pazara gitmektir diyorum ya meyvem hep aynı kişiden aldım. O çocuktan ben gençtim, o büyüdü ben yaşlandım aynı kişiden... kavun karpuzu aynı kişiden o tür alışkanlıklarımı değiştirmeyi sevmiyorum; seviyorum.

Bugün her ne kadar bu tür pratiklerin devam etmesiyle Esat'ta belli ölçüde kendine has bir mahalle hayatı var olsa da, mahalle kültürünün asıl yaşandığı dönem, birçok diğer semtte olduğu gibi, 1960'lı ve 1970'li

yıllardır.⁶ Görüşme yaptığım kadınlar da, yaşadıkları mahalleye ilişkin, mahalle hayatını en çok bu yıllarda yaşadıklarını anlattılar. O döneme ait anılarında, canlı bir mahalle hayatının resmini çizdiler. Hatta kimi görüşmecilerin, o günleri anlatırken, mahalle kültürü ifadesini açıkça kullanması dikkat çekiciydi. Şüphesiz, mahallenin geçmiş yıllardaki yaşantısına ilişkin anlatılar kuşaklara göre farklılık gösterir. Bunlar çoğunlukla, hayatlarının farklı evrelerinde bulunmalarının sonucu, mahalle hayatının farklı yanlarıyla ilişkilendirmelerinden kaynaklıdır. Altmış yaş ve üzerindeki kadınlar, önceki yaşlarında başka semt veya başka şehirlerde yaşadıklarından Esat'ı çoğunlukla evli ve/veya çocuklu bir kadın olarak deneyimlemiştir. Bugün kırklı yaşlarda olanlar ise, en çok çocukluk ve ilk gençlik dönemlerinde mahallede neler yaptıklarını anlatmıştır. Bunun sonucunda, ilk kuşak kadınlar daha çok yetişkin aktivitelerinden, ailece yapılan şeylerden konuşurken, daha sonraki kuşak çocuk ve genç olarak sokakta geçirdikleri zamanları anlatmıştır. Bu anlamda örneğin, buraya çok küçük yaşlarda gelen Reyhan, anılarını anlatırken, yaşadığı mahallede geçirilen çocukluk hayatının adeta küçük bir resmini çıkarır:

(...) Genelde sokaktaydık. Başçavuş sokaktan da mesela kızımın doğduğu 85 senesine ait fotoğraf var, dışarda çekilmiş. Araba yokmuş sokakta, Başçavuş sokakta şimdi insanın geçeceği yer yok. Ondan sonra yakan top oynardık, saklambaç oynardık. Ondan sonra işte daha öncelerde evcilik oynardık. Hatta apartmanın şeyi vardır annemin girişi gördünüz, o merdivene kilimleri sererdik yine annemin göz hizasında, herkes bi şeyler getirir falan orda kurardık. Kimse de hani şey yapmazdı, zaten şey buydu, oralarda evcilik oynanır şekildeydi.

Yine aynı şekilde, bu yaş grubundaki kadınların anılarından o dönemde mahalle gençliğinin günlük yaşantısına ilişkin önemli detaylar yakalamak mümkün. Sadece Küçükesat'ta değil, diğer mahallelerde de görüştüğüm birçok kadın, o yıllarda gençler arasında mahalle duvarına oturup vakit geçirmenin çok popüler olduğunu söyledi.⁷ Öyle ki, şu an başka semtte yaşamakla birlikte burada doğup büyümüş olan Seval,

⁶ Bu döneme ilişkin çeşitli mahalle anlatıları örnekleri için Kebikeç'in "Dünyanın Merkezi Mahallemiz II" başlıklı dosyasına bakılabilir: (Kebikeç, 2005).

⁷ Mahallede gençlerin duvara oturmasıyla ilgili anıların yer aldığı bir diğer çalışma için bkz. (Ünsal, 2005: 165-189).

bunu o dönemin mahalle kültürünün bir parçası olarak anlattı: “O zaman öyle bir kültür vardı; erkekler... Anarşi dönemi de başlamıştı, duvarda oturlardı, maç yaparlardı, çekirdek çitlerlerdi. Yapılan en büyük şey birdirbir oynarlardı, uzun eşek oynarlardı filan.” Her ne kadar Seval mahalle duvarının erkeklerle ait bir alan olduğunu belirtse de, aynı yaşlarda olan Reyhan bunun en büyük keyiflerinden biri olduğunu ve kızılı erkekli olarak duvarda oturduklarını anlattı; ki başka görüşmecilerin anıları da bunu destekler nitelikte:

Böyle erkek arkadaşımızla yan yana oturup çekirdek... Çekirdek çitlemek çok keyifli bi şeydi onu çok yapardık... duvara oturmak hâlâ bugün bile keyiftir benim için, hatta... demirler vardır o demirlerin arkasına bacağımızı atarak, yani iki demirin arasına oturmak... yani diyorum ya erkek Fatma, ama hepimiz öyleydik yani.

Bunların yanında, özellikle eski kuşakların anılarında bolca yer eden semt sinemaları, Esat'ta 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca mahalle hayatına canlılık veren başlıca sosyal aktivitelerin başında gelir. Nitekim, sinema o yıllarda ülkenin her yerinde gündelik kamusal hayata nüfuz ederek dönemin toplumsal kültüründe iz bırakmıştır.⁸ Özellikle büyük şehirlerde, büyük sinemalar dışında, her semtte çok sayıda açık ve kapalı sinemalar açılmıştır. Ankara'da özellikle ilk semt sinemalarının açılıp yaygınlaştığı yer Cebeci bölgesi olsa da, aynı dönemde Küçükesat'taki sinema sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur (Tanyer, 2012: 553-554; Karagözoğlu, 2004). Bunun izleri, görüşme yaptığım kadınların anlatılarında açıkça görülmektedir. Örneğin, evlilikle birlikte genç yaşlarda Ulus'tan Esat'a gelen Aliye Hanım, o dönemde mahalle civarındaki sinemaları, nerede olduklarını da tarif ederek şöyle anlatır:

(...) Burda Konak sineması vardı, burdan şimdi ne oldu orda Altunbilekler vardı. (...) Orası Konak sinemasıydı, kadınlar matinesi olurdu. Kadınlar matinesine giderdik Çarşamba günleri (gülüyor) cümbür cemaat. (...) Her türlü Türk filmleri falan gösterilirdi de çoluk çocuk giderdik. (...) Gündüz giderdik önceden giderdi görümcemin birisi bilet alırdı, arkadan da biz giderdik. Bi de Dedeefendi'de oturduk, orda da açık hava sineması vardı. Akşamları da oraya giderdik. Dedeefendi'de. (...) Arsalar vardı, yeni yeni

⁸ Bu konuda örneğin bkz. (Abisel, 2005: 104-109).

apartmanlar yapılyordu. İki üç apartmanın yerinde açık hava sineması yapmışlar, şimdi hepsi apartman oldu da, oraya giderdik geceleri.

Bu alıntıdan anlaşıldığı üzere, mahalledeki boş araziler çocukların oyun alanı olmasının yanında, gösterim yapmak için akşamları açık hava sineması olarak da kullanılıyordu. Aliye Hanım'ın da işaret ettiği gibi, şehir geliştikçe ve nüfus arttıkça, mahallelerdeki sinema alanları apartmanlar tarafından yutuldu. Semt sinemalarının en önemli özelliklerinden biri, günlük sosyal hayatı canlandırırken, insanların bir araya gelmesini sağlayarak mahallede kolektif bir yaşam kurulmasına katkıda bulunmasıdır. Görüşmecilerimin de sıklıkla anlattığı gibi, semt sinemaları sadece ailece değil, aynı zamanda mahalleli olarak da toplanıp gidilen kamusal mekânlar olmuştur. Özellikle gündüz matinelere, mahallenin kadınları çocuklarla birlikte toplanıp giderken, akşamki gösterimlere aileler sözleşip beraber gitmektedir. Hikmet Hanım, açık hava sinemalarının yaz geceleri tüm mahalleli için nasıl kolektif bir eğlence işlevi gördüğünü şu sözlerle dile getirir:

(...) Bi de bütün mahalle toplanıp iki tane açık hava yazlık sinema vardı. (...) Biri Güven Sineması, biri Ferah Sineması'ydı. Hemen hemen iki akşamda bir oraya giderdik bütün mahalle toplanırdı ama o zaman da hep gençler otururduk burda işte yakın... (...) ellerimizde çekirdekler böyle yollara düzülüp açık hava sinemasına gidiyoduk...

Semt sinemaları, 1970'lerin sonlarına doğru yavaş yavaş kaybolduğu için, şüphesiz daha çok eski kuşak kadınlar tarafından dile getirildi. Özellikle de açık hava sinemaları, orta yaş grubundaki kadınların genelde çocukluk anılarını süslüyordu. Ancak eskisi gibi olmasa da, sinema, daha genç kuşağın hayatında da önemli bir yer kaplamıştır. Ailece veya mahallece gidilen sinemaların yerini okul veya işten arkadaşlarla gidilen şehir merkezlerindeki sinemalar alır. Yine de yazının başında belirttiğim üzere, şehrin güneye ilerlemesi sonucu, bu yıllarda Tunalı ve Kavaklıdere bölgesi, bir nevi alt merkez olarak çekim alanı hâline gelince, birçok sinema salonuna da ev sahipliği yapar (Kayador, 2000: 166). Tunalı Hilmi Caddesi'ndeki sinemalar, konum itibarıyla çok yakın olması nedeniyle, öncelikle Küçükcesat ve çevresinde yaşayanlara hizmet vermiştir. Görüşme yaptığım kadınlardan düzenli olarak sinemaya gitme alışkanlığı

olan Sinem, 1970'li yılların sonlarından itibaren mahalle çevresinde kurulan sinema salonlarının, bugün yerlerinde ne olduğunu da söyleyerek adeta haritasını çıkarır:

Bizim favorimiz her zaman için Kızılırmak Sineması'ydı, onun yanında Dedeman Sineması vardı... çok güzel bir sinemaydı. Dedeman Sineması, (Kızılırmak'tan) biraz daha yukarıdaydı. Sonra Talip Sineması vardı, Kavaklıdere Sineması vardı Tunalı'da (...) Talip sineması da şey Tunalı Hilmi'den aşağı inerken sol tarafta şimdi Şapkacı oldu orası, orası Talip Sineması'ydı. Ondan biraz aşağıda Kavaklıdere Sineması vardı.

Bir dönemin hem mahalle hayatının, hem de genel olarak kent kültürünün oluşumunda büyük rol oynayan sinemalar, kadınların anlatılmasında da ifade edildiği gibi, bir bir kapanmış, onların yerlerine market, küçük mağaza veya Cebeci semtinde sıkça görüldüğü gibi düğün salonu açılmıştır (Tanyer, 2012: 563). Nasıl, önce açık hava sinemaları, sonra da kapalı semt sinemaları yok olup izleri silindiyse, mahalle kültürü de ancak bir döneme ait anılarda kalmıştır.

Mahallenin bugünü
(Fotoğraf: Selda Tuncer, 2013)

Sonuç Yerine

Bugün Küçükesat, otuz kırk yıllık eski sakinlerinin yanı sıra, buraya daha yakın dönemde taşınmış olan, toplumun farklı kesimlerinden insanların bir arada yaşadığı sakin mahalle hayatını büyük ölçüde sürdürmektedir.

Eski yoğun ve yakın ilişkilerin olduğu mahalle kültürünün yerini, artık, daha mesafeli fakat belli bir aşinalık ve tanıdıklığın da etkisinin belirgin biçimde hissedildiği bir gündelik hayat almıştır. Yazı boyunca da anlattığım üzere, önemli değişimler geçirse de, Küçükesat bugün dışarıdan bakıldığında eski dokusunu koruyabilmiş ve görece aynı kalabilmiş bir mahalle izlenimi verir; ki bunda da gerçeklik payı az değildir. Bir görüşmecimin ifade ettiği gibi; “buralar ‘50’lerden sonra olan mahallelerdir” ve günümüze dek de çok büyük yapısal ve fiziksel değişimler geçirmeden gelmiştir. Ancak, uzun süredir bu bölgede oturan mahalle sakinlerinin, yaşadıkları yerin bugünkü hâline dair yorumları ve kimi memnuniyetsizlikleri, durumun o kadar da öyle olmadığını gösterir. Özellikle mahalle nüfusunun artması ve bununla beraber 1990’lı yıllardan itibaren araba sahipliğinde görülen hızlı yükseliş sonucu hissedilen otopark ihtiyacı, yaşamı zorlaştıran ve bu nedenle çokça şikayet edilen nedenlerin başında gelir. Buna ek olarak, şehir merkezine bağlanan bazı yolların buradan geçmesi ve yoğun bir trafik akışının olması da durumu iyice çekilmez hâle getirmektedir. Bu tür şikayetlerin, genelde genç kuşak ve özellikle de şehrin yeni kurulan semtlerine taşınanlar tarafından dile getirildiğini söylemek gerekir. Görüşmecilerimden Aliye Hanım’ın anlattıkları bu durumu çok iyi örnekler: “Semt olarak şimdi burada trafik çok yoğun ya burda bun alıyorlar geldi mi dört tur atar oğlum anca bir park yeri buluyor. Sıkışık, kızını alıyor getiriyor getiriyor her defasında annee çıkmadınız burdan diyor ama evimi seviyorum. Evimi seviyorum, mahalle de bize göre sakindir.” Her ne kadar Aliye Hanım, açıkça ifade ettiği gibi eskiden beri oturduğu mahallesinden ayrılmayı düşünmese de, çocukların da ısrarıyla geçen yıl Çankaya tarafına taşınmıştır. Görüştüğüm kadınların arasında buna benzer başka örnekler de bulunur. Genç kuşağın, yeni yerleşim yeri olarak Ümitköy ve Çayyolu gibi şehrin çeperlerinde kurulan semtlerdense, Çankaya ve Dikmen bölgesini daha çok tercih ettiği söylenebilir ki, bunun da uzun süre şehir merkezine çok yakın yaşadıktan sonra o kadar uzaklaşmayı istememekle ilgili olması muhtemeldir.

Diğer yandan, her ne kadar yeni kurulan semtlere taşınma eğilimi her geçen gün artsa da, merkeze uzaklığı göze alamayıp burada yaşamaya devam edenlerin sayısı hiç de az değildir. Esat’ın birçok yere yakınlığı, görüşmeler sırasında bu konuda sorduğum sorulara verilen cevaplar arasında en öncelikli tercih sebebi olarak gösterilmiştir. Sinem, Çayyolu’ndaki bahçeli ev

yaşamını çok beğenmesine rağmen gitmek istememesini şöyle açıklar:

(...) Benim yaşam felsefem şöyle; hastaneye, pastaneye ve postaneye yakın olsun, evet böyle yaşamak istiyorum. (...) Çayyolu beni çok etkiliyor, çok hoşuma gidiyor müthiş güzel... tek katlı evler, bahçeler ama hayır o o yolda harcanan zaman benim kaç tane işimi hallettiğim zamandır. Şey yapmıyorum yani göze alamıyorum onun için de ıh yok burda memnunum, burda oturmak istiyorum (gülüyor).

Ayrıca, çocuklarının ısrarına rağmen yaşadıkları yeri terketmeye yanaşmayan eski mahalle sakinlerinin sayısı da az değildir. Yaptığım görüşmeler, bunda aynı apartmanda süren komşuluk ilişkileri kadar, Tunalı çevresindeki sosyal hayat ve hareketliliğin de etkili olduğunu göstermektedir. Eşini uzun süre önce kaybeden ve o günden beri yalnız yaşayan Sevim Hanım'ın anlattıklarında bu durum açıkça ifade edilir:

(...) Oğlum da döndü Eskişehir'den şimdi mesela. Dikmen'deler 6 odalı evleri onların büyük kocaman. Bana o kadar dediler, ben burayı çok seviyorum bilmem yürüyerek Tunalı'ya gidiyorum Kızılay'a... Ben çok ender binerim vasıtaya yürüyerek inerim Esat'a, çıkıyorum alışverişimi yapıp geliyorum. Ablamlarla gideriz orda simitçide otururuz çay içeriz, yukarda Kuşulu'da otururuz ondan sonra Mc Donalds'a gireriz dondurma yeriz yani dolaşyoruz. Öğlen gelirim gelirse işte gelir yeriz çıkarız dolaşınız burayı seviyorum her yere yakın.

Görüşmecilerin anlatılarında da açıkça görüldüğü gibi, Küçükcesat'ın merkezî konumu, her yere yakın olup hem banka, sağlık gibi hizmetlere erişim hem de eğlence ve alışveriş türü ihtiyaçları karşılamak açısından büyük kolaylık sağlar. Uzun zamandır bu çevrede yaşayanlar için, bu rahatı ve konforu bırakıp başka bir yere taşınmak doğal olarak çok kolay tercih edilen bir şey değildir. Belli bir süredir Esat'ta yaşayan biri olarak, her şeye kolaylıkla, kısa zaman içerisinde erişim ve ulaşım imkânının, burayı yaşanır kılan başlıca özelliklerden biri olduğunu söyleyebilirim. Ayrıca, bugün kentsel dönüşümlerle yıkıcı bir şehirleşmenin hüküm sürdüğü Ankara'da, hâlâ bu denli yeşil kalabilmiş olan Küçükcesat, geniş yapraklı ağaçların sardığı sokaklarında, güzel yürüyüş imkânları sunması dolayısıyla da şehir merkezinde adeta kurtarılmış bir bölge gibidir.

KAYNAKÇA

Abisel, N. (2005). *Türk Sineması Üzerine Yazılar*. Ankara: Phoenix.

Akçura, T. (1971). *Ankara: Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araş-*

- tırma. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.
- Altaban, Ö. (1998). "Cumhuriyet'in Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi," 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde, der. Yıldız Sey. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları. ss. 41-64.
- Altay, D. and Türkün, A. (2007). "The Changing Patterns of Segregation and Exclusion: The case of Ankara". *Globalizing Cities: Inequality and Segregation in Developing Countries* içinde, ed. Ranvinder S. Sandhu and Jasmeet Sandhu. Jaipur: Rawat Publications. pp. 271-308.
- Aydın, S. vd. (2005). *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara*. Ankara: Dost Yayınları.
- Bademli, R. (1987). "Ankara Merkezi İş Alanının Gelişimi". *Ankara 1985'ten 2015'e* içinde. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi EGO Genel Müdürlüğü Yayını. ss. 154-58.
- Erdogdu, Ş. (2002). *Ankara'nın Tarihi Semt İsimleri ve Öyküleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Gökçe, F. ve Özgönül, N. (1998). "Ankara'da Kaybolan Kültür Varlıklarımız; Bağ Evleri". *Tarih İçinde Ankara II* içinde, der. Yıldırım Yavuz. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi. ss. 269-287.
- Karagözoğlu, İ. (2004). *Ankara'da Sinemalar Vardı*. İstanbul: Bilişim Yayınevi.
- Kayador, V. (2000). "Bir Zamanlar Ankara Sinemaları". *Kebikeç*. Vol. 5, No. 9. ss. 159-171.
- Keleş, R. (1971). *Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Lowenthal, D. (1990). *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ortaylı, İ. (Ekim 1990). "Ankara'nın Eski Bağevleri". *Ankara Dergisi*. Cilt 1, Sayı 1. ss. 63- 65.
- Pala, Ş. (2005). "Belleğin Alacakaranlığında Bir İmge: Mahalle". *Kebikeç*. Sayı 20. ss. 117- 129.
- Şenyapılı, T. (1985). *Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi (1923-1960)*. Ankara: Kent-Koop Yayınları.
- Tanyer, T. (2012). "Sinemalarımız". *Cumhuriyet'in Ütopyası: Ankara* içinde, der. Funda Şenol Cantek. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi. ss. 515-529.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1984). *Bahçeli Evlerin Öyküsü: Bir Batı Kurumunun Yeniden Yorumlanması*. Ankara: Kent-Koop Yayınları.
- Türel, A. (1987). "Ankara Kent Formunda Konut Alanlarının Gelir Gruplarına Göre Fark İlaşması". *Ankara 1985'ten 2015'e* içinde. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi EGO Genel Müdürlüğü Yayını. ss. 163-70.
- Türel, A. (1987b). "Ankara'da Konut Yapım Süreçleri." *Ankara 1985'ten 2015'e Ankara* içinde. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi EGO Genel Müdürlüğü Yayını. ss. 55-64.
- Ünsal, S. (2005). "ABD'nin Gözü Bizim Mahalle'nin Üzerinde". *Kebikeç*. Sayı 20. ss. 165-189. www.eksisozluk.com

Selda Tuncer: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden 2000 yılında mezun oldu. Yüksek lisans derecesini 2005 yılında ODTÜ Sosyoloji bölümünden aldı. "The Destruction of a City Myth in Late Modern Turkish Cinema" başlıklı master teziyle TSBD genç sosyal bilimciler ödülünü aldı. Şu an bitirmek üzere olduğu ODTÜ Sosyoloji bölümü doktora programında toplumsal cinsiyet ve mekân ilişkisi üzerine çalışıyor. Şu sıralar Ankara'da farklı kuşaktan kadınların kent hayatına katılımı ve kamusal mekân deneyimi üzerine hazırladığı doktora tezini yazmakla meşgul. Feminist coğrafya, kent kültürü, toplumsal hareketler ve gündelik hayat konularıyla ilgileniyor.

Kavaklıdere Semtî'nin Oluşum Öyküsü

*

The Formation Story of Kavaklıdere Neighbourhood

Çılga Resuloğlu

Öz

Bu çalışmada, Ankara'nın modern bir başkent oluşundaki sosyal ve fiziksel değişimler ve Kavaklıdere'nin bu gelişimdeki yeri Ankara Şehremaneti, Lörcher Planı, Jansen Planı ve Yücel-Uybadin Planı çerçevesinde kısaca ele alınmıştır. Kavaklıdere'nin silüeti, ilk oluşum yıllarında Atatürk Bulvarı, Elçilikler, Cumhurbaşkanlığı Köşkü, Kavaklıdere İlköğretim Okulu, Kavaklıdere Şarap Fabrikası üzerinde durularak incelenmiştir. Kavaklıdere'nin bağ evlerinden konut dokusuna uzanan öyküsü semtin kimliğine damgasını vuran kent parçaları ve yapılar -14 Mayıs Evleri, Cenap And Evi, Üniversite Apartmanı, İlbank Blokları, Hayat Apartmanı ve Kuğulu Park- üzerinden irdelenmiştir. Sonuç olarak, kentin planlanmamış bir parçası olarak Kavaklıdere'nin sosyo-mekânsal oluşumu sözlü tarih* çalışması üzerinden tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ankara, Kavaklıdere Semtî, sosyo-mekânsal oluşum, kent yaşamı*

Abstract

In this study, the social and physical changes of Ankara during the process of being a modern capital city and the place of Kavaklıdere in this improvement are briefly scrutinized according to Ankara Şehremaneti, Lörcher Plan, Jansen Plan and Yücel-Uybadin Plan. The silhouette of Kavaklıdere is examined by focusing on Atatürk Boulevard, Embassies, Presidential Residence, Kavaklıdere Primary School and Kavaklıdere Wine Factory. The narrative of Kavaklıdere from vineyards to a residential district is analyzed within the scope of urban parts and buildings -14 May Houses, Cenap And House, University Apartment Block, İlbank Block, Hayat Apartment Block and Kuğulu Park. As a result, the socio-spatial formation of Kavaklıdere as an unplanned part of the city is discussed by using oral survey**.

Keywords: *Ankara, Kavaklıdere district, socio-spatial formation, urban life*

* Çalışma boyunca yapılan röportaj alıntıları, "The Tunalı Hilmi Avenue, 1950s-1980s: The Formation of a Public Place in Ankara" (ODTÜ, 2011) isimli doktora tez çalışmam sırasındaki sözlü tarih araştırmasından alınan bölümlerdir.

** All interviews throughout this study is cited from a dissertation which is named as "The Tunalı Hilmi Avenue, 1950s-1980s: The Formation of a Public Place in Ankara" (Odtü, 2011) by the author.

Çankaya sırtlarından Kavaklıdere, Kurtuluş ve Ulus'a bakış (1932)

Ankara'nın Modern Bir Başkent Olma Sürecindeki Sosyal ve Fiziksel Değişiklikler ve Kavaklıdere'nin Bu Gelişimdeki Yeri

Ankara'nın başkent ilan edilmesinin ardından başvurulmuş yeni mimari yaklaşımlar ve planlama anlayışları, kentin yeni formunu almasına zemin hazırlamıştır. Ortaya konulan bu yeni mimarlık ve kent planlama yaklaşımının temelinde yalnızca teknik kaygılar bulunmamaktaydı. Bu değişim, aynı zamanda, yeni kurulan devletin heyecanı ile ortaya çıkmış arayışların sonucudur. Özellikle 1950'li yıllarda kırsal alandan kentlere yönelen göçlerle artan nüfusla birlikte, kent planlamasıyla ilgili düzenlemeler artarak devam etmiştir. Bu açıdan, Kavaklıdere'nin bir semt olarak oluşumunu ve gelişimin anlayabilmek için Ankara'nın modern bir başkent olma öyküsü içinde 1950'li yıllardaki sosyo-mekânsal tablodan kısa da olsa söz etmek gerekir.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, tek partili rejim, kentin mekânsal anlamda gelişimine büyük önem vermiştir. Bu dönemde iki temel strateji yürürlükteydi: "Ülke mekânından ulus-devlet mekânına" geçiş ve kentlerin "modernite mekânı" olarak planlanması (Tekeli, 1998: 4-5). İstanbul yerine Ankara'nın başkent ilan edilmesinde, Ankara'daki sosyal gelişmeler kadar fiziksel değişimler de rol oynamıştır. Bunu anlamak

için, Ankara Şehremaneti modelini, Lörcher Planı ve Jansen Planı'nı kısaca incelemek gereklidir.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, amaçlarından biri modern devlet anlayışını hayata geçirmek olan yeni devlet, milliyetçilik anlayışı üzerine kurulmuştur. Ankara için başkentlik kararının alınmasında, bu temel strateji oldukça etkili olmuştur. Esasen, başlangıçta, iklim koşulları ve topoğrafyası nedeniyle Ankara'nın başkent olmak için uygun bir yer olmadığına inanılmaktaydı. Ancak, Mustafa Kemal Atatürk Ankara'da konaklamayı seçmişti. Olumsuz koşullarına rağmen Ankara, Kurtuluş Savaşı'nın merkezi olmuş ve yabancı devletler kentin varlığını tanımışlardır. Sonuç olarak Ankara, 13 Ekim 1923'te başkent ilan edilmiştir. Tekeli (1982: 53), Ankara'nın kurulan yeni Cumhuriyet'in başkent olmasını, emperyalizme ve İstanbul'da sürmekte olan batı özentili yaşam şekline karşıtlığın sembolü olarak ele almıştır. Bu sayede, yeni model burjuvazi Anadolu'nun ortasında yaratılmıştır.

Ankara için ilk planlama çalışması olarak, 1924 yılında Şehremaneti teşkilatı kurulmuştur. İstanbul'daki belediye teşkilat modelinin, Ankara'ya -idari anlamda farklılık göstermesine rağmen- büyük katkısı olmuştur. Ardından, Ankara'nın ilk planı Alman mimar Carl Christoph Lörcher tarafından 1924-25 yıllarında hazırlanmıştır. Bu plan, ilk plan olmanın yanı sıra, önemli tasarım kararlarına dayanmaktadır. Lörcher, meydanlara, akslara ve kaliteli kentsel mekânlara önem vermiştir.¹ Eski ve Yeni Ankara kavramları bu planla ortaya çıkmıştır (Cengizkan, 2004: 58-59). Bu plan, her ne kadar tam olarak uygulanamasa ve 1932 yılında Hermann Jansen tarafından hazırlanan yeni planda değişikliklere uğrasa da, şehrin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.

Jansen Planı, Ankara'nın ilk nazım planıdır. Yeni tren istasyonu, eski ve yeni kent arasında stratejik bir pozisyona sahip olmuştur. Yeni tren garı ve çevresi yeni planda kentin odak noktası hâline gelmiştir. Yenişehir (daha sonra Kızılay adıyla), Jansen Planı'yla birlikte karakterize olmuştur. İleriki yıllarda oluşan kent yapısının dönüşümünde bu planın etkisi büyüktür. Akçura'nın (1971: 156) da belirttiği gibi, geleneksel özelliklerle oluşan, kırsal kesimin ağırlıklı

¹ Lörcher ayrıca, sürekliliği olan yeşil akslara ve (Güzel Kale gibi) bölge kararlarını ön planda tutmuştur. Kentsel mekânın anlamına ilişkin önerilerde bulunmuştur (Cengizkan, 2004).

olduğu ve yeni göçmenlerin geldiği kentin kuzey tarafı olan Ulus, kentin fakir kısmıydı. 1950'lerin başında Kızılay, yeni şehir merkezi olarak, kentin güney tarafına doğru elçiliklerle ve zengin olan halk kesmiyle birlikte bir prestij aksı oluşturmuştur (Akçura, 1971: 156).

Bu yıllarda, -Amerikan kentlerinin aksine- zengin halk, kent merkezinde, ekonomik seviyesi düşük kesim ise kent merkezi dışında yaşamayı tercih ediyordu. Bu durum Burgess'in "merkezleri aynı bölgeler teorisinden" (concentric zone) çok "sektörel alan teorisine" (sectoral zone) uyuyordu. Kent büyüdükçe, kent merkezi hem yatay hem de dikey olarak gelişmektedir.² Mesela, Ankara'da ticari aktivitenin ve Kızılay'a ulaşım imkânının artmasıyla elçilikler, kentin güneyine doğru yerleşmeye devam etmiştir (Akçura, 1971: 122-123). Bu gelişmeler sonucunda Ankara, güneye doğru yani Kavaklıdere'nin olduğu alana doğru büyümeye başlamıştır. Bu durum ileriki yıllarda Tunalı Hilmi Caddesi'nin de alt merkez olarak gelişmesine katkı sağlamıştır.

Özellikle 1950'lere gelindiğinde artık Ankara, Jansen Planı'nda önerilen sınırların dışında gelişmeye başlamıştır.³ Kavaklıdere, kent merkezi olan Kızılay'ın güneyine çok yakın olmasına rağmen, ne Lörcher ne de Jansen Planı'nda tasarlanmıştır. Ancak, şehrin güneye doğru gelişmesiyle birlikte kaçınılmaz olarak kendi sosyal ve mekânsal dinamiklerini yaratmıştır. Ankara'nın 1940'ların başına kadar olan planlarını incelediğimizde, Kavaklıdere Bölgesi'nin yeşil bir alan olarak bırakıldığı görülmektedir. Jansen, sadece yaklaşık olarak bugünkü Atatürk Bulvarı'nın Kuşulu Park ile kesiştiği yerden Tunalı Hilmi Caddesi'ne küçük bir yol önerisi getirmiştir. Bu yıllarda Kavaklıdere konut alanı olarak yeni gelişmeye başlamaktadır.⁴

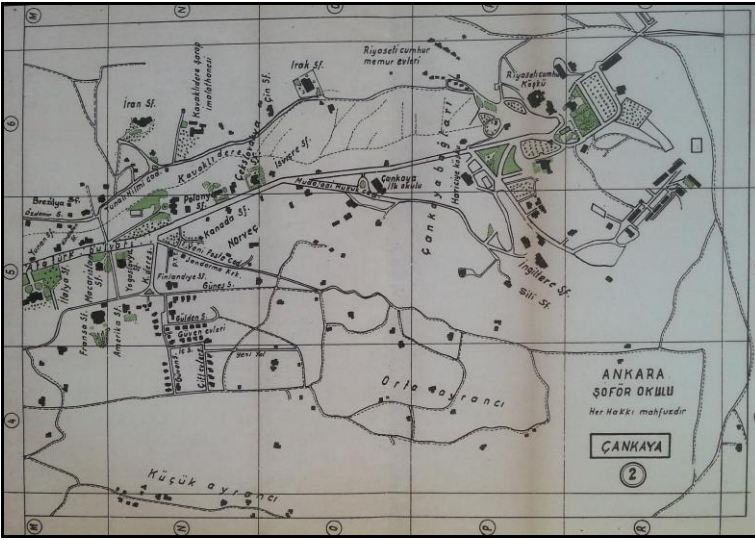
Kavaklıdere'nin semt sakinleri için 1950'li yıllardaki anlamını incelemek, semtin dokusunun nasıl geliştiğini anlamak için önemlidir. Tunalı Hilmi Caddesi üzerindeki Üniversite Apartmanı'nda çalışmış ve yaşamış olan N. Aytekin, Ankara ve Kavaklıdere'nin 1940'ların sonu ve 1950'lerin başındaki atmosferini şöyle anlatıyor:

² Kent teori modelleri ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Parker (2004).

³ Ankara'nın gelişimiyle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Batur (2005).

⁴ Çalışma boyunca yapılan röportaj alıntıları, "The Tunalı Hilmi Avenue, 1950s-1980s: The Formation of a Public Place in Ankara" isimli doktora tez çalışmam sırasındaki sözlü tarih araştırmasından alınan bölümlerdir.

Kerpiçli evler, bağ evleri vardı eski Ankara'da; kuyular vardı mesela. Bahçelievler 1. Caddesi'nin altı Abdi Paşa Çiftliği'ydi. Anıtkabir tepeye doğru çıkan bir toprak araziydi ve oralarda insan boyunda çimenler vardı ve dere akardı. Oralar hep dereydi; ta Harbiye'ye kadar çıkardı bu yol. Koyunlar, büyükbaş hayvanlar vardı, biz oradan çiftlikten süt alırdık. Tunalı da bağlık bahçelikti. Bu kimlikteydi, yani oradan da Kavaklı Dere akardı. Tulumbaların olduğu evler vardı 50'lerin sonunda 60'larda bir müddet. Bir de su deposu vardı bugünkü Çağdaş Sanatlar Merkezi'nin orada.

Çankaya-Kavaklıdere Haritası (1949)
(Kaynak: Halûk İmga koleksiyonu)

1934-1950 yılları arasında Tunalı Hilmi Caddesi'nde oturmuş olan İ. Atayolu, Kavaklı Dere'nin kendisi ve ailesi için önemini vurguluyor:

Temiz, çok berrak olan dereден çok hoş su sesleri gelirdi. Bugün sadece ne yazık ki ismini hatırlıyoruz. Kavaklı Dere'den kendi bahçemiz için su alırdık ve üzüm hasat mevsiminde kendi üzümümüzü Kavaklıdere Şarap Fabrikası'na satırdık.⁵

⁵ Bu açıklama, Kavaklıderem Derneği eski başkanı İsa Çapanoğlu'nun İ. Atayolu ile yaptığı görüşmeden alınmıştır (18.06.2009).

Bugünkü Tunus Caddesi'nin olduğu yerde akan Kavaklı Dere, semte ismini vermiştir. Kavaklıdere Şarap Fabrikası, bugünkü Sheraton Otelinin olduğu alan ve Kavaklı Dere boyunca yerleşmiş olan kavak ağaçları (populus alba), semtin 1930'ların ortalarına kadar ana silüetini oluşturmuşlardır.

Kavaklıdere Şarap Fabrikası'nın bağlardan oluşan girişi
(Kaynak: <http://www.kavaklıdere.com/Tarihce.aspx>, 2009 yılında alındı)

İlk Oluşum Yıllarında (1940-1950'lerde) Kavaklıdere'nin Silüeti

Atatürk Bulvarı, Kavaklıdere Şarap Fabrikası ve Cenap And Evi, yeni bir kimlik ortaya koyan genç Cumhuriyet'in örnek yapılarındandır. Atatürk Bulvarı, Ulus'tan Çankaya Köşkü'ne kadar, Opera, Sıhhiye, Kızılay ve Kavaklıdere'yi geçerek uzanan, Ankara'nın olduğu kadar Kavaklıdere'nin de gelişimini etkilemiş bir kent omurgasıdır. Zaman içinde, günlük aktivitelerin, Ulus ve Kızılay'dan Kavaklıdere'ye doğru kaymasında rol oynamıştır. Cumhuriyet tarihinin gelişimine tanıklık etmiş tarihî bir bulvardır. 1920'lerde kırsal bir karaktere sahip olan Bulvarı, Mustafa Kemal Atatürk, Meclis Binası'ndan Çankaya'daki köşküne gitmek için

kullanmıştır (Keskinok, 2009: 37-38).⁶ Bulvar olarak ilk kez 1924 yılında Ankara Şehremaneti'yle tasarlanmaya başlanmış (Keskinok, 2009: 40) ve Cumhuriyet'in sembolik anlamını taşıyan bir yol olmuştur (Erkan, 2009: 7, 8).

Kavaklıdere'de 1952 yılından beri oturan N. Erbir, Atatürk Bulvarı'nın 1940'ların ikinci yarısında kendisi için ifade ettiklerini şöyle anlatıyor:

1946 yılında Ankara'da Ziraat Enstitüsü vardı. O yıl üniversite oldu. Ziraat Fakültesi oldu. Bugünkü Oran'ın arkasında Dikmen surlarında Ziraat Fakültesi'nden 50-60 kişilik bir grup Bahtiye Musarlıoğlu, Türkiye'deki ilk kadın tenis şampiyonu, bizi kayakla Ziraat Fakültesi'ne Dışkapı'ya kadar kaydırmişti. Ziraat Fakültesi'ni Almanlar kurduğu için bütün spor malzemeleri vardı. Biz de oradan temin etmiştik. Vasita olmadığı için -bir Pazar günüydü- oradan da (Atatürk Bulvarı'ndan) geçerek rahatça gitmiştik.

Kavaklıderem Derneği eski başkanı İsa Çapanoğlu, Bulvar'la ilgili anılarını şöyle anlatıyor:

Şimdi mesela Atatürk Bulvarı hepimizin çok net hatırladığı yer. Bizim üniversite öğrenciliğimizde Kızılay'da gezmek bir ayrıcalıktı. Cumartesi günleri en sık kıyafetlerimizi giyerdik. Kızılay'da yani Atatürk Bulvarı'nın alt kısımlarında o dönem tipik Ankara'nın yapılaşmasından kalan iki veya üç katlı bahçeli evler pastanelere falan dönüşmüştü. Çok sık bir görünümü vardı. Hatta, şöyle söyleyeyim; Paris'teki kafelerin olduğu dönemdeki gibi bizde bıraktığı bir izlenim vardı. Tabii bu yürüyüşlerimiz zaman içinde daha yukarı gelirdi. Aslında şeyden Meclis'in önünden dönerdik. Tabii o zaman trafik öyle çok yoğun değildi. Çok seyrek arabaların geçtiği, -ama şimdi alt/üst geçit nedeniyle bozulmuş olan- çok geniş bulvarların olduğu -hatta karşı tarafta da öyleydi- bir yerd. Vedat Dalokay onu genişletti, sefaretlerin olduğu kaldırım çok dardı, yarım metre civarı. O zamanlar bu sefaretler falan; buraya kadar yürünerek gelinirdi. O zamanlar çok daha romantikti. Okuldan çıktıktan sonra Ankara'da yerleşik arkadaşlarımızla veya burada ev tutanlarla beraber bu taraflara doğru yürürdük.

1940'lardan başlayarak, idari kurumlar ve elçiliklerin Atatürk Bulvarı üzerinde yerleşmeleri ve aynı zamanda sosyal yaşantının ürünü olan

⁶ Atatürk Bulvarı'yla ilgili detaylı açıklama için bkz. Resuloğlu (2011) ve Dinçer (2009).

sinemalar, kafeler, restoranlar gibi çeşitli fonksiyonların da yer almasıyla Bulvar, sadece fiziksel değil, aynı zamanda da sosyal bir kent omurgası gibi işlemiştir. Yine bu yıllarda, Kavaklıdere'de konut yapımı anlamında gelişmeler yaşanmıştır. Hiç şüphesiz, bu dokunun meydana gelmesinde, yine Çankaya Köşkü'nün ve çok sayıda elçiliğin inşa edilmesinin önemli bir rolü vardır. Ayrıca, sosyal hayatın gereksinimi olan alışveriş gibi aktivitelerin de başlaması, semtteki Tunalı Hilmi Caddesi'nin de yavaş yavaş değişmesini, yeni bir kimlik kazanmaya başlamasını sağlamıştır. Mahalle bakkaları ve elçiliklerin ihtiyacına cevap verebilecek yeni dükkânlar açılmaya başlanmıştır (Belli ve Boyacıoğlu, 2007: 722).

1952 yılından beri Tunalı Hilmi Caddesi'nde yaşayan N. Erbir, Kavaklıdere'yi Ankara'nın kent dokusu ile ilişkili bir şekilde anlatıyor. Ayrıca, Çankaya Köşkü ve Gazi Osman Paşa'nın mekânsal özelliklerine değiniyor:

Benim oturduğum ev, şu anda Tunalı'yla Esat Dört Yol'un kesiştiği yerde. Onun arsasını 1960 yılında bir Alman'dan sekiz arkadaş birlikte satın aldık. Burada bir bağ evi vardı ve mülkiyeti bir Alman'a aitti. 3-4 bina sonramızda, tarihî, taştan bir bina vardı, o da yıkıldı. Fethi Bey Taksi Durağı ve Fethi Bey Köşkü vardı. Yıkıldı ve başka bir bina yapıldı. Tarihî bir günahdır bu. O, 1920'lerde Atatürk zamanında yapılmıştı, yani Fethi Bey Köşkü. Tamamen taş yapı, iki katlı. Bir köşk olarak muazzam tarihî bir eserdir. Başka bir bina daha vardı. Biz evimizi buradaki dördüncü bina olarak yaptık. Bağ evini ve kameriyesini sökerek bu evi yaptık. Dört Yol'dan yukarı doğru da teker teker iki-üç katlı beş-altı tane ev ancak vardı '60'lı yıllarda. Nenehatun Caddesi diye birşey yoktu. Orası ve Gazi Osman Paşa boştu. Hep bağ evleriydi tepelere kadar; 1963'te yeni evler yapılmaya başlandı. Sonra 1960'a kadar Kızılay'da da bütün binalar 3-4 katlıydı, sonra 8-10 kata çıktı maalesef. Kızılay'dan Ulus'a kadar hiçbirinde 5 katlı yoktu. Çankaya da yüzde doksan gecekonduydu. Köşkün hizasından Gazi Osman Paşa'ya kadar bütün gecekonduydu. Ancak, 1965'ten sonra yeni yeni yıkılarak oraya bütün binalar yapıldı.

1950'lere kadar -Tunalı Hilmi Caddesi'ni dik kesen sokaklardan- Bülten Sokağı, kirli patika bir yoldu. Esat'a doğru çıkan yol henüz yapılmamıştı ve bu bölge üzüm bağları ve bahçelerden oluşmaktaydı. Kavaklıdere İlköğretim Okulu da, Kavaklıdere'de bu alanda yapımı 1954'te tamamlanan ve eğitime de aynı yıl başlayan, bir semt için önemli yapıla-

rın başında gelmektedir. Okul, Büklüm Sokak'ta yer almakta ve adını semte ismini veren Kavaklı Dere'den almaktadır. Bina, iki katlı ve sekiz sınıftan oluşmaktaydı. Ancak, artan talebi karşılamak için 1962 yılında beş sınıf daha eklenmiştir. Daha sonraları, semtin artan nüfusuyla, bu ekleme de yetersiz kalınca yeni bir kat ilave edilmiş ve 1967 yılında tamamlanmıştır. 1974 yılında bütün eklemeler yetersiz kalınca, bina yıkılmış ve yerine üç katlı yeni bir yapı inşa edilmiştir. Ayrıca, zemin kata çok amaçlı bir de salon eklenmiştir.⁷

1948 yılından beri Kavaklıdere'de yaşayan ve Kavaklıdere İlkokulu'nun ilk öğretmenlerinden olan S. Bolevin, binanın yapım aşamasını şöyle anlatıyor:

Semahat Bolevin Kavaklıdere İlköğretim Okulu'nun yanında
(Kaynak: Semahat Bolevin Arşivi, 2008)

Okulu biz yaptırдық burada. Dibine paralar attık. Bütün mahalle kazma kürek çalışmıştı. Baş öğretmenimiz Işık hanım vardı, o çok çalışmıştı. Son çocuğum burada başladı, burada bitirdi ilkokulu.⁸

⁷ www.kavaklidere.k12.tr/sayfa1.asp?id=132 (2010).

⁸ Bu açıklama Kavaklıderem Derneği eski başkanı İsa Çapanoğlu'nun S. Bolevin ile yaptığı görüşmeden alınmıştır (14.01.2008).

Kavaklıdere'nin kimliğinin oluşumundaki diğer önemli yapılardan biri de Tunalı Hilmi Caddesi'nin (eski adıyla Özdemir Caddesi'nin) güneyinde, Atatürk Bulvarı'nın ise batısında yer alan Kavaklıdere Şarap Fabrikası'dır. Kavaklıdere Şarap Fabrikası'nın tarihi, 1920'lerin sonuna dayanmaktadır. Önceleri albay, daha sonra da Ankara milletvekili olan Tunalı Hilmi Bey, İsviçre'de bulunduğu sırada, Cenevre'li tanınmış bir ailenin kızı ile evlendi. Sevda adında bir kızı ve İnsan adında da bir oğlu oldu. Bu çocuklar, Türk ve İsviçre eğitimi ve kültürü ile büyüdüler. Sevda Hilmi, Cenap And ile evlendi ve Ankara'da yaşamaya başladılar. Sevda ve Cenap And, satın aldıkları bağların üzümlerinden ve aynı zamanda Ankara yöresinin diğer bağlarından temin ettikleri üzümlerden şarap üretme projelerini 1929 yılında hayata geçirdiler. Sahip oldukları arsalar üzerine, büyük bahçe içinde villalar inşa ederek Kavaklıdere'ye yerleştiler.⁹

1959 yılından beri Kavaklıdere'de yaşayan A. Eker, Kavaklıdere Şarap Fabrikası'nı çocukluk yıllarından hatırlıyor. En sevdiği oyunun, arkadaşlarıyla birlikte Kavaklıdere Şarap Fabrikası'ndan üzüm çalmak olduğunu anlatıyor. Esasında, yapı sadece fiziksel görünümüyle değil, aynı zamanda semtte yaşayanların hatıralarında da güçlü bir imajla kalmıştır. A. Eker şöyle devam ediyor:

Şimdiki Karum Alışveriş Merkezi ve Sheraton Oteli'nin bulunduğu yerdeki Kavaklıdere Şarap Fabrikası da çok önemli bir binaydı. Önemi sadece fabrika olmasından değil, aynı zamanda, Atatürk'ün Çankaya'dan yürüyüş yapıp akşamüstü bir kadeh şarap içtiği bir mekân olmasından da ileri gelirdi. Onun burada özel odası vardı ve son yıkımda o oda da gitti. Fabrikanın bahçesinde fabrika bekçisinin kaldığı eski bir Ankara evi vardı. Sheraton yapılıırken bu evi otelin Şarap Evi yapacaklardı, sonra yıkıp bahçe yapmayı tercih ettiler.¹⁰

⁹ <http://www.kavaklıdere.com/Tarihce.aspx>, Kavaklıdere Şarapları Hakkında, (2008).

¹⁰ Bu açıklama, Kavaklıderem Derneği eski başkanı İsa Çapanoğlu'nun ile A. Eker ile yaptığı görüşmeden alınmıştır (19.12.2008).

Kavaklıdere'nin Bağ Evlerinden Konut Dokusuna Uzanan Öyküsü

Atatürk Bulvarı'nın güneyinde yer alan Cenap And Evi, semtin önemli konutlardan biridir. Sivil mimari örneği olarak değerlendirilen ve ikinci ulusal mimari akımın özelliklerini taşıyan bu yapı, Emin Halid Onat tarafından 1952 yılında tasarlanmıştır. İki katlı ve yerel malzemelerle yapılmış, geleneksel Türk Evleri'nin özellikleriyle geleneksel Alman Evleri'nin özelliklerini birleştirmiştir (Ankara 1910-2003, 2003: 53). Cenap And Evi, yerel, nostaljik ve modern bir karaktere sahiptir. Kavaklıdere için bir odak noktası olmasının yanı sıra, Ankara'daki mimari yapılar arasında da önemli bir yeri vardır. Etrafıyla uyum içinde olan Cenap And Evi, Tunalı Hilmi Caddesi'nin de Kuşulu Park'la birlikte bitiş/başlangıç noktası olarak işlev görmektedir.

And Evi'nin dış görünüşü

(Kaynak: <http://arkiv.arkitera.com/p6217-cenap-and-evi.html>, 2008 yılında alındı)

1934-1950 yılları arasında Tunalı Hilmi Caddesi üzerinde oturmuş olan İ. Atayolu, evin yapıldığı ilk yıllarda bahçesinin daha büyük olduğunu ve bahçesinden Kavaklı Dere'nin bir bölümünün aktığını belirtiyor:

Burası Kavaklıdere şaraplarının sahibi Cenap Bey'in Avrupavari olarak yaptırdığı özel mülküdür. Atatürk Bulvarı'nda giriş kapısı ve dereyi de içine alıp Özdemir caddesinde nihayet bulan modern köşkü ile ufak bir hayvanat bahçeli korusu vardı.¹¹

Cenap And Evi tescilli bir yapıdır. Erken Cumhuriyet yapısı olma özelliğiyle mimari olarak getirdiği değer yanı sıra, özellikle semt sakinlerinin hatırlarında yer tutmaktadır. Bugün ise Cenap And Müzik Merkezi olarak faaliyet göstermektedir (www.mimarlikmuzesi.org, 2010).

Türkiye'de kentleşme hızının arttığı 1950'li yılların başında, Ankara'da mimarlar modern aile hayatını desteklemek için yeni konutlar inşa etmeye başladılar. Daha sonraları hem Ankara'da hem de Türkiye'nin diğer büyük kentlerinde bu konutlar günlük yaşamın bir parçası hâline dönüştü (Güney, 2008). Bu yapı türlerinin en belirgin örneklerinden biri ise, Gazi Osman Paşa ve Kavaklıdere aksında yerleşen 14 Mayıs Evleri'dir. 14 Mayıs Evleri'nin, Ankara'da 1950'lerdeki konut karakterini mimari anlamda temsil ettiği söylenebilir.

1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti'nin iktidara gelişi ile birlikte çok partili düzene geçilmiş ve "adını, o dönemde iktidarda olan Demokrat Parti'nin seçimleri kazanma tarihinden alan 14 Mayıs Yapı Kooperatifi, 1951 yılında kurulmuş ve 1953 yılında evlerde oturulmaya başlanmıştır. İki kısımdan oluşan 160 civarında konutluk kooperatifin ilk bölümü, şimdiki Arjantin Caddesi ve Filistin Sokağı arasındaki alanda yapılmış, daha sonra 1958-59 yıllarında yukarılara, Reşit Galip ve Nene Hatun Caddeleri'ne doğru ikinci etap konutlar gerçekleştirilmiştir" (Belli and Boyacıoğlu, 2007: 718). Muhittin Güreli'nin yaptığı bu konutlar, iki ve üç katlı ayrı tipteki villalardan oluşmaktaydı. Bu yapılaşma sadece semtteki ilk örnek olmakla kalmamış, aynı zamanda semtin elçiliklerle birlikte Gazi Osman Paşa ve Kavaklıdere'nin karakterini değiştiren temel bir aks hâline de dönüşmüştür.

¹¹ Bu açıklama Kavaklıderem Derneği eski başkanı İsa Çapanoğlu'nun İ. Atayolu ile yaptığı görüşmeden alınmıştır (18.06.2009).

14 Mayıs Evleri'nden dış görünüş
(Kaynak: Belli and Boyacıoğlu, 2007: 722, 723)

1952 yılından beri Boğaz Sokak'ta yaşayan N. Erbir, 14 Mayıs Evleri'nin ilk başta Kavaklıdere'nin çehresini değiştirdiğini ve sonraları Arjantin ve Filistin Caddeleri'ndeki kullanımın bu yapıların yeni fonksiyonlarıyla değiştiğini şöyle anlatıyor:

Yeni ve modern bir Başkent olan Ankara'nın 1950'lerde konut sorunu vardı. 14 Mayıs Evleri bu doğrultuda yapıldı mesela. İlk başta sadece Arjantin ve Filistin üzerinde yapıldı. Sanırım, 1958'te ikinci etabı Reşit Galip ve Nene Hatun'da yapıldı. Hepsi sonradan değişti; '80'lerdeki haksız ekonomi yüzünden oldu bana göre. Prestijli kafeler, restoranlar oldu. Benzer bir kader Kavaklıdere'de Tunalı Hilmi için de geçerlidir.

1950'lere baktığımızda, 14 Mayıs Evleri dışında, Kavaklıdere'nin, hâlâ bazılarını bağ evlerinin teşkil ettiği bahçe içinde küçük evlerden oluştuğunu fark ediyoruz. 14 Mayıs Evleri de, bu dokuya zarar vermeden, o yıllarda kentin gelişimiyle uyum içinde ilerlemişlerdir.

Bağ Evlerinden Oluşan Sementin, Konut Dokusuna Uzanan Öyküsü

Ankara'nın kente ilişkin problemlerinin başında, hızlı nüfus artışı gelmekteydi. Belli bir doygunluğa ulaşan Kızılay artık güneye, Kavaklıdere'ye doğru kaymaya başlamıştı. Yüksek katlı konut yapıları, Kavaklıdere'de kaçınılmaz olarak ortaya çıktı. Bu baskının sonucunda, bahçe içinde daha çok tek ya da iki katlı olan yapıların varlığıyla birlikte, artık apartman hayatı da yavaş yavaş başlamıştır. Küçük bir Anadolu kasabası olan Ankara, yeni başkent kimliğiyle ve çağdaş yaşam hedefleriyle bu oluşumu desteklemektedir. Bu yönüyle, 1957 Uybadin-Yücel Planı'nın kentin ve kısmen Kavaklıdere'nin gelişimine önemli etkisi olmuştur. Sementin konut dokusu bu plan ile birlikte gelişmiştir. Uybadin-Yücel Planı'nın en önemli özelliği, homojen bir gelişme sunması ve nüfus artışındaki gelişmeyi nispeten göz önünde bulundurmasıdır (Ankara Dergisi, 1992).¹² Bu dönemde, artık mimarlar da modern yaşam tarzına göre yeni tasarımlar yapmak durumunda kalmışlardır. Konut yapıları, -idari yapıların aksine- Türk mimarlar tarafından yapılmaktadır. Örneğin Kavaklıdere'deki Üniversite Apartmanları, Hayat Apartmanı ve İlbank Blokları da 1950'lerin sonunda ünlü Türk mimarlar tarafından tasarlanmıştır.

1960 Planı'na ve Kavakyeli Bülteni'ne (1997; 2006) göre, ilk en önemli yapı, biri Bestekâr Sokak'ta biri Tunalı Hilmi Caddesi üzerinde olmak üzere iki bloktan oluşan Üniversite Apartmanı'dır. Yapı, Ankara Üniversitesi akademik üyelerinden oluşan bir kooperatif tarafından 1957 yılında inşa edilmiştir. Ancak, daha sonraki yıllarda kooperatif tarafından tamamlanamamıştır. O yıllarda, Türkiye'ye çok sayıda gelen Amerikalı askerlerin, kendileri ve ailelerinin kalması için beş yıllığına kiralanmıştır. Anlaşmaya göre, Amerikalılar ödeme yapmayacak, ancak, birkaç değişiklikle binanın yapımını tamamlayacaklardır (Kavaklıyeli Bülteni: 1997; 2006). 1961 yılında, binaya, sahipleri olan Ankara Üniversitesi akademik üyeleri taşındı ve binanın adını da Üniversite Apartmanı koydular.¹³

¹² Uybadin- Yücel Planı hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Cengizkan (2002; 2005).

¹³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Resuloğlu, 2011).

Kavaklıdere'deki ilk yüksek katlı bloklardan olan Üniversite Apartmanı'nı, 1960-70 yıllarında apartmanda işyeri olan ve aynı zamanda 1978'e kadar burada oturan N. Aytekin şöyle tanımlıyor:

Üniversite Apartmanı'nda daireler çok büyüktür. O zaman ön taraf iş yerim arka taraf ise evimdi. Arkada iki oda, bir salon ve mutfağın bir kısmını ev olarak kullanıyordum. Önde salonu ikiye böldüm, bir kısmını bekleme yeri yapmıştım. Biz orada bu şekilde 1978 yılına kadar oturduk. Sonra Keneddy'de 1979-1992 yılları arasında oturduk. Esasen bu muhiti sevdiğimiz için taşınmadık. Kavaklıdere'nin böyle bir havası vardır. Bir kere oturmaya, daha doğrusu burada yaşamaya başlarsanız sonra kolay kolay başka muhite alışamıyorsunuz.

Üniversite Apartmanı (Fotoğraf: Çılga Resuloğlu, 2013)

Kavaklıdere için önemli olan bir diğer yapı, İlbank Blokları ise Tunalı Hilmi Caddesi'nin güneyinde yer almaktadır. Üç bloktan oluşan, dere yatağına inşa edilen ve Fatih Uran tarafından tasarlanan yapı, 1957 yılında Ankara'daki en yüksek binaydı. Zemin kat kolonları, standart kat kolonlarının iki katı yüksekliğindedir. Altı kat birbirinin simetriği olarak planlanmıştır ve her bloğun iki giriş vardır. Bloklar sekiz ve dokuz kat yüksekliğindedir. Tescilli bir yapıdır. Modern bir görünümü olan

yapının üç sene sonra giriş bölümündeki bazı yerleri kapatılmış ve iş yerlerine kiraya verilmiştir (Çapanoğlu, 2007: 34).¹⁴

İlbank Apartmanı (Fotoğraf: Çılga Resuloğlu, 2013).

Kavaklıderem eski başkanı İsa Çapanoğlu (2007: 35), o dönemde semtteki yaşıntıyı ve binanın yapım kararının alınışını şöyle anlatıyor:

1954 veya 1955'li yıllardı. Bugünkü İnan Caddesi toprak bir yoldu. Hemen yanından Kavaklıdere akardı. Caddenin o zamanki adı Rıza Şah Pehlevi Caddesi'ydi. İlbank Evleri'nin olduğu yerde küçük ahşap bir yapı vardı; bu yapının içinden dere akmakta idi. Ayrıca, ahşaptan yapılmış bir su çarkı vardı. Tahminimce bu küçük bir değirmen olabilirdi. Çevre, yeşillikler içinde ağaçların olduğu bir alandı. Bir gün Başbakan Adnan Menderes buradan geçerken bu alanı görmüş ve çok beğenmiş. Aracından

¹⁴ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Resuloğlu, 2011).

inerek bir süre burada oturmuş ve mahallelilerle sohbet etmiş. Mahallelilerin buranın bir kır kahvesi olarak düzenlenmesi isteği üzerine, bu alana çeki düzen vererek çevre sakinlerinin kullanımına sunulması gerektiği yönünde yetkililere emir verdiğini büyüklerimiz anlatmışlardı. (...) Balkonlarda yer alan, tasarlanırken çok iyi düşünülmüş olan nişler hâlindeki depolardan çoğu şu anda kullanılmamaktadır. Her bloktaki yolcu asansörünün yanındaki yük asansörleri bir süre sonra iptal edilmiştir. Pencerelerdeki çift camlar, sabit dolap detayları, merdiven kullanımı, çöp toplama sistemi, zemindeki boş alan, bodrum katlarındaki depo mekânları, teras kullanımı, vaziyet planı yerleşimi, komşuluk ilişkileri ile özlenen ve örnek alınacak bir site olarak Ankara imar tarihine geçmiştir (İ. Çapanoğlu, 2007).

Kavaklıdere için özellikle 1950'li yıllarda önemli sayılan bir başka yapı ise İnan ve Tunali Hilmi Caddeleri'nin kesiştiği noktada yer alan Hayat Apartmanı'dır. Modern mimarlığın öncülerinden Emin Halid Onat tarafından tasarlanmış ve Hayat Yapı Kooperatifi tarafından 1952 yılında inşa edilmiştir. Hayat Mecmuası'nın kapağında yer alması ve kooperatiftekilerin çoğunun doktor olması sebebiyle bina "Hayat" ismini almıştır. Yapı, dokuz katlı olarak planlanmasına rağmen, bazı ekonomik nedenlerden dolayı yedi kat olarak inşa edilmiştir. Terasta, kulüp ve sinema salonu da planlandığı halde aynı sebepten yapılamamıştır. 1961'de Emin Onat'ın vefatından sonra renovasyon projesi Nejat Ersin tarafından hazırlanmıştır. Binaya asansör eklenmiş ve mutfaklar küçük olduğu için balkonlar mutfaka dâhil edilmiştir (Candan, 2010).

Hayat Apartmanı, semtin kırsal görüntüsünü, insanların sosyal ihtiyaçlarına da cevap vererek dönüştürmeye dönük önemli bir örnektir. Bu yönüyle Hayat Apartmanı, 1950'lerde hatta '60'larda zemin katında yer alan Med Kulüp ile tanınmış ve birçok Ankaralı'yı Kavaklıdere'ye çekmiştir. Yapıldığı yıllarda iki sene kadar bu apartmanda oturan S. Serinokun, yapının o dönemdeki prestijini şu sözlerle anlatıyor:

Biz evlendikten sonra Hayat Apartmanı'nda oturduk iki sene falan kadar. Orada yaşamak bir ayrıcalıktı. İlk yüksek binadır Kavaklıdere'deki. Komşularımız çok iyi insanlardı. Ziyarete gider gelirdik. Bahçede büyük bir çınar vardı, yazın ailecek altında otururduk, çocuklar oynardı bahçede. Münevver diye bir komşu vardı, o şarkı söylerdi, sesi çok güzeldi. Cinnah Caddesi Dr. Vali Reşit Caddesi'ydi o zaman. Sonra Posta Caddesi oldu,

çünkü postane vardı, oraya da yürürdük, Özdemir'e de yakındı. Kızılay en çok ilgimizi çekerdi; demin de dediğim gibi, genelde otobüsle giderdik.

Hayat Apartmanı
(Kaynak: Candan, 2010).

1950'li yıllarda Kavaklıdere semtini ilgi odağı hâline getiren gelişmeler arasında, yeşil dokusunun yanı sıra, konut sayısının hızla artması, kalabalık aile yaşantısının yerini çekirdek aile yaşantısına bırakması ve zengin kesimin Ulus ve Kızılay gibi kentin kalabalık olan şehir merkezinden kaçıp, yaşamak için yeni yerler arayışına girmesi sayılabilir. O dönemlerde Kavaklıdere, bir anlamda, yatırım alanı olarak da düşünülmekteydi. Bu durumun temel sebeplerinden biri, elçiliklerin semtte yer almasıydı. Çünkü, yabancılar konutlar için daha yüksek kiralar ödüyorlardı.1960'larda ise yeni kurulan sinema salonları ve Kuğulu Park'la birlikte semtin kültürel ve rekreatif özellikleri gelişmiş ve 1970'lere kadar bu durum böyle devam etmiştir.

Kuğulu Park, Jansen Planı'nda önerilen yeşil bir aks üzerinde tasarlanmıştır. Kavaklı Dere zayıflamış ve Kuğulu Park'ın olduğu yerde küçük bir birikinti oluşturmuştur. 1958 yılında da bu küçük havuz etrafında bir bahçe yapılmıştır. İlk planlar 1958 yılında çizilmiş, uygulamalar 1963 yılında başlamıştır. İlk başlarda Polonya Elçiliği'yle

bitişik olan Kuğulu Park, 1975'te Vedat Dalokay dönemi'nde bir yolla elçilikten ayrılmıştır. Yol, önce yaya kullanımı için tasarlanmış ancak daha sonra trafiğe açılmıştır (Memlük, 2009: 86). Park, Tunalı Hilmi Caddesi'nin güney kısmını tanımlayan bir sınırdır.

1958 yılından beri Kavaklıdere Boğaz Sokak'ta yaşayan A. Eker, Kuğulu Park'ın gelişimini şöyle anlatıyor:

Yıllar sonra park hâline getirildi ve adı Kavaklıdere Parkı oldu. Ne zamanki Vedat Dalokay Viyana'dan iki kuğu getirtip adlarını da Viyana ve Ankara koydu, parkın adı Kuğulu Park oldu. Kuğulu Park öncesi çok popüler olmayan Özdemir Caddesi, biraz canlanmaya başladı ve bir müddet sonra da Tunalı Hilmi adını aldığı anda daha da canlandı. Kuğulu Park gittikçe nefes alınabilecek özelliğini kaybediyor. Politik çıkarların odak noktası olmaktan, birçok özelliğini de kaybetti. Tabii özellik kaybetmesinin başka bir nedeni de kültür ve görgünün sınıfta kalmasıyla ilgili. Örneğin, Kuğulu Park bu kadar küçülmeden ve ne sattığı belli olmayan satıcıların mekânı olmadan önce, o küçük gölün tüm köprüleri ahşaptı, odunlardan yapılmıştı. Şimdi ise hepsi metal ve maalesef belediyenin elinde artan boya olan mavi ile boyanmış.

Kuğulu Park

Kuğulu Park, 1976 yılında "Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu" tarafından doğal sit alanı olarak tescillenmiştir. 1970'lerde, bugün

Park'ın içinde restoran olan yerde küçük bir çay bahçesi yer alıyordu. Ayrıca buna, Rıhtım Gazinosu eklendi. Esasında, Kuğulu Park, o yıllarda bugünkü alanından daha büyük bir yer kaplıyordu.

1958 yılından beri Tunalı Hilmi Caddesi üzerinde oturan mimar M. Peksöz Kuğulu Park'la ilgili anısını şöyle anlatıyor:

Flamingo'dan dondurma alırdık, bir aşağı bir yukarı yürürdük. Ben 17-18 yaşlarındaydım o zaman; sonra da Kuğulu Park'ta otururduk. Kuğulu Park, eskiden daha insan ölçeğinde bir yerdi ağaçlarıyla, çay bahçesiyle. Bence ruhunu kaybetti. Eskiden gidip oturup hoş sohbetler yaptığımız bir yer olan Park, şimdi, geçerken kullandığımız bir yere dönüştü sadece. Yani en azından ben ve benim gibiler için.

1972 yılından beri Kavaklıdere'de yaşayan G. Ekinci ve A. Vural, Kuğulu Park'ın sadece rekreasyon amaçlı değil, aynı zamanda kamusal aktiviteler için 2000'li yılların başlarına kadar kullanıldığını anlatıyor:

Kuğulu Park'ta şenlikler olurdu bazen; ben 23 Nisan, 19 Mayıs gibi günlerde hatırlıyorum. Çocuklar renkli kıyafetleriyle yürüyerek Tunalı'dan bizim evin önünden de geçirdi. Fotoğraf çekmişim bir kere.

Bugün 23 Nisan. Geçtiğimiz 2005' e kadar, yirmi sene bu TRT'nin yaptığı değişik ülkelerden çocukların geldiği organizasyonda çocuklar hep Tunalı'dan Kuğulu Park'tan yürürlerdi. Kuğulu Park, rengârenk, müthiş görünürdü. Tam köşeye gelip Keneddy'den aşağıya giderlerdi. Trafik kapanırdı. Yani 23 Nisan Tunalı'da büyük bir canlılıktı. Son beş senedir falan yok.

Kuğulu Park, Kavaklıdere Senti için nefes alınan bir nokta olmuş; hem günlük yaşam deneyimlerini hem de kamusal aktiviteleri barındıran bir park olarak Ankara'luların hayatına girmiştir.

Kuşulu Park'tan bir görünüş (1970'ler)

Sonuç Yerine

Kavaklıdere, Ankara'da kentlilerin ve özellikle semti kullananların hafızalarında hem konut dokusu hem de sosyal aktiviteler açısından yer etmiş önemli bir kent parçasıdır. Kent "ad hominem" bir oluşumdur, diğer bir deyişle kent insanlar içindir. İnsanlar mekânla ilişki kurarlar ve yaşadıkları yerle ilgili anıları oluşturur. Her ne kadar planlanmadan gelişmiş olsa da, kent merkezine yakınlığı ve elçiliklerin semtte yer alıyor olması, Kavaklıdere'nin özellikle 1950'lerden itibaren yaşanan gelişiminde belirgin bir rol oynamıştır. Sadece küçük bağ evlerinden oluşan kırsal bir alan, ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkan mekânsal değişimler sayesinde, çok değerli bir kent parçası hâlini almıştır. Yeni kurulan sinema salonları ve Kuşulu Park'la birlikte, semtin kültürel ve rekreatif özellikleri gelişmiş ve bunlar, 1950'lerin sonlarından 1970'lere uzanan süre zarfında semtin başlıca özelliklerinin şekillenmesinde katkı sağlamışlardır. Buna ek olarak, kültürel ve rekreatif etkinliklerin yanı sıra, özgün bir konut dokusunun da olduğu Kavaklıdere, özellikle Tunalı Hilmi Caddesi'nin de etkisiyle, 1970'lerde edindiği ticari işlevleriyle yeni bir kimlik kazanmıştır. Sonuç itibariyle, günlük yaşamın

değişen karakteri ve mekânsal değişimin gerçekleştiği Kavaklıdere arasında güçlü bir bağlantı kurulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akçura, T. (1971) *Ankara: Türkiye'nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma*. Ankara: Odtü, Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Ankara 1910-2003 (2003) "Cenap And Evi". İstanbul: Boyut Yayınları, Mimarlık ve Kent Dizisi 8, s. 53.
- Batur, A. (2005) "The Post-War Period: 1950-1960" and "Searching for the New: 1960-1980". *A Concise History Architecture in Turkey during the 20th Century*. İstanbul: Mimarlar Derneği Yayınları, ss. 45-78.
- Belli, G. and Boyacıoğlu, E. (2007) "14 Mayıs Evleri". *Journal of Faculty of Engineering and Architecture, Gazi Univ.* 22: (4), ss. 717-726.
- Candan, K.T., (2010) "Hayat Yapı Kooperatifi", www.dimp.org. (2010 yılında alındı).
- Cengizkan, A. (2002a) *Modernin Saati*. Ankara: Mimarlar Derneği, Boyut Yayınları.
- Cengizkan, A. (2004) *Ankara'nın İlk Planı; 1924-1925 Lörcher Planı*. Ankara: Ankara Enstitü Vakfı, Arkadaş.
- Cengizkan, A. (2005) "1957 Yücel-Uybadin İmar Planı ve Ankara Şehir Mimarisi". Şenyapılı, T. (Ed). *Cumhuriyet'in Ankara'sı*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Çapanoğlu, İ. (2007) "İlbank Evleri", TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten, (52): 34-35.
- Dinçer, G. (2009) "Ankara Atatürk Bulvarı'nın Öyküsü" Ankara Koleksiyoncular Derneği (ed.). *Cumhuriyet Devrimi'nin Yolu: Atatürk Bulvarı*. Ankara: Rekmay, ss. 11-37.
- Erkan, K. (2009) "Cumhuriyet Devrimi'nin Yolu Atatürk Bulvarı" içinde Ankara Koleksiyoncular Derneği (ed.). *Cumhuriyet Devrimi'nin Yolu: Atatürk Bulvarı*. Ankara: Rekmay, ss. 1-11.
- Güney, Y. İ. (2008) "Spatial types in Ankara apartments" *Environment and Planning B*. USA: University of Michigan, ss. 627-646.
- Kavaklıderem Derneği Arşivi (1997) "Kayakyeli Bülteni".
- Kavaklıderem Derneği Arşivi (2006) "Kayakyeli Bülteni".
- Keskinok, Ç. (2009) "Ankara Kentinin Planlanması ve Atatürk Bulvarı'nın Oluşumu" Ankara Koleksiyoncular Derneği (ed.). *Cumhuriyet Devrimi'nin Yolu: Atatürk Bulvarı*. Ankara: Rekmay, ss. 37-59.
- Parker, S. (2004). *Urban Theory and the Urban Experience*. New York: Routledge.
- Resuloğlu, Ç. (2011) *The Tunalı Hilmi Avenue, 1950s-1980s: The Formation of a Public Place in Ankara* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara: ODTÜ.
- Tekeli, İ. (1982) "Başkent Ankara'nın Öyküsü". *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*. Ankara, ss. 47- 81.

Tekeli, İ. (1998) "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması" Sey, Y. (ed.). *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, ss. 1-24.

Yücel, N. (1992) "1957 Ankara İmar Planı", *Ankara Dergisi*. 1(4), ss. 7-38.

İnternet Kaynakları

Kavaklıderem Derneği (18.06.2008), Interview with İlhami Atayolu, (2009 yılında alındı).

Kavaklıderem Derneği (14.01.2008), Interview with Semahat Bolevin, (2010 yılında alındı).

Kavaklıdere Şarapları Hakkında (2008),
www.kavaklidere.k12.tr/sayfa1.asp?id=132 (2010 yılında alındı).

Kavaklıdere Şarapları Hakkında, (2008).
<http://www.kavaklidere.com/Tarihce.aspx>, (2010 yılında alındı).

Mimarlık Müzesi, <http://www.mimarlikmuzesi.org/Main/Default.aspx>, (2010 yılında alındı).

Yrd. Doç. Dr. Çılga Resuloğlu: Bilkent Üniversitesi Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nde 2000 yılında lisans eğitimini tamamlamış; 2001 yılında yine aynı üniversitede İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı yüksek lisans programına başlamış ve 2003 senesinde yüksek lisans derecesini almıştır. Ardından kendi ofisinde üç sene farklı ölçeklerde tasarımlar üretmiş ve yarışma projelerine katılmıştır. 2006 senesinde Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Tarihi Anabilim dalında doktora başlamış ve aynı zamanda Başkent Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmıştır. 2011 yılında doktora derecesini aldıktan sonra Atılım Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. Hâlen aynı kurumda yardımcı doçent olarak görev yapmaktadır.

Kuğulu Park (1970)

1940- 1950 Yılları Arasında Öteki Ankara: Altındağ

*

On the Other Side of Ankara: Altındağ Between 1940-1950

Ceren Aygöl

Öz

Başkent Ankara, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren kendini mekânsal ve kültürel bir ayrışmanın içinde bulmuştur. Bir tarafta geri kalmış kabul edilen "eski" Ankara, diğer tarafta ise modernliğin simgesi sayılan "yeni" Ankara, genç başkentini iki farklı yüzünü oluşturmaktaydı. Eski Ankara'nın en önemli yerleşim birimlerinden biri ise Altındağ idi. Özellikle 1930'lu yıllardan sonra yaşanan kitlesel nüfus hareketi, Altındağ'da barakalaşmanın ve gecekondulaşmanın yoğunlaşmasına neden olmuş, gelişmekte olan yeni şehirden sosyal, kültürel ve ekonomik olarak ayrılan bir yapılaşma sürecini ortaya çıkarmıştır. 1940 ve 1950 yılları arasında kesifleşen gecekondulaşma süreci ve yarattığı sosyo-ekonomik panorama, dönemin yayım organlarında da çeşitli yazılara konu edilmiştir. Bu çalışma ile, gecekondulaşma sürecinin ana dinamiklerini çarpıcı bir biçimde ortaya koyan ve 1940'lı yılların sonunda Zafer Gazetesi'nde yayımlanan "Altındağ Röportajları" incelenerek bu sürece ışık tutması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Altındağ, Gecekondulaşma, Zafer Gazetesi, "Altındağ Röportajları"

Abstract

Since its proclamation as the capital city of Turkish Republic, Ankara has witnessed a strong process of cultural and spatial segregation. 'The old' Ankara recognized as backward on one side and 'the new' Ankara supposed to be the symbol of modernization on the other side have co-existed. One of the most important settlements of 'the old' Ankara was Altındağ. The mass immigration experienced in 1930's intensively gave way to the appearance of barracks and squatter settlements, and brought out to the emergence of socially, culturally and economically differentiated settlements disassociated with the new and modern Ankara. The squatter settlements and socio-economic circumstances rising around these settlements between 1940 and 1950 were discussed in many articles by the newspapers of that period. This study will analyze the 'Altındağ Röportajları' in the Newspaper of Zafer, which strikingly reveal the main elements of the process of squatter housing.

Keywords: Altındağ, Squatter Settlement, The Newspaper Zafer, 'Altındağ Röportajları'

Giriş

Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara'yı ortadan ikiye ayıran demiryolu, aynı zamanda şehri sosyal olarak da ikiye bölmekteydi. Bir tarafta Ulus, Samanpazarı, Atpazarı ve Çankırı Kapısı'ndan ibaret, eski Ankara olarak anılan ve Cumhuriyet'in kuruluşunu temsil eden bölge; diğer tarafta ise Yenışehir ile Çankaya köşküne doğru uzanan yollar etrafında gelişen modern Ankara (Hacı, 2010). Şehrin her iki yakası, farklı sosyal statülere ev sahipliği yapıyordu. Demiryolunun bir yanı daha modern görünümüyle çağdaşlığı ve yeniyi temsil ederken, diğer yanı taşralığı ve eskiyi simgelemekteydi. 1926 yılında Paris Le Temps gazetesi muhabirliğini yapan Paul Gentizon Ankara'yı ziyaret ederek Journal de Genève gazetesinde tam da bu ikiliği vurgulayan "Angora" başlıklı bir yazı yayımlamıştır. Bu yazı, "eski Ankara" ile "yeni başkent" in nasıl tanımlandığını gözler önüne sermektedir. Gentizon (Akt. Şimşir, 2006)'a göre:

Türkiye'nin bugünkü başkenti, yan yana ama birbirine hiç benzemeyen iki şehirden oluşuyor. Birincisi eski Selçuk kalesinin eteğine serilmiş, ikincisi ise tepede kırlarda yeni doğuyor. Birincisi dünün şehri. Burada toprağın engebesine göre biçimlendirilmiş eğri büğrü sokaklar, yangın kalıntıları arasından geçerek ve han yıkıntılarının çevresinden dolaşarak, sallanan ve çöktü çökecek gibi görünen dükkânlarla doğru uzanır... Vaktiyle Niniv ve Babil'de olduğu gibi, evlerin çoğu, hemen oracıkta yoğrulup kalıplanmış kerpiçten yapılmıştır... Büyük bir köyü andıran bu ilk çekirdeğin çevresinde yeni Ankara kuruluyor. Yeni Ankara şu anda muazzam bir şantiyedir. Her tarafta eski şehirden başlayan yeni caddeler kırlara doğru uzanıp gidiyor. Bu yeni yollar boyunca da her yerde Avrupalı binalar fıskırıyor. Bazıları bitmiş bile... İşte yeni Ankara. Eskisi ölüdür, geçmişin malıdır ve imparatorluk mirasıdır. Yenisi canlı, diri ve bütünüyle Cumhuriyet'in eseridir.

Şehrin eskiyi temsil eden yanının en önemli parçalarından biri Altındağ'dır. Altındağ, Selçuklu Kalesi'nin eteklerinde doğmuş ve Ankara 13 Ekim 1923'te başkent oluncaya kadar kentin nabzı burada atmıştır. Bölge, günümüzde de eski Ankara olarak bilinmekte, Ankara'nın tarihsel dokusunu içinde barındırmaktadır. Son dönemde Altındağ ilçesinde başlayan imar hareketlerinin, her ne kadar bu bölgenin kentin diğer kesimleriyle arasında var olan sosyo-ekonomik farklılıkları azaltacağı dü-

 n lse de, 20. yüzyılın ilk yarısında bölgede meydana gelen yapılaşma-
nın sadece mekânsal c z mlerle aşılamayacağı açıktır.

Esasen, Altındağ'ın mekânsal dokusunun farklılaşmaya başlaması
Cumhuriyet projesi ile birlikte. Şehrin, konut ihtiyacını karşılamak
için başlangıçta yetersiz olması, taleplerin yeni gelişmekte olan bölgeler-
de artış göstermesi ve d şuk gelirli hizmet sektörü çalışanlarına kentte
ihtiyacın artması ile başlayan kente doğru nüfus akışı, Altındağ'ın sosyo-
ekonomik yönden yeniden yapılanmasında etken olacaktı. Bu bağlamda,
kentnin diğer bölgelerinden ayrışmayan ancak zamanla farklılaşan bir
doku oluşacaktı. Bu yanın sosyal kabuğuna rengini veren en önemli  ge
de gecekondular ve bu gecekonduların ev sahipliği yaptığı insanların
Çeşitli sosyal, ekonomik ve mekânsal sorunları olacaktı. Gecekondular
semti olarak nitelediği Altındağ'ı, Yaşar Seyman (1986) şöyle anlatır:

Ankara'nın neresinden bakarsanız bakınız, çatıları kırmızı kiremitli, du-
varları beyaz badanalı, basma perdeli, pencereleri çiğ mavi boyalı Altın-
dağ'ı görürsünüz. Altındağ, emekçi halkın yoğunlaştığı gecekondulardan
oluşmuş bir Ankara semti. Gecekondular simgesi...

Başkentin ilk gecekondularının kurulduğu Altındağ ve çevresi de
Türkiye'nin ve dünyanın başka yerlerindeki gecekondular muhitleri gibi
fiziksel ve sosyal şartlar bakımından geridedir. Gecekondular alt yapı
hizmetlerinden nadiren faydalanırlar.¹ Bu bölgelerde su  oranı yüksek,
tahsil oranı ise son derece d şuktur. Ankara eski Belediye Başkanı Ali
Dinçer'in, Altındağ anılarını anlatırken, "ortaokuldayken sürekli radyo-
dan izlediğim 16 soruluk bir bilgi yarışması vardı ve hep imarlı kesimin
liseleri kazanırdı" (Seyman, 1986) demesi de bundandır. 60-70 yıl önce-
sine kadar Altındağ'dan ibaret olan Ankara'da, zamanın akışı içerisinde
Altındağ'a biçilen rol, ne adıyla ne de Cumhuriyet'in başkentinin doç-
duğu bir muhit olarak taşıdığı önem ile bağdaşır durumdadır.

¹ Yaşar Seyman (1986)'ın aktardığına göre, Altındağ'a su altyapısı ancak 1970'li yılların sonunda
getirilebilmiştir. Belediye, Altındağ'ın dar ve geçit vermez yollarında kazma içini yapacak
taşıtları geçirmenin imkânsız olduğunu anlamış, bunun üzerine belediye çalışanları ile
Hıdırlıktepe Mahallesi sakinleri, yollarda ortaklaşa çalışmış ve altyapı sistemini el kazmasıyla
d şeyebilmişlerdir.

Muhakkak ki, Cumhuriyet başkentinin özünü teşkil eden Altındağ ile günümüz Altındağ'ının taşıdığı kentsel ve toplumsal mânâlar, aradan geçen süreç içinde büyük değişime uğramıştır. Bu dönüşüm açısından 1940'lı yılların sonu ve 1950'lerin ilk yıllarını kapsayan dönem büyük önem arz etmektedir. Bu dönemde “yeni başkent” ve “eski Ankara”nın kalbi Altındağ arasındaki bazı sosyal, kültürel ve yapısal farklılaşmalar ve “ötekileşme” sürecinin dinamikleri ortaya çıkmıştır. Bu dinamikleri izlemek açısından, 13-22 Mayıs 1949 tarihleri arasında on gün boyunca Zafer Gazetesi'nde Adviye Fenik imzasıyla yayınlanan “Altındağ Röportajları” başlıklı yazılar, Cumhuriyet'in ilk yıllarını geride bırakan Ankara'da, mekânsal ve sosyal dönüşümün Altındağ'da kazandığı hüviyete dair çıkarımlar sunmaktadır.

Öteki Ankara ve Altındağ

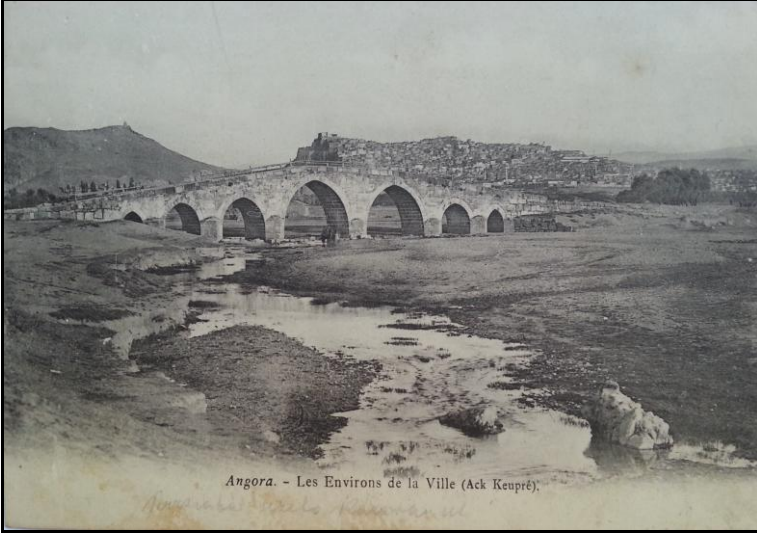
Ankara'da kentsel mekânın 1923-1930 yılları arasındaki biçimlenmesinde, ekonomik şartlar başta olmak üzere diğer birçok etken rol oynamıştır. Başkentlik payesinin verilmesini takiben kente yüklenen işlevler ile birlikte, başta hizmet olmak üzere, inşaat ve ticaret gibi alanlarda istihdam açısından bir genişleme yaşanmıştır. Sanayi sektöründeki gelişme ise çok sınırlı kalmıştır. Bu süreçte Ankara'ya –bilhassa çevre illerden gelen nüfus, büyük yığınlar oluşturmamıştır. Kuşkusuz, bu gelişmelerin ortaya çıkmasında, kırdaki nüfusun büyük ölçüde topraktan kopmaması ve şehirdeki istihdam olanaklarının sınırlı olmasının etkisi vardır (Şenyapılı, 2004). Örneğin, eski kentin hemen yanı başında bulunan alanlar uzun bir süre boş kalmıştır.

Bu dönemde gelişme göstermesi öngörülme-yen bölgeler, imar planlarına dâhil edilmemiştir. Plansız olan ve anılan yıllarda hazırlanan şehir planlarının dışında bırakılan bu alanlardan biri de Altındağ tepesidir. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu (1983), 1920 yılında kaleden baktığında, Altındağ tepesinin bomboş görüldüğünü aktarmaktadır. Nitekim bu alan, 1928 yılında hazırlanan Jansen Planı kapsamına alınmamıştır. Velidedeoğlu, Altındağ tepesinin her ne kadar boş olduğunu ifade etse de, bu, Altındağ'da hiç yerleşim olmadığı anlamına gelmez. Yaşar Seyman (1986)'ın Vecihi Timuroğlu'dan aktardığı kadarıyla, Altındağ gecekondularının ortaya çıkışı, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına da-

yanmaktadır. Timuroğlu'na göre, arlık Rusya'sının Doğu Anadolu'yu işgal ettiği 93 Harbi'nden (1877- 1878) sonra, Doğulu göçmenlerden bazıları, Ankara ve çevresine gelmiş olan aşiret ya da akrabalarını bulmak üzere Haymana, Kulu, Cihanbeyli ve Kulu yörelerine gelmişlerdir. Bu göçmenlerden bir kısmı da, devlet eliyle Ankara'daki terk edilmiş m llkelerle yerleştirilmişlerdir. Akraba ya da mensubu olduğu aşiretin izini bulan göçmenlerden bazıları Ankara'ya yerleşmişlerdir. Altındağ da mesken tutulan yerlerden biridir.

Timuroğlu (Akt. Seyman, 1986), Altındağ'daki yerleşimin tarihçesine ilişkin bilgiler verirken, bu mahallenin adının nereden geldiğine ilişkin de bir tespitte bulunmaktadır. Timuroğlu'na göre, tehcir edilen Ermenilerin altınlarını bu mahalleye gömdüğünü işiten yeni göçmenler, burayı kazmaya başlamışlar ve Altındağ, ismini bu olaydan almıştır. Bu muhittin asıl adı ise "Hıdırlıktepesi"dir ve halk arasında kısaca "Hıdırlık" ya da "Hıdırlıktepe" olarak anılmaktadır. Hıdırlıktepesi'nin isminin Altındağ olarak anılmasının sebebi, bir başka kaynakta, Romalılar döneminde başlamak üzere Osmanlı devrinde de buraya gömüldüğü kabul edilen önemli zatlar olarak gösterilmiştir (Erdoğdu, 2002).

1920-1930 arası dönemde, kentin mekânsal niteliklerini etkileyen en önemli tutumlardan biri, kendini yeni şehrin imarı ve planlamasına vakfetmiş olan ve şehremaneti vasıtasıyla Ankara'yı imar eden siyasi erkin, bu dönemde yaşanan gücün yarattığı sıkıntılarını geçici olarak görmesi ve bu yüzden de göz ardı etmesidir. Elbette, bu yıllardaki gücü ile 1945 sonrasında yaşanacak kitlesel nüfus hareketi arasında önemli bir fark vardır. Bu yıllarda Ankara'nın aldığı gücü, büyük oranda başkentlik işlevlerinin yarattığı yatırım ve istihdam olanaklarından faydalanmak isteyen kırsal kesimden kaynaklanırken, 1945 sonrasında gerçekleşecek olan gücü, toplumsal mekanizmadaki köklü bir yapısal dönüşümün kırsalda yaşayanları, yaşadıkları yerlerden ayırarak şehirlere yönelttiği bir kitleden kaynaklanır. Bu nedenle de, eski şehir ve çevresindeki boş alanlarda ortaya çıkan "barakalaşmalar" henüz mahalle boyutlarına ulaşmamıştır (şenyapılı, 2004). Bu düşük yoğunluklu nüfus hareketinin neden olduğu sorunlar da doğal olarak sınırlı kalmıştır.

Akköprü'den Altındağ ve Ankara'nın genel görünüşü (1901)

1920-1930 yılları arasında, hem ekonomik hem de mekânsal olarak temeli atılan gecekondulaşma, 1930-1940 arasında daha da yaygınlaşacaktır. Her iki dönemde de resmî makamlar tarafından yok sayılan, varlığı kabul edildiğinde de gerektiği kadar önlem alınmayan ve planlama faaliyetlerinde nadiren göz önünde bulundurulanan göç sorunu, 1950'lerle birlikte kronik ve baş edilmesi güç bir mesele olarak siyasi ve idari erklerin karşısına dikilecektir. Bu durumun en önemli göstergelerinden biri, daha sonraki dönemden farklı olarak, 1950 öncesi gazetelerde "gecekondulaşma"ya ilişkin hiçbir haberin yer almamasıdır (Şenyapılı, 1998).

1940 ile 1950 yılları arasında meydana gelen barakalaşmadan gecekondulaşmaya geçiş süreci, Altındağ'ı da tesiri altına almış, yaşanan gelişmeler, kendi içinde birçok sosyal değişimi ortaya çıkarmıştır. Aynı coğrafi sınırlar içinde yer alsalar da, Altındağ ile "yenişehirli" kesim arasında birçok noktada farklılaşan bir yaşam biçiminin ortaya çıkmasına da bu durum neden olmuştur.

İskân Bakanlığı'nun 1960'ların başında yaptığı bir araştırma, Ankara'daki konutların %64'ünün gecekondu olarak değerlendirilebileceğini ortaya çıkarmıştır (Karpaz, 2003). Hiç şüphe yoktur ki, Altındağ bölgesi, bu yüzdenin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Örneğin Cevdet Kudret (2010), 1945 yılında bir Anadolu gencinin Altındağ'a gelişini anlattığı

hikâyesinde, Altındağ'ın Ankara içinde o gün bile ne kadar büyük bir alan kapladığına Şu Şekilde vurgu yapar:

(...) İstasyonda mahallenin adını söylediği zaman, ona burasını tarif etmiŐlerdi. Mahalle deyince o, 20-30 evlik bir yer sanmıŐtı. Oysa Altındağ Mahallesi, Ankara Kalesi'nin batısında başlayıp kuzeybatıya doğru Telsizler'e kadar uzanan nirengili tepeyi baŐtanbaŐa kaplamıŐ koca bir yerdi. Burası asıl Ankara'dan ayrı, onun planı dışında kalmış, belediyenin değil, doğrudan doğruya halkın keyfine göre ve belediyeye inat kurulmuş, git-tikçe büyümüş ayrı bir Şehir, başka bir Ankara'ydı.

Altındağ'ın kapladığı alan kadar, büyük oranda Şehrin demiryolunun kuzey tarafında kalan kesimlerinin  tekileŐtirilmesinin sonucu olan ve 1940 ile 1950 yılları arasında tecrübe ettiği mekânsal ve sosyal sorunlar da büyüktür. Bu problemleri ortaya çıkaran eğilimler, Adviye Fenik'in, Zafer gazetesinde 13-22 Mayıs 1949 tarihlerinde yayımladığı "Altındağ Röportajları" başlıklı yazı dizisinde ifade bulmuştur. Adviye Fenik, Türklere ek olarak aralarında Kürtler, Arnavutlar, Tatarlar ve  ingeneler gibi çeşitli etnik grupların bulunduğu yaklaşık 40.000 kişiden oluşan nüfusun, 1940-1950 yılları arası Ankara kentsel yaşamının gecekondu bölgelerinde kalan kısmında yaşadığı problemleri bu röportajlar dizisi ile anlatmaktadır. Bölgeye ilişkin araŐtırmaların bu dönemde kısıtlı kalması ve bölgenin hâlihazırda göz ardı ediliyor olması gibi nedenlerle, Fenik'in r portajlarının satır araları, kentteki barakalaşma ve gecekondulaşmaya evrilme dinamiklerinin izlenmesi açısından büyük önem taşı-maktadır.

1949 Ankara'sında Altındağ'dan Yansımalar: Altındağ Röportajları

1945 yılı sonrasında, değinilen sebeplerin sonucu olarak Başkente gücün artması ile birlikte; Atif Bey, Yenidoğan, Gülveren ve Altındağ gibi mahallelerin temelleri atılmıŐ ve gerek sosyal gerekse ekonomik doku için-de önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu mahalleler arasında, söz konusu problemlerden nasibini en yoğun Şekilde alanlardan biri Altındağ'dır. Ankara ve İstanbul'da çeşitli gazetelerde çalışmış, basın Şeref kartı sahibi bir gazeteci-yazar olan Adviye Fenik (Milliyet Gazetesi, 16 Ekim 1983) tarafından kaleme alınan "Altındağ Röportajları" başlıklı yazı dizisi, bu

problemleri çarpıcı bir şekilde okurlara iletmektedir. O dönem Ankara' -sının birçok gecekondulu mahallesinde olduğu gibi, Altındağ'ın da fiziksel mekânın elverişsizlikleri, plansız büyüme, altyapı imkânlarının kısıtlılığı, eğitim olanaklarının azlığı ve kalitesizliği, sağlık hizmetlerinin yetersizliği ve iktisadi faaliyetlerinin darlığı gibi birçok problemi mevcuttur.

Altındağ ve Gecekondular

Altındağ, özellikle 1945 sonrası dönemde meydana gelen gecekondulaşma sürecinin olumsuz sonuçlarından yoğun şekilde etkilenmiştir. Türkiye'nin diğer şehirlerinde olduğu gibi Ankara'da da, 1940'ların sonundan itibaren kitlesel halde şehirlere akmaya başlayan köylülerin, başlarını sokacak herhangi bir konutları yoktur ve her biri kendileri için yeni "kondular" inşa etmeye başlamışlardır. Bu yüzden, gecekondulu mahalleleri, şehirde hatırı sayılır genişlikteki alanları çok kısa sürede işgal eder hâle gelmişlerdir. 1937 ve 1950 yılları arasında gecekonduların sayısı 20.000'den 100.000'e ulaşmıştır (Nalbantoğlu, 1997).

Ankara'da gecekondulu olgusunu güçlendiren etkenlerin başında, başkent olmanın açtığı üç yeni sektör olan inşaat, ticaret ve hizmet sektörlerindeki canlanmanın yarattığı çekim ile gittikçe fakirleşen -ağırlıklı olarak- İç Anadolu insanı için Cumhuriyet'in genç başkentinin yarattığı umut gelmektedir. Gecekondulu olgusunu ivmelendiren diğer bir neden ise, eski şehir kesimlerindeki boş, plansız ve denetim dışı bırakılmış alanların varlığıdır (Sarıoğlu, 2001). Bu alanların başını çeken yerlerden biri de Altındağ tepesidir. Barındırdığı çok sayıda insan ve sayısız gecekondular ile büyümüş olan Altındağ, şehirde alın teri döken ve yıpranan insanların kümelenildiği bir yerdir. Fenik'e göre, tarihî Altındağ çok daha küçüktür ve son yıllarda gerçekleşen göçlerin sonucu olarak ortaya çıkan gecekondular Altındağ'ı genişletmiştir (Fenik, 14 Mayıs 1949).

Fenik (15 Mayıs 1949)'in anlatımına göre, Altındağ Mahallesi'nin büyük bölümü tenekelerle kaplı barakalar ile toprak altına kazılmış, bir tarafı kapalı diğer tarafı sokağa açılan oyuklardan oluşur. Toprağın eğiminden faydalanılarak kazılan bu "oyuk" gecekondular ya da barakalar üzerinde ters çevrilmiş ve dibi delinmiş çok sayıda gaz tenekesi ya da küp vardır. Bunlar iki vazife görür: hem konutun tepe penceresi fonksiyonunu yüklenir, hem de gecekonduların bacalarıdır. Yazar, gecekondulu-

ların içine girdiğinde, pek anlam veremediği ve yapılmış olmalarını başka nedenlere yorduğu çukurlara rastlar. Bu çukurlar, gecekondunun çeşitli yerlerinden ve özellikle tavanından sızan yağmur sularını toplamak için kazılmıştır. Gecekonduların çoğunun çatılarında, gökyüzünün rahatça görülebileceği büyüklükte boşluklar vardır. Elbette Altındağ'daki konutların tamamı böyle yarı toprak altı oyuklar ile barakalardan ibaret değildir. Fransız kiremitli veya paslı tenekelerle kaplı damları ve küçük bahçeleriyle daha yaşanılası olan gecekondular da mevcuttur.

Fenik'in "Altındağ Röportajları"nda ortaya çıkan en ilginç tespitlerden biri de, çocukların gecekonduların yapım sürecindeki rolleridir. Fenik (21 Mayıs 1949)'e göre, gecekondular yapılırken ilk iş hep çocuklara düşmüştür. Gecekondular inşa edilecek sahipsiz arsayı bulmak çocukların işidir. Gecekondunun yapılacağı zeminin d zelterilmesi, inşaatın her aşamasına kadar çocukların katkısı vardır. Fenik, gecekonduların yapımı esnasında üzerlerine düşen görevi yerine getirmeyen çocuklarla babaları arasında gerçekleşen atışmaları aktarırken, aynı zamanda eski şehrin yeni şehirlilere bakışını ve şehrin her iki yakası arasındaki ayrışmayı da ortaya koymaktadır. Baba, verdiği işi yapmayan çocuğuna "Haymana beygiri gibi, Yenişehir küçük beyi gibi dolaşacağına düzelt şu toprağı... ivi akacağım, ver şu taşı..." diye bağırmaktadır.

Adviye Fenik (21 Mayıs 1949)'in röportajlarında sık sık rastlanan durumlardan biri de, mahalledeki çocukların "vergii" ve "yıkıcı"lardan korkmasıdır. Fenik, kendisi ya da yanında gelenleri, çocukların, gecekondularını yıkmak ya da yıkılacağını bildirmek üzere devletin görevlendirdiği kişiler zannetmelerini ve bu yanılıyla sergiledikleri tedirgin tavırları röportajlarında sık sık okurlarına aktarmaktadır. Bu, belediyenin geçici bir durum olarak gördüğü ve bu yüzden de uzun bir süre tedbir almayarak göz ardı ettiği gecekondulaşma sürecinin ve bunun yaratığı sosyal ve mekânsal sorunların kronikleşmesi neticesinde takındığı tavra ilişkin ipuçları vermektedir. Uzun süre bu sorunun varlığını kabul etmek istemeyen devlet, durumu kabullendiğinde ise, sorunun çözümünü tek boyutlu bir yaklaşım ile yıkım ya da cezalandırmada aramıştır. Diğer röportajlarla birlikte çıkacak resim de, devletin, sorunun sosyal boyutlarını göz ardı ettiğini ve durumu iyileştirmek adına pek fazla icraat gerçekleştiremediğini, ayrıca vaat edilen icraatların da ya yerine geç kalınarak getirildiğini ya da hiç hayata geçirilemediğini gösterecektir.

Örneğin, şehrin mekânsal yapısını derinden etkileyen gecekondulaşmanın yarattığı sorunların farkında olan, dönemin İçişleri Bakanı Şükür Saraçoğlu, 1930 yılında vatandaşlara vaatte bulunmuş ve Ankara'nın bir an önce çirkin yapılardan ve kötü yollardan kurtarılacağına söz vermiştir (Nalbantoğlu, 1997). Fakat Fenik'in aktardıklarına bakılırsa, aradaki süreçte gecekondu bölgelerinin durumunda herhangi bir iyileşme olmamıştır.

Altındağ'ın Altyapı ve Fiziki Mekân Sorunları

Dönemin Altındağ'ına Cebeci tarafından çıkılırken, Altındağ'ın eteklerine doğru, o günün ölçülerinde geniş bir yol kat edilmektedir. Asfalta benzeyen bu yolun devamında hafif bir yokuş vardır. Fakat ondan sonrası ise dik yokuşlar ve dar sokaklar, her tarafıyla, yaşanan fakirliği açık bir şekilde yansıtan Altındağ'ın içlerine doğru uzanmaktadır (Fenik, 13 Mayıs 1949). Altındağ'ın adı bile olmayan (Fenik, 18 Mayıs 1949) dar sokakları, birbirine girmiş yün yumağı gibidir (Fenik, 19 Mayıs 1949). Altındağ'da asfalt yola rastlamak pek mümkün değildir. Mahallede kimi yeri Arnavut kaldırımı, kimi yeri toprak olan sokaklar vardır. Toz toprak içindeki sokaklar, yağmurlu günlerde çamurla kaplanır.

Elbette tüm Altındağ, bu caddemsi yol ile onun komşu sokaklarından oluşmamaktadır. Asfaltın üst tarafı, Fenik (19 Mayıs 1949)'e göre, adeta tüm şehircilik uzmanlarının el ele verse planlayamayacakları hatta haritasını bile çıkaramayacakları kadar karmaşık ve birbiri içine geçmiştir. Asfalttan yukarılara doğru, oldukça dar, kısa ve kıvrımlı yollar uzanıp gitmektedir. Bu yollar kaldırımlı ve döşemeli sokaklar niteliğinde değil, gecekondu arasındaki birtakım aralıklar, dar geçitler mahiyetindedir. Gecekondu bölgelerindeki dar ve dolambaçlı yollar ile onlar üzerinde peşi sıra düzensiz bir şekilde sıralanmış baraka görünümlü konutlar, genç başkent modern imajına ters bir görüntü vermekte, Ankaralıların övündüğü güzel ve temiz bulvarlarla süslü yeni şehir ile tam bir tezatlık sergilemektedir (Nalbantoğlu, 1997).

Yollar, bazen birkaç kişinin yan yana rahat yürüyemeyeceği kadar daralır. Başından girilince çıkmaz gibi görünen 10-15 metre boyundaki birçok sokağın sonunda sürpriz küçük geçitler yer almaktadır. Eski ve yeni gecekonduların sıralandığı yollarda kulübeler, çeşitli kovuklar ve

barakalar, adeta birbiri içine geçmiştir. Hatta bazıları, sadece teneke parçaları ile örtülmüş, insan boyu tuvalet-kulübeler ile birbirinden ayrılmaktadır. Bu mekânsal diziliş, nadiren uygulanmaya çalışılsa da, altyapı hizmetlerinin Altındağ'ın bazı bölgelerine ulaşmasını imkânsız kılmaktadır. Bu ařırđ bütünleşmiş mekânsal dağılımdan, yangın gibi acil müdahaleyi gerektiren durumlarda halkın can ve mal güvenliğini tehlikeye sokacağı da muhakkaktır.

O dönemde Altındağ'da iletişim olanakları da oldukça kısıtlıdır. Semt merkezindeki bir telefondan başkası yoktur. İletişim araçları gibi, elektrik de kolay bulunur bir Şey değildir. Bazı yollardan elektrik geçmektedir, fakat çok az konutta elektrik vardır. Bu yüzden de, mahallenin birçok sokağında, yerleşik k uk gecekondu bakkalların vazgeçilmezlerinden biri de gaz varilleridir (Fenik, 17 Mayıs 1949).

Altındağlının Eğitimle İlişkisi ve Sosyal Yaşamı

Bu yıllarda, Altındağlı ocukların birçoğu, eğitim olanaklarından yoksundur ve bazıları da  ks z veya yetimdir. Hatta birçoğunun kimlikleri de yoktur. Çocukların önemli bir kısmı ya okula hiç gitmemekte ya da ekonomik zorluklardan dolayı eğitimini yarım bırakmak zorunda kalmaktadır. Fenik (14 Mayıs 1949)'in aktardığı, Sebzei İbrahim Akg l' n çocuğunun başına gelen gibi, İbrahim Akg l hastalandığında, ekonomik sıkıntılardan dolayı dükkânını kapaması imkânsız olduğundan, bir süreliğine yerine oğlunu bırakmak zorunda kalmıştır. Bunun sonucu, Sebzei İbrahim'in oğlunun sınıfta kalması olmuş, İbrahim okul müdüründen ne kadar ricacı olduysa da meramını anlatamamış ve oğlunun okuldan atılmasına razı olmak durumunda kalmıştır. ocuğu okulu yarım bırakan, ya da okula hiç yolu d şememiş olan tek kişi Sebzei İbrahim değildir. Birçok aile, okul çocuğunun giyim-kuşam, yiyecek ya da kırtasiye masraflarını karşılayamadığı için, -ilköğretim zorunlu olduğu halde çocuğunu ya okula hiç g ndermemekte ya da eğitim-öğretimini yarıda keserek okuldan almaktadır.

Altındağ nüfusunun büyük kısmı, şehirlerdeki gecekondu b lgelelerinde sık rastlanır bir olgu olan sosyal dayanışmayı sağlayamayacak kadar fakirdir. Evlerinin yapı özellikleri ve kullanılan yapı malzemesinden kaynaklanan yetersizliklere ek olarak, insanların evlerinde eşya dahi

yoktur. Bir tahta sandık, yatakların içinde bulunduğu bir bohça ile üzeri kilim parçalarıyla örtülü bir ya da birkaç sedirden oluşan eşya gurubu, tüm gecekonduların ortak özelliği sayılabilir. Gecekonduların zeminlerini ya hasırlar, ya da kıl keçeler ile incecik şilteler örtmektedir (Fenik, 21 Mayıs 1949). Otlarla doldurulmuş yastıklara sırtlar yaslanmakta veya başlar konulmaktadır. Daha konforlu olan gecekondularda ise, demirli karyolalar, bu karyolalar üzerinde yamasız yorganlar ya da birkaç sandalye vardır. Gecekonduların arasında, geçim zorluğu nedeniyle, sahip oldukları üç beş parça eşyayı da satmak zorunda kalanlar olmaktadır.

Fenik (16 Mayıs 1949), Altındağ'ın dar sokakları arasında gezinirken, dört tarafı tenekele, adam boyu kulübelere rastlar. Bu kulübeler aslında birer tuvalettir ve anlaşıldığı kadarıyla ortak kullanılmaktadırlar. Çünkü o günün Altındağ'ında her evin kendine mahsus bir tuvaleti yoktur ve bu şekilde iki-üç ailenin ortaklaşa faydalandıkları, bunlara benzer ortak kullanım alanları oluşmuştur.

Altındağ'da, çocukların büyük kısmının nüfus cüzdanları yoktur. Ailelerin çoğunda çocuk sayısı fazladır. Zaten kendileri için istihdam olanığı az ve çeşitsiz olan kadınların bazıları, bu kadar çok çocuğa bakmak zorunda olduklarından çalışma fırsatı bulamamaktadırlar.

Nüfusun, çok sayıda etnik grubu içerdiği düşünüldüğünde, Altındağ'ın farklı kültürler ve farklı yaşam biçimlerine ev sahipliği yapması doğal bir sonuç olarak ortaya çıkacaktır. Bu durum, farklılaşan zevklerin varlığına neden olmuştur. Örneğin, Altındağ sokaklarında dolaşırken, birçok evden çok değişik türlerde melodilerin yükseldiğini duymak mümkün olmaktadır. Bir yanda, bir kadın ya da çocuk yanık bir türkü seslendirirken, diğer yanda Türk sanat müziği nâmeleri yükselir. Altındağ sakinlerinin dinlemeyi tercih ettiği müzik sadece Alaturka değildir. Alafranga şarkılar da dinlenir. Tango dinleyenler dahi vardır. Altındağ insanının bu tür müziklerle tanışmış olmasını Fenik, herhangi bir şekilde İstanbul gibi şehirlere yaptıkları ziyaretlere ve buralarda katıldıkları eğlence etkinliklerine bağlamaktadır. Fenik (19 Mayıs 1949)'in aktardığına göre, pek rastlanır bir durum olmasa da, çeşitli vesilelerle bu şehirleri ziyaret etmiş olan Altındağ sakinlerinden şanslı olan bazıları, buralardaki açık hava tiyatroları ya da gazinolara gidebilmişlerdir. Gençlerin bazılarının, sinemalarda tanıdıkları ve hayranı oldukları birçok artist vardır.

Altındağ da Halkın Genel Sağlık Durumu ve Sağlık Hizmetleri

Ankara'daki gecekonduların en önemli sorunlarından biri, sağlık-sız yaşam koşullarıdır. Şehrin sağlık sorunları ile ilgili olarak mecliste sık sık soru önergesi verilmesi ve bulunulan genel görüşme talepleri de bu durumu doğrular niteliktedir (Sarioğlu, 2001). Altındağ tepesindeki insanların da sağlık koşullarının iyi olduğu söylenemez. Özellikle temiz su kaynakları yok denecek kadar azdır. Halk, çoğunlukla sokaklardaki  eşmeleri kullanmakta ve sıklıkla Bentderesi'nde akan sudan faydalanmakta, çamaşırlarını bu derede yıkamaktadır. Fakat Bentderesi, tepelerden gelen yağmur suyunun yanında, Şehrin pisliğini de beraberinde getirmektedir (Fenik, 13 Mayıs 1949). Sağlıksız su kaynakları ve etraftaki bazı pis su birikintileri, özellikle çocuklar arasında sıtma vakalarının görülmesine neden olmaktadır (Fenik, 15 Mayıs 1949). Çocukların bitlenmesi de Altındağ'da sık rastlanılan bir durumdur. Bu yüzden de, bakkalarda satılan gaz sadece aydınlanma ihtiyaını karşılamak için kullanılmamaktadır. Satılan gazın bir kısmından da bit ile mücadelede faydalanılmaktadır.

Adviye Fenik (16 Mayıs 1949), 1949 Altındağ'ındaki sağlık koşullarını sokakta yatan bir hasta üzerinden aktarmaktadır. Fenik, yatağını yorganını d zliğe sermiş ve bunun üzerinde sokakta, açık havada öylece yatan bir kadın görür. Gazeteci, çokça ve derin derin  ks ren bu kadın için telefonla bir cankurtaran  ağrularak, kadının hastaneye kaldırılmasının sağlanması gerektiğini d şn r. Fakat telefon, Altındağ'da bulunması bir gereç değildir. Bir tane manyetolu telefon vardır. O da Altındağ'ın merkezindedir. Yani Altındağ'da yaşayan yaklaşık 40.000 kişiye bir telefon düşmektedir. Aslında telefona ulaşılsa ve kadın hastaneye götürülse de, olumlu sonuç alma ihtimali oldukça düşüktür. Çünkü o günlerde Altındağ halkının sağlık hizmetlerinden yararlanma imkânı bir hayli azdır. Nitekim temiz hava alması  g tlendiğinden sokakta yatan bu kadın, erkek kardeşi tarafından daha önce hastaneye götürülmüş ve hastaneye alınmamıştır. Fenik, bunun nedenini, o günlerde parası olmayan bu kadın gibilerinin hastaneye alınmaması olarak açıklamaktadır. Sanatoryumluk bu kadının ihtiyaç duyduğu iyi beslenme ve ilaç kullanma Şartlarının da, o günün Altındağ'ında temin edilmesi çok zordur. Öte yandan, ekonomik imk nsızlıklar nedeniyle tedavi görememek, sadece bu

kadına has bir durum değildir. Fenik (20 Mayıs 1949), maddi durumunun kötü olmasından dolayı tedavi olamayan ve haftalık kazançlarından dahi fazla tutması nedeniyle bazı tetkikleri yaptıramayan kişilerin varlığından söz etmektedir.

Temel hijyen şartlarının sağlanması ise, Altındağ Mahallesi için bir lükstür. Çocuklar, sokaklarda sıhhi olmayan şartlarda oynayarak günlerini geçirmektedirler. Sokaklarda ayakları çıplak, yüzleri gözleri kir pas içinde ve ayaklarında sıtma bağı olan birçok çocuğa rastlamak olasıdır. Ayrıca hastalar, sağlıklı kişiler ve özellikle de çocuklar ile birlikte hatta temas hâlinde yaşamaktadır. Bu nedenle, sağlıklı kişiler, hastalık sebebi olan çeşitli mikroplara açık şekilde yaşam sürmekte ve bunun sonucunda bulaşıcı hastalık riski artmaktadır. Tifüs en yaygın bulaşıcı hastalıklardandır. Ancak, mahalle çocuklarının çoğu bu hastalıkla iç içe olageldiklerinden, hastalığa karşı bağışıklıkları kuvvetlenmiştir. Fenik (18 Mayıs 1949), bu durumu, şehirli çocuklarla Altındağlılar arasında, bu hastalığın bulaşma ihtimalini göz önünde bulundurduğu bir karşılaştırma yaparak vurgulamaktadır: “(...) Hiç merak etmeyin. Onlar tifüse aşıldır. Senelerdir haşır neşir ola ola muafiyetlidir. Bu korkunç hastalık onlara zararsızdır. Ama bir başkasına, bir şehirlie geçerse iş öyle değildir.” Fenik’in röportajlarında aktardıklarından, Altındağ’da karşılaşılan sağlık problemlerinden birinin de çocuk ölümleri olduğu anlaşılmaktadır. Fenik, Erzurumlu yaşlı kadın Emine Yıldız ile yaptığı görüşmede, Yıldız’ın 9 çocuğundan 4’ünün çeşitli nedenlerle vefat ettiğini ifade etmektedir.

Altındağ’da insan sağlığını tehdit eden unsurlardan biri de toplanmayan çöplerdir. Çöpler, yılda ancak iki kere atlı çöpçüler tarafından toplanmaktadır. Çöplerin bu kadar nadir toplanması, elbette sağlığı tehdit eden bir durumdur. Fenik (21 Mayıs 1949)’e göre, Altındağlı, kendince bunun da çaresini bulmuştur. Çöplerin bu kadar uzun süre saklanması ya da toplanmamasının sebep olabileceği sağlık sorunlarını önlemek için, mahalleliler, çöplerini toprağa gömmektedirler.

Altındağ’daki sağlık hizmetleri, semte ara sıra gelen ve semt ahalisini muayene edip yanında taşıdığı çanta ölçülerinde bazı tedavileri uygulayabilen bir ya da birkaç doktordan ibarettir (Fenik, 22 Mayıs 1949). Zaman zaman da tifo, kızıl ve çiçek gibi bulaşıcı hastalıklar nedeniyle, bazı evler karantina altına alınmaktadır. Fenik (22 Mayıs 1949), devlet tarafından mahalleye gönderilen doktorların muayeneleri sonucunda, reçete

yazsalar da, halkın ekonomik gücünün bu ilaçları almaya yetmediğini vurgulamaktadır. Bazıları ise, çareyi hocaların nefesinde aramaktadır.

Altındağ' da İşgücü ve Tüketim Alışkanlıkları

Bu dönemde işçi, boyacı, mektep ve bakanlık ile hastane hademesi ya da ıracak gibi çok çeşitli meslek gruplarına mensup insanlar, Altındağ' da yaşamaktadır. Fenik (13 Mayıs 1949)' e göre Altındağ, alın terlerini şehirde akıtan ve orada yıpranan insanların muhitidir. Fenik, Altındağ' da yaşayan insanların iş yaşamlarını şu şekilde tasvir eder:

Güneş, sabahleyin Kale' nin burçlarını boyamadan kış, yaz buralardan bir akın başlar. Mahallenin her kovuğundan oluk gibi aşağı doğru insanlar akar. Bunlar, Yenişehir' in bütün rahatını, bütün zevkini, bütün saadetini tamamlamaya giderler. arşıda, pazarda, evde, her yerdedirler. Bütün gün sizin hizmetinizde ve emrinizdedirler.

Yeni şehirlinin hizmetindeki bu insanlar arasında; simitilik, hamalık, g ndelikilik, amaşırcılık ya da ayakkabı boyacılığı yapan da vardır, hademelik, ıracaklık veya seyyar satıcılık yapan da. Nüfusun önemli bir kısmı, bu tür marjinal işlerde çalışmaktadır. Hatta Nalbantoğlu (1997), 1940' lı yılların sonunda Ankara' nın gecekondu bölgelerinde yaşayanların tamamının, marjinal işlerde çalıştığını vurgulamaktadır. Aslında bu, o dönem için yadırganacak bir durum değildir. Çünkü kırdan g enlerin çoğu deneyimsiz, eğitim düzeyi düşük ve belli zanaatlarda beceri ve ustalık düzeyi c zi olan kişilerdir ve en gelişmiş iş kolları olan ticaret ve bürokratik hizmet alanlarında iş sahibi olmaları söz konusu olmamaktadır (şenyapılı, 2004).

Tüketim alışkanlıkları bakımından da, gecekonduların kendine has özellikleri vardır. On binlerce kişiden oluşan Altındağ nüfusu, tüketim ihtiyaçlarını semtin merkezindeki asfalt yol ile pazar yerinden başka, bazı ara sokaklardaki gecekondu bakkallardan da karşılayabilmektedir. Altındağ halkı, yiyeceğinden içeceğine, kap kacağına, traş kreminden cezvesine, çay bardaklarından fincanlara, kevgirden kepeye, makardan ipliğe, hepsini bir gecekondu bakkalda bulabilir. Altındağlı,  yle çok dükkâna girip çıkmaz. Birkaç d kk nda içini halleder. Fenik (17 Mayıs

1949)'in deyimiyle, bir küçük gecekondü dükkânların her birinde, “iğ-neden sürmeye kadar her şey” bulunur. Fakat bu dükkânlar, yiyecek ve özellikle sebze ve meyve bakımından sadedir. Çok fazla çeşide rastlanmaz (Fenik, 18 Mayıs 1949).

Sonuç

Cumhuriyet'in ilan edilmesi ve takip eden süreçte Ankara'nın başkent olması, şehrin kaderini derinden etkileyecek bir dönüşümün başlangıcı olmuştur. Eski şehir ve yeni başkent arasında baş gösteren ayrışma, dönemin bürokratik elitlerinin fikirleri ve tercih edilen imar planları ile belirginleşmiş, modernleşme hareketinin Ankara şehrine, eski şehrin karşılamaşının imkânsız olduğu değerler yüklemesiyle keskinleşmiştir. Bu durum, şehirdeki mekânsal ayrışmayı ortaya çıkardığı gibi, aynı zamanda bu mekânsal ayrışmanın beraberinde getirdiği kültürel, sosyal ve ekonomik bölünmenin nedeni olmuştur.

Altındağ, eski şehrin en önemli yerleşim alanlarından biri olduğu için, bu modernleşme hareketinin kentteki yansımından nasibini en büyük ölçüde alan bölge olmuştur. Alt tabaka yerlilerin ve daha sonrasında başlayacak olan göç dalgasının konut ihtiyacını gidereceği ve yaşam alanı olarak kullanacağı bu bölge, aynı zamanda 1950'lerden sonra fark edilecek olan gecekondulaşma hareketinin de Türkiye'deki en önemli simgelerinden biri hâline gelecektir.

1940-1950 arası dönem Ankara'sında, barakalaşmadan gecekondulaşmaya geçiş sürecine paralel olarak, 1949 yılında Altındağ'da, yarı beline kadar toprağa gömülü “oyuk” meskenler ile teneke ya da ahşap barakalardan başka daha özenli inşa edilmiş gecekondular birlikte yaşamaktadır. Bu, 1949 Altındağ'ının da, 1940 ile 1950 yılları arasındaki barakalaşmadan gecekondulaşmaya geçiş sürecini yaşamakta olduğunu somut bir şekilde göstermektedir. Ankara'da gecekondulaşma süreci, merkeze yakın, fakat plansız ve denetim dışı kalan alanlarda gelişmiştir. Altındağ da fiziksel olarak şehre yakın, fakat sosyal olarak şehrin uzağındaki bu alanlardan biridir. Fenik'in anlatımlarından da anlaşıldığı kadarıyla, Altındağ dikkate alındığında, Ankara'da gecekondular sadece başkent'in etrafını çevirmekle kalmamış, şehrin merkezinde gelişmiş ya da merkezin içine doğru sokulmuştur.

1949 Altındağ'ına Adviye Fenik'in gözünden baktığımızda ortaya çıkan tabloda, siyasi ve bürokratik erkin, yeni Ankara'nun imarı için demiryolunun güneyindeki yeni  hri seçmesi ve bu tercihe paralel olarak eski  hriin gelişiminin kendi hâline bırakılması sonucunda ortaya çıkan ve 1930-1940 döneminde belirginleşmeye başlayan sosyo-ekonomik sorunlar göze çarpmaktadır. Bu sorunlara ek olarak, mekânsal bozulma, eskime ve çürümenin 1949 yılında derinleştiği ve kronik hâle geldiği görülmektedir. Ayrıca, tohumları 1920'li yıllar boyunca atılan mekânsal ve kültürel "ikiliğin" de sonraki on yılda iyice belirginleştiği ve Fenik'in anlatımlarına bakılırsa, 1940'lı yılların sonunda bu sosyo-ekonomik ve kültürel farklılaşmanın bir uçurum mesafesine ulaştığı görülmektedir. Yeni  hirden yerleşen orta ve üst gelir grupları, modernleşmenin nimetlerinden faydalanabilirken, eski  hirden bir anlamda kendi kaderine terk edilmiş insanların kent içi varlığı, yeni  hirlilerin ihtiyaçlarını karşılama fonksiyonuna indirgenmiştir. Bu durumun  hriin iki yakası ve oralarda yaşayan insanlar açısından fırsat eşitsizliği yarattığı ortadadır.

Fenik'in gözlemleri, ayrıca, siyasi ve ekonomik dönüşümün 1940'ların Ankara'sında neden olduğu toplumsal farklılaşmanın, kentsel yaşantıya ve kentin mekânsal yapı ve dizilişine nasıl yansıldığını saptamak açısından aydınlatıcı örnekler ve hikâyeler sunmaktadır. Öte yandan, Fenik'in röportajları, Türkiye'de gecekondulaşmanın erken dönemlerine ilişkin istatistik  rakamları, ekonomik, sosyal ve idari analizleri ile söz konusu dönemde gecekondulaşma süreci ve sorunlarına ilişkin çok sayıda veri sunmaktadır ve günlük yaşama ilişkin anlatımları ve değerlendirmeleri ile çok değerli bir kaynaktır.

Fenik'in röportajları, aslında, yaşanmakta olan bir sürecin yansımalarını gözler önüne sermektedir. Yayımlandığı dönemde gecekondulaşma problemi, bürokratik elitin gündemini ciddi bir biçimde işgal ediyor olmasa da, bu durumun gelecek dönemlerde ciddi bir problem olacağının da işaretini veriyor aynı zamanda. Nitekim 1960'lardan sonra hızla artacak olan konut ve barınma sorunu, gecekondulaşma ile sonuçlanacak ve bu durum sadece ekonomik boyutuyla açıklanamayacak bir seviyeye ulaşacaktır. Ülkenin yaşadığı politik ve ekonomik bakımdan istikrarsız her dönem, bu önemli olgunun biraz daha gelişmesine meydan verecektir.

Altındağ, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde, hâlâ Ankara'nun alt tabakasının ve dış g erle gelen kesimin konut ihtiyacını karşılayan bir gecekondulaşma

bölgesidir. Ankara kentinde suç oranının ve eğitim düzeyinin de en düşük olduğu bölgedir aynı zamanda. Cumhuriyet döneminin Ankara'ya biçtiği rolün ve yeni şehir-eski şehir sınır çizgisinin görünmez etkisi, bu süreçte Altındağ üzerinden okunabilir. Yakın zamanda uygulamaya konmuş olan imar hareketleri, her ne kadar bölgenin rekreasyonu ve yeniden yapılandırılması çalışmaları ile destekleniyor olsa da, günümüz Altındağ'ının Fenik röportajlarında gözlemlenen ahvalden pek de farklı olmadığını belirtmek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Erdoğan, Ş. (2002). *Ankara'nın Tarihi Semt İsimleri ve Öyküleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Fenik, A. (13 Mayıs- 22 Mayıs 1949). Altındağ Röportajları. *Zafer Gazetesi*.
- Hacı, G. (26 Mart 2010). Mor Menekşelerin Hüznü: Hacettepe. *Akşam Gazetesi*.
- Karpat, K. H. (2003). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kudret, C. (2010). *Öteki Ankara. Sokak*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın. *Milliyet Gazetesi*. (16 Ekim 1983)
- Nalbantoğlu, G. Baydar. (1997). Silent Interruptions: Urban Encounters with Rural Turkey. Sibel Bozdoğan and Reşat Kasaba (Der.), *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, Washington: University of Washington Press, 1997.
- Seyman, Y. (1986). *Hüznün Coşkusu: Altındağ*, İstanbul: Gür Yayınları.
- Şenyapılı, T. (1998). Cumhuriyet'in 75. Yılı Gecekonduunun 50. Yılı. *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları ve Tarih Vakfı.
- Şenyapılı, T. (2004). *"Barakadan" Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü (1923-1960)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şimşir, B. (2006). *Ankara... Ankara... Bir Başkent'in Doğuşu*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Sarioğlu, M. (2001). *"Ankara" Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Velidedeoğlu, H. Veldet. (1983). *İlk Meclis*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Ceren Aygül: 1983 yılında Ankara'da doğdu. 2007 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Aynı zamanda ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde, Siyaset Çalışmaları yandal programını da 2007 yılında bitirdi. 2010 yılında ODTÜ Tarih Bölümü'nde hazırladığı "Osmanlı Modernleşmesinde Türk Kadınının Statüsündeki Değişim ve 1913 Kadınlar Dünyası Dergisi'nde Kadınların Bu Değişiminin Değerlendirilmesi" başlıklı çalışması ile yüksek lisans derecesini aldı. 2010 yılında ODTÜ Tarih Bölümü'nde başlamış olduğu doktora eğitimi hâlen devam etmektedir. 2008 yılından bu yana ODTÜ Tarih Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

Geçmişte ve Bugün Marjinal Olanın Yarını: Yenidoğan ve Çiçin Bağları Üzerine

*

The Future of Marginals in the Past and Today:
About Yenidoğan and Çiçin Bağları

Burcu Hatiboğlu Eren

Öz

Bu çalışma, neoliberalizmin kent üzerindeki etkisinin yoğun olarak hissedildiği 2000’li yıllarda Aktaş mahallesinde başlatılan gecekondü dönüşüm süreci üzerinden Yenidoğan ve Çiçin Bağları’nın geleceğine ilişkin söylenebilecekleri keşfetmeyi amaçlamaktadır. Sözlü tarih ve derinlemesine görüşmeler gibi etnografik araştırma tekniklerinden yararlanılarak elde edilen veriler, Yenidoğan ve Çiçin Bağları’ndaki neoliberal kentleşme sürecinin yoksullar açısından “yerinden edilme” ve “evsizlik”le sonuçlandığına ilişkin bilgiler içeriyor. Bununla beraber, gecekondü dönüşüm sürecinin yarattığı olumsuzluklar, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle bütünleşerek kadınların deneyimlediği yoksulluğu ve eşitsizliği ağırlaştırıyor. Sonuç olarak, Yenidoğan ve Çiçin bağlarının geleceği, yoksulların ve özellikle kadınların, yerinden edilme süreci ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle biçimlenen yaşamlarında sosyal politikalarla ne kadar ve nasıl destekleneceğine bağlı görünüyor.

Anahtar kelimeler: Yenidoğan, Çiçin Bağları, gecekondü dönüşüm projeleri, neoliberal kentleşme

Abstract

This study aims to locate the Yenidoğan and Çiçin Bağları neighborhoods in Ankara, Turkey, within a framework of ‘gecekondü’ transformation processes that started in the Aktaş district as a result of the urban planning policies carried out within a neo-liberal socio-political environment. The data gathered through ethnographic methods such as oral interview and in-depth interview point out that the neoliberal urbanization processes in the Yenidoğan and Çiçin Bağları neighborhoods result in ‘displacement’ and ‘homelessness’ for the urban poor. Moreover, the negativities that result from the ‘gecekondü’ transformation processes are articulated into the existing gender inequalities and enhance the poverty and inequality experienced by women. Therefore, the future of Yenidoğan and Çiçin Bağları is dependent upon the ways in which the urban poor and especially women, whose lives are being shaped within dynamics related to displacement and gender inequality, are supported through social policies.

Keywords: Yenidoğan, Çiçin Bağları, ‘gecekondü’ transformation projects, neoliberal urbanisation

Yenidoğan ve Çinçin Bağları'nın geleceğine dair bir şeyler söyleyebilmek, öncelikle hemşehrilik ağları üzerinden şekillenen konut-arsa piyasası ve "nöbetleşe yoksulluk" sistemini anlamayı gerektirir. Işık ve Pınarcıoğlu (2005)'nin temel katkılarından birisi olan nöbetleşe yoksulluk kavramı, kentli yoksul kesim içerisinde bir grubun, sonradan gelen ve daha güçsüz olanlar üzerinden refahını arttırmasını ifade etmek için kullanılmıştır. Nöbetleşe yoksulluk sistemi, bir ölçüde kurulduğu yere ve koşullara bağlı olarak değişebilse de, özellikle 1980 sonrasında çetin koşullarında hayatta kalmak için yoksullar arasında kurulan bir ortaklığa dayanır. Bu ortaklığın temel özellikleri, 1) arsa ve konut piyasasında kurulan ilişkiler, 2) hemşehrilik temelli ilişkilere eklenmiş bir iş piyasası, 3) arsa, konut ve iş piyasalarında hemşehrilik ilişkileri üzerinden yaratılan getirilerin eşitsiz dağılımı ve 4) bu eşitsiz getiriler temelinde şekillenen politik ilişkiler olarak sıralanmaktadır.

Kavram, Yenidoğan ve Çinçin Bağları açısından ele alındığında, 1950'lerden sonra daha da yoğunlaşan ve gecekondulaşmanın önünü açan yasalarla, arsa ve konut piyasası üzerinden şekillenen hemşehrilik ilişkilerinin, eşitsiz bir hal almaya başladığı görülür. Bu eşitsizliğin ise, yoksullar tarafından 1980'lerin zorlu koşullarında var olmak adına geliştirilen bir nöbetleşe yoksulluk sistemiyle biçimlendiği söylenebilir. Eski- nin gecekondu bölgelerinde ya da yoksullukla anılan bölgelerinde yapılan çalışmalar, 2000'lerle, yoksulların ayakta kalabilmesini sağlayan bu nöbetleşme zincirinin son halkasından kopmak üzere olduğunu söylüyor. Bununla beraber 2000'li yıllar, Yenidoğan ve Çinçin Bağları için bir başka anlam daha içeriyor. 2000'lere kadar mutlak yoksulluğu paylaşan ve bu yoksullukla mücadelede kendine has yöntemler bulan bölge halkı, bugün yoksullukla mücadele ve güvenliğe odaklanan gecekondu dönüşüm projelerinin de odağı. Ancak eskisine oranla Yenidoğan ve Çinçin Bağları'nda yaşayanların formal istihdam alanlarına girebilme olanaklarının azalmış olduğu düşünüldüğünde, bölgede yaşanan değişim ve dönüşümün yoksulluk, suç ve şiddetle mücadele açısından sorunlu olduğunu söyleyebiliriz.

Yenidoğan ve Çinçin Bağları'nın, geçmişin ve bugünün yoksulları için önemli bir mekân olması, bölgenin geleceğine ilişkin öngörülerin de bu çerçevede ele alınmasını gerektiriyor. Bugün, eskiden Yenidoğan'a bağlı olan Özgürlük, Cemalbey, Sokullu ve Hürriyet mahalleleri ve Çinçin

Bağları içinde yer aldığı söylenen Atilla Mahallesi'nin bir kısmı, Aktaş Mahallesi'ne bağlanmış ve gecekondu dönüşüm alanı olarak ilan edilmiştir. Kısacası hâlâ büyük bir kısmı eskimiş/viran gecekondularla kaplı olan, ancak ilk defa -gecekondu dönüşümü anlamında- bu kadar ciddi bir devlet müdahalesiyle karşılaşan Yenidoğan ve Çinçin Bağları'nın sosyo-kültürel, fiziksel, politik ve ekonomik yapısını anlamak için Aktaş Mahallesi önemli bir mekân oluyor. Dolayısıyla bu çalışmada, Yenidoğan ve Çinçin Bağları, Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana bölgede yaşayanların, yoksulluk ve güvenlik gibi sorunlara odaklandığı söylenen gecekondu dönüşüm sürecindeki deneyimleri çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çerçevede, gecekondu dönüşümü başlamadan önce bölgede yaşayan, sosyal yardımlara bağımlı, şu an TOKİ konutlarında (10) ve eskimiş/viran haldeki gecekondularda (12) yařayan¹ hak sahibi kadınlarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Uzun yıllar Yenidoğan ve Çinçin Bağları'nda yaşamış olduğu belirlenen aynı koşullardaki 4 erkek ve 1 kadın mahalle sakiniyle sözlü tarih çalışması gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla çalışmada, Yenidoğan ve Çinçin Bağları'nın tarihsel gelişimi verilecek ve daha çok kadınların deneyimleri üzerinden bölgenin geleceğine ilişkin öngörülerde bulunulacaktır. Çalışma, Sosyal Hizmet alanında, Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi² tarafından desteklenen ve Aralık 2011'den bu yana sürdürölen doktora tez çalışması'nın³ verilerine dayanmaktadır.

Farklı Kültürlerin Yoksulluğu Paylaştığı "Kendine Yeterli" Bir Yuva: Yenidoğan ve Çinçin Bağları

Karaosmanoğlu (2006)'nın "Ankara" isimli romanında, Kale'nin hemen karşı yamaçlarındaki "ancak eşek bağlarını" nitelemesiyle tanımlanan barakalar, yeni kurulan Cumhuriyet'in devraldığı konut sorununu ve

¹ şu an gecekonduda yaşamaya devam eden, hak sahipliği koşullarındaki yoksul kadınlardan 1'i TOKİ'ye yerleştirilmiş ancak ödemelerini yapmadıkları için yerleştirildikleri konuttan çıkarılarak tekrar gecekonduya dönmüştür.

² Söz konusu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi tarafından desteklenen 012D06701002 no.'lu projedir.

³ Doktora tez çalışması, feminist metodolojiye dayalı etnografik bir çalışma olarak planlanmış, nitel araştırma yöntemi ve tekniklerinden yararlanılarak geliştirilmiştir.

ileride ortaya çıkacak gecekondulaşmayı haber veren ilk anlatılardır. Alandan elde edilen veriler de bu konudaki değerlendirmeleri (Bulut, 2009) doğrular. Doğduğundan bu yana mahalleden hiç ayrılmayan S. K. (79/erkek), ailesinin, “Cumhuriyet kurulmadan önceki yıllarda”, savaş koşulları nedeniyle Yenidoğan’a yerleştiğini söylemiştir. Ancak Yenidoğan ve Çiçin Bağları’nın oluşumunda, Ankara’nın başkent seçilmesinin belirleyiciliğini vurgulamak gerek. Şenyapılı (2004)’nın “kır itiyor ama kent özellikle çekmiyordu” biçiminde özetlediği bu yıllar, savaş koşullarından, doğal felaketlerden ve kırsal yoksulluktan kaçan insanların, Altındağ tepesine tek tük barakalar yaparak yerleştiği yıllardır. Görünen o ki, 1930’lara kadar hem denetimsiz alan olması hem de kent merkezi olan Ulus’a yakınlığı nedeniyle Altındağ tepesine göçen yoksullar, yoksulluk koşullarında yaşamaya devam etmişler. Yine de, dönemin ülke çapındaki yoksulluğu içerisinde, Yenidoğan’ın göçerler için “yeni bir yuva” olarak anlam bulduğunu belirtmek gerekiyor. Ailesinin 1930’larda Ankara’ya göçtüğünü söyleyen Z. D. (57/erkek), Yenidoğan’ın kendileri için anlamını şöyle açıklamıştır:

(...) Savaş ve sefalet yılları. Umutla gelmiş atalarımız. Evlerini kendi elleriyle kazarak yapmış. Bir türlü tüttüreceklerin bacanı demişler (...) demem o ki, buralar hep atalarımızın topraklarıdır; şimdi gelip bu topraklara, yuvamıza göz diktiler.

O döneme ilişkin anlatılar ve literatür, Yenidoğan’ın mahalle ölçeklerine gelmesinde bazı iskân politikalarının etkili olduğunu gösteriyor (Şenyapılı, 2004). 1930’larda Soğukkuyu istimlak çalışmalarında konutu yıkılanlara, yine Akköprü sel felaketinde evsiz kalan Arnavutlara ve Osmanlı döneminde Kızılcahamam’a yerleştirilen Bulgar göçmenlerine, Aktaş ve Yenidoğan mahallelerinde yer gösterildiği anlatılıyor. Bugün ilk yerleşenlerin bir kısmı, hemşehrilik ilişkileri ile istihdama katılarak ya da arsa ve konut piyasasının kendilerine sunduğu olanaklardan faydalanarak mahalleden taşınmış olsalar da, bölgeye yerleştirilen Arnavut ve Bulgar göçmenlerinin çocukları ve torunları hâlâ burada oturmakta. Bulgar göçmeni olup Kızılcahamam’dan Yenidoğan’a yerleşme hikâyesini anlatan yaşlı bir mahalle sakini, 1930 ve 1940’lardaki yapıyı ve sonrasını şöyle anlatıyor:

Burada bina da gecekonduda da yoktu. Bizi Kızılcahamam'dan getirdiler. 3-4 ev yaptık. Arsa verdiler. Derenin kale tarafında, bir de Aktaş Mahallesi'nin oralarda Yenidoğan'dan birkaç ev vardı. Toplasan 10-15 ev vardık. Her yer dağdı taştı. Ovalar vardı. Aralarda da dereler, ağağlar vardı. Hayvan otlatılırdı (...) sonra bu Aktaş'a Arnavutlar geldi. Atatürk yerleştirmiş dediler. Ama Yenidoğan hep yoksuldu, kuru ekmek toplardık bazen çöpten. Köyde onu bile bulamayanlar, hep Kızılcahamam'dan, Haymana'dan geldiler; gecekondular çoğaldı. Sonradan Kars, Erzurum'dan Doğulular, bir de Çingeneler... [G. D. (86/kadın)].

O. K. (47/erkek)'nin deyiimiyle, Yenidoğan ve Çinçin Bağları'nı içeren Altındağ tepesi, Tatarların, Arnavutların ve Bulgar göçmenlerinin yanı sıra Doğu Anadolu'dan (çoğunlukla Kars ve Erzurum) gelen Kürtlerin, Çingenelerin, Kırıkkale, Haymana, Kızılcahamam gibi Ankara'nın köylerinden gelenlerin "yoksulluğu paylaştığı" bir mekândır. Çinçin Bağları ise, arsa değerinin daha düşük olması nedeniyle Yenidoğan'ın bir uzantısı olarak gelişmiş görünüyor. Nitekim S. K. (79/erkek)'nin anlatımından, Yenidoğan'ın, Çinçin Bağları'na göre daha merkezî olan sosyokültürel ve fiziksel konumunu anlayabiliyoruz:

Burada 72 buçuk milletten adam var. Bunlar hep Müslüman'sa da üçe ayrılır. Şâfiler vardır; Erzurum'dan Kars'tan gelenler. Hanefiler vardır. Bir de Mâlikîler. Aslında kökünü kimse bilmez burada. Erzurumlular ve Karşlılar arasında birçoğu Ermeni ve Alevidir ama söylemezler.⁴ (Onlar) bu Yenidoğan'ın tepesinde, su deposunun oralarda daha çok yaşar. Cemevi vardır mesela orada. Ama en çok Çinçin'de yaşardı Aleviler. Sonra ne olduysa '70'lerde onlar hep Dikmen'e göçtü⁵. Bir de en çok Çingeneler var orada. (...) (Çingeneler) sabah bir çıkarlardı el arabaları ellerinde, Çankaya'ya kadar gezer, atılan kömürleri toplarlar, sonra gelip burada (Yenidoğan'da) satarlardı. Her şey vardı Yenidoğan'da, hem de ucuzdu. Sinemamız vardı bir ara. Hâlâ var ama şimdi kötü sinema. O zamanlar

⁴ Alevilerin daha çok Çinçin Bağları'nda yaşadıkları doğru olmakla birlikte, Erzurum ve Karşlıların Ermeni ve Alevi olduklarına ilişkin bir bilgi yoktur. Bu nedenle Alevilik ve Ermeniliğin bölgeye sonradan yerleştiği söylenen bu grubun küçümsenmesi ve ötekileştirilmesi anlamında kullanıldığı düşünölmektedir. Mahallede yaşayanlar kendilerini "müslüman" olarak tanımlamaktadır.

⁵ 1950'li yıllarda devlet memuru olabilenlerin, 1949'daki ilk imar affı ve 1970'lerle çıkan diğer aflarla birlikte, mahalledeki gecekondularını kiralayarak, Aydınlıkevler, Telsizler, Dikmen, İncirli ve Batıkent tarafına yerleştikleri biliniyor.

açık hava sinemaları çoktu, kadınlı kızlı ailelerimizi de götürürdük. Televizyon zaten yoktu. Gramofon çalardı. Hurdacılar da olurdu daha çok gramofon. Alır, yapar, satarlardı. Bazen tamir edip kendileri de kullanırdı.

Bu kendine yeterli ve kendine has kuralları olan dünyada, yoksulların gündelik yaşamının, feodal kültürle beslenen birçok kabadayılık/ağalık hikâyesiyle biçimlendiğini söyleyebiliriz (bkz. Özmen, 2009). Nitekim Kabadayılık hikâyelerine konu olan “Kürt Cemali” gibi birçok ismi⁶ tanıyan ve hatırlayanlar, “zenginden alıp fakire verirdi”, “bu mahallenin koruyucusu, en sevilen evlatlarındandı” biçiminde ifadeler kullanmıştır. Bu yapı, 1950 ve 1960’larda gecekondunun ve gecekondulaşmanın yasallaşmasıyla, birçok ünlü kabadayının inşaat ve konut sektörüne el atmasını da beraberinde getirmiş görünüyor. Dolayısıyla, Işık ve Pınarcıoğlu (2005)’nin bahsettiği nöbetleşe yoksulluk sisteminin, Yenidoğan ve Çiçin Bağları’nda hemşehrilik ilişkileri ve bölgedeki güç dengeleri çerçevesinde, bu dönemde yapılanmaya başladığını söyleyebiliriz. Bunun bir sonucu olarak, deneyimli gecekondulular, kente yeni göçenlere, konut yapımı ya da istihdama katılımları konusunda destek olmuş ve bundan rant sağlamıştır.

Yenidoğan ve Çiçin Bağları’nın 1950’lerden sonraki dönemi, gecekondulu halkın işçileşmeye ve siyasallaşmaya başladığı bir dönemdir. Ancak bu dönemde, ucuz işgücü olarak yoksul kesime olan ihtiyacın artmasıyla, memur ya da işçi olanlar ya da Almanya’ya işçi olarak gidenler olsa da, bölgenin hâlâ ciddi bir enformel istihdam alanı olduğunu belirtmek gerek. Kongar (1974)’ın Altındağ araştırması, 1960’ların sonlarında bölgedeki nüfusun %20,9’unun nitelikli, %4,6’sının yarı nitelikli işçi olduğunu, %12,7’sinin küçük esnaf, seyyar satıcı, %11,1’inin ise temizlik işçisi, hizmetçi, müstahdem, kapıcı, çöpçü, aşçı gibi işlerde çalıştığını gösteriyor. Geri kalan nüfus ise, hamallık, işportacılık, pazarcılık vb. gibi enformel işlerde çalışmaya devam ediyor. İmar ve İskân Bakanlığı (İİB) (1964a, 1964b, 1964c, 1964d, 1968)’nin bu bölgede yaptığı çalışmaların sonuçları ise, Altındağ tepesindeki birçok mahallenin, en temel altyapı ve kentsel hizmetlerden dahi yararlanama-

⁶ Mahallede “haklının ve halkın yanında” olduğu belirtilen kabadayılar, Sarı Mehmet, Kürt İrfan ve Kürt Cemali’dir.

dığını, burada yaşıyanların sosyal güvencesiz ve eğitimsiz, yaşam alanlarının sağlıksız olduğunu gösteriyor. Bu bilgiler çerçevesinde bölge nüfusunun, tarihsel süreç içinde, sosyal politikayı oluşturan konut, istihdam, sağlık, eğitim, sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik alanlarından dışlandığı görülüyor. Şenyapılı (2004), dışlanmanın nedeni olarak, Yenidoğan ve Çinçin Bağları gibi yoksul bölgelere götürülen hizmet maliyetinin, bu bölgelerin karşılayamayacağı kadar yüksek olduğunu vurgular ve devlet politikaları açısından yaşanan ikiliğe dikkat çeker. Nitekim bu dönemde, bölgeye hiçbir beledî ve kentsel hizmetin gitmediği, ancak, gecekondulaşmaya göz yumulduğu ve vergilendirmenin de adaletsiz bir şekilde, benzer nitelikli konutlarda dahi farklı miktarlarda uygulandığı biliniyor.

Bölgenin kentle olan bu yüzeysel/ikiyüzlü bütünleşmesi, Çinçin Bağları ve Yenidoğan'ın 1970'lerden sonraki siyasallaşma dönemini, 1980 sonrasında suçla bütünleşmesini ve 2000'lerdeki gecekondu dönüşümünü rasyonelize eden "güvenlik sorunu"nu anlamak açısından önemli. Çünkü Yenidoğan ve Çinçin Bağları'nın bugününe ve geleceğine ilişkin öngörüler, bu tarihsel çizgi içerisinde yoksulluğun nasıl ele alındığıyla şekillenen deneyimlerle biçimleniyor. 1970'lerde yoksul halkın kendi içerisindeki güç ilişkileriyle şekillenen arsa ve konut rantı, yoksullukta nöbetleşmeyi, dönemin sağ-sol ideolojik kutuplaşması ise kurtarılmış bölgeleri yaratmıştır. 1980'lere gelindiğinde, Yenidoğan ve Çinçin Bağları, eriyen konut stoku ve rant piyasası ile sahip olduğu güçlü hemşehrilik ilişkilerini kaybetmiş, 12 Eylül askerî darbesi döneminde, bölge tamamen suç ve uyuşturucuyla anılmaya başlanmıştır. 2000'li yıllar ise, tarihsel süreçte muhtelif isimlerle anılan Yenidoğan ve Çinçin Bağları'nın mekânsal olarak dönüşümüne sahne oluyor. Bu açıdan, 1970'lerden günümüze kadarki süreçte Yenidoğan ve Çinçin Bağları'nın yaşadığı değişimi, hem semt sakinlerinin deneyimleri hem de devlet politikaları çerçevesinde ele almak yerinde olacaktır.

Bir Yok Sayma/Etme Siyasetine İçeriden ve Dışarıdan Bakış: “Güvenli/Kurtarılmış Bölge” mi, “Suç, Şiddet, Uyuşturucu Diyarı” mı?

Bölge halkının özellikle gecekondular ve arazi hakları üzerinden dayanışmasının geçmiş, 1950 ve 1960’lı yıllara rastlansa da, bu dayanışmanın sadece arazi-konut hakları ve gündelik yaşam ihtiyaçları düzeyinde kaldığını belirtmek gerek (Şenyapılı, 2004). Bununla beraber, bir hak talebine dönüşemese de, Yenidoğan ve Çinçin Bağları’nda hiçbir dayanışmanın olmadığını söylemek mümkün görünmüyor. 1960’ların sonlarında Yenidoğan’da yaşamış olan B. D. (74/erkek), “bazen geceleri sabaha karşı mahalleye kamyonlarla yiyecek ve kot” getirilip, parasız dağıtıldığından bahsediyor. Bunları kimlerin getirip dağıttığı sorusunu ise şöyle cevaplıyor:

Buranın çocukları yapardı. Yenidoğan hep yoksuldu, hep suçlu bir bölgeydi. Ama böyle değildi; zenginden alıp yoksula verme gibi yani; daha namusluymuştu. Şimdi her şey ele ayağa düştü. Yabancı değilsen, buranın çocuğuyun, aynı yoksulluğu yaşıyorsun. Mecbur eldekini paylaşıyorsun (...) ben çok biliyorum, yiyecek ekmeği olmayana mahallede yemek yapıp götürüldüğünü.

Benzer söylemler Çinçin Bağları’nda yaşayanlar tarafından da dile getirilmiştir. Dolayısıyla dayanışma, gündelik ilişki ve yaşamsal ihtiyaçlar üzerinden, kuralsız ve dışlanmış bir yoksulluğu yönetme biçimi olarak şekillenmiş görünüyor. Eğitimsizlikle perçinlenerek hak talebine dönüşemeyen böyle bir dayanışmanın, “suçla bütünleşme” olgusu tehlikeli boyutlara ulaşmadığı sürece, yeterli hizmeti sunmakta zorlanan kent yönetimi açısından işlevsel olduğunu belirtmeye gerek var mı bilmem?

İşte Yenidoğan ve Çinçin Bağları’nın 1970’lere kadar taşınan bu yoksulluk odaklı dayanışmacı yapısı, dönemin ideolojik kutuplaşması içerisinde bölgedeki “kurtarılmış bölgeler”in oluşumunda etkili olmuş. Nitekim 1970’li yıllarda, Çinçin Bağları’nın devrimci gençleri sakladığı, devrimci gençlerin de mahallelileri koruduğu görülüyor. Işık (2008)’in deyişiyle, “Yazılmamış bir anayasası vardı Çinçin Bağları’nın! Kimse kimsese haksızlık yapmaz; zayıfın kendisini güçsüz hissetmesi mümkün olmazdı Çinçin’de! Önceleri kabadayılar vardı halkın güvencesi olarak;

sonradan devrimciler çıktı sahneye.” 1980’lerle birlikte ise, mahallenin daha da yoksullaştığını, “türeyen yeni çeteler ve mafyalar”la birlikte “kurtarılmış bölgeler”in, yavaş yavaş “polis ve yabancıların giremediği” suç alanlarına dönüştüğünü görüyoruz. Bu durumun oluşumunda, bir yandan 1970’lerle birlikte gündeme gelen neo-liberal politikaların, 12 Eylül 1980 askerî darbesinin ve 1980’lere doğru gerçekleşen nöbetleşe yoksulluk sürecinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim, Erman (2007)’in Hıdırlıktepe ve Ersavaş (2009)’ın Gültepe Mahallesi’nde yaptığı çalışmalar, 1980 sonrasında, bölgenin giderek kent içerisinde kalmış, yoksulluk kültürünün kuşaktan kuşağa aktarıldığı, eksik kentsel hizmetlerin, suç ve şiddetin yaygınlaştığı bir bölge olarak, klasik gecekondu alanlarından farklılaştığını ve “gettolaştığını”, konutların klasik gecekondu özelliklerini yitirdiğini göstermektedir. Bu açıdan Erman (2007), bölgedeki evlerin artık gecekondu değil, “viran evler” olarak adlandırılabilirliğini belirtir.

2000’lere kadar semt sakinlerinin gündelik yaşamlarında yer tutan en önemli konu yine yoksulluk ve güvenlidir. 2000’lerde ise, birçok alanda gettolaşmaya neden olan tarihsel süreç ve yoksulluk kültürü yok sayılarak, Çinçin Bağları ve Yenidoğan’a yoğun biçimde, “güvenlik götürme” gerekliliğinden bahsedildiğini görüyoruz. Gerek Altındağ Belediyesi 2006-2009 Stratejik Planı (2006)’nda,⁷ gerekse medyada çıkan haberlerde (Ankara Rehberi-AR, 2012), bölgenin, dönüşümle güvenli ve yaşanabilir bir alan hâline geleceği mesajları var. Nitekim 2007 yılında başlayan gecekondu dönüşüm projesi ile 432 eskimiş/viran gecekondu yıkılmış, bu eskimiş/viran evlerde yaşayan hanelerin 67’si TOKİ konutlarına borçsuz olarak, 299’u 180 aya varan taksitlerle borçlandırılarak yerleştirilmiştir. Şu an TOKİ konutlarına yerleştirilenlerin sadece 56’sı burada yaşamaya devam etmektedir. Diğerleri, ya tekrar bir başka eskimiş/viran haldeki gecekonduya geçmiş ya da başka yerlere göç etmiştir. Yıkımı gerçekleştirilen 67 hane ise, TOKİ konutlarının bitmesini ve yerleştirilmeyi beklerken, Yenidoğan’daki henüz yıkılmamış eskimiş/viran gecekondualara yerleşmiştir. Yani bu süreç, bir dönemin kurtarılmış ve güvenli bölgele-

⁷ Gecekondu dönüşüm projelerinin gerçekleştirilme amaçları içerisinde üç temel konunun önemsendiği vurgulanıyor: “yoksullukla mücadele ya da yaşam kalitesini artırma”, “güvenlik koşullarının sağlanması” ve “toplumcu belediyeçiliğin bir koşulu olarak katılım.”

rini (Özgürlük Mahallesi gibi), isimleri ve tarihleriyle yok etmiş, yoksullukla mücadelede etkin olan sosyal organizasyonları (aile ve hemşehrlik ilişkileri gibi) bozmuş, bölge halkının yerinden edilmesine, yabancılaşmasına ve bölgede şiddet ve suç kültürünün artmasına neden olmuş. Bu nedenle, bugün semt sakinlerinin en çok bahsettiği konu, gecekondunun dönüşümü ve TOKİ konutları olmuştur.

Gecekondunun dönüşümü kapsamında TOKİ'lere yerleştirilenlerin bir kısmı, kendilerine has biçimde geçimlerini sürdürebilecekleri, nispeten daha ucuz olan yakın mahallelere ya da başka alanlara göç ederek, yoksulluk kültürünü başka bölgelere taşımaya devam etmekte. En çok tercih edilen bölgeler ise, Hüseyingazi, Ayvalı ve Sincan'ın Saraycık Köyü. Bugün bu bölgelerin bazıları (Saraycık gibi) "ikinci bir Çinçin olma"⁸ korkusuyla, dönüşüm kapsamına alınmıştır (Tekeci, 2012). Bu süreçte S. Y. (34/kadın), eskimiş/viran gecekondularının yıkımını ve TOKİ'den atılmalarını şöyle anlatıyor:

Bize de nasıl oldu biliyon mu? Boşaltın diye haber gelmedi. Sabahın 7'siydi ha. Ben kalktım (...) bir baktım polis dolu. Ağabeyimgil işe falan gidecekler, kahvaltı hazırlıyorum. Kahvaltı derken saat 8 oldu. Bir baktım giderek büyüyor polisler (...) eve gelmiş. Uğraştılar yani o zaman da. Ağabeyim direğe mireğe çıktı hani çıkarmasınlar diye. Zaten biz toplanmıştık hani de. Hazırdık. Ama bize haber vermediler, sabahın köründe öyle bir şey oldu (...) vallahi çok haksızlıklar var (...) televizyonlarda da boy boy çıktık. İnternete de gir, çıkar yani (...) ne biçim olduk yani biz. Orayı gördük, şokunu da hâlâ atlatamadık yani biz. Ağabeyim desen kendini cereyana katıyor. Annem kiremitleri kafasına attı. Yıkmasınlar diye yani. Annem zaten o yaşadıklarından sonra kötüledi de vefatı oldu (...) bayağı direndik ama işte sonradan da anlaştık işte. O olmasaydı (...) ne bilelim. Şimdi de TOKİ'den attılar (...) dün işte. Çevik kuvvet, bir de belediyeden adamlar geldi. Ben dedim ya, benim ölümü çıkarırsınız buradan. Ya bıçak sokarım kendime, ya da bir bidon benzin dökerim, yangın çıkarırım. Anamı oturtmadınız babamı da mı oturmayacaksınız dedim. Hepimizin

⁸ Basın ve Belediye tarafından yayınlanan belge ve haberlerde, "Çinçin Bağları" çoğunlukla sadece "Çinçin" olarak ifade edilmektedir. Bu durumun, bir dönemin bağlarla kaplı bölgesinin tarihini yok etmeye dönük bir politika olarak işlediğini söyleyebiliriz. Benzer bir amaçla, "Çinçin Bir Varmış, Bir Yokmuş" afişinde de bölgenin her zaman bakımsız gecekondularla kaplı olduğu algısını vermeye çalışan bir fotoğraf ve hemen yanında TOKİ binalarının yükseldiği bir başka fotoğraf kullanılmıştır. Bölgenin medya üzerinden nasıl temsil edildiğini incelemek bir başka araştırmanın konusu olmakla birlikte, ilgi çekicidir.

sesleri kısık yani bağırmaktan, kendimize zarar vermekten. Evi nasıl götü-
röyorsunuz, nasıl yapıyorsunuz diye bağırdım. Artık oranın amiri şey ya-
pamadı yani benden. Kelepçe vurun dedi. Neyine vuruyorsun dedim. Sa-
kın dedim elleme beni. En son baygın gibi olmuşum (...) çocuğun da psi-
kolojisi bozuldu ya. Dün eve polisler gelince. Bizim oğlanlar da parçala-
yınca kendini. Ben de fenalaştım yani. Baygınlık geldi yine.

Eskimiş/viran gecekondularından TOKİ'ye yerleştiren yoksul grup-
lar, TOKİ borçlarını ödeyemedikleri için ikinci kez yerlerinden edilme ve
evsiz kalma riskiyle karşı karşıya. Boşaltılan TOKİ konutları ise, Belediye
tarafından kamuya satışa çıkarılmakta ve TOKİ'lere orta sınıftan insanlar
yavaş yavaş yerleşmektedir. Bu durum, bugünün Yenidoğan ve Çinçin
Bağları'nda, eskiden semt sakininin yoksullukta nöbetleşmesini sağlayan
arsa piyasasının, devlet tarafından ranta açıldığını ve bölgenin orta sınıf-
laştırılmaya çalışıldığını gösteriyor.

Bununla beraber, şu an hâlâ eskimiş/viran gecekonduların bulunduğu
bölgede daha farklı bir nüfus değişimi yaşanmakta, gecekonduların
en yoksul grubun (kiracıların ya da kira ödemeyen gecekonduların)
yerleştirdiği bir mekân hâline gelmekte. Gerçekten de, eskimiş/viran halde-
ki gecekondularının yıkılmasıyla, eskiden birbirini tanıyan mahalle sa-
kinleri, durumu iyi olanların boşalttığı gecekonduların⁹ "çete"lerce işgal
edildiğini ve mahallede suç ve şiddetin daha da artmasıyla bir yabancı-
laşma yaşandığını söylüyor. Örneğin, dönüşüm bölgesinde eski-
miş/viran bir gecekonduda yaşayan ve hak sahibi olduğu halde "çok
borç yaptıkları için TOKİ'ye geçmeyeceğiz" diyen D. P. (33/kadın), ma-
hallede güvenlik sorununun arttığını ve TOKİ'lerle birlikte "çok yabancı-
laşma olduğunu" söylüyor. Z. D. (32/kadın) ise, TOKİ'lerin gelmesiyle,
mahallede "türeyen çeteler"in güvenlik ve huzur bırakmadığını, fırsat
bulanların taşındığını ve devletin bu konuda bir şeyler yapması gerekti-
ğini söylerken şunu da ekliyor: "Bazen de burası bizim mahallemiz diye-

⁹ Gecekondular alanında evlerin boşalması olgusu, arazi tapusu dönüşüm alanında görünen,
ancak gerçekte dönüşüm alanı dışında kalanların TOKİ'lere yerleşmesiyle gündeme gelmiş;
dolayısıyla TOKİ binalarının yakınındaki bölgelerde daha yoğun olarak yaşanmıştır. Boşalan
gecekondular çeteler tarafından işgal edilince, durumu iyi olup, mahallenin güvensiz ortamın-
dan kurtulmak isteyenler mahalleyi terk etmiştir. Boşalan evler arttıkça çeteler de artmıştır. Eski
gecekondular sahipleri de, gecekondularını boşalttıktan sonra bunların harap edilmemesi ve
dolayısıyla dönüşüm projesi ile enkaz parası alabilmek için bu işgallere göz yummaktadır.

rek (çetelere) direnenler var. Burada 2-3 aile böyle direniyoruz. Çünkü her gidenle, çeteler daha da içimize giriyor. Yani çıkacağımızdan mı, değil. Biz burada yaşamak zorundayız; hani başka çaremiz yok.”

Yenidoğan ve Çinçin Bağları gibi gettolaşmış bölgelerde başlatılan gecekondü dönüşüm projelerinin yarattığı olumsuz etkiler ve bu süreçte artan toplumsal cinsiyet eşitsizliği, Yenidoğanlı ve Çinçinli kadınların deneyimlerini farklılaştırıyor. Durum, kadınların gündelik yaşamları üzerinden değerlendirildiğinde, bambaşka bir Yenidoğan ve Çinçin Bağları çıkıyor ortaya. Yani, gecekondü dönüşüm projesiyle amaçlanan, geleceğin Yenidoğan ve Çinçin Bağları'nda, kadınların ihtiyaçlarını dikkate alan “sosyal konut” hizmetlerinin geliştirilmesi ihtiyacı doğuyor (Chant, 1996). Sonuç olarak, Yenidoğan ve Çinçin Bağları'nın geleceğine ilişkin öngörülerde bulunabilmek açısından, Aktaş Mahallesi'nde TOKİ konutları ve eskimiş/viran gecekondülarda yaşayan hak sahipliği koşullarındaki yoksul kadınların¹⁰ deneyimlerine ve söylemlerine kulak vermek oldukça yol gösterici olabilir.

Değiş(mey)en Yoksulluk Koşullarında Ötekilerin Diğerleri: Var Olmak İçin Kadınlardan Gecekondü, Yoksulluk ve Güvenliğe Dair

Gecekondüde yaşayan kadınların yaşamlarına ilişkin çalışmaların öncelikle konut, sokak ve mahallenin anlamına odaklandığını görürüz. Yoksulluk, kadın ve konut üzerine yapılmış diğer çalışmalarda da belirtildiği gibi (Chant, 1996; Kümbetoğlu, 1996; Uraz ve Gülmez, 2011), Yenidoğan ve Çinçin Bağları'nda yaşayan kadınlar için konut, sadece ev işlerinin yapıldığı bir alan değil. Konut, aile geçimine destek verici etkinliklerin, ev ve bakım işlerinin gerçekleştirildiği, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin geliştirildiği, politika tartışmalarının, yardımlara ilişkin bilgi alışverişinin gerçekleştirildiği yani “yeniden üretim işleri”nin ve politikanın yapıldığı, sosyo-ekonomik-politik bir mekân olarak karşımıza çıkıyor. Benzer biçimde sokak da, konutun bir uzantısı olarak, geçime destek verici işlerin (erzak hazırlama, halı yıkama, yün ditme, el işleri vb. gibi)

¹⁰ “Yoksul kadın” kavramı, SYDV'den sosyal yardım aldığı tespit edilen ve hak sahibi koşullarında olan hânelerdeki kadınları ifade etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, kiracı konumdaki kadınların deneyimleri üzerinden geliştirilecek bir sosyal konut politikasıyla desteklenmesi gereken sonuçlar içermektedir.

bir arada “eğlenceli bir şekilde” gerçekleştirildiği, sosyal yardım ya da psikolojik destek için ihtiyaç duyulan bilgilerin elde edildiği, ocuk ve yaşlı bakımı gibi bakım işlerinin paylaşıldığı bir dayanışma mekânı. Dolayısıyla fare, don, sobanın kir-pisi, akan tavanlar, banyosuz-susuz kalma, tuvalet ihtiyaı için dışarı çıkma ya da atık su basmaları, toz-toprak vb. gibi sağlıksız, eskimiş fiziksel koşullarla anılsa da, gecekondulu ve çevresi, zamanının çoğunu burada geçiren kadınlar için sosyo-politik olarak anlamlı ve “ekonomik” bir yaşam sunuyor. Bu nedenle olacak, bölgede yaşayanların sosyo-ekonomik-politik ve kùltürel yapısını dikkate almadan gerçekleştirilen gecekondulu dönüşüm projesi, Yenidoğanlı ve ininli kadınların eskimiş/viran bile olsa, gecekonduyu “bereket”, TOKİ’leri de “evsiz kalma korkusu” ve “geçim derdi” olarak deneyimlemesine neden olmuş. Bu konuda üç yıldır TOKİ’de yaşayan D. Ö. (63/kadın), gecekondulu ve TOKİ yaşamlarını şöyle karşılaştırıyor:

Buraya bir çivi vurursun para. Asansör parası, çöp parası, su parası. Her şey para. Orada suyumuz gelirdi, ısımız, yardımımız gelirdi. Gecekonduya kurban olayım (...) bereket, bereket (...) önceden bak böyle içeriden suyun akardı. Bebeler hep perişan. Ama Allah senin üstünde duruyordu. Evinin bir eksikđi kalmıyordu. (...) şimdi boğazından kesiyorsun, elektrik ödüyorsun, aidat ödüyorsun.

M. A. (40/kadın) ise, TOKİ konutlarına geçişle birlikte, tuvalet ve banyo sularını idareli kullanarak, doğalgaz ve elektrik kullanmayarak ya da az yemek yaparak ekonomi yaptığını, ancak hâlâ aidatı yetiştirmediklerinde “rüyalarımnda olsun, hep sanki evimi elimden alacaklarmış gibisinden” düşündüğünü belirtmiştir. Benzer biçimde, şu an hâlâ eskimiş/viran gecekondularda yaşayan kadınlar da, TOKİ’yi “kurtuluş” olarak görüyor, ancak sürecin belirsizliğinden, “evsiz kalabilme” ve “geçim sıkıntısına düşme” durumundan korkuyor. Kısacası, gerek eskimiş/viran bir gecekonduda, gerekse TOKİ’de oturmaya devam eden kadınlar, gecekondulu dönüşümü ile komşularının dağıldığından, hemşehrilik ilişkilerinin koptuğundan, geçim sıkıntısı ile suç ve şiddet olaylarının arttığından ve birbirlerine yabancılaşarak yalnızlaştıklarından bahsetmiştir. Bunun en önemli nedeni, mahallenin “yabancınnın giremediği”, “herkesin birbirini tanıdığı ve kolladığı”, konut ve sokak yaşamının tehlikelerden

uzak bir şekilde sürmesini sağlayan “denetimli ve güvenli” bir mekân olmaktan çıkmış olması.

Kadınların yalnızlaşma ve “dört duvar arasına tıklıp kalma” durumundan kurtulabilmelerinin en “güvenli” biçimi ise, dinî örgütlenmeler aracılığıyla bir araya gelmek ya da sosyal yardımları yönetmek gibi görünüyor. Nitekim dinî örgütlenmelerin, Kur’an okuma, mevlit toplantıları vb. gibi etkinlikler dışında küçük çaplı yardımlar yapması da, kadınların dışarı çıkmalarını işlevselleştiren bir zemin hazırlıyor. Böylece kadınlar, birbirlerinden hangi sosyal yardımın nerede verildiğini öğrenebilmekte, buralara beraber gidebilmekte ya da aile sorunlarının çözümüne ilişkin profesyonel olmayan “psikolojik destek” alabilmektedir. Dolayısıyla, bozulan sosyal organizasyonların yerini almışa benzeyen dinî örgütlenmeler aracılığıyla, kadınların kamusal alandaki varlıklarının da muhafazakârlaştığını söyleyebiliriz. Ayrıca, yardım verenin düşünce ve inanışlarını içselleştirmeyi içeren “yardım bağımlılığı” (Fraser ve Gordon, 1994) ile beslenen bu muhafazakârlaşmanın, geçim sıkıntısı nedeniyle, kadınlar üzerindeki artan istihdam baskısıyla zaman zaman çeliştiğini ve kadına yönelik şiddet riski taşıdığını da belirtmekte fayda var. Bu çelişkinin ve kadınların yardım bularak evdeki konumlarını güçlendirmesinin bir sonucu olacak, kadınların çalışmaya ilişkin taleplerini dile getirmeye başladıkları da görülüyor.¹¹ Görünen o ki, eskinin bir-birini tanıyan ve yabancının giremediği nispeten güvenli ve korunaklı gecekondular alanı güvensizleşmiş durumda. Eskimiş/viran gecekondular da yaşayan kadınların çoğu, Sincan, Ayvalı ve Hüseyingazi tarafına giden hemşehrileriyle bağlantı içerisindedir ve taşınmak için ellerine biraz para geçmesini bekliyorlar.

Sonuç Yerine: Geleceğe Dair...

Sonuç olarak, bugün Yenidoğan ve Çinçin Bağları’nda yoksulluk ve güvenlik sorunları giderilmeye çalışılırken, yoksul halk yerinden ediliyor

¹¹ Benzer bir güvensizlik algısının ve paraya duyulan ihtiyacın, TOKİ konutlarında yaşayan kadınlar için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. TOKİ’deki kadınlar, eğer evde birden fazla kişi çalışmazsa, evlerinin ellerinden alınabileceğini ya da evsiz kalacaklarını düşünüyor.

ve bölge “yeni bir konut ve arazi rantı” için orta sınıflara açılıyor. Yani, eskiden yoksullara mekân olan Yenidoğan ve Çinçin Bağları, bugün yaşadığı mekânsal dönüşümle birlikte, “orta sınıf”ların mekânı olarak dizayn ediliyor. Bir dönemin yoksulları için konut sorununa çözüm olarak gelişen “gecekondu”ların yerini TOKİ konutlarının almasıyla, “gecekondu” ve “gecekondu”, dışlanma söyleminin merkezine alınıyor; eskinin gecekondu “suç”tan “arındırılırken”, “suçu üreten”in “gecekondu” ve “suçlu”nun da “yoksul gecekondu” olduğu algısı pekişiyor. Yoksulların barınma hakkı ise tartışmaya çok fazla açılmıyor. Böylece devlet, tepeden inmesi bir mantıkla güvenlik götürmeyi amaçladığı bu bölgelerde, yoksullaşan, yerinden edilen, şiddetle iç içe yaşayan, yabancılaşan ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin arttığı bir topluluğun oluşumuna neden oluyor. Görünen o ki, Yenidoğan ve Çinçin Bağları, şuan 1/3’ü dönüşüme uğrasa da, artık eskisinden çok farklı bir yaşam alanı ve bugün giderek daha fazla çetenin ve kiracının mekânı hâline gelmiş durumda. Eğer burada yaşayan, yoksulluğu ve güvesizliği deneyimleyen halkın sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı dikkate alınmamaya devam edilirse, geleceğin Yenidoğan ve Çinçin Bağları için iki seçenek ortaya çıkıyor. Bu seçeneklerden birincisi, “soylulaşma” süreciyle Yenidoğan ve Çinçin Bağları’nın eski sakinlerinden “temizlenerek”, kentin başka bölgelerinde yeni Yenidoğan ve Çinçin’lerin oluşumu; dolayısıyla yoksulluk ve suçun yer değiştirmesi oluyor. Bu durumun, kentin tümü için Yenidoğan ve Çinçin Bağları’nın yarattığı “tehlike”yi yok etmeyeceği, ancak, yoksulluk ve suç kent merkezinden uzaklaştıracağı ve yoksulların kentle bütünleşmenin önünde engel oluşturacağı açık. Bununla beraber, bu gibi bir değişime mahallelilerin direndiği ve mahallelerine sahip çıkmak için çabaladığı da görmezden gelinmemeli. Bu nedenle, ortaya bir diğer seçenek çıkıyor. Sonuç, eskimiş/viran gecekondularından TOKİ konutlarına yerleştirilen ya da yerleştirileceği söylenen Yenidoğan ve Çinçinliler’in, mahallelerini terk etmeyerek, daha da yoksullaşmayı ve yabancılaşmayı göze alması oluyor. Yoksulluk, suç ve şiddet üreten bir mekânda gerçekleşen dönüşümle, mahallelilerin, bir şeyleri değiştirebilme ve olumluya dönüştürebilme potansiyellerinin (agency) ise, bu süreçte suç ve şiddeti yeniden üretmeksizin nasıl gerçekleştirebileceği hâlâ bir soru işareti olarak varlığını muhafaza ediyor. Bu süreçte kadınların, var olan geleneksel ve

ataerkil kabullere karşı çıkararak da olsa, çalışarak hâne geçimine katkı sunma çabaları ise kadına yönelik şiddet riskini akla getiriyor.

KAYNAKÇA

- Altındağ Belediyesi. (2006). *2006-2009 Stratejik Planı*. Ankara, Altındağ Belediyesi Yayını.
- Ankara Rehberi (AR) (2012). Çinçin Bağları Tarihe Karışıyor. *Ankara Rehberi*. 13 Aralık 2012 tarihinde, <http://www.ankararehberi.com/ankara-haberleri/737-cincin-balar-tarihe-karyor.html> adresinden erişildi.
- Blumberg, R. L. (1991). Income under Female versus Male Control: Hypotheses from a Theory of Gender Stratification and Data from the Third World. R. L. Blumberg (Der.), *Gender, Family and The Economy: The Triple Overlap* içinde (ss. 97-128). Newbury Park: SAGE.
- Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı. (BM HABITAT). (1998). Gendered Habitat: Working with Women and Men in Human Settlements Development. 02 Aralık 2012 tarihinde http://action.web.ca/home/housing/resources.shtml?x=67106&A_A_EX_Session=f9978ca35ece41560c221e935fe3c35e adresinden erişildi.
- BM-HABITAT Değerlendirme Raporu (2003). Forward Looking Evaluation of Gender Mainstreaming in UN-HABITAT Based on Lessons Learned from the WHP and Gender Unit Report. 02 Aralık 2012 tarihinde http://www.unhabitat.org/pmss/listItemDetails.aspx?publication_ID=1155 adresinden erişildi.
- BM-HABITAT (2008). Gendering Land Tools: Achieving Secure Tenure for Women and Men. 02 Aralık 2012 tarihinde <http://www.unhabitat.org/pmss/getElectronicVersion.aspx?nr=2837&alt=1> adresinden erişildi.
- BM-HABITAT (2010). Gender Equality for Smarter Cities: Challenges and Progress. 02 Aralık 2012 tarihinde <http://www.unhabitat.org/pmss/getElectronicVersion.aspx?nr=2887&alt=1> adresinden erişildi.
- BM-HABITAT (2012). Gender Equality for a Better Urban Future: An Overview of UN-HABITAT's Gender Equality Action Plan (2008-2013). 02 Aralık 2012 tarihinde http://www.unhabitat.org/downloads/docs/6821_6041_GEAP_BrochureFinal.pdf adresinden erişildi.
- Bulut, H. (2009). Ankara'yı Yeniden Algılamak: Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Ankara Hakkında. İ. E. Işık ve Y. Şentürk (Der.). *Öznel, Durumlar ve Mekanlar; Toplum ve Mekan: Mekanları Kurgulamak* içinde (ss. 82-101). Birinci Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Chant, S. (1996). Kadın Konut ve Varolma Stratejileri: Kalkınmakta Olan Ülkelerde Dikkate Alınması Gereken Konular, E. M. Komut (Der.). *'Diğerleri'nin Konut Sorunları içinde* (ss. 121-140). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.
- Erman, T. (2007). Çandarlı-Hıdırlıktepe (Altındağ, Ankara) Örneği Üzerinden Suç ve Mekan İlişkisi ve Mahalleli Deneyimleri: Dosya 06. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni*, 55, ss. 30-34.
- Ersavaş, Ö. (2009). Gecekondu Alanlarının Dönüşümü: Ankara Gültepe Mahallesi Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Fraser, N. ve Gordon, L. (1994). Agenealogy of Dependency: Tracing The Keyword of The U.S. Welfare State. *Sings*, 19 (2).
- Parker-Pope, T. (2008, Mayıs 6). Psychiatry Handbook Linked to Drug Industry. *The New York Times*. 15 Ocak 2012 tarihinde, <http://well.blogs.nytimes.com> adresinden erişildi.
- İşık ve Pınarcioğlu (2005). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*. Ankara: İletişim Yayınları.
- İşık, Y. (2008). Onlar Çinçin'i Yıkacak Biz Yoksulluğu! *Birgün Gazetesi*. 20 Mart 2013 tarihinde http://www.birgun.net/forum_index.php?news_code=1202232152&year=2008&month=02&day=05 adresinden eleştirildi.
- İmar ve İskân Bakanlığı (İİB) (1964a). Ankara-Gülveren Gecekondu Araştırması. Gecekondu Ön Çalışmaları 2, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.
- İmar ve İskân Bakanlığı (İİB) (1964b). Ankara-Çinçin Bağları Gecekondu Araştırması. Gecekondu Ön Çalışmaları 3, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.
- İmar ve İskân Bakanlığı (İİB) (1964c). Ankara-Topraklık Gecekondu Araştırması. Gecekondu Ön Çalışmaları 4, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.
- İmar ve İskân Bakanlığı (İİB) (1964d). Ankara- Gülveren- Çinçin Bağları ve Topraklık Gecekonduları. Gecekondu Ön Çalışmaları 5, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.
- İmar ve İskân Bakanlığı (İİB) (1968). Gecekondular ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri. Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2006). *Ankara* (23. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kent Haber, (2004, 6 Temmuz). Başkentte Yıkım Gerginliği, 25 Mayıs 2013 tarihinde <http://www.kenthaber.com/ic-anadolu/ankara/altindag/Haber/Genel/Normal/baskentte-yikim-gerginligi/5c661d94-249f-4178-8adf-215bc8d92e54> adresinden erişildi.
- Kongar, E. (1974). Altındağ'da Kentle Bütünleşme. *Amme İdaresi Dergisi*, 6 (3).
- Kümbetoğlu, B. (1996). Gecekondu'da Kadın ve Yaşam Alanları. E. M. Komut (Der.), *'Diğerleri'nin Konut Sorunları içinde* (ss. 90-100). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.
- Özmen, M (2009). *Tarihte Ankara Kabadayıları*. Ankara: Sokak Kitapçısı.

- Şenyapılı, T. (2004). *“Baraka”dan Gecekonduya: Ankara’da Kentsel Mekanın Dönüşümü: 1923-1960*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeci, F. (2012, Ağustos 6). Sincan’da İkinci Çiçin Korkusu. *Hürriyet Gazetesi*. 13 Aralık 2012 tarihinde, <http://www.hurriyet.com.tr/ankara/21155260.asp> adresinden erişildi.
- Uraz, T. U. ve Gülmez, N. Ü. (2011). Cinsiyet Rollerinin Etkinlik Arenası Olarak Konut Mekanı ve Cinsiyetsizleştirilmesi Üzerine. E. O. İncirlioğlu ve B. Kılıçbay (Der.), *Mekan ve Kültür* içinde (ss. 239-246). Ankara: Cem Veb Ofset.

Burcu Hatiboğlu Eren: 1981 yılında Ankara’da doğdu. Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi DTCF Sosyoloji bölümünde (1999) tamamladı. Hâlen Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak doktora tez çalışmasını yürütmektedir. Altındağ bölgesinde yaşayan sokakta çalışan çocukların anneleriyle görüşmelere dayanan “Yoksul ailelerle sosyal hizmet: sokakta çalışan çocukların aileleri” isimli yüksek lisans tezi sonrasında, özellikle feminist sosyal hizmet, kadın ve yoksulluk konularında çalışmalar yapmış, kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda eğitimler düzenlemiştir. Doktora tez çalışması, Altındağ’da yer alan Aktaş Mahallesi Gecekondu Dönüşüm Projesi örneğinde sosyal konut ve kadın deneyimleri üzerinedir.

Oran Mahallesi (2013)

“Eski-Yeni”
ve
Yeni Semtler

Ankara'nın "Kâhtanesi"ydi Kayaş ve Mamak*

Metin Özaslan

*Ankara'nın doğu yanı
Çevresini gez de tanı
Nasıl methedeyim seni
İstersen kız bana Mamak*

Ali Cavit Coşkun, "Mamak" adlı şiirinin yukarıdaki dördlüğünde Mamak'a "neyin var da anlatayım" dercesine sitemde bulunuyor. Haksız da değil. Şiiri yazdığı 80'li yıllarda Mamak baştan aşağı gecekondu, tepeden tırnağa yoksulluktur, dişleriyle tırnaklarıyla şehre eteklerinden tutunmaya çalışanların açık hava barınağıdır. Başta Ankara'nın doğu sınırındaki ilçe ve illerden olmak üzere, Anadolu'nun dört bir yanından akın akın gelen kırsal tabanlı göç dalgalarının biriktiği bir insan yığınağıdır Mamak. Adeta köyden kaçıp şehre sığınanların mülteci kampıdır. Mamak ile komşusu Çankaya arasında ekonomik, sosyolojik, kültürel tel örgüler vardır. Bu iki semt, bedenen yakın, ancak zihnen uzaktır. Mamak altyapısız gelişmez. Çamurlu, tozlu yollardır, kaçak çekilmiş elektrik hatlarıdır, son zamanlarını yaşayan toprak damlı kerpiç evlerin oluşturduğu köylerin su çeşmelerinde kuyrukta bekleyen su bidonlarıdır, çeşme başı kavgalarıdır. Sel baskınlarıdır, heyelanlardır, toprak kaymalarıdır Mamak. Orta yerinden Samsun Asfaltı'nın geçtiği ve hâliyle hızla akan taşıtların çocuk mezbahasına dönüştürdüğü bir yol üstü

* Bu yazı, "Özkan, T. (Ed.). (2013). Gezin Gözüyle Ankara. Ankara: Alter Yayıncılık. ss. 92-98"de yayımlanan çalışmanın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir. Metnin başlığında geçen "Kâhtane", eski İstanbulluların deyimiyile; köşkleri, kasırları, şelaleleri, şadırvanları ile İstanbul'un meşhur mesire yeri olan "Kâğıthane"dir. İstanbullu yazar Ertuğrul Şevket Kayaş ve çevresini İstanbul'un Kâğıthane'sine, eski İstanbulluların deyimiyile "Kâhtane"ye benzetmiştir. Nitekim Cumhuriyet'in başlarında ve hatta 1960'lı yıllara kadar Hatip Çayı çevresindeki Mamak ve Kayaş yerleşimleri, Ankaralıların en önemli mesire alanı olmuştur.

yerleşim yeridir Mamak. Tehirli banliyö trenleridir. Kaçak banliyö yolcularıdır, tren yolu hatlarındaki kesik bacak ve kollardır Mamak. İşsizliktir, cinnettir, intihardır, namus cinayetleridir, mahalle kavgalarıdır Mamak. Mamak, karbonmonoksitin, kirli havanın kaynağı Kömür Deposu'dur, Keçikıran'dır. Şehrin kömürlüğüdür Mamak. Natoyolu'dur, Çöplük'tür, metan gazıdır, çöplük kokusudur Mamak. Şehrin artık değerini tüketen değil, katı atıklarını yüklenendir Mamak. Şehrin cefasını çekmektir, gündüz ter, gece uyku kokusudur Mamak. 28. Tümen'dir Mamak. Yeni Türkü'nün meşhur Mamak Türküsü'nde ifadesini bulan, pencerelerinden kömür deposunun, Samsun Asfaltı'nın, şirin mi şirin gecekondu evlerinin izlendiği mahpus damıdır, velhasıl hem mahpustaki mahkûmlara, hem de gecekondulardaki mahrumlara işkencedir Mamak.

'80'li yıllardaki umumi Mamak manzarasını sanırım en kestirmeden bu şekilde anlatabiliriz. Oysa, '80'lerdeki genel çerçevesini yukarıda çizdiğimiz Mamak profili, 1950 sonrasındaki 30 yıllık dönemde oluşmuştur. Zira 1950'li yıllar öncesinde Mamak da çok farklıdır, Mamak algısı da. Demirlibağçe'den, Gülveren ve Saimekadın'a, Mamak'tan Üreğil'e Kayaş'a, Kayaş'tan Lalahan'a, Hasanoğlan'a uzanan güzergâh boyunca Mamak yöresi, Ankara'nın en güzel mesire yeridir, yeşilliğidir, özüdür 1950 öncesinde. Ortasından pırıl pırıl Hatip Çayı'nın aktığı, sebze-meyve bahçeleriyle, bağları bostanlarıyla meşhur bir bozkır vahasıdır Mamak. Taze sebze-meyve, temiz su, temiz hava ve sağlık deposudur Mamak. Ayrıca Mamak, Hatip Çayı özünü oluşturan yeşilliği tamamlayan iki ayrıcalıklı doğa manzarasına da sahiptir. Bunlardan birisi Ankara'nın en güzel doğal silüetine sahip olan Hüseyin Gazi Tepeleri, diğeri de yılın önemli bir bölümünde bembeyaz karlarla kaplı, Ankara'nın su deposu ve hayat kaynağı olan Elmadağı.

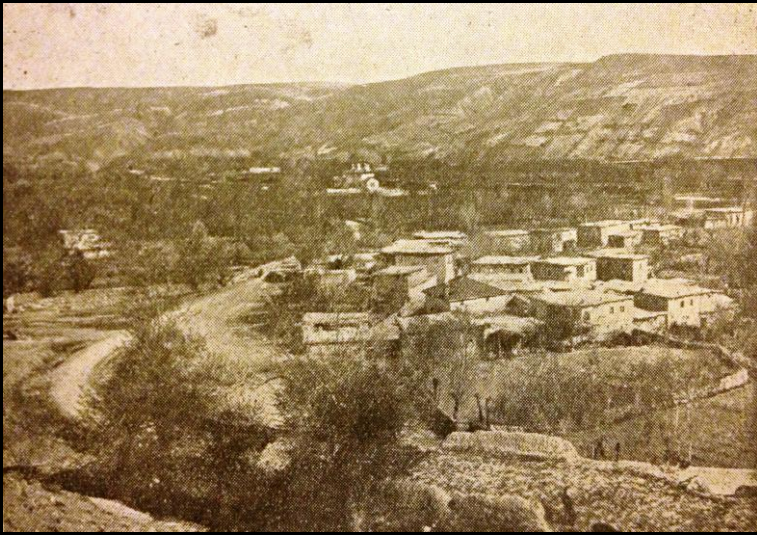
1950'li yıllara kadar Mamak ve çevresi, şehirlilerin her hafta sonu piknik yapmak, doğayla kucaklaşmak, durulmak için gittikleri yerlerdir. Kayaş'taki Kavaklık, İstasyon Çay Bahçesi ve Dans Yeri piknikçilerle özdeşleşmiş önemli mekânlardır. Kayaş'taki Dans Yeri, sadece piknik alanı değil, gramofon eşliğinde dans eden piknikçilerin bulunduğu meşhur bir eğlence mekânıdır aynı zamanda. Başta Hatip Çayı olmak üzere, Mamak'taki dere kenarları son yıllara kadar fakat yüzlerce ve hatta binlerce yıl boyunca Ankaralıların mesire alanları, doğayla buluşma noktaları, daha da önemlisi sağlık ve tarım havzaları olmuştur. Öyle ki, İstan-

bullu yazar Ertuğrul Şevket, Yedigün Dergisinin 17 Eylül 1940 tarihli 393. sayısında yayınlanan “Ankara’nın Kâhtanesi Kayaş” adlı makalesinde, Hatip Çayı kenarındaki Kayaş ve çevresini; köşklere, kasırları, şelaleleri, şadırvanları ile İstanbul’un meşhur mesire yeri olan Kâğıthane’ye, eski İstanbulluların deyişleriyle “Kâhtane”ye benzetmiştir. Nitekim Cumhuriyet’in başlarında ve hatta 1960 ve ‘70’li yıllara kadar Hatip Çayı çevresi Ankaralıların ve yeni Başkentlilerin hafta sonlarını geçirdikleri en önemli mesire alanı olmuştur. Piknik sepetleriyle kara trenlere doluşan şehirliler; Mamak, Kayaş özlere akın etmişlerdir. Mamak’taki dereler ve özellikle sulama bentlerinin oluşturduğu göletler, çocukların yüzüp oynadıkları havuzlardır aynı zamanda. Balık tutma meraklılarının oltayla avlandıkları su kaynaklarıdır. Dereler, çaylar, uzun ve geniş yemyeşil Kayaş ve Mamak özlereindeki, vadilerindeki bahçelerin, bostanların, bağların sayısız bentler aracılığıyla su tutulup, sulandığı kaynaklardır. Çamaşırların yıkanıp, tokaçlanıp, aklanıp, paklandığı yerlerdir dereler. Hıdrellez kutlamalarının gerçekleştirildiği şenlik alanlarıdır. Dere kenarlarındaki kahvehaneler, çay bahçeleri ve ağaçlık bölgeler ise sıcak yaz günlerinin sosyal buluşma alanlarıdır.

Sadece şehirliler değil, en üst düzeyde devlet ricali de Mamak’ı sık sık ziyaret ederek, hem doğayla hem de bu yörenin insanlarıyla, köylüleriy-le iç içe olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk’ün her cuma öğleden sonra Üreğil Köyü’nü ziyarete geldiği, halkla sohbet ettiği bilinir. Mareşal Fevzi Çakmak da her fırsatta geldiği Kayaş’ta ailesiyle birlikte misafir(imiz) olmuştur. Mareşal gelemediği zamanlarda eşi ve çocukları hafta sonlarında mutlaka şenlendirmişti dedemin Kayaş’taki fakirhanesini. Şevket Süreyya ise misafirlikle yetinmemiş, Kayaş’a yerleşmiş, Kayaşlı olmuştur. Kümbet’i ve Sarıkaya’yı geçtikten sonra, Kayaş-Kızılcaaköy sınırındaki demiryolu geçidinin hemen yanındaki, sınırında Kayaş su bendi olan bahçeye bir ev yaptırmıştır. Anadolu köylülerinin ve haliyle Kayaşlıların bitmez-tükenmez meşgalesi olan su ve bent kavgalarına da karışmıştır Şevket Süreyya. Kitaplarının önemli bir bölümünü de bu evde yazmıştır. Kitaplarında, Cumhuriyet’in kuruluşu ve kurucuları yanında Kayaş’ı, Kayaş su bendini de anlatmıştır.

Ne var ki, 1950-80 arası dönemde ülke ve şehir ölçeğinde yapılan planlama hataları, şehrin makro formuna ilişkin yanlış tercihler, çarpık kentleşme ve çevre tahribatı tüm bu güzellikleri önemli ölçüde bitirmiş-

tir. Ne Ankara'nın neşe kaynağı Hatip Çayı, ne de çevresinde kilometreler boyunca uzanan geniş yeşil alanlar kalmıştır. Öyle ki, kent büyüyüp şiştikçe dereler küçülmüştür. Önce suyu besleyen alanlar kirletilmiştir. Kayaş çıkışından Hasanoğlan'a kadar Hatip Çayı Havzası fabrikalarla dolmuştur. Sonra yüz binlerle ifade edilen nüfusuyla Mamak'ın atıkları derelere verilerek tümünden imha edilmiştir su kaynakları, hayat damarları. "Saldım çayıra" stratejisini temel alan sanayileşme ve ticarileşme, "sayın başkanım kayıra" modeli üzerine kurulu imar ve kentleşme süreçleri sonunda oluşan çevre tahribatının en büyük yükünü, yüzyıllardır Mamak'ın ve tüm Ankara'nın yaşam kaynağı olan dereler çekmiştir. Bu sefer de kirlenen, koku saçan dereler sorunu çıkmıştır ortaya. Alelacele üretilen çare ise derelerin gizlenmesinde bulunmuştur. Tüm dünyaya örnek olsun dercesine bunu da ustalıklı becermiştir şehrin emanetçileri; şehreminleri, şarbayları, ilbayları, türlü sayın başkanları, sayın müdürleri. Sonunda derelerin sesi kesilmiş, Hatip Çayı susmuş, Mamak susturulmuştur.

"Ankara Mesirelerinden Kayaş"

[Kaynak: Kandemir, S. (1932). Ankara Vilâyeti. Ankara. s. 145]

Bugün Mamak, altından akan derelere rağmen susuz, bir zamanlar Ankara'nın en güzel bağ ve bahçelerine sahipken bugün yeşilsiz, kendi-

sini sağından solundan sarıp kollayan Hüseyin Gazi ve Elmadağı tepelerinin haşmetli manzaralarına rağmen sevimsiz, sevgisiz bir beldeye dönüşmüştür. Son yıllarda ülke gündemine giren kentsel dönüşüm, Mamak'ın, su ile yeşil ile, doğa ile iç içe olan geleneksel kimliğinin yeniden kazandırılması için başlangıçta bir fırsat olarak görülmüştür aslında. Ancak mevcut uygulamalara baktığımızda, kentsel dönüşümün, doğayla barışık bir Mamak'tan ziyade, rantla güdülenmiş çarpık bir betonlaşmaya yol açtığı görülmektedir. Öyle ki, Köyyolu-Üreğil bölgesinde, güzelim Hatip Çayı havzası üzerinde arşa doğru yükselen bir zamanların servi ağaçları yerine, başları göğe değen beton blokları, kaçan fırsatın adeta tapulu belgeleridir. Hâlbuki Mamak Köprüsü'nden Hasanoğlan'a kadar uzanan bu yeşil vadinin, büyük bir rekreasyon alanı olarak Mamak'a, Ankara'ya, Ankaralılara kazandırılması gerekmez miydi? Benzer bir çılgınlık Saimekadın-Mamak arasındaki Kartaltepe civarında yaşanmaktadır bugünlerde. Kartaltepe, muhteşem kayalık manzarasıyla, altından akan Hatip Çayı yatağı ve çevresindeki yeşillik bölge ile doğal bir rekreasyon alanıdır. Oysa bugün bu güzelim Kayalıkların tam önüne inşaatı başlamış üç adet beton gökdelen dikilmektedir. Daire satışları dahi başlamıştır. Ek olarak, Ankara'nın en güzel doğal silueti olan Hüseyin Gazi Tepeleri'nin eteklerine dikilen gri, boz renkli onlarca beton yığını da; planlayanın da, yapanın da, emeği geçenin de geçmişine hatırı sayılır ölçüde türlü rahmet okutmaktadır. Ya Elmadağ etekleri? Kanyonları, vadileri, dereleri, bağları, bahçeleri, özleriyle Elmadağ etekleri... Bugün sayısız taş ocağının yarattığı çevre tahribatı ve sağlık sorunları nedeniyle adeta boynu bükük yörenin köylülerini dahi göçe zorlamaktadır. Mamak'ın dere yatakları üzerinde, Mamak'ın anıtsal doğal güzellikleri önünde bir yanda beton ve demir yığınları yükselmekte, diğer yanda da taş ocağı çukurları inmektedir. Mamak sadece derelerini, çaylarını; Mamak sadece suyunu kaybetmedi canavarlaşan kentleşme ve yapılaşma sürecinde. Suyun hayat şerbetini verdiği yemyeşil özlerini, bahçelerini, bağlarını ve kanyonlarını da kaybetti. Dereler boyunca başları göğe değercesine sıra sıra uzanan servilerini, hayat şerbetini sanki "başkalarıyla paylaşmayız!" dercesine derelere kol-kanat geren kara söğütlerini, salkım söğütlerini, iğdelerini, akça ağaçlarını, karaağaçlarını... Hâliyle bu özlerde yetişen hamudusünger, destebasan, gül, bey armutları gibi onlarca çeşit armudunu kaybetti Mamak. Mamak sayısız ayva ve elma

çeşitlerini, bin bir derdin şifası yerli "Türk" vişnesini, "çingiraklı elması-
nı", ince kabuklu iri cevizlerini, dutlarını, mürdüm eriklerini kaybetti.
Mamak, kokulu domatesini, katmer katmer göbekli şeker tadında
kelemini, şeker fasulyesini, sivri biberini, tahrinini, türlü bakliyatını
ve yeşilliklerini kaybetti. Dere ve çayların içinde ve çevresinde yaşı-
yan doğal bitki ve hayvan zenginliğini kaybetti Mamak. Kırmızı ge-
lincikleri, peygamber çiçeklerini, yabani hardalları, yaban lalelerini,
kaya menekşelerini, yayla güllerini, mavi kardelenleri, mor zümrütle-
ri, ısırgan otlarını, yabani semizotlarını, madımağı, kekiği... Haliyle,
sulak özlerin bin bir çeşit lezzeti ile kıraç topraklarda yetişen bitkile-
rin özlerini harmanlayan çalışkan, emekçi arılarını ve bozkır yaylası
kokan meşhur Ankara balını kaybetti. Alabalıklarını, su yılanlarını,
kurbağalarını, yeşilistanlarını, cırcır böceklerini türlü kuşlarını kay-
betti. Mamak, suyla iç içe olan insancıl, ağırbaşlı, saygıyla, sevgiyle
dolu yaşamını kaybetti. Anılarını, sosyal ilişkilerini, toplumsal bu-
luşma ve kaynaşmalarını kaybetti.

Mamak'ın doğal güzellikleri sadece Hatip Çayı özümüyle sınırlı de-
ğildi. Elmadağı'ndan Hatip Çayı'na akan dereler boyunca uzanan
yeşillikler, özler, vadiler saymakla bitmez. Bunlar arasında
Kutludüğün, Kıbrıs, Kusunlar ve Üreğil özlerini, Kapaklı'yı, Meki'i
zikretmeden geçmek olmaz. Ayrıca, bu köylerin önlerinde uzanan
yeşil özler yanında, sırtlarını yasladıkları ihtişamlı anıtsal kayalıkları
ve tepeleri anmadan da olmaz. Bir de tabii ki bu kadim köylere ait
Elmadağ eteklerindeki taş evlerden mürekkep serin yaylalar... Yayla-
lar demişken Söbiçimen'i yazmazsak haksızlık ederiz. Ne var ki, Ha-
tip Çayı özünün (vadisinin) yaşadığı tahribatın çok benzeri 1980 son-
rası dönemde, anılan köylere de sıçramıştır. Çarpık kentleşme, çevre
tahribatı ve talandan Kızılcaköy, Nenek, Ortaköy, Kutludüğün, Ba-
yındır, Kıbrıs, Kusunlar, Üreğil gibi Mamak'ın günümüzde birer ma-
halleye dönüşmüş olan tüm eski köyleri olumsuz yönde etkilenmiş-
tir. Neredeyse 700 yıllık tarihe sahip olan bu köylerin hepsi de sahip
oldukları doğal güzellikler yanında, köklü geçmişleri nedeniyle tarihî
değere sahiptir. Bugün beş milyona ulaşan ve kent merkezindeki ça-
nak içinde boğulan Ankara nüfusunun hem nefes almak ve doğayla

buluşmak, hem de tarihle, geleneksel kır yaşamıyla iç içe olmak için bu köylere ve çevresindeki alanlara ihtiyacı vardır. Oysa yaşanan süreç çok farklıdır. Birçoğu Elmadağ eteklerindeki tepe ve vadilerde kurulan Mamak köyleri, taş ocaklarının yarattığı tahribatla birer mıcır hurdalığına dönüşmüştür. Taş ocaklarına çalışan nakliye kamyonları bu köyleri toz bulutları içinde bırakmaktadır. Daha da önemlisi, taş ocaklarının ortaya çıkardığı tozlar nedeniyle nefes dahi alınamamakta; akciğer kanseri, koah, astım gibi solunum yolu hastalıklarında ciddi artışlar ve ölümler yaşanmaktadır. Taş ocaklarının yarattığı dinamit tehlikesi nedeniyle en önemli geçim kaynakları hayvancılık olan ve yüzlerce yıldır yazın yaylaya çıkararak geçimlerini sürdüren bu köylerin yaylalar ile olan bağlantısı da kesilmiştir. Belki de Türkiye'nin en lezzetli sütünü, yoğurdunu, ıravağını, tereyağını, balını üreten Mamak köyleri temel geçim kaynakları olan yaylacılığa dayalı hayvancılıktan kopmak durumunda kalmıştır. Sonuç tabii ki işsizlik, yoksulluk ve içe kapanmadır. Mamak kırsalındaki, köylerindeki tahribat hâlen ve tüm yoğunluğuyla sürmektedir. Ve muhtemeldir ki, yok etme işlemi çok yakında tamamlanacaktır.

Hem Mamak'ın hem de Ankara'nın sahip olduğu doğal manzaraları, anıtsal kayalıkları ve zengin su kaynaklarına rağmen, yerel yönetimlerin şehrin azımsanmayacak ölçüde mali kaynağını ve enerjisini yapay göl, gölet ve şelale projelerine harcadıklarını, daha doğru ifadeyle "heba ettiklerini" üzümlerle izliyoruz. Binlerce yıldan beri dimdik ayakta duran Kalesi ile dünyada çok az şehre nasip olan köklü bir "Kale Kent" olmasına rağmen, gözümüzün önündeki gerçek kalenin, dünyanın tanıdığı hakiki Ankara Kalesi'nin ayağa kaldırılmasından ziyade, Mamak Belediyesi de dâhil olmak üzere çok sayıda belediyenin şehri yapay kalelerle kirletmesine benzer bir durum bu. Oysa yapılması gereken, tabiat ananın başta Mamak olmak üzere Ankara'ya bahşettiği akarsuları ve gölleri yer üstüne çıkarıp Ankaralılarla buluşturmadır.

Sonuç Yerine: Mamak'ın Bugünkü Başlıca Sorunları ve Çözüm Önerileri¹

Cumhuriyet'in başlarından 1950'lere kadar Ankara'nın en önemli mesire alanı, sebze-meyve bahçesi ve asırlar boyunca temiz içme suyu ve taze meyve-sebze kaynağı olan Mamak, 1950'li yıllardan sonra çarpık kentleşmenin, gecekondulaşmanın ve çevre tahribatının en önemli sembollerinden biri durumuna gelmiş; bu dönemden sonra da Çöplük, Cezaevi ve Kömür Deposu gibi olumsuz imajlar ile anılmaya başlanmıştır. Süreç içerisinde Mamak, kent merkezine mekânsal olarak en yakın, ancak zihnen en uzak semt/ilçe durumuna gelmiştir. Çarpık yapılaşma ve çevre tahribatı, günümüzde Mamak'ın kırsal kesiminde de yoğun olarak sürmektedir.

Bununla birlikte, önceki dönemlerde gecekondulaşma bölgeleri olan alanlarda önemli ölçüde bir yeniden yapılanma süreci yaşanmaktadır. 1990 sonrası dönemde büyük sermayenin, büyük ölçekli gayrimenkul ve AVM yatırımlarıyla kent merkezlerine yönelmesiyle birlikte Mamak, önemli bir kentsel dönüşüme de sahne olmuştur. Bir yandan şehir merkezine yakın olmak isteyen büyük ölçekli AVM'ler Çankaya sınırına yakın Mamak bölgesinde kümelenirken, bir yandan da kentsel dönüşüm projeleri ve yapsatçı müteahhitler eliyle Mamak baştan aşağı yeniden yapılaşmaktadır. Ayrıca, Ankara'nın hızla artan nüfusu yanında, kent merkezine yakın bölgelerde tükenen arazi stoğu da Mamak'ı Ankara'daki kalkınma dinamiklerinin yeni seçeneği, kentsel büyüme motorlarının yeni hedefi hâline getirmiştir. Son yıllarda Mamak'ta gözlenen kıpırdanma, Mamak ile şehrin diğer bölgeleri arasındaki toplumsal engellerin ortadan kalkmasını da beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte, Mamak'ın kırsal kesimlerinde yaşanan tahribat ise endişe verici düzey-

¹ Mamak'a ilişkin olarak, bu bölümde tespit edilen sorunlar ve bunlara yönelik çözüm önerileri, Ankara Kulübü Derneği bünyesinde hazırlanan ve bu kapsamdaki ilk çalışma olan "Mamak Sorunları ve Çözüm Önerileri Raporu" temel alınarak hazırlanmıştır. Rapor, Ankara Kulübü Derneği eşgüdümünde Mamak'ta bulunan semt ve mahalle dernekleri, muhtarlar, hemşeri dernekleri ve federasyonları (Çorumlular, Yozgatlılar, Kırıkkaleliler, Kırşehirli, Çankırlılar, Sivahlılar, Kastamonulular) ile sektör derneklerinin (Mamak Müteahhitler Derneği, Esnaf Temsilcileri vb.) ortak katılımıyla hazırlanmıştır. Rapor hazırlama süreci en yaygın, en geniş katılım ilkesini temel almış ve aşağıdan yukarı, tabandan tavana bir yöntemle hazırlanmıştır.

lerdedir. Bu bölgenin geliştirilecek projelerle doğal ve toplumsal dokusunun korunması ve kırsal turizm kapsamında değerlendirilmesi, beş milyona yaklaşan nüfusuyla önemli bir talep oluşturan Başkent Ankara için bir nefes alma alanı olacaktır.

Belirtildiği üzere, 1990 sonrası dönemde oluşan yeni eğilimler, genel olarak Mamak bölgesinin değer kazanmasına ve bunun neticesinde de bölgede bir hareketlilik yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan değerlendirme sürecinden, çok sayıda ve önemli miktarlarda kazananlar olduğu gibi, kaybedenlerin de azımsanmayacak ölçüde çok olduğunu belirtmemiz gerekir. Kaybedenler kümesinde yoğunlaşan kesimin ise önemli ölçüde Mamak'ın yerli halkı ve köylüleri olduğunu belirtmek sanırım yanlış olmayacaktır. Ortaya çıkan olumsuz durumun düzeltilmesinde, şehircilik ve kalkınmaya ilişkin bir dizi önlemin ivedilikle alınması önem arz etmektedir.

Kuşkusuz, Mamak'ın en önemli sorunlarının başında işsizlik ve yoksulluk yanında, alt ve üstyapı yetersizlikleri gelmektedir. 1950'den sonra kırsal tabanlı yoğun göç alan Mamak'ın istihdam yapısı günümüzde dar gelirli memur, işçi ve serbest meslek sahibi kişilerden oluşmaktadır. Mamak'ta yeşil kartlılar, nüfusun yüzde 10'unu oluştururken, diğer yüzde 10'un ise hiçbir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Bu yönüyle, istihdam alanlarının sınırlı olduğu Mamak adeta bir "otelkent" niteliği taşımaktadır. İşsizlik ve yoksullukla mücadelede istihdam alanlarının genişletilmesi bir gereklilik olmaktadır. Kuşkusuz, bu istihdam alanlarının başında "sanayi sektörü" yer almaktadır. Bu yönüyle, Mamak'ta Sanayi ve Ticaret Bakanlığı desteğiyle modern bir "Organize Sanayi Bölgesi (OSB)" kurulması ve mevcut küçük sanayi sitesi (KSS) projelerinin hızla tamamlanması gerekmektedir. Hatip Çayı güzergâhında gelişigüzel kurulmuş olan sanayi işletmelerinin OSB'ye taşınması ve yeni yatırımların Mamak'ta kurulacak OSB'ye çekilmesi bir öneri olarak ortaya konulabilir. Bununla bağlantılı olarak, Mamak İlçesi'nde bulunan KOSGEB Başkanlığı'nın Mamak'a özel projeler geliştirmesi de önemli bir husustur. Buna ilaveten, tarım sektörüne ilişkin olarak getirilebilecek bir öneri de, Mamak'ta "Hayvancılık Organize Tarım Bölgesi"nin kurulması olmaktadır. Ayrıca, Ortaköy'de yer alan kurban kesim alanına bir "mez-baha" kurulması ve Hayvancılık OSB ile entegrasyonun sağlanması, üzerinde durulması gereken diğer bir husustur.

Öte yandan, ulaşım sektörü de Mamak'ın en sorunlu alanlarından biridir. Dar gelirli insanların oturduğu Mamak'ta, Mamaklıların çoğunluğu işyerlerine ve okullarına en az iki araç değiştirerek gitmektedir. Bu durum, zaten kıt olan aile bütçelerine önemli bir yük getirdiği gibi, aşırı derecede zaman kaybı anlamına da gelmektedir. Bu çerçevede, Mamak ile kentin diğer yerleşim birimleri arasındaki ulaşımı tek araçla sağlayacak ulaşım planlaması yapılması gerekmektedir. Mamak ulaşımına ilişkin diğer bir gerekli proje, Ankaray'ın, Abidinpaşa – Natoyolu – Doğukent – Şahapgürler – Yeşilbayır – Kusunlar – Küçükkeyaş – Yenibayındır - Kıbrıs güzergâhını izleyerek Doğukent'e uzatılmasıdır.

İmara ilişkin sorunlar ve kentsel dönüşüm projeleri ise Mamaklıların gündeminde yer alan en önemli konuların başında yer alıyor. İlçedeki kentsel dönüşüm projelerindeki mağduriyetlerin, belirsizliklerin, gecikmelerin giderilmesi ve projelerin ivedilikle hayata geçirilmesi Mamaklıların en önemli beklentilerinin başında yer almaktadır. Mamaklıların bir diğer beklentisi ise, 20 yıldan bu yana bekletilen ve hayli gecikmiş olan Doğukent Projesi'nin ivedilikle uygulamaya geçirilmesidir. Turizm potansiyeli taşıyan Kıbrıs Kanyonu ve Kutludüğün Vadisi gibi alanların turizm imar planlarının yapılması ise yine altının çizilmesi gereken konular arasındadır.

Bölgenin önemli diğer bir sorunu da "taş ocakları" meselesidir. Taş ocakları işletmeleri, başta bölgedeki insanlara olmak üzere yaşayan tüm canlı varlıklara ve doğal dokuya büyük ölçüde zarar vermektedir. Taş ocakları nedeniyle solunum yolu hastalıkları ve ölüm vakaları artmıştır. Çevrede yaşayan bitki ve hayvan çeşitliliği yok olmaktadır. Halkın ana geçim kaynaklarından hayvancılık yok olmaktadır. Tarım durmuştur. Patlamalar neticesinde evler hasarlı konumdadır. Yer altı su kaynakları çekilmiştir. Mamaklıların beklentisi de taş ocakların tamamen kapatılması yönündedir. İlk etapta Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın bu bölgeye yönelik ruhsatları durdurması önem taşımaktadır.

Mamak'a kimliğini veren önemli bir değer Hatip Çayı'dır. Bölgenin ortasından geçen Hatip Çayı'nın Saimekadın Köprü'sünden Lalahan'a kadar uzanan güzergâh boyunca ıslah edilerek, çevresinin mesire alanı olarak düzenlenmesi kayda değer bir kazanım olabilir. Hatip Çayı havzasının Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında rekreasyon

alanı olarak değerlendirilmesi ve burada yeni yapılaşmaya izin verilmemesi önemli bir beklentidir.

Değerlendirildiği takdirde Mamak, önemli sayılabilecek turizm potansiyellerine sahiptir. Bu kapsamda eşsiz güzellikteki Kıbrıs Kanyonu'nun (8,5 km.) trekking, kamping, botanik parkı, doğa sporları, jeoloji parkı ve mesire alanı gibi aktiviteler için düzenlenmesi önemli bir beklentidir. Kıbrıs Kanyonu'na benzer diğer doğal güzellikler ise Kutludüğün ve Lalahan vadileridir. Kayaş'taki Kavaklık, İstasyon Çay Bahçesi, Dans Yeri, Şevket Süreyya Evi ise tarihî özelliklere sahip olan önemli turizm değerleridir. Bir diğer konu, sadece Mamak açısından değil Ankara turizmi açısından da önem taşımaktadır: Bayındır Barajı (Mavigöl) kamping alanının yeniden hizmete açılması. Zira, Bayındır Barajı kamping alanı uzun yıllar Ankara'nın tek kamping alanı olarak Ankara turizmine hizmet etmiş ama son yıllarda nedensiz olarak kapatılmıştır. Ankara turizminin geliştirilmeye çalışıldığı son yıllarda, Bayındır Barajı (Mavigöl) kamping alanının yeniden hizmete açılması büyük önem taşımaktadır. Mamak'ta hatırı sayılır ölçüde orman alanı da vardır. Kutludüğün, Kusunlar, Kıbrıs, Eski Bayındır, Ortaköy, Gökçeyurt gibi Elmadağ eteklerinde yerleşmiş köylerde bulunan ormanların bakım ve ıslahının yapılması, fundalık alanların ıslah edilerek ormana çevrilmesi, ağaçlandırma çalışmalarının yapılması ve uygun olan alanların mesire alanına çevrilmesi Mamak'taki dinamizmin artırılması açısından önem taşımaktadır. Mamak'taki doğal güzelliklerin değerlendirilmesiyle 5 milyonluk Ankara nüfusunun nefes alacağı yeni alanlar yaratılacağına kuşku yoktur.

Mamak'ın eğitime ilişkin sorunlarının başında ise derslik sayısındaki yetersizlikler ile öğretmen eksikliği ve sık sık yaşanan öğretmen değişikliği sorunları gelmektedir. Eğitim sektörüne ilişkin projelerden dikkat çeken, bölgenin iç kesimlerine, Mamak'a dinamizm katacağına inanılan bir üniversitenin kurulmasıdır. Üniversite kampüsünün/ kampüslerinin kurulabileceği alanlar olarak ise; Gaz Maske Fabrikası, 28. Tümen, Mamak Muhabere Okulu, Askeri Cezaevi, Askeri Dikimevi arazileri işaret edilebilir.

Sağlık alanında ise, Yeşilbayır semtinde sadece tabelası var olan 300 yataklı devlet hastanesinin inşaatına ivedilikle başlanması ve hizmete açılması önemli bir beklenti konusudur. Mamaklıların önerdiği önemli

bir proje ise Söbüçimen Yaylasında bir Sanatoryum Hastanesi kurulmasıdır.

Bu önerilere ek olarak, mesire alanlarının artırılması, kütüphane, tiyatro ve sinemaların yaygınlaştırılması ve halkın katılımının teşvik edilmesi, yöresel kültürel değerlerin araştırılması, festival ve şenlikler ile tanıtımının yapılması da dile getirilebilir.

Dr. Metin Özaslan: 1967 yılında Ankara'da (Kayaş) doğdu. İlk ve orta öğrenimini bu kentte tamamladıktan sonra, 1992 yılında ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. Ankara Üniversitesi DTCF Halkbilimi Bölümü'nde "Kentleşme, Kentlileşme ve Kent Kültürü" alanında yüksek lisansını, Nottingham Üniversitesi Kent Planlama Bölümü'nde "Kentsel ve Bölgesel Gelişme-Yeni Sanayi Odakları" alanında doktora (PhD) kariyerini tamamladı. Ayrıca, bir müddet devam ettiği ODTÜ-Kamu Yönetimi Bölümü yüksek lisans programı yanında, bir diğer doktora çalışmasını Ankara Üniversitesi SBF Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre) Bölümü'nde sürdürdü ve tez aşamasında ayrıldı. 1993 yılında DPT Müsteşarlığı, BGYUGM'de uzman yardımcısı olarak göreve başladı. Hâlen DPT Müsteşarlığı'nda (mevcut Kalkınma Bakanlığı) Planlama Uzmanı olarak görev yapmaktadır. Ankara Üniversitesi'nde yarı-zamanlı öğretim görevlisi olarak lisans, yüksek lisans ve doktora dersleri de verdi. Yayımlanmış kitap, çok sayıda meslekî ve Ankara'nın kültür ve tarihine ilişkin makaleleri bulunmaktadır. 2009 yılından bu yana Ankara Kulübü Derneği genel başkanlığı görevini sürdürmektedir.

Balgat: Modernleşme Kuramının “Örnek” Köyünden Postmodern Karmaşaya

*

Balgat: From “Model Village of Modernisation Theory” to
Postmodern Disorder

Seriye Sezen

Öz

Yazı, bir zamanlar Ankara'nın kaderine terk edilmiş bir köyü olan Balgat'ın Ankara'nın merkez semtine dönüşüm sürecini incelemektedir. İncelemenin temel izleği, 1950'li yıllarda ABD'li bilim adamı Daniel Lerner'in, Türkiye'nin de dâhil edildiği Orta Doğu ülkelerinde modernleşme sürecini inceleyen eseridir. İdeolojik kaynağını modernleşme kuramının oluşturduğu bu eserin Türkiye incelemesinde Balgat Köyü merkezi bir yer tutmaktadır. Lerner, modern ve geleneksel olanı “köy bakkalı” ve “köy muhtarı” üzerinden tiplendirmekte ve köyün kısa dönemde geçirdiği değişimi başarılı bir modernleşme örneği olarak sunmaktadır. Çalışmada, Lerner'in söz konusu eserinden hareketle Balgat'ın 1950'lerden günümüze kadar geçirdiği dönüşüm, Balgat köylüleriyle yapılan görüşmeler ve gözlemler aracılığı ile değerlendirilmektedir. Çalışmanın savı, hızlı bir değişim/dönüşme sürecinde olan ve post-modern bir karmaşa görünüşü veren Balgat'ın yakın gelecekte mahalle dokusunu tümünden bir iş merkezine dönüşeceği.

Anahtar kelimeler: Balgat, Balgat Köyü, Daniel Lerner, Ankara, kentleşme, kentsel değişim

Abstract

*This paper examines the transformation of Balgat from a remote and deserted village to a central neighbourhood of Ankara. It stems from Daniel Lerner's once very popular book *The Passing of Traditional Society: Modernising the Middle East*. The study on Balgat village in the beginning of fifties, occupies a central place in this work which is based on modernization theory. In Lerner's work the “village grocer” represents modernity while the “village chief” represents the traditional circle. Lerner describes the short term change occurred between 1950 and 1954 in this village as a successful modernization case. In this paper, the transformation of Balgat from 1950's to 2010s is studied in a basis of direct physical urban observations and interviews with old residents who knew those times during which Lerner visited the village. It is argued that Balgat which shows presently signs of post-modern disorder in a process of rapid change and transformation will lose its neighbourhood character to become a central business area.*

Keywords: Balgat, Balgat village, Ankara, Daniel Lerner, urbanisation, urban change

Seneler önce Lerner’ın kitabından beni haberdar ederek bu çalışmanın ortaya çıkmasında katkısı olan, kendisi de bir dönem Balgat’ta yaşamış değerli hocam Prof. Dr. M. Turgay Ergun’un anısına saygıyla.

Hızlı nüfus artışı ve hızlı kentleşme birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye’de de kentsel topografyayı, “manzaraları” ve kentsel birimlerin eklenişini değiştirmekte, dönüştürmekte; kentsel ve kırsal dokuları iç içe geçirmektedir. Türkiye bu dönüşümün gözlenebileceği, izlenebileceği örneklerle doludur. Bu yazı, bu örneklerden birini, bir zamanlar Ankara’nın köyü olan Balgat’ın değişimini konu almaktadır.

Günümüzde Ankara’nın merkezî semtlerinden biri olan Balgat’ta yerleşimin M.S. I-II. yüzyıla kadar gittiği görülmektedir. 1998 yılında, Ziya Bey Caddesi 3. sokakta yapılan inşaat sırasında tesadüfen¹ bulunan Roma Mezarı ve diğer eserlerin Erken Roma İmparatorluk dönemine ait olduğu saptanmıştır (Temizsoy ve Demirdelen, 1999: 33). Balgat Köyü, 16. yüzyılda Melike Hatun Medresesi (Kara Medrese) vakıfları arasındadır (Erdoğan, 2007: 118).

Bu yazıda, Balgat’ın Ankara’nın “köy”ünden, önce “çevre semti”ne daha sonra “merkez semti”ne dönüşümü belirli dönemler hâlinde incelenecektir. İncelemenin dayandığı ana kaynaklar, erişilebilen araştırmalar, hâlen yaşamlarını bu semtte sürdüren Balgat köylüleriyle yapılan görüşmeler ile yazarın Balgat sakini olarak gözlemleridir.

1930’ların “Balkat” Köyü

Ülkü Dergisi’nin Şubat 1935 sayısında, Halkevi Köycüler Kolu’nun çalışması olarak yer alan “Balkat Köyü”² yazısında, Balkat, Ankara’nın 5 km. güneyinde, 40 evli ve 265 nüfuslu bir köy olarak betimlenmektedir. Okulu olmayan köyde çocukların evvelce camide okutulduğu belirtilmektedir. Köyün asli halkından okur-yazar neredeyse yoktur (Halkevi

¹ Balgatlılar, bu buluntuları bulan kişiler arasında çıkan anlaşmazlık sayesinde polisin olaydan tesadüfen haberi olduğunu ifade etmektedirler.

² Dergide köyün “Balkat” olarak geçmesi, Balgat adının, Balgat yerlilerince de dile getirildiği gibi “bal katmak”tan geldiği yönünde bir çağrışım uyandırmakla birlikte, bu konuda ileri sürülenler (bkz. Şenyapılı, 2004) hiçbiri kanıtlanmamış muhtelif tahminlerden ibarettir.

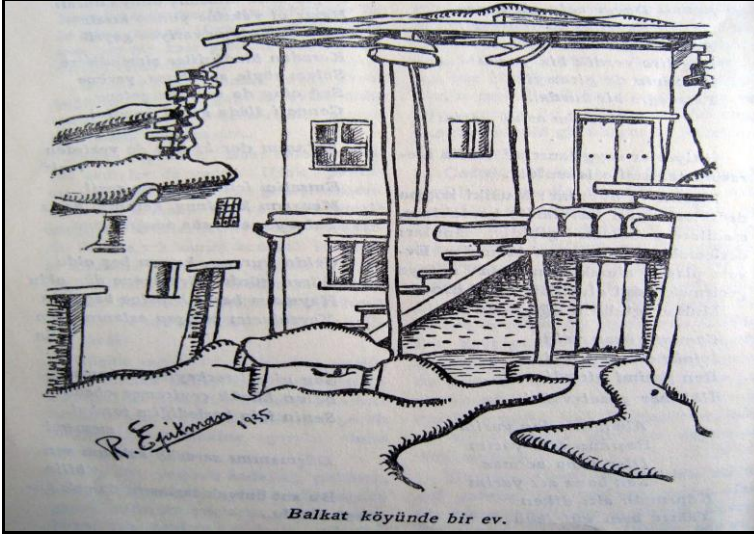
Köycüler Kolu, 1935: 467, 470). 1930'lu yıllarda çocuklar şimdiki AOÇ bölgesindeki Gazi Okulu'na atla gitmektedirler; hatta Atatürk'ün Balgat'tan gelen çocuklara yemek tahsisatı çıkardığı söylenmektedir (B. E. Balay, kişisel iletişim, 5 Ocak 2013).

Yazıda, köyün varlığının çok eskilere dayandığı belirtilmektedir. Doğusundaki tarlalardan 40 yıl önce küp içerisinde, Eti defin tarzını düşündüren bir iskelet çıkarılmıştır. Tahmas oğlu Süleyman, köyün asıl yerlisi ailenin başı olarak gösterilmektedir. Diğer aileler Ayaş'ın Güdül, Ankara'nın Peçenek, Kızılcahamam'ın Çavundur, Çerkeş'in Çatak, Haymana'nın Topaklı köylerinden gelmişlerdir ve "Güdüllüoğlu", "Peçenekoğlu" gibi geldikleri yöreyle anılmaktadırlar. Ayrıca, Cingaralar denilen bir aile vardır. Bunların "Çungar'a" olarak tanınan ve asıllarının Çungar Kalmuk olduğu bilinen Türk kabilesinden olabilecekleri belirtilmektedir (Halkevi Köycüler Kolu, 1935: 467).

Köyde yalnızca 15 yerli aile çiftçidir. Yabancı olan diğer ailelerin bir kısmı fabrikalarda, bir kısmı da çiftliklerde işçidir. Birkaç ailenin birkaç yüz davarı; beş on sığırı vardır. "Tiftik ve yapağı fiyatlarının düşkün olması hayvancılığın terakkisini bozmakta, kurak yıllar köylüyü yıkmaktadır" (Halkevi Köycüler Kolu, 1935: 467).

Kısmen taş, çoğunlukla kerpiçle yapılan Balkat evlerinde zemin topraktır; hatta bazı evlerde toprak sedir de vardır. "Odalarnın tavanları direklerin üstüne sık kamış konmak suretiyle toprakla örtülüdür." Kuru olmayan köyde temel yakıt maddesi tezektir. Çoğunluğu kiremitli olan evler ocak yerine sobalarla ısıtılmaktadır (Halkevi Köycüler Kolu, 1935: 468). Balgat köylülerinden Ramazan Alıç da çocukluğunda tek ısınma malzemesinin tezek olduğunu, hayvanlar dışkıladığında kadınların toplamak için hayvanların peşinden koştuklarını belirtmiştir (R. Alıç, kişisel iletişim, 4 Ocak 2013).

Köyün gıda maddeleri dışında tümüyle kent ekonomisine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Köylüler; süt, yoğurt, pekmez, sebze ve üzüm gibi gıda maddeleri dışında kalan, odun dâhil tüm ihtiyaçlarını dışarıdan karşılamaktadır. Zaten, köyün neredeyse tümüyle "şehirleştiği", insan ilişkileri ve aile örgütlenmesi açısından kentlilerden farklı bir özellik göstermedikleri vurgulanmaktadır (Halkevi Köycüler Kolu, 1935: 467-468).

Refik Epikman'ın çiziminden 1935'de Balgat Köyü'nde bir ev*

Askerlik hizmetinin dört yıl olduğu o dönemde, askere atlarıyla birlikte gidenler için süre iki yıla inmektedir; atın da askerlik hizmetinde kullanılması nedeniyle iki yıl düşülmektedir. Böylece genç; köyünden, evinden yalnızca iki yıl uzak kalmaktadır (B. E. Balay, kişisel iletişim, 5 Ocak 2013).

Sessizliğin, ıssızlığın hüküm sürdüğü Balgat'ta köylüler, AOÇ'de söylenen şarkıları dinleyebilmekte; iftarlarını Ankara Kalesi'nden atılan top sesine göre açmaktadırlar (R. Alıç, kişisel iletişim, 4 Ocak 2013). O yıllarda köyün ağası Şemsettin Baykoç'un muhtar olduğu söylenmektedir. Baykoçlar'ın yanı sıra, Palacı, Acar, Karagöz, Armutçu aileleri de, mal mülk sahibi, köyün ileri gelen ailelerindedir. Şemsettin Baykoç, köyü zaman zaman ziyaret eden Atatürk'ü evinde ağırlamaktadır. Günümüzde MTA, ODTÜ, Dışişleri Bakanlığı, TEK, Sayıştay, SGK binalarının bulunduğu araziler Baykoç ailesine aittir (O. Baykoç, kişisel iletişim, 3 Ocak 2013).

* Yazıda yer alan eski resimler yazarın kendi koleksiyonundan alınmıştır.

1950: Ankara'nın Merkez Köyü Balgat

ABD'li bilim adamı Daniel Lerner, *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East* (Geçip Gitmekte Olan Geleneksel Toplum: Orta Doğu'yu Modernleştirmek) başlıklı kitabında (Lerner, 1964), Orta Doğu ülkelerindeki modernleşme sürecini, 1950'li yıllarda; Türkiye, İran, Mısır, Lübnan, Suriye ve Ürdün'de yapılan alan çalışmalarına dayanarak incelemektedir. Lerner'ın kitabı, 1940'ların sonlarında ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından finanse edilen ve sosyolog Paul Lazarsfeld başkanlığında, Columbia Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Araştırma Bürosu tarafından yapılan bir araştırmaya dayanmaktadır. Araştırmanın temel amacı, Orta Doğu ülkelerinde Amerika'nın Sesi (Voice of America) radyosunun yanı sıra, İngiliz ve Sovyet radyolarının dinlenirliği ve güvenilirliği konusunda karşılaştırılabilir veriye ulaşma ve bu veriler ışığında daha etkili politikalar belirlemedir (Shah, 2011: 1-2, 13).³ Araştırma, iletişim odaklı olmakla birlikte genel olarak halkın yaşam biçimleri, tüketim alışkanlıkları vb. konuları da içermektedir. Dolayısıyla araştırma, 1945 sonrasında ABD'nin Sovyet Bloku karşısındaki ekonomik, askeri, siyasi ve kültürel alandaki egemenlik alanını genişletmeye yönelik dış politikaları belirlemede akademik bilgiyi devreye sokma girişimlerinden biridir.

Söz konusu araştırma kapsamında, genel seçimlerden önce, Nisan 1950'de Tosun B.⁴ adlı genç bir Türk akademisyen Balgat'ı ziyaret eder. Tosun B., bir gelecek umudu görmediği bu çorak, mezbele, toz içindeki boz köyü, bir gelişme perspektifinden çok sönüp gitmekte olan geçmişi bulmak için seçer. Ankara'ya (valilik binasının bulunduğu Ulus'a) sekiz km. uzaklıkta, 50 hâneli bu unutulmuş köye, yol olmadığı için otomobil ile yaklaşık iki saatte ulaşılabilir. Tosun B.'nin izlenimlerine geçmeden önce, Balgatlılar'dan derlenen bilgiler çerçevesinde, Balgat'ın o dönemdeki alan yerleşimi ile toplumsal ve ekonomik görüngüsüne bir bakalım.

³ Nitekim, yerel halka uygulanan 117 sorudan oluşan soru kâğıdında, soruların çoğunluğu, dönemin kitle iletişim araçlarının (gazete, radyo, sinema), bunların önemlice bir kısmı da yabancı kitle iletişim araçlarının kullanımına yöneliktir.

⁴ Lerner'ın kitabında kişilerin soyadı açık yazılmamıştır.

Balgatlıların Anlatımıyla 1940’lı ve 1950’li Yıllarda Balgat

Balgat, Çankaya ilçesi, Bahçelievler bucağına bağlı bir köydür. Toprağın belirli aileler arasında paylaşıldığı bu dönemde, köyün yaşam merkezi, caminin bulunduğu bölgedir.⁵ Değirmen, bakkal ve köy kahvesi, köylülerin bulgur yaptıkları dibek ile köylü gençlerin düğün ve derneklerde sinsin⁶ oynadıkları meydan da buradadır. Balgat yerlileri bu bölgede yerleşiktir. Köye dışarıdan gelenler ise bugünkü Ziraat Bankası’nın bulunduğu yörelerde yerleşmiştir.

Kuyucak olarak adlandırılan bugünkü ODTÜ, 100. Yıl ve Çukurambar bölgesi köyün tarlalarıdır. Çok verimli bir arazi olan Çukurambar bölgesi Acar ailesinin arazisidir (O. Baykoç, kişisel iletişim, 3 Ocak 2013). Ziya Bey Caddesi üzerindeki Ziraat Bankası Balgat Şubesi’nin güneyinden, 1379. Sokaktan itibaren başlayan bağlar, Çetin Emec Bulvarı’nın yerindeki Karabiberli Emin Ağa’nın Çiftliği ile yukarıda Dikmen bağlarına kadar uzanmaktadır (R. Yalçın, kişisel iletişim, 28 Aralık 2012). Bağlardan getirilen sarı toprak, çocuk bezi işleviyle kundaklara koyulmaktadır. Köyün harman yerlerinden biri, hayvanların otlatıldığı Kuyucak tarafındadır. Diğeri ise, bugünkü Dışişleri Bakanlığı ile Ziya Bey Caddesi üzerindeki Ömer Seyfettin Anadolu Lisesi’nin bulunduğu yeredir. Bugünkü Söğütözü ise Balgat Köyü’nün sebze bahçeleridir ve tamamı varlıklı ailelere aittir (Ç. Atlı, kişisel iletişim, 2 Ocak 2013). Büyük ceviz ağaçlarının bulunduğu Cevizlidere ise hayvanların otlatıldığı bir diğer alandır. Hâli vakti yerinde olanların kendi çobanları varken, diğer köylüler ekonomik olması nedeniyle ortak çoban tutmaktadır.

DP binası (eskiden ANAP) ile Ufuk Üniversitesi’ni de içine alan Konya Yolu bölgesi köy mezarlığıdır. Cebeci Asri Mezarlığı’nın açılmasıyla

⁵ Minaresi ahşaptan yapılmış bu cami daha sonra yıkılarak yerine günümüzdeki Balgat Merkez Camii yapılmıştır.

⁶ Orta Asya’dan gelen ve erkekler arasında oynanan bu oyunda, gençler evlerinden getirdikleri odunlarla yakılan ateşin çevresinde halka hâlinde toplanmaktadır. Bu sırada davullar cenk havası çalmaktadır. Gençlerden biri, oynayarak halkadan ortaya çıkmakta ve diğerlerine meydan okumaktadır. Halkadan bir başka genç de, ön taraftan ve “geliyorum” diye bağırarak (arkadan, habersiz gelmek, dürüstlük ve namertliğe sığmadığı için yasak) bu meydan okuyan gence vurmaya çalışır ve oyun bu şekilde devam eder (B. E. Balay, kişisel iletişim, 5 Ocak 2013).

fiilen kullanılmayan mezarlıktan, 1950'lerin başında Konya Yolu inşaatının yapımı sırasında çıkarılan kemikler torbalara koyularak Karakusunlar Mezarlığı'na defnedilir (R. Yalçın, kişisel iletişim, 28 Aralık 2012; M. Alıç, kişisel iletişim, 3 Ocak 2013).

Köyün, günümüzdeki polis karakolu yakınında yer alan tek katlı hanı ise Gölbaşı, Haymana gibi çevre yerleşimlerden gelen köylülere hizmet vermektedir. Atlarını hana bağlayan köylüler Samanpazarı'nda alışverişlerini yaptıktan sonra akşam atlarını alarak köylere dönerler. Hayvanlarını satmaya gelen köylüler de hayvanları buradan mezbahaya götürürler. İşlevi 1950'li yıllarda sona eren hanın binası 1970'li yıllarda yıkılır (R. Yalçın, kişisel iletişim, 28 Aralık 2012).

Suyu bol ve temiz olan köyün çeşmeleri de (dede çeşmesi, iki kurnalı çeşme, üç kurnalı çeşme) cami bölgesindedir. Çeşmelerin yanındaki çamaşırhanede, kadınlar çamaşırlarını yıkamakta ve yıkanmaktadırlar (Ç. Atlı, kişisel iletişim, 2 Ocak 2013). Ortaklaşa kullanılan bu alanın, herhangi bir anlaşmazlığı önlemek amacıyla getirilen bir randevu sistemi vardır. Çamaşır yıkamak isteyen kadınlar, çamaşırhaneyi çevreleyen büyük taşların içine bir taş atarak sıra almaktadırlar. Bunun anlamı ben bu taşı kullanacağım demektir. Mevcut çeşmelerin kullanımında köylülerin temizlik kurallarına da uydukları anlaşılmaktadır. Buğday yıkanan çeşmede bebek bezi gibi kirli çamaşırlar yıkanmamakta, bunlar hayvanların da su içtiği diğer çeşmede yıkanmaktadır (B. E. Balay, kişisel iletişim, 5 Ocak 2013).

O dönem (ve aslında yakın döneme kadar) Balgat'ın çamuru ünlüdür. Kente inmek için şimdiki Bahçelievler son duraktan geçen trolleybüse binmek zorunda olan Balgatlılar'ın, ayaklarındaki çamurlar nedeniyle diğer yolculardan fark edilmeleri hiç de zor değildir (A. Güzeler, kişisel iletişim, 26 Aralık 2012). Çamur yalnızca yetişkinlerin değil, Bahçelievler Ortaokulu'na yürüyerek giden çocukların da sorundur. Balgatlı Çetin Atlı, ayaklarındaki çamuru temizlemeden sınıfa alınmadıklarını anımsamaktadır. Çamur, zaman zaman okulda sorunlara da yol açmaktadır:

Bahçelievler Ortaokulu'na giderken bir gün çamura saplandık. Çamurlarınızı temizlemekle uğraşırken derse geç kaldık. O gün fizik öğretmeni Ayşe Çamurdan'ın dersi vardı. Öğretmen, 'nerede kaldınız?' deyince, biz de 'çamurdan gelemedik' dedik. Bunun üzerine öğretmen bize kızdı ve sı-

nifa almadı. Okul müdürü bizi görüp 'neden derse girmediniz?' deyince biz de anlattık, o da bu duruma güldü." (B. E. Balay, kişisel iletişim, 5 Ocak 2013).

Bu dönemde artık, günümüzde Kılıç Ali Paşa İlkokulu ile Aliye Yahşi Meslek Lisesi'nin bulunduğu alana yapılan kerpiçten okul sayesinde çocuklar Gazi Okulu'na gitmek zorunda değildir. Okulun yan tarafında Halkevi binası, karşısında jandarma karakolu (bugünkü polis karakolu) bulunmaktadır. Okulda tüm sınıflar tek derslikte ders yapmaktadır. Ortaokula devam etmek isteyenler için tek seçenek Bahçelievler Ortaokulu'dur. Ancak liseye gitmek hem yoksulluk hem de başka nedenlerle zordur. Halen Balgat'ta camcılıkla uğraşan Ali Güzeler'in engeli yoksulluktur. Yetim olduğu için Hasanoğlu Öğretmen Okulu'nda yatılı okumak amacıyla sınava girer. Sınavı kazanır ama 30 kuruşluk fotoğraf parası olmadığı için kayıt yaptıramaz ve öğretmen olma fırsatını yitirir (A. Güzeler, kişisel iletişim, 26 Aralık 2012). Para sorunu olmayan, eski muhtarlardan Ziya Balay'ın oğlu Bedrettin Erdal Balay'ın önüne başka bir engel çıkar:

Buradan Cumhuriyet Lisesi'ne gitmek istedim, ama beni köylüyüm diye almak istemediler. Bunu bana açıkça söylemediler ama kendi aralarında fısıldayarak konuşmalarından hissettim. Bunun üzerine babam, tanıdığı Atıf Benderlioğlu'na⁷ gitti. Atıf Bey telefon edince beni kapıda karşıladılar.

Çiftçilik dışında köylülerin bir diğer geçim kaynağı da at arabacılığı ve faytonculuktur. Köylüler tren garına giderek, doğudan gelen yolcuları gidecekleri yere taşırlar. Genellikle at arabaları yük, faytonlar ise yolcu taşımacılığında kullanılmaktadır. Garın dışında bir kısım arabacılar da o tarihlerde Maltepe'deki Yeni Değirmen'de imal edilen un ve kepekleri semtlere taşımaktadır (Ç. Atlı, kişisel iletişim, 2 Ocak 2013).

Balgatlılar'ın belleklerinden kalanlara ara vererek yeniden Lerner'in kitabına, 1950 yılının Nisan ayındaki Balgat'a dönelim.

Araştırma projesi için Balgat'a gelen Tosun B., köyün çobanı, muhtarı ve bakkalıyla görüşür. Üzerinden yoksulluk akan çoban eski püskü giy-

⁷ Ankara Belediye Başkanlığı, iki dönem milletvekilliği, 1959-1960 arasında Milli Eğitim Bakanlığı ve 1975-1980 arasında senatörlük yapmış siyasetçi.

siler içindedir ve ayağında ayakkabı bile yoktur; ama ayaklarındaki kir ve çamur bir bot kadar kalındır.

Her iki Dünya Savaşı'na da katılmış, geniş topraklarıyla köyün en varlıklı olan muhtar, despotik bir karakter olarak betimlenir. Toprak sahibi, yönetici ve kanaat önderi olarak köylüler üzerinde güçlü bir iktidara sahiptir. Köydeki tek radyo alıcısı muhtarın evindedir; her akşam bir grup köylü, muhtarın evinde sessizce haberleri dinledikten sonra radyo hemen kapatılmakta ve haberler muhtar tarafından yorumlanmaktadır. Lerner açısından radyonun varlığı, bir güç olarak bilginin klasik rolünde yeni bir dönüşümü simgelemektedir. Radyonun potansiyel rekabetinin farkında olan muhtar, bu yolla resmî kanaat önderi rolünü sürdürmeye ve güçlendirmeye çalışmaktadır (Lerner, 1964: 26-27). Hayatından hoşnut ve Tanrı'nın kendine verdiklerine şükreden muhtar, Lerner'e göre köyde geleneksel olanı temsil etmektedir.

Köyün ticaretle uğraşan tek kişisi olan bakkal ise daha iyi bir yaşam arayışında olan farklı bir kişiliktir. Köyde doğup büyümesine rağmen dünyası farklıdır; gözü dışarıdadır; kenttekiler gibi daha büyük bir bakkalın, güzel bir evinin, güzel giysilerinin olmasını istemektedir. Başbakan olsalardı köy için ne yaparlardı sorusuna önce "bu köyü zor yönetiyorum, Türkiye'yi nasıl yönetirim" şeklinde tepki gösteren muhtarın yanıtı çiftçilere para ve tohum yardımı yapmakla sınırlı iken, bakkalın ufku daha geniştir. Balgatlılar'ın, yaşamları boyunca "deliklerinde" kalmalarına izin vermemekten, dünyayı görmeleri için kentlere gidebilecekleri yollar yapmaktan söz eder bakkal. Türkiye dışında yaşamak zorunda kalsalardı nerede yaşamak isterlerdi sorusuna çoban "kendimi öldürürdüm" derken; muhtar, yaşamının, doğup büyüdüğü bu köyde sona ermesini diler. Kitapta modern olanı, geleceği temsil eden bakkalın bu soruya tereddütsüz yanıtı ABD'dir; orasının iyi bir ülke olduğunu duymuştur. Muhtar daha çok savaş filmlerine meraklı iken, "filmin başından sonunu tahmin edebiliyorum" dediği Türk filmlerini sıradan bulan bakkal, Amerikan filmlerini daha heyecanlı bulmakta ve bu filmlerde gördüğü türden bir bakkala sahip olma özlemini çekmektedir (Lerner, 1964: 27-28).

Pek azı Ankara'yı gören köylülerin birçoğu ölmeden önce Balgat'ın büyük şehir tarafından çevreleneceğinden emin görünmektedirler. Tosun B.'nin gönderdiği raporu ABD'de okuyan Lerner'in merakı şudur:

Gidişat acaba muhtarın devam etmek istediği geleneksel yönde mi, yoksa bakkalın gitmek istediği modern yönde mi olacaktır?

1954: Ankara'nın Mahallesi Balgat

Balgat'ın gittiği yönü görmek ve değişimi gözleyebilmek üzere, 1954 Nisan ayında, yine genel seçim öncesinde Lerner'in kendisi Balgat'a gelir. Lerner'e, projenin İzmir ayağında çalışan Tahir S. adlı genç ile köylü kadınlarla konuşması için Ankara Üniversitesi'nden görevlendirilen, Zilla K. adlı bir kadın eşlik etmektedir.

Dört yıl içinde Balgat'ta çok şey değişmiştir. Yeni yol sayesinde artık kentten 20 dakika içinde Balgat'a gelinebilmektedir. Üstelik otobüs seferleri konulmuştur. Lerner, köyün girişinde, bir gölgelik altında yeni boyanmış bankların bulunduğu otobüs durağını fark eder. Saatte bir kalan otobüsle 20 kuruş ödeyerek Ankara'nın kalbi Ulus'a gidebilen köylülüler böylece "deliklerinden" çıkabilmiştir (Lerner, 1964: 29). Köye elektrik gelmiştir; içme suyu borularının döşenmesi sürmektedir. Bina sayısı 50'den 500'e yükselmiştir. Yeni binalar arasında modern bir okul ve karakol binası da vardır. Muhtar bile artık burada yaşayanların tamamını tanımamaktadır. Daha da önemlisi, ilk seçimlerden sonra köy statüsü sona erecek olan Balgat, jandarma bölgesi olmaktan çıkarak Ankara'nın bir mahallesi hâline gelecektir.

Değişen yalnızca Balgat'ın fiziksel görünümü değildir. Ankara'ya, kente eklemelenmenin sonucunda Balgatlılar'ın tarımla bağları kopmuştur. Dört yıl önce bakkal dışında herkes çiftçilikle geçinirken, şimdi tarımla geçinenlerin sayısı sınırlıdır. Yanı başlarındaki kentte gelişen sanayi, tarım işgücünü emmiştir. Erkek nüfusun çoğu artık Ankara'daki fabrikalarda veya inşaat işlerinde ücretli işçidir. Köyde, tarımsal üretim ve hayvancılık kalmadığından süt dâhil yiyeceklerin çoğu artık satın alınmaktadır. Radyo sayısı 100'e ulaştığı gibi, köyde yedi buzdolabı, dört traktör ve üç de kamyon vardır.⁸ Köyde berber dükkânı bile vardır.

⁸ Görüşülen Balgatlılar, özellikle buzdolabı ve traktör sayısını o dönem için abartılı bulmuşlardır.

1954'te Balgat

Köyde hayvan sürüsü kalmadığından, çoban başka bir köye taşınmıştır. Lerner bakkalı sorduğunda “hangisi” derler; çünkü artık köyde yedi bakkal vardır. Daha iyi yaşam peşinde olan bakkalın öldüğünü üzüntüyle öğrenir Lerner. Muhtarlık görevi devam eden muhtarın bu görevi, bir ay sonra köy statüsünün bitmesiyle sona erecektir. Muhtar da geniş topraklarını ya satmış ya da kiraya vermiştir; toprakla bağına ağaç yetiştirerek sürdürmektedir. Bir oğlu bakkal dükkânı, diğeri ise Balgat’ın ilk giysi mağazasını açmıştır. Muhtar, bütün bu değişimi Demokrat Parti iktidarına bağlar; “herşey 1950’deki seçimle başladı” der. Demokrat Partililer Balgat’a gelip, ihtiyaçlarımızı sordular ve eğer bize oy verirseniz bunları yapacağız dediler. Hepimiz onlara oy verdik, onlar da söylediklerini yaptılar. “Bu yolu getirdiler, jandarmayı çıkardılar. Şimdi Balgat’ta hepimiz Demokrat Parti’liyiz.” (Lerner, 1964: 31).

Lerner’e göre, bakkal ölmesine rağmen önemli bir zafer kazanmıştır; çünkü Balgat onun yolunda ilerlemiştir. Modern ve geleneksel olanı “bakkal” ve “muhtar” üzerinden tipleştiren Lerner, altı Ortadoğu ülkesi arasında da Türkiye’yi, son otuz yılda gösterdiği hızlı ve kapsamlı modernleşme nedeniyle listenin üstüne yerleştirir. Bölgede -geleneksel olandan moderne- başarılı geçişin parlak bir modeli olan

Türkiye henüz modern bir toplum değildir, ama artık geleneksel bir toplum da değildir (Lerner, 1964: 90, 111, 409).

Balgatlılar'ın Anlatımından 1950'li ve 1960'lı Yıllarda Balgat

Lerner'in, adeta sihirli bir değneğin dokunduğu hissini veren Balgat gözlemleri, araştırmanın dayandığı modernleşme kuramına uygun sonuçları gözler önüne sermektedir. Geleneksel, dolayısıyla geride olan Doğu, modern ve ileride olan Batı dünyasıdır. Geride olan, ileride olanı örnek alarak, onun ekonomik, toplumsal kalıplarını, değer yargılarını, yaşam biçimlerini benimseyerek modernleşecektir. Kentleşme hızı, okuryazarlık, kitle iletişim araçlarının yaygınlığı, erişilebilirliği, satın alma gücünün artması, laik eğitim, siyasal katılım, yaşam memnuniyeti vb. ölçütler, Lerner'in modern etiketini belirlemede kullandığı temel göstergelerdir. Modernleşme sürecinin en güçlü göstergesi, yaşam biçiminin değişmesi; yalıtılmış köylerdeki tarım işgücünün kentlere, fabrikalara akmasıdır. (Lerner, 1964: 76). Köylülerin tarımla bağının koptuğu ve kentlerde ücretli işçiye dönüştükleri Balgat'taki değişim tam da buna uygundur. Lerner, 1954'te Balgat köylülerinin toprağa dayalı geçimlerinin önemli ölçüde sonra erdiğini ve köylülerin çoğunun fabrikalarda ücretli işçi olarak çalıştıklarını belirtmektedir. Ancak köylü nüfusun bir kısmı zaten daha 1930'lu yıllarda sanayi emeğine dönüşmüştür (Halkevi Köycüler Kolu, 1935: 467). Diğer yandan, başkasının yanında çalışmaktan mal mülk satmayı tercih eden toprak sahibi yerli Balgatlılar için, başkasının yanında çalışmak içlerine sindiremedikleri bir olgudur. Bununla birlikte, köylüler, DP döneminde yapılan yollar vasıtasıyla ürünlerini pazarda satarak nakit paraya kavuşmuştur. 1950'lerde, Balgatlılar pamuk küspesiyle tanışırlar; Ziraat Müdürlüğü'nden suni tohumlamayı öğrenirler (B. E. Balay, kişisel iletişim, 5 Ocak 2013).

Eski okulun yanına yapılan ikinci okul (derslik) sayesinde bütün sınıflar tek derslikte okumaktan kurtulmuştur. Ispartalı Ali, 1960'lara kadar çalıştıracağı ilk berber dükkânını 1954'te açmıştır (R. Alıç, kişisel iletişim, 4 Ocak 2013). 1950'lerin başında, Ziya Bey Caddesi'nin 1411. Sokakla kesiştiği köşede eski bir marangozhanenin dönüştürülmesiyle Balgat'ın ilk açık hava sineması açılır. Sinema iyi iş yapınca 1960'larda

bu kez 1. Cadde üzerinde ikinci sinema açılır (R. Yalçın, kişisel iletişim, 2 Ocak 2013). Aynı yıllarda Çukurambar'da bugünkü Liva Pastanesi'nin yerinde de bir açık hava sinemasının bulunduğu söylenmektedir. 1950'lerin başında otobüs seferleri konulmuş, 1955'te ise asfalt gelmiştir. 1956'da kurulan Balgatspor takımında gençler futbol oynamaya başlar. Daha sonra, üç mahalle (Kızılırmak, Bağlariçi ve Lazlar) takımının kurulmasıyla birlikte 1960'lı yıllarda dördü futbol turnuvaları düzenlenir (R. Yalçın, kişisel iletişim, 28 Aralık 2012).

Balgat İlkokulu öğrencileri, öğretmenleri Malike Tansu ile (1955)

1960 askerî darbesinden sonra muhtarlık Raşit Kayaalp'ten alınarak eski muhtar Şerafettin Baykoç'un oğlu Ahmet Baykoç'a verilir (R. Yalçın, kişisel iletişim, 28 Aralık 2012). Darbeden sonra Kara Kuvvetleri Komutanlığı yanında askeri lojmanların yapılması Balgat'a olan ilgiyi artırır. 1960'ların başında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin yerleşkesinin Balgat Yalıncağ'ta yapılmasına karar verilir. 1962'de hazırlık sınıfı eğitimleri barakalarda başlatılır; 1963'te üniversite yeni yerleşkesine taşınır (Kurdaş, 1998: 45-70).

1965'te ise, Truman Doktrini'nin bir devamı olarak, "potansiyel Sovyetler Birliği saldırısına karşı Türkiye'nin ulusal savunma kapasitesini artırmak"

amacıyla 1947 yılında ABD ile imzalanan askerî yardım anlaşması uyarınca oluşturulan ABD askeri misyonu⁹ Balgat'a taşınır (Bernath, tarihsiz: 6).

Balgatspor yöneticileri ve oyuncular (1956)

Balgat İdman Yurdu oyuncular ve yöneticiler (1966)

⁹ Birleşik Devletler Türkiye'ye Askeri Yardım Ortak Misyonu (Joint United States Military Mission for Aid to Turkey -JUSSMAT).

Lerner'in Muhtar ve Bakkalı Kimlerdi?

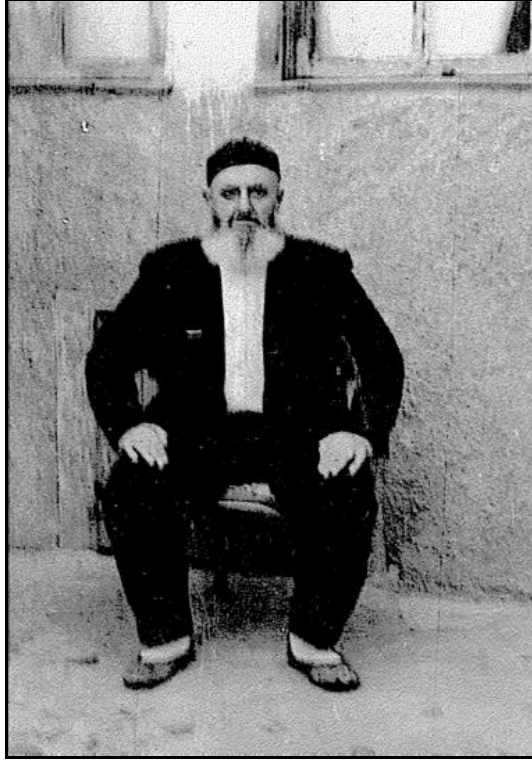
Lerner'in neredeyse masalsı bir kurguya dayalı anlatımının kahramanları bakkal ve muhtar kimlerdi? Balgatlılar'la yapılan görüşmeler sırasında, bu sorunun yanıtları da arandı.

Lerner, 1954'te Balgat'a geldiğinde, 1950'de köyün tek bakkalı olarak sunulan ve bir yerde adı Altemur olarak zikredilen bakkalın öldüğünü öğrenmektedir. Ancak Altemur adı, Balgatlılar'a tümüyle yabancıdır; ilk bakkal olarak telaffuz ettikleri üç isim vardır: Hasan Hüseyin Eke, Nurettin Tuncer ve Raşit Kayalap. Ancak bunların üçü de 1950'lerde değil, daha ileri tarihlerde ölmüşlerdir. Hasan Hüseyin Eke 1970'lerin sonunda, Nurettin Tuncer 1960'ların sonunda, 1960'larda muhtarlık da yapan ve Lerner'in bakkal tipolojisine uyan (kravat ve fötr şapka kullanan) Raşit Kayalap ise daha ileri tarihlerde ölmüştür. Bir Balgatlı, köyün ilk bakkalının Tuncer ailesinden Hacı Baba'nın olduğunu belirtmekte ise de bu kişi hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılammıştır (H. Balay, kişisel iletişim, 24 Ocak 2013).

Muhtara gelince; Lerner'in kitabına göre gerek 1950'de gerekse 1954'te aynı muhtar görev başındadır. Muhtarın iki yetişkin oğlundan, torunundan, 1954'te bir oğlunun bakkal, diğer oğlunun da Balgat'ın ilk giysi dükkânını açtığından söz edilmektedir. Balgatlılar'ın genel kanaati, 1950 seçimlerinden önce muhtarın, Şemsettin Baykoç, 1950 seçimlerinden sonra da Ziya Balay olduğu yönündedir. Balgat'ta uzun süre muhtarlık yapan Şemsettin Baykoç'un tek erkek çocuğu vardır; o da 1960 askeri darbesinden sonra muhtarlık yapan Ahmet Baykoç'dur. Ziya Balay'ın ortanca oğlu Halit Balay ise babasının ilk kez 1946'da muhtar seçildiğini ve 1954'te de babasının muhtar olduğunu belirtmiştir.

Saraç olan Ziya Balay, Kurtuluş Savaşı'na katılmış, bir dönem MKE'nin Kırıkkale silah fabrikasında saraç olarak çalışmış, 1930'larda AOC'de ayakkabıcı dükkânı açmıştır. Okur-yazar olmayan Ziya Balay, Nakşibendi tarikatındandır. Oğlu Bedrettin Balay, babasının eğitimsiz olmasına karşın açık bir insan olduğunu, bunu da o dönem tarikatta aldığı eğitime borçlu olduğunu belirtmiştir. Ziya Balay'ın Demokrat Parti ile teması vardır. Partinin kuruluş aşamasında, Celal Bayar, Adnan Menderes, Atıf Benderlioğlu gibi kurucuları evinde misafir eden ve bu nedenle de hükümet karşıtlığı gerekçesiyle CHP döneminde hapse gir-

diği, oğlu tarafından anlatılan Ziya Balay'ın CHP döneminde muhtar olması mantıksal açıdan tutarlı görünmemektedir. Balgatlılar güçlü bir muhtar olan Ziya Balay döneminde Balgat'ın geliştiğini, yolların ve ikinci okulun yapıldığı belirtmişlerdir. Günümüzde Balgat'ın en işlek caddesi olan Ziya Bey Caddesi'ne bu ad Ziya Balay'a atfen verilmiştir. 1954'te Ziya Balay'ın büyük oğlu Yakup Balay'ın bakkal dükkânı, ortanca oğlu Halit Balay'ın giysi dükkânı vardır. Dolayısıyla 1954 yılındaki muhtarın Ziya Balay olduğu kesindir. Ancak Ziya Balay'ın iki değil üç erkek çocuğu vardır. Kitapta bahsi geçmeyen, en küçük çocuk olan Bedrettin Erdal Balay, Lerner'ın ziyaretini anımsamaktadır:

Muhtar Ziya Balay (1900?-1965)

Amerikalı geldiğinde ben ortaokuldaydım. Okuldan eve geldiğimde bir bayan, iki erkek vardı. Biri tercümandı. Sedirde oturuyorlardı. Ben önce çekindim, girmek istemedim, ama beni çağırdılar. Hatta ne olmak istedi-

ğimi sordular. Ben de 'pilot' dedim. O zaman babam muhtardı; abilerimden biri oradaydı, diğeri askerdeydi (B. E. Balay, kişisel iletişim, 5 Ocak 2013).

Sonuç olarak, Lerner'in uluslararası literatüre girmiş Balgat bakkalı ve muhtarına ilişkin bilgiler, kimi açılardan gerçeklerle çelişkilidir.¹⁰

2000'ler: Ankara'nın Yeni Çekim Merkezi Balgat

Lerner, günümüzde Balgat'a gelseydi yaklaşık altmış yıllık dönüşümü nasıl açıklardı? Balgat'ın köy bakkalının uzgürüsünü de aşan bir değişme gösterdiğini düşünürdü herhalde. Çünkü 1950'lerde Balgat'ı kente bağlayan yollar, günümüzde kenti Balgat'a bağlayan yollar hâline dö-nüştü. 1970'lerin başında yapılan bir araştırmada (Akçura, 1971: 83), "yeni kentleşmiş bir kırsal yerleşme" olarak nitelenen Balga'ta köy do-kusu ve kokusu 1990'lara kadar sürmekle birlikte köy evlerinin yerini önce gecekondular, ardından orta sınıfın konut kooperatiflerinin öncü-lük ettiği çok katlı yapılar aldı.¹¹ Böylece Balgat'ın toplumsal kompozis-yonu da değişmeye başladı. Bu süreçte, derme çatma binalarda ayakta kalan köy bakkalı görünümlü dükkânlar yerini marketlere bıraktı.

1990'lara doğru ise Balgat, kamu kuruluşlarının kentin batısına doğru yer değiştirmesinin ilk durağı oldu. 1980'lerin sonunda Dışişleri Bakan-lığı'nın taşınmasıyla başlayan bu süreç, zamanla Hazine ve Dış Ticaret müsteşarlıkları, Ulaştırma, Kültür ve Turizm bakanlıkları, Milli Piyango İdaresi, Sayıştay, Sosyal Güvenlik Kurumu, Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü ve son olarak Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunun yerine taşınan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile Savunma Sanayi Müsteşarlığı'nın binasına taşınan Türkiye Kamu Hastaneleri Ku-rumu gibi kamu örgütlerinin Balgat'a taşınmasıyla devam etti. Balgat'a ilgi gösteren yalnızca kamu kuruluşları değildi. Balgat aynı zamanda siyasi partilerin, sivil toplum kuruluşlarının, küçük ve orta ölçekli özel şirketlerin de rağbet ettiği bir semt hâline geldi. Balgat, Anavatan Partisi

¹⁰ Çelişkileri resmî bilgilerle gidermek amacıyla İçişleri Bakanlığı ve Çankaya Kaymakamlığı nezdinden yapılan araştırmalardan bir sonuç alınamamıştır.

¹¹ 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında "Mebusevleri" olarak yapılan Dostlar Sitesi ile daha sonra yapılan Yüksel Sitesi, Balgat'ın ilk konut siteleridir.

(şimdilerde Demokrat Parti), Refah Partisi (günümüzde Saadet Partisi), Milliyetçi Hareket Partisi, Barış ve Demokrasi Partisi gibi, geçmişte ve günümüzde TBMM’de temsil edilen partilerin yanı sıra birçok küçük partinin genel merkezinin bulunduğu bir semt artık. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin genel merkezi de, Söğütözü’ndeki yeni binasına taşınuncaya kadar Balgat’taydı. Balgat’la özdeşleşen siyasetçi ise Necmettin Erbakan’dır. 1970’li yıllardan itibaren Balgat’la teması olan Erbakan, 1980’li yıllarda yaptırdığı Balgat’taki konutunu yaşamı süresince kullanmıştır. Balgat’ın siyasal dokusu ise hep muhafazakâr kalmıştır. Bunda, o dönem zilyetliğe dayalı olarak belirli aileler tarafından kullanılan köy arazilerinin AOÇ topraklarına dâhil edilmiş olmasının yarattığı tepkinin önemli rolü olduğu düşünülmektedir.

Balgat son yıllarda Ankaralı tekstil şirketlerinin de kümelendiği bir semt oldu. Ankara Giyim Sanayicileri Derneği’ne üye 46 şirketin %50’den fazlası (27 şirket) Balgat’tadır (Ankara Giyim Sanayicileri Derneği, 2012). Başta Telateks, Desen, Dörtel ve Tüzün gibi, kuruluşları 1940’lı, 1960’lı ve 1970’li yıllara dayanan şirketlerin yanı sıra; Perlina, Moda İlgi ve Parantez Giyim gibi 1980’li ve 1990’lı yıllarda kurulan daha genç şirketlerin semtte kümelenmesi sonucunda Balgat hazır giyim üssü hâline geldi.¹² Bu şirketler daha çok Ehlîbeyt Mahallesi, Ceyhun Atıf Kansu Caddesi ve Mevlana Bulvarı (Konya Yolu) üzerinde yoğunlaştı. Bu yoğunlaşmanın doğal sonucu, finans kuruluşlarının Balgat’a yönelmesidir. Bugün Türkiye’de faaliyet gösteren hemen her bankanın Balgat’ta en az bir şubesi vardır.

Hem arsa stokunun elverişli olması hem de merkezlere oranla toprağın görece düşük değerinin resmî-gayri resmî hizmet kuruluşları ile sanayi kuruluşlarını Balgat’a yöneltmesi sonucunda Balgat’ın çehresi 2000’li yıllardan itibaren yeni bir görünüm kazandı. Ankara’nın çevre mahallesi Balgat giderek 1980’li 1990’lı yılların Kızılay’ı gibi bir kent merkezine dönüştü. 1980 sonrasında liberalleşme politikasının

¹² Balgat’ta, 20.000 civarında işçinin çalıştığı tahmin edilen çeşitli ölçeklerde 150 hazır giyim şirketi bulunmaktadır. Büyük şirketler, üst katların atölye, alt katların da mağaza olarak kullanıldığı iş merkezi görünümündeki yüksek binalarda faaliyet göstermektedir (Demir ve Yılmaz, 2009).

çoğalttığı özel sağlık kuruluşları çok geçmeden Balgat'ta boy göstermeye başladı. Poliklinikler ve diyaliz merkezlerini özel hastaneler izledi.

Günümüz Balgatı*

2000 yılının ikinci yarısı, Balgat açısından yeni bir dönüm noktasıdır. Çevreden merkeze doğru dönüşüm ve en azından gündüz nüfusunun harcama potansiyelindeki muazzam artış; semti, ortak özelliği “alkolsüzlük” olan yeme-içme sektörünün toplulaştığı bir mekân hâline getirdi. Ankara'nın köklü lokantalarından Tarihî Çiçek Lokantası'nın Balgat'a gelmesiyle başlayan süreç, 2000'lerin ikinci yarısında Bolu Dağı mangalacıları türünde lokantaların hızla çoğalmasıyla devam ederek, özellikle Ziya Bey Caddesi'nde, günümüzde başta köfteciler-kebabçılar olmak üzere bir lokanta bolluğu yarattı. Bu dönüşüm, Balgat'ın geleneksel pastaneleri ile pide-kebabçıları da değişime zorladı. Dönüşüme ayak uydurabilecek gücü olmayanlar ya kapandı ya da başka semtlere taşındı. Bu değişime kendini hızla uyarlayan, Gözde Pastanesi oldu. Daha geniş bir mekâna taşınarak ve “cafe-pastane” adını alarak, varlığını güçlenerek korudu. Bu dönemde Balgat ayrıca, içkisiz balık lokantaları ile börek,

* Yazıda yer alan güncel fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.

pide ve pizza zincirleriyle (Kayseri Börek, Aslı Börek, Kır Çiçeği, Burger King, Little Cesar vb.) tanıştı. Bu arada küresel fast food zincirleri bu akımın gerisinde kalabilir miydi? McDonald's elini çabuk tutup, Çetin Emeç Bulvarı'nın 100. Yıl Köprüsü ayağındaki Migros'un bitişiğinde yerini alırken, onu Ziya Bey Caddesi üzerinde Burger King izledi. Semt-teki devlet okulları ile Ufuk Üniversitesi fakültelerinin doğurduğu öğrenci potansiyeli ise çok geçmeden, dükkân kiralalarının daha düşük olduğu ara sokaklarda yerel "fast food" lokantalarını yarattı.

Günümüzde öğle saatlerinde Ziya Bey Caddesi'nde yapılacak bir gezinti ve bu lokanta ve pastanelere yapılacak bir ziyaret, 1970'lerin 1980'lerin Kızılay'ını anımsatan görüntülerle doludur. Sohbetlerine kulak kabartıldığında, çalıştıkları kuruluşun kolaylıkla anlaşıldığı genç ve modern giyimli veya orta yaştan, daha geleneksel görümlü bürokratlar, modern giyimli genç profesyoneller, genellikle gruplar hâlinde cad-deleri ve lokantaları doldurmaktadır. Öğle saatlerindeki bu yoğunluğun kompozisyonu, beyaz yakalıların çoğunun yaşadıkları semtlere dönüşüyle, akşama doğru belli ölçüde değişmektedir. Tencere yemekleri sunan lokantalar ile "cafe-bistro"lar tenhalaşırken, kaldırımlara kadar taşan köfteciler ve kebabçıların önleri lüks arabalarla dolmaya başlar. Beyaz yakalılardan çok Balgat dışından gelen ve serbest ticaretle uğraşan geleneksel ya da modern muhafazakârlar bu lokantaların müdavimleridir.

Peki, bu süreçte sayıları 1954'te yediye ulaşan Balgat bakkalları ne durumdadır? Bakkalların bugünkü durumu, 1980'lerden itibaren yaşam kültürünün ve tüketim kalıplarının değişmesinin Türkiye'yi topluca dönüştürmesinden bağımsız değildir. Süpermarket zincirlerinin ve AVM kültürünün yaygınlaşması birçok yerde mahalle bakkalı ve manavlarının sonunu getirdi. Artık Balgat'ta, en azından merkezde manav kalmadı. Türleri giderek azalan kasaplar ise ürün çeşidini artırarak, marketleşme eğilimiyle ayakta kalmaya çalışmakta. Semt bakkallarının bir kısmı küçük ölçekli markete dönüşerek bir süre ayakta kaldı. Bunlardan, 1. Cadde üzerindeki Pınaryaka Market yakın dönemde "cafe-bistro"ya dönüştü. Sayıları azalmakla birlikte günümüzde ara cadde ve sokaklarda, aspirin, parol gibi ağrı kesiciler ile sigarayı taneyle satan, "market" levhalı mahalle bakkalları yaşamlarını sürdürüyor. Bunların bir kuşak sonra ne kadarının hayatta kalacağı ise belirsizdir.

1954'te ilk berberine kavuşan Balgat, bugün tam bir berber, bugünkü adlandırmayla kuaför cennetine dönüşmüş durumda. Özellikle kadın kuaförlerine her yıl yenileri eklenmekte.

Diğer yandan, Balgat'a akın, semti giderek konut alanı olmaktan çıkarak iş merkezine dönüştürmekte. "Kızılaylaşma" olarak adlandırdığım bu süreç, Ziya Bey Caddesi üzerindeki, bir zamanlar gecekonduların yerini alan apartmanların çoğunu işyerlerine dönüştürdü. Bu eğilim, giderek sokaklara yayılmakta. Üç katlı bu apartmanların bazıları, bir sur gibi kendilerini kuşatan büyük iş merkezlerinden (yoksa plaza mı denmeli) esinlenmiş olsalar ki, kendilerini iş merkezi olarak adlandırmakta.

Süpermarketler, bankalar, lokantalar, pastaneler ve işyerleri gibi, ticaretten, tüketimden beslenen kapitalist yapılaşmanın gücünün, coşkusunun, iştahının giderek artan ölçüde sergilendiği Balgat'ın tek sanat müzesi ise, 2007 yılında açılan Mustafa Ayaz Vakfı Plastik Sanatlar Müzesi (Ziya Bey Caddesi, 25). Millî Kütüphane'ye komşu Balgat Mahallesi'nin tek kütüphanesi ise, 1413 Sokakta, emekli öğretmen Hüseyin Alpar tarafından bağışlanan bir apartman dairesinde hizmet veren Hüseyin Alpar Halk Kütüphanesi. 1960'da kurulan Demirlibahçe Çocuk Kütüphanesi, 1992 yılından beri Hüseyin Alpar tarafından bağışlanan bu dairede bu adla hizmet vermekte (Sağlamtuç, 1994: 193).

Günümüzde Balgat: Post-Modern Bir Karmaşa

Günümüzde; Nasuh Akar, Oğuzlar ve Ehlibeyt mahallelerini de içine alan Balgat'ta muhtarlık kurumu mahalle muhtarlığı üzerinden devam ediyor. Mevlana Bulvarı, Çetin Emeç Bulvarı, Türkocağı Caddesi gibi ana yolların ve Mevlana Bulvarı üzerinde sayıları gün geçtikçe çoğalan iş merkezi, otel gibi gökdelenlerin çevrelediği, aradan geçen bunca zamana ve fiziksel değişime rağmen Türkiye genelinde olduğu gibi bir dolu çelişkiyi yansıtan bir semt. Bu, içinde bir dolu çelişkiyi barındıran dönüşüm salt Balgat'a özgü değil. Kaldı ki, bu yazıda Balgat'ın dönüşümü, yalnızca Balgat Mahallesi'nin Ziya Bey Caddesi ve çevresiyle sınırlıdır. Zamanla Ankara'nın köyünden semtine dönüşen diğer yerleşim yerleri (Dikmen, Etlik, Keçiören, yakın dönemde İncek, Çayyolu vb.) için de benzer süreçler işledi. Balgat'ın, kendi

içinde görece daha bütünleşik bir yapı sergileyen bu yerlerden farkı, kent merkezine fiziksel yakınlığın verdiği olanakla, konut alanı olmaktan çok giderek bir iş merkezine dönüşüyor olmasıdır.

Balgat Pazar yeri ve fonda yükselen gökdelen silueti

Konuya modernleşme kuramından, Lerner’in modern-geleneksel ayırımından yaklaşıldığında, Balgat’ın günümüzde nerede ilerlediğinin yanıtı, modern ya da geleneksel olandan ne anlaşıldığına göre değişir. Ama Balgat, günümüz Türkiye’sini anlamak ve yorumlamak için, herhalde Çayyolu’ndan, Bahçelievler’den ya da Kavaklıdere’den çok daha elverişli bir toplumsal laboratuvar olsa gerektir. Bu laboratuvarında hem Türkiye’nin hem de Balgat’ın geçirdiği dönüşümün, yaşadığı çelişkinin bence en çarpıcı simgesi, 1. Cadde üzerindeki, geleneksel mahalle kahvelerinden epeyce farklı Nezh Kahve’dir. Akşam saatlerinde çevresini, ederi yüzbinleri bulan her türlü lüks arabaların, içini de üst düzey bürokratlardan eski ya da yeni siyasetçileri kapsayan erkek nüfusun, her bir köşesini de büyük ekran televizyonların doldurduğu ışıklar altındaki bu kahvenin çok değil 200 metre ilerisinde, emekli işçi, memur ve esnaftan oluşan az sayıda müşterilerin soluk, yarı loş aydınlatmanın gölgesinde vakit öldürdü-

ğü, duvarları kilimlerle süslü Çağlar Oyun Salonu arasındaki uzaklık, herhalde Lerner'ın kafasını hayli karıştırdı.

Yıkık evler ve ticarî dönüşüm

Aradan geçen yaklaşık 50 yılda, Balgat fiziksel anlamda, Lerner açısından modern olanı simgeleyen köy bakkalının ufku yönünde yol almış görünmekle birlikte, zihinsel ilerleyişi daha çok, köy muhtarının simgelediği geleneksel yönde olmuştur. Günümüzün Balgat'ı; farklı yapıların, görüntülerin, kültürlerin, yaşam biçimlerinin, ilişkilerin, renklerin, kokuların, gürültülerin iç içe geçtiği post-modern bir karmaşanın sahnesidir. Bu karmaşayı, Balgat'ta lokanta işleten bir işletmeci "dokusuzluk, kimliksizlik, sahipsizlik" olarak açıklıyor: "Balgat'ı şehirlerarası yollar üzerindeki duraklama yerlerine benzetiyorum. Oralar da böyle kimliksizdir, hiçbir yere ait değildir. Kimse kimseyle ilgilenmiyor, kimse kimseye karışmıyor, mahalle duygusu yok" (Ş. Adabük, kişisel iletişim, 2 Ocak 2013).

Balgat'ın değişme, dönüşme süreci henüz tamamlanmamıştır. Görünen odur ki, Balgat'ı şimdilik bir sur gibi çevreleyen iş merkezleri, "plaza"lar yakın gelecekte Balgat'ın içlerine doğru yayılarak, kalan köy kırıntılarını ve mahalle dokusunu tümüyle yutacaktır.

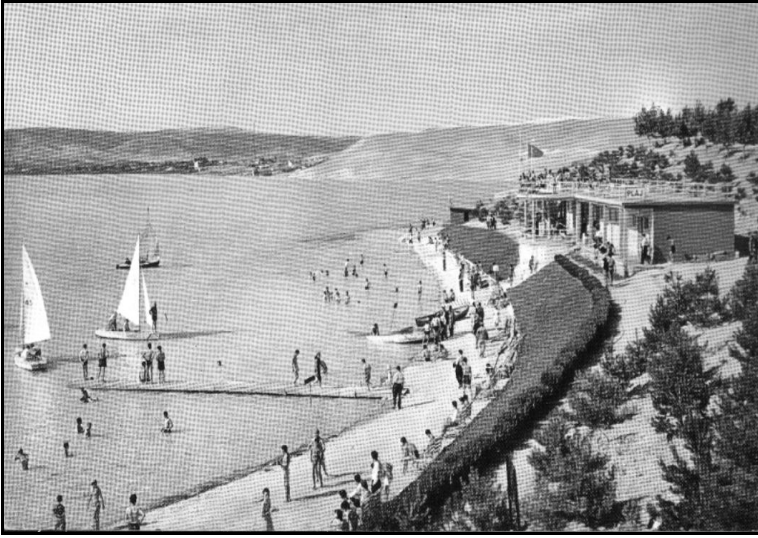
Gecekondu ve arkada yükselen kamu binaları

KAYNAKÇA

- Akçura, T. (1971). *Ankara: Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Ankara Giyim Sanayicileri Derneği (2012). 10 Kasım 2012 tarihinde <http://www.agsd.org.tr/uyeler.aspx> adresinden erişildi.
- Bernath, C. H. (tarihsiz). JUSMMAT and Turkey: History and Overview. 20 Mart 2013 tarihinde <http://www.disam.dsca.mil/pubs/Vol%2074/Jusmmat%20&%20Turkey%20Bernath.pdf> adresinden erişildi.
- Demir, E. ve Yılmaz, B. (2009). Konfeksiyon Sektöründe Kadın Emeline Genel Bir Bakış: Balgat Tekstil Havzasında Bir Araştırma. *Özgürlük Dünyası*, 8 (205). 10 Kasım 2012 tarihinde <http://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/8-sayi-205/83-konfeksiyon-sektoeruende-kadn-emeine-genel-bir-bak-balgat-tekstil-havzasnda-bir-aratirma> adresinden erişildi.
- Demirsoy, İ. ve Demirdelen, H. (1999). Balgat Roma Mezarı. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1998 Yıllığı*. Kültür Bakanlığı Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara: 24-47.
- Erdoğan, A. (2007) *Adım Adım Ankara*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.
- Halkevi Köycüler Kolu (1935). Balkat Köyü, *Ülkü*, 4 (24), 467-470.
- Kurdaş, K. (1998). *ODTÜ'lü Yıllarım: Bir Hizmetin Hikayesi*. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı.

- Lerner, D. (1964). *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East* (2. bs.). New York: The Free Press.
- Sağlamtuğ, T. (1994). Ankara Adnan Ötügen İİ Halk Kütüphanesinin Tarihçesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 8 (3), 193.
- Şenyapılı, Ö. (2004). *Ne Demek Ankara; Balgat, Niye Balgat!?* Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı.
- Shah, H. (2011). *The Production of Modernization: Daniel Lerner, Mass Media, and the Passing of Traditional Society*. Philadelphia, Pennsylvania: Temple University Press.

Prof. Dr. Seriye Sezen: Doktorasını, Ankara Üniversitesinde 1998 yılında tamamladı. 2004 yılında Kamu Yönetimi alanında doçent, 2010 yılında profesör oldu. Hâlen TODAİE’de öğretim üyesi ve Yönetim Kurulu üyesidir. Kamu Yönetimi, Kamu Yönetiminin Güncel Sorunları, Türkiye’nin Yönetim Yapısı, Karşılaştırmalı Düzenleme Politikaları ve Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi Reformları derslerini vermektedir. Başlıca inceleme alanları; düzenleme politikaları ve kurumları, kamu yönetimi reformları ile günümüz Çin Halk Cumhuriyeti’dir. International Review of Administrative Science’nın yayın kurulu üyesidir. Ulusal ve uluslararası dergilerde ve gazetelerde yayımlanmış makalelerinin yanı sıra, Kamu Yönetimi Sözlüğü (Ed., 1999), Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama (1999), Belediye Personel Sistemi (ortak yayın, 1999), Türk Kamu Yönetiminde Kurullar: Geleneksel Yapılanmadan Kopuş (2003), Çin’in İkinci Uzun Yürüyüşü (2009) adlı kitapları bulunmaktadır.

Ankara Gölbaşı Plajı (1959)

Denetimsiz ve Adaletsiz Rant Paylaşımının Biçimlendirdiği Kentsel Dokuya Örnek: Ankara-Yıldız

*

An Exemplary Model to Formation of an Urban Settlement by
Uncontrolled and Unjust Transfer of Rent: Ankara-Yıldız

Tansı Şenyapılı

Öz

Kentsel dönüşüm, son yıllarda Türkiye'nin gündemindeki önemli konu başlıklarından biridir. Bu çalışma, Yıldızevler mahallesi dönüşümünün, kamuya dönmesi gereken alanın çok elverişli konumundan ötürü çok yüksek olan, dönüşüm sonucu daha da artan ve kamuya dönmesi gereken rantların, yapsatçı ve gecekondular sahipleri tarafından paylaşıldığı, yağmalandığı bir örneği oluşturuyor. Bu rant paylaşımında yapsatçılar bir adım önde giderek, "aslan payını" almışlardır. Kentsel konut dokusunun yasal bölümünde yaşayanlar, konutlarının oransal olarak çok daha yavaş hızla artan piyasa değeri içinde kalırken, yasa dışı ya da çok ucuz fiyatlar ile ekilen ya da boş arazi üzerine yerleşmiş olanlar bugün yasal konutların çok üzerinde değerlere sahip oldular. - Yıldız'da ilginç ve farklı olan bir diğer özellik de bu yasa ile kentte gecekondudan dönüşmüş hiç bir alanda olmadığı kadar yüksek prestije sahip lüks ve konforlu bir konut alanının varlığıdır. Yıldızevler gecekondular mahallesinin dönüşüm öyküsü, serbest pazara bırakılan dönüşüm olgusunun kente dönmesi gereken rantı, kişiler arasında yağmaya açabilmesinin öyküsüdür. Devletin, çıkarmış olduğu dönüşüm yasaasının uygulamasını izlememiş olması, bu yasaanın açtığı yolları denetlememiş olması, bir arabulucu olarak görev üstlenmemiş olması, yoksul gecekondular nüfusunu yapsatçıların eline bırakmıştır. Yıldızevler gecekondular mahallesinin dönüşüm öyküsü bu açıdan kent plancıları için ilginç bir örnek oluşturur.

Anahtar kelimeler: Gecekondular, dönüşüm, rant, yapsatçı, yağma

Abstract

Urban transformation has lately been one of issues high on Turkey's agenda. This study discusses that in the case of transformation of Yıldız neighborhood from squatter housing to apartment housing stock involves unjust sharing of rent which was quite high because of extremely advantageous location of the area. This high rent should have been returned to the public, but instead it was pillaged by squatter house owners and the "build and sellers", the latter receiving the so called "lions share". So while in the formal housing sector the values of property and land increased at a comparatively slower and in general predictable rate, those who had invaded or bought vacant land for small amounts in Yıldız neighborhood, today are in possession of far higher property and land values, due to the fact that the governments failed to pursue and control the implementation process of the laws they issued and/or failed to act as intermediary in the process of transformation leaving the share of rent which should have been extracted in the name of the public in the hands of the squatter house owners and "build and sellers". So this is why the story of transformation of Yıldız squatter house neighborhood may be considered as an exemplary model for urban planners.

Keywords: Squatter housing, transformation, rent, "build and sellers", pillaging

Yıldız'ın, Ankara'da 1950-1980 yılları arasında kentin yerleşme sınırlarına yapışarak hızla büyüyen gecekondu bölgeleri içinde konumsal açıdan en elverişlilerinden biri ve belki de en elverişlisi olduğu öne sürülebilir. Bölgenin hem kente göçen dar gelirli, hem de kentin yüksek gelirli kesimleri için çekiciliği ve bu yüzden oluşan talep baskısı altında hızla gelişen ve büyüyen ancak kamuya döndürülemeyen rant etkisi ile kurgulanmış olması, kentsel gelişme süreci bağlamında ilginç bir konu oluşturmaktadır.

Kent için yapılan 1924 (Lörcher), 1932 (H. Jansen), 1957 (N. Yücel, Uybadin) planlarında bağ ve tarlalardan oluşan Yıldız bölgesini içine alan bir öneri öngörülmemiş ise de, Atatürk'ün, kentin güneyinde (Çankaya'da) yer seçmesi, kentin güneye doğru gelişmesine yol açmıştır. Jansen Planı'nda Güven Parkı ile başlayıp Meclis ve Bakanlıklar sitesi ile güneye yönelen aks gelişmeyi desteklemiştir.

Muhtarlar ve yaşlılar ile yapılan görüşmeler sonucunda, alanın, eskiden Mühye Köyü'ne ait olduğu anlaşıldı (Ödev, 1998). 1952 yılında kentte başlatılan kadastro çalışmasının ilk uygulandığı alan Yıldız. Bu çalışma kapsamında Mühye köylülerinin tarlaları kadastro parsellerine dönüştü, ama bazı ölçüm hataları yüzünden 1960'lara değin uygulamada önemli sorunlar çıktı. Mühye Köyü yaşlılarından R. Ş., alanın bölünmesi ile satışların ve gecekonducuların 1960-65 yılları arasında hızla arttığını ilettiler (Serdaroğlu, 1986). Aynı zamanda batıdan, Dikmen köyü tarafından başlayan yoğun gecekondulaşma, doğuya ve güneye doğru yayılarak bu alan ile birleşti.

Kente bu kadar yakın olan alanlar üzerinde gecekondu yapım talebi artınca, bazı arazi sahipleri alanlarını kendileri parsellediler ya da emlakçılara parsel planları yaptırıp sattılar. Böylece köylülerin kadastral parselleri hisseli tapu ile satıldı. 1973'e değin bu özel hazırlanan bölünmeler resmen kabul edildi, tapu bile verildi. Zaman içinde çevreye yapılan yatırımlar ve planlar ile artan elverişli konumuna ek olarak, alanın boş olması ve boş alanların genelde Hazine ve belediyeye ait olması, ekiliyor olması, eğitim açısından uygun olması, böylece yerleşmek için geniş alanların çevrilebilmesi ve daha rahat koşullarda iskâna açılabilmesi gecekondu sayısı ve nüfusunu hızla artırdı.

Alan, kentin güney aksının nodal noktası Çankaya Köşkü ve elit çevresine çok yakındı. Yıldız bölgesinin yerleşme açısından çekiciliğini artı-

ran başka bir olgu da, özellikle 1970’li yıllarda kentin çanak biçimi topografyası içine sıkışan nüfus için altyapı ve prestij alanlarına en yakın “çanak dışı” alanlardan birini oluşturması ve bu “çanak”tan çıkmayı hedefleyenlere en çekici yerleşme seçeneğini sunmasıydı. 1960’lı yılların sonunda kent dışına çıkma baskısının artmasının yanı sıra, alanın çekiciliğini artıran başka gelişmeler de yaşandı. 1972 yılında güney aksında kentin elit meslek gruplarının planladığı ve katıldığı OR-AN yerleşme planı onaylandı. OR-AN planı baskısı ile 1973 yılında OR-AN-Konya Yolu ve alanı kente bağlayan bugünkü Turan Güneş Bulvarı açıldı. Aynı yıl İmar ve İskân Bakanlığı’nın onayladığı imar planı ile Yıldız, belediye sınırları içine alındı ve altyapı oluşturulmaya başladı. Zaman içinde, OR-AN sitesinde nüfusun artması ve milletvekili lojmanlarının buraya yerleştirilmesi, Turan Güneş Bulvarı’nın önemini ve Yıldız alanının çekiciliğini turmandırdı.

Böylece, alan hem düşük hem de yüksek gelirli nüfusa çekici gelen, ilginç, kentin diğer gecekondularına genelde benzemeyen bir gelişme gösterdi. Bu gelişme, nüfus artışı ve yapılaşmanın altyapıdan daha hızlı ilerlediği, çok yüksek bir rant paylaşım süreci ile bir alan kurgulaması başlattı.

Mahalleye ilişkin farklı çalışmalar ve dönemlerde Yıldız adı altında tanımlanan alanın kapsamındaki farklılıklar önemlidir. Yıldız mahallesi-ne ilişkin ilk resmî çalışma, İmar ve İskân Bakanlığı, Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi’nin 1963-1964 yılları arasında yaptığı iki “saptama” çalışmasıdır (İİB, 1964). Söze konu çalışmada 12 no.lu Gecekondular Bölgesi olarak saptanan Yıldız mahallesinin 23 hektarlık ve tamamı Hazineye ait bir alan kapsadığı belirtiliyor. Havuzlubağlar, Ateşderesi, Yıldız mahallesi, Serpme Bağları, Çağbağları ve Harp Okulu yanı, kapsanan alanda yer alıyor.

Sonraki yıllarda Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde yapılan sınıf ödevleri ve tez çalışmaları da genelde bugünkü Yıldız mahallesinin sınırları içinde kalarak, farklı ve belirli sayısal bilgiyi derlemiştir. Ayrıca, 1985 yılına değin Yıldız mahallesinin, Hilal ve Sancak mahallelerinin ayrılmamış olduğunu da biliyoruz. Bu gruba belki Birlik Mahallesi de dâhildi. 1970 yılında kurulan ve kentin planını hazırlamak üzere araştırmalar yapan Ankara Nazım Plan Bürosu, kenti fiziksel engeller, arazi kullanımı, nüfus ve mahalle sınırlarına göre analiz ve

planlama bölgelerine ayırdı. Yıldızevler Mahallesi, Çankaya-GOP-Kırkkonaklar gecekondulu mahallesi ile birlikte 24 no.lu bölge içine alındı.

Özetle, her dönemde farklı mekânsal parçalar üzerinden bilgi derlendiği için, dönemsel olarak mekâna dayalı sayısal bilgi karşılaştırması yapma olanağı yok. Ancak çalışmaların içerdiği bilgiler, alanın genelde geçirdiği gelişme aşamalarını açıklar. Bu yazıda, aksi belirtilmediği durumlarda, genelde bugünkü Yıldızevler mahallesi kapsanmış ve mahalle sınırları da güneyde Turan Güneş Bulvarı, kuzeyde Dikmen Vadisi, batıda Hilal mahallesi ve doğuda Sedat Simavi caddesi ve Simon Bolivar Bulvarı ile tanımlanmıştır.

Alanın Gecekonduya Açılma Süreci (1950-1970)

Yıldız ve Yıldızevler mahallesine ilişkin en eski resmî çalışmanın İmar ve İskân Bakanlığı, Mesken Genel Müdürlüğü, Araştırma Dairesinin 6 ay ara ile (Ekim-Kasım 1963 ve Haziran 1964) Esat, Çankaya ve Dikmen semtlerinde yer alan 13 gecekondulu bölgeyi ön tesbitleri içerdiğine değinilmişti (İİB, 1964). Söze konu çalışmada, Ankara'da yaklaşık 70.000 kadar gecekonduda, yine yaklaşık 385 bin nüfusun yaşamakta olduğu, 1960 nüfus sayımında Merkez, Altındağ, Çankaya ve Yenimahalle ilçe nüfuslarının %59.22'sini gecekondularda yaşayanların oluşturduğu iletilmiştir. Kentin güney bölgesinde en eski gecekondulu yerleşmeleri Dikmen, Esat-Cumhuriyet mahallesi-Keklik Çeşmesi'dir ki bu yerleşimlerin 1938'de kurulmaya başladığı saptanmıştır. Bakanlığın araştırmasında, kapsanan 6 aylık sürede bu alanlarda %30.52 nüfus artışı olması, alanların hâlâ hızla gelişmekte olduğunu gösterir. Yine güney bölgede, Havuzlubağlar-Ateşderesi bölgesinde 419 gecekondulu ve 6 aylık nüfus artış oranı %28.57 olarak saptanmıştır. Alan hızlı bir gelişim göstermiştir. Yıldız mahallesi ve Harp Okulu yanındaki gecekondulu bölgeyi, gecekondulu sayısı açısından çok gelişmiş görünmese de 1960 yılı sonrasında başlayan gelişme 6 aylık sürede özellikle Yıldız mahallesinde anlamlı artış ve bu nedenle önemli bir gelecek göstermiştir.

Bakanlığın aşağıda özetlenen Yıldız mahallesine ilişkin saptamaları, yaklaşık 1.000 nüfuslu mahallede hiç bir altyapı ve sosyal hizmet olmadığını, hatta elektrik, su ve kanalizasyon bile bulunmadığını sergilemektedir. Bakanlığın bu saptamaları bir tablo içinde özetlenmiştir.

Gecekondu sayısı 1. tespit	153
Gecekondu sayısı 2. tespit	185
Fark	32
Artış yüzdesi	20.91
Kuruluş tarihi	1957
Gelişim tarihi	1960 ve sonrası
Gecekondu sayısı	153
Hane sayısı	137
Nüfusu	785
Yol durumu	Bir tek Çankaya'dan geçen asfalta stabilize ve şose yollar bağlı, ara yollar toprak
Çevrenin iskân durumu	Boş arazi ve başka gecekondu alanları ile çevrili
Yerleşme biçimi	Birbirinden uzak gruplar, dağınık konutlar, müstakil arsa üzerinde bazı alanlar seyrek, genelde orta sıklıkta
İş ve meslek durumu	%75 işçi, %5 memur, %5 esnaf,%15 odacı, kapıcı, bekçi, garson, şoför, tamirci, vb.
Satış ve eğlence yerleri	6 bakkal-manav
Altyapı	Elektrik, su, kanalizasyon yok
Sosyal tesis	Bir cami
Sosyal hizmet görevlisi	Bir ebe
Gecekondu bölgesi olarak	Belediyenin kabul ettiği gecekondu sahaları dışında

(Kaynak: İİB, 1964, Tablo 6)

Özetlenirse, Yıldız bölgesi bu dönemde altyapıdan ve sosyal tesislerden yoksun, mekâna dağınık yerleşmiş, ancak sayısal olarak hızla artan bir gecekondu bölgesidir.

Alanın gecekondu dönemine ilişkin bir diğer çalışma, 1976-1977 yılları içinde Ankara kentinde, Tuzluca'yır, Akdere ve Yıldız gecekondu bölgelerinde gecekondu nüfusunun sosyo-demografik, ekonomik özellikleri

ve gecekondulu mahallelerinin fiziksel niteliklerini saptamak amacı ile tesadüfî örnekleme dayanan bir alan araştırmasıdır (Şenyapılı, 1981). Yıldız bölgesinde 1266 hane nüfusunu kapsayan 254 hanede, hane başkanları ile yapılan çalışmanın bulguları, genelde gecekondulu bölgelerinde var olan sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri yinelemektedir.

Hane başkanlarının çoğu (%40) Yıldız'a yerleşme mümkün olduğu için taşınmıştı ve %70'i burada gecekondulu sahibiydi. Genelde yığma inşaat ile yapılmış 76-100 m² (%45) konutlarda oturuluyordu ve konutlarda genelde 3 oda vardı (%48). Konutlar genelde son 5-10 yıl içinde yapılmıştı ki bu durum, alanın 1965 sonrasında hızla konuta açıldığı ve bu hızın giderek arttığını göstermektedir. Hane başkanlarının en çok konut sahibi olmak istedikleri semt yine Yıldız'dır (%85) ki, bu bilgi de, hane başkanlarının bu alanın konumsal elverişliliğinin bilincinde olduklarını ortaya koymaktadır. Nitekim, örneklem nüfusunun %37'si 251-500 m², %16'sı ise 500 m²'den fazla büyüklükte arsa çevirebilmiştir.

Alanın 1970'li yıllardaki gelişimini özetleyen ikinci çalışma, 1976-1977 yılında alanda tesadüfî örneklem ile seçilmiş 19 gecekondulu sahibi ile yapılan görüşmeyi içermektedir (Ödev, 1997). 43 yaş gibi genç bir yaş ortalamasına sahip hane başkanlarının ilettiği sosyo-ekonomik ve demografik bilgiler, yine genel gecekondulu nüfus bilgileri ile tutarlıdır; dolayısıyla burada yinelemeye gerek görmüyorum.

Konuya ilişkin ilginç bir veri, 19 haneden yalnızca birinin göç sonrası doğrudan Yıldız'a gelmiş olmasıdır. Diğer 18 hane daha önce kentte başka gecekondulu bölgelerinde ve genelde kiracı olarak yaşamıştır. Gecekondulu sahibi olarak başka gecekondulu bölgelerinde yaşamış olan iki haneden biri gecekondusu yıkıldığı için, diğeri ise komşuları ile önemli sorunları olduğu için Yıldız'a gelmiştir. Yıldız'ın seçilme nedenleri arasında kente yakın olması da sayılmaktadır.

Farklı gecekondulu alanlarından buraya gelmiş olması, yukarıda değinilen, alanın duruma uygun olumlu koşullarının kent içinde sözlü yayılımının sonucudur.

Gelenlerin neredeyse hemen hepsi, "kondu"sunun planını da kendisi yaparak inşaata başlamış, inşaat sırasında aile fertleri ve akrabaların yanı sıra işçi de tutulmuş ama (inşaatı ustaya veren iki hane dışında) tüm konutlar sahibi tarafından yapılmış ve konut bittiği anda da içine geçilmiştir. Bu hızlı inşaat süreci sonucu zaman içinde konuta ekler yapılmış-

tır. Su, genelde bahçelerdeki kuyulardan sağlanmış, kanalizasyon için çukurlar kazılmıştır. Ancak tüm zorlu yaşam ve çevre koşullarına karşın hiç kimse alandan “gitmek” istememekte, alanın gelecek sunan elverişli konumu nedeniyle, çoğunluk kat çıkmak, yıkıp yeniden yapmak gibi daha kesin yerleşim yolları düşünmektedir.

Nüfusun hızla artmasına karşılık, altyapı yoksunluğu sürmektedir. 1977 yılında mahalle genelinde çalışma yapan bir öğrenci grubu, mahallede iki ilkokulun varlığını saptadı (Ödev, 1977). Yıldız İlkokulu, mahalledeki ilkokul öğrencilerinin %70’inin ihtiyacını karşılıyordu. Bu okul merkezî bir yerdeydi ve geçici ortaokul ve anaokulunu da bünyesinde bulunduruyordu. Yusuf Karaman İlkokulu ise mahallenin Dikmen dere-si sınırına yakın bir yerdeydi ve öğrencilerinin %40’ı Dikmen’den, %22’si Yıldız’dan geliyordu. Yıldız mahallesi çocuklarının %8 kadarı Çankaya mahallesindeki Halide Edip Adıvar İlkokulu’na gidiyorlardı.

Yıldız İlkokulu bünyesinde geçici kurulmuş olan ortaokul ikinci yılındaydı. Çukurca, Dikmen, Yeşilkent ve Halide Edip Adıvar İlkokulu mezunlarından buraya öğrenci geliyordu. Mahalle sınırları içinde lise yoktu, lise öğrencilerinin %80’i Çankaya Lisesi’ne gidiyordu. Mahallede bir adet biçki dikiş kursu vardı. 8 ay süreli ve ilkokul mezunları içindi. Dar bir tek odada eğitim yapılıyordu, araç kıtlı.

Muhtarla yapılan söyleşiye göre, 1 doktor, 2 diş hekimi, 1 ebe vardı. Doktor, muayenehanesine arada bir gelmekte, başka bir sağlık kurumunda çalışmaktaydı. Bir eczane bulunuyordu. Genelde kent hastanelerine gidiliyordu.

Karakol; Yıldız Mahallesi, Yukarı Ayrancı, Çukurca ve Kırk Konaklar mahallelerine hizmet veriyordu. Yıldız mahallesi yeşil alan bakımından yoksuldu. Organize bir park ve çocuk bahçesi yoktu. Okullar çift tedrisat yaptığı için okul bahçesi yetmiyordu.

Kenar bölgelerde kanalizasyon yoktu, 1 km. kadar kanal vardı ve bunu da belediye yardımıyla bölge halkı yapmıştı. Konutların %40’ında WC içerdeydi. İçme suyu bazı yerlerde kuyulardan alınıyordu ama genel olarak konutlarda akar su vardı. Hava kirliliği bölge yüksek olduğu için çok vahim değildi.

Halkla yapılan konuşmalarda, 10-15 yıl öncesine dek her 200-300 metrede bir yeraltı suyu çıktığı öğrenildi. Ama devamlı yeni gecekondu yapıldığı için kuyu sayısının artması ile bu yeraltı suları kaybolmuş ve

toprak kurumuştı. Hâkim rüzgâr, güneyden kuzeye yani Yıldızevler'den Ankara'ya doğru estiği için ve kentin gelişmesi ile bu alan kent içinde kalacağı için planlarda bu alana sanayi öneriliyordu.

Mahallede en önemli yol, Çankaya'dan gelip OR-AN'a giden ve mahalleyi doğu-batı istikametinde ortadan ikiye bölen, 4,5 km.'lik, asfalt Turan Güneş Bulvarı'ydı. Mahallenin toplam asfalt yol uzunluğu 11-12,5 km. kadar ki bu asfalt ağın Ekrem Barlas'ın belediye başkanlığı döneminde politik nedenlerle yapıldığı belirtiliyordu ve o güne değin buna ek yapılmamıştı. Bunların dışında toprak yollar vardı. Özel oto sahipliği azdı. Otobüs ve dolmuş çalışıyordu ama dolmuşların çoğu Çankaya'dan ileri gitmiyorlar ve ulaşım için iki kez ücret ödemek gerekiyordu. Muhtar, otobüs sayısını artırmak için uğraşıyordu.

Ankara'da kent nüfusunun neredeyse yarısını aşan kesimleri, kentin alt gelir gruplarını oluşturuyordu. Örneğin, 1977 yılında asgari ücret 1.800 TL idi ve alan çalışmasında Yıldız bölgesinde gecekondu bölgesi hanelerinin %30'unun gelirinin asgari ücret düzeyi altında, %32'inin gelirinin 1.801-2.000 TL arasında olduğu saptanmıştı (Şenyapılı, 1981).

1980'li Yıllar: Gecekondu Rant Üzerinden Apartmanlaşmaya Dönüşmesi Süreci

Bölgede apartmanlaşma sürecini başlatan en önemli faktör kuşkusuz 1973 yılında Yıldız'ın belediye sınırları içine alınması ve bu tarih sonrasında alana getirilen altyapı hizmetleridir (1975'de elektrik-kanalizasyon geldi, 1976-1978 arasında yollar asfaltlandı ve su getirildi). Böylece 1975 yılından sonra bir yandan gecekondulaşma gelişirken, yanı sıra, alçak katlı apartmanlaşma başladı. 1980'lerde MESA Blokları, Maliye Blokları ve Basın Sitesi inşaatlarının başlaması, özellikle de Turan Güneş Bulvarı boyunca yer alan ticari faaliyetler, apartmanlaşmayı daha da özendirdi. 1980 yılında askerî rejimin yasa dışı yapıları yasaklama ve denetlemesiyle inşaat eylemi biraz duraladı ama 1982 yılında 2985 sayılı af yasası (ki, bu yasa yürürlük tarihinden önce başlamış yapıların bitirilmesine belirli koşullar ile izin veriyordu) ile kaçak inşaat yine hızlandı.

Yıldızevler mahallesinde dönüşüm konusunda üç ayrı kaynak var:

- 1986 yılında farklı katlara sahip apartmanlardan alınan bir örneklemin alan çalışmasını oluşturduğu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir

ve Bölge Planlama Bölümü'ne verilmiş bir Yüksek Lisans tezi. Bu çalışmada Yıldızevler mahallesindeki 7 ve 3 katlı apartmanlardan %30 örneklem ile alınan 28 apartman sahibi ile görüşülmüştür (Serdaroğlu, 1986).

- İkinci kaynak, 1997 yılında bu kez tesadüfî örneklem ile 4. Cadde ve ona bağlanan bazı sokaklardaki 10 apartman sahibi ile yapılan görüşmelerin içerildiği ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'ne verilmiş bir diğer Yüksek Lisans tezi (Büyükgöçmen, 1997).

- Üçüncü kaynak, 1998 yılında yine Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'ne verilmiş Yıldızevler mahallesinde tesadüfî örneklem ile seçilen 62 apartman sahibi ile ayrıntılı görüşme içeren bir ödevdir (Ödev, 1998).

1986 Çalışması Bulguları (Serdaroğlu, 1986)

Çalışmada, harita üzerinden saptanan 1084 konutun 976'sının (%90) tek katlı olduğu izlendi ki bu durum alanda henüz apartmanlaşmanın yeni başladığını gösteriyordu. Bu harita çalışmasında saptanan 3-7 katlı apartmanlardan 28 apartman sahibi ile görüşüldü. Ortalama yapım yılı 1977-78 olarak saptandı. Hane başkanlarının Yıldız'da ortalama ikamet süresi 14.6 yıl olduğuna göre, haneler önceden başka konutlarda, genelde gecekondularda oturuyorlardı.

Apartment arsaları alındıklarında genelde boşmuş (%85), kalanların üzerinde gecekondular varmış ve yine genelde bu arsalar 1969-1970 yılları arasında edinilmişti. Hanelerin %37'si hemen inşaaata başlarken, kalanlar arsa alındıktan 7 yıl sonra ancak inşaaata başlayabilmişlerdi ki, bu durum 1970'li yılların sonunda yapsatçıların alanda yoğunlaşmaya başladığını gösteriyordu. Nitekim 28 apartmandan 5 tanesi (ki onlar da 6-7 katlı olanlardı), yapsatçı ürünüydü. 10 apartmanı inşaat sektöründe daha önce çalışmış, sektöre yabancı olmayan arsa sahibi, işçi ve usta tutarak yaptırmış, genelde 5 ve daha az katlı 13 apartmanı ise yine sektörü bilen ortakları ile arsa sahibi kendisi yapmıştı.

Arsa sahiplerinin demografik ve sosyo-ekonomik profillerine, gecekondular çalışmalarında yinelenildiği için burada değinilmeyecek. Yıldız'da arsanın alımında kullanılan kapitalin en önemli kısmı hane başkanının biriktiriminden kaynaklanır (%77). Bu kaynak köyde taşınmaz satarak,

borç alınarak gereken düzeye getirilir. Apartman sahiplerinin yarısının, ortaklar ile apartman inşaatına girişmesi, kapitalin tamamlanmasına katkı sağlaması yanı sıra yakın akrabalara da konut sağlama amacını güder. Ayrıca bölgede özel mülkiyet genelde çok parçalı, hisseli küçük parsellerden oluştuğu ve örgütlenme düşük düzeyde olduğu için kooperatifleşme kolay olmadı. Belediye, kooperatifleşmeyi destekledi ama hisselerin küçüklüğü nedeniyle birer daireye bile hak kazanamadıkları için, halk gecekonduda oturmayı tercih etti; yapsatçılara da 1988 yılında onaylanan ıslah imar planının bölgeye öngördüğü iki kat yapı izni az geldi. Bu nedenlerle, arsanın apartman yapımına uygun boyuta getirilmesi de, bazı durumlarda komşular ile ortaklığa yöneltmiştir.

Gecekondu apartmana dönüşümün ilk aşamalarında ticari amaçlı dükkâna yer verilmemişken daha sonra bodrum ve zemin katlarında dükkân yapımı başladı. 1986 yılında özellikle cadde üzerinde inşaat hâlinde olan yapıların bir kesiminde tamamı ticari kullanıma yönelik binalar da inşa ediliyor ve konut kullanımından farklı işlevli yapı tipleri ortaya çıkıyordu.

Yapsat yolu ile yapılan bu apartmanlar, Ayrancı, Bahçelievler, Küçük Esat gibi eski yerleşim bölgelerinde görülen yaygın 3 odalı konut tipi yerine, 2 banyolu, 4 odalı, iç mekânları lüks dairelerden oluşuyor, dış cephelerde abartılı malzeme ve biçimlenmeler, moda malzeme ve formlar kullanılabilirdi. Ancak, 1950'lerde yapı cephelerinde sıkça kullanılan (örneğin, Keçiören'de yerel yönetimlerin teşviki ile bölgeyle bütünleşen bir malzeme olan) cam mozaiğe Yıldız bölgesinde pek rastlanmaz. Yıldız bölgesi apartmanlarında dekoratif sütunlar, üçgen alın ve pvc bazlı malzeme daha sık kullanılır.

1997 Çalışması Bulguları (Büyükgöçmen, 1997)

Çalışma, 4. Cadde üzerinde ve bu caddeye bağlanan yollar üzerindeki 10 apartman sahibi ile yapılmış görüşmeleri içerir. Görüşülen hane başkanlarının hepsi, Orta Anadolu kentlerinden (genelde 1960'lı yılların başında) Ankara'ya gelmiş ve Yıldız'da ortalama 1.000 m² alan işgal etmiştir. Bu büyük alanların içinde yapılan gecekondularda oturan haneler, daha sonraları aynı arsa içinde akrabaları için de gecekondu inşa etmiş, arsaların kalan kısımlarında sebze ve meyve ekilmiştir. 1990'lı yılların başında,

ana cadde üzerinde ve yakınındaki arsalarla yapsatçıların ilgisi yoğunlaşmış ve alanın önemi nedeniyle %50 ortaklık ile “dönüşüm” başlamıştır. 10 apartmanın 7’si ortaklıdır ve apartman başına 4 ortak düşmektedir.

1998 Çalışması Bulguları

Çalışma, Yıldızevler mahallesi sınırları içinde 62 apartman sahibi ile yapılan bir anket uygulaması ve görüşmeleri kapsamaktadır. Çalışma bulgularına göre, apartman arsalarının yarısından fazlasının üzerinde gecekondulu varmış ve arsanın kalan kısmı da ekiliyormuş. Arsaların %48’i satın alınmış %15’i babadan kalmış, %23’ü ise işgal edilmiştir. Apartmanların %77’si ortaklıdır ve bina başına 3.5 ortak düşmektedir. Ortaklar öncelikle kardeşler ve diğer yakın akrabalarlardır. Parseli apartman yapılacak ölçülere getirmek için komşular ile de ortaklık yapılmaktadır.

Çalışmadaki apartmanlar genelde yaklaşık 5 katlıdır ve apartman başına 14 daire ve yaklaşık 4 dükkân düşmektedir. Ortalama daire büyüklüğü 130 m² civarındadır. Bu 5 katlı apartmanların %53’ünde kapıcı dairesi varsa da, apartmanların yalnızca %47’sinde kapıcı vardır. %35’inde kapıcı hizmeti dışarıdan alınırken, %18’inde kapıcı hizmeti yoktur. Ayrıca, apartmanların %65’inde açık, %6’sında kapalı otopark varken %29’unda yoktur. Beş kat yüksekliğini geçen apartmanlarda asansör yapılması zorunludur. Bu durum, apartmanların genelde oldukça iyi durumda olduğunu, iç hizmetlerinin de sağlanarak yapıldığını göstermektedir.

Rantın Biçimlendirdiği Dönüşümün Sonucu: Fiziksel Mekân

Özellikle ıslah imar planlarının açtığı yasal yoldan kendi güçleri ile pazarlık paylarını arttıran yapsatçılar ve kendi olanaklarını birleştirebilen arsa sahiplerinin bu planları bir yatırım aracı olarak kullanabildikleri ortaya çıkmıştır. Kentte (örneğin Birlik Mahallesi), bu tür dönüşüm yaşayan her bölgede olduğu gibi hem nüfus hem konut yoğunluklarının artmasına karşın hizmetlerin, özellikle de yeşil/açık/oyun alanı dağılımının aynı ölçüde artmadığı, eksik kaldığı, sosyal açıdan eski gecekondulu ve yeni yüksek gelirli ailelerin yeni apartman blokları içinde sosyo-

ekonomik ve demografik bir karışım içinde kaldığı bir doku oluşmuştur. Bu doku açık bir rant transferinin sonucudur.

1997 yılı tezi, dönüşüm sırasında imar planları ile özel mülkiyete geçen arazi miktarını bildirmektedir (Büyükgöçmen, 1997).

İmar Planları ile Hazineden Özel Mülkiyete Geçen Arazi

	İmar Planı Öncesi		İmar Planı Sonrası	
	m ²	%	m ²	%
Hazine	13.000	2	55.000	6.7
Ankara Belediyesi	43.000	6		
Çankaya Belediyesi	80.000	10		
Özel Mülkiyet	684.000	82	765.000	93.3
TOPLAM	820.000	100	820.000	100

(Kaynak: Büyükgöçmen, 1997)

İlk af yasaları ile başlayan, gecekonduların, kamu arazisinin özel araziye dönüşümü ile yasallaşma süreci, kentsel kamu arazilerini özel sektör lehine azaltmıştır ki bu sorun yalnızca Yıldız gecekondular bölgesinde değil, genelde tüm gecekondular bölgelerinde görülmüştür. Sorunun önemi elbette sosyal ve teknik altyapının nüfus ile orantılı olarak sağlanmasında ortaya çıkmıştır. Nitekim Yıldız'da yapılan bütün alan çalışma ve gözlemlerinde, altyapı eksikliği ve yetersizliği tespit edilmiştir.

Bugün Yıldızevler bölgesi, son yıllarda yapılan yüksek katlı, lüks konut siteleri, yapsat yöntemi ile oluşturulmuş apartmanlar ve arada artık tek tük kalmış gecekondularla kaplı. Alanın Dikmen Vadisi'ne bakan yamaçları ise 1 trilyon gibi bedeller ile satışa sunulan villalar ve lüks konut sitelerinden oluşuyor. Bu dokunun oluşum süreci bağlamında:

- Hem nüfus hem de konut yoğunlukları arttı,
- Kat sayıları arttı,
- Ancak bazı hizmetler (oyun alanı/yeşil alan gibi) eksik ya da yok,

- Açık bir rant transferi var. Gecekondu sahipleri ki boş, ekilen alanları işgal edip kaçak konut yaptılar; şimdi yüksek değerli apartman dairelerine, hatta işlerini kurabilecekleri dükkânlara sahip oldular.

- Bölgede şimdi ilginç bir demografik karışım var; eski gecekondu ve yeni yüksek gelirli aileler modern apartman blokları içinde.

- Konut stoğundaki bu dönüşüm, yeni bir girişimci/yapsatçı grubu yarattı ki bunlar aynı zamanda başka işler de yapıyorlar ve fazla yatırım yapmadan, daha inşaat bitmeden konutları satıyorlar. Yıldız'da dönüşümün yönü ve hızını sağlayan taraf yapsatçılardır.

Rant Paylaşımı

Gecekondu dönüşen apartmanlaşmanın başlaması ile rant paylaşımı konusu yeni yapılan apartmanlarda daire ve dükkânların paylaşımı üzerinden devreye girmiştir. Bu paylaşım, iki ayrı taraf arasında gerçekleşiyordu; alandaki arsa sahipleri ve istek ya da zorunluluk nedeni ile arsa sahiplerinin oluşturduğu ortaklıklar ve alanda hızla, denetimsiz elde edilebilen yüksek rantın çekiciliği ile yaptıkları başka işleri terk edip alana yoğunlaşan "yapsatçılar". Alandaki arsa sahipleri, alana ilk yerleşenler, gecekondu sahipleri ve/ya da onların çocuklarıdır. Gecekondu nüfusunun birçok ilgili çalışmada yinelenen demografik ve sosyo-ekonomik özelliklere sahip olduklarına değinilmişti. Bu nüfus, böyle önemli bir rant paylaşım sürecinde eğitimi, kent bilgisi, kent deneyimi sınırlı, bu konularda kentin sunabildiği destek hizmetlere erişemeyen, bu konudaki bilgisi ve güvencesini kendi iç akraba/tanıdık/arkadaş çevresinden sözlü olarak edinen bir gruptur.

Karşıda, yapsatçılardan oluşan grup ise daha genç, daha eğitilmiş, daha önce başka işlerde çalışarak kenti tanımış, kent bilgisi edinmiş, kent- sel bilgi kaynaklarına ulaşmada daha çok sayıda seçeneğe sahiptir. Yıldız'da dönüşümü sağlayan yapsatçı grubuna ilişkin iki kaynak var. Biri- si, 1997 çalışmasında anket uygulanan 10 apartmanı yapan yapsatçı ile yapılan görüşmeler, diğeri 1998 yılı çalışması kapsamında görüşülen 10 yapsatçıdan derlenen bilgiler.

Bu bilgilere göre, genelde deneklerin hepsi 1970'li yılların sonunda ve 1980'li yıllarda kente göç etmişlerdir. Arsa sahiplerine oranla daha genç ve daha eğitimlidirler. Yapsatçılık yapanların yapsatçılık öncesi yaptıkları

rı işler arasında, inşaat işleri, inşaat malzeme ticareti, oto galeri sahipliği, memurluk ve esnafılık (berber, kasap) olduğu saptanmıştır. Yapsatçılar, ortalama son 10 yıldır Dikmen, Balgat, Abidinpaşa ve Yıldız gibi gecekondu dönüşüm alanları yanı sıra Çayyolu, Emek, Tandoğan gibi konut alanlarında çalışmaktadırlar. 1998 yılında görüşülen sekiz yapsatçı, yazıhanesinin olduğunu; beş yapsatçı, kamyonetin de olduğunu bildirmiştir. Hiç birinin makine parkı ve işçi ekibi yoktur. İşe, genelde kâr ve başarı şansı yüksek, Yıldız'a ise, hem inşaat hem de satış koşulları uygun olduğu için girmişlerdir. Gereken kapitali dört kişi ailesinden, kalanlar da kendi birikimleri, yurt dışı çalışmaları ve taşınmaz satışından sağlamıştır.

Gecekondu nüfusuna oranla daha elverişli pazarlık koşullarına sahip olan yapsatçılar, Yıldız'da dönüşümün yönü ve hızını sağlayan ve bu durumda rantın önemli bir kesimini alan tarafı oluşturmuşlardır. Yapılan görüşmelerde, arsa sahiplerinin; eğitimi, kent bilgisi ve inşaat sektör deneyimi gecekondu sahibi nüfusa oranla daha yüksek olan yapsatçılar tarafından nasıl mağdur edildiğine ilişkin bilgiler aktarılmıştır. Örneğin, yapsatçı ile 10 daire üzerinden anlaşma yapılmışsa da, yapsatçı yan parseli de satın alıp 20 daire yapmış ve 18 daire ve 6 dükkânı kendisi almış, 2 daire ve bir dükkânı arsa sahibine vermiştir. Bu örnekte olduğu gibi, genelde paylaşımda "aslan payını" yapsatçının aldığı iletilmiştir. 1986 çalışmasında 28 apartmanda var olan 281 dairenin 108'ini yapsatçı yapmış, 84'ünü kendisi almış, 68 daire ise arsa sahibi ve ortaklarına kalmıştır.

1998 tarihli, 62 denekli çalışmadaki rant dağılımına gelince; apartmanı kendisi yaptıran dört kişi ve apartmanı babadan miras alan bir kişi dışında, 58 apartman yapsatçı ile %50 paylaşım ile yapılmıştır. Bu apartmanlardaki toplam 856 dairenin 163'ünü arsa sahibi ve ortakları alırken, 693 daireyi (%81) yapsatçı almıştır. Çalışma kapsamındaki 234 dükkânın, arsa sahipleri ve yapsatçılar arasındaki dağılımını, anketlerden kesin saptamak olanağı olmadı. Ancak, görüşülen apartman sahipleri, yapsatçı ile daire ve dükkânlar konusunda %50 paylaşım anlaşması yaptıklarını vurguladılar. 14 ankette, bu paylaşım ile ilgili sayısal bilgi vardı ve bu bilgi uyarınca 14 binadaki toplam 49 dükkânın 24'ünü arsa sahibi almıştı ki, bu %49 gibi bir oran yapar ve yapsatçı ile yapılan %50 paylaşım anlaşmasını doğrular. Ancak bazı durumlarda, dükkânlardan

birisi, örneğin bir araba galerisi olarak kullanılabilir niteliğe sahipse, yapsatçı yalnızca bu dükkânı alabiliyor ya da 1997 örneğinde olduğu gibi, apartmanın en üst katında yapılan bir dubleks daire karşılığında diğer daireler ve hatta dükkânlar üzerindeki haklarından vazgeçebiliyordu. Genelde meslek yüksek okulu ya da lise mezunu ve inşaat sektör deneyimi olan yapsatçılar ile en fazla ilkokul mezunu ve sektörü iyi tanımayan gecekondü sahipleri arasında yapılan bu anlaşmalarda bilgi, dolayısıyla güç yapsatçının elinde olduğu için yapsatçının en çok kâr getirecek payı almış olduğu varsayılabilir.

Apartmentlaşan bazı gecekondü bölgelerinde, eski arsa sahipleri, yeni apartmanlarda paylarına düşen birer dairenin çocuklarını da konut sahibi yapmaya yetmediği, bu apartmanlara gelen üst gelir gruplarının harcaması ve yaşam biçimleri arasında yabancılaştıkları, bu yeni grupların hizmet talepleri karşısında apartman yaşamının giderek pahalılaşması ile dairelerini satıp kentin daha uzak ve ucuz apartman bölgelerine gidebildikleri biliniyor ama elverişli konumu nedeniyle Yıldız'da durum genelde böyle olmadı. Bir daireden fazla ya da bir daire bir de dükkân alabilenler, kentin içinde sıkışan üst orta ve üst gelir gruplarının bu yakın çepere çıkma talebi altında satış fiyatı ve kira bedelleri yükselen apartmanlarda kaldılar. Bu apartmanlarda birden fazla daire ve dükkân elde edebilen yapsatçılar da, bu apartmanlarda yaşamlarını sürdürdüler. 1998 yılında bile apartmanlarda daire satın alarak ve/ya da kiralayarak oturanların meslekleri sorulduğunda; doktorlar, akademisyenler, askerler, milletvekilleri, mimarlar, üst düzey bürokratlar ile karşılaşıldı ki, istenen yüksek kira ve satış bedellerini ancak bu meslek grupları ödeyebiliyordu.

Arsa sahipleri ile paylaşılan rant konusunda (aynı yıl, 1998) apartmanlardaki kira ve satılık daire fiyatları bu konuda bir göstergesi oluşturuyor. Çalışmada 190 dairenin kirada olduğu ve 90 dairenin de satılık olduğu saptandı. Bir daire kirasının eski yıllarda 40 milyon TL civarında olduğu, ancak artık 100 milyon TL'den aşağı kira olmadığı, boşalan dairelerin de bu miktar üzerinden kiraya verildiği belirtiliyor. 1998 yılında kiraya verilmiş dairelerin ortalama aylık kirası 89 milyon TL ve satılık dairelerin fiyatının ortalama 22 milyar TL olduğu hesaplanmış.

Bu değerler, arsaları, işgal ederek ya da değerlerinin çok altında ödemeler ile kapatan arsa sahipleriyle kahvehanelerden topladıkları işçiler,

kiraladıkları iş makineleri ile inşaata giren, paraya sıkıştıkça daire satarak inşaatı bitiren ve sonunda daire ve dükkân sahibi olan yapsatçıların kamuya dönemeyen yüksek gelirlere sahip olabildiklerini gösterir. Bu durum, yeşil ve açık alanları kısıtlı, yolları, otoparkları yetersiz bir bölge yaratmanın yanında, dokuları, topografyaya çok da özen gösterilmeden alan üzerine yaymıştır.

Sonuç

Türkiye, yaklaşık 1940-45 yılları ile 1980'li yıllar arasında yoğun, yaygın ve önemli bir gecekondulu sorunu yaşadı. Bu süreç, boyutları, iç kurgu ve niteliği ile bu ülkenin ekonomisini, siyasetini, kültürünü, sosyal yapısının örgütlenmesini ve kentleşme sürecinin ve fiziksel mekânının biçimlenmesini önemli ölçüde etkiledi, hatta zaman zaman yönlendirdi. Bu zaman boyutu içinde gecekondulu olgusu özellikle de kentin ekonomik ve siyasal mekânlarında üstlendiği rolün dış etken ve kararlar ile de yönlendirilmesi ile bir değişim sürecine girdi. Bu süreç bağlamında, gecekondulu olgusu, 1940-1950 döneminde dağınık bir barakalaşma, yoğun ve yaygın bir yoksulluk ve sefaleti yansıtıran; 1950-1960 dönemindeki "mahalleleşme" ve "kente yerleşme" olgularının, gecekondulu nüfusu için belki de birinci "kırılma" noktasını yansıttığı öne sürülebilir.

Yerleşik eski kent halkının, kent yöneticilerinin, kamuoyunun, medyanın karşı olduğu, kentlerin fizikî ve sosyo-kültürel mekânlarını "kırlettikleri" tartışılan gecekondulu olgusu, salt nüfus baskısıyla mı, sayıları durmadan arttığı ve kent mekânında kalabilmek için statükoyu destekleyerek "oy depoları" oluşturdukları için mi (ki bu özelliğe kırdada da sahiptiler) kentlere yerleşmeyi başardılar? Bu soruya verilebilecek başka bir yanıt var: Bu nüfus, ekonomik mekânda çok önemli işlevler yüklenmişti. 1950 sonrasında başlayan sanayileşme ve kentleşme atağı içinde kırdan göçen bu örgütsüz, az becerili, az eğitilmiş işgücü, kendine özgü üç özelliği ile önemli idi: Ucuzdu, hareketliydi ve umutla doluydu. Bir ulusal savaş ve dünya savaşı tehlikesinden yeni kurtulan sektörler, ithal teknoloji ile hızla toparlanmaya çalışırken ek maliyetler yüklenemedi. Göçenlerin örgütsüz ve çok sayıda olmaları, emek maliyetini belirli bir düzeyde tutuyordu. Üstelik göçenler, ekonomik ve fiziksel mekânlarda girdikleri yerlerde umutlu ve olumlu davranıyorlar, yargılamak,

karşı çıkmak yerine uymaya, bütünleşmeye çalışıyorlardı. Ayrıca, henüz örgütlenmemiş olmalarından gelen “hareketli” bir özellikleri vardı; bir başka deyişle “her işi yapmaya pazarlıksız hazırıldılar”.

1960’ların başında ekonomik mekânda ithal ikâme modelinin benimsenmesi, gecekondü nüfusu için bir diğer kırılma noktasını oluşturdu. Bu modelde, çok kritik olabilecek, iç pazardaki talebin ve kâr hadlerinin düşmesinin engellenmesinde yurt dışından gelen döviz desteği ve kırsal kesimin sübvansiyonunun yanı sıra, gecekondü nüfusu kentle bütünleşebilme amacıyla kentli gibi tüketim talebi geliştirdi, bu talebi karşılamak için arz boşluklarının olduğu yerlerde kendisi üretim yapıp bu boşlukları kapattı ve yine kendisi “enformel” dağıtım kanalları kurarak arzın talebe ulaşmasını sağladı, talebi canlı tutup pazar yüzeyini genişletti. Bu yeni katkılarında başka, tüm ekonomik sektörler için ucuz işçi sunmayı sürdürdü, kırdan transfer ettiği sınırlı kapital, aile içi biriktirmeler, iç borçlanmalar, iç ilişki ağları ile mekândaki yerleşmesini güçlendirip yeniledi.

Sonuçta, 1966 yılında 775 sayılı yasa ile gecekondunun varlığı resmen kabul edildi, kentte yerleşebilmesine yönelik yasal ve formel olanak ve kurallar getirildi. Bunların sonucunda, 1950’lerin teneke damlı, altyapısız mahalleleri, 1970’lerin sonunda düzgün, düşük yoğunluklu, yeşil ağırlıklı, altyapılı mahallelere dönüşmeye başladı, ancak değişme süreci bu noktada bitmedi.

Değişen ekonomik konjonktür, kentin diğer gelir gruplarını da etkiliyor, bu etki kentsel mekâna yeni makroform düzenlemeleri içinde yansıyor. Bu düzenlemelerden ilginç olan biri, eskiden tümüyle gecekondü nüfusunun alanı olan kent çeperlerinde çıkan çatışmadır. Kent içinde sıkışan ve diğer kentsel gruplarla aralarında giderek artan sosyal mesafenin olumsuz sonuçlarından kurtulmak isteyen üst gelir grupları çepere kaçmaya, kredi olanakları açılan orta ve hatta alt gelir gruplarının bazı kesimleri kooperatif örgütleri içinde çeperden pay istemeye başladılar. Böylece üst gelir grupları etki ve parasal güçleriyle, orta gelir grupları yasal haklarının sağlayabildiği güçle, gecekondü nüfusu ise kaba güç ile çeper üzerinde hak paylaşım mücadelesine girdiler.

1980 sonrasında emek pazarına yönelen önlemler ve kısıtlamalar sonucu reel ücretler azalmış, sendikal haklar ve kamu sektöründe istihdam kısıtlanmıştı. Ekonomik mekândaki bu kısıtlamalara karşın fiziksel me-

kânda taviz vermek gerekiyordu. Bu bağlamda toplu konut yasaları ve özellikle de gecekondulara rant paylaşım hakkı getiren “ıslah imar planı” kavramı ve uygulaması getirildi. Bu dışsal müdahale ile yasal statü elde edildikten sonra bu kez genelde içsel dinamikler ile dönüşüm ve sonra da planlama başlayacak ve uygulanacaktı. İçsel dinamikleri harekete geçirmek için arazi ve emlak rantları özel olarak sunuluyordu. Gecekondu sahipleri, yasaların öngördüğü büyüklükte arsaları üzerinde dört kata kadar yükselebilen konutlar yapabilecek, arsalarını istenen büyüklüğe ulaştırabilmek için komşuları ve yerel yönetimler ile pazarlık süreci başlatabileceklerdi. Beklenen bu dönüşümün temel aktörleri, alanın kent içindeki yeri, çevresindeki sosyal statü ve kullanışlara göre küçük ve büyük girişimciler olacak; gerekli finans, yerine göre ailenin birikimlerinden ya da çoğu kez arsa ve kat karşılığı çalışan yapsatçılardan sağlanacaktı. Kentlerin en elverişli noktalarındaki mahallelerde yerel yönetimler, özel sektör işbirliği içinde farklı dönüşüm modelleri uyguladı, ya da büyük inşaat firmaları bu alanlara girdi. Kentlerin yine elverişli noktalarında, örneğin değişik çevre değerlerine, manzara özelliğine ya da yüksek erişilebilirliğe sahip yerlerde, arsa boyutları ve yasa ile sağlanan olanaklara karşın mülkiyet sorunlarının çözümünün yüksek para ve zaman maliyetleri gerektirmesi durumunda büyük girişimci firmalar çekingen davranmaya başladı. Genelde bu tür elverişli mekânsal konumu olan alanlara, örneğimiz Yıldız’da olduğu gibi, kat ve arsa karşılığı çalışan tekil yapsatçılar girdi.

Yıldızevler mahallesi, kamuya dönmesi gereken kentsel rantların, yapsatçı ve gecekondu sahipleri tarafından paylaşıldığı ya da araziyi işgal edenler tarafından dondurulduğu bir örneği oluşturuyor. Bu rant paylaşımında, yapsatçılar bir adım önde giderek dönüşümün yönü, hızı ve biçimini belirlemişlerdir.

Bugün Yıldız’da gecekondu arsa sahipleri ile alana rant peşinde hücum eden yapsatçıların sürdürdüğü denetimsiz rant paylaşımının ortaya çıkardığı fiziksel doku; son yıllarda yapılan yüksek katlı, lüks konut siteleri, yapsat yöntemi ile oluşturulmuş apartmanlar ve arada artık tek tük kalmış gecekondulardan oluşuyor. Alanın Dikmen Vadisi’ne bakan yamaçlarını ise, belirtildiği gibi, 1 trilyon gibi bedeller ile satışa sunulan villalar ve lüks konut siteleri kaplıyor. Bu rant, alanın özel konumu ve alanın yeni yapısına dışarıdan yerleşmiş olan nüfusun özellikleri nede-

niyle oldukça yüksektir ve kent yayıldıkça giderek de yükselmektedir. Bugün alanın Dikmen Vadisi'ne dönük yamaçları kenarına yapılan lüks siteler ve villalar, alanın konumu ve nüfus özelliğinin çekiciliği nedeniyle, alanın girişine yerleşen uluslararası bir otel, alan içi rantları daha da yükseltmektedir.

Kent içinden daha geniş, daha yeni, daha lüks konutlara geçmeyi arzu eden, ancak, kent yakınında da kalmak isteyen ama Dikmen Vadisi'nin lüks villa ve apartmanlarının çok abartılı fiyatlarını ödeyemeyen üst gelir grubu bu alana gelmeyi tercih etmektedir.

Alanın eski nüfusu da, daha önce değinildiği gibi, apartmanlaşma süreci içinde genelde, eğer arsa elverişli bir konumda ise, birden fazla daire ve/ya da dükkân elde edebildiği için, çocuklarına da konut sağlayabilmiş, bu apartmanlar içindeki yaşantısını sürdürebilmiş, örneğin Cevzlidere'de olduğu gibi kendisine düşen bir tek daireyi satarak Sincan ve Fatih gibi mahallelerinde kendisi ve çocukları için iki, bazen de üç daire satın almak zorunda kalmamıştır.

Bu durum, farklı sosyo-ekonomik ve kültür gruplarını apartmanlar bağlamında bir araya getirmektedir. Günümüzde artık bu tür farklılıklar apartman ortamının düzenlenmesi, özellikle de yenilenmesi konularında ortaya çıkmaktadır. Bu apartmanlarda yaşamını sürdüren eski arsa sahiplerinin, işleri ve/ya da emekli gelirlerine ek olarak kira geliri de almakta olmalarına karşın, apartmana, örneğin güvenlik kamerası, sürekli sıcak su, bodrum katlarında eşya depoları, aletli spor salonları, bahçelerde spor sahaları gibi çağdaş hizmetler eklenmesi, veya binaların yenilenmesi gibi konularında talep getiren yeni nüfus ile her zaman anlaşamamakta, özellikle de apartmanda birden fazla daire sahibi oldukları durumlarda kira gelirlerinin azalmaması için direnebilmektedirler.

Bu çalışma, Yıldız'da eski bir gecekondu bölgesinin farklı bir biçimde apartmanlaştığı kabulü üzerinden tartışıldı. Bu farklı biçimi ya da bir diğer deyişle, Yıldız'a özgü dönüşüm özelliklerini yineleyelim:

- Yıldız bölgesi, hem kente göçerek kentın gecekondu alanlarına yerleşebilmiş alt gelir, hem de kent merkezinden çıkmak ama uzaklaşmak istemeyen yüksek gelir grupları tarafından konut alanı olarak talep edilmiştir.

- Gecekonduların yasallaşabilmesi amacı ile çıkarılan 2985 sayılı yasanın açtığı olanaklar, gecekondu arsa sahiplerince ve başka iş kolların-

dan da olsa fırsatları iyi kollayarak, risk almaya hazır yapsatçılar tarafından hızla değerlendirilmiş ve arsaların pazar fiyatı üzerinden oluşan ve günümüze dek sürmekte ve hâlâ artmakta olan yüksek rantın denetimsiz bir yapılaşma içinde haksız biçimde ve hızla paylaşıldığı bir olguyu tetiklemiştir.

- Yeni yapılaşmadan pay alan eski arsa sahipleri ve hatta “aslan payını” alan yapsatçılar, genelde ortaya çıkan bu doku içinde yaşamayı sürdürdüler. Almış oldukları paylar (daire ve dükkânlar) onlara eskiye oranla çok pahalılaştıran apartman düzeni içinde yaşama olanağını sağladı.

- Kentlerin gecekondudan dönüşen alanlarında yaşanan ve “haksız rant transferi” olarak da nitelendirilen süreç, Yıldız’da söz konusu rantın çok yüksek olması nedeniyle gündemdedir. Kentsel konut dokusunun yasal bölümünde yaşayanlar, konutlarının dondurulmuş piyasa değeri içinde kalırken, yasa dışı ya da çok ucuz fiyatlarla, ekilen, boş arazi üzerine yerleşmiş olanlar, bugün yasal konutların çok üzerinde değerlere sahip oldular. Eski bir gecekondusu sahibi, bu gerçeği, “Biz yıllarca burada çamurun, yokluğun içinde yıkım ve sokakta kalma endişesi ile yaşadık, kimse de bizimle ilgilenmedi” diyerek karşıladı.

- Yıldız’da ilginç ve farklı olan bir diğer özellik de, bu yasa ile kentte gecekondudan dönüşmüş hiçbir alanda olmadığı kadar yüksek prestije sahip lüks ve konforlu bir konut alanının yapılaşmış olmasıdır.

Bu noktada, kent planlama açısından yanıtlanması gereken bir soru var: Yıldızevler mahallesinin değinilen farklılıkları nereden kaynaklanmaktadır? Özellikle de Yıldızevler mahallesinin hemen batı bitişiğinde yer alan Hilal Mahallesi, Turan Güneş Bulvarı’nın karşı tarafında, güneyde yer alan Sancak mahallesi ve Sancak mahallesinin de doğusunda ama Cumhurbaşkanlığı Köşkü’nün daha da yakınında yer alan Birlik mahalleleri yer yer benzer özellikler sergileseler de, Yıldızevler mahallesindeki özelliklerin yoğunlaşma düzeyine erişemezler.

Sorunun yanıtı, Yıldızevler’in, metin içinde de yinelenen konumu ile ilgilidir. Yıldızevler’in Atatürk Bulvarı’nın uzantısı Simon Bolivar Caddesi’ne ve kenti Oran, Gölbaşı yöresine bağlayan Turan Güneş Bulvarı’na bitişik olması, çevresinde Çankaya, Milletvekili Lojmanları, OR-AN Sitesi, Basın Sitesi gibi 1970 ve 1980’li yılların prestijli konut bölgelerinin yer alması, kente çok yakın olması ve çok kolay ulaşılabilmesi, çevresel ortamın hizmetler açısından (iç yeşil alanlar ve oyun alanları dışında),

oldukça yeterli olması, alan konumunu elverişli kılmıştır. Ayrıca, özellikle 1990 sonrasında alanın prestijini çok yükselten ve belki de komşu, benzer alanlardan daha önemli ve yüksek düzeyde bir prestij profiline sahip olmasına yol açan öge, Dikmen Vadisi'nin doğu yamaçlarında ve bu yamaçlar ile Hoşdere Caddesi arasında kalan alanda tripleks villalar ve çok lüks konut sitelerinin gelişmesidir. Bu konut dokusu, bugün Ankara kentinin en lüks konutlarını içeriyor. Bu dokunun etkileri, Yıldızevler mahallesinin kuzey batısında, Dikmen Vadisi'ne doğru inen Kışinev Caddesi boyunca 1990'lı yılların sonunda ve 2000'li yılların başında oluşan Alkazar Evleri, Ege Konutları gibi lüks sitelerin varlığında da hissedilir.

Yıldızevler mahallesinin girişinde, yine 1990'lı yılların sonunda, belirtildiği üzere, uluslararası bir otelin yapımı ve güvenli, kent içi yoğun alanlara oranla kolay korunabilen bu otelde önemli yurt dışı devlet adamları ve üst düzey bürokrasinin ağırlanması da alanın doğu kesimini oluşturan bu mahallenin prestijini arttırmıştır.

Yıldızevler gecekondü mahallesinin dönüşüm öyküsü, serbest pazara bırakılan dönüşüm olgusunun kente dönmesi gereken rantı, kişiler arasında yağmaya açabilmesinin öyküsüdür. Devletin, çıkarmış olduğu dönüşüm yasanın uygulamasını izlememiş olması, bu yasanın açtığı yolları denetlememiş olması, bir arabulucu olarak görev üstlenmemiş olması, yoksul gecekondü nüfusunu yapsatçıların eline bırakmıştır. Yıldızevler gecekondü mahallesinin dönüşüm öyküsü, bu açıdan kent planı için ilginç bir örnek oluşturur.

KAYNAKÇA

- Büyükgöçmen, N. A., 1997, "Effects of Improvement Plans on Squatter Areas: Ankara Case", Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümüne verilmiş, basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İmar ve İskan Bakanlığı, Mesken Genel Müdürlüğü, Araştırma Dairesi, Gecekondü Ön Çalışmaları 6, 1964, "Ankara-Esat, Çankaya ve Dikmen Gecekonduları", İİB, Mesken Gn. Md. Araştırma Dairesi basımı, Ankara.
- Ödev, 1997, "Yıldızevler Mahallesinde 19 Gecekondü Sahibi ile Anket Çalışması", Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, CRP 242 Urban Geography dersi ödevi.

- Ödev, 1998, "Yıldız 1998", Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, CRP 242 Urban Geography dersi ödevi.
- Serdaroğlu, B. A. 1987, "Apartment Development in Squatter Areas: The Case of Yıldız, Ankara", Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'ne verilmiş, basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şenyapılı, T., 1981, Gecekondu: Çevre İşçilerin Mekanı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara.

Prof. Dr. Tansı Şenyapılı: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İdari İlimler Fakültesi, İşletme Bölümü'nden 1961 yılında lisans, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden 1964 yılında yüksek lisans derecesi ve University of Pennsylvania, Regional Science Development Bölümü'nden 1967 yılında yüksek lisans derecelerini aldı. 1963-1971 yılları arasında İmar ve İskân Bakanlığı, Bölge Planlama Dairesi'nde uzman plancı olarak görev yaptı. 1971 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'ne öğretim görevlisi olarak girdi. 1977 yılında doktor, 1982 yılında doçent ve 1989 yılında da profesör unvanlarını aldı. 1986 yılında Sedat Simavi Sosyal Bilim Ödülü'nü aldı. 1991-1994 yılları arasında Şehir Planlama Ana Bilim Dalı Başkanlığı, 1994-2000 yılları arasında Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanlığı görevlerinde bulundu. 1991-2001 ve 2002-2005 yılları arasında Mimarlık Fakültesi Yönetim Kurulu üyeliği yapmıştır. Çeşitli araştırma projeleri yürütmüş/katılmış olan Şenyapılı'nın özellikle gecekondu sorununun çeşitli yönlerini inceleyen yayınları vardır.

Or-An Şehri, Oran Sitesi

Necati Kazancı

Doğal gelişim seyrinde oluşan bir semt/mahalle, geleneksel olarak kapsadığı konut dokusu ve sosyal yapıları ile tanımlanır. Oysa Oran Sitesi, “olağan oluşum süreci” dışında yapılaşmış ve ortaya çıkmış olan bir semttir. Oran Sitesi girişimcileri, -ortaya çıktığı dönem göz önünde bulundurulduğunda- oldukça yenilikçi sayılabilecek düşüncelerle yola çıkarlar. Fakat, gelişme sürecinde ortaya çıkan koşullar nedeniyle, zaman içerisinde ortaya çıkan sonuç, projeyi ilk düşüncelerden oldukça farklı bir noktaya taşımıştır. Bu yazının konusu, ortaya çıkış öyküsünün etrafında dolaşarak, Oran semtinin gelişimini anlamaya; buna ilaveten, başlangıçtaki niyetlere tezat olan sonuca nasıl gelindiğini açıklamaya çalışmaktır.

Oran Sitesi'nin Kuruluşu ve Gelişimi

Ankara'nın konut sorunu, Kurtuluş Savaşı yıllarından başlayarak ortaya çıkan bir sorundur ve şehrin başkent oluşuyla beraber büyümüştür. 1950'li yıllardan itibaren de, toplumsal değişimin sonucu olarak, hızlı kentleşme ile birlikte etkilerini daha fazla arttırmıştır. Bugünkü Oran bölgesinde oluşturulmaya çalışılan konut dokusu da, bu artan konut talebine bir çözüm bulma arayışının sonucu olarak yaratılmıştır. Oran Sitesi'nin kuruluşu, bir özel sektör girişimi olarak başlar. Bu yönüyle, kuruluş yılları açısından, ülke ölçeğinde ilginç bir girişim olmuştur. Zira o döneme kadar, özel girişimciler tarafından ele alınıp gerçekleştirilmiş bir uydu kent projesi yoktur. Ulaşılmaya çalışılan hedef, 30.000 kişinin yaşayacağı ve yaklaşık 7.000 konut ve sosyal tesislerin yer alacağı, çağ-

Davetli bir yazıdır.

daş bir kent oluşturmaktır. Bu anlamda proje, 1970’li yıllar için özgün sayılabilecek bir deneme olarak kabul edilir.

Oran Sitesi’nin kurulduğu alan, Ankara’nın Dikmen Köyü sınırları içinde kalan, Çal Dağı tepelerinin güney yönünde yer alır. Yerleşim için seçilen arazi, o zamanki kent sınırının 7-8 km. dışındadır. Kentten tamamen kopuk olan bu arazi, kuruluş dönemlerinde (1970’lerin ilk yılları) tek şeritli bir yol ile Çankaya-Yıldız Mahallesi’ne bağlanmaktaydı. O yılların Yıldız semtinin (bugünkü Turan Güneş Bulvarı ile Cumhurbaşkanlığı arazisi çevresi) neredeyse tümüyle gecekondularla dolu olduğunu belirtelim. Günümüzde, anılan alan ile Oran Sitesi arasının tamamen yapılaşmış ve birleşmiş olduğunu da hatırlatmak gerekir. Konut alanının yer seçimi, bize, Oran yerleşim bölgesi seçilirken ortaya konan temel yaklaşımlardan birinin ipucunu vermektedir: Çankaya semtinin sınırları ile yeni oluşmakta olan uydu kent, kent merkezinin uzağında yer almalı, ancak merkeze ulaşım hızla sağlanmalıdır.

Semt in oluşumunu neredeyse başından beri izleyen/yaşayan biri olarak, gelişimi iki aşamada ele almanın doğru olduğunu düşünmekteyiz. İlk aşama, başlangıçtan, Oran Sitesi’nin doğu yönüne, site ile Dikmen Köyü sınırları arasındaki araziye inşa edilen milletvekili lojmanlarının yapımına kadar olan dönemdir. Bu dönemi 1970 ile 1984 yılları arası olarak tarihleyebiliriz. Diğer dönem ise, 1984 yılı sonrası olarak belirlenebilir. İleride değinileceği üzere, milletvekilleri lojmanlarının yıkılmasıyla beraber, semt açısından farklı özellikler arz eden bir dönem başlamıştır.

Oran Sitesi, ilk yerleşim alanının iki yönüne doğru gelişmiştir. Doğru yönünde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Milletvekilleri Sitesi (daha çok milletvekili lojmanları olarak anılmıştır) ve batı yönünde, Atatürk Sitesi. Bu sitelerin inşası ile Oran Sitesi daha kalabalık bir yerleşim alanına dönüşmüştür. Daha sonrasında inşa edilen “diplomatik site” ve diğer yapılaşmalarla beraber, Dikmen Köyü’nden Konya Yolu’na dek uzanan alanın adı “Oran Sitesi” olarak anılır hâle gelmiştir. Oran Sitesi’nin adının bilinirliğinden kaynaklanarak, Oran Sitesi’nin Dikmen Köyü ve Çal Dağı çevresindeki yeni yerleşim alanları “Yukarı Oran”; Oran Sitesi ile Yıldız Senti arasında kalan alanlar da “Yeni Oran” olarak adlandırılmıştır.

OR-AN'ın Doğuşu

1970'li yıllara gelindiğinde, toplumsal gelişmeler, ülkedeki konut sorununu daha yoğun biçimde gündeme taşımıştı. Gerçekten de, konut edinme, dar ve orta gelirli için özellikle '70'lerin önemli bir sorundur. Konut talebinin karşılanmasına dönük bugün var olan gelişmiş finansman yöntemleri henüz oluşmuş değildi ve o yıllarda, sadece bir kamu bankası ve SSK'nın kısıtlı fonlamaları ile konut edinme desteklenebilmekteydi. Bunun yanında, -her biri ayrı bir öykü konusu olabilecek kooperatif modelinin de yaygınlık kazandığı görülmektedir. Bu alanda, düzenlenmiş ve kurallara bağlanmış bir konut pazarının oluşmamış olması, toplumda farklı arayışları doğurmuştur. Kentlerdeki konut üretimi, "kat karşılığı, arsa karşılığı" denen bir modeli ortaya çıkarmıştır. Bu yöntemle, kent içinde değeri artan az katlı konutlar yıkılarak çok katlı apartmanlara dönüşüyor; diğer yandan, gerçekleştirilen imar değişiklikleri sonucunda, kentler, çok katlı yeni konutlarla daha fazla yoğunlaşıyordu. Bu durum, gereksinimleri karşılayamadığı gibi, hem kentleri yaşanamaz hâle getiriyor, hem de yapı kalitesi ve yapı maliyetlerini olumsuz yönde etkiliyordu.

Bu dönemde, bir grup girişimci, yukarıda aktarılan çemberin dışına çıkarak yeni bir yol izlemeye karar verirler. Bunun neticesinde, genellikle mimar ve mühendislerin oluşturduğu bir grup tarafından kurulan çok ortaklı bir anonim şirket, "OR-AN" yani "Orta Anadolu İnşaat A.Ş." ortaya çıkmıştır. Şirketin ortak sayısının, 350 kadar olduğu belirtilmiştir (Ultav ve Sahil, 2004).

Anılan dönemlerde, bir özel sektör girişimi olarak önemli hedefler seçilmiştir. Belirtildiği üzere, yaklaşık 30.000 kişinin yaşayacağı ve bu nüfusa hizmet sağlayacak sosyal yapıların oluşturulacağı bir uydu kent yaratmak hedeflenmiştir. Bu amaca yönelik olarak, Ankara çevresinde, gecekonduların henüz işgal etmediği Çal Dağı'nın güney eteklerinde 110 hektar arazi edinilerek işe başlandı. Seçilen araziden kente ulaşım, var olan tek şerit bir yolla sağlanıyordu ki, bu yolun varlığı, yeni kurulacak olan bir yerleşim için önemli bir avantaj sağlamıştır.

Girişimcilerin, konut satış sürecinde öne çıkararak slogan hâline getirdiği, "temiz hava şehri" ya da "OR-AN temiz hava şehri" ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, hava kirliliğinin ciddi bir sorun hâline geldiği

başkentte, yeni sakinlere alternatif bir yaşam alanı sunma arzusu vardır. Arazi seçiminde; bölgenin manzarasının, Ankara çanağının dışında yer almasının ve mikroklimatik özelliklerinin etkili olduğu düşünülebilir.

O yıllarda, Ankara’da konut ısıtmasında ağırlıklı olarak kömür kullanıldığından, özellikle kış mevsiminde Ankara çanağında yoğun bir hava kirliliği yaşanıyordu. Dolayısıyla, soğuk havadan kaynaklanan olumsuzluklar yanında bir de “temiz hava solumak” gibi bir sorunla karşılaşılıyordu. Bu durum, konutların ısıtılmasında doğal gaz kullanımına geçilinceye kadar sürmüştür. Kış mevsiminde, kirliliğin sınır değerleri aşması durumunda, kaloriferlerin yakılması bazen yasaklanıyor ya da belli saatler arasında yakılmasına izin veriliyordu. Bu durum, belirtildiği gibi, Oran konutlarının pazarlamasında kullanılan ana motif olmuştur. Gerçekten de bu bölgede, -herşeye rağmen bugün dahi- hava kalitesi ve iklim koşulları, kent içine göre oldukça farklıdır. Sıcaklık, kent merkezinden daima 3-4 derece düşüktür ve rüzgâra açık olmasından dolayı da hava oldukça temizdir.

“OR-AN Şehri” olarak başlayan adlandırma, zamanla yazım şeklini de değiştirerek “Oran Sitesi” biçimini almıştır. Bu ad değişimi, belki de yerleşimde başlangıçta öngörülen yapılaşmanın sağlanamamış olmasının da yansımasıdır. Oran Sitesi’nde inşaatlar, 1970 yılında başlamış ve ilk olarak, bugün “birinci parsel”, “ikinci parsel” olarak bilinen yapı gruplarının inşaatına başlanarak konutlar satış ve iskâna açılmıştır. Bu sırada konutlara yerleşenler ve konut edinenler, genel olarak dönemin seçkinleri diyebileceğimiz gruptan insanlardı. Özellikle, siyasilerden burada oturmaya başlayan kişiler nedeniyle Oran Sitesi, bir “prestij semti” olarak ünlendi.

İlk iki yapı grubu, dörder katlı bloklardan oluşan ve farklı büyüklükleri olan konutlar idi. Diğer iki yapı grubuysa, “Birinci Sigorta Blokları” ve “İkinci Sigorta Blokları” olarak bilinen, yine dörder katlı yapı gruplarından oluşmuştur. Bu gruplardan ilk ikisi, OR-AN şirketi tarafından yapılırken, diğer ikisi o dönemde sağlanan Sosyal Sigortalar Kurumu kredisi ile yapılmıştır. Sigorta kredisi ile yapıldığı için bu iki yapı grubuna “Sigorta Blokları” adı verilmiştir. 1978 yılına dek uzanan süreçte tamamlanan konut sayısı 500 civarındadır. Çarşı merkezi blokları olarak adlandırılan çok katlı blokların tamamlanması ile bu sayı 700 civarına çıkmıştır. Çok katlı yapılar, iki kat çarşı ve üstünde sekiz kat konutlar

olarak ve bitişik düzende bloklar hâlinde inşa edilmiştir. Çok katlı yapı grubunda ilk iskân, 1979 yılında başlamıştır. Çarşı bloklarının kısım kısım ve zamana yayılarak tamamlanması nedeniyle, site için düşünülen çarşının oluşması gecikmiştir.

Kuruluş Dönemi Sorunları

İnşaat süreci yıllara uzayınca, kurulan şirket yapısında da sorunlar baş göstermeye başlamış ve başlangıçtaki düşüncelerle çıkılan yolun sonuna gelinmiştir. 1980'lerin ilk yarısından itibaren OR-AN şirketi, elindeki arsaları peyderpey satarak ya da başka yöntemlerle elinden çıkararak, önceden tasarlanan düzen dışında ortaya çıkan yeni bir yapılaşmanın da yolunu açmıştır. Düşünülen sosyal tesislerden sadece çarşının bir kısmı oluşturulabilmiştir. O dönemde, mahallede konuşulan ve yeni bir çarşı olacağı söylenen salyangoz planlı yapı harabe hâlinindedir ve hâlen onarıp kullanılmayı beklemektedir.

Öte yandan, konutlar tamamlanıp yerleşim başladıktan sonra, öngörülen ölçek yakalanamadığı için, belediye hizmetleri yeterince sağlanamamış, bunun yanında birçok sorun belirmeye başlamış ve bu sorunlar, uzun yıllar paleatif çözümlerle geçiştirilmeye çalışılmıştır. Bunların başında ulaşım sorunu geliyor. Uzun yıllar, kent sistemi içinde ulaşım bir çözüm yaratılmadı. Toplu taşıma hizmeti sağlanamayınca ilk yıllarda geçici çözüm yolları bulundu. Konut sahiplerinin aralarında anlaşarak tuttıkları bir minibüs, öğrencilerin ve çalışanların çıkış saatlerine ayarlı seferler yaptı. Ulaşımındaki bu sıkıntı, diğer yandan mahallede başka bir dayanışmanın ve alışkanlığın nedeni de oldu. Oran Sitesinde, özellikle mahallenin kalabalıklaşma dönemlerine dek süren otostop geleneği gelişti.

Kuşkusuz tek sorun ulaşım değildi. Şebeke suyu da ayrı bir problemdi. Kısıtlı saatlerde verilen şehir suyu sıkıntılar yaratıyordu. Gerçi su sorunu o yıllarda yalnızca Oran Sitesinde yaşanan bir sorun da değildi. Hem kentin yetersiz alt yapısı hem de yeterli miktarda suyun kente verilememesi, Ankara'daki su sorununun kaynağıydı. Oran Sitesine ilişkin özel durum ise, sitenin yüksekte bulunuyor olması nedeniyle, su tahsis edilen saatlerde bile yeterli su miktarının alınamamasından kaynaklanıyordu. Kentin diğer bölgelerine nazaran çok daha şiddetle yaşanan su sorunu, hemen hemen her evde yapılan geçici su depolarıyla aşılmaya çalışıldı. Hatta bina

gruplarından bazıları, önemli yatırımlar yaparak kendi su depolarını inşa ettiler. Kuruluş yıllarının (1974 sonrası) diğer bir sorunu ise, -yine kentin diğer semtlerindeki benzer şekilde- ülkede yaşanan enerji krizine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Petrol fiyatlarının dünyada hızla artması, Oran Sitesi'ndeki hesapları da altüst etti. İlk yapılan blokların ısıtma sistemi, blokların tek merkezden ısıtılması düşüncesi ile planlanmış ve yapılmıştı. Tek merkezden ısıtma için alınmış doğru mühendislik kararı, fuel-oil fiyatlarının yüksekliği karşısında başarılı olmadı. Kira tutarına erişen ısıtma giderlerinden dolayı kiraların uzun yıllar düşük kalması, Oran Sitesi'ni tercih edilen bir semt olma durumundan çıkardı. Sonrasında kömüre dönüşüm ve doğal gaz geçişi ile beraber bu sorun aşıldı.

Oran Sitesi'nin kuruluş dönemi sıkıntıları bu kadarla sınırlı değildi. Ulaşımın tek şerit bir yolla sağlanması da önemli bir sorundu. Özellikle kışın, kar yağışının yoğun olduğu dönemlerde yolların kapanması ile ulaşım olumsuz yönde etkilenmekteydi. Oran sakinleri, bu dönemde, birçok kez Can Dünder'ın yazısındaki benzer sahneleri yaşamıştır:

Oran'da Bir Öğrenci

Burası Ankara Oran Sitesi... 1982 Eylül'ünde tek çocuk hükümranlılığı sürdürdüğüm baba ocağından -annemin gözyaşları arasında- ayrılıp Oran'daki bekâr evine çıktım. Oran, o zamanlar Ankara'nın bir hayli dışında oluşturulmuş bir uydu kent, Bülent Ecevit'in şöhrete kavuştuğu bir temiz hava şehriydi. Sevgili okul arkadaşım İlhami Algör'le birlikte, yazar-çevirmen Nihal Yeğinobalı'nın kardeşi, OD-TÜ'lü akademisyen Asım Yeğinobalı'nın möbleli evinde kiracıydık. Şimdikinden çok farklı olarak, kar yağdı mı Oran'ın şehirle bağlantısı kopar, herkes başının çaresine bakardı (www.candundar.com.tr).

Sorun sadece ulaşmamak olsa iyi. Ankara kent merkezi ile olan iklim farkı nedeniyle gece yağın karın yolları kapaması, birçok kez günlük ulaşım da aksamalar yaratmaktaydı. Bu durumu açıklama çabaları, birçok Oran'lı için, işyerlerindeki alaycı sözlere muhatap olmak demkti. Bu durum Turan Güneş Bulvarı'nın açılışı ile sonlandı.

Bir yerleşimin geçmişini anlatırken, halk arasında sıkça tekrarlanan, "eskiden buraları bağlık bahçelikti" biçimindeki klişe bir söz vardır. Bu

deyiş, Oran yerleşim alanının geçmişi için biraz değiştirilerek kullanılabilir. Oran semtinin kurulduğu alan bağlık bahçelik olmasa da, bölgenin önemli bir kısmı, Dikmen Köyü sakinlerinin tarım yaptığı “buğday tarlaları”yla kaplıydı. Bu topraklar, eski Ankara dışında kalan alanlar olmasına karşın, iklim farklılığı nedeniyle, Ankara yaşantısında bir spor ve mesire alanı olarak yer alırdı. İklim farklılığını ve Çal Dağı yamaçlarının kullanımını Feridun Büyükyıldız şöyle aktarır:

Ankara'nın şimdilerde mesire yeri anlamında ne kadar kısıtlı olduğu düşünülse de, o yılların fotoğraflarına bakıldığında şaşırtıcı ayrıntılar karşımıza çıkar. Yüksek binaların, lojmanların, işyerlerinin kapladığı Dikmen'in 1940'ların Ankara'sında ayrı bir yeri ve güzelliği vardır. Yazın sıcak günlerinde kışlık hazırlıklarının yapıldığı Etlik Bağları, kışınsa karın keyfinin çıkarıldığı Dikmen sırtları Ankara'nın iki önemli dinlence, eğlence yeridir (Büyükyıldız, 2009).

Yazar devamla, Dikmen sırtlarının diğer semtlere göre hava sıcaklığının daha düşük olması ve bu bölgeye daha fazla kar yağdığından söz ederek, Dikmen sırtlarının bir kayak merkezinden farksız olduğunu belirtir. Bu alanda bir kayak evinin yapıldığından bahisle ailelerin burayı yaygın olarak kullandığını söyler:

Aileler çocuklarıyla ve kayak takımlarıyla, tatil günlerinde eksiksiz çıktıkları Dikmen'de, yanlarında getirdikleri kahvaltılıklarını kayak evinde iştahla yemiş, küçük de olsa kendileri için yapılmış olan bu tesisler yararlanmışlardır. Ankaralılara hizmet eden “Dikmen Kayak Evi” yıkılmış, arsası ise muhtemelen bir müteahhidin karşılığı olarak diktiği apartman tarafından işgal edilmiştir (Büyükyıldız, 2009).

Anılan alanlarda yer alan Oran Sitesi, başlangıçta düşünülen “Temiz Hava Şehri” olma özelliğini korumada, kentin zorlayan yapılaşma baskısı karşısında başarısız kalmıştır. Bu özelliğini hızla yitirmeye bugün de devam ediyor.

Değişim baskısı, hem aşağıda ayrıntılarını aktaracağımız lojmanların hikâyesi ile hem de kentin dört bir yöne yürümesi ile daha da artarak sürüyor.

TBMM Milletvekilleri Sitesi

Milletvekili lojmanları, Oran Sitesi'nin doğu yönünde ve bugünkü Turan Güneş Bulvarı esas alındığında kuzey yönünde kalan arazi üzerinde 1982 ile 1984 yılları arasında inşa edilmiş ve 1984 yılında iskâna açılmıştır. Site, o yıllardaki milletvekili sayısı esas alınarak 400 konut ve sosyal tesisler olarak planlanmış ve gerçekleşmiştir. Daha sonra milletvekili sayısının 550'ye çıkması üzerine iki tane yüksek katlı blok yapılarak yeni sayıya tamamlanmıştır.

Milletvekilleri Sitesi yapı grubundan geriye kalan yüksek katlı bloklar

Milletvekilleri sitesinin yapımı, Oran Sitesi ile ilgili olarak sözünü ettiğimiz sorunların çözüme kavuşmasına vesile olmuştur. Lojmanların yapımına paralel olarak, Turan Güneş Bulvarı açılmış ve bu sayede Oran Sitesi'nin kentle olan kopukluğu giderilerek bütünleşmesi sağlanmıştır.

TBMM Milletvekilleri Sitesi, yapımından yaklaşık 20 yıl sonra yıkılmış, yerine çok katlı, günümüz akımlarına uygun kendi içine dönük ve çok sayıda bloktan oluşan bir site inşa edilmiştir. Arazinin kalan parçasına ise, büyük bir alışveriş merkezi inşa edilmiştir. TBMM Milletvekilleri Sitesi'nin yıkılması, kamuoyunda ses getiren tepkilere neden olmuş ve sitenin mimarî değeri tartışma konusu yapılmıştır:

Artık günümüzde esamesi bile okunmayan, yerinde yeller esen ve bundan sonra da sadece hatıralarımızda tatlı bir anı olarak kalacak olan TBMM Lojmanları mahallesi için; Ankara Nazım İmar Planında OR-AN koridoru olarak tarif edilen bölgenin planları yapılırken, bu yöre için öngörölmüş genel yoğunluklar maksimum 300-350 kişi/hektar olarak verilmiş olduğu halde, Türkiye'mizi yönetecek vekillerimizin insanca yaşayacağı bu sahaya 75 kişi/hektar yoğunluk verilmiş ve buradaki maksimum emsalin de 1.20 olmasına karar verilmiş idi. Ama bakın ne oldu bu asude bahar ülkesi..! (Kurttaş, 2007).

TBMM Milletvekilleri Sitesi arazisine inşa edilen konutlar ve AVM

Yazarın da aktardığı gibi, lojmanlardan boşalan alanda imar değişiklikleri yapılarak üst gelir gruplarına hitap eden yüksek fiyatlı ve özellikli konutlar ile büyük bir alışveriş merkezi inşa edilmiştir. Yeni site ve alışveriş merkezinin yapımıyla, Oran Sitesi ve çevresinde başlangıçta düşünülen huzurlu yaşantı hayalleri de son bulmuş oldu. Oran Sitesi'nin trafikten arındırılmış konumu, yakın yıllara kadar bölgede egzoz ve gürültü kirliliği oluşmasını bir ölçüde engellemiştir. Yoğunlaşan yerleşim ve alışveriş merkezinin yapılması, hem trafiğin hem de hissedilen kirliliğin artmasına neden olmuştur.

Lojmanların yıkılışı bir gereklilik miydi? Bunun cevabı doğal olarak "hayır" olacaktır. Binalar henüz ekonomik ömürlerini doldurmamışken,

yapı nedeniyle oluşan sorunlar mevcut değilken bu kararın farklı saiklerle alındığı açık olarak anlaşılmaktadır. Siyaseten, milletvekillerinin bir arada ve halktan ayrı biçimde yaşamamaları gerektiği düşüncesi doğru bir yaklaşım olarak kabul edilebilir. Ancak bunun, boş kalan kent arsalarından rant yaratma güdüsüne meşruluk kazandıracak bir gerekçe olabileceğini söylemek zordur.

Şüphesiz, binalar, bina grupları, bunların mimarları, yansıttıkları döneme özgü özellikleriyle de değer ve önem kazanırlar. TBMM milletvekili lojmanları da bu kapsamda ele alınabilecek bir yapı grubu olmuştur. Bu konuda yazılanlardan aktarmalar yaparak konuyu belirginleştirelim:

TBMM Milletvekilleri Sitesi öncelikle, döneminin özelliklerini yansıtan bir belge niteliği taşımaktadır. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında "devlet mahallesi" bütünlüğü içinde projelendirilmiş ilk yönetim yapılarının toplumsal bellekteki yeri ve belge değerleri ne ise, bu sitenin de dönemine ait bir "milletvekilleri mahallesi" olarak yeri ve değeri aynıdır. Mimari değerleri bakımından da paralelliklerine işaret edilebilir; her iki mahalle de dönemlerinin mimari anlayışlarını, yerleşim ve yapı kültürünün karakteristiklerini barındıran örneklerdir (Balamir, 2007).

Yazar, milletvekili lojmanlarının Devlet Mahallesi ile karşılaştırmasını yaparak devamla şöyle demektedir:

Mimar Clemens Holzmeister'in hükümet yapıları, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde kurumsal yapıların mimarisinde egemen olan modern tarzın, müellife özgü çözüm ve ifade araçlarıyla harmanladığı tipik örnekleridir. Mimar Behruz Çinici'nin milletvekili konutları da, yirminci yüzyılın son çeyreğinde egemen olan modernizm sonrası akımlar doğrultusunda, tarihî ve yerel referanslarla dönemin popüler motiflerini barındıran tipik bir tarzdadır (...) kentin işlek bir bulvarı üzerindeki yapı adalarının birbirinden bağımsız siteler şeklinde geliştiği bütünlüksüz yapılaşma düzeni içinde Milletvekili Sitesi, kendi kimliğini güçlü şekilde kuran bir yerleşim dokusuna sahiptir. Bulvarın hızlı trafiğinden ayrılarak, kendi sınırları içinde güvenli bir yaya dolaşımı sağlayan elverişli yerleşim şeması, Anadolu kentinin sokak ölçeği ve kompakt konut dokusundan izler taşımaktadır. Sıra ev düzeninde tutumlu bir planlama anlayışı ve tipolojik mekân disiplinini sergileyen konutlar, farklı hânehalkı ihtiyaçlarını karşılayacak bir çeşitlilik barındırmaktadır. Site'nin hâkim yapı dili, 1980'li yıllarda mo-

dern mimarlığın kötü uygulamalarına duyulan tepkiyle ortaya çıkan postmodern akımın tarihî motifler, figüratif biçimlenme ve ifade çokluğu gibi başlıca temalarını taşır. Kısa zamanda düşük standartlı uygulamaları çoğalarak, tıpkı modern akım için söz konusu olduğu gibi, seçkin mimarlık ortamında tepkiye yol açan bu akımın da öncü örneklerinin, bir dönemin hatırlatıcısı olarak korunması gerekir (Balamir, 2007).

Bu konudaki diğer bir değerlendirme ise şu şekildedir:

Tek yapı ölçeğinden çok bütün bir doku olmak özelliği ile öne çıkan ve oluşturduğu sokak kurguları ile anlam kazanan bu mahalle, kendi dönemindeki mimarlık tartışmalarının yansımalarını da temsil etmektedir. '80'li yıllarda Türkiye'de hâkim olan modern sonrası belirsizlik döneminde içine girilen referans bu yapılarda gözlenmekte ancak Çinici'nin bireysel yaklaşımı içinde bu çeşitlilik modern özü yok edici bir boyuta ulaşmamaktadır. Bir başka deyişle, dönemin arayışları ile kararında bir ilişki kurmakta, yapılaşma bu anlamda bir deneme niteliği kazanmaktadır. Ama asıl önemli olan, o dönemde hızlanarak baskınlık kazanan bağımsız konut yapılarının bir doku olarak ele alınması ve mahalle ölçeğinde tasarlanmasıdır. Sadece bu sayılanlar bile mimarlık ve kent tarihimizin bir dönemini temsil etmesi nedeniyle bu yapıları gözden çıkarmayı güçleştir-mektedir (Güzer, 2007).

Her iki yazar da, yapıların ve yapı gurubunun mimari özellikleriyle korunmaya değer olduğunu vurgulamaktadır. Ancak yapıların korunmasına yönelik bu ve benzeri diğer çağrılar maalesef karşılık bulamayacaktır. Tüm yapı grubu, günümüzün rant anlayışına uygun olarak yıkılmış ve yerine çok katlı bloklar ve alışveriş merkezi inşa edilmiştir.

Oran Sitesi'nin doğu yönü ise, 1980'li yıllarda imara açılmıştır. Çal Dağı'nın güney yamacında bulunan belediye otobüs garajı (daha önce taş ocağı olarak işletilmekteydi) sahası ile Oran Sitesi batı sınırı, Konya Yolu ve ODTÜ ağaçlandırma sahası arasında kalan bu alanda, Atatürk Sitesi adıyla çeşitli yapı gruplarından oluşan bir mahalle oluştu. Bu mahalle fiziken Oran Sitesi ile komşu olmasına karşın, ilişkiler açısından birbirine sırtını dönmüş durumdadır. Bu durumun temel nedeni, Atatürk Sitesi'nin ulaşımının Dikmen Caddesi ve Konya Yolu üzerinden sağlanmasıdır. Oran Sitesi'nde yeterli sayıda çarşı ve hizmet birimlerinin bulunmayışı da bu durumun diğer bir nedenidir.

Tüm bu gelişim, yaklaşık kırk yıllık bir sürede yaşanmıştır. Bir zamanlar Ankara'nın tarım ve mesire alanı olarak kullanılan alanlar, bu özelliklerini yitirerek kentin bir parçası hâline gelmiştir. Başlangıçtaki yenilikçi yaklaşımlar ve çağdaş kent olanakları ile donatılmış bir yerleşim alanı yaratma çabalarının sonucu olan Oran yerleşimi, girişimcilerinin varmak istedikleri hedefin çok uzağında kalmıştır. Hedeflenen, sağlıklı ve kentin sorunlarından arındırılmış yeni çevre, yüksek standartlı altyapı, çağdaş kent yaşamı için gerekli sosyal imkânlar gibi düşünceler hayata geçirilememiştir. Kuruluş döneminin sorunları zaman içinde aşılmış olmasına karşın, yapılaşma ve mahallenin gelişimi, başlangıçtan kısa bir süre sonra girişimcilerin kontrolünden çıkmıştır. Yapılaşmanın kontrolden çıkması, semtin dönüşümünü, düşünülenin dışında, "olağan bir yapılaşma hikâyesi" ile baş başa bırakmıştır.

KAYNAKÇA

- Balamir, A. (2007). "TBMM Milletvekili Sitesi". Bülten (Mimarlar Odası Ankara Şubesi). Sayı: 47. ss. 18-19.
- Büyükyıldız, F. (2009). Başka Kent Ankara. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Dünder, C. (2013). "Oran'da Bir Öğrenci". 5 Şubat 2013 tarihinde http://www.candundar.com.tr/_v3/index.php#!#Did=4733 adresinden erişildi.
- Güzer, C. A. (2007). "TBMM Lojmanları ve Gecikmiş Bir Özür Yazısı". Bülten (Mimarlar Odası Ankara Şubesi). Sayı: 47. ss. 16-17.
- Kurttaş, E. (2007). "Ankara Milletvekilleri Sitesi". Bülten (Mimarlar Odası Ankara Şubesi). Sayı: 51. ss. 20-21.
- Ultav, Z. T., Sahil, S. (2004). "Toplumsal Yapı Mekansal Yapı Etkileşimi Bağlamında OR-AN Örneğinin İncelenmesi". *GÜ MMF Dergisi*. Cilt 19, No. 3. ss. 247-259.

Necati Kazancı: Makina mühendisidir. Halk kültürü ve kent kültürü konularına ilgi duymakta ve çalışmalarını ağırlıklı olarak bu alanlarda yürütmektedir. Halk Bilimi adlı derginin yayın yönetmenliğini yapmıştır.

Etimesgut: “Örnek Köy” den “Site-Kent”e

*

Etimesgut: From a "Model Village" to a "Site-Town"

Figen Uzar Özdemir
Esra Demirkol

Öz

Ankara'nın banliyö ilçelerinden olan Etimesgut, tarih içinde pek çok mekânsal deneyim yaşamıştır. Yeni kurulan Cumhuriyet'in "örnek köy" projesinde yer alarak Türkiye modernleşmesinin kırsaldaki ilk projelerinden olan Etimesgut, 1960'larda çoğu devlet kurum ve kuruluşunun lojmanlarına ev sahipliği yapmıştır. 2000'li yıllarla birlikte ise Etimesgut, ülkedeki genel yapılaşma sürecinin etkilerinden uzak kalamamış ve Ankara'nın Eryaman gibi orta-sınıf tüketicilere hitap eden "site"lerini barındıran bir toplu-konut alanı hâline dönüşmüştür. Bu dönüşüm, kendisini en çok ilçenin çehresini belirleyen emlak bürolarının çokluğunda göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Etimesgut, Eryaman, "örnek köy", lojman, site, "emlak büroları"

Abstract

Etimesgut, one of the suburban (banlieue) districts of Ankara, has undergone various spatial experiences throughout its history. It was chosen as one of the "model villages" of the newly founded Republic and became one of the first projects of Turkish modernization in the rural areas. While Etimesgut was home to the staff houses of many government and state institutions starting with the 1960s, the district could not stand intact to the effects of general housing structure in the country in the 2000s. Thus, Etimesgut has become a mass-housing area containing middle-class "housing estates" like Eryaman. This transformation is clearly seen in the plethora of real estate agents which determine the facades of the district.

Keywords: Etimesgut, Eryaman, "model village", "staff housing", "housing-estates", "real estate agents"

Giriş

Etimesgut deyince akla gelen pek çok şey var. Mesela tarihî tren istasyonu, Şeker Fabrikası'ndan belli dönemlerde etrafa yayılan şeker pancarı kokusu, askerî lojmanlar ve ana cadde boyunca insanın gözüne istemese de ilişen, değişik isim ve boyutlardaki "emlak büroları." Bunların ve belki daha nicelerinin arasından, bugünün Etimesgut'unu anlayabilmek adına, emlak büroları detaylı bir tarifi hak ediyorlar. Çünkü bugünün Etimesgut'unun en belirgin özelliği, konut alanlarından oluşan bir semt olması. Bu konut alanları ile bireyler arasındaki araçlar da emlak büroları. İsimlerinin büyük harflerle yazıldığı tabelalar bazen üç katlı, bazen de bir binanın girişindeki emlakçılara işaret ediyor. Önlerinde bekleyen sıra sıra dizilmiş, müşteriye satılacak ya da kiralanacak daireye götürmek için bekleyen otomobiller ise sektörün semtte ne kadar gelişkin olduğunu gösteriyor.

"Şeker pancarı kokusu", Türkiye sanayileşmesinin Etimesgut'ta vücut bulmasının kokusunu burunlarımıza taşıırken, emlak bürolarının çokluğu, modernleşme mefhumuyla el ele, kol kola giden kentleşme olgusunun Türkiye'de "topluluğa" olarak görüldüğünü yüzümüze çarpıyor. Bu nedenle bu yazı, Etimesgut'un gelişimini ve bugününü anlatırken, Türkiye'nin sanayileşme, modernleşme ve kentleşme deneyiminin bir yüzünü de anlamaya çalışıyor. Etimesgut'un tarihsel, coğrafi, demografik, sosyal ve kültürel özellikleriyle başlayan makale, ilçenin "örnek köy" deneyimini ve bu deneyimin 1960'lar sonrasında nasıl lojmanlardan oluşan bir konut alanına ve 1980'lerin sonlarına doğru ise nasıl site-kent deneyimine doğru ilerlediğini anlamaya ve aktarmaya çalışıyor.

Genel Özellikler

Etimesgut, Ankara'nın batısında, Sincan ve Yenimahalle'ye komşu ve Kayaş-Sincan demiryolu üzerinde bulunan, Ankara'nın banliyö yerleşimlerinden bir tanesi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan kazılarda bulunan çeşitli kabartmalar, heykeller ve diğer kalıntılar Etimesgut'un tarih boyunca hangi toplulukların yönetimi altında kalmış olduğuna dair ipuçları veriyor. Etimesgut'ta yer alan "Frigya Aslanı" ise bölgedeki yerleşimin M.Ö. 2000'li yıllara kadar dayandığının önemli bir göstergesi. Etimesgut,

Frigler'in yanı sıra Hititler, Romalılar, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de bir yerleşim yeri olarak kullanılmış ve zaman içerisinde ismi Amaksyz, Amaksis, Amaksuz, Akmasuz, Ahi Mesud, Etimesud ve Etimesgut olmuştur (Başköy vd., 2003: 17).

Bugün nüfusu yaklaşık 420 bin¹ olan Etimesgut'un tarihine dair bilgi edindiğimiz Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait Anadolu Muhasebe Defteri'nde; "(...) 1530 yılında Ahimesut'ta 9 hane, 1 imam, 2 bekâr vergi mükellefi, bir de zaviyedar vardı" denmekte ve bazı toprakların gelirinde Hacı Bayram Veli'nin de hissesinin olduğu belirtilmektedir. 1840 yılı Temettuat Defteri'nde ise Ahi Mesud köyü muhtarının gelirinin yarısının Hacı Bayram Veli Efendi'nin hissesi olduğunun bahsi geçmektedir (Başköy vd., 2003: 19). Bu veriler, Etimesgut'un geçmişte bir vakıf arazisi olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, alanda tarım ve hayvancılık yapılmakta olduğunu, bu ve benzeri kaynaklardan anlıyoruz (Aktüre, 1984).

1902 yılında Ankara 5 sancak ve 2 kazası olan bir merkez sancağıyken, zaman içerisinde, savaşlar, kıtlık ve gördüğü büyük yangınlarla beraber, şehir ve çevresi büyük ölçüde tahrip olmuştur. Fakat Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, Ankara başkent olarak belirlenmiş ve bilhassa 1930'lu yıllar, Ankara'nın "yoktan var edilmiş" bir şehir olmasına tanıklık etmiştir. Ankara'nın bu gelişimi içinde Etimesgut önemli bir yere sahip olmuş ve kayda değer bir dönüşüm yaşamıştır. Türkiye'nin sanayileşme ve modernleşme sürecindeki önemli projelerden biri olan "örnek köy" projesinin, Ankara'da gerçekleştirildiği yerlerden biri Etimesgut olmuştur. Sonraki yıllarda "örnek köy"den "lojman-kent"e dönüşen semt, 1990'lı yıllardan itibaren ise "site-kent"e evrilmiştir.

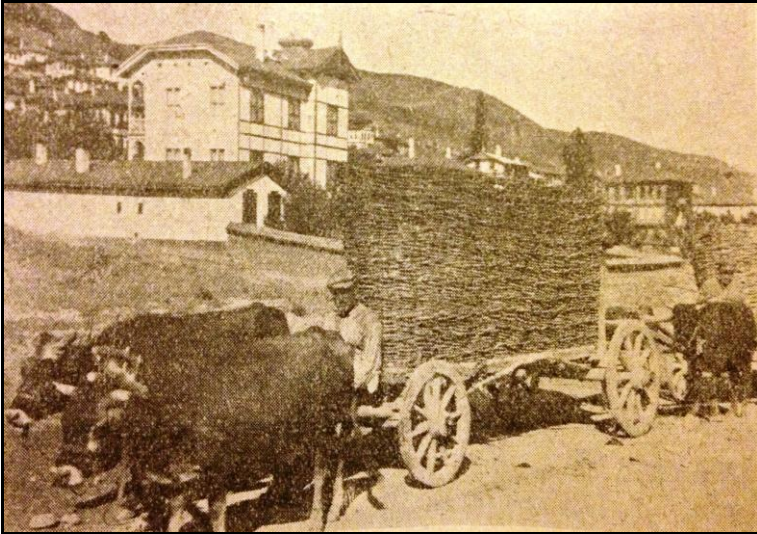
Bugün, Etimesgut'ta yaşayanların çoğunluğu, alt-orta ve orta sınıflardan oluşmakta ve genellikle işçi, memur ve küçük esnaf olarak çalışmaktadır. Yerleşim nüfusunun büyük kısmını, İç Anadolu'nun çevre illerinden, Karadeniz ve Doğu Anadolu illerinden gelen göçmenler oluşturur (etimesgut.gov.tr). Ayrıca, Bulgaristan göçmenleri de yerleşimde önemli yer tutmaktadır. Bunun nedeni ise Cumhuriyet'in ilk yıllarında hayata geçirilen "örnek köy" uygulaması ile yerleştirilmesi hedeflenen mübadele

¹ İlçe nüfusu TÜİK'in 2010 yılı sonunda yaptığı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne göre, 414.739'dur. Nüfusun 215.412'si erkek, 199.327'si kadındır (www.etimesgut.gov.tr).

göçmenlerinin, Etimesgut (Ahi Mesut) örnek köyünde iskân edilmiş olmalarıdır.

"Örnek Köy" Etimesgut

Kalkınma temelli yaklaşımlar, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki dönemde, tarımın geliştirilmesi ve köylünün yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik adımlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Antakya, Samsun, İzmir, Mersin gibi şehirlerle beraber Ankara'nın farklı ilçeleri ile Etimesgut'ta da bir örnek köy kurulması bu çerçevede düşünülmelidir. Kurulan "numune köyler"e, nüfus mübadelesi kapsamında Türkiye'ye gelen göçmenler ile İran, Irak, Suriye ve Kafkasya'dan gelen göçmenlerin yerleştirilmesine karar verilmiştir. Bu çerçevede, Etimesgut'ta kurulan örnek köye Bulgaristan'dan gelen göçmenler yerleştirilmiştir (Başköy vd., 2003: 30). Bu göçmenlerin iskân edilmesi ve Türkiye tarımının geliştirilmesi amaçlarına hizmet etmiş olan numune köylerin (Akt. Başköy vd., 2003: 30), diğer köylere örnek olacağı umudu da yönetici kadrolara hâkim olmuştur.

"Etimesut Köyü"

[Kaynak: Kandemir, S. (1932). Ankara Vilâyeti. Ankara. s. 64]

1932 yılında merkeze bağlı bir nahiye, 1968 yılında Yenimahalle ilçesine bağlı bir mahalle ve 1990 yılında ilçe olan Etimesgut'ta, 1928 yılında alınan bir kararla örnek köy kurulması, Cumhuriyet'in önemli icraatlarından biri olarak sayılabilir. 1926 yılında alınan kararla Etimesgut'a Ahi Mesud tren durağının kurulması, Etimesgut'un örnek köy olmasında hiç şüphesiz önemli bir rol oynamıştır. Atatürk'ün örnek köy olarak tasarlanan Etimesgut'la ve Etimesgut sakinleriyle yakından ilgilendiği, her fırsatta burayı ziyaret ettiği, İstanbul'a yaptığı tren yolculuklarının Etimesgut tren istasyonundan gerçekleştiği, çeşitli kaynaklarda anlatılmaktadır (Başköy vd., 2003: 103).

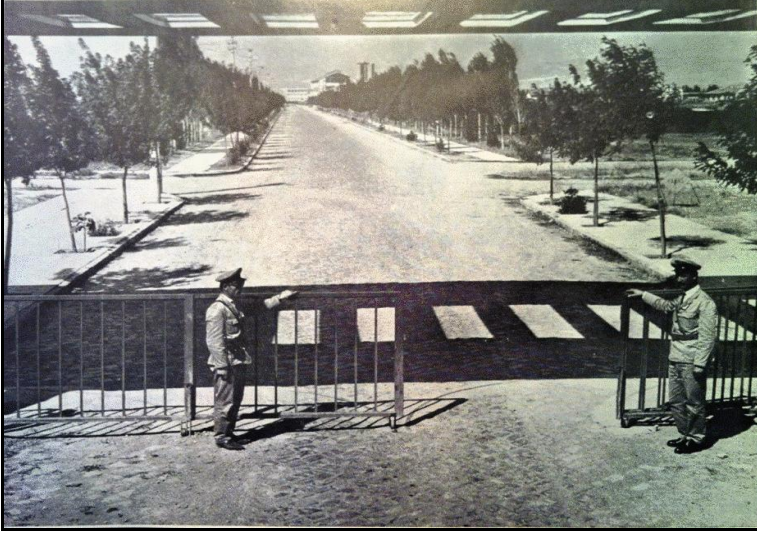
1928 yılında yapılan Etimesgut örnek köyü kuruluş planında göze çarpan özellik, sokakların "ızgara sistemi" şeklinde planlanmış olması ve yerleşim biriminin merkezindeki çarşı, ibadethane, hamam gibi sosyalleşmeyi kolaylaştıran ortak alanların varlığıdır. Örnek köyde inşa edilen evlerin bahçeli evler olarak tasarlanması da Sir Ebenezer Howard'ın (1898) bir kır-kent ütopyası olan "bahçe-şehir (garden city)" planlamasını akla getirmektedir.

Selahattin Kandemir (1932), Etimesgut'u anlatırken (Akt. Başköy, vd., 2003: 52): "Ankara'ya ilk defa gelen bir yolcu için, Eskişehir'den sonra demiryolunun geçtiği çıplak arazi, bu bölge hakkında pek de iyi bir izlenim vermez. Fakat Etimesgut istasyonuna gelince manzara birdenbire değişir" diye yazmaktadır. Etimesgut'ta kurulan örnek köy, Cumhuriyet'in yenilikçi ruhunun başarıları arasında sayılmakta ve orada her şeyin, konutların, okulların, kültür binalarının "modern" olduğu anlatılmaktadır (Başköy vd., 2003: 52). Yine 1930'lu yıllar, Etimesgut'ta önemli Cumhuriyet kurumlarının inşa edildiği yıllardır. 1935 yılında Türkkuşu Kurumu,² 1937 yılında Kızılay Derneği ve sonraki yıllarda, Türkiye sanayileşmesinin hızlandığı yıllar olan 1950-1970 yılları arasında Şeker Fabrikası (1962)³ burada kurulmuştur. Şeker Fabrikası'nın Etimesgut'ta kurulmasındaki en önemli etken ise demiryolu hattının buradan geçmesiydi (Tekeli, 1994: 183). Demiryolunun varlığı yalnızca Etimesgut'un örnek köy olarak seçil-

² 1930'lardan itibaren faal biçimde kullanılan Etimesgut (Güvercinlik)'taki havalimanı, Esenboğa Havalimanı'nın 1955 yılında devreye girmesine kadar başkentin havaalanı olarak faaliyet göstermiştir.

³ Türkiye Şeker Fabrikaları'nın ilki Uşak'ta 1926 yılında işletmeye açılmıştır (www.turkseker.gov.tr).

mesini ve buraya bir fabrika kurulmasını etkilememiş, aynı zamanda devlet memurları ve işçiler için toplu konut projelerinin ilçeye yapılması kararının alınmasında da etkili olmuştur.

Etimesgut Şeker Fabrikası (1962)

"Örnek Köy"den "Lojman-Kent"e

Etimesgut zaman içerisinde pek çok devlet kurum ve kuruluşu çalışanlarının konut ihtiyacını karşılamak üzere yapılan lojmanların mekânı hâline gelmiştir. Devlet kurumlarının ve bürokrasisinin yoğun olarak bulunduğu Başkent Ankara'da, devlet memurlarına yönelik konut projelerinin kentin birçok ilçesinde ve mahallesinde karşımıza çıkması hiç de şaşırtıcı değil aslında. Devlet memurları için tasarlanan ilk toplu konut projesi 1935 yılında Bahçelievler'de hayata geçirilmiştir. Bahçelievler, Türkiye'nin ilk konut kooperatifi ve ilk toplu konut girişimi olarak geçmektedir (Başçetinçelik, 2002: 52; Tekeli ve İlkin, 1984: 7). 1944-1946 yılları arasında "üst düzey bürokrat ve askerler için tasarlanan" bugünkü adıyla Namık Kemal Mahallesi'nde eski adıyla Saraçoğlu Mahallesi'nde bulunan toplu konut projesi de Ankara'daki lojman projelerine örnek olarak verilebilir (Talı, 1994: 7). Bu projenin yapımını, daha sonra Etimesgut'un da aralarında bulunduğu pek çok yerde toplu konut projeleri gerçekleştirecek olan

Emlak Kredi Bankası üstlenmiştir (www.gazetesolfasol.com). Etimesgut Kaymakamlığı'nın internet sayfasında geçen verilere göre (www.etimesgut.gov.tr); Şeker Fabrikası (200 konut), Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) (100 konut), Milli Eğitim Bakanlığı (250 konut), Adalet Bakanlığı (250 konut) ve Sağlık Bakanlığı (100 konut) gibi devlet kurumlarına ait lojmanlar ile askerî personelin konut ihtiyacını karşılamak üzere inşa edilen Hava (862 konut), Kara (620 konut) Kuvvetleri ve Jandarma (440 konut) lojmanları, Etimesgut'taki konutların önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Fakat ilçedeki konutların en büyük kısmını, Türkiye'de sayıları gittikçe artan ve siteler hâlinde inşa edilen çok katlı toplu konut alanları oluşturmaktadır. Ankara'nın önemli toplu konut projelerinden olan Atakent (eski adıyla Elvankent) ve Eryaman, Etimesgut ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır.

“Lojman-Kent”ten “Site-Kent”e

Tekeli ve İlkin'e göre, Bahçelievler ile ortaya çıkan konut kooperatifi ve toplu konut girişimi, toplumdaki üç temel gelişmenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu analize göre, bahsi geçen üç gelişmeden:

(...) Birincisi, Ankara'nın başkent olarak seçilmesinden sonra ortaya çıkan konut sorununun, 1930'larda yaşanan ekonomik bunalımın ve dolayısıyla konut yapımındaki azalmanın da etkisiyle en yoğun olarak duyulduğu bir aşamaya varması; ikincisi Jansen Planı'nın uygulanmaya başlanmasıyla birlikte artan arsa spekülasyonunun, İmar Planı'nı çok ciddi uygulama sorunlarıyla karşı karşıya bırakması; üçüncüsü ise Cumhuriyet'in Kooperatif Kurumu kurarak Türkiye'de kooperatifçiliği özendirmeye başlaması olmuştur (Tekeli ve İlkin, 1984: 9-10).

Bu gelişmelere ek olarak, Tekeli ve İlkin'in de belirttiği gibi, Türkiye'de toplu konut projeleri, kiracı olmaktan çıkıp ev sahibi olmak isteyen “yeni kentliler” için iyi birer fırsat olmuş ve çoğu kuruluşun düşük faizli ve uzun vadeli kredi sağlamasıyla, birçok insanın ev sahibi olma hayali gerçeğe dönüşmüştür. Kredi ve ödeme kolaylıkları sağlayan bu kuruluşlar; Emlak Kredi Bankası, konut kooperatifleri, yap-satçılar, Toplu Konut İda-

resi Başkanlığı (TOKİ) ve yerel yönetimlerdir. Örneğin, Ankara'daki önemli toplu konut projelerinden olan Batıkent'in yapımına Kent-Koop isimli konut kooperatifi tarafından 1979 yılında başlanmışken, yine önemli toplu-konut alanlarından olan ve Etimesgut'a bağlı diğer bir semt olan Eryaman, 1989-1990 yıllarında TOKİ tarafından 4.050 adet konut inşa edilecek şekilde tasarlanmış ve daha sonraki yıllarda gelişimini bunun da ötesine geçerek sürdürmüştür. Bugün Etimesgut'un Sincan ile sınırında bulunan Elvankent toplu konut projesi için ise Emlak Kredi Bankası kredi sağlamıştır. Belirtmek gerekir ki, bu toplu konut projelerine yönelik talep, site sakinleri açısından yalnızca "ev sahibi olma" anlamına gelmeyip, aynı zamanda, Öncü (1997)'nün de belirttiği gibi, bir tür "sınıf atlama" anlamını da taşımaktadır.

Öte yandan, hızla büyüyen Etimesgut'un, özellikle öğrenciler, orta ve alt-orta sınıflar tarafından tercih edilen bu yerleşim yerleri, semttaki canlı emlak piyasasının ve emlak bürosu sayısının çokluğunun en önemli nedeni olarak düşünülebilir. Ayrıca, son yıllarda Etimesgut'un Ümitköy, Konutkent, Çayyolu semtlerine yakın bir mahallesi olan Bağlıca Mahallesi'nin de bahçeli ve villa tipi evler ile çok katlı apartmanlardan oluşan siteler hâlinde hızlı yapılaşması dikkat çekicidir.

Sonuç

Etimesgut, Ankara'nın birçok semti gibi, yeni kurulan Cumhuriyet'in kendini gerçekleştirmeye çalıştığı önemli mekânlardan biri. Ankara'nın başkent olması ile beraber Etimesgut da, tren istasyonu, Şeker Fabrikası ve askerî yerleşkeler gibi çeşitli mekânlar üzerinden kendi dinamiklerini oluşturmaya başlamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında "örnek köy" deneyiminin yaşandığı yerlerden biri olarak "modern" gelişimine başlayan Etimesgut, Türkiye'de yaşanan kentleşme sürecine paralel biçimde, zaman içerisinde "örnek köy"den lojmanların, konut kooperatiflerinin ve toplu konutların yoğunlaştığı bir bölgeye dönüşmüştür. Etimesgut'un bu konutlarında, hatırı sayılır sayıda öğrencinin yanı sıra, çoğunlukla kiracı olmaksızın çıkıp ev sahibi olmuş ve dolayısıyla "sınıf atlamış" sakinlerin ve şu an kiracı olup bir gün ev sahibi olmayı düşleyen sakinlerin yaşadığını söylemek yanlış olmaz. Yerleşimin diğer mahallelerinde yaşanan gelişmeler, konutlaşmanın Etimesgut'ta artacağı ve -yeni yapılan konutların da

işaret ettiği üzere- semt sakinlerinin sınıfsal yapısının değişeceğinin sinyallerini vermektedir.

KAYNAKÇA

- Aktüre, S. (1984). "16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler". *Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri* (Der. Aysel Tükel Yavuz) içinde Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşbirliği.
- Başçetinçelik, A. (2002). *An Urban Way of Life in A Suburban Residence: Ankara-Eryaman*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). ODTÜ, Ankara.
- Başköy, M., vd. (2003). *Atatürk ve Etimesgut*. Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları.
- Howard, E. (1965 [1896]). *Garden Cities of Tomorrow*. London: Faber and Faber.
<http://gazesolfasol.com/yazi/271/namik-kemal-saracoglu-mahallesi/>
http://www.etimesgut.gov.tr/default_B0.aspx?content=48
<http://www.turkseker.gov.tr/Tarihce.aspx>
- Öncü, A. (1997). "The Myth of the Ideal Home Travels Across Cultural Borders to İstanbul". *Space, Culture, Power: Struggles Over New Identities in Globalizing Cities* (Der. Ayşe Öncü ve Petra Weyland) içinde London: ZED.
- Talı, F. O. (1994). *A Mass-Produced Housing Project Proposal in Ankara-Eryaman with Reference to the Mass-Produced Housing*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, ODTÜ.
- Tekeli, İ. (1994). "Ankara'da Tarih İçinde Sanayinin Gelişimi ve Mekansal Farklılaşması". *Ankara Ankara* (Der. Enis Batur) içinde İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tekeli, İ., İlkin, S. (1984). *Bahçeli Evlerin Öyküsü: Bir Batı Kurumunun Yeniden Konumlanması*. Ankara: Batıkent Konut Üretim Yapı Kooperatifi Birliği.

Figen Uzar Özdemir: 2004 yılında ODTÜ Sosyoloji lisans programını tamamlamış ve 2006 yılında Bauhaus Üniversitesi, Weimar'dan "Avrupa Kent Çalışmaları" yüksek lisans derecesini almıştır. Figen Uzar Özdemir, hâlen ODTÜ Sosyoloji doktora programı öğrencisidir.

Esra Demirkol: 2009 yılında ODTÜ Sosyoloji lisans programını ve 2011 yılında ODTÜ "Sosyal Antropoloji" yüksek lisans programını tamamlamıştır. Hâlen Sussex Üniversitesi Sosyoloji doktora programı öğrencisidir.

Ankara'da bir ekmek fırını (1923)

Bir Semt Panoraması: “Lâle” den “Tuğra”ya Sincan

*

Panorama of a Neighbourhood: Sincan from ‘Tulip’ to ‘Tuğra’

H. Sevgi Zengin

Öz

Ankara'nın mekânsal inşası sürecinde, özellikle 1980 sonrasında denk gelen gecekonduların önleme ve toplu konut politikası Sincan'da uygulanır. Sincan Ankara'nın yeni kurulan banliyösü olması itibarıyla Ankara'ya çeperden tutunmaya çalışan göç edenler için çekim merkezi olduğu ölçüde, siyasi rengini de bu vasfından alarak dönüşüm geçirir. Söz konusu görece sol anlayıştan taşra muhafazakârlığına ve İslâmî kimliğe doğru seyreden siyasi kimlik nedeniyle Sincan, siyasi merkez olarak Ankara'nın politik anlamda ötekisi hâline gelmeye de başlar. Sincan göç eden yoksulların etkisi ve politik ayrıklığı temsil etmesi nedeniyle, 28 Şubat sürecinin sembolik mekânı olur. 28 Şubat süreciyle “ünlenen” Sincan'ın sosyolojik ve politik yapısını açıklamak ve siyasi merkez olan Ankara ile ilişkisini tartışmak amacıyla, bu çalışmada Sincan sakinleriyle görüşmeler yapılarak Sincan anlatısı ile mekânın sosyolojik ve siyasi gelişimi birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Muhafazakârlık, banliyö, ötekileştirme, mekânsal soyulaştırma, yoksulluk, kentsel göç

Abstract

During the construction of settlement places of Ankara, especially during the post 1980 period, the prevention of mass housing and collective housing policies were implemented in Sincan. Sincan was a newly built attraction center in form of a suburb of Ankara and persons migrating to Ankara, tried by all means (by observing or not observing ethics), to get a place in Sincan which took its political color from such a characteristic and experienced transformation. Because of political identification, starting from relative left conception and moving towards Islam identification, Sincan starts also to become the other one for Ankara which is the political center in political meaning. With the effect of migration of the poor persons who were representing political awkwardness to Sincan, the location becomes symbol, in relation to February 28 process. With the purpose of discussing the relationship of Sincan which became famous with the February 28 process with Ankara that was forming the political center, a survey (interviews) was conducted, by entering into talks with the peasants of Sincan, on the subjects of things talked about Sincan; sociological and political development of Sincan as a location and efforts were jointly made in this study, to arrive at findings and make assessments.

Keywords: Conservative, suburb, terming one as other, location royal person formation, urban migration

Sevgili babama...

Türkiye çapında "ünlenmiş" bir yer olarak Sincan'ı önyargılardan sıyrılarak anlamaya çalışmak biraz güç görünmekle birlikte, sakinlerinin gözüyle semtin içinden anlatılarla yüzleştikten sonra, "yaşayan Sincan"ın pek de görüldüğü kadar kendini dışarıya kapatmış bir yer olmadığını tespit etmek mümkün olmuştur. Semte dair gerçeklik ve belki "doğru bilgi", Sincan söz konusuken görüldüğünden biraz karmaşıktır. Sincan'ı ziyaret etmiş kişiler için genellikle ilk ortak izlenim, "git git bitmeyen bir yer" olması itibarıyla uzaklığıdır. Esasında, uzaklığı Ankara'nın banliyösü olması nedeniyle, olağandışı bir durum değildir; ancak bu, merkeze ya da sakinlerinin sıkça kullandığı şekliyle "Ankara'ya uzaklığı" nedeniyle Sincan'ın kültürel açıdan biraz ötelenmesine de neden olur. Genellikle Ankara'nın diğer semt sakinleri Kızılay ya da Ulus gibi belirli yerlere giderken Sincan'dan "Ankara'ya" gidilir. Sincan, Ankara'ya uzaktır, ancak yine de iş ve okul gibi nedenlerle gidilen ve bağlı olunan yerdir. Bu bağlılık, esasında ne kadar radikal ve "rejim karşıtlığı" bağlamına oturtulsa da, Sincan'ı politik çatışma ve gerilimin dışına iter. Bu çatışmasız gündelik hayat, Sincan'ın toplu konut inşasının yeni ivme kazandığı erken dönemlerde, bölgenin radikal sağcı geleneğe ev sahipliği yapmamasından da ileri gelmektedir. Sincan'ın yerli nüfusu bugünkü Sincan'a dair kimlik çağrışımlarında belirleyici değildir ve 1980'lerden sonra hızlı bir nüfus artışıyla Sincan, hem mekân hem kimlik düzeyinde dönüşüm geçirmiştir. Söz konusu dönüşüm, -görüşmecilerin anlatılarından takip edildiği gibi- görece uzun bir sürede yaşanmıştır.

Görüşmecilerin çoğu, Ankara'ya bu kadar "uzak" olduğu halde Sincan'a ekonomik, iş kaynaklı veya ailevi nedenlerden dolayı yerleşmek "zorunda kalmış" gibidir. Aynı zorunlu nedenler, ileriki yıllarda Çiçin mahallesinden Sincan'a gelenler için de bir miktar geçerli olmuştur.

Ankara iline 27 km. uzaklıkta olan Sincan, merkez ilçeler içinde yer alır. Tarihsel olarak ilk kez 17. yy arşiv kayıtlarına Sincan Köyü¹ olarak giren Sincan'ın nüfus gelişimi, 1950'lere kadar olan dönemde yaşanan

¹ Asıl adının Sıçanköy olup daha sonra adının değiştiğini ifade eden görüşmeciler bulunmaktadır.

Balkan göçleri ile olur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kurulduğu sıralar, 28 haneli küçük bir köy olan Sincan'ın, 1980'lerden sonra nüfusu git gide artar. Hızla büyüyen Sincan'ın Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne dâhil edilmesi, 1988 yılında olur. Sincan'ın büyüyerek Ankara'ya eklemlesmesinde, 1975 yılında çalışmaya başlayan banliyö trenleri de etkilidir. Ankara ile zamanla ulaşım düzeyinde daha da ilişkili hâle gelen Sincan, hem Ankara'nın modernleşme ve kentleşme sürecinin önemli bir parçasıdır; hem de Ankara'nın "aykırı çocuğu" gibidir. Ankara'nın kırsalı iken zamanla parçası hâline gelen Sincan'ın, kimlik düzeyinde aykırılışması ve bir açıdan "modern merkez" in "öteki" si hâline gelmesi, coğrafi konumu ve mekânsal özelliklerinden de ileri gelmiştir. Dolayısıyla, "ilericilik" teması açısından Sincan, kuşku bölgelerden birini temsil eder.

Kent alanında, farklılaşmanın "tuhaflaşma" pahasına ortaya çıkması, "tâli" kimlik kodlarının kendine yaşam sahası açmasının ve varolmasının bir yoludur. Sincan, bu çerçevede söz konusu duruma bir örnek teşkil eder. Öne çıkan ayırıcı bir özellik taşımayarak geçekundu önleme projesi ile zamanla gelişim gösteren Sincan'ın Türkiye çapında tanınması, merkez için "tuhaf" ı temsil etmesi ve hegemonik siyasal alandaki kırılmayı göstermesi/işaretlemesi ile mümkün olmuştur. Sincan, sınıfsal altyapısı ile Ankara merkezinden farklı olsa da, kimliği asli olarak yeni mekân üretiminin bir sonucu biçiminde ortaya çıkan bir sınıf konumu yerine, kentin belli bölgesine aidiyet ve diğer alanlardan farklılığa referansla inşa edilen yeni bilinç formlarına dayanır. Sincan'ın mekâna aidiyetle ilişkilendirilen alternatif politik kimlik sunumu, karşılaştığı baskılarla da belirginleşmiş; baskı unsuru onun kimliğini baskılamaktan ve onun içeriğiyle mücadele etmekten çok kimliğinin yeniden üretimine, somutlaştırılmasına hizmet etmiştir.

Harvey'in Postmodernliğin Durumu (1997)'nda belirttiği üzere, postmoderne özgü hızlı değişim vurgusu mekân üzerinden, hatta mekânın tüketimi üzerinden değişkenliğine de işaret eder. Kültürel alandaki boş zaman faaliyetlerini de içeren geniş tüketim olanaklarında, orta sınıfların tercihlerindeki değişim, mekân düzeyinde gerçekleşir. Modaya ve ihtiyaca göre farklılaşan mekânlar, tercih olanağı da sunar. Orta sınıfların değişen ihtiyaç yelpazesi alternatif parklar, mekânlar üretirken, kentin başka yerlerine "yeni" olma iddiasında ve işlevleriyle kentin içinde ya da dışında alanlar üretmeye başlamıştır. Ankara için örneğin Gençlik

Parkı, fiziksel olarak orta sınıfın yeni tüketim kalıplarına cevap veremediğinden, orta sınıf ilgisini çekemez hâle gelmiştir. Yoksul kent sakinleri için gidilebilecek mekân yelpazesi homojendir ve Park, dar gelirliler için hem bütçelerine hem de kültürel yapılarına uygun atmosfer sağlamaya devam eder. Parkta her bütçeye seslenen tüketim olanakları vardır ancak orta sınıfları tatmin edemez (Demir, 2012: 133-135). Sincan'da yeni sosyalleşme imkânlarına işaret eden Harikalar Diyarı'nın inşasını da dar gelirlilere hitap etmesi noktasında Gençlik Parkı'na benzetmek mümkün olduğu gibi, Cumhuriyet'i temsil eden bir sembol olarak Gençlik Parkı'na alternatif olma iddiasına dayandığı ölçüde politik biçimde okumak da mümkündür.

Öte yandan, Sincan'daki siyasal dönüşümün, bir başka parkın, Olof Palme Parkı'nın adının değiştirilmesi gibi simgeler üzerinden gerçekleşmesi de, bu tür okumalara izin vermektedir.

Olof Palme ya da Çeçenistan Parkı

Sincan söz konusuysen, mekânsal dönüşüme işaret eden durumlardan biri Olof Palme Parkı üzerinden gerçekleşir. Görüşmecilerin çoğu parktan haberdardır ve mekânsal değişimi siyasi bir dönüşümün bağlamına yerleştirir. Her şeyden önce parkın adı Çeçenistan Parkı olarak değiştirilir ve açılışına o dönemin Çeçenistan başkanının geldiğini ifade eden görüşmeciler vardır. Daha önce sinema konser, şenlik, sinema filmi gösterimi yapılarak alternatif bir kamusal sunan parkın, Sincan'ın yapısal dönüşümünün paralelinde ortadan kalktığını görüyoruz. Parkta serbest kürsünün olduğundan, insanların burada istediğini konuşabildiğinden bahsedilir. Bazı görüşmeciler, Aziz Gürsoy'un belediye başkanlığı döneminde düzenlenen parktaki serbest kürsü mantığının, bir İngiltere, bir de burada olduğunu söyler. Parkta, Yılmaz Güney'in filmlerinin gösteriminin yapıldığını, Alevi türkücülerin konser verdiğini, Grup Yorum konseri düzenlendiğini öğreniyoruz. Olof Palme'nin öldürülmesi üzerine yapılan parkın barışı temsil ettiğini de söylemek mümkün. Olof Palme'nin büstü, kimliği belirsiz kişilerce kırılır ve parkın bahsedilen işlevleri ortadan kalktığı gibi adı da Çeçenistan Parkı olarak değiştirilir.

Olof Palme gibi siyaseten okunabilecek bir park, sembolik unsurlarıyla ortadan kalkmakla birlikte, Sincan'da park alanlarının inşasına yönelik

eğilimin arttığını da görmek mümkündür. Semt aralarında küçük parkların yaygınlaşması kadar, Harikalar Diyarı örneğinde olduğu gibi daha kapsamlı bir park da yine Sincan'da göze batır. Harikalar Diyarı ve çevresindeki Gençlik Merkezi, Aile Yaşam Merkezi gibi mekânlar, "iyi bir sosyal faaliyet alanı" olarak değerlendirilebildiği gibi, siyasi yatırım aracı olarak da okunabilmektedir. Çocuklar ve aileleri için hizmet veren bu mekânlar, Sincan'daki sosyal hareketliliği ve Ankara merkezinden Sincan'a ziyaretleri hızlandırmış görünmektedir. Sincan'ın, bu tür mekânlarla Ankara'nın parçası olarak merkeze eklenmesini de kuvvetlendirir. Servis hizmetinden yararlanan kent sakinlerinin Sincan'a gelmek için artık "nedenleri" olmaya başlamıştır. "Dışarı" için bu şekilde çekim merkezi olmaya başlayan Sincan'da, park algısındaki muhafazakârlık da hissedilir. Sosyal mekânları sınırlı olan Sincan'da parklar, marjinal kesimlere ev sahipliği yapan yerler olarak algılanır. Öğretmenlerin parklardan şikâyetçi olduğunu, "kimin elinin kimin cebinde olduğu belli olmayan yerler" olduğunu, hayat kadınlarının kullandığı parkların olduğunu ifade eden görüşmeciler bulunduğu gibi, gece belli bir saatten sonra şehrin tutunamayanlarının parkları mesken edindiğini düşünenler de vardır. Ancak bu park algısının Sincan'a özgülenebilmesine imkân veren verilere de rastlanamamıştır. Tutunamayan marjinalerin "kirlilik" gibi görülmesi, farklı yerlerde farklı içeriklerle işleyebileceği gibi, Sincan'da park üzerinden görünürleşir. Kirlilik, "sosyal kirlenme" algısına dönüştüğünde bazı birey ve sosyal grupların inanışları ve davranışları, "kirleten" olarak kodlanabilmektedir. Kirleten olarak kodlananlar; alkolikler, evsizler, fahişeler, uyuşturucu kullanıcıları, yankesiciler, tehlikeli sürücüler, genç çeteler ve bazen ziyaretçiler bile olabildiği ölçüde, bu kimselerin kullandığı mekânlar "kirlenmiş" ve uygunsuz yerler olarak da görülebilmektedir (Demir, 2012: 132). Sincan'daki parklara ilişkin bakış açısındaki negatiflik, bölgedeki sosyal kirlenme algısının parklara işaret ettiğini gösterir:

Park var Sincan'ın girişinde, kadınların kendilerini satışları, 5 liralık kadın deniyor. Kötü bir durumda (Emine).

Parkların gece belli bir saatten sonra tinercilerin yeri olduğunu biliyorum. Sabah yürüyüş yaparsan izlerini görüyorsun; uhu, bali mali, bira şişeleri

şunlar bunlar. Diğer semtlerin akşamını bilmediğimden karşılaştıramıyorum. Kayaş neyse bura da öyledir (Necdet).

Harikalar Diyarı, yeni parklar, Aile Yaşam Merkezi, Gençlik Merkezi gibi Sincan’da oluşturulan mekânların inşası, Sincan çağrışımının dönüşümü anlamında kritik noktalara işaret eder. Söz konusu dönüşümü, hep uzaklığı ve taliliği ile anılan bölgenin, yani çeperin yeni merkez inşası girişimi olarak değerlendirmek mümkündür. Adı geçen yeni mekânları ile sadece Sincan sakinleri için değil, tüm Ankaralılar için çekim merkezi olmaya başlayan Sincan, kamusal alanda ulaşılabilir hizmetlerle, kentin sosyal alanının parçası olmaya başlar. Mekân, ticarileşmeden özgüllüğü ile öne çıkarken, “pazara girip” ulaşılabilir bir hizmetle özdeşleştiğinde kendi reklamını da yapar hâle gelir. Mekânın bu şekilde “tüketilmesi”, eşitsizliklerini ortadan kaldırdıkça diğer mekânlarla aynılaşır. O halde, mekânın bir ürün gibi kendini diğer mekânlardan ayırmak için yenilik arayışına girmesi kaçınılmazdır (Simmel, 2012: 56). Harikalar Diyarı, Aile Yaşam Merkezi, Gençlik Merkezi gibi mekânlar, karşıladığı hizmetlerle ve yeniliği ile Ankara’nın kamusal yaşamının parçası olduğu ölçüde Sincan’ı Ankara’ya eklelemiştir.

Alternatif Kültür: Sincanlı Sanatçılar

Sincan’ın sosyalleşme formlarından birini de “İslâmcı” ve “dindar” koduna rağmen, Sincanlı şarkıcılar üzerinden işleyen kültürden okumak mümkündür. Ankara’daki gece hayatını oturak âlemlerinden evrilerak yönlendirmeye başlayan, sokak düğünlerinde iyice görünürleşen, muhafazakâr kültür yoğunlaşmasından bağımsız olarak ortaya çıkan ve Sincan’ın kozmopolitliğini yansıtan bu kültüre bakış, Sincan sakinleri için olumlu da olumsuz da olabilmektedir:

Güzel oluyor, oynatıyorlar. İnsanları düşündürmeye yönlendirmiyor, sadece eğlendiriyor. Öyle bir şey ki Ankara’daki gece hayatını Sincan yönlendiriyor sanki (İbrahim).

O muhafazakâr kültür yoğunlaşmadan çıkan sanatçılar. Sincan kozmopolit. Her türden çıkan kişiler. Sincanlı olduğu için Sincan halkının sahiplenmesi nedir ne değildir diye bakmadan. Önceden bir tane Sincanlı

Oğuz'u vardı, şimdi Yılmaz'ı, Filiz'i. 2010 senesinde drama dersinde oynamak için Ankaralı Turgut'un kasetini aldım. Ona oynarlar diye biliyor-sun. Hakikaten de oynadılar, ne koysam oynamayacaklardı. Sincan'da ve-lilerle çalışırken de katılımcı için kullandım. Hemen oynamaya başlıyorlar. Sokak düğünleri iki saz bir davul. Ankaralı Turgut tarzı müzikler. Köy düğünü ile şehir düğününü birbirine karıştırıp yapıyorlar. Sokakta köy düğünü gibi yapıyor, şehir düğününden de geri kalmamak için havai fişek patlatıyor, kızların giyim tarzı falan, sokakta oynamaları. Şehir kültürü ile köy kültürü birbirine girdi yine. Düğünde de gösteriyor bunu. Esasında sentez var, çatışma yok. Herkes hayatından memnun. İki sandalyeyle yolu kapatıp sabahtan akşama kadar sazdan davuldan. Dandana dandan! Bu da Sincan'ın kolbastısı diye bir düğünde çalınıyor. Ezikliği yok Sincan'ın. Onlar senden rahat (Emine).

Sincan'ın İslami kimliğiyle ilgisi yok. Yoz bir şey, sanatçı denemez. Daha çok oyun havası. Sincan'ın genel kültürünü yansıtmıyor, aslında Sincanlı gibi çıksa da Sincanlı lakabını kullanıyorlar (İsmail).

Ben belediyede hizmet ederken belediye bu şarkılara eleştiri yapıyordu. Dejenere kültür olduğunu söylüyorduk. Sincan'ın yakın köyleri Peçenek gibi yerel mahalli sanatçılar var. Bu sanatçıların çırakları yerel kültürü yozlaştırdılar. Sincan kültürünün çok çok düşük olması nedeniyle düğün-lerde oynamak üzere, oynama kültürüne dönüştürdüler. Gelir kapısı gör-düler. Arabesk maganda karışımı. Müziği yozlaştırdılar (Davut Gazi).

Düğünlerde bile çaktırmadan içki içildiği söylenir. Ben çok bilmem de, Atım Arap, Topal falan gibi oyunlar var. Doğal bir yer Sincan, Nirvana durumları oluşuyor. En hoşuma giden şey, sokak düğünlerinde çocukların ağabeylerinden oynamayı öğrendiklerini görüyorum. Hepsinin oynamayı öğrendiklerini görüyorsun, oynaya oynaya yetişiyorlar. Koreografi var, birlikte dönerek oynuyorlar. Nereden çıktığını bilmiyorum ama Sincan'da tevecçüh ediyorlar. Ortalama Sincanlılar, gençler, apachi gençler seviyor müziği. Kültürü yansıtıyor. Her tarafta Sincan'a gel, apachi gençliğinin şahinlerle camları açıp o müzikle gezdiğini görürsün (Ekrem).

Gecekondu Önleme Alanı Olarak Sincan

Sincan'ın gelişim öyküsünde, devletin toplu sosyal konut politikası etkin rol oynar. 24.02.1982 tarihinde Ankara 1990 Metropolitan Alan Nazım İmar Planı adı ile onaylanan plan, kentin batı koridoruna yönelerek ge-nişlemesini hedef almıştır. Söz konusu batı koridoru üzerinden (Ankara-

İstanbul yolu), Eryaman, Sincan Gecekondu Önleme Projesi Konut Alanları ile Sincan Organize Sanayi Bölgesi gibi merkezler planlanmıştır. Şehrin batı koridoru üzerinde genişletilme nedeni, çevresel ve doğal değerlere az zarar vererek en az maliyetle toplu konut alanları, sanayi alanları inşa etmektir (Kamacı, 2009: 327-330). Bunun sonucu olarak, kentin orta ve alt-orta sınıflarının oturduğu kentin kuzey bölgelere, ruhsatlı konut imkânı sunan kentin çeperindeki Sincan ve Etimesgut gibi mahallelere, kent sakinlerinin ev sahibi veya kiracı sıfatıyla yöneldiği görülmektedir (Günay, 2009: 103).

Gecekondu İslah İmar Planları, gecekondu alanlarını dönüştürmeyi amaçlarken, Sincan dışındaki Ankara'nın çekirdek alanında yerleşik gecekonduların ıslahına yönelmiştir (Günay, 2009: 100). Ankara'da Sincan Belediyesi'nin yürüttüğü Sincan Dönüşüm Projesi ise, 2005'te başlamış, özel mülkiyet ve kamu ortaklığına dayalı 640 konutluk gecekondu önleme alanı ve spor amaçlı düzenlemeyi amaçlayan bir proje olmuştur (Güzey, 2009: 193).

Yeni oluşturulan toplu konut alanlarına yönelik şehre ve iş olanaklarına uzaklık, bu uzaklıktan kaynaklanan nedenlerle kentin kültürel olanaklarından faydalanamama, dolayısıyla kültürel mağduriyet, yeni yerleşime açılan bu alanların alt yapı hizmetlerinin iyi olmamasından doğan mağduriyetler, Sincan için de söz konusu olmuştur. Özellikle '80'lerden '90'lı yıllara kadar Sincan'da yaşayanların, politik ayrışmaları aşacak biçimde, neredeyse hepsinin “çamur tecrübesi” vardır. Kötü koşulların ve toplu konut inşasına yönelik eleştirilerin yerindeliğini, bu bölgelere yerleşenlerin kendi ifadelerinden öğrenmek mümkündür:

1992 yılında ben Sincan'da otururken Sincan bir çamur deryasıydı. Biz çamurlu elbiselerle Ankara'ya işe gelirdik. Hoop! Sincanlılar, ayakka-bılarınızı temizlemeden girmeyin diye uyarılırdık. Sincanlı olmak Refah Belediyesi'ne kadar belliydi (Davut Gazi).

Sabah işe gittiğimizde “köylüler geldi” derlerdi işyerinden. Naylon geçirirdik ayağımıza, yağlı çamuru vardı; tahtalara basarak durağa kadar gidilirdi, çorap gibi yapıştırdı ayağımıza. Yavrum senin köyün buraya 90 km. Keşke köyden alsaydın evi, niye geldin bu çamurun içine dedi dayım (İhsan).

(...) Elimizde el fenerleri vardı. Yine bir gün sabahleyin çıktım evden. Normal arsayı geçtim, işime gittim. Akşam geç saatte geldim. Elimdeki fenerin pili bitmiş, karanlıkta yol bulmaya çalışıyorum. Tam adımımı atarken sabah arsa olan yere bir binanın temel çukuru kazılmış ve oraya düşüyordum. Onu biliyorum. Yeğenim de onun biriken sularına düştü (Muzaffer).

Sincan'a taşınmadan iki yıl önce geldiğimizde oturduğumuz apartman bir tarlanın, çamurun ortasında inşaattı. 84'te taşındık. Sadece 3 blok vardı. Onun dışında kuzeye baktığında Çoban Çeşmesi'ni görebiliyordum, doğuya baktığında şimdiki Sincan Devlet Hastanesi'nin olduğu, tek asfalt yolu görebiliyordun, kontrol kulesi gibiydi. Ama şu anda baktığın zaman sadece burnunun ucunu görebiliyorsun, yani doldu (Muzaffer).

Görüşmecilerden Muzaffer'in bahsettiği durum, aslında hızlı kentleşme sürecinin kaçınılmaz ve doğal sonucudur: "Metropolde artık bir panorama yoktur, çünkü varlığı (bedeni) ufkun ötesine doğru taşar. Metropol estetiğinde göz, bir uzaktan kontrol aracı olarak rolünü yitirmiştir" (Simmel, 2012: 103).

Ankara'nın Banliyösü Olarak Sincan

Genellikle her metropol bölgesinde nüfus, yeni banliyö ve taşra bölgelelerine doğru, merkezdeki rezervde biriktirdiğinden daha hızlı şekilde yayılır (Mumford, 2007: 666). Kentin belli bir doygunluk seviyesine ulaşan merkezî bölgeleri, yeni gelen nüfusu sınıfsal referansına da bağlı olarak daha çok çepere iter. Sincan nüfusunun oluşumunda ve artışında, Sincan'ın gecekondulu önleme bölgesi olması ve göç unsuru önemli birer etken olur. Sincan'da göçmen nüfusu, muhacirler, önemli bir nüfus unsuru olarak göze çarpar. Görüşmeciler konuyla ilgili bilgi verir:

"Sincan'lıyım" derler, "yerliyim" derler. Tamamı göçmendir, %90'ı göçmendir; Balkan göçmeni. Mübadele yıllarında gelmişler, araziler vermişler. Sincanlı denecek, kökeni Sincan olan, doğma büyüme Sincan köyüne mensupların nüfusa oranı %5 bile değildir. '90'la 2012 arasında 50 binden 500 bine çıktı. Doğumla olacak iş değil; göçle olur (Necdet).

Az da olsa muhacirler var. Tamamı Yunanistan muhaciri; mübadelede gelmişler. 1924'te Sincan'a yerleştirilmişler. Sincan halkı kızar, bizim tarla-

ları Selanıklilere, en güzel yerleri verdi diye benimsemezler. Sincan'ın eski adı Sıçanköy'dü. Çok sonraları 1940'lı yıllarda konur adı. Benzer isim konmuş, adı hoş karşılanmadığından. Zir vadisinde Ermeni Mezarlığı var. Ben inceleme yaptım. Taşocaklarının dibinde büyük bir arazi var; katliamlar olduğu söylenir. Hâlâ Yenikent'te birkaç Ermeni aile yaşamaktadır. Sıçanköy'de değil, Zir Köyü'nde. Sıçanköy'ün orijini Ankara ama 100 haneli bir köy. Tarihi geçmiş yok. Zir'deki Ermeni mezarlığının araştırılması gerekir. Mezar taşları, mezarlar oyulmuş, define aranmakta. Ermeni vatandaşlarla da görüşülmeli (Davut Gazi).

Sincan'da erken dönem konut yapılaşmasının yaşandığı yıllar

Sincan gibi kentin çeperine, banliyöye yerleşmenin genellikle ekonomik nedenleri olmakla birlikte, taşra hayatının bazı özelliklerinin cazibe konusu olması da belirleyici olur. Ancak, ilk evrelerinde kaçışı temsil ederek popülerleşen mekânların zamanla kente giderek eklemelenmesiyle, yalnızlık ve mahremiyet çağrışımalarını kaybettiği görülür. Demiryol-

ları ile kolay ulaşılabilir olan, kara yolları ile şehre bağlanan bu bölgeler, yeni yerleşim yerlerinin değerini arttırırken, banliyö halkasını daha da çepere taşır. Dolayısıyla, kentle eklenilen banliyönün bir müddet sonra kırsal yaşam avantajlarını yavaş yavaş kaybettiği de gözlenir (Mumford, 2007: 598). Trenle Ankara merkeze bağlanan Sincan da görüşmecilerin hafızasında bu yönüyle yer etmiştir:

Çok güzel pazarı olurmuş. Cebeci’de tanıdıklar vardı, anlatırlar dı. Bizden önce onlar trenle pazara gelirlermiş. Sincan o zaman köymüş; pazara alışverişe köye gelirlermiş (Mehtap).

Karayollarının gelişmesine paralel olarak, otomobil ile toplu taşıma araçlarının yaygınlaşması, banliyönün yayalara özgü ölçeğini ve cazibesini kaybetmesine neden olur. Banliyö bir mahalle birimi olmaktan çıkıp kente sarılı geniş bir alanda hüküm süren ve düşük yoğunluklu bir kütleye dönüşmeye başlamıştır. Banliyönün genişleyerek uygun ölçekteki küçüklüğünü kaybetmesi, kendine özgü yarı kırsal dokusunun çözümlenmesine de neden olur. Kırsal arka planı kırılan banliyö, kentten uzak kaçış mekânı olmaktan çıkarken, kentin içinden çıkarılamayacak “ahtapotsu kent”in (“la ville tento culaire”, “ahtopot kollu kent”) parçası hâline gelmeye başlamıştır. Zamanla, banliyödeki kentin uzağında yer alan açık alan ve parklar, çeperin sakinliğini değil bizatihi aşırı kalabalık kenti temsil eder hâle gelir (Mumford, 2007: 614).

Sincan’ın demiryolu ulaşımı, onu kente eklemleyerek, bazı insanların Sincan’a yerleşmesinde tercih sebebi olmakla birlikte, Sincan’ın merkeze uzaklığı ve ulaşım sorunu kritik konulardan biridir. Sincan’dan geliş, köyden geliş çığırıştırır; mecburiyet yoksa merkeze yani “Ankara’ya” gitmek gereksizdir ve iştir. Çünkü sakinleri alışsa da git git bitmeyen uzaklıktadır Sincan:

Sincan’a ilk defa gelen git git bitmiyor diyor, ama bize öyle gelmiyor, alıştırsunuz (Necdet).

Her şeyden önce, “tüh tüh, şimdi sizin Sincan’a gitmeniz iki saat sürer” bakışı. Zaman, trafik... (Ekrem)

Sincan'ın ilk çağrışımı; Ankara'ya uzak, memlekete uzak. Ankara'ya bağlı değildi. 3 kere otobüsü vardı. Sabah işe gittiğimizde köylüler geldi derlerdi işyerinden (İhsan).

Öteki Sincan: "Yoksul" Sincan ve Soylulaştırma

Genellikle gecekonduların önleme politikalarına yönelik destek, gecekonduların kültürünün dışlanmasıyla artar. Orta sınıf ve aydınların gecekondulara dönük meşruiyet sağlayan hassasiyetlerindeki çözümler, deprem gibi travmatik olaylar sonrasında sağlıklı yapılaşmaya duyulan tepki ile daha da belirginleşmiştir. Gecekonduların çağrışımı "pis ve çirkin"e dönüşürken, ıslahı da "temizlik" operasyonuna dönüşmeye başlamıştır (Erder, 2009: 121). "Soylulaştırma" adı verilen bu süreç, üst gelir grubu ile alt gelir grubunun mekânsal olarak yer değiştirmesi ile alakalı biçimde gerçekleşir. 1970'lerin sonunda çöküntüleşerek alt gelir gruplarına terk edilen alanların, önce orta-üst sınıflarca rehabilitasyonuna -yani geri dönüşüme- sahne olduğunu, devlet tarafından kentsel dönüşüm uygulamalarıyla desteklendiğini görürüz (Güzey, 2009: 179).

Kentlerde gettolaşma üzerinden okunabilecek farklı bölgelere yerleşme, çok büyük refah ile çok derin yoksulluk alanlarının varlığı, metropollerde gerilimlerin doğmasına neden olmaktadır. Yoksulların belli yerlerde yoğunlaşmasının aksi bir dinamik olarak güvenli sitelerin doğuşu ile öne çıkan gerilimin, kent dokusunun "militaristleştirilmesi"ni beslediğini söylemek mümkündür (Doğan, 2001: 104). Ekonomik durumunda iyileşme olan kesimlerin yoksul olarak bilinen eski mekânlarını terk ederek daha "iyi" yerlere kayması, yoksul mekânların zenginleşmesi yerine yoksulluğun mekânda yoğunlaşması yönünde etki yapmaktadır (Kaygalak, 2001: 135). Sincan'ın yoksul imajının sürekli olarak yenisinden üretiminde, Ankara'da soylulaştırma sürecinin bir örneği olarak Çiçin'den gelen yoksulların Sincan'a yönelmesi kadar, Sincan'da yerleşik olup zenginleşenlerin, Sincan'ı terk etmesi de etkili olur. Sincan'da bu açıdan kayışın yönü Eryaman'a doğrudur daha çok:

Sincan, zenginlerin asla oturmadığı, biraz zenginleşince Eryaman'a terfi ettiği yer. Eryaman'a kaçır. Çok yeni nitelikli siteler oluşmaya başladı. Ev kalitesi, inşaat kalitesi olağanüstü düşüktür Sincan'da. 2000 yılında çıkarılan güçlü imar kanunu ile birlikte, sağlam evler yapılmaya başlandı. 1999

öncesi evler depreme dayanıksızdır. AK Parti döneminde bile bu tip nitelikli evler yapılmadı. Sincan halkının bu tip evlerde oturma gücü de yok. Doğal süreç öyle. Ben bile imkânlarım gelişince Eryaman'a taşındım (Davut Gazi).

Kent tartışmaları içinde kentsel ayrışma (urban segregation) ve kentle bütünleşme (urban integration) tartışmaları birlikte yapılır. Kentin çeperine ve çöküntü alanlarına yerleşen sosyal grupların kente tutunma çabaları bütünleşme üzerinden değil, mekânsal ayrışma üzerinden gerçekleşmektedir. Mekânsal ayrışma yapısallaşırken, özellikle yoksul grupların şehirde tutunmak için ucuz konut ihtiyacına hizmet eden bölgelerde kümelendiği ortaya çıkmıştır (Çetin, 2012: 164). TOKİ, konut açığını kapatma stratejisini başarılı yürütmekle birlikte, bu konut alanlarının düşük standartlara sahip oluşu, söz konusu alanların yeni çöküntü alanlarına dönüşme potansiyeli ile mâlûl kılmaktadır. Kısa vadede kentsel alanlar sağlıklı hâle getirilirken, “problemlî” olarak kodlanan sınıflar kent dışına itilerek kent merkezleri “temizlenmektedir” (Güney, 2012: 73). Ankara'nın merkezinden, Çiçin'den Sincan'a kayış da bu tip bir temizlik sürecinin tezahürü gibidir. Temizlik operasyonu, kent merkezinin soylulaştırılmasının bir biçimidir ve Sincan sakinleri de durumun farkındadır:

Doğal süreç oldu Çiçin'den kayış. Saraycık köyünde Roman vatandaşların yaşadığı bir yer vardı. Ucuz bir alan olduğu için sistematik değil, tercih edenler olmuştur. Kendi şartları içinde gelen bir kısım olmuştur (İsmail).

Şimdiki Çiçin'in olduğu yer, rant alanı. Altındağ, Hacıbayram, Hıdırlıktepe. Gecekonduyu kaldırıp villa tipi evler yapılacak. O adamların elinde çoğunun tapusu yok, bir şeyi yok. Çoğunun elinden aldılar, burada daire gibi bir şey verince geldiler (Necdet).

Ben de Çiçin'de otursam Sincan'a gelirim. Saraycık tarafına yerleştikleri söyleniyor. Kendiliğinden de olabilir. Ankara, İstanbul hurdacılarının keşfettiği büyük torbaları, çuvallara arabalara yerleştirilerek kullanırdı. Ankara hurdacıları kâğıt toplamayı İstanbul'dan kopyaladılar. Çiçin'den onu kopyalayıp geldiler, Sincan'da kâğıt toplama işi arttı. Eskiden bu işi yaptığım için algıda seçicilik oldu (Ekrem).

Görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla, açlık ve sefâlet gibi olgular Sincan’da çok baskın olmamakla birlikte, daha çok dar ve orta gelirlilik anlamında yoksulluk, zengin olmama durumu hâkimdir. Bu yoksulluk, Sincan’ı Çinçin’den gelenler için çekim merkezi ve tutunulabilir bir yer yapmaktadır. Sincan sakinlerinden, Çinçin gibi daha yoksul çağrışumlu bölge sakinlerini suçla ilişkili, “İpsiz sapsız” olarak gören, “sanki başka ülkeden gelmişler” diye değerlendirenler olduğu gibi, konuya bölgenin tasfiyesine neden olan emlak piyasasındaki dönüşümden yola çıkan, devletin asimilasyon politikası olarak değerlendiren görüşmecilere de rastlanmaktadır. Sincanlıların değerlendirmesine göre, Çinçin sakinleri buldukları mekânın “soylulaştırılması” nedeniyle Sincan’a yerleşmeye başlamıştır.

Sincan’da Siteleşme ve Göç:

Kentsel bunalım, dönüşüm, yer değiştirilme, yerinden edilme gibi mekân sakinleri için tehlikeli olarak okunabilecek durumlar; gösteri, imza kampanyaları, konferanslar, yürüyüşler gibi metotlar kullanan kentsel toplumsal hareketleri doğurabilmektedir (Uysal, 2012: 140). Söz konusu toplumsal hareketler açısından, Olof Palme Parkı’nın değişimi, Lâle heykelinden Tuğra heykeline kayış gibi örneklerde Sincan halkı pasif bir tablo sergilerken, Eryaman’ın kentli aktivizme yakın bir profile sahip olduğu, çağrışım düzeyinde okunmaktadır.

Eryaman daha çok lüks siteleri de sembolize ederken, Sincan için bu tip siteleşme çok seçilebilir değildir. Genelde duvar ya da parmaklık gibi sınırlarla çevrelenen, kamuya açık olmadığını işaretleyen siteler, benzer sosyal alanlar içererek “homojen hâkimiyet alanları” üretirken; benzerliği, aynılaştırılmış yaşam tarzını da yeniden üretmektedir (Sipahi, 2012: 114). Zamanla kapalı siteler, seküler ve batılı değerlerin korunmasına ilişkin hassasiyet sahibi olan orta sınıfların mekânları olmaktan çıkarak, yeni tipte İslâmî hassasiyetli orta sınıfları hedef alan boyutlara taşınmaya başlamıştır. Bu yeni tip sitelerin sadece kadınlara ya da erkeklere ayrılan yüzme havuzları gibi sembolik özellikleri olabilmektedir. İslâmî burjuvazinin yükselişi, AKP hegemonyası, İslâmî motifli kapalı siteleri belirginleştirmiştir (Aydın, 2012: 105-106). Bununla birlikte, Sincan’ın muhafazakâr dokusuna rağmen yeni tipte İslâmî burjuvaziye hitap eden site-

lere ev sahipliği yapması, yoksulluğu nedeniyle çok mümkün değildir. İslâmî siteleşmeden çok, hâlihazırdaki kimlik düzeyinde kendiliğinden homojenleşmeden bahsetmek daha mümkündür:

Sincan'da '80'li yıllarda kooperatifleşmeler siyasi gibi geliyordu bana. Mesela burası sosyal demokrat öğretmenlerin oluşturduğu bir siteydi, TÖYKO desen öyle. Ama 100 m. ileride Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun MİSK sitesi vardı. Onun bir adı vardı, "getto" oluşturuyordu (Muzaffer).

İslâmî site yok. Yıllar öncesinde birkaç site vardı, getto değildi. Farklı görüşlü insanlar oturuyordu. Kırklar diye site hatırlıyorum. Daha dindar kişilerin oturduğu bir site ama getto değil. Çok büyük ayırım yok (Davut Gazi).

Sincan'da site yapılaşması yok, yeni site türü olarak yok yani. Eryaman, o taraflarda var. Sincan'ın ekonomik yapısı ona imkân vermedi (İsmail).

Salt İslâmcı sitesidir diye bilmiyorum ama sitelerin çoğu zaten o düşünceye sahip insanların ikamet ettiği yerler. Mekânsal ayrılmaya gerek yok, 50 dairenin 30'u 35'i İslâmcı (Mehtap).

Öte yandan, Sincan'da keskin bir yoksulluk çağrışımından söz etmek de mümkündür. Varoştan Sincan'a yönelik göç dikkat çekici bir durumdadır. Organize sanayinin varlığı, asgari ücretli sanayi çalışanları için Sincan'ı tercih edilir bir yer hâline getirir. Başka şehirlerden Ankara'ya gelen yoksullar açısından da Sincan yerleşmek için idealdir:

Sincan'ın çağrışımı aşağı mahalle, gariban, Anadolu çocuğu. Sincan'da rahat hissederim. Ayakkabının arkasına basar gezersin. Hemen adapte oldum. Tokat'tan geldim, orta gelirli bir aileden (Ekrem).

Ekonomik durumu yıkık. Organize de olmasa burası felaket. Kapalılar son model arabalara biniyorlar, ipek türbanlar, lüks mağazalar açıldı, makyajlılar (Niyazi).

İlk geldiğimizde 4.000-5.000 olan Sincan şimdi 500-550 bin nüfusa sahip, bir koca şehir oldu. Gecekondu önleme projesi olduğundan, Altındağ'dan, Ankara'nın içinden de çok göç oldu ama bunun yanında çevre illerden Çankırı, Çorum, hatta Kars, Iğdır Artvin gibi. Onların, illerin hepsinin bu-

rada dernekleri, lokalleri var. Hele Karşılıların, Sincan’da federasyonları bile var. Kayaş tarafında da vardır, burada da vardır göç. Ama Çayyolu’na doğru yoktur. Burası daha ekonomik. Burada 400 liraya kiralık ev bulabilmeleri, banliyö treninin olması, ulaşımında avantaj sağlaması çalışma anlamında Ankara’ya bağlı olanlar için avantaj (Necdet).

Öteki Sincan: “İslâmcı Sincan”

Modernliğe referansla, insanları iyi konutlara yerleştirme ve daha iyi standartlarda yaşama kavuşturma söylemi, sağlıklı, modern, üretken vatandaşlarla ulusal bir kimliğin oluşturulacağı varsayımını da içinde taşımaktadır. Ghannam ise, bu politikaların, aksine, bütün bir şehir görünümlerinden ziyade parçalanmış bir kent dokusu ürettiğine, kolektif kimlikler için saha açtığına dikkati çeker. “Özellikle dinî kimlik, bu yeni mekânda oluşturulmuş karşıt kimlikleri eklemleyebilecek güçlü bir alternatif olarak kendini göstermiştir” (Akt. Erkan, 2009: 233). Esasen, bir kimlikle ilişki kurma arayışı, kentlinin kimlik alanında kendine yer edinme arayışı, kentliliğin doğasından sezilenebilir. Söz konusu kimlik ve aidiyet arayışı, kente dışarıdan göç edenler açısından daha da kritik hâle gelir. Bu bakımdan Sincan, İslâmî kimlik kodu ile sunularak ve 28 Şubat süreciyle Türkiye’nin genel politik gündemine de eklenerek, Ankara’da “İslâmcı” kimliğin kalesi gibi görünmeye başlar. Dışarıdan göç edenlere hazır olarak sunulan bir kimlik kodu da bu şekilde sivrilir hâle gelir.

28 Şubat sürecinin öne çıkan mekânı Sincan olur. Sincan sakinleri, medyadaki sunumundan farklı olarak, daha kendi hâlinde bir Sincan tablosu çizmekle birlikte, Sincan’ın İslâmcılık açısından sembole dönüşmesi, yoksulluk gibi değişik düzeylerde okunan “öteki”leri temsil ederek onlara işaret etmesi söz konusu olur. Sincan’ın arındırılmış bölge olarak sunumu, buranın muhafazakâr kesimler için çekim merkezine dönüşmesine de katkıda bulunmuş gibidir. Nispeten kendi hâlinde bir yerleşim olan Sincan, medyada işaretlendikten ve ünlendikten sonra, İslâmî bir profile doğru kaymış görünmektedir. Yerel yönetimin yönetme stratejileri bu süreçte taşıyıcı rol oynar. Aziz Gürsoy döneminde sol bir belediye, Bekir Yıldız ile Refah Partisine kayan Sincan, giderek sembol düzeyinde bu kimliği pekiştirerek, Ankara içinde sivrilmiş bir ilçeye dö-

nüşüp önem kazanmıştır. Belediyenin içki satan büfeleri kaldırması, yılbaşında hindi satışını engellemesi, içkili mekânları kapatmak gibi stratejileri İslâmî görüntüyü belirginleştirir. Sincan, Anadolu'dan aldığı göçten kaynaklanan taşra muhafazakârlığının, İslâmcı bir formda yeniden üretimine sahne olmuş gibidir. Daha önce sol bir belediye yönetime gelse de, göçler, Anadolu'da baskın olan merkez sağ eğilimi Sincan'ın politik dokusuna yansıtmıştır. Bu yönden, göç eden taşralı unsurlar, Sincan'a uyarlanan kimliğe eklenmeye daha müsaittir. Bu kimlik kodu baskın olmadan Sincan'a yerleşen Alevi ve sosyal demokrat gibi farklı kimlikteki kesimlerin Sincan'ı terk etme eğilimi göstermeleri, İslâmî formdaki Sincan'ın homojenleşmesine katkı sağlamıştır. Sincan sakinleri, bu siyasi gelenek için Sincan'ın her türlü "cepte" olduğu düşüncesindedirler. Ancak, siyasi konumlanmayı bir mahalle baskısı unsuru olarak okumak, Sincan'a haksızlık etmek olacaktır. 28 Şubat döneminde yaşanan, kadın gazeteciye saldırı gibi örneklerle şiddete ve çatışmaya dayalı bir mekân görüntüsü veren Sincan'da münferit denebilecek olaylara bile rastlamak güçtür. Daha ziyade sosyal yardım üzerinden sağ siyaset için oy potansiyeline dönüşür Sincan halkı; militarist bir yapı okunamamaktadır. Kente has birarada yaşama kültürünün, sakinlerin birbirlerinin yaşam tarzına doğrudan müdahaleleriyle sıkıntıya girdiği söylenemez Sincan'da. Görüşmeciler, ramazan ayında oruç tutmamanın sorun olmadığından bahsederler. İslâmî kimliğe sempatiyle bakanlar için, Sincan'ın bu kimliğinde gevşeme ve çözülme yaşandığı tespitine rastlamak mümkünken; sosyal demokrat bazı görüşmeciler, 28 Şubat sürecinde çok da İslâmcı olmayan Sincan'ın, sonradan daha fazla İslamcılaştığı yönünde tespitler yapmaktadır. Bir görüşmeci, Kudüs Gecesi ve "tankların yürümesi" olayları üzerinden Sincan'ın medyadaki sunumunu, Sincan'a "giydirilmiş bir kimlik" olarak niteler. Medyadaki bu kodlama, Sincan'ın yapısını ondan sonra daha da İslâmileştirmiş gibidir. Tankların geçmesi, Sincan halkı açısından sıradan, önceden de söz konusu olan bir durumken, medyada bu geçişin "tankların yürümesi"ne dönüşerek siyasi şekilde anlamlandırılmasıyla Sincan, 28 Şubat post-modern darbesinin söylemsel unsuru hâline gelir. Sincan sakinleri, televizyondan seyrederek bu süreçten haberdar olur daha çok; siyasi anlam medya üzerinden inşa olur. Yani, Sincan'ın içinden değil, dışından bir anlamlandırma süreci

yaşanır. Sincan'ın içinden üretilen 28 Şubat söylemine, bazı görüşmecilerin kendi ifadeleriyle bakacak olursak:

Bekir Yıldız'ın yakınında çalıştım, her şeyi hatırlıyorum. İslâmî hayat tarzını dayatmak gibi bir cümlesi olmadı. Ama muhafazakâr bir belediye olarak başbakana benzer bir biçimde alkol satışını sınırlandırmaya yönelik uygulamalar, parklarda içki içilmesine engel olma, yılbaşı kutlamalarında hindi satışını şehir dışına çıkarmak, alkol satan büfelerin ruhsatlarına sorun çıkarmak gibi. Bugün yapılmaması gerekir diyebileceğimiz durumlar. Sincan İslâm şehri değildi; her kesimden insan yaşıyordu. Anadolu muhafazakârlığı, alkol tüketimi de vardı. Alevi vatandaşların bulunmaması, aşırı sol fraksiyonların barınmaması nedeniyle Sincan muhafazakâr kimliği dışında bir şey çıkmadı, çatışma olmadı (Davut Gazi).

Olaylar gündelik hayatı etkileyecek durumda değildi. Belediye sınırlı. Hükümet olmadığından halkın üzerinde baskı oluşturacak belediyenin gücü de yoktu. (...) 28 Şubat'la beraber, Sincan ideolojik, biraz İslâm ile özdeşleştirilen bakış açısıyla ele alındı. Sincan'a gelecek insanlar, Sincanlı deyince farklı çağrışimleri oldu. Herhangi bir ilçeden farkı yok. Önyargıların hayali olduğunu gördüler Sincan'a gelenler. Politik İslâm değil ama muhafazakâr, dindar kimliği AK Parti iktidarıyla pekişmiş oldu. AK Parti'de daha da arttı. AK Parti'nin ortalama muhafazakâr yapısı daha uygundu. Refah daha ideolojikti. Muhafazakâr demokrat yapı ile Sincan'ın genel yapısı daha çok örtüştü yani. 95'te 28 Şubatla birlikte İslâmî kimlik öne çıktı, grafik zirve yaptı, başka dönem olmadı (İsmail).

Geldiğimiz yıllarda sosyal demokratı, gericileşti. Sol belediyelerin çalışmadıklarından hatası vardı, kaybı oldu. Sincan'a her yerden gelen insan vardı, kozmopolitti. 12 Eylül sonrası CHP'den Aziz Gürsoy vardı. Yavan çalışması, insanlara yaklaşımdan kaybetti. Sağ belediye halka inmeyi beceriyor. Eskiden belediyede iş yaptırmak için saatlerce kuyruk beklerken, şimdi yanına adam takıyorlar, işlerini yaptırıyorlar. Sincan'da oturuyorum dediğimde tankları yürüttüğünüz yer mi diyorlar. Görüldüğü kadar değildi, kaleyi içten fethettiler. Homojen İslâmcılık yoktu. Medya abarttı, İslâmci kesimin yöneticileri de iyi kullandı. İslâmci kesim belediyeyi aldıktan sonra çekim merkezi oldu (İbrahim).

Bekir Yıldız'ın da belediyede etkisi vardı teşkilat olarak. Yani halkta bir baskı falan yoktu ama kendi yandaşlarının ağırlıklı olduğu yerlere hizmet götürmüş olabilir, onu bilemem. Fakat baskı yoktu, şimdi de yok. Mahalle baskısı yok. Bizim apartmanda 30-35 daire İslâmcıdır ama kimsenin kim-

seyile bir şeyi yoktur. Baskı yoktur ama genel yönetimin yerel yönetimin getirdiği bazı kurallar ister istemez seni baskı altına alıyor. 4-5 bin barbekülü piknik alanı yaptılar, kesinlikle içki içmek yasaktır. İçemezsin, mangalını yakarsın ama iki duble atamazsın (Necdet).

İçkili mekânlar Kızılay'daki gibi yerler yok. Hiçbir zaman olmadı, olmaz da. Bir meyhane vardı kapandı mı o da. Ama inanılmaz içki tüketir burada insanlar. Sağa sola bak, parkları da kullanıyorlar. (...) Eskiden sohbetler falan yapmaya başladıklarında gizli yapıyorlardı. Şimdi demokratlar sindi, Atatürk'e karşı bir şey söylendiğinde bir şey diyemediğimiz ortamlar oluyor. Mahalle baskısı yok da yaşam şekli, burada yaşamını sürdürüyorsan sesini çıkaramıyorsun. Bir işe yaramayacak, dışlanma korkusu var. Şimdi demokratlar susuyor (Emine).

Çatışma olay yok, hayır hayır. Ramazanda rahat çay içenler, kahvede oturanlar. Caminin önünden sigara içerek geçebilirsin. Şimdi de yok, sokakta sigarasını içer, çekirdeğini yer geçer gider. Sincan'da herhangi bir çatışma yok (Mehtap).

Burada esas politik aktivitesi yüksek eğilim MHP'dir. Oy demiyorum, aktivite, kendini gösterme olarak. Her olayda kendilerini gösterirler. Şehit olayına ya da düğüne gidersin kendilerini gösterirler (Necdet).

Sincan'ı değerlendirirsek, 2000-2005 arası, İran'ın Kum kenti gibiydi. Kafiler hâlinde çarşaflılar geziyordu. Türbanlı neredeyse çarşaflıların yanında modern kalıyordu. Ama şu anki pozisyonu 2000-2005 arası gibi değil yani. Daha çağdaş insanlar görebiliyorsun kıyafet anlamında, kafalarının içini bilemem (Muzaffer).

10-15 yıldır değişiklikler var. Siyasi olarak muhafazakâr. Kadın gazetecinin dövülmesi anlık gelişen fevri olay, münferit olay. Kudüs Gecesi belediyesinin düzenlediği geceydi. Önceki zamanlarda da böyle etkinlikler yapılıyordu. 28 Şubat konjonktürü onu başka bir yere taşıdı. Sincan'ın genel yapısıyla ilgili değildi. Sincan'a "giydirilmiş bir kimlikti." Tankların yürütmesi, ilk günlerde ne anlama geldiği anlaşılmadı. Daha önce de geçmişti Sincan'dan arada sırada. Medyaya taşındıktan sonra geçiş esnasında bir şey olmadı. Eğitim amaçlı algılandı halk tarafından. Sonra medyada ortaya çıktı öyle bir anlam. 1996 yılında Sincan'da Akit gazetesi tarafından düzenlenen Kudüs Gecesi'ni belediye başkanı, bizim itirazlarımıza rağmen belediye tarafından organize etmede ısrar etti. Provokasyonlar ortaya çıktı, Sincan'da olaylar oldu. Akli dengesi yerinde olmayan biri o günkü stresli ortamı fırsat bilip gazeteci kadını tartakladı. Ben o gün oradaydım.

Ondan sonra malum, 28 Şubat'a zemin, malzeme olacak her şey tezgâhlandı, sahneye kondu. Adeta kullanıldı. En az cezayı saldırgan aldı. Kudüs günü ve gecesi nedeniyle suçsuz birileri hapis yattı. O dönemde belli güçlerin Sincan'daki sosyolojik yapıyı kanalize edebildikleri yapı oluştu. Kozmopolitti, entelektüel seviyesi düşüktü. Siyasal önderler tecrübesizdi, her şey planlıydı (İsmail).

(Sincan) o dönem Refah'lıydı, şimdi AK Parti'li. Şimdiki daha doğal. Her tarafta yüksek sesli müzikle şahinle dolaşan insanlar, diğer tarafta çarşafılı sakallı şeyhleri, Fethullah Hocacı, Süleymancı, her ekip yoğun biçimde. Uyuşturucu, tiner hepsi var. (...) Askeri, polisi, kemalisti, dındarı da var. 80-85 arası, Aziz Gürsoy. Ona tam sol diyemeyiz. Hemşericilik, muhacir oyları, klasik CHP zihniyeti o tarihlerde. Ecevit'in standart CHP'lilerin de olduğu şey. ANAP uygulamalarına tepki. O kadar sol potansiyel yoktu. Ortadaki muhafazakâr oylardan alarak kazanabildi. Türkiye geneline uygun bir şey çıktı o zaman (Ekrem).

İslâmcı yerel yönetim politikasının göze çarpan uygulamalarından biri de kentin uğrak meydanlarında kurulan ramazan çadırlarıdır (Erder, 2009: 117) ve Sincan'da da elbette vardır. Görüşmecilerden Emine, beklenmeyecek bir olayla karşılaşır ve iftar çadırının sosyal yardım fonksiyonunu da görmüş oluruz: "İftar çadırına gittik, yağmurluydu. Ezana yarım saat var, erken dağıtıyorlar, ezan mezan okunmadan oturdular yemek yediler."

Lâle'den Tuğra'ya Sincan

Sincan'da en azından belediye seçimlerinden okunabildiği kadarıyla, görece sol yapılanmadan muhafazakâr sağa kayışın göstergelerinden biri Olof Palme Parkı'ndan Çeçenistan Parkı'na geçiş ise, diğeri de Lâle heykelinden Tuğra heykeline geçiş olur. Yükselen İslâmcı gelenek, bir arındırma işlemi olarak Sincan'dan sol çağrışımlı sembolleri silmiş görünmektedir. Lâle heykeli, Aziz Gürsoy'un belediye başkanlığı döneminde lâle bahçelerine referansla inşa edilirken, Refah belediyesi, onun orakçekice benzerliği gerekçesiyle kaldırarak, yerine -belki de heykelin Sincan'ın Fatih mahallesinin girişinde olmasının çağrışımıyla- Fatih Sultan Mehmet'in Tuğra'sının heykelini yerleştirir. Sincan sakinleri tarafından da değişiklik politik bağlama işaret edecek şekilde okunur:

Orak çekiç derlerdi sağ kesim, komünistlerin simgesi gibi. Ben çok duydum onu. Orak çekiç, bakış açısına göre değişiyordu. Bekir Yıldız dönemiymi galiba, Fatih'in Tuğra'sını yapacağız diye (İbrahim).

Sincan bizim çocukluğumuzdan beri basından televizyondan izlediğimiz kadarıyla lâle kentiydi. Lâle Festivali ile bilinirdi. Sincan'ın simgesi lâleydi. Lâle olduğu için lâle heykeli yapıldı. Ama muhafazakâr insanlar onun bir sosyalist çağrışımı olduğunu düşündü. Lâle heykeli yapıldığı dönemde sosyal demokrat bir belediye başkanı vardı. Ondan önce sosyal demokrat belediye başkanı oldu mu olmadı mı bilmiyorum. O yaptırdığından lâle heykelini sosyalist bir simge olarak düşündüler ve vandal bir biçimde ortadan kaldırdılar lâle heykelini (Muzaffer).

Lâle heykeli kalktığı gün oradaydım. Erbakan Hoca açılışına geldi. Lâle heykeli Fatih'in girişinde, sözde lâleye benzeyen orak çekiç, herkesin ben-zettiği şeydi. Yıldız, seçim bildirgesinde onu kaldıracağını vaat etmişti. Sincan'ın lâleyle şöyle bir özdeşleşmesi var. 1930'larda Sincan'a gelen muhacirler, bahçelerinde yetiştirmişler. Ankara'daki ilk lâle plantasyonu orada gerçekleşmiş, lâle bahçeleri varmış (Davut Gazi).

Sonuç Yerine

Sincan, Ankara için aykırılığın sembolü olduğu kadar yeniliğin de sembolü olmuştur. Yeniliği yerleşimin özellikle '80'lerden sonraki gelişiminden kaynaklanırken, aykırılığı "Ankara"ya olan uzaklığı nedeniyle kent merkezine nazaran kültürel farklılığından, yoksulluğundan ve özellikle orta Anadolu taşrasından gelen akışla beslenmesi nedeniyle modern kent/taşra gerilimini görünürleştirmesinden ileri gelir. Ankara'nın modern kentsel kırılma uğraklarından biridir Sincan. Bazen merkez için "tuhafılık" olarak görülse de, bu tuhaflıkla yapılan mücadele ve farklılığı ortadan kaldırmaya yönelik müdahaleler, Sincan'ın kimliğini yeniden üreten temel dinamik olmuştur. Sincan, zamanla kendine mekân edinen İslâmî kimlikle özdeşleşmeye başlayarak giderek İslâmcı bir kimliğe bürünür. Sincan'da taşra muhafazakârlığının daha fazla İslâmî formlara kayması, Sincan'ın Ankara'nın ötekisi hâline gelmesine neden olur. Sincan'ın "öteki" olarak sunumu onu bilinen, tanınan bir yere de dönüştürürken, merkeze eklenme telaşı onu alternatif kamusal mekânlar oluşturmaya itmiştir.

Sincan'da toplu konutun ilk ivme kazandığı dönemlerde Ankara ile daha uyumlu ve tâli bir politik kimlik söz konusuysen, buradaki siyasi dönüşüm mekâna da yansır. Sosyal demokrat bir belediye döneminde açılan Olof Palme parkı Çeçenistan Parkı olur; Lâle heykeli yerine Tuğra konur; Harikalar Diyarı, Yaşam Merkezi gibi yerler oluşturularak Ankaralılar için çekim merkezi olmaya aday yeni mekânlar inşa edilir. Bu mekânlar ilgi çekip, bulunduğu bölgeden başkalaşmak için Sincan'ın yenilik arayışına karşılık gelmiştir. Erken döneminde Ankara'nın uzak bir banliyösü olan Sincan, politik açıdan tüm Türkiye'nin tanıdığı bir yer olduğu gibi, "Ankara" ile yoğun ilişkili bir yere de dönüşür. İlişkisi Ankara ile yoğunlaşan Sincan için orta ve dar gelirlilik anlamında yoksulluk değişmemektedir. Zenginleşenlerin Eryaman gibi daha yüksek standartlı bölgelere kaymaları ve kentin diğer bölgelerinin yoksulları için sunduğu ideal barınma koşulları nedeniyle çekim merkezi oluşu, Sincan'ın yoksulluğunun daimiliğine neden olmaktadır. Söz konusu yoksulluk, populist sağ siyaset tarzı açısından Sincan'ı ideal bir saha hâline de getirmektedir. Sincan, İslâmî kimliğin mekânı gibi kodlansa bile yoksulluğu nedeniyle İslâmî burjuvaziye hitap eden bir yer de olmamıştır. Bu durum, Sincan'da belirleyici temel değişkenin İslâmî kimlikten ziyade yoksulluk ve dar gelirlilik olduğunu gösterir. Temel değişkenin toplumsal bir soruna dayanması, Sincan'ı politik çatışmaların olmadığı bir mekân hâline getirir. Farklı siyasal görüşlere sahip tüm görüşmecilerin ortak kanaati, Sincan'da politik bir çatışmanın olmayışdır. Çatışma olmasının nedeni, Sincan'ın homojen bir kimliğe sahip olması değildir. Her ne kadar sağ muhafazakârlık ve İslâmcılık baskın olsa da, anlaşıldığı kadarıyla, farklı kimlikler için gerilimli, tehlikeli, mahalle baskısının ağırlaştığı bir yer değildir Sincan. Sincan'ın 28 Şubat sürecindeki İslâmcı sunumu, Sincan'daki gündelik hayatın içinden oluşan bir dinamikten ziyade medyada oluşturulmuş bir sembol niteliği taşır. Erken dönemine göre belirgin bir sağçılaşıma tespit edilebilse de, Sincan'ın politik konumlanışı, ortalama Türkiye vasatından çok da radikalleşmiş değildir. Aksine, görüşmelerden ve gözlemlerden yola çıkılacak olursa, Sincan'ın 28 Şubat sürecinde İslâmcı olarak işaretlenmesinin ardından, o kimlik için çekim merkezi hâline gelmesinden ya da merkez sağın bir miktar daha radikalleşmesinden söz edilebilir. Buna rağmen her "çeşit" insana rastlanabilmektedir Sincan'da. Sincan'ın sembolik İslâmcılığının medyada

işaretlenmesi, Türkiye’de İslâmcı siyasi gelenek için de ilgi çekici olmuştur. Gündelik hayatı Türkiye vasatında olan “kendi halindeki” Sincan’da yükselen İslâmcı gelenek bir arındırma işlemi olarak Sincan’dan sol çağrışımlı sembolleri silerek burayı daha homojen bir mekân olarak sunma imkânlarına da sahip olmuştur. Bu süreçte lâle bahçeleri nedeniyle öne çıkan Lâle’li Sincan, “Tuğra”lı Sincan hâline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Aydın, S. (2012). “İstanbul’da ‘Orta Sınıf’ ve Kapalı Siteler”, *İdealkent*, Sayı: 6, ss. 96-124.
- Çetin, İ. (2012). “Kentsel Ayrışma ve Mekansal Kümelenme Biçimleri”. *İdealkent*, Sayı: 7, ss. 60-187.
- Demir, E. (2012). “Kamusal Mekan ve İmge: Gençlik Parkı’nın Değişen Anlamı”, *İdealkent*, Sayı: 6, ss. 109-143.
- Doğan, A. E. (2001). “Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu”, *Praksis*, Sayı: 2, ss. 97-124.
- Erder, S. (2009). “Kentte Değişen Güç İlişkileri ve Kentsel Dönüşüm”, Kayasü vd. (ed.) içinde, ss. 113-125.
- Erkan, N. E. (2009). “Kentsel Yenileme ve İstanbul: Kente Teslim Olmak, Kenti Teslim Almak, Kayasü vd. (ed.) içinde, ss. 219-243.
- Günay, B. (2009). “Gecekonduya Ne Oldu? Zilyetliğe Dayalı Kentten Sahipli Kente”, Kayasü vd. (ed.) içinde, ss. 85-113.
- Güney, Ö. (2012). “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Neo-liberal Kent Politikaları, Yeni Kentsel Aktörler ve Gecekondu Alanları, *İdealkent*, Sayı: 7, ss. 64-84.
- Güzey, Ö. (2009). “Küresel Rekabette Bir Araç Olarak Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Ankara Örneği”, Kayasü vd. (ed.) içinde, ss. 177-197.
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kamacı, E. (2009). “Güneybatı Ankara Koridorunun Gelişimi: Yenikent Bahçeli Evler Yapı Kooperatifi”, Kayasü vd. (ed.) içinde, ss. 327-353.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent*, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Simmel, G. (2012). *Modern Kültürde Çatışma, İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Sipahi, E. B. (2012). “‘Yeni’ Liberalizmin ‘Yeni’ Yaşam Alanları Olarak Güvenlikli Siteler: Konya Örneği”, *İdealkent*, Sayı: 7, ss. 110-136.
- Uysal, Ü. (2012). “Sulukule: Kentsel Dönüşüme Etno-Kültürel Bir Direniş”, *İdealkent*, Sayı: 7, ss. 136-160.

Yrd. Doç. Dr. Hatice Sevgi Zengin: Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisansını tamamladıktan sonra, Siyaset ve Sosyal Bilimler alanında Ankara Üniversitesi'nde yüksek lisans, Gazi Üniversitesi'nde doktora eğitimi almıştır. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Sincan Fatih Mahallesi kooperatiflerinin temel atma töreni (1982)

Sincan (1982)

Kızılay Meydanı (1959)
(Kaynak: Halûk İmga koleksiyonu)

Kızılay Meydanı (2013)
(Fotoğraf: Orçun İmga)

YAZARLARA NOTLAR

Yayın İlkeleri

idealkent, disiplinlerarası bir yaklaşımla kenti merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi; Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında olmak üzere, yılda üç kez yayımlanır. idealkent'in yayım dili Türkçe'dir. Bununla birlikte, yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır. Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayın organında yayımlanmamış, ilk defa idealkent'te yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgari 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın idealkent'te yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.

idealkent'te yayımlanan yazıların fikri sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları idealkent'e aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da idealkent'e ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılarına aittir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılacak şekilde e-postayla ya da cd içerisinde teslim edilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

idealkent'e ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Yazım Kuralları

idealkent'e gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 2500-6000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Yazılarla birlikte, toplamda 1700 karakteri (boşluklu) geçmeyen; Türkçe ve yabancı dilde özetle, 5-10 kelime arası Türkçe ve yabancı dilde anahtar kelimeler, yabancı dilde başlık ve ilaveten Türkçe kısa özgeçmiş de iletilmelidir. Ayrıca, yazarla irtibat kurabilmek için gerekli telefon numarası, adres ve e-posta bilgileri de gönderilmelidir.

idealkent'teki makalelerin imlâ ve noktalamasında yazarın tercihleri geçerlidir. Ancak sehven yapıldığı anlaşılan yazım ve noktalama hataları düzeltilir.

Yayımlanması talebiyle idealkent'e ulaştırılan yazılarda, metin içindeki alıntı ve göndermeler, araç içinde (yazar soyadı, kaynağın basım yılı: sayfa numarası sırasıyla), APA (American Psychological Association)'nın en son gönderme ve kaynak gösterme kılavuzuna uygun olarak yapılmalıdır. Metin dışında yapılan açıklamalarda, sonnot yerine, o sayfanın altında yer alacak olan dipnot kullanılmalıdır.

idealkent'te yayımlanan makalelerin yazarlarına, yazıların bulunduğu sayıdan iki adet verilir. idealkent'e yazı göndermek için, idealkentdergisi@hotmail.com e-posta adresini veya A. Öveçler Mah. 1312. Sok. 5/1 Öveçler, Çankaya / ANKARA adresini kullanabilirsiniz. idealkent'in gelecek sayılarında işlenecek dosya konuları internet sitesinden öğrenilebilir

idealkent

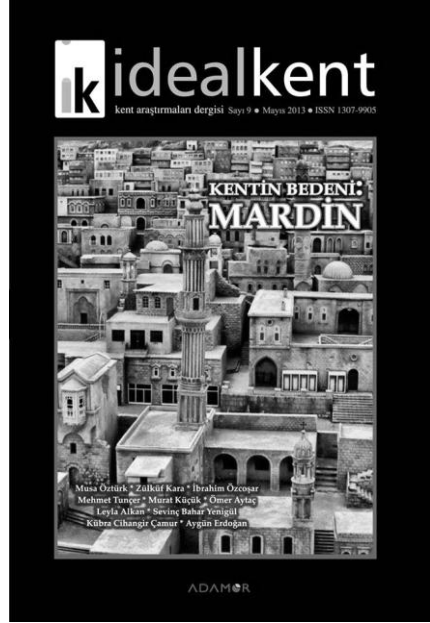
Kentteki yolculuğumuz devam ediyor.

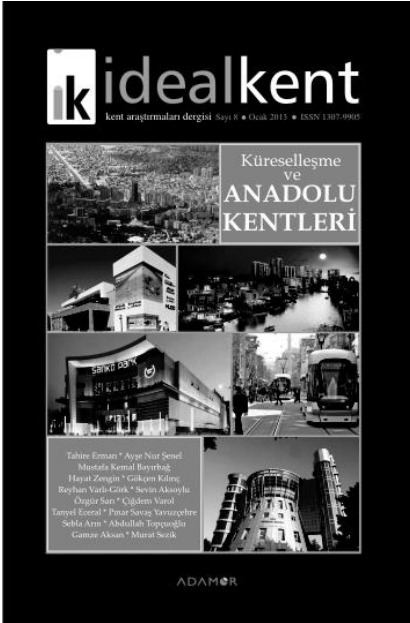
Sayı 11
“Buralar Eskiden Bağ idi”
Ankara'nın Semtleri

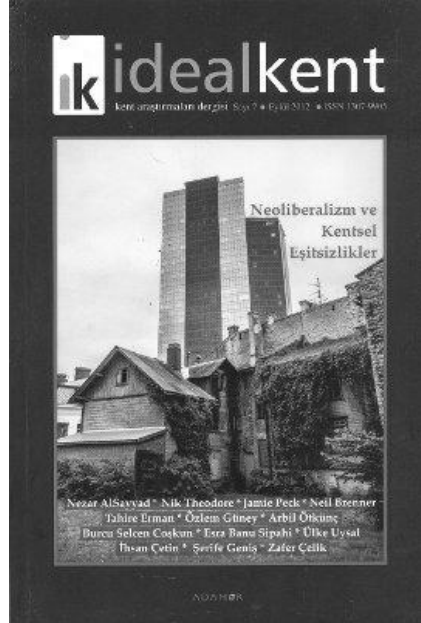
Sayı 10
Kentin Sanatı, Sanatın Kenti

Sayı 9
Kentin Bedeni: Mardin

Sayı 8
Küreselleşme ve Anadolu Kentleri

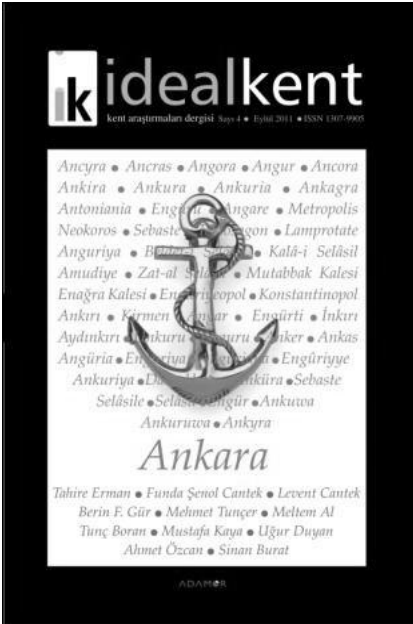
Sayı 7
Neoliberalizm ve Kentsel Eşitsizlikler

Sayı 6

Güvenlikli Siteler

Sayı 5

Kent Ütopyları

Sayı 4

Ankara

Sayı 3

Mekân ve Kimlik

Sayı 2
Mahalle

Sayı 1
Prolog: Kente Teorik Bakışlar